IOSIF CONSTANTIN DRĂGAN

●

NOI, TRACII

IOSIF CONSTANTIN DRĂGAN

NOI, TRACII

ISTORIA MULTIMILENARĂ A NEAMULUI ROMÂNESC

Volumul I

Scrisul Românesc, Craiova, 1976

„Neamul Tracilor este, după acela al Inzilor, cel mai numeros din lume. Dacă ar avea un singur cîrmuitor sau dacă Tracii s-ar înțelege între ei, el ar fi de neînvins și, după socotința mea, cu mult mai puternic decât toate neamurile."

Herodot

„Așa stau lucrurile, Charmides, și cu descântecul nostru. L-am învățat cu prilejul unei expediții, de la unul dintre medicii traci ai lui Zalmoxis, despre care se zice că au și darul de-a te face nemuritor. Iar tracul acesta arăta că medicii greci spun, pe bună dreptate, cele pe care le-am amintit eu acum; numai că Zalmoxis, adăuga el, regele nostru, care este zeu, mai spune că așa cum nu trebuie să încerci a vindeca ochii fără să vindeci capul și nici capul fără trup, la fel nici trupul fără de suflet, iar tocmai aceasta e pricina pentru care cele mai multe boli rămân nevindecate de medicii greci, faptul că ei nu țin seama de întregul a cărui îngrijire ar trebui s-o întreprindă și că, dacă acesta nu se simte bine, este cu neputință ca partea să se simtă bine. Căci, spunea el, toate se trag din suflet, atât cele rele cât și cele bune ale trupului și ale ființei noastre întregi, revărsându-se din suflet așa cum se răsfrâng de la cap asupra ochiului. Ca urmare, mai ales sufletului trebuie să-i dăm îngrijire, dacă vrem ca deopotrivă capul cât și restul trupului s-o ducă bine. Iar sufletul, spunea el, tinere, se îngrijește cu anumite descântece, care sunt, la rândul lor, spusele și gândurile frumoase".

Platon

CUPRINSUL

SOMMAIRE

CONTENTS

PREFAȚA

Lucrarea semnată de Iosif Constantin Drăgan la care așez aceste cuvinte de început, se prezintă ea însăși cititorului prin sugestivul său titlu *Noi, Tracii*, cît și prin subtitlul tot așa de plin de conținut și de îndemnuri : *istoria multimilenară a neamului românesc*. Ea a luat naștere, după afirmațiile autorului, ca rod al unei îndelungate meditații și ca o consolare a dorului de țară, de unde a lipsit mai bine de trei decenii și unde revine în ultimii ani în repetate rînduri, pentru a-și reînnoi legătura cu pămîntul străbun și cu ai săi.

Grație calităților unui eseist de valoare, cu un stil captivant dovedit cu prisosință și în alte scrieri, lucrarea de față are un evident caracter literar-istoric și pune în lumină un spirit iscoditor, care caută cu tenacitate, deseori pătrunzînd pe teritoriile legendei, adevărul istoric aflat în miezul unor fapte și evenimente cruciale în viața umanității. Meritul de necontestat al acestei cărți, care face loc cu generozitate și ispititoarelor construcții ale imaginației popoarelor, este pasiunea pusă de autor în evocarea trecutului multimilenar al neamului românesc și în demonstrarea permanenței sale pe aceeași vatră a străbunilor.

Evident, locul și rolul tracilor și al descendenților lor direcți, geto-dacii, în cadrul lumii antice și în istoria civilizației europene, din cele mai îndepărtate vremuri pînă la suprema încordare eroică a marelui Decebal, preocupă de mult istoriografia noastră. În acest context, volumul *Noi, Tracii* se află pe linia orientărilor noi ale școlii istorice și arheologice românești, ceea ce ne îndreptățește să regretăm faptul că autorul nu a urmărit în acest cadru depănarea firului etnogenezei noastre pînă în momentul contopirii definitive a celor doi factori etnici fundamentali — cel dac și cel roman —, din care a răsărit în arena istoriei, pe aceste meleaguri, din vremuri imemoriale, poporul român, înainte de venirea vechilor slavi, care nu au mai putut sfărîma nici structura romanică a limbii, nici spiritualitatea și nici nedezmințita unitate a acestui popor.

Prin cartea ce o oferă azi cititorilor săi, Iosif Constantin Drăgan a vroit să-i întovărăşească pe aceştia pînă la izvoarele milenare ale fiinţei noastre, în adîncurile străvechi tracice. În dorinţa de a cuprinde laolaltă toată zestrea lăsată de milenii, autorul nu s-a mărginit numai la vatra carpato-dunăreană şi la nordul Balcanilor — pe care a ars cea mai curată flacără a puterii de creaţie originală a lumii tracice — ci, furat de vraja lui Homer şi ispitit de legenda tîrzie a fondării Romei, a zăbovit uneori mai mult asupra prezenţei tracilor la Troia sau pe malurile Tibrului. Dacă în ruinele cetăţii lui Priam întîlnim dovezi concrete arheologice de factură tracică, originare de la Dunăre, în legendara cetate a lui Romulus şi Remus ele lipsesc deocamdată cu desăvîrşire. În problema originilor şi descendenţei, cititorul avizat va putea lesne să aleagă bobul sănătos al adevărului de evocarea literară menită să exalte vigoarea şi frumuseţea tracilor. Negreşit, în circuitul economic, cultural, lingvistic al Imperiului roman au intrat şi geto-dacii, care stau la temelia largă şi unitară a neamului nostru. Intuiţia unui fin om de cultură, cu preocupări multiple, completează uneori în mod echilibrat documentarul în genere sărac şi adesea unilateral pentru o epocă atît de îndepărtată, pe care autorul şi-a propus să o reconstituie. Într-o atare temerară încercare, se înţelege de la sine că el a trebuit să recurgă la ipoteze şi formulări sprijinite şi de fecunda imaginaţie, luîndu-şi astfel şi răspunderea unor ipoteze şi opinii neîmpărtăşite de alţii. Vrednică de luare aminte este concepţia lui Iosif Constantin Drăgan privind integrarea istoriei tracilor în istoria universală şi, în special, în aceea a Europei sud-estice unde, într-adevăr, tracii au jucat un rol primordial în crearea civilizaţiei străvechi şi a moştenirilor trecute în primul rînd poporului român, datorită şi „Sigiliului Romei", cum spusese Nicolae Iorga, iar apoi, sub formă de transmisiuni, celorlalte popoare din aceste părţi ale Europei. Substratul tracic a reprezentat factorul de continuitate, de legare a adîncurilor etnice, lingvistice şi spirituale de realităţile prezente şi viitoare ale poporului român. Cele aproximativ o sută şaizeci de cuvinte de origine traco-dacică din limba noastră nu înseamnă numai o supravieţuire ce vine din străfundurile celor patru milenii şi mai bine de viaţă tracică, traco-geto-dacă, daco-romană, romanică şi apoi românească în Carpaţi, la Dunăre şi la Mare, ci, cu osebire, o dovadă a perenităţii noastre pe aceleaşi meleaguri, a continuităţii şi a altoirii romane pe trunchiul viguros traco-dac, care a asigurat dăinuirea romanităţii noastre şi a constituit mereu un factor de durabilitate a autohtonilor în faţa eterogenelor pînze ale migratorilor, care s-au scurs ca o apă sau au trecut ca o furtună, pe loc rămînînd *stăpînii pămîntului*, oamenii locului care nu-şi caută patria în alte părţi, fiindcă ei s-au născut odată cu ea!

Noi, Tracii aduce, în felul ei, un cîntec de laudă moştenirilor noastre străvechi şi, evident, ca în orice laudă, există şi o tendinţă de hipertrofiere poetică sau de altă natură. Autorul însuşi ne-a avertizat că nu a scris o carte de erudiţie ştiinţifică pură. Ferindu-se de denaturări şi urmînd vocaţia sa de pedagog şi

de patriot, Iosif Constantin Drăgan a pus accentele cuvenite pe adevărul istoric verificat (și aici umorul său dispare iar stilul capătă sobrietate), în unele cazuri revenind asupra unor avîntate încheieri, după confruntarea cu specialiștii menționați în cuprinsul *Argumentului*.

O mare calitate a cărții o constituie bogăția informației, precum și digresiunile bine calculate, care sporesc gradul de accesibilitate. Evocarea unor personaje mai mult sau mai puțin legendare, numirea unor localități incerte, povestirea unor evenimente senzaționale cu un spor de ficțiune, constituie, bineînțeles, o trăsătură de stil a autorului, care își îngăduie nu o dată să surîdă, să îngroașe descripțiile părtinitoare ale unor bătălii, ca cea de la Marathon, nu numai pentru a obține unele efecte literare, ci și pentru a face o subtilă critică istoriei tradiționale.

În ansamblul de figuri tratate în variate tonalități, răsare în toată măreția personalitatea lui Burebista, cea mai proeminentă căpetenie istorică a getodacilor, ramura nordică a tracilor. Este un admirabil omagiu ce se aduce marelui Burebista, care a realizat, cu 2050 de ani în urmă, cuprinderea laolaltă într-un regat puternic, a tuturor teritoriilor locuite de traco-geto-daci, de pe granițele nordice ale Munților Haemus (Balcanii de azi), pînă în Carpații Păduroși, și de la Tyras (Nistru), pînă dincolo de Tissos (Tisa). Orașele grecești de la litoralul de nord și de vest al Pontului Euxin (Marea Neagră) au fost cucerite de Burebista, acesta fiind, după cum glăsuiește o inscripție în limba greacă, descoperită la Dionysopolis : „cel dintîi și cel mai puternic dintre toți regii din Tracia" și „stăpînitor al tuturor ținuturilor de dincolo și de dincoace de Dunăre". Tradiția statală ce venea, de fapt, din vremuri anterioare lui Burebista, dar statornicită acum de acesta, s-a păstrat nealterată pe meleagurile noastre. Așezîndu-l pe Burebista alături de marii generali ai antichității, Caesar și Pompei, personalitatea regelui geto-dac este și mai pregnant scoasă în relief de către autor, iar clarviziunea politicii sale față de romani și mai justificată.

Nu poate fi trecut cu vederea faptul că autorul sesizează bine și ridicarea geților sub Dromichete, învingătorul lui Lysimach, cel care stăpînise, în cadrul unei mari și puternice uniuni tribale getice din jurul anilor 300 î.e.n., ținuturile de pe ambele maluri ale Dunării. Tradiția de protejare a cetăților grecești de la Pontul Stîng de către basileii geto-daci este veche și ea și-a găsit temeiuri în repetate rînduri.

Scoborînd în adîncul mileniilor, remarcăm unitatea lingvistică, etnică și de civilizație tracă în mileniul al II-lea î.e.n., cu ecouri ce au pătruns și în poemele homerice. Atît cît ne sprijină rezultatele cercetărilor interdisciplinare de pînă acum, se socoate în genere că neamurile tracice indoeuropene s-au constituit pe pragul mileniului al II-lea î.e.n. și că patria lor a fost în Carpați și la Dunăre. Revărsările acestei lumi de pe vatra sa originară urmează a fi căutate și dovedite de acum înainte pe baza unei documentări reale, nu numai prin referiri la mitologia care proiectează scenele vieții pe vitraliul basmului,

înlesnește apariția castelelor durate pe nisip și deschide perspective atrăgătoare creației poetice, dar îndepărtează pe cititor de rosturile firești ale științei și de tehnicile ei consacrate.

Prefațînd această frumoasă lucrare, avem convingerea sinceră că Iosif Constantin Drăgan aduce prin ea un folos cititorului nostru și că, deschizînd-o, vom găsi formele și ideile dorite de noi, cele ce corespund realităților istorice privind lumea tracică și concepția istoriografiei actuale românești. În afara acestor gînduri ale noastre se află autorul, cu personalitatea sa proteică, cu părerile personale și viziunea sa amplă și generoasă, cu eforturile sale permanente de elevare și apropiere a tuturor popoarelor. Substanța nobilă concentrată în ceea ce am numi inima cărții (tracii și traco-geto-dacii, așa *cum* și *cît* au fost ei cu adevărat) vine să slujească ideii cunoașterii neamului *născut* pe aceste meleaguri sud-est europene și să sprijine apropierea sa de neamurile venite aici mai tîrziu. Orice exagerare ar duce la sfărîmarea acestui ideal.

DUMITRU BERCIU

București
27 ianuarie 1976

ARGUMENT

Cunoaşterea lumii trace începe să devină preocuparea unor cercetători şi oameni de cultură din diferite domenii : istorie, arheologie, antropologie, lingvistică, etnografie. Dezvoltarea arheologiei a dus la cunoaşterea lumii dincolo de marginile istoriei scrise, până la zeci şi sute de mii de ani înainte de era noastră. Statuetele şi vasele străvechi, tabulele şi obiectele de cult, au încetat de mult să alcătuiască simple colecţii de bibelouri. Pe de altă parte, ştiinţa miturilor, determinînd raţionamente inductive şi deductive, ne-a ajutat să recompunem cu destulă claritate profilul spiritual al societăţii primitive. În dorul ţării mele, din care am lipsit fizic mai bine de treizeci de ani, meditaţiile pe marginea istoriei şi preistoriei României au însemnat pentru mine, de-a lungul anilor, o vie şi profundă consolare. Bibliotecile mele au devenit neîncăpătoare şi autorii de istorie s-au înscris printre autorii mei preferaţi. Dar, adeseori, opiniile lor au fost pentru mine o provocare, care m-a îndemnat la noi lecturi şi investigaţii. Mi-am notat propriile mele gânduri şi teorii. Am început să scriu eseuri. Mai bine de două decenii am propagat prin publicaţiile mele europeiste diferite teze şi ipoteze de lucru.

De curînd, rod al acestor preocupări de tinereţe, care, cu timpul, au devenit obsedante, am tipărit volumul Romania, paese dei due mondi *şi am observat că ceea ce a intrigat mai mult şi a suscitat nu numai controverse, dar şi aversiuni, au fost nu opiniile mele cu privire la aspectele lumii contemporane, ale Europei Noi, ci concepţia mea cu privire la antichitate. Fără să intenţionez nici un moment şi fără a dori să ating sensibilităţile naţionale sau orgoliile nimănui, am stârnit o adevărată „furtună de creiere". Deşi păşeam fără pretenţii în templul istoriei, căutându-mi un loc modest în umbra unor idoli veneraţi, prezenţa mea a fost primită de unii cu mirare, de alţii cu rezervă. Imprudent, încălcasem un ritual şi nu mă plecasem în faţa prejudecăţilor, care, uneori, au o vechime destul de apreciabilă.*

Ideea de a pune o trăsătură de unire între cultura modernă şi cultura preistorică a Tracilor a apărut, pentru unii, ca o aventură. Tracii fuseseră trecuţi printre

„popoarele dispărute", numele lor invoca un fenomen defunct. A spune că marile civilizații ale antichității, cele care poartă numele Grecilor și Romanilor, au preluat nu numai avuții materiale, ci mai ales un adevărat tezaur spiritual de la Traci, părea o desacralizare. M-am văzut pus în situația de a explica și de a dovedi că nu mă interesează nici vâlva efemeră, care poate plasa un autor în centrul de atenție al opiniei publice, nici efectele publicitare ale întreprinderii sale, ci numai recunoașterea viabilității unui punct de vedere și a unor ipoteze de lucru, întemeiate pe sinteze ce decurg din noile descoperiri ale științelor și pe o interpretare logică a faptelor. Adâncind explicarea acelor culturi, care sunt unanim recunoscute pentru valoarea lor pe planul civilizației umane, adâncim cunoașterea însăși a omului și a societății. Spre a ajunge la statuile lui Phidias, omenirea a început să modeleze lutul încă de pe vremea acelui giuvaer ce se numește „Gânditorul" culturii Hamangia descoperit la Cernavoda de profesorul Dumitru Berciu. Înaintea lui Homer a existat divinul trac Orfeu. Intrând pe porțile cetăților grecești, Apollo își scutura de pe tălpi pulberea de pe drumurile Traciei. Până și Platon în Dialogurile *sale, privind spre legendarele ținuturi ale nordului, reține învățămintele unor înțelepți traci, care erau stăpâni pe un sistem filosofic bine constituit. Troia și războiul troian capătă, în lumina noilor descoperiri, aspectul unei istorii încifrate. Eroii Troiei sunt personaje reprezentative nu numai pentru lumea greacă, ci și pentru lumea tracilor.*

Din profundul meu sentiment de venerație pentru civilizația clasică grecoromană s-a născut viziunea ce-o înfățișez acum cu o mai mare risipă de amănunte decât am făcut-o odinioară. Fără a mă lăsa fascinat de noile legende născute din vechile legende și fără a face concesii speculațiilor, care ne duc adesea până în pragul ficțiunii, am căutat instrumentele care să ateste documentar importanța vechii lumi trace pentru civilizația umană. Pe parcursul elaborării lucrării, consultări și sugestii prețioase mi-au fost date de acad. Louis Armand, prof. Ștefan Airinei, prof. Dumitru Berciu, acad. Constantin C. Giurescu, prof. Mircea Malița, dr. Manole Neagoe, prof. Cicerone Poghirc, prof. Alexandru Randa și alții, cărora le aduc pe această cale cele mai vii mulțumiri.

Neavând pretenția de a da soluții definitive și nici de a socoti epuizat un material care, de-abia de aici înainte, ar putea să impună un vast program de cercetare, țin să răspund prin cartea de față tuturor acelor care, iubind istoria, înțeleg că ea nu este un domeniu închis și încremenit, în care nu mai poate interveni nici o schimbare, ci o lume prezentă care evoluează odată cu noi.

I.C.D.

Roma, 1975

INTRODUCERE

Consideraţiuni asupra istoriei. Câţi autori atâtea istorii. La început tradiţia orală a înfăţişat acţiunile colectivităţii sub forma cântecelor epice, şi apoi a naraţiunilor, în care un rol important a revenit eroilor şi căpeteniilor de popoare. Treptat, faptele au început să se decanteze şi epopeea, eliberată de massa de sentimente, impresii şi imagini subiective, s-a transformat într-o expunere concentrată de fapte şi date, care n-a mai urmărit emoţionarea cititorului, ci prezentarea de cunoştinţe pure, logice. Natural, la începuturile ei, mai ales, istoria a fost încărcată de subiectivism, deoarece cei însărcinaţi cu scrierea ei erau întotdeauna legaţi de o căpetenie atotputernică, pe care se simţeau îndatoraţi s-o proslăvească. Dar chiar atunci când era vorba de o istorie scrisă din proprie iniţiativă, fără a reprezenta o „comandă" din partea cuiva, autorul ei se afla sub puterea curentelor de idei ale epocii care colorează intens evenimentele lumii.

Spre a crea adevărata istorie, descărcând înţelesul faptelor de şarjele emotive ale momentului şi a ajunge să se scrie *sine ira et studio*, nu erau suficiente bunele intenţii, ci erau necesare metode şi tehnici noi de cercetare şi interpretare, aşa încât istoria să devină o ştiinţă informativă, apropiindu-se de matematică şi logică. Bineînţeles, evenimentele istorice sunt o consecinţă directă a anumitor legi sociale, imanente ca şi legile fizice ale naturii, din care omul face parte, ca supremă formă de viaţă. De aceea, ştiinţa istoriei nu poate fi disociată de sociologie, iar aceasta ar fi lipsită de fundament dacă nu s-ar întemeia pe psihologie, la rândul ei condiţionată de biologie şi medicină. Istoria tinde astfel să devină o ştiinţă a omului, în strânsă relaţie cu toate ştiinţele umane, înfăţişând omul în prezent, regăsindu-l în trecut şi proiectându-l în viitor. Astfel, omul se înscrie într-un sistem şi evoluează ca rezultat al unei anticipări previzibile, care poate fi studiată. Explicând fenomenele istorice nu numai ca evenimente singulare, ci şi ca fapte similare, dacă nu repetabile, într-un proces de continuă devenire, Gianbattista Vico, în *Corsi e ricorsi*, creează pentru întâia oară un sistem, care-i îngăduie să considere

că, prin cunoaşterea lui, se pot face adevărate profeţii în legătură cu viitorul societăţii umane. Oswald Spengler arată că evenimentele se desfăşoară în cicluri sau etape de civilizaţie, care devin unităţi organice, supuse legilor naturii, adică naşterii, dezvoltării şi morţii. Alţi gânditori şi istorici ca Arnold Toynbee, Benedetto Croce, A. D. Xenopol, Nicolae Iorga creează alte sisteme proprii. De altfel, toate naţiunile au autori care caută şi văd în istorie nu numai fapte şi înlănţuiri cauzale, ci mai ales raţiunea lor internă şi secretă, contribuind la construirea diverselor concepţii asupra istoriei şi a genezei formelor culturii. Recent, Mircea Maliţa, sub numele de *Cliomatematica*, a încercat să lanseze o nouă metodă de cercetare a istoriei, pornind de la formule matematice şi date statistice în explicarea fenomenelor sociale şi politice.

Atât „matematizarea" istoriei, adică aplicarea statisticei demografice în mod continuu, ca o verificare a numărului şi forţelor neamurilor, cât şi încadrarea în „ştiinţele umane", cu toate interpretările cauzale, ar fi lipsite de sens dacă istoria n-ar fi supusă analizei logice. Operaţia este delicată, căci după lumina în care este văzută istoria şi după concepţia de viaţă a celui care o scrie, rezultatele sunt diferite şi concluziile uneori diametral opuse. Aceeaşi întâmplare văzută de două subiecte diferite are două explicaţii. Condiţionaţi de educaţia şi formaţia lor, precum şi de ambianţa în care trăiesc, cu tot efortul lor de obiectivare, autorii nu pot ieşi din situaţia lor de prizonieri ai propriei lor condiţii. Istoria a purtat întotdeauna pecetea unei „concepţii de viaţă", a unui *Weltanschauung*. Aşa s-a ajuns să se vorbească despre o concepţie materialistă a istoriei, concepţie care a înrâurit atât de profund secolul al XX-lea, făcând chiar epocă (din 1917), sau de o concepţie idealistă a istoriei, precum şi de o concepţie etico-morală de origine mai mult sau mai puţin divină, de o concepţie socio-psiho-fiziologică întemeiată pe legea hazardului şi a necesităţii (Jacques Monod), sau de o concepţie pur biologică, întemeiată pe teoria originii speciilor şi a luptei pentru viaţă, cu triumful indivizilor mai dotaţi şi mai apţi pentru înfruntarea adversităţilor (Charles Darwin).

Puţine istorii au fost inspirate şi interpretate prin logica faptelor, derivată din realismul vieţii, adică dintr-o concepţie realistă oarecum eliberată de „proiecţia interioară". Realitatea, cu toată contradicţia aparentă a acestei afirmaţii, nu se impune tuturor, ci numai unui număr redus de persoane. Acestea, în mod evident, „înţelegînd realitatea", premerg şi se ridică încet-încet spre culmea societăţii conştiente, căci este în firea lucrurilor ca omul să încerce să domine realitatea şi tot ce cuprinde ea, şi nu să se lase dominat şi supus capriciilor ei.

Omul, deşi ia act de această situaţie şi, în realitate, se încadrează în structurile sociale, pe plan ideal tinde spre o revoltă, inspirat de principii egalitare şi de asemănare. Fenomenul parazitismului confirmă legea sistemului piramidal al vieţii şi uneori conferă un caracter superfluu conducerii, în genere,

mai ales atunci când este mai puţin vizibilă. Iluzia unei societăţi politice fără conducători este de scurtă durată. Ea se realizează doar în momentele de anarhie, care nu sunt altceva decât o formă de tranziţie, menită să dispară odată cu instaurarea unei noi forme de conducere şi presupune, la rândul său, din nou şefi şi conducători.

Cum s-ar prezenta istoria văzută prin prisma şi concepţia de viaţă a conducătorilor, dacă aceştia ar fi chemaţi nu numai să creeze, ci şi să scrie istoria? Un bun exemplu ni-l oferă memoriile lui Caesar sau ale politicianului Winston Churchill, ale generalului Charles de Gaulle şi ale altora, care dezvăluie, împreună cu faptele, cauzele care le-au produs, motivările hotărârilor care le-au determinat sau modificat. Prin aceasta, politica izvorâtă dintr-o concepţie de viaţă dominantă se defineşte cu mai multă limpezime. Într-un anume sens, memoriile — dacă sunt sincere, sinceritatea fiind prima condiţie a validităţii lor — sunt poate unicile istorii adevărate. Căci cine poate să enumere şi să motiveze mai bine faptele decât înşişi autorii lor? Un terţ, oricât de aproape ar fi, vede lucrurile dinafară şi nu cunoaşte motivarea lor în întregime, ci numai motivarea aparentă, după aşa-zisul *common sense*.

Istoricii nu au fost decât rareori conducători de popoare, printre care cei doi mari romani, Caius Iulius Caesar sau Marcus Ulpius Traianus Nerva, cu scrierile lor *De bello gallico* şi *De bello dacico*. Mai adesea istoricii au fost cronicari, cancelari, scribi ai curţilor imperiale şi regale, care înregistrau faptele monarhilor şi nobililor, le proslăveau şi le înfrumuseţau. Jordanes, istoricul „Goţilor" din secolul al VI-lea, a ajuns să schimbe chiar numele propriei sale naţiuni, atribuindu-i-l pe acela al unei naţiuni glorioase şi mai bine cunoscută în lumea antică, intitulându-şi scrierea *Historia Getarum* în loc de *Historia Gotorum*.

Scriitorii de profesie din trecut sau clericii din evul mediu, ca şi o seamă de istorici care trăiesc în epoca modernă, au înţeles evenimentele şi le-au explicat prin prisma divină. Azi, istoricii sunt profesori, jurnalişti, scriitori, introducînd în literatura lor evenimente din trecut sau din prezent. Institute specializate de istorie, arhivele de stat şi arhivele diferitelor instituţii caută, prin eforturi colective, să elaboreze tratate sau să clasifice şi să editeze documente, pentru a pune în lumină epocile mai puţin cunoscute şi personalităţile neglijate pînă acum. Ele încearcă să supună unei analize critice însăşi activitatea istoricilor consacraţi şi pe baza cărora s-au întemeiat cele mai multe din interpretările cunoscute de-a lungul vremii. Se descoperă astfel dubla imagine a lui Nero sau faţetele invizibile ale celor mai tulburătoare epoci, sunt reconsideraţi tiranii şi sunt dezvăluite faptele reprobabile ale unor personalităţi, care trec drept binefăcători ai omenirii. Realismul interpretării istoriei devine caracteristica de bază a acestei ştiinţe moderne şi logica încearcă să conducă descifrarea faptelor şi înlănţuirea lor. Desigur, evenimentele

nu se desfăşoară în totalitate după logică, un loc de seamă avându-l sentimentele şi resentimentele, pasiunile, raţiuni de tot felul care intervin în luarea unei decizii şi în declanşarea unei acţiuni la momentul oportun. De aceea e nevoie să se ţină seama de toate aceste consideraţiuni în prezentarea şi în acceptarea oricărei istorii.

E ceea ce vom încerca să facem, pe cât posibil, dând însă expunerii un aspect literar narativ, cu o oarecare doză de humor în înfăţişarea şi interpretarea evenimentelor, spre a conferi o dimensiune umană personajelor şi a le împrumuta chipul şi asemănarea noastră.

Consideraţinui asupra istoriei Tracilor. Aplicînd aceste idei la istoria Tracilor, îndeosebi la arheologia şi mitologia lor, ne dăm seama imediat la ce nedreptăţi a fost supus acest popor, „cel mai numeros şi cel mai răspândit din Europa". Deşi au constituit întotdeauna populaţia de bază a întregului centru şi sud-est european, după cum o probează descoperirile arheologice, ca şi cea mai veche istorie în versuri a Europei, *Iliada* lui Homer, precum şi scrierile „părintelui istoriei", Herodot, Tracii au ajuns să fie daţi uitării. Atenţia istoricilor moderni s-a îndreptat adesea mai mult asupra „năvălitorilor". Acţiunile sălbatice ale unora dintre aceştia au dus la distrugerea din temelii a multor cetăţi şi oraşe însemnate (Attila, zis „Biciul lui Dumnezeu", a distrus Aquileia, unde se pare că s-ar fi aflat propriul său fiu făcut cu Honoria, sora împăratului roman), dar n-au dus la masacrarea populaţiilor băştinaşe numeroase, care suportau consecinţele invaziilor şi de la care încercau să încaseze tributuri şi erau obligaţi să-şi procure provizii.

Din fericire, năvălitorii au venit în număr limitat şi, întocmai ca vâscul, au trăit în funcţie de vitalitatea plantei pe care s-au instalat. Erau înapoiaţi în cultură. Se ocupau în special cu vânătoarea sau cu creşterea vitelor şi prădau populaţiile întîlnite în cale. Dând în Europa peste popoare evoluate, sistemul lor de viaţă n-ar fi putut continua decât altoindu-se pe buciumul popoarelor născute şi înrădăcinate aici din timpuri străvechi. Prin forţa lucrurilor, s-a creat uneori o simbioză între populaţia locală, producătoare de bunuri, şi noii veniţi, care s-au suprapus şi au controlat funcţiile administraţiei şi organizării existente a statului. Ei au luat aspectul unei caste militare dominante, cum s-a întâmplat adesea în Asia, unde astfel de caste nu s-au amestecat cu populaţia băştinaşă şi, cu toate că erau alcătuite dintr-un număr redus de oameni, se puteau menţine la conducere. Pildă vie o reprezintă India, dominată veacuri de-a rândul de Mongoli. Ei se erijau în unici reprezentanţi ai poporului indian, dar, când imperiul lor a decăzut, cei care l-au ţinut în frâu s-au pierdut ca pulberea în vânt, fără a lăsa urme importante, în afara construcţiilor ridicate întru preamărirea hanilor şi a mireselor lor, cum sunt unele palate şi oraşe moarte, ca Fatepursicri, niciodată locuit din lipsa de apă. Tribul mongolic al Hunilor, care s-a îndreptat spre vest

încercând să domine Europa, cu cele cinci sute de cuvinte ale limbajului lor, petrecându-şi viaţa mai mult călare şi mai puţin în corturi din piei tăbăcite şi iurte, nici el nu a lăsat vreo urmă.

O observaţie justă, asupra pierderilor suferite de aceşti năvălitori în numeroasele lor bătălii, a fost făcută de istoricul-jurnalist Indro Montanelli, ca şi de alţi istorici înaintea sa. Venind în număr mic şi în etape succesive, ei nu depăşeau zecile de mii. Mulţi bărbaţi piereau în luptele ce se dădeau nu de la o generaţie la alta, ci de la an la an, sau chiar în acelaşi an de mai multe ori. Noii recruţi nu puteau fi procuraţi prea lesne. De aceea erau angajaţi şi mercenari din alte grupuri năvălitoare. La rândul lor, aceştia se măcinau treptat şi cu timpul se stingeau. În bătălia din Câmpurile Catalunice din Galia, cea mai mare parte a oştilor lui Attila a fost distrusă de marele general Aetius, get de origine. Luând în considerare, într-un studiu comparativ statistic numărul băştinaşilor şi numărul năvălitorilor, o cercetare cu metode noi a epocii migraţiei popoarelor ar duce la concluzii surprinzătoare şi impresionante. Prea puţin s-a ţinut seama poate de acest aspect al istoriei europene, în genere, şi cam prea puţină însemnătate s-a acordat Tracilor care, potrivit „părintelui istoriei", dacă ar fi fost uniţi, ar fi fost nebiruiţi şi n-ar fi lăsat să străbată spre inima Europei toate cetele şi hoardele migratoare.

Neamul tracilor era format din peste o sută de triburi, denumite după ţinuturile populate de ele sau cărora le-au dat ei înşişi numele. Fapt firesc în timpurile noastre când, pe teritoriul aceleiaşi ţări, locuitorii poartă denumiri diferite. Aceste triburi tracice aveau aceeaşi structură biologică, aceleaşi credinţe şi acelaşi mod de viaţă, vorbeau aceeaşi limbă, cu deosebiri zonale. Dăinuirea Tracilor până-n zilele noastre — prin români — se demonstrează şi pe cale biologică, aşa cum au dovedit unele studii adâncite de antropologie istorică, ale căror rezultate au fost corelate cu cele etnografice, folclorice, geografice etc.

Datele biologice, cât şi cele toponimice şi de altă natură, completează consideraţiile noastre întru susţinerea paralelismului istoric şi analiza logică a noilor descoperiri privitoare la istoria Tracilor. Reinterpretînd istoria Tracilor, reinterpretăm implicit o bună parte din istoria Europei. Cu toate vicisitudinile trecutului politic şi militar, Tracii ca populaţie băştinaşă originară numeroasă dăinuie şi astăzi, alcătuind substratul sud-estului european, deşi sunt felurit denumiţi din antichitate şi pînă azi. Legaţi de-a lungul istoriei de un destin comun, viitorul lor nu poate fi conceput decât unitar.

Istoria nu este apanajul unui cerc restrâns de specialişti şi nu poate să rămână departe de marele public, deşi cunoştinţele acestuia sunt în genere restrânse. Efortul de popularizare a istoriei şi reînvierea unui trecut comun, glorios, ar crea sentimentul autenticităţii pe toate planurile. Istoria pe înţe-

lesul tuturor, surprinzând datele esenţiale şi scoţând în relief valoarea unei naţii ce dăinuie din străvechi timpuri până în prezent, poate da un nou contur şi o înfăţişare mai luminoasă Europei şi umanităţii.

Vorbind despre Traci, vorbim despre un popor care are o istorie multimilenară, cu rădăcini ce se adâncesc până în zorii epocii de piatră. Problema cunoaşterii lor aprofundate nu va putea fi soluţionată deodată, ci în decursul unei generaţii, cu toate că mijloacele educative şi comunicaţiile de massă facilitează circulaţia ideilor şi a noilor convingeri. Este mai lesne să restitui numele cetăţilor şi oraşelor, preschimbate odinioară fie de Romani, fie de alte stăpâniri, care s-au impus vremelnic pe aceste teritorii, decât să refaci o conştiinţă comună.

Tracii, cu istoria lor multimilenară, au rămas fără întrerupere pe aceste meleaguri. Ei au fost predecesori şi contemporani cu marile civilizaţii ale antichităţii, cu Asiro-Caldeenii, cu Egiptenii, cu Grecii, cu Perşii, cu Romanii. Deşi asupra lor s-au revărsat luminile antichităţii, ei înşişi au revărsat lumini şi au contribuit la formarea culturii şi civilizaţiei europene. Întreaga lor istorie trebuie rescrisă, reluându-se părţile corespunzătoare din istoriile celorlalte popoare şi civilizaţii şi recompunându-se lumea lor, aşa cum un arheolog recompune, adeseori din cioburi risipite, imaginea unei superbe amfore străvechi, sau cum marele Cuvier a recompus un animal întreg, plecând de la un singur dinte.

O nouă istorie a neamului românesc? Istoria neamului românesc începe — după unii — cu integrarea Daciei în Imperiul Roman, după căderea lui Decebal, în anul 106. Aceasta este data care, după istoricii vechi, ar marca începutul romanizării Dacilor, neamul cel mai important şi mai numeros din toată seminţia Tracilor. Procesul de romanizare a triburilor trace din sud şi din apus începuse însă mai devreme, căci Roma, în expansiunea ei continuă, ajunsese chiar din al doilea secol anterior, în contact cu celelalte triburi trace. Nu se înţelege de ce se vorbeşte deci de „naşterea poporului român" începând de la anul 106, câtă vreme „Români" în sensul de Traci romanizaţi, au existat şi mai înainte. Iată o primă inexactitate, pentru a nu spune o contradicţie în termeni, în stabilirea unei date referitoare la „naşterea poporului român".

De o adevărată „naştere" nu poate fi vorba, căci numai adoptarea limbii latine de către o populaţie preromanică nu putea să ducă la crearea unui nou popor. Limba nu este singurul element care caracterizează o naţie şi chiar dacă ea este importantă, nu este esenţială sau indispensabilă. Proba o dă poporul evreiesc care vorbeşte toate limbile pămîntului, fără ca prin aceasta să fi pierdut caracterul său unitar, menţinut în schimb prin religie. Alte neamuri, ca cel bulgar, au adoptat o altă limbă, în cazul nostru limba slavonă, în locul celei originare, mongole, dar şi-a menţinut numele de neam, chiar

după genocidul lui Vasile Bulgaroctonul, impunându-l şi altora. Alte exemple de acest fel pot fi enumerate, şi toate probează că adoptarea unei alte limbi este în funcţie de nevoile vremii, nevoi de natură economică sau politică, multe impuse de modă, care, la origine, are motive culturale. Chiar atunci când poporul evreiesc trăia în Palestina, nume dat de tribul de coloratură tracică, Phalaestinii, el a renunţat la limba ebraică şi a adoptat, cu două secole înaintea venirii lui Christos, limba aramaică, pe atunci la modă, folosită mult în comerţ, în Asia Mică. Rezultă aşadar că schimbarea limbii nu desfiinţează un neam şi nu modifică substratul biologic al unui popor sau datele sale biografice, „renăscându-l ca nou popor".

Integrarea Daciei în Imperiul Roman a însemnat o schimbare adâncă în toate compartimentele vieţii, dar de o încetăţenire adevărată nu se poate vorbi decât după edictul lui Caracalla, care a acordat cetăţenia romană tuturor supuşilor liberi ai imperiului, în anul 212. Devenind „supuşi" romani, Tracii din Peninsula Haemusului şi Pannonia, iar mai apoi Dacii din noua provincie romană, zisă şi „Dacia Felix", nu şi-au schimbat cu totul structura biologică şi „nu s-au schimbat ca popor", fiindcă traco-geto-dacii au intrat prin romanizare în cadrul unităţii civilizaţiei romane, „Res Publica Romana", cum se numea oficial statul creat de Cetatea Romei, iar prescurtat S.P.Q.R., adică Senatus Populusque Romanus. Acest stat a pornit de la micul oraş încadrat în cele patru ziduri ridicate pe brazda trasată de legendarul Romulus. Acest stat s-a dezvoltat mereu, înglobând triburi şi popoare cu nume şi origini diferite, ca Sabinii şi Etruscii, până a cuprins întregul teritoriu al Ausoniei şi apoi toate ţările din bazinul Mediteranei. Celţii-Gali din nordul Italiei, ca şi fraţii lor Gali din marea Gallie, în care intrau şi cei din Elveţia, Boemia, Belgia şi Britannia, precum şi cei din peninsula Iberică, erau seminţii diferite, ale marii familii europene (ariene), ca şi Iberii. Când au fost cuceriţi de Romani, toţi aceştia aveau o civilizaţie şi o cultură proprie. Între valorile spirituale ale Romanilor, ale Iberilor şi ale triburilor trace, deosebirile nu erau prea mari. Roma îşi alcătuise propria sa cultură din elemente aparţinînd autohtonilor, care locuiseră pământul Italiei cu secole şi milenii înainte, la acestea adăugându-se zestrea spirituală a popoarelor cucerite. Trăirea în comun, sub aceleaşi legi, îndeplinirea serviciului militar în aceeaşi armată, comerţul intens dintr-o parte în cealaltă a imperiului au dus desigur la noi sinteze şi la stabilirea unor numitori comuni, premise ale formării unei naţiuni. Într-adevăr, naţiunea ca formă evoluată, ca şi neamul, sunt produsul organic al istoriei.

Un alt element important al trăirii în comun este religia, totalitatea zeilor cărora populaţia li se închină invocând protecţie şi aducându-le mulţumiri şi ofrande. În cadrul noului stat, în care Dacii şi ceilalţi Traci au intrat fără vrerea lor, elementele spiritual-culturale amalgamate proveneau adesea mai mult de la periferie. Romanii acceptau cu uşurinţă noi divi-

nităţi. De la Traci au primit cinci zeităţi prin intermediul Grecilor: Apollo, Hermes-Mercur, Artemis-Diana, Ares-Marte, Dionisie-Bacchus, ultimul la mare cinste, cu sărbători numite „bacanale", de la care nici un roman nu lipsea. Mai mult decât atât, însăşi cultura grecească, adoptată de Romani, conţinea elemente tracice asimilate într-o epocă anterioară. Aceasta acceptase şi recunoscuse superioritatea culturii trace, de vreme ce însuşi Platon elogia medicii din nordul Dunării care, înainte de a vindeca boala trupului, căutau să o vindece pe cea a sufletului. Toţi Tracii (inclusiv Dacii) au fost desigur supuşi unui proces de simbioză culturală şi parţial demografică-biologică. Timpul a avut de jucat un rol însemnat, durata trăirii în comun facilitând sinteza.

„Dacia Felix", cum a voit s-o numească Traian, nu a fost chiar atât de fericită, căci pierderea libertăţii nu este o fericire, ci dimpotrivă, o suferinţă pentru oricine şi-n orice condiţii. Dacă la aceasta se mai adaugă şi spolierea avuţiilor — din tezaurul dacic au fost finanţate timp de patru luni de zile serbările de la Roma cu zece mii de gladiatori şi unsprezece mii de fiare sălbatice, toţi locuitorii Romei, scutiţi de impozite pe un an, au primit câte un premiu de şase sute cincizeci de dinari, au fost construite Columna lui Traian şi Tropaeum Traiani — e uşor de înţeles că această „fericire" era de partea Romei şi nu a Daciei învinse şi ocupate. Mulţi Daci au fugit spre a nu fi luaţi prizonieri şi s-au stabilit în Dacia liberă, adică în Moldova Carpo-Dacilor, în Crişana, în Maramureş şi mai în nord. Cei din Dacia liberă comunicau cu cei din Dacia ocupată şi aveau schimburi comerciale. Elemente de civilizaţie romană şi monede ale imperiului pătrundeau cu regularitate şi în teritoriile Dacilor liberi, munţii Carpaţi favorizând astfel de legături prin caracteristicile lor.

După o sută şaptezeci de ani de ocupaţie, împăratul Lucius Domitius Aurelianus a retras armata şi administraţia din Dacia, încredinţând Dacilor liberi misiunea de a apăra ei înşişi Limes-ul roman, din exterior. Retrăgând trupele, Aurelian a lăsat totuşi efective reduse pentru a menţine garnizoane atât în sud cât şi în nord de Dunăre, în cetăţile ridicate de-a lungul marelui fluviu. În felul acesta, fosta provincie Dacia şi-a redobândit libertatea şi a trăit prin ea însăşi, căci năvălirile barbare aveau să înceapă efectiv cu o jumătate de veac mai târziu, odată cu mişcările Goţilor. În aceste condiţii nu se poate vorbi de o modificare totală a valorilor culturale traco-daco-romane şi de crearea unui nou popor, care să fi urmat două căi diferite: cei din nordul Dunării liberi, cei din sudul Dunării în continuare supuşi ai Imperiului Roman de Răsărit. În ce măsură s-a realizat o schimbare biologică a neamului trac, îndeosebi în Dacia, ar putea să arate matematica şi statistica, două ştiinţe atât de solicitate de demografia prezentului, dar deloc folosite pentru trecut, în explicarea raportului demografic dintre năvălitori şi autohtoni.

La terminarea celor două războaie dintre Daci şi Romani, s-au înregistrat desigur pierderi importante de oameni în ambele tabere. Câţi Daci au pierit în aceste bătălii? O mobilizare totală a unui popor poate să dea soldaţi în proporţie de douăzeci şi cinci la sută, ceea ce reprezintă jumătate din numărul total al bărbaţilor. Admiţând această cifră dreapt reală, câţi au fost ucişi în bătălii, câţi au fost răniţi, câţi au fugit, câţi s-au supus şi câţi au fost făcuţi prizonieri? Dacă Traian a luat mulţi prizonieri, desigur aceştia au fost aleşi printre cei mai tineri şi au fost încadraţi în armata romană. Atribuind un procentaj fiecărei categorii, ajungem la concluzia că golul de bărbaţi în Dacia n-a putut să depăşească zece la sută din populaţia totală. Admiţând că acest gol a fost umplut în totalitate cu veterani ai legiunilor romane — ceea ce nu e verosimil — şi că alţi bărbaţi ar fi venit sub formă de comercianţi, artizani şi funcţionari, că toţi aceştia s-ar fi căsătorit cu fetele şi văduvele dace, a putut oare această sevă de zece la sută să modifice radical structura biologică a localnicilor, până în a-i transforma dintr-odată într-un popor cu totul nou? Desigur că nu, căci o astfel de transformare, pentru a fi justificată, cere ca cel puţin jumătate din populaţia respectivă, dacă nu toată, să fi primit un aport egal de noi cromozomi prin absorbirea unor elemente de altă origine. În orice caz, vitalitatea daco-romană a constituit-o fondul biologic şi de tradiţie traco-dacă, pe care l-au fortificat mereu Dacii liberi care, după 271, şi-au recăpătat supremaţia. Din amestecul inegal de Daci şi de Romani, nu se putea ajunge aşadar la „naşterea poporului român" în termeni absoluţi. Neamul traco-dac a continuat să trăiască în deplinătatea sa biologică, asimilând elemente noi, uneori din aceeaşi seminţie, alteori din seminţii străine, venite din tot imperiul, începând cu negustorii romani. Chiar dacă numele, limba şi religia au fost modificate, Tracii în genere, şi Dacii în special, şi-au păstrat multe caractere, obiceiuri, datini, şi-au păstrat portul şi fizionomia, cum uşor se poate constata în zilele noastre, printr-o comparaţie a figurilor de ţărani români autentici, cu figurile Dacilor de pe Columna lui Traian. Moştenirea Tracilor a continuat să dăinuiască de-a lungul veacurilor în centrul şi estul Europei, după cum arată mulţi istorici europeni: austrieci, francezi, germani, englezi, spanioli, români.

Existând deci o continuitate străveche în tot spaţiul pe care l-au locuit strămoşii Traci de milenii, încă din epoca bronzului, o întrebare se pune (şi la care în parte s-a şi aflat un răspuns, prin acţiuni sigure întreprinse în ultimul timp): de ce s-au menţinut oare numele date oraşelor noastre de cetele străine care au bântuit spaţiul carpato-dunărean şi nu s-a reluat mai de demult toponimia originală, cu atâta preciziune fixată de geograful Ptolemeu? Prin sublinierea participării şi rolului fundamental jucat de substratul traco-geto-dac în etnogeneza poporului român, situăm începutul acestui proces încă din epoca bronzului tracic, pe la anul 2 000 anterior.

În felul acesta nu se mai poate pune nici problema „venirii de undeva" a Românilor, fără a se preciza de unde, când şi cu ce mijloace, lansată cu atâta uşurinţă de către mercenari pseudo-ştiinţifici şi cu atâta ingenuitate luată în serios şi discutată chiar şi de unii oameni de ştiinţă de bună credinţă! Deşi — în afară de Romancii elveţieni — sunt singurii păstrători ai numelui Romei, Românilor li s-a contestat calitatea de romani şi limbii lor i s-au atribuit componente slave exagerate, spre a nu ieşi prea tare în relief originea şi structurile ei romanice. Filologia modernă arată că cea dintâi dintre limbile romanice este româna, care a păstrat morfologia, structura gramaticală a limbii latine, cum era firesc, precum şi circulaţia curentă a cuvintelor de origine latină. Latinitatea neamului românesc nu mai poate fi contestată azi de nimeni, aşa încât istoria neamului traco-daco-roman, de la începuturile ei până azi, poate fi reconsiderată în deplină linişte. În felul acesta nu negăm legătura cu temelia tracică şi nici cu Roma şi cu latinitatea, ci întărim şi mai mult această dublă legătură: pe de o parte cu traco-illiro-romanii de la sud de Dunăre, pe de alta cu Roma însăşi.

Precizări şi nuanţări în viziunea noastră. Citind diferite istorii, am remarcat cu câtă stăruinţă se urmăresc nu înrudirile, ci influenţele exercitate asupra culturii traco-dace. Că oamenii trăind în colectivitate acţionează unii asupra altora şi se influenţează, determinînd decizii şi dorinţe, acţiuni şi convenţiuni, aceasta nu se mai discută. Nu toate procesele pot fi explicate prin subordonare şi nu orice fenomen poate fi determinat prin stabilirea unei obârşii externe. Descoperirile senzaţionale de pe teritoriul traco-dacic ar fi părut normale, dacă nu s-ar fi creat prejudecata că aici a existat un teritoriu de tranzit al tuturor triburilor şi popoarelor, care au venit şi au plecat asemenea unor exploratori, purtînd cu sine uneltele şi obiectele de artă ale altor civilizaţii.

Unii cercetători socotesc că obiectele de artă epipaleolitică descoperite în regiunea Porţilor de Fier ar fi rezultatul pătrunderii dinspre sud-vest a unor masse de populaţie, deşi noi vedem şi unele supravieţuiri locale. Tot o pătrundere ar fi demonstrată şi prin descoperirile de ceramică pictată de la Gura Baciului în Transilvania centrală şi de la Cârcea, de lîngă Craiova. Cea mai veche cultură neolitică, Criş-Starčevo, ar fi fost adusă la Dunăre şi în Carpaţi din sudul Peninsulei Haemusului şi din Orientul Apropiat. Dinspre nord-est au venit alte influenţe, şi anume „din zona stepelor de la nordul Mării Negre — cam spre mijlocul mileniului III — a unor triburi care împing ultimele elemente ale culturii Gumelniţa spre zona de dealuri a Munteniei şi ocupă întreaga Sciţie Minor şi o bună parte din zona de câmpie de la nordul Dunării muntene — creînd aici cultura Cernavoda I". Dinspre vest, ar fi venit cultura Bodrogkeresztur, deşi „în ultima vreme se presupune pentru ea o origine central-transilvăneană (...) contempo-

rană în mare măsură cu unele dintre culturile eneolitice de la est şi de la sud de Carpaţi; ea ar putea fi atribuită aşa-zisei epoci a aramei, dar nu ni se pare firesc să mai complicăm şi mai mult terminologia pentru o singură cultură".

Pentru cultura Starčevo-Criş s-au ivit noi ipoteze şi noi descoperiri pe teritoriul Olteniei. Ele ar arăta, dimpotrivă, ca şi cele mai vechi descoperiri din Iugoslavia, că centrul de formare al acestei culturi ar fi tocmai străvechiul teritoriu traco-dacic. Până cînd vor veni studii mai temeinice, cităm din cele ce ni se pun la îndemână acum: „întreaga dezvoltare a culturii Criş-Starčevo s-a petrecut pe o arie destul de întinsă şi la nord de Dunăre, chiar dacă, aşa cum am spus, originea ei trebuie căutată în mod cert la sud de Dunăre, de unde vor fi venit de altfel treptat noi impulsuri".

Dacă se găsesc forme înrudite privind aşa-zisă barbotină, decorul imprimat pe vase, trebuie să ne ducem cu gândul că originea ei provine din Thessalia, încă din faza Pre-Sesklo. Cultura ceramicii liniare îşi are obârşia pe teritoriul Cehoslovaciei, dar vatra ei a cuprins şi o bună parte a zonei carpato-dunărene şi ea s-a răspândit de-a lungul văilor Dunării şi Rinului, ajungînd până în Belgia. Aşezările culturii Vinča-Turdaş au apărut odată cu triburile acestei noi culturi pătrunse în România tot dinspre sud. Astfel de aşezări sunt identificate în Banat, în zona Mureşului, până dincolo de Alba Iulia şi Cluj-Napoca, precum şi în Oltenia.

Istoricii prudenţi refuză să discute controversele privind tăbliţele de la Tărtăria. Motivele: ar trebui să credem că scrierea pictografică ar fi cu mult mai veche în Carpaţi şi la Dunăre decât în Mesopotamia, ceea ce „nu vedem cum s-ar putea admite". Cel mai simplu lucru este să le atribuim unor influenţe mesopotamiene din culturile Halaf şi El Obeid, şi atunci „nu mai este în contradicţie cu cronologia acestor culturi"!

Pentru cultura Petreşti se caută unele influenţe venite dinspre nord-vest. Mai mult, părerile au fost împărţite şi în privinţa originii ornamenticii pictată din perioada culturii eneolitice Cucuteni. Cu toate că ceramica de Cucuteni nu are egal în lume, cu toate că cele mai mari şi mai valoroase descoperiri provin din spaţiul traco-dacic, adepţii teoriei influenţelor nu se vor simţi liniştiţi până nu vor găsi un element sau mai multe care să dovedească o „pecete" meridională, apuseană, răsăriteană sau nordică. Descoperind cultura Hamangia, Dumitru Berciu a atras atenţia asupra artei preistorice excepţionale manifestate în statuetele modelate în lut. Cercetătorii au aflat imediat că, „deşi tot de esenţă meridională, cultura aceasta prezintă unele caractere deosebite de ale celorlalte culturi neo-eneolitice contemporane din România". Se mai spune: „cultura Precucuteni din Moldova şi din sud-estul Transilvaniei ia naştere printr-un proces local pe fondul liniar-târziu, în contact cu unele elemente ale fazei Boian-Giuleşti, la care se vor fi adăugat eventual şi alte influenţe".

Uneori, formulările sunt mai rezonabile: „Cultura Gumelniţa — răspândită în aproape întreaga Muntenie şi în Dobrogea şi pătrunsă înspre nord-estul şi sudul Moldovei şi chiar dincolo de Prut, iar la sudul Dunării atât în zona de la nord de Balcani, cât şi în sudul Bulgariei, ajungând chiar până în Grecia, în imediata vecinătate a Mării Egee — ne-a lăsat o ceramică foarte variat colorată". Deci este posibil să vorbim despre o arie întinsă de cultură, fără a mai spune că ea se produce în etape succesive, aici ajungând doar valurile târzii, spre a se stinge. Cercetând formele culturii populare de azi, nu vedem succesive înlocuiri de influenţe, ci sinteze originale, motive dezvoltate simultan în medii spirituale diferite, căci şi arta, ca şi limba, fiind un mijloc de comunicare, se manifestă în zone bine delimitate şi se dezvoltă prin confluenţe şi interferenţe.

Uneori se spune: „triburile cucuteniene şi-au depăşit dascălii", deoarece au creat în domeniul ceramicii „opere ce pot sta cu cinste alături de cele mai strălucite manifestări ale perioadei eneolitice din Asia Anterioară". Deci, se recunoaşte spiritul creator al triburilor băştinaşe, valoarea gândirii şi simţului lor artistic, puterea de a realiza sinteze. De remarcat faptul că o seamă de arheologi români cercetează originea fiecărei culturi pe temeiuri mult mai solide, scoţând în evidenţă factorul local şi sesizând rolul real al influenţelor. Ei dovedesc că au scăpat de acel sentiment de teamă în faţa petelor albe pe harta civilizaţiei, acel *horror vacui* (o groază de gol), care îi îndeamnă pe unii să se sprijine pe asociaţii şi comparaţii mai mult sau mai puţin concludente. Uneori, socotind că istoricii stabilesc liniile de mişcare ale populaţiilor, dar greşesc atunci când stabilesc sensul lor, ne vedem nevoiţi să căutăm adevărul şi să arătăm că, încă de acum câteva milenii, spaţiul traco-dacic a iradiat cultură, a determinat curente de civilizaţie, a participat la făurirea istoriei şi a purtat în sens radiar lumina ideilor şi descoperirilor sale. Ni se pare mai firesc să spunem că, pornite de aici, diferite idei au găsit sol mai prielnic în sud sau în vest, în est sau în nord, şi s-au dezvoltat, decât să admitem că pe teritoriul cel mai febril al Europei nu ajungeau decât palidele scăpărări ale unor civilizaţii care, datorită condiţiilor geografice şi factorilor sociali, ajunseseră la împlinire, cum ar fi civilizaţia greacă.

În tratarea oricărui subiect există două metode: metoda convergenţei şi metoda divergenţei. Sau, în alte cuvinte, metoda apropierii şi a găsirii numitorilor comuni şi aceea a îndepărtării şi diversificării, punând în relief diferenţele. În istoria neamurilor, ca şi în istoria statelor, s-au pus în relief mai mult diferenţele dintre acestea, subliniindu-se adeseori nuanţe, spre a se crea diviziuni. Cunoscut este efortul făcut de cei interesaţi la despărţirea bisericii creştine, devenită apoi catolică şi ortodoxă, în aflarea unor elemente neesenţiale diferenţiate: pâinea dospită şi azima, crucea făcută de la stînga la dreapta sau viceversa, prezenţa instrumentelor în

biserică sau a statuilor etc. Bineînţeles, o asemenea metodă aplicată în istorie poate să ducă la o totală confuzie.

În expunerea noastră am urmat metoda convergentă, a găsirii numitorilor comuni, care să pună în relief unitatea neamului românesc, născut pe un fond tracic vast şi omogen, aşa cum l-a înfăţişat Herodot. În decursul istoriei unitatea etnică n-a împiedicat crearea mai multor state. Teritoriile au aparţinut în egală măsură istoriei neamului trac, chiar dacă ele au adăpostit state cu nume diferite. Adoptarea unei limbi mai evoluate în cadrul aceluiaşi trunchi lingvistic, sau a unei limbi noi, s-a impus adesea cu forţa politică, militară sau religioasă,contrar firii. Aceasta însă nu modifică datele de bază ale unui neam care, printr-o educaţie potrivită, poate şi trebuie să-şi cunoască originea şi să se fortifice prin conştiinţa unităţii străvechi.

Pe lângă istoria neamului, împărţită în mai multe ţări, ne-am văzut nevoiţi să tratăm şi istoria statelor din vechime, suprapusă uneori în mod arbitrar neamului, datorită vicisitudinilor imprevizibile ale vieţii popoarelor şi forţelor care le modelează. Ele aparţin deopotrivă aceluiaşi substrat şi nu pot fi ignorate. Altfel s-ar face numai istoria parţială a acestui neam tracic şi nu s-ar cunoaşte toate înfăptuirile şi meritele sale. Numai cuprinzând într-o imagine totală aceste fapte din trecut şi legându-le de cele din prezent, putem înţelege în toată plenitudinea evenimente, acţiuni şi interacţiuni altfel greu de situat şi explicat.

În naraţiunea noastră, cititorul va observa că am folosit termenul de „neam", pentru a exprima acea colectivitate umană, cu caracteristici proprii, ca rezultat al evoluţiei şi produs organic al istoriei. Neamul trăieşte pe o întindere geografică necuprinsă în întregime sub forma modernă a unui stat. El poate să facă parte din unul sau mai multe state sau din alte organizaţii politice şi sociale. Când neamul ia „cunoştinţă de sine" şi de posibilităţile sale, devine o „naţiune" şi, în genere, ajunge să formeze un stat naţional, cuprinzându-i pe toţi membrii ce aparţin acestei naţiuni. Aceasta se întîmplă rar, de obicei naţiunile fiind împărţite în unul sau mai multe state. În genere, istoria s-a ocupat şi s-a referit la viaţa statelor, adică a popoarelor organizate sub formă politică de stat, definit prin trei caracteristici esenţiale: teritoriu, populaţie şi suveranitate.

Întinderea teritoriului poate fi variabilă. Expansiunea teritorială prin cuceriri „juste" sau „nejuste" se săvîrşeşte prin războaie, iar aceasta este o temă preferată a istoriei. Populaţia poate fi reprezentată de mai multe triburi sau neamuri, care, împreună, alcătuiesc „poporul" statului respectiv. Acest popor nu se confundă cu naţiunea, chiar atunci când numele lui este preluat de stat. Poporul român cuprinde şi alte etnii, dar toţi indivizii sînt cetăţenii aceluiaşi stat. Naţiunea română este însă numai etnia ro-

mânească. De aici şi sentimentul naţional, adică iubirea de naţie şi neam şi sentimentul cetăţenesc, patriotic, sublimat în iubirea de patrie şi de ţară, de statul din care fiecare face parte.

S-a scris de regulă istoria ţărilor, a statelor. Există însă prea puţine istorii ale neamurilor, în afara sau pe deasupra istoriei statelor. O istorie unitară a unui neam, care să se refere la membrii săi, cuprinşi în mai multe state, nu se scrie, pentru a nu se produce „interferarea în afacerile interne ale altor state". Se ajunge astfel să se facă mai mult istoria unor „regiuni geografice", cuprinzînd etnii diferite, potrivit compoziţiei statului respectiv, care, prin cuceriri sau pierderi teritoriale, a mărit sau a redus întinderea spaţiului său. O istorie a întregului neam dă o viziune generală în spaţiu şi timp, asupra unui grup de oameni cu caractere specifice, care formează o unitate organică. Aceasta este o modalitate de cunoaştere şi de apropiere între oameni, în măsură să reducă conflictele şi tensiunile, favorizând pacea, supremul bun al umanităţii.

Suveranitatea este voinţa declarată a poporului, exprimată prin reprezentanţii săi aleşi sau impuşi. Ea se mai numeşte şi „putere", adică voinţa superioară căreia membrii colectivităţii organizate trebuie să i se supună. Suveranitatea se concretizează prin legi şi ordine, care, odată elaborate, sînt obligatorii pentru toţi cetăţenii statului. În realitate, şefii apar ca exponenţi ai societăţii şi se impun masselor prin calităţile lor pozitive sau negative şi iau comanda, adică îşi exercită puterea. Istoria nu face decât să confirme această stare de lucruri şi adesea ea devine o naraţiune a faptelor săvîrşite de conducători. Se ajunge astfel la istoria războaielor, mai degrabă decât la o istorie a înfăptuirilor paşnice, deşi acestea nu lipsesc din viaţa lor, dar sunt mai mult spicuiri din noianul celorlalte date ale istoriei.

Între istoria politică sau politico-geografică şi istoria adevărată a unei naţiuni sau a unui neam există suficiente diferenţe. Istoria neamului trebuie să treacă pe deasupra diferitelor state şi, dacă acestea sunt mai numeroase, formate în cadrul aceluiaşi neam, să le cuprindă pe toate. Istoria substratului trac astfel cunoscută, ca parte integrantă a etnogenezei noastre, trebuie să cuprindă şi istoria tuturor formaţiunilor politice generate de-a lungul veacurilor, precum şi acele epoci când Tracii au fost incluşi imperiului roman, devenind toţi cetăţeni ai unui stat alcătuit din multe „nationes". Prin înfăţişarea triburilor trace de la începutul istoriei lor şi a procesului desfăşurării acesteia în cuprinsul lumii mediteraneene (în speţă romane), se poate vorbi şi de o totală integrare a Tracilor într-o formaţiune politică cu caracter universal, aşa cum era statul roman în acea vreme. Imperiul roman apare astfel, în părţile de sud-est ale Europei, forma politică în interiorul căreia — dar şi dincolo de frontierele sale — s-a plămădit poporul român.

Cercetările arheologice de până acum au reuşit să descopere urme ale unor civilizaţii şi culturi răsăritene, în câmpiile întinse de dincolo de Bug şi Nipru. În preajma Bugului şi Niprului se disting prelungiri ale culturilor carpatice, ca cea de tip Cucuteni şi, înaintea acesteia, cea numită ceramica lineară. Populaţiile ce locuiau aceste ţinuturi răsăritene au continuat să trăiască multă vreme în forme social-politice rudimentare, iar primul stat slav a fost organizat abia în secolul al IX-lea al erei noastre. În aceste condiţii, nu poate fi vorba de o civilizaţie în acele ţinuturi, care să fi fost purtată atunci în Europa de slavi şi tătari, aducând astfel o contribuţie mai importantă culturii şi civilizaţiei europene. Ce au putut să dea aceste populaţii venite în Europa centro-orientală şi ce au putut lua populaţiile traco-romane organizate, care dezvoltaseră deja o cultură proprie şi beneficiaseră de întreaga civilizaţie romană? Acest imperiu reprezenta, în secolul al VI-lea, farul de lumină care atrăgea populaţiile împinse de lipsuri şi nevoi sau de presiunea altor popoare mai spre vest. Dacă cineva a luat ceva, au luat tocmai aceste neamuri migratoare sărace materialiceşte şi spiritualiceşte. Desigur, ele au adaptat cuvintele şi obiceiurile specificului limbii lor şi, sub această formă, se prea poate să fi restituit în parte popoarelor aborigine, peste care s-au aşezat, unele date şi elemente.

Expresia unei culturi se regăseşte în limbă, arhivă vie a unui popor, şi după cum se ştie, popoarele venite din răsăritul Europei aveau un limbaj relativ redus. Ele n-au adus nici biblioteci, nici inscripţii. În limba slavonă nu s-au putut scrie cărţi, deoarece alfabetul acestei limbi a fost inventat mult mai tîrziu, de doi monahi greci, Metodiu şi Ciril. Aşadar, anevoie ar fi să vorbim despre ceea ce am preluat de la popoarele migratoare. Important este să cunoaştem profund ceea ce au creat băştinaşii şi abia apoi ce schimburi s-au realizat cu noii veniţi. Limba română, ca limbă romanică, era demult formată la sosirea vechilor slavi în a doua jumătate a secolului al VI-lea şi în secolul al VII-lea. Este firesc să se studieze cum au fost cedate cuvintele latine paleoslavilor şi ce evoluţie au suferit în decursul secolelor. Prin adoptarea cuvintelor de către alte grupuri de oameni, se întîmplă metamorfoze nu întotdeauna simple şi adaptări bizare, până la a lăsa impresia unor noi cuvinte, de altă origine.

Hunii asiatici aveau un lexic cuprins între patru sute şi cinci sute de cuvinte. Situaţia era desigur asemănătoare şi la celelalte popoare, ai căror reprezentanţi au fost trimişi spre Europa. Acest limbaj era redus, căci viaţa simplă pe care o duceau nomazii, în corturi, în căruţe sau şatre, în colibe provizorii de papură, stuf, nuiele şi paie, abandonate în momentul plecării, nu comporta multe cunoştinţe şi nici complexe procese de comunicare. Limbajul e legat de calitatea vieţii în comun şi de stabilirea populaţiei pe teritoriul ocupat, care devine primul său bun. Adesea, falsa atitudine

a unor cercetărori în materie lingvistică se datorește și unei erori de optică. Aceștia judecă situațiile din trecut prin prisma situațiilor de azi.

În urma bătăliilor susținute, numărul neamurilor migratoare s-a micșorat necontenit, ceea ce explică asimilarea lor lesnicioasă. Uneori, urmele lor au dispărut cu desăvârșire și nu ne-au rămas de la ei decât vagi amintiri sub formă de toponime, identificate abia în ultimul secol ca reminiscențe ale unui trecut furtunos al continentului nostru.

Pierderile în bătălii erau mult mai mari decât coeficientul de nașteri. Stăpânirea lor era nominală datorită cruzimii și organizării militare. Această lege s-a verificat în mod absolut cu Sciții, primii năvălitori. Apoi s-a aplicat și Ungurilor. S-a pus nu o dată întrebarea: câți Unguri adevărați, descinzând din cei veniți din Mongolia, au mai rămas după atacarea sălașelor lor de către Bulgari, încă din epoca în care aceștia se aflau la porțile Europei, în Atelcuz, între Prut și Nistru? Câți Huni, pretinșii lor frați, au mai rămas în urma crâncenei bătălii din Câmpurile Catalaunice (localizarea bătăliei este discutabilă) din Franța, când generalul Aetius, numai dintr-o generoasă și foarte subtilă politică, a mai cruțat o serie de oameni, insuficienți însă ca să asigure retragerea lui Attila, care s-a văzut nevoit să închirieze Gepizi și alte neamuri germanice, pentru a ajunge teafăr în Pannonia? La moartea lui Attila, toate aceste oști străine hoardei s-au revoltat împotriva fiilor săi și, practic, Hunii au fost lichidați și au ieșit din istorie.

Tot astfel, câți Bulgari au mai rămas din cei plecați din Mongolia, poposiți la Volga, alungați de Cazarii care le-au luat locul? Ei au poposit în sudul Dunării, după ce au format state cu populația traco-romană locală. În bătăliile cu generalii romani ai imperiului de răsărit numărul lor s-a împuținat în așa măsură, încât împăratul Vasile al II-lea și-a căpătat supranumele de Vasile Bulgaroctonul, adică „Ucigătorul de Bulgari".

În Transilvania și Banat, în leagănul neamului trac și traco-dac, populația locală a fost întotdeauna numeroasă. În perioada migrațiilor, în cadrul obștilor tradiționale, pe văile apelor erau organizate județe, iar în depresiuni se confederau țările. Acești localnici, pe care Nicolae Iorga i-a numit „stăpânii pământului", aveau în frunte un judex, duce și apoi principe, cu care puținii trimiși ai așa-zisului rege al Ungurilor (titlu nepotrivit. atribuit de occidentali, cu prilejul creștinării lor) intrau în tratative. Între conducătorii români cei mai cunoscuți au fost Gelu, Menumorut, Glad și apoi Ahtum și Chean.

Emisarii veniți să studieze situația țării cu mine de aur au întrebat: „Cu cine sînt aliați principii români?", iar ei au răspuns că sunt „apărați de împăratul de la Constantinopol", că și biserica lor ortodoxă se afla sub oblăduirea aceluiași împărat. Emisarii au propus tratate de alianță cu stăpânii lor, și unele s-au întărit și prin căsătorii. La început tratatele erau

respectate. Apoi, prin vicleşuguri, principii români au fost ucişi, iar şefii triburilor maghiare s-au instalat ca moştenitori, uzurpând puterea şi bunurile principilor români locali. Populaţia română organizată în aceste principate sau ţări, ducate şi judeţe s-a văzut dintr-odată cu conducători purtând nume străine, care nu cunoşteau nici limba, nici tradiţiile, nici obiceiurile şi spiritul locurilor. Adoptând treptat civilizaţia traco-romană existentă în Dacia şi în Pannonia, s-au deprins în felul acesta să se îmbrace, să mănânce, să cânte şi să danseze ca băştinaşii. Noii veniţi s-au „europenizat" şi, prin încrucişări cu populaţia autohtonă, şi-au pierdut caracteristicile rasiale mongoloide.

Noii veniţi, după creştinarea în rit latin, au trecut la un proces forţat de desnaţionalizare a Românilor. Până în zilele noastre, *neofiţii* din nobilimea maghiară au nume care se termină cu *ffy*, ca Banffy, Bogdanffy, Dragffy, care nu reprezintă altceva decât traducerea lui *escu*, adică *fiul* (Bogdănescu, fiul lui Bogdan, Bănulescu, fiul banului, Drăgănescu, fiul lui Dragu etc.). Acest proces este descris în cărţi secrete, cu instrucţiuni, cum se mai află unele în arhive notariale, ca documente rare. Una din aceste cărţi tipărită la Budapesta, în 1898, sub titlul *Hogy magyariositsuk a vezeteknéveket* („Cum maghiarizăm numele de familie"), semnată de Telkes Simon, preşedintele Societăţii Centrale de Maghiarizare a Numelui, arată modul în care s-a procedat pentru crearea de „maghiari prin contrabandă". Pronumele se traducea în ungureşte, iar numele de familie era înlocuit cu denumirea maghiară a ocupaţiei. Ca o reacţie firească de apărare, populaţia românească sub dominaţie maghiară a început să folosească nume romanice, care nu mai puteau fi traduse. În toate aceste ţinuturi numele împărăteşti, mai potrivite originii traco-romane decât cele biblice, s-au răspîndit în proporţie de massă.

Teoria teritoriilor „deşerte" în Europa, aşteptând triburi migratoare, a fost vânturată cu multă tenacitate de o serie de istorici. Una din ele aparţine lui Roesler şi ea a născut multe confuzii şi absurdităţi. De aceea, nu merită osteneala de a ne ocupa de ea, urmând înţeleptul dicton german: *Dumme Frage, keine Antwort!*

Iată tot atâtea motive care îndreptăţesc abordarea istoriei neamului românesc printr-o optică nouă, într-o viziune totală, ţinându-se seama de faptul că strămoşii noştri au fost poporul cel mai vechi şi — după cum atât de răspicat a spus-o cu douăzeci şi cinci de secole înainte Herodot — cel mai numeros din Europa.

HONI SOIT QUI MAL Y PENSE... PENTRU ALTE INTERPRETARI DECÂT CEA LITERAR-ISTORICĂ

I.

PREISTORIA

1.

OMUL ŞI ISTORIA LUI

Cînd s-a „împlinit vremea", întocmai ca roadele unui pom care, pârguite de soarele dătător de viaţă, cad de pe ramuri la momentul coacerii, aşa şi „omul", cînd a ajuns la maturitate, ca „formă de viaţă specifică", derivată prin evoluţie din alte forme de viaţă premergătoare, în procesul de continuă creaţie a Universului, a „căzut din pom", lovindu-se şi făcîndu-şi un cucui. Poate chiar i s-a desfăcut ţeasta încă neîncheiată temeinic, ceea ce a înlesnit dezvoltarea creierului, de aici înainte şi mai mult solicitat sub imperiul nevoilor de apărare şi alimentare la sol. De unde şi expresia atât de plastică în italiană *il bernoccolo dell'intelligenza*, adică „cucuiul inteligenţei", sau, în limba franceză, *la bosse de l'intelligence*, ca şi *la bosse des affaires*. Oare în româneşte nu se exprimă acelaşi lucru atunci cînd se spune că „omul şi-a dat cu tâmpla de piatră" şi „i-a venit mintea la cap", sau că „a căpătat mai multă minte"?

Fenomenul „căderii" s-a petrecut pe o mare întindere teritorială şi în mai multe zone de pe faţa Pământului, căci „pomul roditor" nu a fost unul singur, ci o grădină sau o livadă întreagă, iar livezile au fost şi ele mai multe, oriunde clima a îngăduit o astfel de dezvoltare, oferind condiţii favorabile. A existat deci un paralelism al naşterii omului, al apariţiei sale pe Pământ, ca *homo faber* la început, ca *homo sapiens* în devenire apoi. Această ipoteză pare cea mai verosimilă, cel puţin pentru regiunile cu climat şi condiţii egale sau asemănătoare, la timpul potrivit, atunci „când s-a împlinit vremea"... Dar, de-a lungul mileniilor climatul a evoluat şi s-a modificat, determinînd condiţii prielnice geo-biologice răspândirii florei şi faunei şi, implicit, formării omului care trăieşte în ansamblul lor.

Ipoteza formării omului într-un singur loc de pe faţa globului pare mai puţin reală şi logică. Ea se apropie de ipoteza biblică, simbolică, a lui Adam şi Eva şi a „căderii lor din rai", din pricina fructului oprit, purtător al dorinţei de cunoaştere. Această cunoaştere presupune însă mai multă minte, o elaborare continuă a datelor acumulate, ceea ce duce la ştiinţă. Mintea aduce însă cu sine mai multă lumină, şi totuşi, cei ce au năzuit la prea

multă lumină, ca Lucifer, purtătorul de raze, sau ca Prometeu, cel ce a răpit zeilor focul şi l-a dăruit oamenilor, au fost pedepsiţi şi legaţi de Pământ rămânând însă cu râvna cunoaşterii şi cu scânteierea minţii.

În preistorie, mamiferele antropoide sunt considerate „oameni" doar atunci cînd cavitatea lor craniană adăposteşte mai bine de o mie de grame de substanţă producătoare de materie cenuşie. Întocmai ca „faguri electronici" ai unui computer când începe să aibă capacitate suficientă de înmagazinare şi să adune date în număr potrivit, receptînd senzaţii şi experienţe, mintea omului a pornit să stabilească „relaţii" şi a ajuns la elaborări de imagini generalizate şi la idei abstracte.

Aceşti oameni, cu cel puţin o mie de grame de materie gânditoare, devin obiectul preistoriei, al protoistoriei şi al istoriei. Ştiinţa istoriei nu se mai opreşte astăzi doar la trecut. Ea se ocupă şi de prezent, chiar dacă îşi schimbă numele în „cronică", precum şi în viitor, luîndu-şi epitetul de „futurologie". Omul prezentului nu poate fi înţeles în toată complexitatea, decât dacă e privit în umbra trecutului şi în lumina prospectivă a viitorului. Viitorul are însă premisele sale atât în prezent, cât şi în trecut, după cum şi codul genetic conţine înscrise pe „banda magnetică", adică în cromozomi, toate aceste trei faze.

În chip firesc se impune discutarea şi eventual actualizarea înţelesurilor celor două coordonate kantiene: spaţiul şi timpul, unde şi când a apărut şi s-a dezvoltat omul.

Spaţiul terestru nu este nelimitat. Dimpotrivă, din toată suprafaţa globului, numai a treia parte sau, mai precis, treizeci la sută emerge astăzi din oceane şi mări alcătuind fragila coajă pământească. Deşi originea vieţii a fost în apa mării (conceperea şi dezvoltarea embrionului uman timp de nouă luni, repetând întreaga scară biologică, se păstrează în mediul lichid), totuşi viaţa omului se desfăşoară pe uscat şi se bazează în primul rând pe floră şi pe faună, care-i furnizează hrana, îmbrăcămintea şi adăpostul.

Dar nu întregul spaţiu terestru a fost prielnic evoluţiei biologice şi apariţiei omului. Îngrădit de condiţiile climatice, omul primitiv, ca şi cel de astăzi, are limite restrînse de temperatură, în cadrul cărora poate să trăiască în stare naturală: între douăzeci şi patruzeci de grade. Acestea sunt hotarele de vieţuire posibilă, fără adaptarea mediului la om sau a omului la mediul care-l înconjoară. Fără îmbrăcăminte, oricît de sumară, şi fără adăpost, fie pentru încălzire, fie pentru apărarea de razele prea puternice ale Soarelui, omul nu poate supravieţui într-un climat nefavorabil, care depăşeşte limitele posibilităţilor sale naturale de adaptare.

În cele două emisfere ale planetei, zonele cu un astfel de climat sunt relativ restrânse. Nu numai atât, dar ele sunt şi în permanentă „deplasare" spre nord sau spre sud, în funcţie de „a treia mişcare" a Pământului, care devine astfel şi o „a treia unitate de măsură a timpului istoric".

În cadrul sistemului nostru solar, planetele care s-au desprins din Soare, mari, mici şi infime, cum sunt asteroizii, *illo tempore*, se „rotesc" în jurul său pe orbite determinate şi în acelaşi timp se învârtesc în jurul propriei lor axe. Rotirea în jurul Soarelui o numim mişcare de revoluţie şi se petrece, în cazul Pământului, în timp de un an, în aproximativ trei sute şaizeci şi cinci de zile şi un sfert. Ea descrie o elipsă aproape inelară, un *an-nulum*, care „începe" în ziua cea mai scurtă a anului, la 21 decembrie, adică odată cu solstiţiul de iarnă. Atunci începe într-adevăr noul *an-nulum* şi nu cum greşit se socoteşte de la întâi ianuarie, ca o reminiscenţă religioasă din trecut, până când omenirea se va decide să treacă la o revizuire şi o adaptare a calendarului la realitatea astronomică. Pentru exactitudine, e necesar să precizăm că această elipsă aproape inelară ia forma unei spirale desfăşurată şi alunecată în lungul orbitei Soarelui, la rîndul său în mişcare cu toate planetele şi cu toţi sateliţii în cadrul „sistemului local", prins, de asemenea, în mişcarea de rotaţie a galaxiei, în care, deşi goneşte cu 220 (km/s,) închide o rotaţie completă în aproximativ două sute de milioane de ani!

A doua mişcare a Pământului se efectuează în jurul propriei sale axe, în timp de douăzeci şi patru de ore „actuale". Spun „actuale" deoarece zilele din trecutul său de aproximativ cinci miliarde de ani, erau mult mai scurte la început. Ele s-au lungit cu timpul, din cauza încetinirii acestei mişcări, numită „de rotaţie". Încetinirea mişcării de rotaţie şi lungirea zilei se realizează şi astăzi, chiar sub ochii noştri. Acum aproape zece ani, ziarele au anunţat lungirea zilei terestre cu a treia mia parte de secundă şi ajustarea respectivă a orologiilor la un nou standard de zi mai lungă*. Dar cine a simţit-o, cîţi au notat-o şi cine îşi mai aduce aminte de anunţarea acestei schimbări, de acest mare eveniment astronomic?

Oricât de mică ar fi, de-a lungul mileniilor, această încetinire s-a acumulat în secunde, apoi în minute şi la urmă în ore, dînd mari rezultate. Pentru a pătrunde mai bine acest lucru, să luăm exemplul unei sfârleze (în unele regiuni numită şi „purec", cum într-adevăr este Pământul faţă de corpurile cereşti). La început, ea se învârteşte repede, ţinându-şi axa la verticală perfectă. Cu timpul însă, pierzînd din energia iniţială prin fric-

---

* Observaţiile astronomice din ultimii două sute de ani arată că lungimea zilei creşte cu circa 1,88 $\times$ 10^{-3} secunde pe secol, datorită frecărilor provocate de atracţia Lună-Pământ. Atracţia Soare-Pământ adaugă un spor de 0,35—0,53 $\times$ 10^{-3} secunde pe secol. În felul acesta, atracţia totală care a acţionat asupra rotaţiei Pământului, în ultimele două secole, se ridică la 2,16—2,34 $\times$ 10^{-3} secunde pe secol. Această lungime a zilei, aparent foarte mică, a modificat lungimea zilei din Devonian (acum trei sute şaptezeci de milioane de ani), când anul avea treisprezece luni şi fiecare lună avea 30,5 zile, la lungimea ei actuală, în care anul se compune din trei sute şaizeci şi cinci de zile şi un sfert, formând cele douăsprezece luni bine cunoscute. (N.H.P. Bott, *The interior of the Earth*, 1971, p. 19—24).

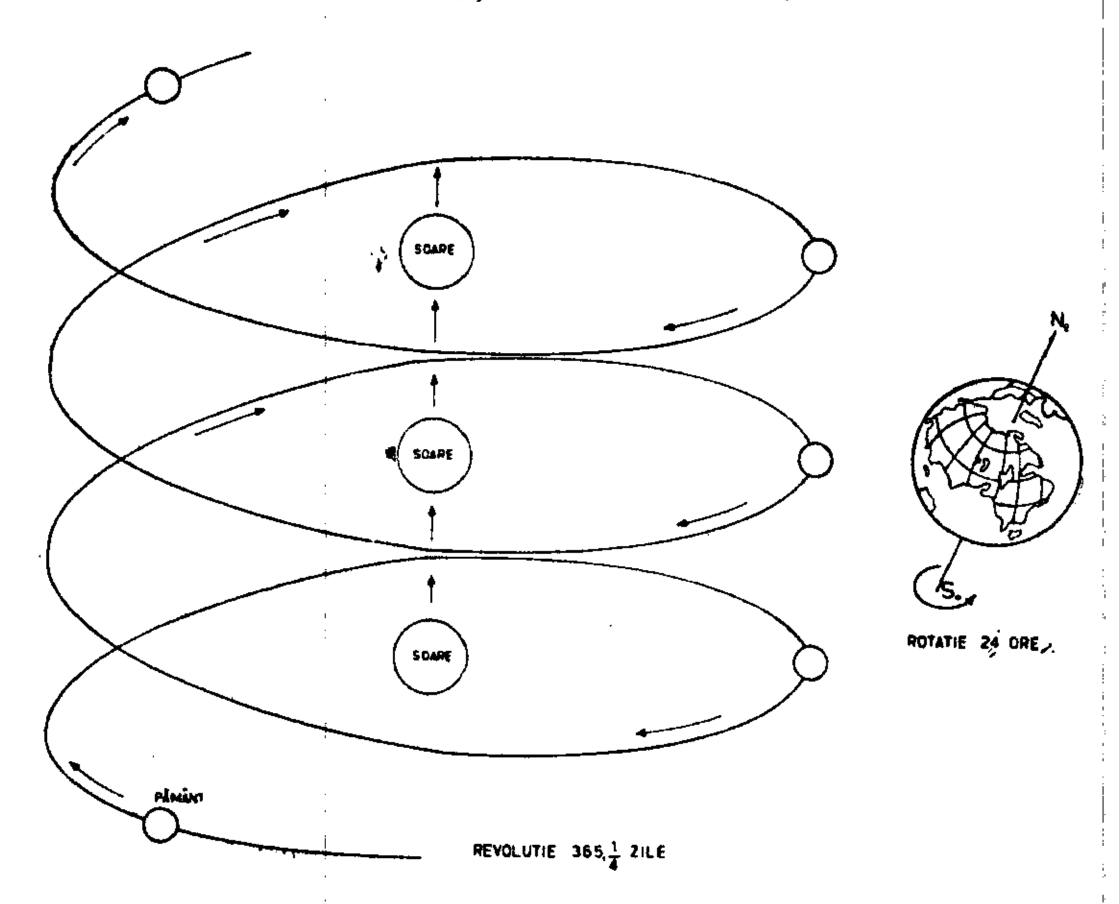
ţiune, ea este frânată încet-încet în această cursă şi axa ei începe să se încline, descriind o nouă mişcare, sub forma unui con, avînd ca bază un cerc, pentru încă o bună bucată de vreme, înainte de a se opri şi a cădea la orizontală. Aşa şi Pământul, în mişcarea sa de rotaţie, a început să descrie (să ne imaginăm prelungirea la infinit a axei sale în cele două sensuri exterioare, în Polul Nord şi Polul Sud), un cerc sau mai bine-zis câte un con la cele două poluri, aplecîndu-se în timp şi aflându-se de o vreme cu mai bine de douăzeci şi trei de grade, faţă de verticala centrului de greutate al planetei, la planul ei ecliptic. Aceasta este „a treia mişcare" a planetei noastre, Terra, şi se numeşte „mişcare de precesiune". Durata mişcării precesionale este de aproape douăzeci şi şase de mii de ani. În termeni mai precişi, axa avansează pe acest „cerc precesional" cu un grad la fiecare şaptezeci şi doi de ani, îndeplinind mişcarea completă, de trei sute şaizeci de grade, în douăzeci şi cinci de mii nouă sute douăzeci de ani.

Urmările acestei mişcări consistă în schimbarea înceată şi constantă a poziţiei diferitelor zone ale Pământului, faţă de Soare, în neîntrerupta sa cursă de revoluţie în jurul acestuia, la o distanţă de aproape o sută cincizeci de milioane de kilometri. Poziţia diferită a acestor zone ale Pământului modifică iradiaţia solară pe planetă şi, deci, temperatura lor medie. Astfel se poate justifica avansarea zăpezilor către Ecuator şi a gheţarilor către câmpie, şi invers, retragerea lor spre poli şi spre înălţimile munţilor. Topirea zăpezilor şi a gheţarilor asociată celorlalte fenomene secundare ce se instalează în momentele de tranziţie a sensurilor de modificare a climei, măresc apele până la provocarea de diluvii zonale, care, în felul acesta, se manifestă ca fenomene geo-istorice periodice, asociate ciclurilor precesionale de douăzeci şi şase de mii de ani. Dacă n-ar interveni şi alte evenimente geologice şi cosmice, care să modifice în parte efectele, această periodizare ar putea îngădui întocmirea unui calendar heliotermic precesional, riguros pentru o anumită latitudine, ca de exemplu zona cuprinsă între patruzeci şi cinci şi şaizeci de grade nord.

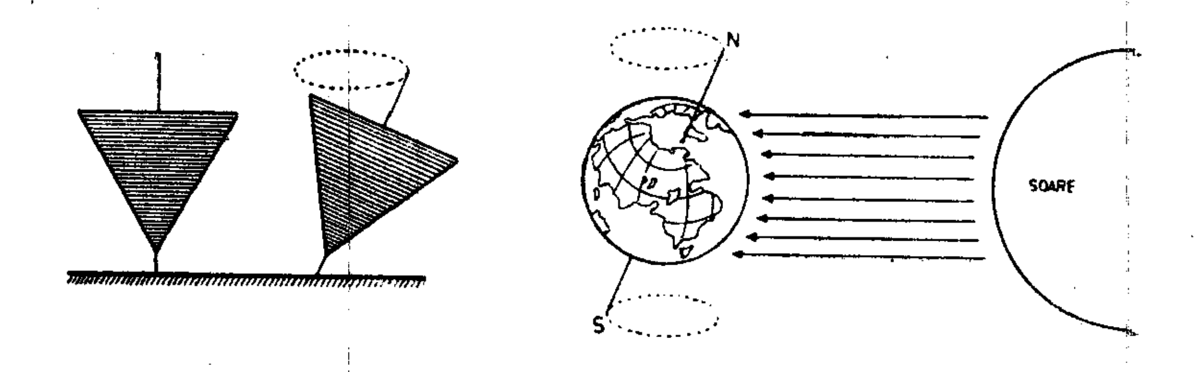
Din calendarul heliotermic precesional conceput numai pe datele discutate, se pot deduce totuşi, pentru trecut şi pentru viitor perioadele timpului cu zăpezi şi gheţari, urmate de perioadele de căldură, cu topirea zăpezilor, puhoaie şi potopuri.

Dacă poziţia axei Pământului ar fi fost verticală, am fi avut şi am mai avea temperaturi constante pe făşii paralele de la Ecuator la Pol. Temperatura medie anuală ar fi aceeaşi pentru fiecare făşie, şi s-ar măsura pe linia orizontală a timpului, ca o stare provenind din negura vremurilor şi continuând pînă la capătul vieţii planetei. Dacă s-ar produce o cădere a axei de rotaţie până la planul ecliptic, adică în poziţie orizontală, în acel moment culminant rotaţia în jurul axei ar putea, eventual, să continue, iar polul care ar rămâne cu faţa spre Soare, s-ar expune topirii totale a

MISCARILE
DE REVOLUTIE 365, 1/4 ZILE - DE ROTATIE 24 ORE

MISCAREA DE PRECESIUNE

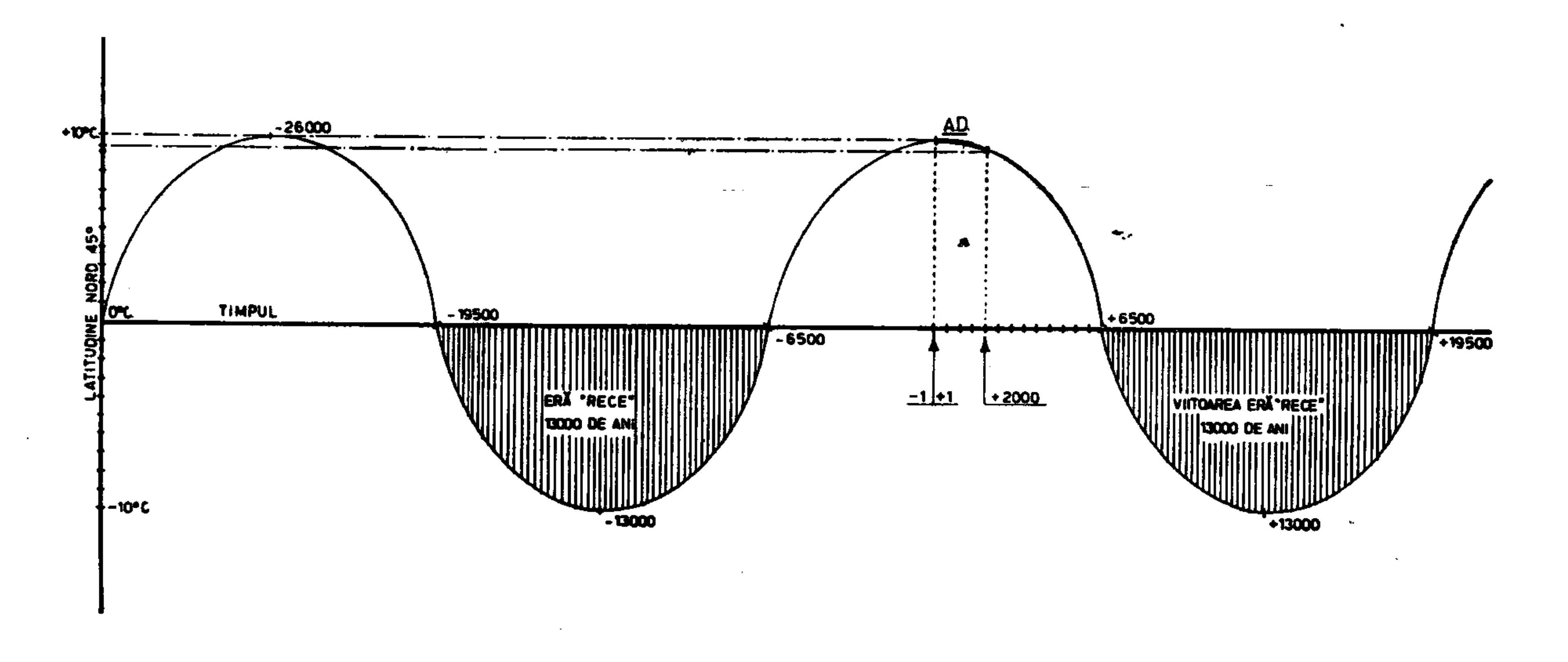

gheţurilor care-l acoperă. Ar fi atunci un ultim potop de mari proporţii pentru emisfera respectivă şi formele de viaţă actuale s-ar deplasa şi s-ar modifica, luând alte caracteristici, ori ar dispărea din lipsa unei succesiuni a zilei şi nopţii. La un pol ar fi zi continuă, iar la altul noapte continuă. Între acest ultim potop şi celelalte precedente s-ar înscrie istoria omului menit să dispară.

Atâta timp cât Pământul va continua să se rotească în jurul axei sale, şi aceasta se va mişca pe cercul de precesiune, clima zonelor temperate favorabile vieţii se va modifica, deplasându-se mai spre nord sau mai spre sud, după perioade. De fapt, de multă vreme, Pământul a deplasat civilizaţiile mai spre nord sau mai spre sud, după o curbă de tip sinusoidal, indicată pe acest calendar heliotermic precesional. Dacă fixăm pe linia timpului temperatura medie a topirii zăpezilor, iar pe linia temperaturilor punctele culminante ale creşterilor şi descreşterilor temperaturii medii seculare, uşor am putea identifica una din poziţiile acestui punct, la începutul Erei Noastre. El se află în vecinătatea amplitudinii maxime a temperaturii medii seculare crescute, de unde coboară în pantă, spre temperaturi mai scăzute, iar peste aproximativ patru mii cinci sute de ani, va ajunge la linia timpului cu temperatura de 0°C, cu căderi de zăpezi şi cu gheţuri care vor acoperi Europa şi America, precum şi alte zone ale emisferei boreale. Mergând spre trecut, pe panta opusă a curbei corespunzătoare perioadei anterioare Erei Noastre, întâlnim din nou, la o distanţă de şase mii cinci sute de ani în urmă, punctul nostru pe linia timpului de temperatură 0°C, marcând topirea zăpezilor însoţită de precipitaţii atmosferice. Însumând faţă de momentul actual intervalul de timp de aproximativ două mii de ani ai Erei Noastre, cu cei şase mii cinci sute de ani anteriori Erei Noastre, obţinem în total opt mii cinci sute de ani, ceea ce ne face să constatăm că momentul istoric corespunde potopului biblic, menţionat, de altfel, şi de alte scrieri babiloniene mai vechi. Privită în acest mod, viziunea acestui moment capătă semnificaţia unui eveniment geoistoric şi nu numai aceea de legendă sacră.

Dacă n-ar interveni alte elemente terestre şi extraterestre, care să modifice datele acestei periodizări, ea s-ar comporta asemenea unei constante cosmice şi istoria omenirii, considerată pe o zonă anumită, s-ar înscrie în perioade egale de douăzeci şi şase de mii de ani, cu apariţii, cu deplasări şi cu dispariţii de civilizaţii. Unii cercetători susţin că în Africa ar fi înflorit civilizaţii mai vechi decât cele europene, care au durat până acum douăzeci de mii de ani în urmă, ceea ce ar corespunde, ca un element de confirmare în plus, calendarului nostru heliotermic precesional.

Dar alte fenomene terestre şi extraterestre intervin şi modifică imaginea acestei periodizări, aşa încât „glaciaţiile“ sau perioadele de răcire accentuată

CALENDARUL HELIOTERMIC PRECESIONAL

I. C. D,

intervin la intervale diferite, față de valoarea medie a derulării acesteia. Glaciațiunile sunt urmate de perioade interglaciale.

Ultima mare glaciație instalată pe calota boreală este glaciația quaternarului, care s-a manifestat diferențiat chiar pe teritoriile acelorași zone geografice. De pildă, pentru Europa centrală se cunosc cel puțin patru faze sau stadii (Günz, Mindel, Riss și Würm), fiecare prezentînd două sau mai multe substadii. Datările fazelor sunt foarte contradictorii, încrederea cea mai mare putînd fi acordată acelora obținute prin mijloacele geofizicii moderne. Cifra care se referă la începutul fazei Würm și care s-ar plasa acum circa 70 000 de ani, arată că viața omului (mezolitic) s-a dezvoltat abia după stingerea fazei Würm. După o perioadă lungă de maturare, s-a trecut în epoca neolitică, a pietrei șlefuite.

Toate acestea arată că planeta noastră a avut diferite zone sub formă de *fâșii circumterestre* și nu puncte singulare, cu temperaturi și condiții biologice favorabile, în continuă și succesivă deplasare spre Nord și spre Sud, și care au putut condiționa și facilita apariția omului în mai multe arii ale globului în mod paralel.

Teoriile susținute cu începere de acum o sută de ani și mai bine, indicând apariția omului indo-european într-o singură arie (și aceasta situată în Asia) nu mai stau în picioare, la lumina noilor descoperiri arheologice. Aceste descoperiri dovedesc că au apărut și au evoluat oameni la fel de înzestrați peste tot și au produs civilizații mai mult sau mai puțin asemănătoare, în zonele terestre prielnice acestui proces geo-biologic. Omul, în fond, nu se sustrage fenomenologiei generale a naturii, care face ca aceleași elemente bio-chimice să dea aceleași rezultate. La fel nu vedem de ce tocmai Europa, care a creat cea mai frumoasă, mai profundă și mai răspândită civilizație din câte s-au perindat pe Pământ, să nu fi generat oameni și să nu fi produs culturi cu propriile-i mijloace, decât sub influența unor popoare „venite de undeva", adică „din altă parte".

2.

PALEOLITICUL

Homo europaeus Toate caracterizările arheologice, cu împărţiri şi subîmpărţiri de epoci, după felul uneltelor şi armelor făurite de om, se vor referi, în continuare, la zona din făşia circumterestră care implică civilizaţia europeană. Aceasta nu înseamnă că datările sunt absolute şi valabile pe toată planeta, căci în alte zone există alte dezvoltări şi alte datări cu caracter local.

O întinsă zonă a Europei este cuprinsă între Marea Egee, Marea Ionică şi Marea Nordului, cuprinzând câmpii, munţi-cetate, dar îndeosebi un mare fluviu, prezent întotdeauna în istoriile marilor civilizaţii. Fiecare civilizaţie din antichitate s-a legat, după cum se ştie, de un mare fluviu : Nilul, Tigrul, Eufratul, Indusul, Gangele. Pentru o mai bună delimitare a acestui spaţiu, precizăm că Munţii Carpaţi au reprezentat coloana vertebrală a acestui spaţiu, iar curburile lor au delimitat bazine, în care apele erau limfa dătătoare de viaţă, iar piscurile — ziduri naturale ale unor cetăţi de apărare. În aceleaşi condiţii ca şi omului, zeilor creaţi după chipul şi asemuirea lui li s-au atribuit astfel de refugii. Aici, pe platoul apărat de piscuri, a fost localizat acel sediu al zeilor numit Cogaion, probabil Muntele Gugu de astăzi. Mai târziu, locul lui avea să fie luat de Olympul din Asia Mică precum şi de Olympul din Peninsula Haemusului. Simbolizând apropierea de cer, Muntele Athos avea să continue în felul său această tradiţie şi să preia funcţiunile religioase ale unor întinse teritorii.

Am putea spune că leagănul formării zonale a omului european, din care a descins seminţia atât de răspândită şi numeroasă a Tracilor, este localizat între Munţii Carpaţi şi Munţii Haemusului, în bazinul fluviului Istru-Dunăre. Fluviul a ajuns la aceste proporţii după tăierea Carpaţilor, cu aproximativ un milion de ani în urmă. Atunci, schimbându-se cumpăna apelor, toate râurile şi lacurile din Câmpia Pannoniei, altădată o mare întinsă de apă dulce, poate mitologicul Okeanos Potamos (Oceanul Râurilor), s-au scurs spre Marea Neagră, alcătuind cel mai mare fluviu al continentului.

Sfârşitul paleoliticului este fixat acum aproximativ zece mii de ani, pe când în Africa au existat culturi paleolitice şi mezolitice formate înaintea celor din Europa. De aceea, socotim că ar trebui să se ţină seama de periodizările calendarului heliotermic precesional de douăzeci şi şase de mii de ani, aşa încât harta dezvlotării civilizaţiilor umane să ia alt aspect decât cel rezultat prin optica europeană tradiţională. Mişcarea precesională a Pământului a favorizat aceste zone, oferindu-le condiţii bune, pe vremea când Sahara era o grădină cu temperaturi prielnice dezvoltării omului şi culturii sale. Odată cu schimbarea climei, negroizii au înaintat spre nord, lăsând urme care, până mai ieri, constituiau enigma civilizaţiei europene.

Multe alte civilizaţii au existat pe suprafaţa planetei, cu reveniri, opriri sau dispariţii, iar coborârea gheţurilor şi a pluvialelor spre ecuator, în vremea marilor glaciaţii şi interglaciaţiuni, precum şi retragerea lor, adesea au născut şi au şters urmele şi opera omului. Se presupune că omul ar fi ajuns la primele manifestări artistice pe obiecte de uz casnic şi în peşteri abia acum patruzeci de mii de ani, ceea ce conduce la concluzia că trecerea la faza *homo sapiens* şi marile progrese ale civilizaţiei să se fi făcut odată cu paleoliticul superior. Periodizările arheologice, schemele aşa-ziselor culturi şi civilizaţii sunt destul de aproximative şi, cu privire la datarea lor, pot fi făcute numeroase rezerve. Se ştiu destul de puţine în acest domeniu şi multe descoperiri şi studii vor fi necesare de acum înainte, spre a se obţine o imagine mai clară cu privire la evoluţia omului.

Istoria scrisă înregistrează aproximativ treizeci şi cinci de secole în Europa, dacă ne referim la scrierea liniară B, nu de mult descifrată. O etapă mai vagă a istoriei nescrise este configurată de arheologie şi ea atinge, cu paleolitic cu tot, circa un milion de ani. Aceste cifre cuprind părţi din etapa precesională. Bazându-ne pe aceste date, putem deduce că viaţa animală a trecut la forme superioare doar în perioada quaternară a Pământului, când mamiferele au ajuns prin evoluţie la om. În era quaternară s-a produs o stabilizare relativă a crustei terestre. Atunci s-a detaşat continentul nostru de Africa şi de Asia Mică, rămânând încă fizic legat de corpul asiatic. Structurile sale orografice şi hidrografice au constituit însă delimitări, atât către Răsărit, cât şi în interior. Astfel s-a ajuns şi la regruparea populaţiei umane primitive, şi la formarea acelor grupuri cu specific propriu, pe care le vom numi *homo europaeus*, fizic deosebit de *homo asiaticus* sau de *homo africanus*, în special prin culoarea pielii şi prin conformaţia craniană. Dar aceste deosebiri s-au petrecut într-o perioadă tîrzie.

În genere, arheologii au tendinţa de a atribui dezvoltarea culturii europene unor populaţii venite din Asia, fără a ţine seama de numărul redus al grupelor nomade, care şi-au făcut drum spre Europa. Că toate amestecurile au fost fără însemnătate o dovedeşte faptul că rasa europeană nu şi-a pierdut trăsăturile caracteristice ale figurii şi spiritualităţii sale.

Acelaşi lucru se poate spune şi despre influenţele din sud, africane, care nu au modificat datele fundamentale biologice ale lui *homo europaeus*. De aceea suntem înclinaţi să credem că a existat şi o continuitate locală a desăvârşirii antropogenezei şi implicit o geneză de culturi europene. A explica totul prin influenţe şi a socoti că europenii provin neapărat din altă parte şi au venit de undeva ocupînd un loc gol, ni se pare un mod depăşit de abordare şi de soluţionare a problemei.

Antropogeneza. Epoca paleolitică se împarte în trei subdiviziuni: paleoliticul inferior ce durează peste un milion de ani şi se încheie în anul minus o sută de mii, paleoliticul mijlociu, care se întinde de la circa o sută de mii până la patruzeci de mii şi paleoliticul superior, până la anul minus zece mii. Durata acestor subdiviziuni ale epocii paleolitice arată şi ritmul în care a progresat omul, mai întâi lent, ca să se precipite în ultimii treizeci-patruzeci de mii ani.

În epoca paleolitică omul a făurit primele sale unelte, de unde i se trage şi numele de *homo faber*. Aceste unelte erau şi arme, fiind folosite şi pentru apărare, şi pentru atac, în vederea procurării hranei necesare existenţei. Ele i-au făcut omului viaţa posibilă, îngăduindu-i să se organizeze în mici grupuri de familii, poate chiar sub formă de hoardă. Când omul paleoliticului şi-a dat seama că pietrele pe care calcă zilnic pot să devină unelte sau arme, s-a născut aşa-zisa cultură de prund, *pebble culture*. Urmele descoperite de arheologi în spaţiul carpato-dunărean şi în Valea Oltului pot fi datate cu şase sute de mii de ani înaintea erei noastre, în paleoliticul inferior. În prezent, cercetătorii români înclină a le data cu un milion de ani în urmă.

Au trecut sute de mii de ani pentru ca omul paleolitic să ajungă la confecţionarea primelor unelte şi arme tăioase din piatră. Legate în vârful unui băţ, cioplite, pietrele au devenit răzuitoare, cuţite sau topoare.

Treptat, omul culegător de fructe, rădăcini şi plante, a ajuns vânător şi apoi îmblânzitor de animale. Această nouă îndeletnicire s-a mărginit la început doar la creştere unor animale în jurul locuinţei. Apoi s-a impus cultivarea unor plante necesare păşunatului, mai ales graminee. Când spicele răscoapte se desfăceau, omul încerca să sfărâme bobul între măselele puternice (fără carii pe atunci), aşa încât şi-a dat seama şi de foloasele lor. Mai mult, observând că seminţele răspândite în anumite locuri rodesc plante noi, înmulţindu-se de nenumărate ori, a trecut la recoltarea boabelor de graminee sălbatice pe terenurile din preajma peşterilor şi bordeelor, pe terasele apelor, în apropierea scorburilor şi vizuinelor din pădure. Prima fază din istoria agriculturii s-a petrecut în mezolitic, urmându-i cultivarea, în epoca neolitică. În epoca bronzului şi prima epocă a fierului, s-a ajuns la o agricultură primitivă, deoarece agricultura propriu-zisă a apărut mai târziu, în a doua epocă a fierului, pe care arheologii o numesc La Tène.

Viaţa în grup a creat nevoia comunicaţiilor şi a dus la dezvoltarea unui sistem multiplu, format din sunete onomatopeice imitând animalele, pentru a

se exprima imaginea şi a se semnala existenţa lor. Acest lucru se constată şi la celelalte mamifere primate, ca gorila, cimpanzeul, urangutanul şi altele, deci şi la primatele antropoide. La sunetele onomatopeice s-au adăugat şi semnele indicând direcţia de unde provenea animalul, deci pericolul. Dezvoltarea acestui sistem de semne şi articularea sunetelor într-un limbaj primordial a dus la folosirea mimicii, a gesturilor elocvente, a privirilor expresive, aşa cum fac azi gorilele, care, spre a-şi exterioriza o anumită stare sufletească, se bat cu pumnii în piept. Acest sistem de comunicaţii a înlesnit relaţiile dintre indivizi şi organizarea unor grupuri mai mari.

Limbajul primitiv nu se putea înfiripa doar în Europa, condiţii similare de viaţă ducând la consecinţe similare peste tot. Prin relaţiile grupurilor de oameni, s-a ajuns la codificarea semnelor, la stabilirea unor termeni comuni. Lingviştii pretind că ar fi existat o limbă „ariană" sau „indo-europeană", astfel denumită pentru a stabili o legătură cu limbajele indiene, în număr de o sută cincizeci, deşi înrudirea poate fi explicată şi prin transferuri ariene spre răsărit, prin transhumanţă în faza păstoritului.

La originea sa, arta a fost şi ea un sistem complex de comunicare şi s-a născut din necesitatea procurării hranei. Fie pentru semenii săi, fie pentru generaţiile viitoare, omul voia să lase o urmă în peşterile pe care le-a locuit, la fel cum mai târziu a început să făurească forme de lut şi să le decoreze. Ornamentele repetate necontenit se tipizau şi, în acest fel, deveneau la rândul lor un cod, un canon, expresie a unei existenţe cu modalităţi şi caracteristici denumite de arheologii de azi, culturi. Caracterizând anumite zone şi anumite epoci, aceste culturi au îngăduit întocmirea unei hărţi în spaţiu şi timp a manifestărilor umane. În spaţiul traco-dacic, cele mai vechi rămăşiţe artistice au fost recent descoperite la Porţile de Fier şi la Cazane, pe ambele maluri ale Dunării, luându-şi numele după localităţile de azi, cum e Cuina Turcului, Icoana, Lepenski Vir şi altele. Oricare ar fi originea lor sau influenţa sub care s-au dezvoltat, ele constituie un element de determinare a preistoriei noastre, care începe să se definească prin elementele culturii materiale încă din epoca paleolitică.

Paleoliticul în Banat. Favorizată de o climă mai blândă, zona Banatului şi în general regiunea Porţilor de Fier, a devenit un centru de afirmare încă din timpuri străvechi. Despărţit de restul ţării prin Centura Carpaţilor sudici şi de întinsul podiş al Lipovei în nord, Banatul nu a beneficiat de văi intramontane, însoţite de ape curgătoare, care să fi îngăduit vehicularea unor culturi în epoca paleolitică. Numai Mureşul la nord, Dunărea şi Cerna la sud au înlesnit circulaţia oamenilor şi a produselor lor artistice. Există unele mărturii că, în paleoliticul superior, pe văile bănăţene s-au strecurat diferite înrîuriri dar numai într-un singur sens: de la vest şi sud-vest către est, deoarece Banatul este un arc de cerc cu deschidere largă spre centrul Europei şi spre

zonele mediteraneene, aflat între două mari arii culturale reprezentate de Europa periglaciară şi sudul dominat de elemente africane şi mediteraneene.

Cercetările recente ale unor arheologi ca Ion Stratan din Lugoj, s-au concentrat pe cursul superior al rîului Timiş, în amonte de Lugoj şi pe rîul Bega, până la stăvilarul de la Coştei. Au fost urmărite poziţiile de teren preferate de omul epocii paleoliticului superior, „terasele însorite" ale rîurilor, peşterile, dealurile ce înlesneau culesul fructelor, vânatul cu mijloace rudimentare, pescuitul incipient, şi unde se puteau stabili popasuri de mai lungă durată. În raza satului Visag din judeţul Timiş, s-a descoperit un vârf de mână foliaceu din silex, lucrat în tehnica Seletiană. Alte cercetări s-au oprit asupra unei terase înalte de vreo optzeci de metri, numită Selişte, în partea de sud-est a satului Tincova, pe malul drept al Timişului. Aici s-au descoperit numeroase unelte paleolitice din silex — lame, gratoare pe vârf de lamă şi gratoare înalte — unice în teritoriul României.

Pe terasa Dumbrăviţa, pe un loc mai înalt, pe malul drept al Begăi, s-a descoperit o altă aşezare din paleoliticul superior, ocupând o mare suprafaţă, pe întregul bot de deal al terasei. Arheologii presupun existenţa unor ateliere de prelucrarea silexului în acest loc, deoarece s-au găsit peste douăsprezece mii de piese de silex, între care o bună parte unelte finite. Pe cinci niveluri de locuire, aşezarea a fost folosită timp îndelungat. Inventarul uneltelor de silex înregistrează gratoare pe capăt de lamă şi aşchii scurte, lame aurignaciene retuşate, pe una sau ambele laturi, lame cu scobituri retuşate şi cu urme de folosire, burine şi lamele Dufour. Întregul material tipic este produs în aurignacian. Aşezarea de la Româneşti-Dumbrăviţa aparţine paleoliticului superior, cel mai vechi nivel datând din aproximativ anii minus 28 000.

Descoperirea de la Coşava, la Cuca Mică şi Cuca Mare, două înălţimi de peste două sute de metri, a scos la lumină numai unelte din silex din paleoliticul superior, aparţinând culturii aurignaciene, de mare răspândire în Banatul central şi nordic. La sud, în zona Porţilor de Fier, au fost scoase la iveală aşezări aparţinând paleoliticului de sfârşit şi mai ales epipaleoliticului, cu evidente analogii cu lumea mediteraneană. La Tincova — spre deosebire de Româneşti-Dumbrăviţa şi Coşava — aurignacianul este însoţit de lamele Dufour. Izolat într-o zonă neutră, aurignacianul bănăţean a continuat să se dezvolte lent, în formele lui tradiţionale, până la sfârşitul paleoliticului şi abia în straturile superioare epipaleolitice se resimte prezenţa unor elemente noi, între care câteva vârfuri gravetiene.

Epopeea focului. „Căderea omului" pe Pământ şi utilizarea pietrelor cioplite, ca prime unelte, apoi a oaselor de mamifere şi de peşte, nu a însemnat un progres prea mare pentru omul primitiv european. Atunci, ca şi azi, problema unei surse de energie artificială, alta decât cea a Soarelui, devenise de covârşitoare însemnătate. Fără foc nici un progres n-ar fi fost posibil, căci nici cel mai simplu vas de lut n-ar fi putut să fie ars, spre a lăsa cioburi deco-

rate sau nu, care stau la baza arheologiei şi a istoriei nescrise. Desigur, la începutul-începuturilor au existat vase de lut nearse, uscate doar la soare. În Africa sau în Amazonia ele mai sunt folosite şi azi. Tot atunci, primele ulcele au fost realizate din coarnele animalelor, din ţeasta lor golită de materia atât de puţin cenuşie. Dar un pas cu adevărat înainte s-a făcut doar atunci când vasele de lut au fost arse şi au devenit prima „veselă" veritabilă a omului primitiv.

Fără îndoială, teribilă a fost confruntarea omului cu dezlănţuirea forţelor naturii. Trăsnetul căzut asupra unor arbori n-a săvârşit o simplă descărcare de electricitate şi o carbonizare a trunchiului, ci a dat naştere unui foc, care a răspândit căldură şi lumină. Ascuns în vreo peşteră, înfrigurat de stropii de ploaie împinşi de vânt spre gurile adăpostului său, cu teamă şi prudenţă, omul s-a apropiat de foc, simţind binefacerile căldurii iradiate. Atunci a priceput cât de bun e focul pentru uscatul pieilor ce-i alcătuiau îmbrăcămintea, pentru încălzirea peşterii şi pentru coacerea unor alimente. Spectacolul înfricoşător desfăşurat sub ochii săi i-a arătat şi felul cum se poate răspândi şi întreţine focul cu vreascuri, frunze uscate şi buşteni. Vreun curajos a luat desigur iniţiativa, a rostogolit un trunchi de copac uscat, câteva ramuri despicate de trăsnet, întreţinând astfel focul produs de natură. A fost poate cel mai însemnat pas făcut de om în decursul istoriei sale. Cu descoperirea şi întreţinerea continuă a focului s-a deschis era tehnicii rudimentare, dar nu mai puţin a tehnicii în genere, căci modalitatea de a frige carnea animalelor a devenit prima etapă în evoluţia artei culinare, care a îngăduit omului o mai bună şi mai variată alimentaţie.

Multe focuri întâmplătoare produse de trăsnete au existat pe faţa Pământului, în zonele locuite de om. Nu erau însă singurele. Vulcanii erau surse mult mai impresionante de combustiune, căci erupţiile lor erau precedate de bubuituri subterane înspăimântătoare, a căror teroare o simte şi astăzi oricine se apropie de conul unui vulcan cu cratere deschise, într-o excursie către piscul Etnei, în Sicilia. Durata revărsărilor de lavă era mai lungă şi reprezenta o sursă de foc şi de căldură pentru zeci şi sute de ani.

Au apărut desigur şi focuri spontane, îndeosebi în spaţiile unde natura a adunat pe căi subterane râuri de petrol şi domuri de gaze. Acestea ieşeau la suprafaţă prin crăpături, iar aprinderea lor se producea instantaneu sub arşiţa soarelui de vară. Putrezirea plantelor acvatice şi a stufului în adâncul bălţilor crea zăcăminte de turbă şi metan. Răbufnind la suprafaţă, metanul alcătuia rezervoare incendiare. Focurile gazelor subpământene din pungile de petrol erau de lungă durată. Până în secolul nostru, în Transilvania, la Copşa Mică, mai ardeau gaze naturale, „focuri mitice" şi, cu toate că tehnica modernă ajunsese să le capteze cu uşurinţă, aici nu erau folosite. Focurile eterne, flăcările diavolului, limbile de dragon au umplut fantezia omului din toate timpurile, până când s-a aflat o explicaţie şi s-a ajuns la desacralizare. În antichitate focul era considerat sacru şi chiar în Imperiul roman întreţinerea lui devenise

o funcţiune publică. I se consacrau Vestalele, pretinse virgine, ca focul nestins şi neprihănit. Tradiţia se menţine şi în zilele noastre, în mausoleele naţionale sau în cimitire.

Producerea artificială a focului (prin frecarea unor beţe uscate, prin ciocnirea unor bucăţi de cremene etc.) nu a putut să scape imaginaţiei mitologice. Cea mai cunoscută este povestea lui Prometeu, născută în cetatea zeilor traci. Promiţând ajutor omului alungat din paradis, Prometeu a socotit că cel mai preţios dar ce-l putea da urmaşilor lui Adam nu erau nici armele, nici alte instrumente făurite deja, ci focul, sursă de lumină şi căldură. Dovedind mai multă înţelegere şi iubire de oameni decât zeii egoişti şi omnipotenţi, ce se răfuiau între ei, Prometeu a fost socotit un nesupus, ca mai târziu Lucifer, corespondentul său creştin. Ca şi acesta, el a fost pedepsit şi legat în lanţuri în munţii cei mai apropiaţi de Cetatea Zeilor, în Caucazul Carpaţilor purtători până mai ieri ai focurilor eterne.

Stăpân pe foc, omul a început o nouă viaţă. Data precisă a producerii focului nu poate fi determinată calendaristic, trebuie însă situată în paleoliticul mijlociu. De la descoperirea, producerea şi utilizarea elaborată a focului până la arderea vaselor de lut n-a trecut mult timp. De aceea, cele mai vechi cioburi ale acestor vase dau indicii şi asupra datei descoperirii focului. Dotată cu posibilităţi moderne de determinare a vârstei prin mijloace radiometrice, arheologia va stabili cu precizie din ce în ce mai mare cronologia cioburilor-relicve ale istoriei umanităţii. Fără aceste vase de lut, greu s-ar fi ajuns la descoperirea şi prelucrarea metalelor. Sub aceeaşi spuză, atunci când focul a fost făcut pe un teren cu minereuri mai lesne de topit, cu punct de fuziune mai scăzut, cum ar fi cuprul, plumbul, cositorul şi zincul, s-a realizat un alt miracol: de pe panta vetrei, au început a se prelinge primele şuvoiaşe de metal. Mare trebuie să fi fost mirarea omului când metalul, prins în forma jghiabului natural, s-a răcit şi s-a întărit transformându-se într-o nouă, primitivă unealtă. Metalul roşu de cupru a fost cel dintâi produs industrial al omului şi din această descoperire s-a ajuns la tehnicile de început ale metalurgiei. Greu şi masiv, spre deosebire de piatra care se spărgea ori se şlefuia, metalul căpăta forme noi prin lovituri meşteşugite. Fasonarea lui în forme ascuţite, tăioase sau rotunde a constituit desigur un însemnat progres pe drumul adaptării elementelor naturii la nevoile omului. În combinaţii felurite, mineralele de plumb, zinc sau cositor au fost topite şi amestecate în proporţii întâmplătoare. Rezultatele au fost nebănuite. S-a obţinut un metal şi mai rezistent decât cuprul, adică bronzul sau alama. Lucrarea lor era mai anevoioasă şi a dus la elaborarea unor tehnici de topire deosebite. Omul a început să facă focul deasupra unor jghiaburi pietrificate de lut sau de argilă, dinainte pregătite, dând, în acest fel, încă de la început forma dorită, chiar dedesubtul „furnalului primordial" sau îngăduindu-i să se scurgă prin alte jghiaburi, în forme pregătite în preajmă.

După ştiinţa actuală, se pare că aceste operaţiuni s-au făcut în faze diferite şi succesive, culminând cu descoperirea fierului. Reducerea fierului presupune existenţa focului întreţinut nu numai cu lemne, dar şi cu minereu de culoare neagră, găsit împreună cu cel de fier, printr-o înţeleaptă orânduire a naturii, cum se constată în bazinele carbo-siderurgice ale Banatului, ale Ţării Haţegului până în Valea Jiului. Printr-o ardere forţată, s-a ajuns la obţinerea unor temperaturi mai înalte. Jghiabul subteran facilita indirect o tragere mai bună şi o ardere mai completă, cu aer circulant, de jos în sus, prin coşul improvizat. O ardere bună se obţinea prin suflare cu palete ori cu insuflare prin foale. Distanţa între feluritele tehnici ale reducerii şi ale topirii a durat secole şi chiar milenii. Interesant de remarcat este faptul că în aceleaşi zone ale Banatului, Olteniei şi Transilvaniei, la Baia de Aramă, la Baia de Fier, la Baia Sprie, în triunghiul actual Titan-Călan-Nădrag, la Anina şi Reşiţa, au fost descoperite *furnale* datând cu mult înaintea erei noastre.

3.

MEZOLITICUL

Mezoliticul sau epipaleoliticul este perioada intermediară între paleolitic şi neolitic, şi se situează între anii minus 10000 şi minus 6000, într-o epocă de profunde schimbări ale structurii scoarţei terestre. Acestea au influenţat omul Europei şi l-au determinat să-şi creeze o viziune asupra lumii înconjurătoare, bazată pe o sacralizare a forţelor naturii. S-au născut astfel mitologiile, ca forme evoluate ale sacralizării, zeii înlocuind formele primordiale totemice. Totemul, reprezentat de un animal sau chiar de o plantă, a fost prima expresie religioasă. Impresionat de forţele naturii şi de superioritatea animalelor feroce, omul căuta protecţie în chipurile totemizate ale acestora şi le aducea jertfe. Astfel s-a născut ideea înduplecării, a câştigării simpatiei şi protecţiei din partea celor puternici. De altfel şi astăzi, ceea ce se numeşte *captatio benevolentiae* se obţine tot cu daruri. Omul însă a luptat permanent cu natura, străduindu-se să-i controleze forţele.[1]

Printre fenomenele planetare care au zguduit conştiinţa omului primitiv a fost şi potopul, dezlănţuit, potrivit calendarului heliotermic precesional, pe la anul minus şase mii cinci sute, adică acum opt mii cinci sute de ani. Din exemplele trăite recent, se cunosc furia şi urmările distrugătoare ale puhoaielor, fie că provin din precipitaţii neobişnuite, cum au fost în România cele din 1970 şi 1975, fie din ruperea zăgazurilor, cum s-a întâmplat în Italia, la Vajont. Evenimentul străvechi a fost reţinut nu numai de biblia Hebreilor, dar şi de unele scrieri babilonice. Până în zilele noastre, peisajul mezoliticului n-a suferit modificări însemnate. Ele se vor produce probabil în viitor, căci, în anul şase mii cinci sute al erei noastre — tot după calendarul heliotermic precesional — ar trebui să ne regăsim la o temperatură medie de zero grade, cu o corespunzătoare coborâre a gheţarilor spre sud, când Europa şi America de Nord vor fi din nou transformate în zone polare.

În scurta perioadă de tranziţie a mezoliticului, în această ezitare de 4000 de ani (în unele locuri această perioadă este şi mai scurtă !), omul săvârşeşte acte esenţiale în evoluţia sa : şlefuirea pietrei, cultivarea plantelor şi domesti-

cirea animalelor. Este perioada care marchează saltul decisiv pe planul inteligenței și civilizației umane. Această ființă mai puțin dotată fizic decât alte animale, cu care se afla mereu în luptă, înțelege faptul că o sămânță dă naștere unei plante și că apariția și creșterea acestora poate fi provocată, multiplicată. Până acum, oamenii au fost vânători și culegători. Acum și-au dat seama că pot fi și altceva. Șlefuirea pietrei este semnul că omul simte dorințe și trebuințe de ordin superior. Șlefuirea presupune simțul frumosului. Utilizarea experienței multimilenare și efortul gratuit, depus în slujba frumosului, sunt două momente de ascendență și de împlinire.

Pentru înfăptuirea saltului în domeniul uneltelor, au fost necesare folosirea și perfecționarea celor de piatră și, în primul rând, a toporului. Bineînțeles, în epoca mezolitică toporul n-a fost decât în anumite zone folosit la tăierea arborilor. Unealta ajuta la ruperea ramurilor și crengilor, prin lovituri bine articulate, dar mai ales la răpunerea fiarelor, la spargerea sâmburilor sau a oaselor. Descoperind elasticitatea lianelor sau a plantelor cu fibră tare, omul și-a confecționat un instrument de luptă și apărare genial — arcul. La aceasta s-a mai adăugat perfecționarea tehnicii pescuitului, practicat până atunci cu sulița. S-a trecut astfel la întrebuințarea undiței din corn și din os, a stăvilarelor din vreascuri, a vârșelor de nuiele. Copacul dus de șuvoaie i-a sugerat ideea transportului cu pluta, iar pluta scobită cu o piatră răzătoare l-a determinat să realizeze barca monoxilă. Pluta și barca au devenit mijloace pentru pescuit, dar și primele modalități de deplasare pe râuri și pe fluviu. S-ar părea, așadar, că cele dintâi transporturi s-au făcut pe ape, fiind luate în ajutor nu numai mișcarea șuvoaielor, ci și forța vântului. Abia când a fost domesticit boul, omul a fost în stare să realizeze transporturi mai importante dintr-un loc în altul, pe terenuri dificile. Transportul cu pluta terestră, devenită sanie, a reprezentat desigur un progres însemnat, dar și mai însemnat avea să fie progresul înregistrat de descoperirea roții, sugerată probabil de rostogolirea bolovanilor. Măreața invenție poate fi comparabilă numai cu descoperirea focului, prin multiplele ei consecințe.

În mezolitic, omul și-a găsit un asociat, câinele, animal fidel și inteligent, mult mai de încredere decât semenii săi, cu care deseori se ceartă ori se luptă. Câinele, primul animal domesticit, a devenit un sprijin de nădejde la vânătoare, păstorit și paza adăposturilor.

Părăsind treptat peșterile și vizuinile, scorburile de copac și adăposturile improvizate, omul mezoliticului a trecut în colibe și bordee. Apărute odată cu pescuitul, palafitele erau adăposturi mai sigure, deasupra apei, în terenuri mlăștinoase. Mai puțin expus atacurilor nocturne ale fiarelor sălbatice, omul putea să doarmă în aceste locuințe lacustre mai liniștit. În numeroase zone din Europa și implicit în spațiul carpato-dunărean, cu prelungiri în Istria și în Valea Padului, se găsesc mereu urme de palafite. Recent, pe lângă Brescia,

oraşul Papei Paul al VI-lea , s-au descoperit palafite, în terenuri mlăştinoase. Mulţi le atribuie epocii neolitice, alţii le socotesc opera epocii bronzului.

În toată Europa, mezoliticul înregistrează o mare mişcare de grupe omeneşti, datorită ameliorării climei şi a posibilităţilor de procurare a hranei. Dezvoltarea demografică este o urmare a acestor condiţii de viaţă favorabile ce se extindeau dinspre sud spre nord, după gheţarii în retragere. Cu alte cuvinte retragerea ultimului gheţar Würm avea să aibă loc pe la anul minus cincisprezece mii (treisprezece mii după caendarul nostru precesional, odată cu depăşirea punctului maxim al frigului) şi a continuat în Scandinavia până la anul minus şase mii opt sute. În consecinţă, clima s-a modificat trecând de la aspectul arctic la cel subarctic, preboreal şi apoi boreal.

Culturile microlitice din Europa acestor ţinuturi au specificul lor : Tardonesian, Azilian, Swiderian etc. În spaţiul nostru de cercetare a existat un Tardonesian pontic în Crimeea, un Azilian foarte important la Băile Herculane (în Peşterea Hoţilor, pe cele trei vetre, s-au găsit microlite vânătoreşti şi instrumente pescăreşti asemănătoare cu cele din Adăpostul Roşu din Muntenegru, de care se zice că ar resimţi o influenţă nord-africană), un Swiderian de tip polonez în Ceahlău, în Poiana La Scaune şi în alte părţi din Moldova.

În mezolitic, spaţiul tracic a fost bine locuit şi a lăsat urme variate de viaţă intensă.

4.

NEOLITICUL

Cunoştinţele acumulate de om în epocile paleolitică şi mezolitică, în domeniul tehnicii de făurire a uneltelor şi armelor de piatră, a căpătat o extensiune deosebită, devenind comune tuturor oamenilor de atunci. Cu neoliticul s-ar putea spune că începe istoria stabilă şi prosperă a continentului nostru, căci în urma invenţiilor de tot felul şi a eforturilor de a le perfecţiona, s-au constituit centre de iradiere a cunoştinţelor, s-au format culturi, denumite după localitatea unde s-au găsit rămăşite caracteristice, îndeosebi ceramică făcută de mână. Prin forma lor originală, prin desenele geometrice, zoomorfe şi antropomorfe, cioburile au devenit obiect de cercetare a numeroşi specialişti. Aceste culturi reprezintă, dintr-un anumit punct de vedere, şi entităţi etnice sau pe cale de a se închega.

Cu tot respectul pentru ştiinţa arheologiei şi pentru sacerdoţii ei, comparabili cu sacerdoţii templelor egiptene, preluăm de la aceştia subîmpărţirea neoliticului în următoarele perioade : cea veche, ţinând două mii cinci sute de ani, de la minus 6000 la minus 3500, cea mijlocie, ce durează mai puţin, abia cinci sute de ani, de la anul minus 3500 la minus 3000, şi cea numită eneolitică, durând de la anul minus 3000 la minus 2000, iar după alţii la minus 1800, perioadă de tranziţie spre epoca bronzului.

Oricum s-ar face aceste subîmpărţiri, o caracteristică generală a neoliticului este diversificarea modului în care sunt făurite uneltele. Nu mai întâlnim unitatea şi monotonia celor câteva arme şi unelte din epocile anterioare. Dimpotrivă, sunt realizate tipuri deosebite, adevărate stiluri. Acestea îngăduie arheologilor să stabilească cu mai multă uşurinţă subdiviziunile numite de unii „culturi“, de alţii „civilizaţii“. Când n-au coexistat în timp, răsărind în mod paralel sau prin influenţe reciproce, acestea se găsesc îndeobşte în raport de succesiune şi se află stratificate de la vechi la mai nou, întocmai ca ruinele cetăţii Troia, clădite şi reclădite de mai multe ori.

Neoliticul vechi. Culturile neolitice vechi, în spaţiul tracic, apar sub diferite nume : Criş-Starčevo, Vinča, Dudeşti, Hamangia, Boian, Vădastra,

Precucuteni şi Tisa. Dacă cea mai veche cultură neolitică din spaţiul tracic este Criş-Starčevo, cea mai specifică neoliticului este, fără îndoială, cultura Hamangia din Dobrogea de azi, ea fiind prima cultură neolitică în ţinutul dintre Dunăre şi Mare. Aria ei de răspândire ni se pare semnificativă pentru dezvoltarea civilizaţiei în spaţiul tracic şi a legăturilor, care încep să se stabilească între est, sud şi vest. Ea s-a extins şi a fost identificată nu numai la Gurile Dunării, dar şi în sudul Moldovei, cu prelungiri până la Varna şi Burgas, în bazinul fluviului Mariţa. Marele merit al descoperirii acestei culturi revine cunoscutului arheolog Dumitru Berciu.

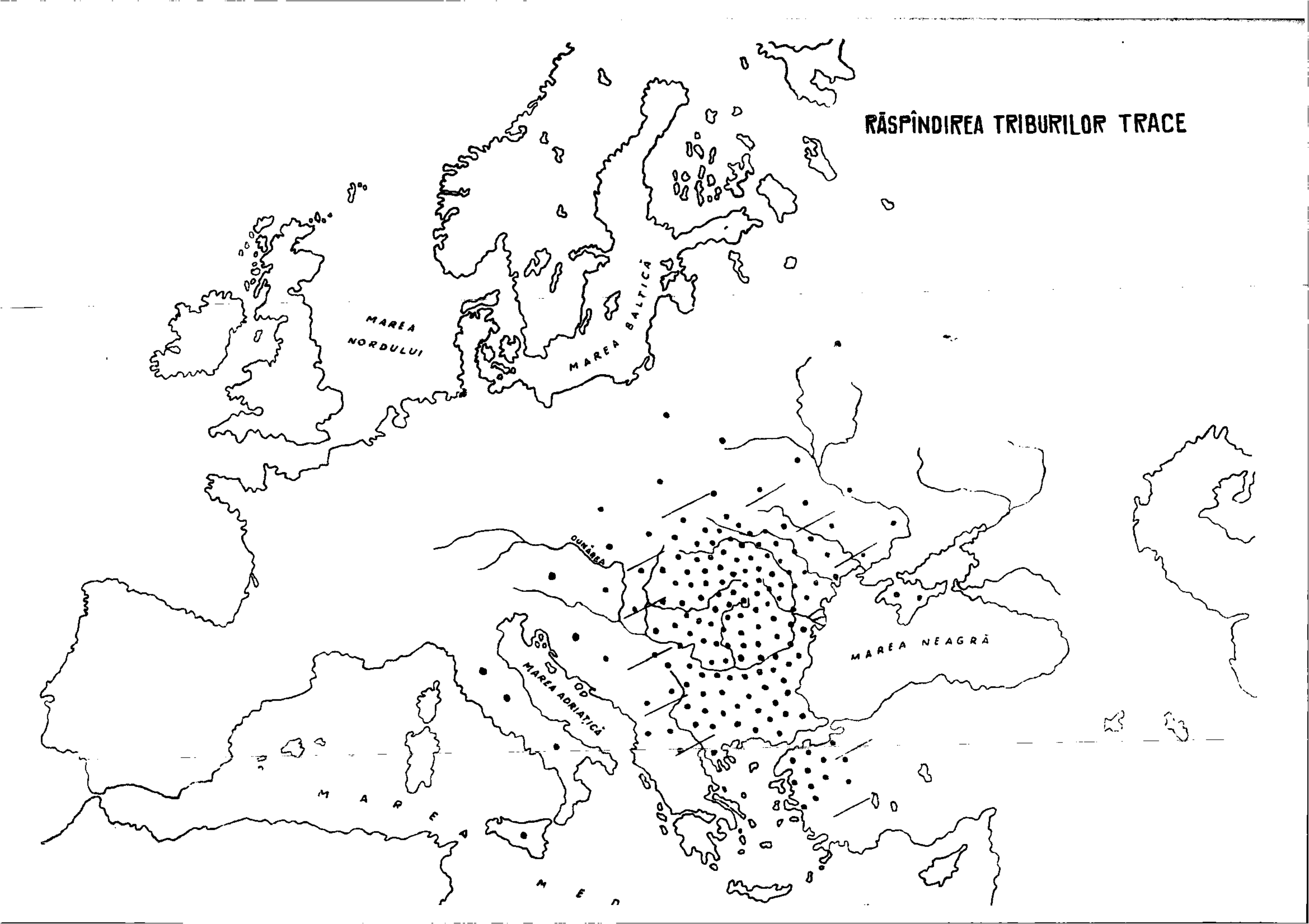
Hamangia este o cultură tipică întregului spaţiu circummediteranian, în care e cuprinsă toată Peninsula Haemusului, cu Thessalia şi Muntenegrul, precum şi Portugalia şi nordul Africii. După unii arheologi, purtătorii culturii Hamangia ar fi venit pe Marea Neagră dinspre Orientul Apropiat, dar problema rămâne să fie studiată.

Oamenii culturii Hamangia au arătat mult simţ artistic, ba chiar foarte dezvoltat, judecând după figurinele de lut ars. Două dintre aceste figurine au devenit celebre prin măiestria cu care au fost executate şi pentru expresivitatea lor. Este vorba de un bărbat şezând, cu mâinile sub bărbie, care ne duce cu gândul spre o cunoscută operă de Rodin şi o femeie, ambele alcătuind un grup considerat capodoperă a artei neolitice mondiale.

Se spune că acestor mari realizări artistice le-ar fi corespuns, cum ar fi firesc, şi mari realizări economice. Foarte importantă ar fi fost creşterea pe scară întinsă a animalelor domesticite, a bovinelor, caprinelor, ovinelor, porcinelor. Dar, cum manifestările artistice în genere izvorăsc dintr-o stare economică mai bună, ceea ce se observă şi azi, lesne este de presupus că domesticirea animalelor a precedat aceste manifestări artistice. Desigur, ele au fost şi o consecinţă a legării omului de pământ, prin crearea unui adăpost demn de acest nume şi a dorinţei sale de a-şi înfrumuseţa uneltele primordiale ale gospodăriei. Oamenii de la Hamangia aveau aşezările pe terasele apelor, şi în apropierea lor s-au găsit cimitire, ca cel de la Cernavoda.

În timp ce cultura Hamangia se întinde în spaţiul dobrogean, în sud-vestul României, cu prelungiri la nordul Mării Negre şi în Peninsula Haemusului, la est şi la nord de această cultură se întinde, peste Iugoslavia, Ungaria şi România o cultură Criş-Starčevo, prima cultură a ceramicii pictate din spaţiul tracic. La Sesklo, de asemenea, se dezvoltă în aceeaşi vreme o cultură caracterizată prin ceramica pictată. Data culturii Starčevo-Criş a fost fixată prin metoda radiometrică a cărbunelui activ C 14, pe la anul minus 6000.

Culturilor Hamangia şi Starčevo-Criş le este în parte contemporană cultura ceramicii lineare, cu centrul de formare în Europa centrală. De aici s-a răspândit, pe la anul minus 4300, spre Carpaţi, Dunăre şi Bug, în mare parte viitorul spaţiu tracic. Din simbioza acestor trei culturi se vor naşte alte culturi noi,

RĂSPÎNDIREA TRIBURILOR TRACE
MAREA NORDULUI
MAREA BALTICĂ
DUNĂREA
MAREA NEAGRĂ
MAREA ADRIATICĂ
M A R E A M E D

ceea ce pune în evidenţă rolul activ jucat de spaţiul pretracic în dezvoltarea civilizaţiei europene.

În neoliticul vechi, din Asia Mică până în Carpaţi cunoaşte înflorire cultura cu ceramică neagră fin lustruită. Ea este înrudită cu cultura Vinča-Turdaş, cunoscută şi în Banat, şi în Transilvania, o continuare a culturii Criş-Starčevo, iar la rândul său va contribui la formarea culturii Tisa. Acestei culturi îi aparţin faimoasele trei tăbliţe, descoperite în Transilvania, în anul 1961 de către Nicolae Vlasa. Pe una din tăbliţe este reprezentată o scenă de vânătoare, iar celelalte două cuprind o „scriere de tip cuneiform". Această senzaţională descoperire a dus la emiterea unor ipoteze care, oricât de îndrăzneţe ar părea, ar putea să aibă un sâmbure de adevăr ce poate fi confirmat prin metoda radioactivă a cărbunelui activ, în ce priveşte datarea. Două întrebări se pun însă cu acuitate: ne aflăm oare în faţa primului document scris din Europa, ori spaţiul carpato-dunărean se afla în acea perioadă a neoliticului vechi în contact şi schimburi cu popoarele sumeromesopotamice? Se ştie că scrierea sumeriană este considerată cea mai veche scriere din lume şi datează în jurul anului minus 3000. Tăbliţele de lut descoperite de arheologul Nicolae Vlasa la Tărtăria, pe Mureş, ar fi mai vechi însă cu o mie de ani decât cele mai vechi mărturii ale scrierii sumeriene. Aşadar, în mod prudent s-a emis ipoteza că tăbliţele de la Tărtăria au o însemnătate deosebită pentru civilizaţia lumii, în sensul că ele ar putea fi o dovadă că scrierea a apărut nu în spaţiul mesopotamic, ci în spaţiul carpato-dunărean. Confirmarea acestei ipoteze cere însă alte descoperiri, care să ateste existenţa scrisului şi în regiuni învecinate. Tracologul Vladimir Georgiev, de la Sofia, a comunicat în faţa primului congres de tracologie din anul 1972, că aceste dovezi ar putea fi confirmate prin noile descoperiri arheologice din sudul Dunării, de la Karanovo şi Gracianiţa, în Bulgaria. La Karanovo s-au descoperit sigilii de lut, unul din ele având gravate semne pictografice. La Gracianiţa s-au descoperit două platouri, pe fundul unuia dintre ele identificându-se o decoraţie care „ar putea fi o formă de scriere".

Aceste trei descoperiri arheologice în spaţiul traco-dacic — cît şi altele menţionate aici — ne-ar îngădui să afirmăm că cea mai veche scriere a apărut pe aceste locuri, ceea ce ar proba existenţa unei civilizaţii foarte înaintate. Cercetările lingvistice şi arhelogice actuale nu duc deocamdată la confirmarea unei asemenea concluzii.

Neoliticul târziu sau eneoliticul. Ultima fază a neoliticului durează aproximativ o mie două sute de ani. Ritmul dezvoltării omenirii s-a accelerat. Ne aflăm în plină epocă a sintezelor. Vechile culturi, care se întrepătrund uneori, ca arie de răspândire şi se înrâuresc puternic, reciproc, se transformă în culturi de nivel superior: Vădastra, Boian, Gumelniţa, Sălcuţa şi, în final, cea mai strălucitoare dintre toate, cultura Cucuteni. Pe plan artistic, Cultura Vădastra se caracterizează prin realizări de înaltă măiestrie, într-un ton viguros. Decoraţia este făcută cu mână sigură, motivele sunt dispuse uneori în

metope. În cadrul acestei culturi, găsim reprezentată pe un vas figura omenească, mai plastic şi mai artistic înfăţişată decât în cultura Criş-Starčevo, unde apăruse întîia oară figura umană, pe vase de lut. Realizările artistice prezintă analogii cu creaţii similare dintr-o arie mai largă, egeoanatoliană.

În cadrul istoriei primitive a omenirii, neoliticul târziu prezintă o perioadă de realizări de seamă pe plan tehnic şi social, faţă de cele două epoci anterioare, când s-au realizat, desigur, progrese tehnice în domeniul şlefuirii uneltelor şi al ceramicii. Toporul de piatră, unealtă şi armă specifică neoliticului, dobândise o formă trapezoidală, dreptunghiulară, elipsoidală. Dar momentul esenţial în evoluţia toporului se petrece în cadrul culturii Boian, când toporul de piatră a fost perforat şi i s-a pus o coadă, devenind mult mai uşor de mânuit şi mai eficace.

Apariţia ceramicii a dus iarăşi la descoperiri importante ale neoliticului, cu urmări fericite în efortul de ridicare a gradului de civilizaţie. Ceramica înseamnă, în primul rând, posibilitatea de a pregăti hrana într-un chip mai ales, mai uşor de asimilat, diferenţiindu-l pe om de animal. Ceramica înseamnă posibilitatea păstrării şi transportării anumitor produse lichide, iar pe un plan înalt, artistic, ea oferea multiple modalităţi de manifestare a inteligenţei şi talentului. Evoluţia în acest plan a fost neîntreruptă şi momentul Vădastra şi Cucuteni înfăţişează culmi inegalabile.

Descoperirea primei seceri, la nivelul culturii Criş-Starčevo (ca cea găsită, în săpături sistematice, de profesorul Dumitru Berciu la Valea Răii — Râmnicul Vâlcea) demonstrează dezvoltarea căpătată în cultivarea plantelor, după cum descoperirea cozii de topor se leagă de o evoluţie a vieţii sociale, dar şi de sporul de populaţie. În neoliticul mijlociu se trecuse de la aşezările risipite, la cele concentrate pe un spaţiu mai restrâns, iar aceste aşezări încep să fie întărite cu şanţuri adânci (cultura Boian) sau cu şanţuri şi valuri de pământ (faza eneoliticului). Ceea ce înseamnă un început de diferenţiere între cultivator şi crescătorul de vite, între sedentar şi omul rătăcitor, în căutarea unor locuri prielnice pentru hrană şi locuit.

Faza finală a neoliticului înregistrează o serie de cuceriri decisive în tehnică. Până acum, cuprul în stare nativă fusese folosit pentru podoabe. De data aceasta se trece la exploatarea minereurilor de cupru şi la metalurgia cuprului. Din acest metal sunt lucrate securi şi, pentru întâia oară, pumnale de metal. Olăritul capătă un aspect de înaltă tehnicitate, prin folosirea cuptoarelor cu ardere indirectă, descoperire ce va fi folosită în metalurgia cuprului şi a bronzului.

Pe fondul general eterogen al neoliticului mijlociu, apar noi culturi, cu vastă arie de răspândire şi surprinzătoare unitate. Astfel, *Cultura Gumelniţa* (partea de răsărit dintre Carpaţi şi Haemus) se caracterizează printr-o îmbunătăţire substanţială a locuinţelor. Ele sunt construite la suprafaţă, în formă rectangulară şi au uneori un pridvor. Sunt asemănătoare cu locuinţele de tip

megaron, răspândite în Asia Mică. Locuințele sunt mari, împărțite uneori în mai multe încăperi, unele cu pereți pictați. Nevoia de podoabe artistice, de înfrumusețare a locuinței dovedește noi căutări și expresii pe plan spiritual, unele cristalizate în statuetele de lut sau de os, de mare frumusețe.

Banatul, Oltenia, parte din teritoriul de la nord-vest de Peninsula Haemus și Valea Dunării, înainte de a pătrunde dincolo de munții Haemus și Carpați, reprezintă o arie dominată de purtătorii culturii Sălcuța, născută din cultura Vinča, ce precede faza timpurie a bronzului. Ceramica acestei culturi arată legături strânse cu Macedonia, Grecia și Troia I.

În eneolitic, cea mai spectaculoasă realizare în spațiul tracic este *Cultura Cucuteni*, un complex răspândit în Transilvania, în Moldova și o parte a Munteniei, întinzându-se spre răsărit până la Nipru. Cucutenii excelează printr-o ceramică splendid decorată, una dintre cele mai uimitoare realizări ale omului în acest domeniu, atât prin eleganța motivelor decorative, cât și prin rafinamentul coloritului. Important este că, pentru această perioadă, cunoștințele noastre asupra modului de viață al societății umane în faza târzie a neoliticului s-au înmulțit în chip substanțial. Se știe că acum ne aflăm în fața unei densități demografice sporite, iar așezările au un caracter mai organizat. Casele sunt dispuse uneori în șiruri paralele sau în cerc, având în centru o construcție mai mare, care domină așezarea.

În această epocă începe și se desăvârșește împărțirea societății în două mari categorii : crescătorii de vite și cultivatorii. Comunitățile sunt organizate în triburi și în uniuni de triburi. În sprijinul acestei ipoteze vin marile arii geografice pe care se desfășoară un singur tip de cultură, ceea ce presupune legături foarte strânse și permanente între grupurile de oameni. Acum se pare că pătrund grupuri de păstori în cinci valuri succesive, ducând cu ei calul domesticit. S-au înmulțit podoabele de aur. Pe lângă ceramica superbă de Cucuteni, purtătorii acestei culturi făuresc figurine din lut sau din aur și cupru, care sunt, ca stil, în strânsă legătură cu creația de același fel din Ciclade și Troia. O dovadă a evoluției omului din neoliticul târziu, pe planul reprezentărilor spirituale, este un altar descoperit la Trușești. El reprezintă figuri umane. Stilul figurilor amintește lumea mediteraneeană.

Excepționala dezvoltare a culturii Cucuteni, cu centrul în Moldova, a dus la formarea imaginii omului de la Cucuteni. La începutul secolului, săpăturile în România au fost date în concesiune Muzeului de Stat din Berlin, care, în acest fel, și-a procurat și posedă primele piese descoperite. Din inițiativa privată și din inima unui mare român, Constantin Mătasă de la Petridava — Piatra Neamț, au fost găsite și pe teritoriul județului Neamț și păstrate urme de valoare inestimabilă și de o rară frumusețe. În Muzeul Național din București, căruia i-au fost donate piesele, se găsesc printre altele „Hora", grup ceramic cucutenian ce arată evoluția artistică a omului de la Cucuteni, capabil să rivalizeze cu marii maeștri ai antichității. Muzeul din Piatra Neamț conține

o serie de obiecte neolitice, care merită să fie văzute de orice cetăţean al lumii, dar mai ales de cetăţenii patriei noastre, spre a-şi cunoaşte mai bine strămoşii, căci aceştia au fost adevăraţii noştri înaintaşi.

Făuritorii culturii neolitice carpato-dunărene. În formarea culturilor neolitice, contribuţia oamenilor din spaţiul tracic este esenţială. Acest lucru se explică prin facilităţile oferite de natura locurilor, de varietatea şi bogăţia solului şi subsolului.

În ciuda marelui număr de culturi, care par să fragmenteze această arie, se observă, totuşi, o mare unitate şi continuitate de la o cultură la alta. Nu există delimitări categorice între culturi, ci înrudiri care le apropie. Culturile în succesiunea lor sunt sinteze ale culturilor mai vechi, etape superioare în evoluţia civilizaţiei umane. În vastul spaţiu tracic, de la Nipru până în Europa centrală şi de aici până în Grecia, societatea omenească nu este ruptă de vecinătăţile sale. Progresele realizate în Asia Mică sau în insulele din Marea Egee sunt cunoscute aici, ceea ce demonstrează că exista o neîntreruptă circulaţie a valorilor spirituale, cât şi a cuceririlor pe plan tehnologic. Dar, aceste legături nu se manifestă într-o singură direcţie. Cultura Hamangia, care a avut existenţa cea mai îndelungată între culturile neolitice, prezintă înrudiri cu o arie geografică vastă, circummediteraneeană.

Ne aflăm aşadar în epoca anterioară formării neamurilor europene. Dar, după toate probabilităţile, aceste neamuri descind de pe fondul făuritorilor culturilor neolitice din spaţiul tracic, cu aporturi felurite aduse de oameni care foloseau un grai preeuropean. Istoricii pot formula o seamă de întrebări: cine erau creatorii civilizaţiei neolitice, cum se numeau, ce limbă vorbeau, dacă erau mai multe triburi sau un singur mare neam etc. Carl Schucchardt —înaintea altora— consideră civilizaţia ceramicii pictate ca o civilizaţie superioară, atribuind-o fără reticenţe Tracilor, ca populaţia cea mai numeroasă şi mai răspândită în Europa, tocmai în zonele dezvoltării acestei ceramici pictate. Antropologul francez Eugène Pittard susţine aceeaşi opinie: „Nimic nu ne împiedică să presupunem că locuitorii care au înălţat movilele funerare ale Moldovei, în epoca pietrei lustruite, sunt aceia care mai târziu au primit de la istoricii antici numele de Daci sau Geţi", fiind vorba, desigur, de Traco-Geto-Dacii epocii de glorie a lui Burebista şi Decebal. Suntem datori totuşi să spunem că studiile savantului Pittard se referă la schelete ce s-au dovedit ulterior că nu aparţineau oamenilor de la Cucuteni. Dintre savanţii români, Ioan Andrieşescu, în lucrarea sa apărută în 1912, *Contribuţie la Dacia înainte de Romani*, susţine teza marii vechimi a Tracilor pe aceste locuri.

Aşadar, creatorii acestei formidabile civilizaţii apărute sub forma diferitelor culturi în spaţiul tracic şi cu precădere în teritoriul carpato-dunărean, în partea ultimă a neoliticului, mai ales, au alcătuit fondul preeuropean pe care s-au dezvoltat înşişi Tracii binecunoscuţi apoi în istorie. Alte opinii care pretindeau că autorii cucutenieni ar fi popoare venite „de undeva" şi ar fi

distrus civilizaţii anterioare s-au dovedit neîntemeiate. În prezent cercetarea arheologică românească a probat, fără putinţă de tăgadă, originea în România a culturii Cucuteni.

Descoperirile senzaţionale de pe teritoriul traco-dacic ar fi fost mult mai bine interpretate, dacă nu s-ar fi creat prejudecata că aici ar fi existat numai un teritoriu de tranzit al tuturor popoarelor, care au venit şi au plecat asemenea unor exploratori africani, purtând cu sine unelte şi obiecte de artă preţioase ale civilizaţiei lor, făurite întotdeauna „altundeva". Această metodă şi atitudine de subordonare, împreună cu multe alte prejudecăţi în ceea ce priveşte neamul românesc, duc la o vădită nedreptăţire şi la concluzii nepotrivite, dacă nu chiar eronate.

Să nu se uite că înşişi Grecii, cu capacitatea lor de creaţie şi de sinteză, au îndeplinit rolul şi misiunea lor civilizatoare numai după formarea poporului grec, după descinderea Acheilor şi apoi a Dorienilor, care au avut meşteri buni şi au provenit, după cum o arată între alţii istoricul francez Maurice Meuleau, tot din acest spaţiu tracic, din mănoasa şi mirifica Vale a Dunării.

II.

PROTOISTORIA TRACILOR

1.

ETNOGENEZA EUROPENILOR

Fondul etnic străvechi. Popoarele europene, cărora geografia şi condiţiile climatice le-au hărăzit culoarea albă pielii, menţinută cu toate invaziile, încrucişările, suprapunerile orientale, se confundă cu aşa-zişii Arieni, iar mai adesea sunt denumite indo-europene, deoarece dintr-o ramură a lor fac parte şi Indienii. Cum au ajuns milioane de Indieni să se lege atât de strâns de Europeni rămâne de văzut şi de demonstrat cu ajutorul noilor metode şi teorii asupra originii şi structurii limbilor, deoarece, deocamdată, mai mult înrudirile lingvistice au sugerat ideea formării într-un spaţiu comun a Indienilor şi Europenilor. Maşinile cibernetice vor înlesni desigur descifrarea acestui fenomen caracteristic omului, cum este vorbirea, tocmai prin utilizarea limbajului matematic, indispensabil azi în analizele ştiinţifice şi în comunicările universale.

Din moment ce aveau aceeaşi limbă, care este spaţiul sau aria de formare a acestor popoare, la origine poate un neam unic? Încă de la începutul secolului autori germani — ca de pildă Kossina — afirmau că autorii culturilor legate de Dunăre sunt aceşti Indo-Europeni, ca apoi să afirme că, dimpotrivă, Europenii aparţin civilizaţiilor nordice-megalitice, după cum cred şi Schwantes, Sprokoff şi alţii. Părerile mai vechi arătau că Europenii s-au născut în Asia, şi anume în stepele euro-asiatice, în Siberia (după Morgan), în Turkestan (după Feist) sau în Kazahstan (după Nehring). Mai fantezist decât toţi ceilalţi, Meyer îi domiciliază de-a dreptul în Pamir, pe Podişul Cerului, ca şi cum ar fi descins din văzduh. La aceste idei se raliază şi Herzfeld, precum şi Vasile Pârvan, care îi plasează în Asia Centrală, de unde s-ar fi împrăştiat apoi spre răsărit, în India, în Iran, în Caucaz şi spre vest, în Europa. Din fericire, mai sunt şi învăţaţi ca Schrader, Peaje, Myres, Childe şi Carnoy, care socotesc că leagănul Indo-Europenilor este Europa, cu centrul de formare în nordul Pontului Euxin.

Opiniile „răsăritenilor" se datoresc poate faptului că zona locuită de aceste popoare este vastă şi că „invadatorii" Europei au venit întotdeauna de la ră-

Răzuitor gigant, unic în țară, descoperit la Româneşti (paleoliticul superior)

Lamă cu scobituri, cu urme de întrebuințare

Vîrf de mînă realizat în tehnica cioplirii (paleoliticul superior)

Statuetă de la Cernavodă (cultura Hamangia)

Gânditorul de la Cernavodă (cultura Hamangia)

Hora de la Frumușica, Cucuteni

Idol de lut de la Cernavodă, Cultura Hamangia

Idol de lut
de la Costișă, Cucuteni

Suport antropomorf de la Frumușica, Cucuteni

Idol zoomorf de la Izvoare, Cucuteni

Idol antropomorf de la Frumușica, Cucuteni

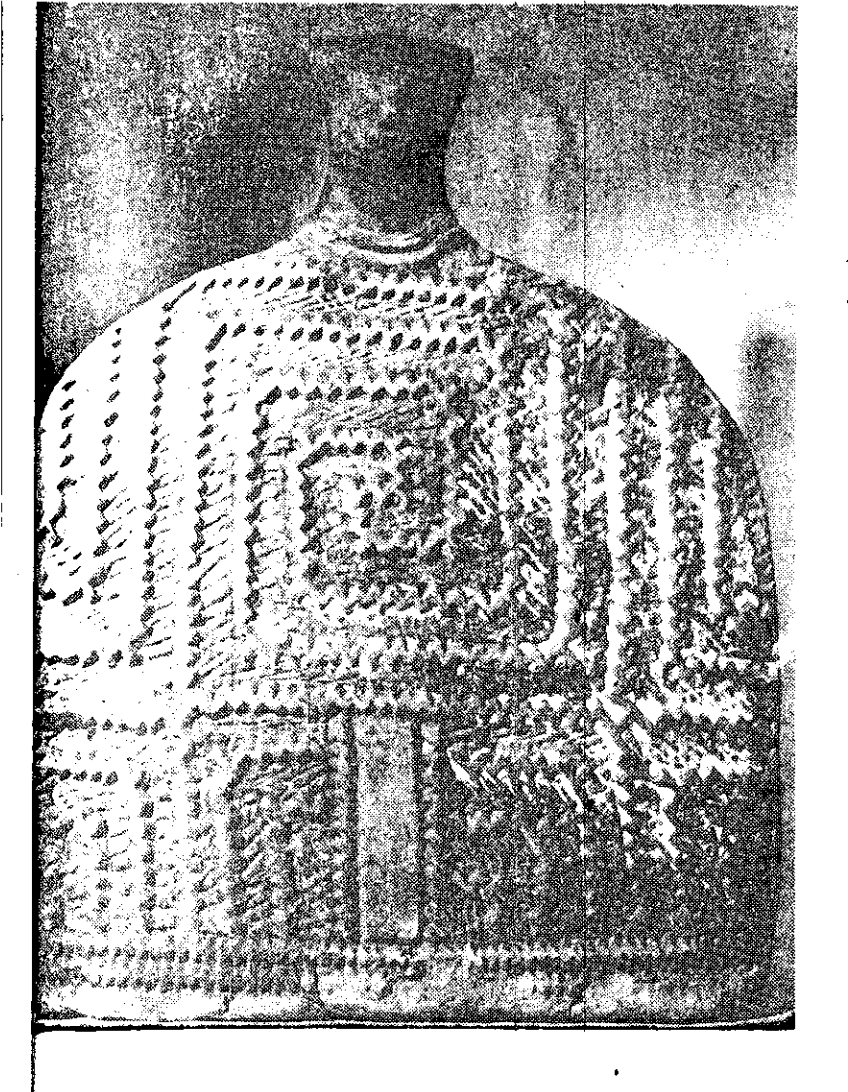
Statuetă de lut bicefală de la Rast, cultura Vinca

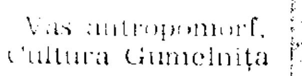
Idol plat de os, Cultura Gumelniţa

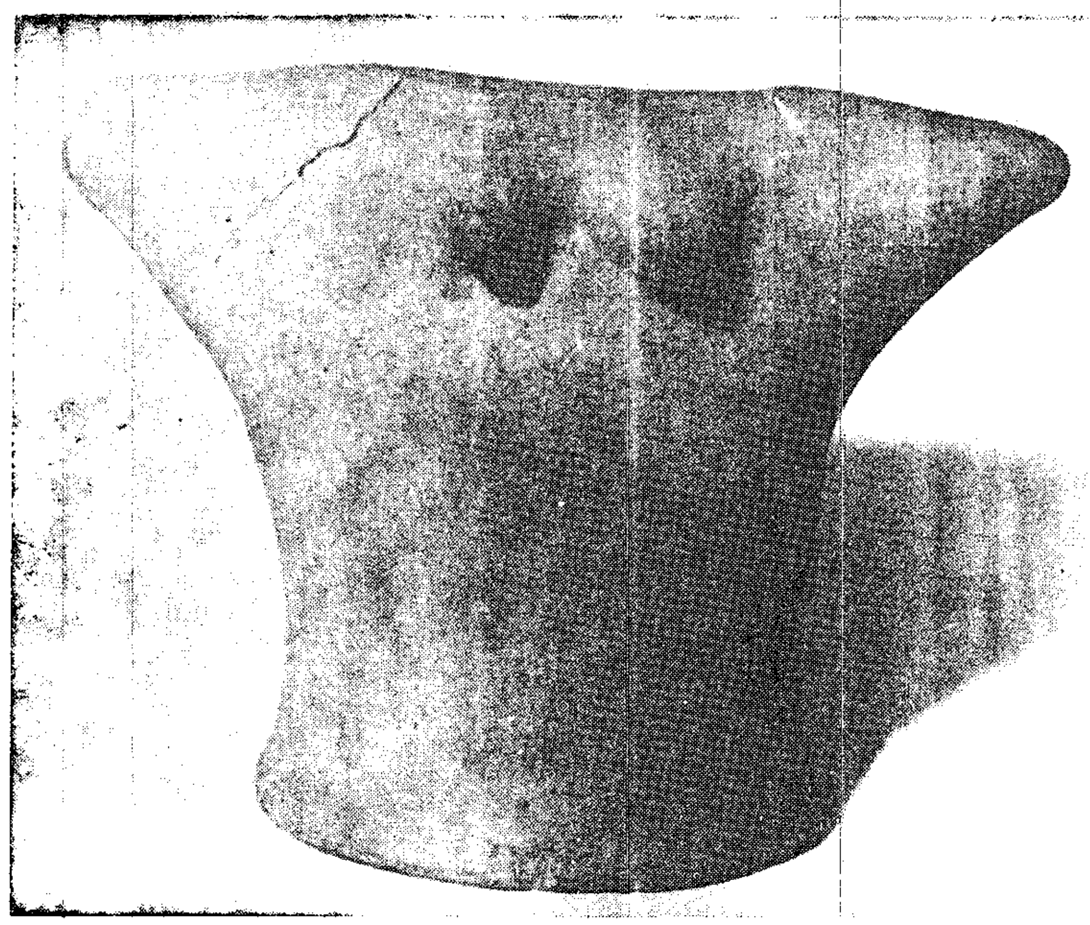
Idol de lut, Cultura Cucuteni

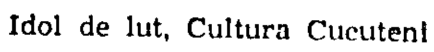
Idol mare de lut de la Vădastra, Cultura Vădastra

Vas antropomorf, Cultura Gumelnița

Figurine de lut feminine de la Cârna-Dolj, epoca bronzului tracic

Idol de lut, Cultura Cucuteni

Topor de piatră din epoca de bronz, Racova-Bacău

sărit. Mişcări de populaţie au existat însă şi dinspre sud spre nord, şi invers, fiind determinate nu numai de cauze economice, ci şi de modificările climatului şi schimbarea florei şi faunei (ele migrau îndeosebi în această direcţie cu oamenii după ele), conform calendarului heliotermic precesional.

În ultima vreme, o seamă de arheologi şi lingvişti sunt înclinaţi să-i considere pe Euro-Indieni, ca *Europeni*, adică băştinaşi, născuţi pe pământ european. Dar şi continentul nostru este destul de mare. De aceea, naziştii s-au grăbit să indice nordul Europei ca leagăn al Arienilor, punând în relief, în acest mod, şi superioritatea rasei lor, bazată pe o mai mare puritate. S-a uitat însă că în epocile mai vechi, în Europa nordică nu au existat condiţii prielnice pentru dezvoltarea unei populaţii numeroase şi pentru crearea unei civizilaţii primitive.

În ultima vreme, tot mai mulţi cercetători sunt de părere că cei mai vechi locuitori ai continentului nostru s-au format într-o arie geografică, în care intră o parte din Europa centrală şi din sud-estul european. P. Bosch-Gimpera consideră că spaţiul din care au pornit popoarele europene este situat pe teritoriul dintre Valea Dunării, Marea Egee şi Marea Neagră. Această zonă ar cuprinde centrele originare ale civilizaţiilor, îndeplinind condiţiile pentru formarea lor etnică şi lingvistică. Istoricilor şi arheologilor li s-au alăturat şi unii lingvişti, printre care trebuie amintit Vladimir Georgiev.

G. Wilke susţinea că aria de formare a popoarelor indo-europene trebuie extinsă şi în stepele din nordul Pontului Euxin. Ca urmare acestei teorii, habitatul primitiv al Iranienilor este considerat teritoriul de la răsărit de Nipru. Învăţatul H. Schmidt se deosebeşte de ceilalţi arienişti, atunci când consideră ca loc de formare a popoarelor regiunea Dunării de Jos şi regiunile răsăritene învecinate. Având în vedere numărul mare de popoare şi spaţiul vast pe care-l vor ocupa în vremuri mai târzii, credem că suntem mai aproape de adevăr atribuind credit lui Gimpera şi Schmidt, ultimul completându-l pe primul atunci când prelungeşte aria de formare a Europenilor în ţinuturile nord-pontice.

După teza indo-europeană, popoarele europene s-au răspândit de la răsărit la apus, astfel: Indienii, Tokharii, Iranienii (Medo-Perşii), Sciţii, Cimmerienii, Sarmaţii, Balticii (Slavi), Carienii, Frigienii, Tracii, Illirii, Pelasgii, Grecii, Italicii. Deşi nu toate aceste popoare apar în istorie în acelaşi timp, important de reţinut este că aria lor de formare se axează pe două elemente importante ale continentului nostru: Dunărea şi Munţii Carpaţi. În vremea istorică, acest spaţiu a fost locuit de Traci. Un indiciu plin de consecinţe în spaţiul european, în procesul de formare al diferitelor popoare, este faptul că Tracii au ocupat un loc central şi, pe măsură ce toate celelalte popoare se vor deplasa în diferite direcţii, Tracii vor locui, cu excepţia părţii răsăritene de dincolo de Nipru, spaţiul european ce devine spaţiul tracic.

Importanța Tracilor și a spațiului tracic a fost subliniată științific prima dată de Vasile Pârvan, în al treilea deceniu al secolului nostru: „Cu alte cuvinte, originile italice, grecești și medio-orientale ale acestor populații în mileniile al III-lea și al II-lea î.e.n. trebuie căutate cu atenție în Europa danubiană, punct de vedere cunoscut, dar nu încă suficient de recunoscut de toată lumea." Adepți ai concepției tracizante au fost, de asemenea, Ioan Andrieșescu și Nicolae Iorga.

Epoca formării neamurilor europene. Și în această privință, părerile sînt împărțite. În neolitic, oamenii au descoperit și inventat o serie întreagă de unelte, ceea ce a înlesnit viața și a contribuit la un remarcabil spor demografic. De aceea, se simte nevoia unei organizări sociale, a unei delimitări din punct de vedere rasial. În cadrul acestui proces, omul capătă și o fizionomie proprie și acțiunile sale devin fapte istorice, ale unei istorii nescrise la început, pe care o putem reconstitui datorită arheologiei, mitologiei, epopeii, cântecelor și tradițiilor dar și pe baza elementelor de limbă — această arhivă vie a popoarelor.

După unii, data de formare a popoarelor europene ar începe de-a dreptul cu anul minus cincizeci de mii și s-ar încheia cu anul două mii două sute sau cu anul o mie opt sute anterior. Ipoteza cea mai stăruitoare în legătură cu formarea popoarelor fixează ca epocă momentul de trecere de la neolitic la bronz. Ar fi însă de acceptat numai dacă arheologii vor putea să dovedească faptul că etapa de trecere pe planul civilizației corespunde cu prefacerile lingvistice. Sunt mulți cercetători care consideră că perioada de tranziție a fost prea scurtă pentru a îngădui transformarea radicală a popoarelor neolitice în popoare europene. Popoarele europene se formează în cadrul unui proces îndelung, început anterior epocii de tranziție de la neolitic la bronz. Epoca formării acestor popoare trebuie fixată deci mai înainte și studiată pe baza rezultatelor conjugate ale antropologiei, arheologiei, lingvisticii și mitologiei.

Pentru ultimele două perioade ale neoliticului, antropologia ar părea să confirme o anume unitate a tipului uman, care locuiește în spațiul tracic, ceea ce înseamnă că, în vremea respectivă, ne aflăm în fața unei mari stabilități a elementului uman. Diversificarea stilurilor prin decorarea ceramicii nu presupune și o diversificare pe plan antropologic, ci numai o diversificare a gustului și a manifestărilor estetice. Unitatea etnică nu presupune totdeauna și unitatea diverselor manifestări culturale și, deci, a culturilor respective și a continuității acestora. În acest sens, un argument de mare valoare îl reprezintă rezultatul studiului ceramicii din România epocii moderne, unde întâlnim, pe întinsul aceluiași teritoriu, stiluri complet diferite. Așa în Moldova, în localitatea Marginea, se lucrează încă ceramica neagră, moștenire a unui meșteșug ce datează, după toate probabilitățile, din epoca bronzului. În Oltenia, în locul unde s-a născut Brâncuși, se lucra o ceramică pe care un specialist român o considera o moștenire a ceramicii dacice din La Tène, cu care are foarte

multe asemuiri. Tot în Oltenia mai întâlnim şi alte două centre de olărie ale căror producţii se deosebesc mult între ele. De aici se poate deduce că studiul ceramicii poate stabili arii de manifestare pe plan estetic, dar nu poate fi un indiciu sigur asupra originii etnice diverse a producătorilor.

Pentru identificarea Europenilor din spaţiul tracic, ne putem sprijini şi pe tradiţia grecească post-homerică. Aşa cum a afirmat Dumitru Berciu, chiar dacă neoliticul ar fi fost adus în acest spaţiu de triburi venite din răsăritul Mediteranei şi Asiei Mici „aceste triburi n-au putut să extermine triburile locale eneolitice. Se poate vorbi dimpotrivă, de o asimilare pe timp îndelungat, cum o arată nu numai uneltele aparţinând culturilor neolitice, dar şi faptul că examenele antropologice au arătat constant existenţa somatică protoeuropeană alături de elemente atlanto-mediteraneene şi anatoliene".

Unii oameni de ştiinţă sunt de părere să nu se mai pună pe drumuri popoarele, să nu mai fie obligate să circule când într-o direcţie, când în alta, iar această mişcare să constituie singura modalitate de a explica asemănări întâmplătoare sau simple influenţe, cu toate că în privinţa influenţelor trebuie făcute multe rezerve. Dar, admiţând chiar o emigrare a unor triburi de păstori în spaţiul tracic, în cursul neoliticului, aceste popoare au fost desigur asimilate de populaţia autohtonă. Şi aceasta este, după părerea multor cercetători, o populaţie protoariană sau, în orice caz, ea a intrat în procesul europenizării.

Din punct de vedere lingvistic, nu se poate vorbi, după cum susţin unii cercetători români şi bulgari, de o populaţie care ar fi vorbit o altă limbă decât „preariana". În favoarea acestei teze se aduce argumentul că, dacă anterior ar fi existat o limbă preariană, ar fi putut să se păstreze urmele acestei limbi în limbile europene. Din studierea materialului lingvistic şi mai ales pe baza numelor de râuri mari, care aparţin unor forme lingvistice foarte vechi europene, ca Dunăre, apoi Criş, Olt, Mureş, Someş, Timiş etc. se poate afirma că încă din epoca neolitică exista în spaţiul tracic o populaţie protoariană. Elementul autohton în spaţiul de formare al popoarelor europene este foarte vechi. Mai mult decât atât, având în vedere legăturile existente între limba hittită şi limbile ariene, se poate afirma că mişcări de popoare au avut loc de la apus spre răsărit, adică din Europa spre Asia şi nu invers. Forma veche a cuvintelor hittite constituie o dovadă că hittiţii se desprind din trunchiul european, pătrunzând din spaţiul carpato-dunărean în Asia Mică. Sunt suficiente dovezi de natură arheologică şi antropologică pentru a îngădui afirmaţia că în epoca neolitică, în spaţiul tracic şi într-o arie limitrofă acestuia, exista o populaţie autohtonă din care îşi trag unele rădăcini popoarele istorice europene, iar această populaţie poate fi considerată din punct de vedere lingvistic ca preariană. Afirmaţii categorice, bineînţeles, nu se pot face în legătură cu etnogeneza popoarelor europene (ariene). Dacă însă unii cercetători consideră că popoarele europene se formează după anul minus 2700, urmând ca vreme de

o mie de ani să se fi format limbile istorice europene, alții consideră că, în realizarea acestui proces de etnogeneză a popoarelor europene, a fost nevoie de un timp mult mai îndelungat, al cărui început trebuie fixat mai înainte.

În legătură cu studierea etnogenezei popoarelor ariene, e bine să se folosească drept sursă de informație și mitologia grecească, deoarece religiile au caracter conservator, precum și legendele și tradițiile păstrate în cânturi epice. S-a demonstrat în mod strălucit că unele date din *Iliada*, sau din *Biblie*, referitoare la evenimente anterioare redactării lor, cuprind informații prețioase din punct de vedere istoric. Descoperirea Troiei de către Schliemann sau identificarea unor orașe asiro-caldeene, pe care le menționa *Biblia*, dar în existența cărora arheologii nu mai credeau, sunt suficiente argumente în favoarea utilizării mitologiei și tradițiilor, pentru dezlegarea unor aspecte din trecutul spațiului tracic, cărora nici arheologia, nici lingvistica, nici antropologia nu le pot da o interpretare mulțumitoare. Arheologii poate au neglijat, în ultima vreme, mai mult decât se cuvenea, mitologia tracă și mitologia greacă, precum și alte mitologii sau scrieri epice, cum sunt *Vedele* și *Upanișadele*. Considerăm că reintroducerea lor în circuitul cercetării, cu rezervele de rigoare, ar fi în avantajul luminării trecutului îndepărtat al continentului nostru. De altfel, recent, la Simpozionul internațional de la Sofia, în 1972, la care s-au discutat probleme de istorie veche a sud-estului european, unii participanți au atras atenția asupra importanței lui Homer întru cunoașterea primului mileniu din istoria părții răsăritene a Europei.

Numai din rezultatele conjugate ale cercetărilor antropologice, arheologice, lingvistice și mitologice se va putea ajunge la o mai clară lumină în problemele neoliticului și ale etnogenezei popoarelor europene. Abordând cu curaj o interpretare combinată a datelor arheologice, lingvistice și mitologice se poate ajunge la formularea unei viziuni generale, care să dea un sens și o formă trecutului, căci altfel există riscul menținerii sub microscop a frunzei care, în cazul nostru, e ciob, cuvânt sau vers, fără a vedea ramura, copacul și pădurea. Remarcabilul efort făcut în ultimii treizeci de ani în domeniul istoriei vechi, prin acumularea de elemente multiple în arheologie și lingvistică și pornind de la principii generale geniale, emise de Bogdan Petriceicu Hașdeu, va duce negreșit la obținerea unor noi lumini în cunoașterea istoriei strămoșilor comuni, europeni. Aici intervine opera istoricului, care, prin interpretările sale, devine arheolog, lingvist și literat. În felul acesta, se va ajunge la sinteze noi și îndrăznețe, care vor îngădui un progres mai rapid în istoriografie, eliminându-se vechi teorii și concluzii, căci și în acest domeniu legea absolescenței operează din plin. Ar fi suficient să amintim câte prejudecăți au fost răsturnate prin cele peste două sute de descoperiri arheologice făcute în România, și altele făcute în Bulgaria, Iugoslavia, Ungaria și sud-vestul Uniunii Sovietice, după cel de-al doilea război mondial.

Unii cercetători îi consideră pe Pelasgi ca pe cea mai veche populaţie a Europei. Concluzia porneşte de la constatările făcute mai de mult de către Bruck, care considera că Asia Mică şi Ionia au fost locuite de Pelasgi. Mulţi lingvişti, între care C. Pauli, P. Krestschmer, A. Fick credeau că înainte de limba ariană trebuie să fi existat o limbă preariană şi, ca atare, poporul care vorbea să fi fost unul singur. Se ştie că, bazându-se pe textele scriitorilor greci şi latini din antichitate, unii au încercat să identifice peste tot, atât în Europa, cât şi în nordul Africii, pe Pelasgi. Spaţiul carpato-dunărean joacă un rol central în dezvoltarea culturilor neolitice şi acest lucru este confirmat de cercetările arheologice recente. În ce priveşte răspândirea Pelasgilor în Peninsula Haemus şi în arhipelagul grecesc, rămâne ca cercetările ştiinţifice să-şi spună cuvântul de acum înainte. Unele indicaţii preţioase ne sunt oferite de mitologie şi ele nu trebuiesc nici subestimate, nici exagerate. În *Iliada*, Homer ne dă o seamă de relaţii în legătură cu Pelasgii. Acestui popor marele poet îi atribuie epitetul de „divin". Acelaşi lucru îl întâlnim la Eschile, în opera *Rugătoarele*. E atât de puternică impresia Grecilor despre Pelasgi, încât în mitologia lor o parte din marile descoperiri realizate de omenire sunt atribuite acestora. Pentru Greci, Pelasgii erau primii locuitori ai Pământului. După tradiţia lor, ei au populat Grecia înainte de cele două potopuri, care au avut loc unul în timpul regelui Ogyges, după cum relatează Herodot în *Istoriile* sale (I, 56), iar altul în timpul lui Deucalion (Apollodor, VIII, 2), aşa cum arată şi calendarul heliotermic precesional. După Ephor, „Pelasgii au fost primii oameni care au locuit în Grecia". Se pot surprinde în aceste mituri amintiri ale potopului, motiv care se regăseşte pe o arie geografică foarte întinsă şi care îşi are originea într-o epocă anterioară neoliticului. Dar nu numai vechimea mare a Pelasgilor i-a determinat pe Greci să le atribuie acestora epitetul de „divini". După Pausanias, un pelasg a fost primul om cu o înfăţişare frumoasă, nu în sens fizic, ci moral. În tradiţia transmisă de Pausanias este indicat momentul în care omul primitiv devine *homo faber*. Pelasg este acela care îi învaţă pe oameni să nu mai locuiască în peşteri, ci să-şi facă locuinţe. Tot el dă sfaturi în legătură cu fructele bune de mâncat, de unde poate şi legenda... fructului oprit, care, după *Biblie*, ar fi fost un măr. Aceste informaţii, oricât de multe elemente imaginare ar cuprinde, pornesc totuşi de la un sâmbure de adevăr : în neolitic se realizează un mare salt pe calea civilizaţiei umane, aşa cum s-a arătat în paginile precedente.

O tradiţie păstrată în Creta — potrivit căreia Dactilii şi Corybanţii vor fi fost triburi pelasge, care i-au învăţat pe oameni să domesticească animalele, să îngrijească turmele de oi şi să trăiască împreună — vine să întărească ideea că populaţia preelenică a fost autoarea unor însemnate progrese tehnice înfăptuite de omenire în evoluţia sa. Reprezentarea lui Jupiter cu o piatră în mână sugerează, între altele, importanţa pietrei în epoca neolitică.

Etnogeneza Europenilor (impropiu: Indo-Europeni) este în strânsă legătură cu răspândirea acestora pe cuprinsul Europei și Asiei. Expansiunea triburilor pare să fi început de mult și fenomenul a fost explicat în mod diferit. Cea mai mare parte a istoricilor consideră că popoarele europene s-au deplasat din locurile lor de formare din pricina presiunilor exercitate asupra lor de triburile de păstori nomazi, care au locuit stepele euro-asiatice. Există și o altă explicație a istoricului francez Maurice Meuleau, după care expansiunea europeană n-ar fi decât o problemă de lingvistică: un popor vorbind o limbă ariană a transmis-o vecinilor, iar aceștia vecinilor lor, idiomul inițial fragmentându-se și diversificându-se. Dar, așa cum remarca Gonzague de Reynold, „indo-europeana nu este o limbă vorbită efectiv, ci un sistem de fenomene lingvistice", ipoteză care exclude posibilitatea transmisiunii unei singure limbi mai multor popoare.

Atât ipoteza difuziunii limbii ariene unor popoare cu grad de civilizație și structură spirituală diversă, cât și ipoteza unor catastrofe datorate invaziilor sau infiltrării lente de populații — fără urme în toponimie, cum spune Georgiev —, nu acoperă cauzele adevărate ale expansiunii popoarelor europene. Mișcarea de popoare către sfârșitul neoliticului se datorește creșterii demografice, rezultat al cuceririlor tehnice, al procurării mai lesnicioase a hranei, al realizării locuințelor mai confortabile, într-un cuvînt al unei vieți mai prospere. Aceasta se remarcă și din dezvoltarea artelor. Nu-i exclus ca sporul demografic să fi determinat apoi deplasarea popoarelor europene de la periferia spațiului lor de formare, în căutarea unor locuri care să le ofere condiții și mai bune de trai.

Între cauzele expansiunii nu trebuie exclusă nici violența. Până la crearea unei entități mai mari, capabile să dea stabilitate unui anumit spațiu, mișcările de triburi au avut un caracter endemic. Dar, presiunea asupra spațiului european de unde putea să provină? S-a spus: din răsărit, din stepele nord-pontice. Dar, după unii, deplasarea acestor popoare se face spre răsărit, pe țărmul sudic și nordic al Pontului Euxin, către vestul și sudul Europei. Parte din stepele din nordul Pontului Euxin, dacă în acea vreme erau stepe, cum se întreba de curând un cercetător englez, erau locuite tot de europeni. Ceea ce înseamnă că, pentru a imprima o mișcare de deplasare a acestora spre răsărit, presiunea a venit din nord. Altfel, împinse de la răsărit spre apus, popoarele europene care pătrund în Asia și se răspândesc în India ar fi trebuit să urmeze un alt drum decât pe acela care se zice că s-ar fi deplasat. Practic ar fi imposibil. Ca să ajungi în Asia, în cazul în care drumul de la nord de Pontul Euxin este închis, ar trebui să treci peste toate popoarele aflate în spațiul carpato-dunărean și să înaintezi spre est, prin Asia Mică. Presupunînd că ar fi putut ajunge până aici, drumul le-ar fi fost barat de statele puternice din Mesopotamia, care, în acest caz, ar fi consemnat apariția noilor veniți la frontierele lor de apus.

Aşadar, putem considera că expansiunea popoarelor europene s-ar datora unor cauze interne, cum ar fi creşterea demografică şi presiunea venită din afara spaţiului arian. Expansiunea cea dintâi a popoarelor ariene are loc în mileniul al treilea. Acum apar în Asia Mică, la graniţele Mesopotamiei, primele ştiri despre prezenţa unor popoare europene. Avangarda lor o formează Hurriţii (Mitannii) şi Kassiţii, care ajung la graniţele Mesopotamiei. Cam în acelaşi timp, se deplasează spre răsărit şi popoarele europene, care ajung până în India.

Cea de-a doua mişcare a popoarelor are loc spre sfârşitul mileniului al treilea, deci către anul două mii, când Luwiţii, popor european din Peninsula Haemusului, trec în Asia Mică. Luwiţii locuiesc în vestul Asiei Mici, potrivit afirmaţiilor lui Georgiev, începând chiar din mileniul al treilea. Pe urmele lor, dacă nu chiar odată cu Luwiţii, trec prin Asia Mică şi Hittiţii. Aceştia se instalează la început în vestul şi sud-vestul Asiei Mici. Prezenţa lor este atestată de toponime care cuprinde grupuri de consoane *nd* sau *ss*: Kuriwanda, Millawanda (Miletul), Parnassa, Petassa, Tarhuntassa. Acest tip de toponime reprezintă cel mai vechi strat de nume de locuitori din vestul Asiei Mici. Către anul 2200, Hittiţii se deplasează spre est, ocupând şi ei podişul Anatoliei. Aici vor crea un stat puternic, Regatul Hittit, care va dăinui până la anul minus 1 200.

Concomitent cu deplasarea unor popoare europene spre Asia Mică sau spre continentul asiatic propriu-zis, are loc şi europenizarea vestului continentului nostru.

În vremea când Aheii se deplasau spre sud-estul Europei, din aria de formare a popoarelor europene se desprind Italicii, Latinii şi Umbrii, care migrează spre sud, în Peninsula Italică. Spre apus, Italicii se învecinau cu Celţii şi, după Gonzague de Reynold, a existat o mare apropiere între limba italică şi cea celtică, deci s-ar putea vorbi de o comunitate italo-celtică. Vasile Pârvan, primul care formulase ipoteza unei apropieri strânse între limba tracă şi cea a Italicilor, socotea că numai datorită unei înrudiri de limbă se explică rapiditatea cu care Traco-Dacii şi-au însuşit latina, în afară de rolul activ pe care l-ar fi jucat Celţii în pregătirea romanizării, cum socotea acelaşi savant român. La populaţiile din Peninsula Italică s-au mai adăugat şi triburi de Traco-Illiri, Veneti, Apuli, stabilite în răsăritul Ausoniei, după spusele lui Herodot. Se poate conchide deci că populaţia străveche a Italiei a avut legături şi cu spaţiul ariano-trac. De altfel, s-a şi făcut dovada de către specialişti a prezenţei Tracilor în vestul Peninsulei Italice. Limba greacă a luat o dezvoltare aparte şi, studiind-o astăzi, pare mai dificlă decât italiana şi celelalte limbi latine. La rădăcină însă se regăsesc multe elemente comune, preelenice.

O situaţie cu totul specială găsim în mileniul al treilea, în sudul Peninsulei Haemusului, mai exact în Grecia continentală, în Peloponez, în insulele

din Marea Egee şi chiar în Creta. După toate datele lingvistice cumulate la ora actuală, pentru a explica originea etnică a triburilor din aceste regiuni, se ajunge la concluzia acceptată de toţi europeiştii, că ne aflăm în faţa unei unităţi ligvistice, preelenice. Din fondul acestei unităţi sau moşteniri lingvistice preeuropene s-au păstrat unele elemente în limba tracă. De aici şi firele ce-i leagă pe Traci de lumea elenică. Este vorba deci de un fond preelenic şi preeuropean pe care s-au format şi Tracii, şi Grecii.

Moştenirea neolitică. În această epocă, după cum am mai arătat, omul şi-a desăvârşit trăsăturile specifice. Stăpânind tehnicile perfectate de-a lungul mileniilor, el poate să-şi organizeze o viaţă mai prosperă, să-şi procure o hrană variată şi abundentă, să se îmbrace mai bine, să locuiască un adăpost mai confortabil. Bună starea sporită îl face să se gîndească la artă, ca la o manifestare naturală a fiinţei sale. De la grupări sociale mici, trece la forma primordială a familiei matriarhale, la ginta patriarhală, la clan şi la trib, totalitatea acestora formând un neam întins, neamul Europenilor denumiţi şi Arieni, dar şi cu un nume prea puţin inspirat, de Indo-Europeni, cu toate că „Indieni" prin Europa nu s-au prea văzut, iar cei de azi, veniţi în timpuri nu prea îndepărtate, şi-au păstrat caracterele, nelăsându-se asimilaţi decât în mică măsură. Marele neam european vorbind acelaşi grai, a dat naştere mai multor neamuri, între care neamul Tracilor a fost cel mai răspândit şi cel mai numeros. În mod natural, dezvoltarea lor demografică excesivă i-a făcut să se răspândească în toate direcţiile: spre Asia, spre Asia Mică, spre sudul şi sud-vestul continentului european, precum şi spre vest.

Vasta moştenire a omului neolitic stă la baza dezvoltării ulterioare a civilizaţiilor şi, mai ales în marele spaţiu tracic, ea a impulsionat progresul în toate domeniile.

2.

SPAŢIUL TRACIC ŞI CENTRUL SĂU, CARPAŢII ŞI VALEA DUNĂRII

Definirea neamului trac se face nu numai după caracterele specifice ale triburilor şi după obiceiurile lor, după formele limbii şi natura zeilor, după manifestările artistice, sociale, politice, economice etc., ci şi după regiunea geografică în care s-a dezvoltat şi răspândit. Această regiune este „spaţiul tracic", foarte întins iniţial, cu limite nu lesne de precizat, deoarece ele nu erau marcate prin frontiere pe hartă şi nici nu aveau grăniceri care să le păzească. Aceste margini ale spaţiului tracic au fost întotdeauna flexibile, în funcţie de mişcarea triburilor, care, datorită înmulţirii lor, erau în continuă expansiune. Definirea spaţiului tracic se poate face printr-un contur estompat, cuprinzând zona geografică unde s-au născut, au trăit, s-au înmulţit şi de unde au migrat triburile traco-getodace.

Bazinul dunărean alcătuia centrul acestui spaţiu, cuprins între cele două catene ale Munţilor Haemus şi Carpaţi. Depresiunea alcătuită de curbura Carpaţilor şi Munţilor Apuseni a constituit leagănul neamului Tracilor. De aici, numeroase triburi s-au extins spre miazănoapte, în Tatra şi de-a lungul Vistulei, spre răsărit, până la Boristene (Nipru) şi în Chersonesul Bosporului Cimmerian, la poarta orientală a Europei ; spre apus, până la Dunărea de mijloc, peste Câmpia Pannonică, dincolo de Bratislava, iar spre sud, în Peninsula Haemusului, până la litoralul Mării Egee. Mişcări mai ample au dus triburile trace până în îndepărtata Anatolie (Soare-Răsare) din Asia Mică. Axul întinsului spaţiu trac este un fluviu, cel mai mare fluviu al Europei. Coborând din munţii înalţi şi păduroşi ai continentului, Dunărea o apucă spre răsărit, spre acea depresiune despărţitoare a două lumi, a două mentalităţi diferite.

Toate marile civilizaţii au înflorit pe văile unor fluvii : cea egipteană pe Nil, mesopotamică pe Tigru-Eufrat, indiană pe Indus şi pe Gange, chineză pe Fluviul Galben, cea europeană pe Dunărea numită şi Istru, în stră-

vechea vatră tracică a Carpaţilor. Dunărea carpatică, aşadar, ar fi leagănul adevărat al civilizaţiei sud-est europene. În realitate aşa a fost, căci civilizaţia egeică îşi procura hrana din această vale, motiv pentru care a împânzit cu oraşe ţărmurile Mării Negre. Aici au venit Grecii în antichitate să caute lâna de aur a bogăţiilor agricole dunărene. Aici a fost sediul fericirii în epoca de aur, cimitirul eroilor de la gurile Dunării şi, de strajă la ieşirea fluviului din Cazane, pe la Porţile de Fier, lăcaşul zeilor din cetatea Gogaion sau Cogaion.

Condiţiile geografice, hidrografice, orografice şi calitatea pământului, clima deosebit de prielnică pentru agricultură, cu regim regulat de ploi periodice, cu zăpadă iarna ,dar nu cu geruri excesive, au determinat crearea acestui centru şi l-au hărăzit să devină leagănul neamului trac. Resursele de viaţă acumulate în mod echilibrat au condiţionat naşterea şi dezvoltarea străvechii civilizaţii europene.

Istoricii C.C. Giurescu şi Dinu C. Giurescu descriu acest pământ binecuvântat într-un stil poetic.* De altfel, un antecesor, faimosul notar, episcop şi scriitor din secolul al VI-lea, Jordanes, e încântat de armonia şi frumuseţea cetăţii transilvănene, împodobită de coroana munţilor (*corona montium*), cum o denumeşte el în *De origine actibusque Getorum* : cu munţi potriviţi, fără a fi sălbatici ca Alpii, cu dealuri cultivabile, într-un dulce declin spre câmpiile mănoase ale Tisei, Banatului, Bărăganului şi Basarabiei, cu rîuri aducătoare de sevă pentru culturi, dar oferind şi condiţii prielnice de viaţă peştilor şi păsărilor. Apele alcătuiesc de altfel un drum ideal, din cele mai vechi timpuri până azi, iar reţeaua hidrografică reprezintă un tot armonic, cum puţine se află în Europa. Iată de ce leagănul Tracilor a fost aici, unde se găsesc şi bogăţiile cele mai de preţ.

Însemnătatea apelor în stabilirea legăturilor dintre oameni, rolul lor într-o epocă îndepărtată a fost determinant în constituirea diferitelor forme de civilizaţie. Ele au dat posibilitatea de a se iriga văile, au oferit surse de hrană şi mijloace de transport. Ca element important în crearea unei civilizaţii, Dunărea nu este cu nimic mai prejos decât Nilul, Tigrul, Gangele, Indusul, Fluviul Galben. Facilităţile create de acest drum fără pulbere, o ideală magistrală care leagă centrul Europei de Marea Neagră, cât şi resursele alimentare, au concentrat, încă din zorii istoriei omenirii, civilizaţii pe malurile Dunării. Cele mai vechi forme ale civilizaţiei trace se întâlnesc pe tot cursul fluviului, dovedind că Dunărea a jucat un rol tot atât de însemnat în istoria civilizaţiei europene ca şi fluviile din nordul Africii şi din Orientul Apropiat.

La rîndul lor, munţii Carpaţi reprezintă un element fundamental al spaţiului tracic. Piscurile lor închipuie un lanţ vast, care îşi sprijină unul din capete pe ţărmurile fluviului, închizând spre răsărit Câmpia Dunării. După ce depăşeşte fluviul spre sud, lanţul munţilor se curbează spre răsărit, con-

stituind împreună cu Carpații cele două metereze ale bazinului dunărean. Carpații și Haemusul nu sunt hotare naturale de netrecut, între bazinul Dunării și restul lumii. Versantele lor spre miazăzi sau spre răsărit se continuă în chip firesc către stepele din stânga Pontului Euxin, sau către valea fluviului Vardar și Marița. În spațiul tracic, munții au constituit elementul permanent de legătură al populației autohtone, începând cu epoca de piatră până-n pragul secolului al XX-lea.

Din trupul munților țâșnesc izvoare. Ele se prefac în rîuri și se desfășoară ca un evantai spre Dunăre, străbătând văi întinse, prielnice agriculturii și păstoritului. Bine împăduriți, munții sunt loc de adăpost și imense depozite de materii prime, mai ales din perioada în care metalele au început să fie folosite. Munții de sare, fără de care e greu de conceput viața omului și creșterea vitelor, reprezentau cea mai de seamă bogăție pentru oamenii vechimii. Bogățiile solului și ale subsolului au făcut ca spațiul tracic să fie râvnit de triburile și popoarele învecinate, și tot ele i-au adus pe Traco-Romani până la hotarele Maramureșului, ca într-un adevărat Eldorado al antichității.

La apus, leagănul spațiului tracic este mărginit de Alpii Dinarici și Peninsula Italică, iar la miazăzi, de Munții Greciei continentale. Prin caracterul lor consecutiv, munții au avut darul să fragmenteze și să dispună pe văi diferite triburi, în vest și în sud, și să delimiteze arii mari la nord și la est. Apele ce segmentează sau delimitează spațiul tracic au ajutat la stabilirea legăturilor cu lumea mediterană și egeică, ceea ce a făcut ca înrîuririle reciproce să se manifeste permanent de-a lungul întregii istorii.

La nord de Gurile Dunării și dincolo de Tyras, spațiul tracic a stat în necontenit contact cu stepele și popoarele de stepă, și acest contact a îngăduit un schimb permanent între două lumi. Cu Asia, legătura s-a făcut prin Bosporul Cimmerian, după cum și prin sud, prin Bosforul Strâmtorilor, unde s-a efectuat o neîntreruptă mișcare de triburi și schimburi de civilizații.

Zona din sudul Dunării, între Marea Neagră, Marea Marmara (Propontida) și Marea Egee (Tracică) a fost denumită și Tracia, iar după unificarea făcută de Odrisi, și Odrisia. Tradus în grecește, numele zonei a devenit Europa, atribuit cu timpul întregului continent. Cele peste o sută de triburi plămădite din pământul acestui spațiu, ca rod firesc, au fost întotdeauna adânc înrădăcinate și niciodată nu s-au lăsat înstrăinate. Întocmai ca arborii care, pe măsură ce trece timpul vijelios, își adâncesc rădăcinile mai profund și își ridică măreț coroana spre cer, triburile trace și-au afirmat întreaga lor putere și frumusețe. Orice copac ce dă roade, fructe și semințe, caută să le răspândească în preajmă. Așa și neamul tracilor, prin triburile mai prolifice, a rodit și s-a răspândit, fie la marginea teritoriului său de viețuire, fie deplasându-se la mari distanțe, peste mări, cum au fost Tracii din Asia Mică. Peste mări adevărate nu poate fi vorba, deoarece strâmtorile Bosforului și

ale Dardanelelor mai degrabă uneau decât despărţeau spaţiul european de Anatolia. Prin această revărsare a surplusului de populaţii, cum face Italia astăzi, triburile trace creau un fel de colonii. Aşa au ajuns Dardanii să ridice oraşul-cetate Dardania-Troia, iar Frigienii, să alcătuiască o „filială" a Brigilor. Mysii, nu erau altceva decât o frântură a Moesilor din sudul Dunării. Mesapii, Iapigii şi Venetii din Italia de răsărit erau surplusuri ale Traco-Illirilor din Dalmaţia şi din Pannonia.

Prin fenomenul expansiunii şi emigrării, corpul neamului trac a luat forme diverse, uneori ale unor tentacule în direcţia sudului, a vestului şi a nord-vestului. Mai puţin spre est, deşi au ajuns dincolo de rîul Hipanis (Bug) şi Borystene (Nipru). Aici, în nordul Mării Negre, dincolo de Tyras, sălăşluia tribul Cimmerienilor, despre care se spune că ar fi fost tracizat, dar, după alte opinii, rezultă că erau Traci dintotdeauna. Ei s-au mişcat din spaţiul lor, împinşi de Sciţi, atunci când aceştia şi-au făcut apariţia pe Bug şi Nistru, înaintând mai apoi până dincolo de Gurile Dunării, în Getia Minor, unde, după o dominaţie nominală, s-au topit tracizându-se. În urma lor n-a mai rămas astfel decât numele. Marele neam al Tracilor, prin rădăcinile adânc înfipte în pământul străvechi, datorită superiorităţii demografice, a reuşit să asimileze sistematic alte neamuri, care s-au aşezat de-a lungul mileniilor în spaţiul locuit de Traci.

Ramuri şi tentacule s-au întins de-a lungul Carpaţilor, până în Alpii Austriei de azi, unde Traco-Illirii se întâlneau cu Taurii şi Celţii-Boi din Retia şi Boemia. Tracii au pătruns şi pe Valea Vistulei, unde s-au instalat centre tracice, între care cel mai cunoscut, a fost Getidava. Neamurile celtice, împărţite în multe triburi, s-au extins către răsărit şi s-au impus în Valea Padului, ajungând în contact cu Venetii şi Etruscii. Mai mult, au făcut chiar incursiuni până la Roma.

Privit atât în trecut, cât şi în prezent, spaţiul tracic poate să apară fragmentat, ca un mozaic, doar atunci când nu i se vede unitatea biologică şi spirituală. Contururile sale se întrevăd suficient de lămurit încă de la sfîrşitul neoliticului. În epocile succesive ale mileniului al doilea anterior, care corespunde epocii bronzului, migraţiunile au dus la aşezări şi consolidări. În epoca fierului, în primul mileniu anterior, aveau să se alcătuiască alte centre de putere, decât binecunoscutul Troia-Ilion, şi să se producă alte afirmări politice, militare şi spirituale, cu urme adânci în istoria antică.

3.

TRĂSĂTURI ŞI OBICEIURI TRACE

Neamul tracilor are o structură biologică specifică. El a început să se diferenţieze de restul neamurilor în mileniul al doilea. O sumedenie de triburi înrudite, cu trăsături comune, se mişcau în marele spaţiu tracic, luând numele zonei geografice preferate. În această epocă mobilitatea populaţiei era mult mai mare decât azi, ceea ce l-a făcut pe Nicolae Iorga să spună, la un moment dat, că „Tracii sunt un popor în mişcare, fără hotar".

Structura biologică a Tracilor este specifică rasei albe, de talie mijlocie. Înfăţişarea lor nu era prea diferită de cea a Tracilor de azi, cu ochii căprui, cu părul castaniu, în proporţie potrivită cu cei ce au ochi albaştri şi păr tizianesc, după cum se pretind Moţii, ca descendenţi direcţi şi nealteraţi ai Dacilor. Sub acest aspect s-ar fi prezentat şi Acheii, şi Dorienii, la sosirea lor în Grecia. Totuşi, dominant în tot spaţiul tracic este tipul mediteraneean. Neamul Tracilor avea statură impunătoare, era voios, puternic, iubea dansul, cântecul şi petrecerile. Deseori, Tracii sunt descrişi în tonuri aspre şi ei apar cu părul roşcovan, uns cu unt, voluminoşi şi grosolani. După unii ar fi avut trupul „zugrăvit", după obiceiul Sciţilor (Valerius Maximus), în timp ce alţii îi reprezintă ca oamenii cei mai mari şi mai tari în război (*maximos habens viros et fortes in bello*). Clement din Alexandria descrie „orgiile" din Samotracia, cosorul, sabia ca o coasă, cornul de zimbru, folosite de oamenii spaţiului tracic în bătălii. Uneori sunt arătaţi ca culegători de aur, paşnici, alteori ca o „naţie furioasă", având un temperament aprins şi fiind neiertători cu duşmanii, gata să-şi ajute însă prietenii. Interesantă de reţinut este ideea lui Diodor, cum că populaţiile locale adoptaseră conducerea de către profeţi şi că legendele lor păstrau amintirea potopului, care a sfărâmat o parte din scoarţa continentală, transformând-o în arhipelag. Alte legende mai noi din Grecia de azi vorbesc despre ursitele, care au cernut pământul cel mai bun asupra spaţiului tracic, în timp ce stâncile şi bolovanii au fost îngrămădiţi pe teritoriul Eladei. Din păcate, o seamă de izvoare şi cărţi

despre caracterul populaţiilor din nordul şi sudul Dunării (de pildă, cartea lui Sostratos, pomenită de Strabon) au dispărut. Diodor îi vede pe Traci ca neam unic în limbă, datini şi religie, descinzând din regele Licurg, care domnea peste „Thracia" şi „Helespont", având un urmaş, Tharops, făcut cu Bacchantele. Tharops ar fi avut ca fiu pe Osagru, tatăl miticului poet Orfeu care descinde dintr-o „religie cu cântări". Aşezământul lor religios se întemeia pe „cultul împăraţilor".

Cele o sută de triburi ale Tracilor duceau o viaţă felurită. Bessii şi Edonii locuiau în bordee, în cea mai mare parte a Haemusului, căutând mai ales văile. În preajma cetăţilor greceşti Callatis, Tomis, Histria trăiau Crobizii. Tribalii şi Moesii se perindau de-a lungul Dunării. Saii, Paiţii, Sirii, Dardanii, Coralii, Chiconii, Yanthii, Dassareţii, Hibrianii, Dentheleţii, Agrianii locuiau în sudul Dunării şi unii populau munţii Rhodope. Paiţii aveau locuinţe lacustre, ceea ce dovedeşte o adaptare variată la mediu şi o pricepere la construcţiile de locuinţe. De-a lungul Strymonului, se înşirau triburile tracice ale Traierilor, Edonilor, Bisalţilor, Mygdonilor, Setonilor, Sintenilor, Dolongilor şi Peonilor. În zona fluviului Hebru se aflau Odrisii. Despre unii se spune că obişnuiau să bea vinul din coarne de boi ferecate în aur şi argint. Despre alţii că ascultau harpa, instrument descoperit de acest popor muzical, cu deosebite înclinaţii artistice. Nu dispreţuiau femeile şi adesea, după relatarea poetului trac Menandru, dădeau dovadă de „neînfrânarea patimei". Ca şi la piramidele Egiptului, la cetăţile greceşti cu o populaţie destul de redusă, mii de meşteri traci şi-au unit eforturile şi priceperea pentru cioplitul şi transportatul pietrei, pentru înălţarea construcţiilor ce fac fala antichităţii Haemusului.

În Marea Egee, Tracii s-au amestecat cu Bisalţii şi Edonii. Au locuit Athosul şi au populat insulele (Tucidide vorbeşte despre Samotracia). S-au răspândit prin părţile Macedoniei şi au avut conflicte directe cu Alexandru cel Mare. Edonii stăpâneau mine şi regii lor umblau îmbrăcaţi în veşminte luxoase, închinându-se divinităţii Cotys, de la care şi-au tras numele o seamă de regi traci. De altfel, s-a vorbit şi s-a scris mult despre numele trace, remarcate deopotrivă la regii Bosporului, ca şi la cei de la Gurile Niprului, la Chersones (după Diodor), ca şi în Egiptul Ptolomeilor.

O epocă de metamorfoze făcea ca multe din „istoriile" Tracilor să se transforme în legende, ori să dispară cu totul din memoria urmaşilor. Zeii Tracilor îşi schimbau numele, trecând în „posesia" Grecilor şi astfel proprii lor zei purtau o vreme două nume, al doilea după localitatea în care acesta era adorat: Apollon Suregetes sau Goitosyros, Antariokos, Alsenos, Latomenos, Ramiskelenos, Zeus Blekouros, Artemis Gazoria, Bloureites, Bendis, Hekate Zerynthia, Dionysos Balias, Dyalos, Oiobazos, Sabazios, Aphrodita Zeirenia, Cibela Cotys. Adesea înşişi Grecii, uimiţi de forţa şi iscusinţa Tracilor, îi treceau în rândul fiinţelor supraomeneşti, îi puneau în directă riva-

litate cu zeii, Tracia fiind locul unde se petreceau miracole şi iubiri, pe care azi le-am numi romantice. Regi nespus de bogaţi, ca Tenthereus, se aflau în Moesia, şi ei ispiteau imaginaţia Acheilor şi le îndreptau adesea corăbiile pe apele Helespontului în căutarea „Indiilor" din antichitate. Ca filosofi, Tracii erau socotiţi de Clement din Alexandria ca „precursori ai revelaţiei", Platon însuşi văzându-i ca „predicatori ai nemuririi". Mândrindu-se cu descendenţa sa tracă, scriitorul Antistene spunea că însăşi „mama zeilor se trăgea din Ida". Tot astfel, Demostene şi Ificrate socoteau ca o cinste faptul că mamele lor fuseseră trace. Din avuţia spirituală anonimă, din tradiţiile ce dovedeau talentele multiple ale Tracilor, ceea ce a făcut ca până în zilele noastre să se transmită din tată-n fiu o literatură folclorică unică în Europa, Grecii s-au înfruptat din plin şi au luat pe seama lor o mare parte din miturile şi credinţele rătăcitoare.

Privilegiat de soartă, neamul Tracilor locuia cea mai bogată şi mai râvnită peninsulă a Europei, Peninsula Haemusului, căreia Nicolae Iorga i-a făcut o analiză penetrantă, comparând-o cu peninsulele Italică şi Iberică:

„Italia e închisă de zidul Alpilor: un drum se furişează de-a lungul Mării în Vest, altul se împiedică în dărâmarea de pietre din Cars, Pasurile Pirineilor, în piatră înaltă, aspră, sunt mai mult pentru păstori. Dincoace şesul euroasiatic pătrunde larg primitor prin Moldova-de-Jos şi prin Bărăgan, şi Dunărea e drumul deschis către Apus. E o regiune de influenţe necontenite, ba uneori chiar un ţinut de drumuri pe care se vântură neamurile".

„Italia şi Hispano-Portugalia sunt ţări sărace. Nici una din aceste peninsule nu adună tot ce e necesar civilizaţiei umane. Dincoace munţii cuprind fier, aur, argint, chiar aramă; viţa de vie creşte în podgorie, toate cerealele îşi răsfaţă lanurile bogate mai jos, pe când pădurea-şi lasă pânza de codru mare până la Dunăre şi dă desişul de trei zile în Serbia".

„În sfîrşit Orientul, cu mii de ani mai vechi decât Europa, îşi trimite aici, şi primejdiile desigur dar şi binefacerile. Preistoria va fi mai istorică aici, iar protoistoria se leagă de marile drame ale civilizaţiei omeneşti răsărite în Mesopotamia şi în valea Nilului şi el vine aici direct prin expediţiile regilor împăraţi din Persia, prin rătăcirile triburilor de păstori şi ostaşi, ca şi prin fiinţa Grecilor pe malul ambelor continente".

„De aceste condiţii geografice e hotărâtă istoria".

În mai toate descrierile păstrate din antichitate, precum şi în documentele arheologice şi în reconstituirile antropologice, neamul Tracilor dă dovadă de structuri biologice prea puţin diferenţiate, unitare şi permanente. Faptul că ele sunt invariabile pe parcursul mileniilor constituie cea mai puternică dovadă a continuităţii Tracilor pe aceste meleaguri. Neamurile trace nu au fost niciodată „înlocuite" de alte neamuri migratoare, deoarece ele erau singurele perfect adaptate climei, solului, vegetaţiei, vitregiilor mediului. Mobilitatea era condiţia esenţială a rezistenţei la presiunile exterioare,

spre deosebire de Greci, a căror cultură a înflorit abia atunci când s-au stabilit în cetăţi şi au adoptat forme fixe de viaţă, împresurînd ţărmul Mării Negre şi al Mării Egee cu porturi, spre a asigura tranzitul mărfurilor produse de „anonimii Traci", prea puţin legaţi de bunurile şi avuţiile lumeşti, lipsiţi de orgoliul de a trimite posterităţii „urme" cu privire la existenţa lor, „documente" de piatră şi „scrieri", bizuindu-se în primul rând pe forţa tradiţiei şi pe înaltele trăiri spirituale.

În cunoscutul studiu al lui Haşdeu intitulat *Strat şi substrat*, cercetîndu-se fenomenul „dăinuririi" prin analize filologice, se spune, la un moment dat: „Oriunde istoria ne arată vreo ginte temeinică aşezată, pretutindenea sub această ginte ea ne lasă a vedea sau măcar a zări pe furiş, nesce rămăşiţe mai mult sau mai puţin stăruitoare dintr-o altă ginte mai veche, cucerită sau contopită. Orice ginte se compune, ca terenurile în geologie, dintr-un strat actual şi din straturi succesive anterioare". Analizând „substraturile", lesne se poate urmări principiul continuităţii etno-sociale şi teritoriale a poporului român în spaţiul carpato-dunărean, ceea ce avea să întărească şi filologul L. Diefenbach atunci când afirma cu deplină îndreptăţire:

„Dacă şi în ce măsură Tracii dăinuiesc şi azi în populaţiile compacte, trebuie să o decidă istoria neamului românesc şi probabil a celui albanez, care însă lasă multe probleme deschise".

4.

MEŞTEŞUGURILE ŞI ARTA TRACĂ

De-a lungul mileniilor, Tracii din cetatea naturală a Carpaţilor au crescut, după expresia legendei, odată cu munţii. Străvechiul fond mitic vorbeşte despre înfrăţirea dintre om şi natură, mai ales codrul fiind socotit „frate cu românul". Oamenii şi-au durat adăposturi în păduri, s-au aşezat pe terasele rîurilor, au folosit peşterile ca refugii. Păstoritul, una din îndeletnicirile cele mai răspândite, le oferea carne, lapte, brânză, piei. În căutarea păşunilor, turmele Tracilor rătăceau adesea până la mii de kilometrii depărtare de locurile de obârşie. Urmărind fenomenul comunicaţiilor, lesne se poate remarca relaţia permanentă între versanţii Carpaţilor şi Munţii Haemusului, până în Munţii Pindului.

Tracii din munţi au folosit arborii pentru unelte, construcţii, mijloace de transport, dezvoltând meşteşugul prelucrării lemnului. Şi azi moţii din Munţii Apuseni dau probă de capacităţile lor tehnice şi artistice în confecţionarea ciuberelor, carturilor sau doniţelor, a coveţilor şi albiilor, a fluierelor şi tulnicelor ales ornamentate cu fierul încins. Un studiu comparativ al acestor ornamente de pe obiectele de lemn nu pare să existe, deoarece lemnul nu se păstrează de-a lungul veacurilor, aşa cum se păstrează formele în mintea şi în deprinderile măiestre ale oamenilor. Tot la munte, în prundul torenţilor şi rîurilor născânde, Tracii au observat pepitele de aur sau chiar vreun filon de aur, detaşat din stâncă. Tot astfel, înainte chiar de descoperirea întâmplătoare a topirii minereurilor şi începuturile metalurgiei, omul acestor locuri a descoperit filoanele de aramă şi cositor în stare nativă.

Se zice că metalurgia a început abia cu anul minus două mii, în epoca bronzului, şi s-a realizat ceva mai înainte cu reducerea şi topirea cuprului. Folosirea metalelor a fost însă mai veche, deoarece aurul şi cuprul aflate în stare naturală au devenit nu numai unelte şi arme, dar şi obiecte de podoabă. Mineritul avea să devină o consecinţă firească a nevoii de metale şi a răspândirii uneltelor evoluate. După secole de experimentări rudimentare, s-a ajuns la inventarea primelor instalaţii de lemn mişcate de forţa apelor de munte,

la roata cu vălău, la roata dințată și la ciocanele de lemn pentru sfărîmarea bulgărilor de minereu. Se pot admira și azi piese de mașini foarte vechi la Muzeul Satului din Cluj-Napoca sau cel din Dumbrava Sibiului, unde sunt expuse șteampuri aurifere. Cu mineralele scumpe se găsesc laolaltă metale cu punct de topire scăzut, cum sunt cositorul, plumbul, zincul și altele. Din fuziunea lor a rezultat bronzul.

Mișcările de popoare au adus desigur și meșteri din alte părți. Celții din vest aveau în Alsacia și Rhur condiții asemănătoare cu cele din Banat și Transilvania. Prin ei s-au adus perfecționări de tehnici, schimburi de metode până la populațiile din Asia Mică, nu însă „importuri" de investiții necunoscute pe aceste locuri.

Meșteșugarii traci au prelucrat pieile, materii utile încă din zorii societății primitive. Argăsirea cu coajă, ghindă și frunze de copaci, care conțin tanin, a fost aplicată încă din neolitic, dacă nu chiar înainte de această epocă. Apariția calului, provenit, după cum se afirmă, din Orientul îndepărtat, a impus producerea de harnașamente, iar acestea au fost făcute de localnici. Folosirea fibrelor vegetale și a părului de animale a dezvoltat meșteșugul țesătoriei, la început rezervat femeilor, după inventarea războiului de țesut. Desigur, desenele au limbajul lor și simbolismul de pe vasele de lut se regăsește în țesăturile cu desene variat colorate cu ajutorul plantelor (ceapă, șofran, nucă etc.).

Mari iubitori de muzică, după numeroase mărturii antice, Traco-Frigienii au impus chiar anumite moduri muzicale. De la meșteșuguri, era firesc să se ajungă la forme superioare, la arte. Theopompus ne relatează că soliile erau făcute de Geți în acompaniament de citeră. La fel, Jordanes ne spune că preoții daci își făceau rugăciunile îmbrăcați în veșminte albe, cântând din gură și acompaniindu-se cu citera. Calitatea muzicii trace este recunoscută de Greci, care considerau că Orfeu și Thamyris au descoperit lira. De asemenea, despre Linos se spune că își însoțea poeziile cu cântec de fluier, instrument pe care îl întâlnim și astăzi în tot cuprinsul spațiului tracic. Meșteri neîntrecuți în folosirea naiului, Tracii au lăsat moștenire acest instrument, la fel ca și buciumul și tobele. Trecând direct din folclorul tracic în folclorul românesc, sfertul de ton, caracteristic muzicii antice din întreaga Peninsulă a Haemusului, se păstrează și în zilele noastre. De altfel, atunci când vorbim de muzică, despre asemănările existente în arta sunetelor la popoarele din Haemus, ne referim la structurile interne cele mai profunde.

Vinul era la mare cinste la Traci, la fel ca și berea, pregătită din orz și din mei.

Diviziunea muncii în neolitic a dus la dezvoltarea unor meșteșuguri menite să îmbogățească vestimentația oamenilor din vechime. Tracii se îmbrăcau cu o cămașă lungă, încinsă cu un brâu, și pantalon creț. Sumanele de

lână şi cojoacele de iarnă erau nelipsite în timpul friguros, căciula fiind folosită, mai ales de munteni, în tot cursul anului. Herodot spune că, în timpul luptei, Tracii purtau căciuli din blană de vulpe, tunică şi deasupra, mantale lungi colorate. Este vorba de mantia care le atârna pe umeri şi flutura în vânt, imagine surprinsă în basoreliefurile care reprezintă în mod obişnuit „cavalerul trac", care a inspirat ulterior imaginea Sfîntului Gheorghe. Atât încălţămintea, cât şi pulpanele erau din piele de căprioară, dar acestea erau folosite probabil de nobili şi de cei avuţi. Încă din epoca homerică, nu numai femeile, dar şi bărbaţii purtau podoabe de aur şi argint, excelînd în această privinţă Agatârşii, pe care „părintele istoriei" îi numeşte Chrysoforoi. Aplice, paftale, arme cu mânere încrustate, brâuri împodobite cu aur şi argint intrau în garderoba individuală a nobililor geto-daci.

Cea mai de seamă ocupaţie a Tracilor rămâne însă agricultura, sub toate aspectele ei, inclusiv albinăritul, pentru care se făceau prisăci şi se răspândeau stupi în zonele cu floare multă. Stupăritul a fost atât de dezvoltat în nordul Dunării, încât un general macedonean, voind să treacă fluviul într-o incursiune în Dacia, a motivat retragerea spunând că a fost năpădit de roiuri de albine. Albinăritul a dăinuit secole de-a rîndul căci, pe timpul lui Ştefan cel Mare al Moldovei, produse importante la export către Veneţia au fost tocmai mierea de albine şi ceara folosită pentru iluminatul palatelor ducale.

Bazată pe cultivarea cerealelor, agricultura a fost o consecinţă firească a fertilităţii solului şi a perfecţionării uneltelor. Planta cea mai răspândită a fost la început meiul, din care se făcea mămăliga, aşa cum fac şi azi popoarele din Africa. Aceste popoare consumă prea puţină pâine, deoarece pâinea se elaborează mai greu, cerând plămădeală, dospire, frământare şi coacere într-un cuptor bine încălzit sau într-un ţest de pământ pe o vatră încinsă. Grâul era cunoscut de Traci încă din timpuri îndepărtate. Alexandru cel Mare, în incursiunea de scurtă durată pe aceste teritorii nord-dunărene, după relatarea lui Arrian, „a luat-o prin semănături, poruncind pedestrimii să înainteze către ţinuturile necultivate, culcând grâul cu suliţele aplecate, iar călăreţii urmau îndată prin partea de lanuri de unde înaintase falanga". Acest grâu a alimentat veacuri şi milenii de-a rândul populaţia din Peninsula Haemusului, mai ales în timpul imperiilor roman şi otoman. Acest grâu este preferat şi în zilele noastre celui produs în Occident, tocmai pentru proprietăţile sale, care îl fac să se preteze mult mai bine la fabricarea pastelor făinoase. Pe lângă grâu, s-a cultivat orzul şi secara, mai ales la deal, unde soarele nu dogoreşte ca la şes, precum şi ovăsul. Între legume, la mare cinste se afla mazărea.

Numeroase şi cristaline, rîurile spaţiului tracic erau bogate în peşte de toate speciile. Tracii s-au îndeletnicit dintru început cu vânarea peştilor, iar mai apoi cu pescuitul lor, două operaţii care comportă folosirea de unelte diferite. Dunărea şi bălţile înşirate de-a lungul fluviului au favorizat această

îndeletnicire, şi ea s-a dezvoltat în asemenea măsură, încât peştele a devenit chiar articol de export, împreună cu grâul, mierea, ceara, pieile, blănurile.

Arta făuririi armelor şi războiul erau practicate de toate triburile trace, pentru motive de apărare, dar şi de atac, atunci când viaţa paşnică a triburilor înceta şi se iveau tensiuni şi răfuieli teritoriale. În antichitate, luptele se dădeau cu arme simple, ca suliţa, săgeata, pumnalul, toporul, dar şi cu diferite unelte care, la nevoie, se prefăceau în arme. Romanii se temeau de „coasele dacice." Spre deosebire de alţi Traci şi de alte neamuri, Tracii din nordul Dunării s-au deprins şi cu lupta călare. Aceasta le dădea o superioritate reală în lupte şi uneori, când Dunărea era îngheţată, posibilitatea unor raiduri în sud, spre a zădărnici pregătirile de atac făcute din castrele romane. Chiar cetăţile greceşti de la Marea Neagră, cu care făceau schimburi comerciale în condiţii totdeauna mai avantajoase pentru Grecii vânzători de mărfuri scumpe, nu erau cruţate, pentru restabilirea, pe calea armelor, a unui echilibru de schimb rezonabil.

Sistemul de apărare tracic se baza pe fortificaţiile aşezărilor principale dar şi pe fortificaţiile naturale din munţi, care erau folosite cu dibăcie, iar când acestea lipseau, se construiau şanţuri şi palisade. De-a lungul Dunării erau şi oraşe-fortăreţe, întărite fără piatră şi ziduri durabile, după sistemul roman. Se săpau şanţuri de apărare, se ridicau valuri de pământ, deasupra cărora se construiau palisade.

5.

LIMBA ŞI DIALECTELE TRACO-ILLIRE

Limba Tracilor derivă prin evoluţie din fondul lingvistic european sau arian, însumând caracteristici proprii ce ţin de funcţia sa de vehicul de comunicare între toate triburile trace. Aşa se explică de ce la integrarea lentă a lor în marea organizaţie politică a Imperiului roman, în care se vorbea în realitate limba latină vulgară, nu s-au ivit dificultăţi de comunicare. Opinii noi afirmă continuitatea neîntreruptă a limbii trace, ca o componentă esenţială a unui popor străvechi, pe care un accident al istoriei l-a făcut să-şi schimbe denumirea, nu însă şi fiinţa. Adesea, privind Columna lui Traian din Roma, ne întrebăm ce anume voiau să istorisească sculptorii care s-au străduit să înfăţişeze lumea traco-dacă în scene realiste, atât de veridice, încât până şi cele mai neînsemnate detalii vestimentare evocă spaţiul social şi geografic al lumii carpato-dunărene.

După cum au mai remarcat şi alţii, în scena în care Dacii cer pace împăratului, aceştia nu se înfăţişează cu un interpret, ci i se adresează direct, ceea ce dovedeşte că dialogul dintre reprezentanţii celor două popoare se făcea într-o limbă comună, asemănătoare sau identică. O altă scenă înfăţişează trei Daci, urmaţi de mulţime, tot în faţa lui Traian, făcând probabil act de închinăciune şi supunere. Dio Cassius însuşi, relatând scena trimişilor lui Decebal la Roma, spune: „Ambasadorii lui Decebal fură introduşi în Senat, unde, după ce depuseseră armele, împreunară mâinile, după modelul captivilor, rostiră oarecare cuvinte, precum şi rugarea ce o făceau, apoi consimţiră la pace şi îşi ridicară armele".

Inscripţiile *Decebalus* şi *Per Scorilo* aflate pe un vas de lut la Sarmizegetusa au fost până nu demult singurul text în discuţie. Aceste inscripţii au fost traduse de C. Daicoviciu prin „Decebal, fiul lui Scorilo", *per* putând să însemne şi *puer*, adică fiu, dar filiaţia se indică expres prin *filius*, *puer* însemnînd în limba latină „argat", „om de curte". Alte inscripţii descoperite la Ocniţa-Vâlcea de către Dumitru Berciu ni se par cu mult mai însem-

nate. Aici a apărut cea mai veche scriere traco-dacă, folosind majuscule şi cursive romane. Textul de la Ocniţa-Vâlcea scoate în evidenţă numele de Reb, dat unei persoane şi acela al Burilor dacici şi al centrului politic şi economic, Buridava, unde se găsea un regişor, un basileu, termen scris pe fragmentele unui vas de cult. Amplele studii asupra limbii traco-dacilor scrise de I. D. Detschew, Vladimir Georgiev, Vittorio Pisani şi alţii au adus şi ele unele lumini în această chestiune controversată. Nici temeinicul studiu al lui I. I. Russu, *Limba Traco-Dacilor*, nu părăseşte punctul de vedere al unei limbi dispărute, din care ne-au rămas doar „resturi", pe baza cărora ne va fi imposibil să alcătuim o singură frază inteligibilă în străvechea limbă a Tracilor.

Academicianul Louis Armand, vorbind despre miracolul românesc al păstrării limbii latine alăturea de popoare şi organizaţii statale slave, spune că numărul redus de cuvinte caracteristice dace în limba română, după constatările lingviştilor specializaţi în materie, se datoreşte faptului că Traco-Dacii vorbeau o limbă preromanică şi astfel cuvintele rămase n-ar fi decât termeni dialectali specifici regiunii. În legătură cu grupul consonantic *thr*, *tr*, cu care începe numele Tracilor, precum şi acel *dr* din unele antroponime româneşti, Louis Armand releva că ar fi o caracteristică celtică sau, în orice caz, comună mediteraneană. Nu este exclus ca numele colectiv şi general de Thraces să fi fost dat de alţii, cum au făcut-o Grecii, sau de unele triburi, şi apoi să se fi extins. La fel s-a petrecut şi cu numele de dac şi get.

Oricum, anticii cuprindeau sub numele generic de Traci, o mare grupare de triburi înrudite prin fondul social etnic, prin limbă şi nume proprii, prin toponime, hidronime şi omonime, prin forme de viaţă economică, socială, culturală şi politică, de civilizaţie materială şi spirituală, după cum arată I. I. Russu. Numele de Tracia însă, ca noţiune etnico-geografică, a avut extensiune şi accepţiuni diverse, în decursul istoriei. La un moment dat, Tracia se confunda poate cu Europa însăşi, căreia i-a dat numele, dacă ar fi să acceptăm părerea istoricului Alexandru Randa.

Unele studii asupra limbii latine, bazate pe scriitori antici şi mai ales pe mitologie, caută să arate că limba latină nu a fost exclusiv limba popoarelor italice, ci ea ar fi reprezentat numai o ramură sau un dialect al unei limbi comune.

Pe cuprinsul Peninsulei Haemus, populaţia tracă vorbea o limbă comună, cu varietăţi dialectale inerente, care putea fi înţeleasă de toţi Tracii din spaţiul sud-dunărean. E cunoscută scena cu proconsulul Titus Quintus Flaminus. Însoţit de demnitari romani, acesta a participat la festivitatea jocurilor istmice, după înfrângerea regelui Filip al Macedoniei. Atunci, heraldul s-a înfăţişat în mijlocul arenei şi s-a adresat mulţimii în cuvinte îndată înţelese de toţi.

Un argument de logică amintit uneori este acela referitor la desnaţionalizare. Dar, din cele nouăzeci şi şase de provincii romane ocupate încă înainte de integrarea Daciei în Imperiul roman, o bună parte n-au fost romanizate. În marele amalgam al popoarelor cuprinse în imperiu, Germanii, neamurile din nordul Africii în frunte cu Cartaginezii, popoarele Asiei Mici, Grecii şi Albanezii etc. şi-au păstrat identitatea. Este de presupus că Dacii, Celţii, Iberii şi-au însuşit de timpuriu limba latină; că neamul Tracilor vorbea o limbă unitară, după cum arată şi unele izvoare scrise.

Originea şi limba Traco-Illirilor. Când, din dorinţa de a opera diversificări, s-a socotit că Illirii fac parte din alte neamuri, s-au iscat multe controverse. Unii cercetători au susţinut că Illirii, nefiind prea numeroşi, ar fi ocupat numai teritoriul Albaniei de azi. Alţi erudiţi însă au fost de părere — şi dreptatea pare să fie de partea lor — că Illirii ocupau toată partea de apus a Peninsulei Haemusului, Pannonia, o parte din Europa Centrală şi o bună parte din Peninsula Italică. Controversa se poartă în jurul problemei apartenenţei lingvistice a Illirilor. Răspunsurile au fost şi continuă să fie diametral opuse. S-a afirmat că între Illiri şi Traci există o mare asemănare lingvistică (N. Jokl), dar s-au şi emis opinii potrivit cărora se trasează o linie de delimitare fermă între cele două limbi. După W. Tomaschek „numele proprii, la fel ca întreaga nomenclatură etnică şi topografică a Illiriei, Pannoniei, Veneţiei, Iapygiei şi Siciliei, sunt total diferite de cele ale teritoriului Haemusului, iar Strabo şi alte autorităţi ale antichităţii deosebeau pe bună dreptate, grupa etnică illiră de cea traco-getică, încât de o bază comună mai intimă a celor două elemente nu poate fi vorba". Acestui punct de vedere i s-au raliat şi alţi comparatişti, între care I. I. Russu, în a cărui lucrare, *Illirii*, se poate consulta şi istoricul bibliografiei problemei. El foloseşte ca argument prezenţa numelor compuse în număr foarte redus în limba illiră şi un număr mare de nume compuse în limba traco-dacă.

Sunt şi învăţaţi care au adoptat o poziţie de mijloc. De pildă, C. Patsch şi F. Ribezza socotesc că asemănările dintre illiră şi tracă s-ar datora deplasării unor triburi trace în teritoriul illiric. Este greu de stabilit în ce măsură şi când s-au petrecut asemenea întrepătrunderi, mai ales că arheologii deosebesc o cultură materială de caracter specific illiric şi o alta de etnicitate tracă. În orice caz, există apropieri destul de însemnate între Illiri şi Traci, atât din punct de vedere etnic, cât şi lingvistic şi cultural.

Aceste apropieri I. I. Russu le consideră ca o moştenire comună ariano-indo-europeană, dar pentru a nu arăta o înrudire prea strânsă, aduce ca argument al diferenţierii dintre cele două grupe — fiind adept al metodei divergente — onomastica şi toponimia. Lipsesc, de exemplu, în teritoriul illiric toponime terminate în *bria*, *dava*, *dizos*, *para*, caracteristice spaţiului tracic. Există însă o mare asemănare între sufixe şi radicale. Aceleaşi radicale şi sufixe se găsesc şi la Celţi, Pannoni, Epiroţi şi Eleni.

Dintre elementele lingvistice care stabilesc apropierea între illiră şi tracă, I. I. Russu enumeră o serie întreagă. El afirmă că „Sigur este deocamdată numai că Illirii şi Tracii aveau exact acelaşi sistem fonetic şi derivarea cu sufixe a numelor proprii, ca şi compunerea, posibil multe elemente gramaticale şi lexicale, dar sistemul lor toponimic şi antroponimic (cunoscut la ambele popoare mult mai bine decât lexicul graiului lor uzual) prezintă diferenţe importante". În concluzie, I. I. Russu crede că aceste deosebiri şi apropieri pot să indice existenţa a două idiomuri satem. Pentru a ilustra diferenţele existente între cele două idiomuri, reproducem o listă onomatologică din lucrarea citată, de aici oricine putând să-şi dea seama de „marea diferenţă" sau de înrudirea evidentă a lor:

Illiric	*Traco-getic*
Abroi, puternic, energic, violent	*Abre* (antropon)
Aplo, Aplus, Apulia, putere, tărie	*Apuli* (Appulus, Apulum)
Balacras, Ballaios	*Balas, balus* (în antropon)
Conbazetas (?)	*Bazobalis* (nume feminin)
Bennar, Bennus	*Benni* (trib)
Bilia, Bilios	*Bila*
Bituvant	*Bitus*
Brend, Brent, Brundisius, a trece prin vad (?)	
Bubant	*Bubentis*
Buzetius, Buzos, ţap	*Buzos, Byzes*
Cazare	*Cazaras* (?)
Dardi, Dardani	*Dardanos, Dardapara*
Dauni	*Daunion*
Derzines (mess) ?	*Derzis, Derzenus*
Ditiones, Ditus	*Ditus, Ditubistus, Ditugentus*
Eptanes	*Epta*
Gentius, tare, bogat	*-gentus* (*Bitu-, Cele-* , *Ditu- gentus*)
Longaros	*Langaros*
Malvesa	*Malva*
Nosatis, a sosi bine, norocos	*Nusatita*
Prorado	*Pyrurredes*
Rigias (mess)	*Rigasis, Rigozus*
Saprinus vicus	*Saprisara*
Separi, a preocupa, a îngriji	*Sapairi*
Sita	*Sita, Seita*
Tabara (mess.)	*Tabusus*
Taizi	*Taesis*

Illiric	*Traco-getic*
Terpanos, a freca, a pisa	*Terpyllos*, *Tarpodizos*
Tenta, mulţime, popor	*Tinta*, *Tintamenus* (Vicus)
Tribulium, grindă, eşafodaj de grinzi	*Triballi*, *Tribanta*
Zaca	*Zaca*, *Zec*
Zaritsh	*Zerula*
Ziletes	*Ziles*
Zoroda	*Zor-*, *Zur-* (antropon)

Ca un comentariu final la tabelul de mai sus, pentru susţinerea tezei sale, I. I. Russu admite: „Poate să fi avut dreptate C. J. Jireček cu aproape un veac în urmă afirmând că Tracii şi Illirii erau înrudiţi aşa cum sunt înrudiţi slavii cu lituanii sau germanii cu scandinavii".

Există deosebiri, dar există şi mari apropieri. Fără a neglija importanţa onomasticii pentru studiul limbilor, ea nu este însă decisivă. Există foarte multe apropieri ce îngăduie să socotim traca şi illira ca două limbi strâns înrudite, să le considerăm, aşa cum au făcut-o unii învăţaţi, ca o „grupă illiro-tracă". În sprijinul existenţei unei mari apropieri, ar putea să pledeze şi originea comună a unor cuvinte din limbile moderne română şi albaneză, cuvinte de origine preromană, care indică un substrat comun străvechi sau foarte strâns înrudit. Din cele prezentate până acum, şi având în vedere argumentele pro şi contra, cu forţe egale, ţinând totodată seama de afinităţile dintre limba română şi limba albaneză, considerăm că ipoteza înrudirii dintre cele două limbi poate fi preferată.

Apropierea dintre illiră şi tracă presupune şi o înrudire etnică dintre Traci şi Illiri. Aceste înrudiri explică influenţele reciproce dintre cele două popoare, fiind vorba şi de o afinitate sub aspectul civilizaţiei, determinată de afinitatea lingvistică şi etnică. Cine au fost strămoşii Illirilor nu este lesne de stabilit. În orice caz, nu poate fi vorba decât de un substrat etnic înrudit cu Tracii, formând o entitate etnică şi lingvistică înainte de diferenţierea lor în Traci şi Illiri. Existenţa Illirilor înainte de secolul VII anterior, poate fi dedusă indirect din informaţiile ce le avem în legătură cu triburile illirice care migrează în Italia, în secolele X şi IX anterioare. Illirii pătrund în Italia prin infiltrări succesive, deci înainte de colonizarea grecească. În Calabria şi Apulia se aşază grupuri compacte de triburi illire, cele mai importante fiind ale Messapilor şi Iapygilor.

Herodot face primele menţiuni în acest sens. Triburile illire care migrează în Italia sunt: Apulii, Calabrii, Corinenses, Dardii, Daumii, Iapyges, Messapii, Peucetii, Peodiculii şi Salentinii. Ele vorbeau aceeaşi limbă: messapica. Paulus Festus şi Plinius sunt autorii antici, care ne transmit informaţia că aceste triburi au venit din Illiria şi că ele sunt formate din Illiri. Corespondenţele topice dintre Calabria şi Illiria confirmă spusele autorilor an-

tici. După Plinius, grupe de populaţie illirică se găseau şi în alte regiuni ale Italiei. Se vorbeşte despre nişte stânci ale Iapygilor în Bruttium (Basilicata), ca şi despre alte topice din Picenum sau Umbria. Se întâlnesc unele topice de origine liburnică, ceea ce presupune că o parte din tribul Liburnilor, care locuia în Corfus, a emigrat în Italia. În urma acestei expansiuni demografice, apar şi primele ştiri scrise despre existenţa Illirilor. Primele menţiuni istorice cu privire la aceştia le întâlnim la Strabo, care ne dă relaţii în legătură cu Liburnii, trib illir care locuia în insula Corfu. De asemenea, este menţionată şi o incursiune a tribului illiric, al Taulanţilor în Macedonia, în jurul anului minus 600. Este de presupus că mai multe triburi au ocupat spaţiul dintre Epir, peninsula Iştria, cursul Dravei şi Dunăre.

Ştiri mai sigure, care să fixeze triburile illire, încep abia de la minus 500, când urmele despre Illiri sporesc şi istoria lor capătă contur. Se pare însă că de la anul minus 100 existau unele triburi de Dalmaţi, care populau coasta Mării Adriatice, de la ei moştenindu-se numele provinciei Dalmaţia. Spre nord, pe un spaţiu restrâns, locuiau Liburnii, iar Peninsula Istriei şi teritoriul învecinat au aparţinut Veneţilor. Spre est, înrudiţi lingvistic cu Illirii, dar şi cu Tracii, se aflau Pannonii, răspândiţi între Drava şi Dunăre şi ceva mai spre nord.

Supunând judecăţii logice această chestiune controversată, urmând metoda convergentă a numitorului comun, Traco-Illirii se dovedesc a fi membrii unei mari comunităţi, fără graniţe fixe între ele, cu aceleaşi obiceiuri şi acelaşi mod de viaţă. Pentru publicul nespecializat în lingvistică, nu apare lipsit de interes faptul că, în urmă cu mai multe decenii, învăţaţii Gustav Weigand şi Kristian Sandfeld au lansat ideea unei limbi balcanice, care ar fi cuprins româna, albaneza, neogreaca, bulgara şi chiar sârbo-croata. „Albaneza, româna şi bulgara ar fi trei ipostaze ale aceleiaşi limbi : Albanezii fiind Traci care păstrează limba veche, Românii Traci romanizaţi, iar Bulgarii, Traci slavizaţi“, după cum relatează I. I. Russu. Sanfeld, care a scris şi un tratat asupra acestei discipline filologice, arată că româna, deşi structural este latină, prin unele aspecte face parte dintr-o uniune lingvistică. Weigand socoteşte, de asemenea, că româna, greaca, albaneza şi idiomurile slave s-ar reduce la aceeaşi limbă, în ultimă instanţă.

Confluenţele lingvistice demonstrează că spaţiul tracic, în special nordul şi sudul Dunării, a rămas omogen nu numai pe plan biologic, dar şi lingvistic. La distanţă de secole, lingviştii descoperă o unitate de limbă crescută din aceeaşi limbă tracă, peste care s-a adăugat romana, limba latină populară şi, la sosirea cetelor eterogene, limitate ca număr, s-a produs un adaos destul de rarefiat prin aportul noilor limbi, sărace, formând un fond comun, un substrat fundamental trac şi apoi traco-roman.

6.

RELIGIA TRACILOR

Ca orice popor apărut în istorie şi afirmat puternic de-a lungul veacurilor, neamul Tracilor a avut o religie caracterzată printr-o înaltă spiritualitate. Bineînţeles, la început religia era simplă, legată de fenomenele naturii, de animalele care inspirau frică şi impuneau respect. Sentimentele umane se exteriorizau sub forma simbolică a totemului cu funcţie de apărare, comportând jertfe de tot felul şi chiar sacrificii umane. Prin evoluţia cultului, cel jertfit devenea un sol, cu o misiune bine precizată, mijlocind pe lângă divinitatea supremă şi „tratând" sau „pledând" pentru cauza celor vii. Trecerea de la formele religioase primordiale la cele superioare s-a făcut destul de lesne. Întregul proces de umanizare a zeilor, credinţelor şi riturilor străvechi — ca cel în legătură cu adorarea focului purificator — s-a păstrat şi în această perioadă. Nu întîmplător, iubitorul de oameni, întruchipat de miticul personaj Prometeu, a fost domiciliat nu numai în Grecia, dar şi aici, în nordul Dunării.

Fustel de Coulanges, în *Cetatea antică*, expune cu detalii felul în care se săvârşea adorarea focului sacru. Cultul focului era simplu: întotdeauna în altarul casei se aflau cărbuni aprinşi. În anumite ore ale zilei se puneau pe foc ierburi uscate şi lemne de un anume fel, şi atunci zeul focului strălucea cu flăcări luminoase. I se aduceau sacrificii, turnându-se în foc undelemn, mirodenii, grăsimea animalelor sacrificate. În India, focului i se adresau rugăciuni, iar legile sacre impuneau brahmanului să nu mănânce din orezul recoltat înainte de a fi fost oferit focului sacru, deoarece focul este flămând de grâne şi când nu i se dă dijma cuvenită se supără şi-l arde pe brahmanul uituc sau neglijent. La Indieni, divinitatea focului a luat numele de Agni şi, în *Rig-Veda*, i s-au închinat imnuri, spunându-i-se „apărător şi părinte", „protector al omului". I se cerea glorie, belşug, sănătate, înţelepciune şi iertare. Ca şi în Europa, omul vinovat nu putea să se apropie de focul sacru înainte de purificare. Ceremonie importantă în religia străveche, Romanii o practicau la întâi martie. Tracii cei vechi săvârşeau această tradiţie pri-

măvara, când toţi membrii familiei săreau peste flăcări, în semn de ardere a păcatelor.

Multe au fost totemurile triburilor, dar Tracii au păstrat în mod deosebit unul şi la acesta n-au renunţat niciodată, chiar când religia lor a evoluat spre forme superioare, spiritualizate. Este vorba de totemul lupului sau al capului de lup, care se confundă cu însuşi neamul trac, şi îndeosebi cu tribul Dacilor. Acest totem devenit şi balaur, a fost apoi adoptat ca steag de luptă şi prin gura lui deschisă vuia vântul. Şuierul lui produs de corzile ce atârnau şi fluturau în urmă imita oarecum urletul lupilor în goană după vânat. Aceasta îi îmbărbăta pe vitejii Traci, binecunoscuţi ca războinici fără frică de moarte. Nu poate să ne scape relaţia evidentă a „lupului" dacic, cu „lupoaica" devenită simbol al Romei.

Credinţa în nemurire îi făcea să dispreţuiască moartea şi să se arunce cu curaj sălbatic în bătălii, convinşi fiind că se vor duce într-o lume mai bună şi mai frumoasă. Ideea reînvierii exista la Traci cu mult înainte de apariţia creştinismului, ca şi ideea dragostei de aproapele nostru. Un scriitor din Heracleia, Nymohides, cu trei secole înainte de Isus Cristos, arată că Sabazios nu era altul decât Dionisie, cel adorat prin strigăte. Se fac dese apropieri între Sabazios şi Sabaoth, „făcătorul cerului şi al pământului", precum se fac apropieri între colina Zilmissus, unde se afla templul rotund, cu acoperişul întredeschis ca să primească razele Soarelui, şi numele misterios al lui Zalmoxe. Acest Zalmoxe, profetul vieţii fără sfârşit, s-ar fi ascuns în pământ spre a reapărea după patru ani, înfăţişând astfel ideea învierii cu secole înainte de Cristos.

Spiritualitatea religiei Tracilor s-a reflectat în sistemul politeist. Mitologia romană şi istoria străină arată că Tracii au creat şi au dăruit altor neamuri pe proprii lor zei: Dionisie, Bendis, Ares, Hermes, Apollo ş.a. Dionisie, iubitorul de oameni, era zeul bucuriei şi petrecerii cu prinos de nectar al viilor trace. Însuşit de Greci, a devenit Dyonisos, iar la Romani Bacchus, cu fruntea încununată de ciorchini, iar sărbătorile închinate lui se repetau de mai multe ori pe an, mai ales primăvara şi toamna. Zeiţa Bendis a devenit la Greci — Artemis, iar la Romani — Diana, cu tolba plină de săgeţi, în căutarea vânatului în codrii sacri, cu poieni unde se puteau organiza ceremonii şi pelerinaje. Diana avea şi un oraş în Italia numit Lucus Dianae, Lugo de astăzi. Trac era şi Ares, zeu al războiului, care se potrivea de minune spiritului vitejesc al acestui neam. La Romani, Ares a devenit Marte şi avea un templu, cu porţi închise în timp de pace, lucru rar întâmplat la ei. Din pricina războaielor de cuceriri continue, purtate de Roma, templul lui Marte era mereu deschis, pentru ca văduvele şi orfanele să se poată ruga. De Apollo se leagă numeroase legende mitologice. Era una dintre principalele divinităţi şi-l aflăm în cultul tuturor popoarelor antice, sub diferite denumiri. La Homer, Apollo apare ca rex, imperator, domnind „peste toţi muritorii". În in-

scripțiile grecești este denumit și basileus. Origina lui Apollo este tracă și, potrivit legendei, s-a născut în ținuturile hyperboreene, la nordul Dunării de Jos, mama sa fiind hyperboreana Latona.

Tracii erau cunoscuți ca popor adânc religios. Dar cum se împacă — ne-am putea întreba — cultul zeului suprem, Zalmoxis, cu pluralitatea zeilor? Unii istorici și arheologi (deoarece religia e legată și de templele cu urme vizibile ale invizibilului) atribuie cultul politeist și orgiastic numai Tracilor din sudul Dunării și din alte părți, rezervându-l pe Zalmoxis marelui trib geto-dacic din nordul Dunării. „Antichitatea e unanimă a recunoaște Geților o adâncă și severă religiozitate, care le pătrunde și determină viața în toate împrejurările, fie de zilnică închinare puterilor supranaturale, fie de catastrofală unire cu divinitatea, nemuritoare, prin renunțarea de bunăvoie la viața chinuită în pace, ori biruită în război", scrie Vasile Pârvan. Faptul că Daco-Geții credeau într-un zeu suprem (alături de care existau divinități mai mici) și în existența unei lumi de dincolo, arăta Grecilor că se află în fața unei concepții superioare despre Univers. Primele informații în legătură cu credințele traco-gete ni le-a dat Herodat, în legătură cu Zalmoxis, despre care povestește o istorie anacronică. Îndoielile manifestate de Herodot față de povestirea Grecilor despre Zalmoxis nu reprezintă altceva decât o demascare a raționalismului grecesc, o naivitate grecească, după cum spune același istoric. Caracterul abstract al religiei traco-gete îi face pe Greci să-i caute originea în filosofia lui Pitagora sau în Egipt, deși Zalmoxis, regele-zeu, a trăit înaintea lui Pitagora. Herodot face distincție netă între existența sa ca om și divinitatea întruchipată de el. Vorbind despre cultul lui Zalmoxis, Herodot precizează: „Iată cum se cred nemuritori Geții: ei cred că nu mor și că cel care dispare în lumea noastră se duce la zeul Zalmoxis". Herodot continuă: „Tot la al cincelea an ei trimit la Zalmoxis un sol tras la sorți, cu poruncă să-i facă cunoscute lucrurile de care de fiecare dată au nevoie". Ca să-l trimită pe sol zeului, Tracii înfigeau în pământ trei sulițe cu vârful în sus, îl luau pe cel ales de mâini și de picioare, îl azvârleau în așa fel, încât acesta trebuia să cadă în vârful sulițelor. Dacă cel aruncat în suliți murea, era semn că zeul a primit solia, iar dacă nu, Tracii îi reproșau că este un ticălos și alegeau pe altul ca să fie trimis la ceruri. Remarcând, în treacăt, că asemenea sacrificii se oficiau și la Celți din patru în patru ani, pentru a sublinia caracterul divin al lui Zalmoxis, Herodot reproduce următoarea informație: „Aceiași Traci, când tună și fulgeră, trag cu săgețile în sus spre cer și amenință divinitatea care provoacă aceste fenomene, deoarece ei cred că nu există alt zeu în afară de al lor".

În *Periplul* său, Monaseas din Patras îl compară pe Zalmoxis cu Kronos, Strabon îl pune alături de Licurg, alții îl confundă cu profetul. Dio Chrysostomos îl numără pe Zalmoxis între regi, Hellanicos, Lucian, Iulian văd în el pe profetul vieții fără de sfârșit, tot astfel cum pentru Clement din Alexan-

dria, Zalmoxis devine erou, setos de moarte, imaginând o „călugărie" înainte de creştinism şi predicând ascetismul şi claustrarea. Mai mult decât atât, Hellanicos afirmă că Trerii şi Crobisii, neamuri trace, credeau în nemurire, socotind că cei morţi pleacă la Zalmoxis şi se vor întoarce cândva, din care pricină la înmormântări îi aduceau jertfe şi benchetuiau. Diodor din Sicilia spune, despre credinţa Geţilor, că „La aşa-numiţii Geţi, care se cred nemuritori, Zalmoxis susţinea că şi el a intrat în legătură cu zeiţa Hestia". Vasile Pârvan considera, în baza unor mărturii antice, că Geţii, erau buni, austeri şi cu o predispoziţie aparte pentru viaţa spirituală. „Sufletul e nemuritor — spunea Pârvan. Trupul este o împiedicare pentru suflet de a se bucura de nemurire: de aceea nu are nici un preţ; poftele lui nu trebuie ascultate; la război el trebuie jertfit fără părere de rău. Omul nu poate ajunge la nemurire decât curăţindu-se de orice fel de patimă: carnea, vinul, femeile sunt o murdărie a sufletului. Mai ales vinul aduce ticăloşirea omului: în numele divinităţii, Marele Preot al Naţiunii cere distrugerea viţei de vie în întregul regat. Nimic deci din nebunia dionisiacă traco-phrigică nu e admis sau tolerat la Geţi. Oamenii sfinţi vor fi la ei asceţii, care nu vor să mai ştie nici de lume, nici de femei, ci în renunţarea la orice bucurie a trupului, se devotează gândului bun despre nemurirea de dincolo de viaţa trupului, căci abia prin moarte omul înviază la viaţă veşnică".

Lucian Blaga considera că Zalmoxis nu este altceva decât o divinitate supremă, iar mitologia getă nu poate fi exclusiv uraniană, pentru că nici un popor arian nu a avut o asemenea mitologie. Credinţa Geţilor în nemurire nu este o credinţă în nemurirea sufletului, ci o trecere a trupului pe un alt tărâm, aşa cum ne sugerează credinţele populare româneşti. Chiar spusele lui Platon trebuiesc interpretate ca o nemurire a trupului şi nu a sufletului. Blaga credea că Geţii au avut totuşi şi alte divinităţi. El spune: „De multe ori memoria istorică se refugiază în poveşti. Chiar dacă această Mumă a Pădurii n-ar fi o rămăşiţă arhaică, şi nu vedem de ce n-ar fi, a îngăduit să bănuim în dosul unor atari figuri, palpitând un străfund de mitologie şi de magie a pădurii, un străfund geto-trac".

În „frunză verde", expresie cu care încep cântecele populare româneşti, Lucian Blaga vedea o reminiscenţă a unei vechi mitologii: „Noi vedem în această frunză verde ceva mai mult. adică: ecoul preistoriei. Întrezărim în dosul cuvintelor un verde arhaic, de mitologie şi magie a pădurii şi a zeităţilor vegetale. Frunză verde are ceva dintr-o rituală invocare a stihiilor vegetale, care ocrotesc viaţa şi sunt mai ales dătătoare de viaţă".

La un popor la care vitejia era socotită suprema virtute, nu se putea să nu existe un cult al eroilor, al acelor viteji care îi întrec uneori pe zeii înşişi, devenind mai devreme sau mai târziu ei înşişi divinităţi. Eroul trac sau Cavalerul trac, „demonul erou", va fi trecut uneori alături de Zeus. Prestigiul de care se bucurau avea să-i ajute a trece mai întâi în mitologia greacă, apoi

în cea romană. Aşa rămâne Silvanus, ocrotitorul semănăturilor. Cavalerul sau eroul trac apare la Adamclissi ca „neînvinsul". Dar, alături de această faţă luminoasă a lumii supranaturale, Tracii gândeau şi o lume a demonilor, a duhurilor rele, pe care o regăsim iarăşi în credinţele şi superstiţiile populare, într-un amestec sacru şi profan care ne explică într-un fel şi „amestecul" de zei şi credinţe din antichitate.

Clement din Alexandria vorbeşte despre doctrinele întunericului, despre Dionysos Bassaros, despre şarpele ce intră în sân, ca mijloc de iniţiere în misterele sabazice. Şarpele e duh al răului, dracul decăzut din starea lui iniţială, adversar al lui Dumnezeu. Însuşi dragonul-lup de pe steagul Dacilor ne poate duce cu gândul la aceste vechi credinţe, aşa cum unele elemente, legate de adâncurile pământului, de peşteri, îndeosebi, de galeriile de mină, au creat o simbolică mistică ce s-a transmis la Greci şi la Romani, dăinuind în legendele populare până în zilele noastre.

De religie şi de preocupările pentru mântuirea sufletului şi trupului erau legate şi practicile ce ţin de cultul morţilor. Ni s-au păstrat câteva informaţii cu privire la ritualul de înmormântare la Traco-Geţi. Nu toţi Tracii obişnuiau să înmormânteze, unii folosind incinerarea. La Trausi, ne povesteşte Herodot, pe lângă datinele comune cu celelalte triburi trace. existau unele speciale, privind naşterea şi moartea. Rudele stăteau în jurul noului născut şi plângeau nenorocirile pe care urma să le îndure în timpul vieţii. La înmormântare, aceleaşi rude glumeau şi se bucurau. amintind toate nenorocirile de care scăpase mortul.

Aşadar, s-ar putea spune că religia tracă era politeistă. având însă şi pe Zalmoxis, care s-a impus Tracilor de pretutindeni şi le-a probat nemurirea. Credinţa lor i-a dus la formarea unei concepţii originale despre viaţă, a *Weltanschauung*-ului care i-a făcut să dispreţuiască moartea, să fie viteji în război, printre ei Geţii fiind cei mai viteji şi mai drepţi. Spiritualitatea lor a fost exprimată în toată profunzimea de Mihail Eminescu, în *Odă(în metru antic)*, pe care o reproducem în întregime în acest final de capitol:

Nu credeam să-nvăţ a muri vrodată,
Pururi tânăr, înfăşurat în manta-mi,
Ochii mei nălţam visători la steaua
Singurătăţii.

Cînd deodată tu răsărişi în cale-mi,
Suferinţă tu, dureros de dulce...
Pănă-n fund băui voluptatea morţii
Nendurătoare.

Jalnic ard de viu chinuit ca Nessus,
Ori ca Hercul înveninat de haina-i,

Focul meu a-l stinge nu pot cu toate
Apele Mării.

De-al meu propriu vis, mistuit mă vaiet,
Pe-al meu propriu rug, mă topesc în flăcări...
Pot să mai renviu luminos din el ca
Pasărea Phoenix?

Piară-mi ochii tulburători din cale,
Vino iar la sân nepăsare tristă,
Ca să pot muri liniştit, pe mine
Mie redă-mă!

7.

TRIBURI TRACE – O SUTĂ ŞI MAI BINE

La baza întinsului neam tracic a stat org
nizaţia tribală. Dezvoltându-se impetuos, cele peste o sută de triburi ne su
cunoscute îndeosebi prin intermediul scriitorilor greci, care vorbesc despre e
în nenumărate rânduri, dând numelui lor o desinenţă şi o formă grecizat
Civilizaţia orală foarte dezvoltată a Tracilor a avut dezavantajul de a nu se
transmis prin scriere. De aceea şi forma originală a numelui lor, ca şi atâte
alte manifestări culturale, filosofice, epice, lirice, religioase n-au fost fixate î
scris. În antichitate, scrierea nu era ţinută la mare cinste. Scrisul, considera
o profesiune de sclavi, era exercitat de scribi sau de scribani.

Pentru a avea o viziune mai completă asupra răspândirii Tracilor în marel
spaţiu european, dăm mai jos un tabel (desigur incomplet) al triburilor ma
însemnate, în ordine alfabetică, aşa cum erau fixate în diferite zone, fără
putea întotdeauna să precizăm cu certitudine unde erau aşezate :

Agriani, Apuli, Apsinthioi, Astai,

Bebryci, Berecyntae, Bessi, Bisaltai, Bithyni, Briantai, Brisai, Brygoi

Carpi, Corpilli, Costoboci, Crobyzi,

Daci, Daursioi, Derrones, Dioi, Disorai, Drosoi, Drugeri,

Edoni,

Galaioi, Getae,

Laiai (Lai),

Maedi, Maedobythini, Mezeanoi, Mygdones, Mysoi (Moesi),

Nipsaioi,

Odomanti, Odrysiai, Oitensioi, Olizones,

Paioplai, Panaioi, Piastai, Piengitai, Piephigoi, Pyrogeri,

Rondaici,

Saboi, Saioi, Samaioi, Sapaioi, Selletes, Serdoi, Sialetai, Sintoi, Singi, Siriopaiones, Sithones, Suci, Saci.

Terizi, Thunatai, Tilataioi, Tintenoi, Tranipsai, Trausi, Treres, Tribali, Tyragetae,

Usdicesi, Uti,

Zbalenoi, Zeranioi etc.

Numirile de triburi au fost reproduse după I.I. Russu, care precizează că sunt omise unele nume dubioase şi derivatele târzii de localităţi, ca şi clanurile geto-dacice. De aici rezultă că marele neam geto-dac, care era acelaşi, deşi purta două nume diferite, fiind atât de întins, avea şi subîmpărţiri pe triburi.

Practic, la sfârşitul secolului I al erei noastre, deci la sfârşitul epocii fierului, aproape toţi Tracii au fost supuşi de Imperiul roman, rămânând înafara frontierelor sale numai Costobocii, Dacii Mari în Maramureş şi alte triburi din Crişana. În munţii Tatra şi Matra din Moravia se răspândiseră alte triburi, dar numele lor autentice sunt greu de identificat. Ce se ştie este că pe râul Vistula exista oraşul Getidava, despre care am mai vorbit. Probabil că regiunea a fost locuită şi de alte triburi geto-dace.

Dacia rămâne în istorie ca ţară locuită de tribul cel mai însemnat al Tracilor, Dacii. Văile, munţii, ţinuturile sale au primit nume specifice, după locul de aşezare al diferitelor triburi. Astfel, în Dacia Porolissensis (după centrul Porolissum) întâlnim subnumiri ca Daci Caucoenses, Predavenses, alături de Daci Apulenses (după marele centru Apulum), Daci Rotacenses, răspândiţi până la curbura munţilor. Apoi, Daci Buridavenses, în ţinutul Buridavei dacice, descoperiţi la Ocniţa-Vâlcea, în jurul bogatelor saline de la Ocnele Mari, Potulatenses, în Dacia Malvensis, împreună cu Piephigi, Ciagisi, Saldenses, Albocenses, Biephi, aceste ultime trei ocupând întregul Banat de azi.

În sudul Dunării, urmând o diviziune mare de mai târziu, găsim triburi trace ca Obulenses şi Apiarenses. Pe coasta Mării Negre, mai spre sud, se aflau Crobysii, Seletii, Nipsaei, Samaii, Bennii, Coelaletii, Sapaii, Corpillii, Caenii, Scirmiades, Astii, iar în mijlocul lor, Odrisii, adică tribul care a creat un regat prin unirea acestora. S-a ajuns astfel, în partea de sud a Munţilor Haemusului, la Tracia Minor. Între Munţii Haemus şi fluviu, unde locuia tribul Picenses, erau răspândiţi Tribalii, binecunoscuţi în istorie, Dimenses, în zona revărsării Oltului, împreună cu Usdicenses şi Artacii, în munţi. În sudul Dunării erau bineînţeles Moesii, care, împreună cu aceste triburi, formau populaţia celor două Moesii.

Tribul Absinthilor sau Apsinţilor a locuit la sudul Dunării, poate chiar mai către Marea Neagră, pe coline şi în munţi, unde cultura pământului nu întrunea condiţii potrivite pentru a fi practicată. De aceea, acest trib ingenios, dotat cu aptitudini deosebite pentru farmacologie, a cultivat o plantă care, după tratamente speciale, a fost distilată şi transformată într-o băutură bine cunoscută în antichitate. Atât de cunoscută, încât a luat numele tribului ei şi a adus până în zilele noastre licoarea trebuitoare în medicină, dar şi practici mai vesele, care pot purta omul în pragul nebuniei, ca orice lucru producător

de bucurii excesive. La mare cinste azi între Francezi, aceştia o numesc „absinthe" şi au declarat-o băutură naţională. Spaniolii o numesc „absentha". Din absintul băut în cantităţi prea mari se poate da în boala absintismului, ceva asemănător cu alcoolismul. Numită după zeiţa Tracilor, Artemisia, planta are mai multe specii, dar cea mai importantă, prosperând azi în toată Europa, în Africa, Asia şi America, este „Artemisia Absinthium", o plantă erbacee perenă, cu foi subţiri şi inflorescenţe alb-gălbui în mici ciorchine. Fiind păroasă şi deci virtuoasă, potrivit proverbului italian, se înfăţişează sub aspect argintiu. Din flori şi din ramuri (tinere, bineînţeles !), se scoate un drog dulce-amărui, absintina, apoi diferite substanţe pepsice şi răşinoase, acidul succinic şi o esenţă de ulei aromatic de culoare brun-verzuie, absintolul. Din sucul plantei se extrage acea licoare faimoasă, dătătoare de plăceri şi de gânduri.

Cunoscuţi ca trib al Satrilor, Bessii au reuşit să formeze şi un mic stat numit Bessica. Aveau faima de războinici şi Romanii au pătimit mult de pe urma lor, chiar după ce au fost înfrânţi de consulul Licinius Lucullus. Necontenit revoltaţi împotriva Romanilor, Bessii n-au acceptat cu inimă uşoară dominaţia acestora. De aceea, campaniile de pacificare au durat mult şi potolirea lor s-a realizat abia în timpul împăratului August. Ca războinici şi rebeli, nu trăiau cu inimă miloasă, ba uneori inima lor era de piatră. Marele episcop Niceta i-a creştinat odată cu ceilalţi Traci romanizaţi, îndulcindu-le oarecum temperamentul. Pe râul Bargus, afluent al Hebrului, exista o localitate numită Bessapara, dar rămâne de văzut dacă aceasta a fost capitala tribului Bessilor. Se află în apropiere de Plovdivul de azi, în Bulgaria.

În Banatul de azi locuiau Biessi, Biephii sau Biefii, împreună cu Singii, trib dac care, împreună cu Saldensii şi Algocensii, a întemeiat străvechea cetate Singidunum. Păreri mai vechi, azi infirmate, atribuiau întemeierea Singidunumului Celţilor. Înarmaţi cu tehnicile înaintate ale antichităţii, Traco-Dacii au dezvoltat una dintre cele mai valoroase culturi. Descoperirile demografice atestă o mare densitate demografică, ceea ce explică răspândirea lor în toate direcţiile.

Carpii şi Carpodacii sunt importanţi pentru numele ce l-au dat munţilor, aşa încât memoria lor s-a păstrat. Ei locuiau teritoriul dintre Nistru, Prut şi Siret, în vechea Dacie, şi au înaintat în secolul al treilea şi în regiunile din bazinul Dunării, trecând la sud de fluviu şi devastând Moesia romană, împreună cu alte triburi sau neamuri străine, cum au fost Bastarnii, o populaţie germanică eterogenă, pe care scriitorii greci sau romani au cunoscut-o sub denumirea de „Bastarni" şi „Peucini". Carpii au atacat uneori Imperiul roman împreună cu Goţii. Costobocii şi Carpii au reprezentat pe acei Daci liberi, care n-au căzut sub dominaţia romană. Graniţele Daciei romane cuprindeau Banatul, Oltenia, Transilvania şi vestul Munteniei. Sub administraţia romană, pasurile Carpaţilor îngăduiau treceri şi contacte care, practic, niciodată n-au

fost întrerupte între Daci şi Dacii liberi din răsărit, din nord, din Maramureş şi din Tatra Slovaciei de azi. Sub împăratul Aurelian, provincia Dacia a fost abandonată de armata şi administraţia romană. Cei dintâi care au pătruns în fosta provincie — unde rămăseseră pe loc băştinaşii Dacoromani — au fost Carpii şi ceilalţi Daci liberi. O înfruntare decisivă s-a produs sub împăratul Gordian, în anul 245, care i-a înfrânt. Ei şi-au păstrat totuşi suficientă putere, pentru a relua ofensiva în Moesia romană, chiar în anul următor, de data aceasta fiind bătuţi de împăratul Filip Arabul, care a primit chiar titlul triumfal de „Carpicus Maximus". În a doua jumătate a secolului al III-lea, Carpii au continuat atacurile asupra imperiului. Atât împăratul Aurelian, cât şi Constantin cel Mare aveau să lupte cu Carpii, singuri sau aliaţi cu Goţii.

Crobyzii formau, împreună cu Sacii, două triburi mai mici din ţinutul Geţilor din sudul Dunării, în zona corespunzătoare Cadrilaterului. Sacii de pe malul Dunării, cu centrul Sucidava, făceau parte din „regatul" lui Roles. Se pare că tribul Crobyzilor ocupa şi zona muntoasă a Haemusului, pe cele două versante, până la Marea Neagră.

După marele trib tracic, Moesii, şi-a luat numele toată valea cuprinsă între Dunăre şi Munţii Haemusului, de la cotitura Porţilor de Fier până la Marea Neagră. Romanii au denumit Moesia Superior şi Inferior mai târziu, potrivit geografiei politice a imperiului. În spaţiul Moesiei centrale se aflau Tribalii, alt trib însemnat al Tracilor, având o organizare statală proprie. Tribalii sunt adesea citaţi în scrierile antice şi s-au remarcat în bătălia contra lui Filip al II-lea al Macedoniei, pe care l-au înfrânt şi l-au rănit.

Desigur, istoria celor peste o sută de triburi trace abia de acum înainte urmează să fie studiată şi scrisă, pentru a se elucida numeroase enigme ale trecutului îndepărtat şi a se pune în lumină aportul lor la dezvoltarea Europei antice. Aportul tracic la constituirea populaţiilor din Peninsula Haemus şi Asia Mică este tot atât de însemnat ca şi aportul adus la constituirea populaţiei italice. Traco-Illirii stabiliţi în zona de est a Peninsulei Italice au făcut ca numele lor să se regăsească în regiunea Puglie (de la Apulia antică, nume dat de Apuli) ca şi în Calabria. Denumirea de Calabria vine de la unul din cele două grupuri în care se împărţea marele trib al Messapilor, stabiliţi în peninsula Salentină, în partea Adriaticii.

III.

MIGRAŢIUNILE TRIBURILOR TRACE

1.

TRACII-DARDANI, FONDATORII TROIEI

Mişcările de popoare din zona europeană s-au orientat spre sud, începînd din mileniul al treilea anterior, Huriţilor (Mitanilor) urmându-le Hittiţii şi apoi Luwiţii. Aceştia au întemeiat regate importante, atrăgând în epocile următoare şi alte triburi trace de căpătâi, ca Dardanii. Desprinşi din tribul mare al traco-illirilor aflaţi la sudul Dunării, aceştia s-au deplasat spre sud, trecând strâmtorile prin trecătoarea „boilor", Bosfor, care a luat apoi numele de Dardanele. Anatolia era prea aproape de Europa pentru a nu atrage şi a nu fi populată mai intens de cum era. Condiţionată de fluviile Tigru şi Eufrat, zona mai sudică dezvoltase o civilizaţie superioară, în condiţii geo-climatice favorabile, care au îngăduit o concentrare demografică deosebită. Poposind la capul de pod al Asiei Mici, tribul migrator al Dardanilor a întemeiat regatul Troada, în jurul faimoasei cetăţi Troia.

După Emil Condurache, fondarea Troiei trebuie pusă şi în legătură cu descoperirea şi exploatarea zăcămintelor de aramă din sud-estul Europei, începută poate chiar în mileniile V—IV anterioare, în plină epocă neolitică. Lipsa cuprului în Anatolia ar fi făcut să stagneze viaţa şi economia acestei regiuni. Să fi făcut oare Troienii comerţ cu minereurile transitate spre sud-est? În orice caz, Peninsula Haemusului şi Dacia se aflau în plină prosperitate. Aici se dezvoltă tocmai în această epocă cultura Gumelniţa, care, după cum s-a văzut, s-a răspîndit în nordul şi în sudul Dunării.

Tocmai aceste strânse raporturi comerciale între zona carpato-dunăreană şi Asia Mică ar fi favorizat întemeierea şi dezvoltarea Troiei. De-a lungul drumului spre Troia s-au ridicat sanctuare, ca cel de la Căscioarele (Călăraşi), descoperire recentă a arheologului Vladimir Dumitrescu. Întâia Troie, întemeiată între minus 3000 şi 2500, a îndeplinit o însemnată funcţie economică, fiind cap de pod la porţile Orientului şi ocupând o poziţie strategică, aşa cum mai târziu avea să ocupe Bizanţul miticului Byzas sau al Megaresilor. În zorii civilizaţiei metalelor, Troia avea să însemne cea dintâi şi cea mai puternică

afirmare tracică. Ea a sfârşit printr-un incendiu, pe care desigur niciodată nu vom şti dacă l-au provocat concurenţii care neapărat îşi făcuseră apariţia încă de pe atunci.

După ce-a fost reconstruită, Troia a doua se pare că ar fi durat de la anii 2500 până la 2300, fiind distrusă, la rîndul ei, de alte triburi migratoare europene, poate chiar de păstori, într-o epocă în care păstoritul era o ocupaţie foarte dezvoltată, şi oarecum la modă. În căutarea de păşuni, triburile din Peninsula Haemusului s-au întins înspre vest, în Italia, iar spre est până în Iran şi India. Nu odată, când stânjeneau interesele localnicilor, deveneau războinici de temut. De aici conflicte şi distrugeri succesive, care dau de furcă arheologilor şi istoricilor. Se păstrează şi o dată relativă la distrugerea Troiei II de către Luwiţi, în trecerea lor spre Asia Mică pe la anul minus 2150.

Troia III, IV şi V au urmat între anii minus 2200 şi minus 1800, dar se pare că în această epocă şi-a pierdut din importanţă, ca să-şi revină între anii minus 1800—1275. Troia VI, contemporană cu marile mişcări de populaţii, cu impunerea Acheilor şi Dorienilor, a fost distrusă de data aceasta nu de mâna omului, ci de un cutremur de pământ, fenomen frecvent până în zilele noastre în Anatolia şi în alte părţi ale lumii mai de curând, în Maroc a fost distrus în acelaşi chip Agadirul. (De altfel, mişcarea Pământului e continuă, el „lucrează" şi de la o zi la alta apar şi dispar falii, se modifică relieful.) Troia VII a fost Troia Homerică, în versiunea arheologică 7-b-2, şi ea conţine elemente arheologice elocvente, fragmente ceramice de culoare neagră lustruită, identice cu cele de la Dunărea de Mijloc şi de la Dunărea de Jos.

Ultima fază a cetăţii Troia este însă mult mai bine prezentată de Homer şi înaintea lui de legenda cu un sâmbure de adevăr istoric, a fondării numitei aşezări de către regele dardan Tros. Expunerea lui Homer face desigur mai plăcută sobra lectură a istoriei, dând o cheie literară preţioasă în descifrarea originilor tracice, mult mai seducătoare decît varietăţile de cioburi şi relicve, de ruine şi inscripţii.

2.

TRACII ACHEI ŞI DORIENI, FĂURITORII LUMII GRECEŞTI

Până în secolul trecut, istoria Grecilor nu trecea dincolo de anul 1000 anterior. Descoperirile lui Schliemann, începând din anul 1870, urmate de cercetările lui Dorpfeld şi Blegen, precum şi de descifrarea realizată de Ventris şi Chadwich a scrierilor lineare B, utilizată la Mycene, la Pilos şi la Cnossos, au arătat că tăbliţele de argilă arse în felurite incendii reprezintă contabilitatea regatelor greceşti. De aici se vede că regatele întemeiate de către Achei în Creta, în insule şi pe continent erau bine organizate, întemeietorii lor având un tezaur important de cunoştinţe tehnice. Clima regiunii nu s-a modificat mult faţă de mileniul al IV-lea anterior. Probabil că ploile erau ceva mai dese (potopul nu era atât de departe !), iar pădurile mai numeroase. Ulterior, din pricina secetei, dar şi a defrişărilor, vegetaţia s-a împuţinat. Pământul Greciei a fost sărac întotdeauna, totuşi o parte a terenurilor îngăduia dezvoltarea şi practicarea agriculturii, asigurând populaţiei cereale. Când numărul locuitorilor a crescut, prin invaziile din nord şi prin înmulţirea demografică firească, au început să se facă şi primele importuri din Tracia şi din Dacia. Pe lângă creşterea animalelor şi culturile agricole, locuitorii Greciei se ocupau, ca şi azi, de plantaţiile de măslini şi de viţa de vie. Lipsind minereurile, nu s-a dezvoltat metalurgia, deşi maeştrii achei veniţi din Banat, regiune metaliferă de veche tradiţie, cunoşteau bine tainele ei. Probabil că unele importuri de minereuri sau de metale se făcuseră în acele timpuri, pe calea atât de anevoioasă şi periculoasă a transporturilor maritime.

De la sfârşitul neoliticului până în epoca utilizării metalelor, arheologia a stabilit patru cicluri de dezvoltare a civilizaţiei în această parte a lumii, în Asia Mică, în Troada şi împrejurimile ei, în insulele Ciclade şi în Creta, precum şi în Grecia continentală. Troia dardană se dezvoltase poate chiar înainte de

anul 3000 anterior, câtă vreme Grecia continentală a început să se afirme abia din anii 2500—2200 anteriori, sub influenţa Mesopotamiei şi a Europei dunărene. Maurice Meuleau spune clar că „în cea mai mare parte a elementelor civilizaţiei sale, Grecia continentală s-a integrat pe multă vreme unui sistem vast, care se întindea de la Dunăre la Marea Egee". În secolul al XXIII-lea anterior, Troia era centrul de civilizaţie cel mai strălucitor al epocii bronzului, impunând chiar o unitate în dialectele locale.

Acest echilibru s-a rupt, la sfârşitul mileniului al treilea, odată cu sosirea primilor Greci sau Heleni. Către 2500, cete provenite din regiunea danubiană s-au deplasat către sud-est. Lor li se atribuie distrugerea Troiei II şi formarea în Asia Mică a unor principate ariene, ce vorbeau luwita. Cu puţin înainte de anul 2000, au sosit alte popoare la ţărmurile Mării Egee. Unele au trecut Strâmtorile şi s-au instalat, la rândul lor, în Asia Mică, încălecându-i pe băştinaşi şi constituind imperiul hittit. Între alţii, s-au remarcat primii Greci, cărora li s-a dat numele de Achei.

După afirmarea civilizaţiei troiene, cicladice şi continentale greceşti, s-a dezvoltat impetuos civilizaţia cretană. Între anii 2500—1450, aceasta a ajuns la apogeu, sub influenţa egipteană transmisă de-a lungul coastelor asiatice, cu punct de legătură Fenicia, locuită de mari comercianţi şi navigatori. În Creta, susţinute de o religie care exalta fecunditatea (ceea ce ne duce cu gândul la Marea Mamă), artele au cunoscut o reală şi multiplă înflorire. Zeii au devenit statui şi, alături de Marea Mamă, s-au dezvoltat felurite cupluri de divinităţi. Taurul egiptean a dus în Creta la mitul Minotaurului. Jertfe şi sacrificii colective se organizau cu diferite prilejuri, iar ceremoniile prilejuiau procesiuni, dansuri orgiastice, jocuri atletice şi tauromachii, ultimele păstrate numai în Spania şi America de Sud. Cretanii şi-l imaginau de Zeus copil, născut şi crescut într-o grotă, în Muntele Ida. El murea şi apoi învia.

Cel mai de seamă rege al Cretei, Minos, era cunoscut prin cruzimea sa. Minotaurul simboliza aviditatea cu care regele îi urmărea pe supuşii asupra cărora domnea ca stăpân al mărilor. Minos i-a alungat pe şefii Cariilor (populaţie tracă) din Asia Mică, înscăunându-i pe proprii săi fii, după cum notează Tucidide. După mai multe cutremure de pământ, civilizaţia cretană a decăzut şi, pe la anul 1400 anterior, Aheii, noii stăpânitori ai continentului, au ocupat şi insula Creta. Între anii 2000 şi 1600 anteriori, populaţiile venite din nord, cu propria lor civilizaţie, au asimilat populaţia locală şi formele ei de cultură. Noua civilizaţie produsă de Achei a căpătat un chip original şi este cunoscută sub numele de civilizaţia myceniană, după numele oraşului Mycene, unde a început să domnească o dinastie de Achei, dinastia Atrizilor.

Asupra originii Grecilor, cel mai cunoscut popor din antichitate, socotit drept creator al vechii civilizaţii europene, graţie scrierilor şi operelor de artă

ce s-au păstrat, spre deosebire de alte popoare vitregite de vremuri şi păgubite prin distrugerea valorilor spirituale şi materiale, s-au emis cele mai variate teorii.

După tradiţiile străvechi, adesea confuze şi contradictorii, populaţia preelenică a aşa-zişilor Pelasgi ar fi fost prima care a creat civilizaţia, începând din centrul de dezvoltare Pelasgiotida, vechiul nume al Thessaliei. De aici, Pelasgii s-ar fi răspândit în tot restul Greciei, în Creta şi în unele zone ale Asiei Mici. În baza cercetărilor arheologice, toponimice, filologice ale lui E. Meyer, E. Pareti şi alţii, s-a spus că Pelasgii şi civilizaţia lor n-ar fi altceva decât civilizaţia minoică, cea dintâi manifestare spirituală mai însemnată a populaţiei locale.

Tot de la Dunăre aveau să urmeze alte valuri de populaţii traco-illirice, între care cele mai cunoscute purtau numele de Dorieni. Venind cu forţe noi, aceste populaţii au distrus cetăţile myceniene (în afară de Acropolea Athenei) şi s-au impus peste tot. Împreună cu populaţiile existente, au format o comunitate cu preponderenţă doriană, în chinuita epocă a aşa-zisului „ev-mediu-hellenic". Din această cauză, nuclee importante ale vechii populaţii au emigrat pe coastele Asiei Mici. Din motive politice, începe astfel fondarea de colonii greceşti.

Noua activitate, care lăsa câştiguri substanţiale din schimburi, a putut să atragă spre sud, poate şi pe Aheii plecaţi din nordul Dunării prin secolul al XVI-lea anterior, de la confluenţa Tisei şi Timişului cu Dunărea, de la Porţile de Fier şi din Valea Dunării de Jos, tocmai de acolo de unde arheologii au scos un bogat material. Urmele arheologice au îngăduit să se formuleze ipoteza potrivit căreia şi preliminariile „marii migraţii egeice" (de pe la anul minus 1200) sunt de căutat în zona indicată aici. Înarmaţi cu cunoştinţele căpătate la faţa locului şi fiind, poate, mai întreprinzători, ca toţi pionierii care înfruntă necunoscutul şi depărtările, Aheii au descins spre miazăzi, poposind mai întâi în zona Greciei Septentrionale de azi. După un lung popas, timp în care s-au adaptat la noile condiţii oferite de această ţară, i-au împins mai spre sud, până în Aheia sau Achaia, în partea septentrională a Peloponezului, peste slaba populaţie autohtonă, care îşi trăgea resursele de viaţă din pământul sărac şi din activitatea comercială.

O caracteristică a acestor populaţii, fie băştinaşe, fie nou-venite, era de a trăi în cetăţi ridicate de-a lungul coastelor, munţii şi pădurea inspirându-le teamă. Aveau însă nevoie şi de aceste păduri, căci corăbiile erau construite din lemn. În acea epocă, Peloponezul era acoperit de vegetaţie, opera de distrugere începând mai târziu, când s-a născut comerţul cu lemnul venit din nord. În momentul în care s-au înfiinţat coloniile greceşti pe malurile Mării Negre şi la Gurile Dunării şi ale Nistrului, pădurile din Carpaţi au fost întrebuinţate în acelaşi scop. Braţele Dunării formau insule, între care faimoasa Peuce.

Şi azi Delta toată nu este decât un arhipelag de insule despărţite de braţe şi canale, dar pe care noi, în imaginea geografiei actuale, neglijăm a le considera ca atare, şi avem dificultăţi în identificarea insulelor pomenite de scrierile antice. Antichitatea le considera foarte importante, căci însăşi frumoasa Elena a Troiei, potrivit unei legende, şi-ar fi sărbătorit nunta cu troianul Paris (care a răpit-o şi a dus-o în ţara sa de origine) în insula „turismului" de atunci, Peuce, pe unde ar fi trecut şi Argonauţii, în căutarea lânei de aur.

Aheii sunt, în limbajul lui Homer, identificaţi cu Grecii, în genere. În războiul troian se vorbeşte de Ahei şi nu de Greci. Totuşi, mitologia, spre deosebire de istorie, îi consideră descendenţi ai lui Achaios, fiul lui Xuthos şi nepot al lui Hellenes, iar ca loc de origine li se atribuie Thessalia, adică tot un spaţiu tracic.

Dorienii. Prin secolul al XI-lea, o nouă coborâre dinspre nord a descărcat surplusul de populaţii din bazinul dunărean. Dorienii plecaţi de la Dunărea de mijloc şi din nord-vestul Peninsulei Haemus erau pricepuţi în făurirea armelor de fier. Aşezaţi în Peloponez, descendenţii lor au fost Spartanii. După arheologi, perioada fierului a început în secolul al XII-lea anterior, iar descinderea Dorienilor este situată în secolele XI şi X, ceea ce probează odată mai mult faptul că Dorienii au cunoscut fierul la ei acasă. Dotaţi cu arme noi, mult mai rezistente şi mai perfecţionate, ei s-au impus populaţiilor existente, atât celor din Epir, cât şi celor din Etolia. Din pricina firii lor supărăcioase, Hellenii formaţi din plămada anterioară, au plecat spre Elida, numită şi Helea, regiune situată în partea occidentală a Peloponezului, alături de Arkadia şi de Achaia, unde, din cauza climei dulci, regiunea a fost denumită „Grădina eternă de fructe şi delicii". Capitala Elidei este Pyrgos. Aheii care îşi mai păstrau conştiinţa de trib, s-au refugiat în Munţii Arcadiei, iar Eolienii din Thessalia au trecut în Beoţia. Alte frânturi ale populaţiei locale s-au refugiat în insule, numai ca să nu fie supuse cuiva şi deci să-i suporte pe învingători. Attica mai săracă a oferit refugiu Ionienilor ce se aflau în Peloponez.

Trăgându-se din marea seminţie a traco-illirilor şi fiind foarte duri cu supuşii, Dorienii i-au impresionat pe sudici, apărând faţă de aceştia ca nişte „germanici-teutoni" ai antichităţii. Minele de cărbune şi fier ale Banatului şi Croaţiei de azi le-au dat posibilitatea de a-şi făuri acele arme puternice care le-au asigurat superioritatea. De aceea, istoricii vorbesc despre invazia lor nu ca despre o invazie barbară, ci ca de o descindere a unor oameni cu o civilizaţie înaintată, meşteri cunoscători ai ultimelor descoperiri tehnologice privind metalurgia fierului.

După datele arheologice, în epoca de trecere de la neolitic la bronz se puteau distinge, în teritoriul de noi numit al Greciei continentale şi insulare, trei civilizaţii distincte: heladică, în peninsula grecească, mynoică sau cretană în insulele Creta şi altele, precum şi în regiuni de coastă şi cycladică, după insu-

lele Cyclade, la care probabil ar trebui adăugată şi civilizaţia Ciprului, cu unele caractere proprii. Fiecărei civilizaţii îi corespunde şi o etnie distinctă. În mileniul al doilea, în Grecia se constată o succesiune de tipuri de civilizaţie. Printre ele, cea dintâi care s-a impus a fost civilizaţia myceniană, care a luat naştere din cea helladică-peninsulară, sub influenţa civilizaţiei cretane. Autorii acestei noi civilizaţii sunt Acheii, care vin din nordul Peninsulei Haemusului. Civilizaţia myceniană decade în secolul al XI-lea, când un alt popor, venit tot din nordul peninsulei, năvăleşte în Grecia. Se deschide acum acel „ev-mediu hellenic" foarte agitat şi bântuit de mişcări şi aşezări de neamuri. În urma acestora, s-a format fuziunea celor trei neamuri pe care se întemeiază unitatea etnică grecească: Eolienii, Ionienii şi Dorienii. În acest amalgam s-a manifestat o prevalenţă dorică deosebită, căci celelalte două neamuri au emigrat în massă, pentru a nu rămâne sub dominaţia Dorienilor, pe coastele Asiei Mici, unde au fundat colonii, după chipul şi asemănarea vechilor lor oraşe părăsite. Noii veniţi s-au suprapus unei populaţii autohtone, de origine pelasgică. În urma acestei migraţii greceşti, pe coastele Asiei Mici s-au alcătuit trei categorii sau grupe de colonii:

— Colonia eolică ce se întindea de la Hellespont până în golful Smirnei, şi cuprindea oraşul Cuma şi insula Lesbos, căreia marea poetă a antichităţii Sapho i-a dat o celebritate mondială şi o semnificaţie specifică.

— Colonia ionică, mai spre sud, care începea din Lydia şi Caria şi se întindea până în golful Bargylic, cuprinzând oraşele Phocea, Smirna, fostă Eolica, Ephesul, Miletul lui Thales şi al lui Hecateu. De la Hecateu, mare istoric şi geograf, ne-a rămas cartea *Înconjurul Pământului* în două volume, o descriere a planetei, şi un text de istorie mitică în patru volume. Colonia ionică mai cuprindea şi insulele Chios, Samos şi Ikaria.

— Colonia doriană, mai la sud, cuprinzând oraşele Halicarnas, Coos, Cnidos, Insula Rhodos şi altele.

Prin coloniile din Asia Mică s-a stabilit contactul şi au fost facilitate schimburile cu civilizaţiile mesopotamice şi egiptene.

Alte colonii au fost întemeiate înspre vest, în Sicilia şi pe coastele Italiei, devenite foarte importante, în aşa măsură încît toată zona de sud a Italiei a luat numele de Marea Grecie. Adeseori, colonizările se produceau din cauze politice (o cetate era invadată iar populaţia se refugia spre a-şi forma o nouă patrie), sau ca urmare a discordiei interne, când cei învinşi îşi luau lumea în cap, încăpăţânându-se să nu se supună fracţiunii învingătoare.

Mitologia n-a întârziat să afle fii-eponimi ai lui Hellenes, ca Doros, Xuthos, Aiolos, fiii lui Xuthos numindu-se Achaios şi Ion, care au dat nume triburilor respective. Multă vreme istoria acestor aşa-zişi Greci nu a fost decât o luptă continuă pentru supremaţia unui trib asupra celorlalte. Totuşi, în războiul troian s-au găsit uniţi, deşi Homer vorbeşte mai mult de Achei, în scrierile sale epice. Cu primul prilej însă, când pericolul sau interesele comune

se destrămau, redeveneau rivali pentru motive politice sau comerciale. Concurența, în fond, este o politică și un război, care adesea devine mai aprig decât cel de pe front.

Dacă îi considerăm Greci pe cei din sudul Haemusului, din care face parte și Peloponezul, potrivit geografiei — căci Canalul Corinthului a fost tăiat de mâna omului și nu dă caracter insular acestei zone — aceștia sunt Dorieni și, ca atare, fac parte din seminția coborâtă din marele rezervor de neamuri de la Dunărea de Mijloc și de Jos. Considerând numărul acestei populații, precum și fecunditatea sa, binecunoscută trăsătură a neamului tracic, se scoate și mai mult în relief poziția de supremație câștigată de Dorieni asupra tuturor celorlalți locuitori ai Greciei antice.

3.

TRACII DIN ASIA MICĂ

Epoca bronzului, după învăţaţi ca Paul Reinecke, Vasile Pârvan şi Dumitru Berciu, se împarte cu oarecare diferenţe în următoarele perioade principale : faza timpurie a bronzului, de la anul minus 2000 la anul minus 1800 ; faza veche a bronzului, până la minus 1600, faza de maximă înflorire a civilizaţiei în spaţiul tracic, până la anul minus 1300, ultima fază a bronzului, cu o durată de o sută de ani, de sine stătătoare, între 1300—1200.

Acestor faze diferite ale epocii bronzului li se atribuie, în spaţiul tracic, şi anumite culturi. În faza a treia, producţia uneltelor, armelor şi podoabelor de bronz se generalizează în toată regiunea carpato-dunăreană. Acum se dezvoltă civilizaţiile Tei, Verbicioara, Gârla-Mare, Pecica, Monteoru, Costişa, Wiettenberg şi Otomani. În faza a patra, bronzul caracterizează civilizaţia eroilor homerici, după cum au arătat-o reprezentanţii triburilor trace de nord, care au participat, alături de Dardani, la războiul troian.

În acest mileniu s-a pus problema unităţii Tracilor, în sensul etnic şi de civilizaţie, aşa cum o cunoscuseră şi mycenienii. Grecii de mai târziu s-au organizat în state-cetăţi, unii istorici considerând că aceasta se datoreşte geografiei, care compune un relief fragmentat, cu munţi şi văi, împiedicînd circulaţia şi legăturile interioare. În acest caz, toată Europa ar fi fost greu de unificat, sub raport etnic şi cultural, căci multe regiuni se găsesc în situaţii asemănătoare. S-a constatat că şi alte neamuri din vestul continentului, ca Celţii şi Germanii, la nord, au izbutit să creeze o civilizaţie unitară, cu o structură socială specifică.

În mileniul al doilea, chiar până în vremea lui Herodot, organizarea Tracilor se mai baza pe triburi, ale căror legături interne se păstrau datorită relaţiilor patriarhale gentilice şi nu se punea problema întemeierii unui stat, care să unească triburile între ele. Pe de altă parte, nici nu se simţea nevoia unei astfel de organizări, căci conflicte mari şi schimbări violente în spaţiul tracic nu s-au produs. Caracteristica mileniului al doilea, în această materie organizatorică, o constituia fluiditatea relaţiilor tribale

şi intertribale. Nici o acţiune politică-militară de mare anvergură nu-i împingea pe Traci la o mare uniune tribală. Problemele de apărare se limitau pe baza teritoriului ocupat de o uniune sau de un trib, şi cel mult la deplasarea limitelor sale nedeterminate şi nefixate către regiunile limitrofe. Când tribul se înmulţea peste măsură — căci pacea uşurează dezvoltarea în toate domeniile — surplusul, sub comanda unui şef, se deplasa în altă parte şi singura problemă de înfruntat era aceea a trecerilor către ţinta aleasă. Dacă la sosirea în teritoriul ales aflau acolo alţi locuitori, în număr mai mare, se iscau conflicte care se rezolvau fie prin război şi prin alungarea unora, fie prin înrudiri şi amestec cu băştinaşii.

Din constatările arheologice făcute, rezultă că nu există nici un hiatus între orizontul neolitic şi noile culturi ale bronzului. Aceasta probează că trecerea de la o cultură la alta s-a făcut în urma unui proces lent desfăşurat în sânul societăţii deţinătoare a acestui spaţiu încă din neolitic. Fără a nega rolul influenţelor, socotim că unitatea pe planul cultural se explică, mai degrabă, prin înrudirea existentă între popoarele egeo-anatoliene, popoare originare din spaţiul tracic, şi cei rămaşi acasă. Hittiţii, în mileniul al treilea, ca şi Aheii în mileniul al doilea, porniseră de aici, din acest spaţiu, în momentul manifestării primelor semne ale civilizaţiei bronzului, al cărei început unii îl situează chiar pe la anul minus 2200, în ţinuturile tracice.

Pe plan antropologic, ca şi pe planul civilizaţiei, e firesc să nu existe nici o deosebire. Similitudinea constatată de arheologi confirmă ipoteza emigrării acestor popoare din spaţiul tracic. Aşa se explică de ce topoarele de bronz sunt similare sau ceramica din părţile dunărene prezintă unele caractere comune cu cele din Grecia. Forma unui pumnal incizat pe pieptul unei figurine masculine descoperită de profesorul Berciu la Cernavoda e asemănătoare cu aceea a pumnalelor descoperite în mormintele regale de la Mycene, după cum idolii din acelaşi tip au fost descoperiţi pe o arie foarte largă, ce se întinde din Thessalia, până în Slovacia şi Munţii Tatra.

Există, aşadar, încă din prima perioadă a bronzului o unitate de cultură în sud-estul european. Abia spre momentul deplinei dezvoltări a acestei perioade, încep să apară în Grecia primele semne ale civilizaţiei myceniene. Această coincidenţă cronologică a unor motive sau elemente de cultură dovedeşte pe deplin unitatea existentă în rândul triburilor trace, pe o arie mult mai vastă, evoluţia civilizaţiei lor făcându-se în general în chip uniform. Cercetările arheologice mai arată şi strânsele legături comerciale dintre sud şi nord, începînd din Egipt până la Marea Baltică, de unde cobora ambra până în Grecia, pe aşa-zisul „drum al chihlimbarului", care trecea prin vestul spaţiului tracic. În schimbul ei obţineau din Egipt perle de faianţă, ca cele patru sute de bucăţi descoperite pe veşmântul unei singure femei în localitatea Monteoru.

O mare realizare tehnică, deci de civilizaţie în această epocă, în spaţiul nostru tracic, în epoca bronzului, a fost folosirea carului. Ca animale de tracţiune se angajează în milenara cursă boul şi calul. Încă din epoca myceniană se întrebuinţa carul de luptă, cu două roţi, din care se trage şi biga romană. În acest timp, Transilvania juca un rol foarte important. Cu bogăţiile ei de metale preţioase, ca aurul şi argintul, cât şi cositorul şi cuprul, a făcut să ia naştere şi să se dezvolte aici metalurgia bronzului, cu puternice centre de producţie. Uneltele şi armele făurite aici aveau să circule până la Oder şi Bug şi s-au răspândit în sudul Dunării, de unde veneau cereri insistente şi de aur din partea Acheilor. Importanţa civilizaţiei bronzului în Transilvania şi Banat este covârşitoare şi e suficient să amintim, spre a ilustra această afirmaţie, că numai în mormântul unui copil descoperit la Cruceni în Banat s-au găsit douăzeci de obiecte de bronz.

Gustul pentru frumos n-a lipsit niciodată triburilor trace. Talentul cu care sunt împodobite armele, uneltele, vasele de metal sau ceramica denotă aceeaşi preocupare pentru artă, ca şi la mycenieni. Tezaurele sau depozitele descoperite în vetrele Tracilor, ca şi obiectele provenite din săpăturile arheologice din întreaga zonă carpato-dunăreană, au scos la iveală un material extrem de variat şi de elocvent. Ceea ce Pârvan ceruse arheologilor, s-a realizat, în parte, abia acum, prin săpături numeroase, sistematice şi ştiinţifice. Mycene poate să fie luată drept simbol al unei civilizaţii şi cunoscută, ca atare, în întreaga lume, dar realizările de la nordul Pindului, până la marginea stepelor nord-pontice, nu sînt cu nimic mai prejos nici ca valoare materială, nici ca valoare estetică celor făcute la Mycene. Se vorbeşte mereu de influenţe, dar acestea au fost reciproce, de la sud la nord şi de la nord la sud. Mai mult decât de influenţe, s-ar putea vorbi de o „sensibilitate" comună în civilizaţia bronzului, despre constelaţii artistice, bazate pe înrudiri spirituale profunde, despre schimburi şi circulaţii de idei, de motive şi de expresii folclorice.

Descoperirile arheologice din spaţiul tracic ilustrează perfect lumea homerică. Încă din neolitic s-au lucrat aici podoabe de aur, dar în epoca bronzului acestea sunt incomparabil mai numeroase şi mai frumoase. S-au descoperit tezaure de aur la Ţufalău, Ţigănaşi, Rovine, Perşinari, şi alte locuri. La Ţufalău s-au descoperit nouă topoare de aur, unul singur cântărind 485 de grame. În foarte multe morminte s-au găsit aplice de aur, adică talere cu o frumoasă ornamentaţie, ca acelea de la Şmig, în număr de douăzeci şi şase, un lanţ şi o brăţară de aur brut. La Ţigănaşi s-au găsit, într-un vas de lut, treizeci şi trei de falere şi alte şaptesprezece piese de aur. Tezaurul şi vasul aparţin culturii Gârla Mare.

Bogăţia dezvăluită de aceste descoperiri întrece cu mult imaginaţia lui Homer, atunci când prezintă bunăstarea şi strălucirea şefilor traci, care, pe lângă armele obişnuite de bronz, purtau şi pumnale de aur, topoare de

aur şi de argint pentru ceremonii. Alături de aceste obiecte de aur, este extrem de bogată producţia uneltelor, armelor şi podoabelor de bronz. Unele dintre ele, ca topoarele de luptă, poartă amprenta specifică a meşterului trac, fiind cunoscute din această pricină ca „topoare tracice". Un anumit tip de sabie prelucrată în Transilvania se răspândise până în Italia. Calitatea metalului a impus produsul metalurgiei trace dincolo de hotarele lumii sale. Aceasta impresionează şi prin arta cu care sunt împodobite săbiile şi topoarele de luptă. Întreaga suprafaţă a armei era acoperită cu motive geometrice, în care domină spirala, motiv decorativ de mare efect, exprimând atât rafinamentul triburilor care o produceau, cât şi nivelul societăţii care solicita asemenea obiecte. Prin aceasta civilizaţia tracă marchează o trăsătură de unitate şi reliefează capacitatea de gândire prin simboluri evoluate asupra unor teme profunde, calificând meşteşugarii şi ca artişti. Dumitru Berciu notează, pe marginea acestui fenomen: „Motivele decorative de pe obiectele de aur şi cele de bronz din acest orizont — care cuprinde prin aceste produse întreaga arie tracică a bronzului carpato-dunărean şi toate piesele difuzate pe calea schimburilor internaţionale, în toate direcţiile — se leagă de motivistica ceramicii culturilor locale (Tei, Gârla-Mare, Pecica, Wiettemberg, Otomani etc.)". E aceasta o constatare ce demonstrează originalitatea şi unitatea ariei tracice care pune sub semnul îndoielii influenţele venite din afară. În ornamentaţia cu caracter geometric, pe obiecte de lut sau pe arme, se desprinde un element dominant: cercuri, cercuri cu cruce, spirale, toate simbolizând soarele. Phoebus-Apollo s-a născut în acest spaţiu şi templul de la Ismaros, ca şi participarea acestui zeu alături de Troieni şi de aliaţii lor Traci, ilustrează deosebita importanţă pe care au dat-o Tracii cultului zeului-lumină.

Pe marginea tuturor acestor date, care completează imaginea zugrăvită de Homer despre lumea tracă, suntem îndreptăţiţi să afirmăm că, în epoca bronzului, Tracii nu sunt numai participanţi, dar şi creatorii uneia dintre cele mai strălucite civilizaţii ale antichităţii, după cum civilizaţia realizată de Aheii secolelor XVI până în XIV anterioare, datorează foarte mult moştenirilor cu care aceştia plecaseră din spaţiul tracic, şi la care s-au adăugat tradiţiile aflate în Grecia, la populaţia autohtonă „pelasgică", înrudită cu Tracii prin substratul ei străvechi european.

Referindu-ne la organizarea socială a Tracilor, în această perioadă, putem spune că ea capătă forme durabile, menite să persiste timp de două milenii. Este vorba de obştea gentilică evoluată, formată din mai multe sate, ele însele apărate de şanţuri şi de valuri de pământ, grupându-se în jurul unui punct fortificat, cu obligaţia pentru toţi locuitorii în stare să poarte arme, de a participa la apărarea acestui teritoriu. Formarea şi apărarea acestei grupări este uşurată şi de evoluţia tehnică. Realizarea unor unelte ca toporul, care nu este numai armă, ci în primul rând unealtă, şi secera

din bronz, ca şi folosirea carului mai evoluat, cu patru roţi, sunt cuceriri care au oferit posibilităţi de mai bună înjghebare a vieţii de grup şi au reprezentat premisele unui salt în progresul omenirii. Din epopeile homerice rezultă existenţa regalităţii la Traci, în cadrul „democraţiei militare", cum o numesc istoricii români. Din tezaurele arheologice descoperite, se vede nu numai avuţia unui trib, dar şi existenţa unor persoane care au rol de conducere în viaţa unui grup. Sub zidurile Troiei, fiecare trib trac apare condus de un şef, fie el şeful efectiv al tribului, fie un şef-delegat de către acesta, trimis în „misiune militară".

Dezvoltarea demografică i-a împins pe Traci până dincolo de Hellespont, în epoci diferite, urmând drumul bătătorit anterior de alte mişcări. Ei s-au instalat permanent în Asia Mică, unde s-au amestecat cu populaţiile locale, uneori impunând cultura şi civilizaţia proprie, alteori lăsându-se ei înşişi cuceriţi de valorile tradiţionale locale, pentru a da forme noi unor ţări şi regate cu istorie autonomă.

Între primii stabiliţi în spaţiul asiatic au fost Hittiţii. Se susţine că ei ar fi distrus una dintre cetăţile de la Troia, la anul 2150. Penetrînd adânc în Asia Mică, Hittiţii au reuşit să organizeze regatul hittit, care va dura de la anul minus 1900, până la anul minus 1200, dând mult de furcă popoarelor din Mesopotamia, precum şi celor din Egipt.

După dispariţia statului hittit, în Asia Mică îşi fac apariţia noi popoare venite din Peninsula Haemusului. Această nouă mişcare începe în secolul al XIII-lea şi continuă până în secolul al VII-lea al mileniului întâi.

Frigienii. O importantă migraţie din această perioadă este aceea a Frigienilor. După Herodot, ei au emigrat de la Dunărea de Jos până în Anatolia. Urmele trecerii lor se găsesc în întreaga Peninsulă a Haemusului, în special între rîurile Strimon şi Marea Adriatică. Brigii nu sunt altceva decât Frigienii rămaşi pe drum, în mai multe locuri, ca bunăoară în Epidamnos. De muntele Bermion se leagă legenda frigiană a vestitului rege din antichitate, a bogatului Midas, fiul lui Gordias. Calitatea lor de Traci a fost atestată de Tomaschek. Emigraţia lor din Peninsula Haemusului pare să fie legată de înaintarea Illirilor, care participaseră mai înainte şi la mişcarea „popoarelor mării" împotriva Troii şi a Egiptului. Migraţiunea lor, probabil, s-a realizat în mai multe valuri, între minus 1400 şi minus 1200. Trecând peste Hellespont şi cucerind regiunea fluviului Sangari, ei ajung în centrul Asiei Mici în momentul prăbuşirii regatului hittit. Frigienii sunt cunoscuţi în analele regale asiriene sub numele de Muştik, iar regii Ashur-Rish-Ishil şi Tiglatphiliser duc lupte cu ei pentru a le stăvili înaintarea spre răsărit. În izvoarele asiriene se pretinde că adversarul marelui rege Sargon, pe la anul 720, ar fi fost regele Mita, care, după Winkler, ar fi identic cu frigianul Midas. Frigienii, ca şi Tracii, din mijlocul cărora au plecat, adorau acelaşi zeu, Sebatios

sau Sabazio. Tumulele mormintelor din Frigia sau din apropierea Troiei şi acelea din patria lor tracă, sunt la fel. Aşa este necropola de la Gordion. Portul Frigienilor ne aminteşte de Tracia, Istoricul Xenopol numeşte căciulile nobililor Daci de pe Columna lui Traian, „bonete frigiene". Pe monezile vechi ale Frigienilor apare Zeul Lunii, Men, care se pretinde că ar fi sugerat semiluna purtată, la început, în jurul grumazului de către acest zeu, mai târziu devenind simbolul Islamului.

Ţara Frigiei a ajuns regat independent, iar capitala şi centrul principal al vieţii se organizase în jurul oraşului Gordion. Oraşul avea să devină faimos în istorie nu prin activitatea şi civilizaţia sa rafinată, ci prin sfidarea lansată lumii prin „Nodul Gordian", ca şi prin soluţia dată de marele cuceritor Alexandru Macedon. Există noduri, şi noduri şi mai ales marinarii cunosc multe sisteme de a încolăci şi înnoda funiile, cu o dexteritate nebănuită, mai mare în mâna simplilor navigatori, decât a marilor comandanţi. În faţa unei astfel de probleme, Alexandru, care era strateg pe uscat, dar mai puţin obişnuit cu marea, deoarece faimosul său maestru, Aristotel, nu se pricepea la facerea nodurilor, a simţit că este vorba de un „test" de inteligenţă şi n-a acceptat să fie rău clasat. Prestigiul lui ar fi scăzut în raport direct cu întârzierea soluţiei, şi de aceea a recurs la maniera militară. Fără menajamente, a scos sabia şi a tăiat nodul. Astfel au devenit celebre şi nodul şi cetatea Gordium. Mai mult, soluţia lui Alexandru a devenit un model pentru ieşirea din încurcătură în situaţii grele.

Către anul minus 700, regatul Frigiei începe să decadă, sub presiunea Cimmerienilor, care şi ei sunt în parte trib tracic, cu o componentă iraniană. În cele din urmă, Frigia ajunge să fie cucerită de Perşi, care o integrează imperiului lor, la anul minus 546.

După cum am arătat, Frigienii plecaseră din Peninsula Haemus, din regiunea Macedoniei, descinzând din spaţiul tracic. De aceea, limba lor era considerată limbă tracică. Singura excepţie prezentată faţă de grupul lingvistic tracic era nomenclatura numelor proprii, dezvoltată oarecum într-un mod autonom şi specific.

Punct de confluenţă între culturile uralo-altaice, semitice şi egeene, Frigienii au dezvoltat, ca şi Evreii, curente religioase cu multă tragere de inimă. Acestea izvorau din fondul străvechi trac al Marei Mame, identificată în Zeiţa Cibele. Cultul Cibelei s-a practicat, la început, în zona dintre râurile Gallo şi Sangario, în Frigia, apoi a fost adoptat de populaţia din Troas, unde a înflorit în jurul muntelui Ida. A fost luat mai târziu de populaţiile helenice, care se stabiliseră în Asia Mică. În cinstea Mamei Universului se săvârşeau ritualuri mai cu seamă în munţii sacri Dindimo şi Ida, precum şi în localitatea Berecint, de unde se trag şi cele trei supranume ale zeiţei: Dindimea, Idaea şi Berecinţia.

Cultul Cibelei se asocia cu cel al miticului Attis, un tânăr de rară frumuseţe, în care unii întrevăd figura de mai târziu a lui Adonis. Zeiţa Cibele se pare că l-ar fi iubit pe acest tânăr frigian. El n-ar fi voit să se căsătorească cu fata unui rege din Pessinunt, dar, certat de zeiţă, s-a hotărât să moară, scopindu-se singur. Zeiţa Cibele, foarte impresionată de hotărârea disperată a tânărului, l-a rugat pe Zeus să-l reînvie, bineînţeles întreg, ca să-i folosească, nevoind cu nici un preţ să se dea bătută. În acest scop, a organizat o ceremonie în două acte, unul funebru şi altul de jubilare, sărbătoare ce se repeta în fiecare an, la echinocţiul de primăvară. Sărbătoarea Cibelei are un sens mult mai profund. Prima parte funebră reprezenta înmormântarea iernii, simbol al „morţii" naturii, iar partea a doua era consacrată „învierii" naturii, speranţei şi încrederii în viaţă. Astfel de sărbători se regăsesc şi la alte popoare şi au fost preluate din plin de creştinism. În condamnarea şi uciderea, în înmormântarea şi învierea Fiului Omului se repetă simbolica mitului traco-frigian. „Învierea" exprimă reluarea ciclului naturii, al revenirii la viaţă, al renaşterii plantelor, al înfloririi, pentru pregătirea roadelor mult aşteptate. Dar orice bucurie trebuie plătită cu un sacrificiu, şi acest cult orgiastic era însoţit de suferinţe, de dureri. Credincioşii se mutilau ei înşişi şi rănile se făceau în sunete de flaute, corn, talgere şi alte instrumente antice. Suferinţa este practicată şi astăzi, în Spania, la procesiunea din Joia Patimilor, când credincioşii în rase, desculţi, trag după ei pe străzi lanţuri legate de glezna picioarelor. La Sevilla, penitenţii o cântă şi o proslăvesc pe Madona, adresîndu-i motete, gesticulând, strigând, făcând grimase spre a-şi arăta suferinţele şi devotamentul, cu ocazia celei mai mari sărbători a oraşului, „Înălţarea Maicii Domnului", la 15 august. În versiunea modernă, Madona lesne poate fi identificată în cultul şi figura străvechii Cibela, Mama tuturor oamenilor de pe pământ. În Sicilia, în schimb, există obiceiul flagelaţiei cu perii de sârmă, cu ţesale, pe pulpele picioarelor şi pe pieptul desfăcut, până la sângerare. Flagelaţia se practică în săptămâna sfântă, cu ocazia procesiunilor religioase, în cinstea Mântuitorului, adică a lui Isus Nazarineanul, denumit Regele Iudeilor. La început e judecat, condamnat şi crucificat, iar după ce moare, este înmormântat trei zile, spre a reînvia cu mare bucurie. Petrecerea se face cu mâncare de miel pascal, după tradiţia evreiască, acesta fiind socotit primul fruct al primăverii, cu colaci din grâul ce simbolizează „trupul pământului", cu abundente libaţiuni, vinul căpătând cu această ocazie semnificaţia de „sângele domnului".

Cultul Zeiţei Cibele a trecut de la Tracii Frigieni la Dorieni şi a fost asimilat cu acela al zeiţei Rhea, soţia lui Cronos şi mama lui Zeus, care şi-a crescut fiul în peştera din Muntele Ida, muntele sacru al Frigienilor. De aceea o numeau pe Cibele şi Mama Idaea. De atunci, ea a însemnat o personificare a naturii, Muma Pământului fiind protectoarea agriculturii, a vieţii, a sălaşului omenesc.

Se pare că la Roma cultul Cibelei a fost introdus la anul minus 204, de către regele regatului Pergamo, numit Attalus, prin dăruirea „pietrei negre" de la Pessinunt. Arabii de la Mecca o adoră sub numele de Kaaba sau Caabe, ca simbol al zeiței. Piatra a fost depusă pe Palatin, unde s-a ridicat un templu închinat zeiței, la anul minus 201. Romanii o numeau Magna Mater Deum Idaea și o socoteau divinitate națională nu străină, deoarece era adorată de Troiani, considerați de legendă strămoși ai poporului roman. În tot timpul republicii, cultul Cibelei la Roma a fost încredințat sacerdoților frigieni, care se numeau Galli. Încă de la începutul acestui cult, s-au practicat și așa-zisele jocuri megalense, *ludi megalensese*, în onoarea Marii Mame. Zeița Cibele este reprezentată, în genere, șezând într-un tron susținut de doi lei, în mână cu o tamburină, așa cum apare în statuia din Muzeul Național de la Napoli. Marea Mamă de astăzi, așa cum o reprezintă Michelangelo, în faimoasa „Pieta" din basilica Sfântul Petru (zdrobită recent cu ciocanul de Laszlo Toth, maghiar venit în acest scop din Australia), ține în brațe un tânăr bărbat mort, coborât de pe cruce.

Arta, sub numeroasele ei aspecte, a fost bine reprezentată de Frigieni. Sculptura lor se înrudea cu sculptura de pe morminte săpate în stâncă, cu basoreliefurile hittite, în care nu lipsește leul prețuit al Cibelei. În epoca antică, Frigia reprezenta un termen de referință, care dădea prestigiul oriental. Calificarea de „frigian" pentru un obiect de artă prezenta o garanție de gust artistic. Simțul artistic deosebit s-a manifestat în domeniul religios și a influențat în mod simțitor iconografia bizantină.

Cucerită de Alexandru cel Mare în anul minus 333, Frigia a fost încorporată apoi regatului Seleucizilor. A intrat mai târziu în provincia romană a Asiei. Pe timpul lui Diocleţian era împărțită în Phrygia Pacatiana și în Phrygia Salutaris. A fost lesne creștinată, dar în secolul al XII-lea a pătruns în sfera spiritualității musulmane, aici săvârșindu-se fuziunea elementelor traco-eleno-islamice. Boneta caracteristică; frigiană era în realitate căciula tracică adaptată climatului mai călduros, prin înlocuirea blănii de miel cu stofe ușoare, viu colorate.

Mysii. În aceeași perioadă istorică și din aceeași regiune a Haemusului, unde aveau vatra originară, după părerea lui Tomaschek, au plecat și Mysii sau Moesii. Aceștia formau un trib foarte numeros și aveau denumiri și subdenumiri. Așa, de exemplu, erau Mysis-Scaii, care au rămas la Dunărea de Jos, dar și în nordul Dunării. Numele tribului Scailor se păstrează în numele cetății Scaidava, aflată între rîul Jastrus (Jantra de azi în Bulgaria) și fortăreața Triamnium. În drumul lor spre sud, o parte a scailor a rămas în Kersones, adică în peninsula Galipoli. Numele dunărean al Moesilor e transferat regiunii cucerite din Asia Mică, ce se va numi Mysia. Învățatul Tomaschek afirmă că Mysii au fost aici tribul cel mai puternic și cel mai important din punct de vedere cultural. După felul așezării lor, s-ar putea spune că Mysii

ar fi fost ariergarda Frigienilor. În epopeile sale, Homer vorbeşte de existenţa Mysilor războinici din ţara tracică de la nord, adică de restul neamului rămas în patrie, şi îl prezintă împreună cu Frigienii ca aliaţi ai Troienilor.

Tribul Mysilor a format un stat-tampon care se întindea pe coasta mării, în dreptul insulei Lesbos, foarte aproape, spre est, de podişul Anatoliei. O ţară muntoasă şi-au ales aceşti Mysi, o regiune asemănătoare celei părăsite în sudul Dunării. Ei fac parte din marele trib al Moesilor, din care s-au desprins la un moment dat. Trecând prin zona de influenţă a Odrisilor, dincolo de Propontida, peste Bosfor, prin ţara Thynilor şi a Bithynilor, ei s-au instalat între Frigia şi Lydia.

Schimbarea grafiei numelui lor nu este decât un efect de coloratură locală, Moesii, Mysii sau Misii find membrii aceluiaşi mare trib trac. Aveau aceleaşi obiceiuri, aceiaşi limbă şi aceleaşi îndeletniciri. Nuclee de populaţie locală existaseră şi aici, ca şi în Frigia şi Lydia, ţări care se întrepătrund, iar faimosul centru Gordion se afla pe versantul sudic al munţilor Temnus, ce continua cu Dindimus, completînd relieful marii ţări frigiene: un semicerc deschis către mare, în centrul căruia erau cele două enclave ale Mysiei şi Lydiei. Practic, Mysii coborâţi din nord au ocupat toată partea de vest a Asiei Mici, iar pe coaste, mai târziu, s-au infiltrat Elenii.

Carienii. Populând teritoriul dintre rîurile Meandros şi Axon, erau originari din Tracia, ca şi Frigienii, după cum arătau Georg Meyer şi Eduard Meyer. Ei au fost împinşi de Greci într-un colţ al Asiei Mici. La început, stabiliţi în insulele Cyclade, au dat Grecilor portul feminin, creasta coifului purtat mai târziu de Palas Athena, mânerele scuturilor şi zalele de fier de la meşterii Traci, care îi însoţeau şi care se pricepeau să prelucreze fierul în acea epocă.

Lydienii stabiliţi pe coasta apuseană a Asiei Mici, în ţara vulcanică a Meonilor, păstrau conştiinţa originei comune cu Mysienii şi Carienii. Limba lor şi-a modificat treptat caracterul, diferenţiindu-se de cea a Mysienilor şi Frigienilor.

După legendă, Artemis, zeitate tracică, a însoţit toate triburile migratoare spre sud, iar templul ce i s-a construit în Efes, în Lydia, reprezintă suprema expresie artistică ce i s-a consacrat. El a fost început de arhitectul Chersifrone, împreună cu fiul său, Metagene, pe locul unui vechi templu, şi a fost terminat de Peonie şi Demetrios, prin secolul al V-lea anterior. Pe un fronton de douăzeci de metri, opt impunătoare coloane ionice sfidau înălţimile. Desigur, măreaţa operă arhitectonică a fost nu numai un omagiu neîntrecut adus unei divinităţi trace, dar şi o operă de artă fără asemuire, care a stârnit gelozia eternilor rivali, a Grecilor, care priveau fără prea multă bunăvoinţă prosperarea şi strălucirea vecinilor lor. Ca o consecinţă a acestui

complex de sentimente, Erostratos l-a incendiat în anul minus 356, sperând că, în acest fel, va distruge şi un mit, mitul unei spiritualităţi şi al unei civilizaţii străvechi. A fost reconstruit de arhitectul Chirocrate, în colaborare cu Scopas, Praxiteles, Parrasios şi Apelles, cei mai de seamă artişti ai epocii, care şi-au pus întreaga măiestrie în joc pentru a-i reda strălucirea. Ca mari artişti, aceştia erau deasupra vrăjmăşiilor şi pasiunile politice. Cultul Artemisei — zeiţa era sculptată în lemn de cedru sau de abanos, cu mai mulţi sâni, simbol al fecundităţii — presupunea, în timpurile străvechi, şi sacrificii umane. Jefuit de Goţi, în 263, din marmura sa au luat apoi creştinii pentru a-şi construi biserici, aşa încât ceea ce n-a reuşit Erostratos, au izbutit creştinii.

Regatul hittit şi cel frigian au influenţat civilizaţia Lydiei. Bunăstarea acestei ţări, îndeosebi în timpul dinastiei Heraclizilor, a cunoscut şi perioade de dificultăţi, astfel încât o parte din populaţia ţării a emigrat în Italia şi a format aici poporul etrusc. Asupra limbii acestora s-au emis multe ipoteze, dar, în Italia, domină părerea că etrusca ar fi o limbă preariană, adică mediteraneană sau „pelasgică". Tot în acest sens se afirmă şi o identificare între limba etruscă şi limba troiană, ceea ce ar confirma tradiţia că poporul etrusc a venit din Lydia, după cum afirmă şi Herodot, căci limbile Lydienilor şi Troienilor nu puteau fi prea diferite.

Nu se cunosc toate cauzele care au determinat triburile trace să pornească spre miazăzi şi spre sud-est. Motivele climatice nu sunt prea concludente. Altele trebuie să fi fost mirajele atragerii spre sud ale populaţiilor din Haemus. Încă din timpuri protoistorice, triburi ca Hittiţii au descins în Asia Mică şi au constituit un regat puternic. Au intrat apoi în contact cu civilizaţiile mesopotamice, cu Africa egipteană: relaţii de război dar şi de pace, cu schimburi culturale. Au venit apoi alte triburi trace, fără a se întinde atât de departe, şi ele au rămas în partea de vest a peninsulei Anatoliene, unde au desfăşurat o febrilă activitate legată şi de transporturi. Au dezvoltat astfel numeroase porturi naturale şi un comerţ înfloritor. Marea Egee a devenit centrul de valorificare a produselor din tot spaţiul tracic şi microasiatic. Grecii au înfiinţat şi ei noi colonii de-a lungul tuturor coastelor Mediteranei Orientale, inclusiv Marea Neagră. Într-o fericită combinare de interese între producători şi comercianţi-transportatori, s-a constituit o „comunitate economică a antichităţii", care a favorizat dezvoltarea civilizaţiei trace, născute în cetatea munţilor Carpaţi şi la Dunăre şi care a iradiat apoi în toate direcţiile. Un contact cu influenţe reciproce a avut loc cu cetăţile greceşti, focare de civilizaţie şi ele. Se poate vorbi deci despre o comunitate etno-culturală traco-greco-anatoliană. Acest produs al vetrei tracice, în care s-a integrat şi Roma, într-o formă şi cu o funcţie specifică, avea să capete un aspect profund şi original. Deoarece Roma — aşa cum

avea să spună Nicolae Iorga — şi-a aplicat pecetea asupra substratului străvechi tracic, în cadrul romanităţii orientale, ca o unitate ce se va transmite poporului român.

Dardanii. Un loc aparte în amalgamul triburilor din Asia Mică l-au ocupat Dardanii, potrivit tradiţiei fondatorii Troiei. Dardanii au dat numele regiunii ce se întinde la sudul oraşului Naisus (Niş) şi Remesiana, până în ţara Macedonenilor, la frontierele de azi ale Albaniei şi Greciei. În nord, vecini erau fraţii lor Moesi, iar la vest fraţii lor Traco-Illiri. Schimbările administrative romane de mai târziu au inclus şi Dardania în marea provincie a Moesiei, pentru ca ulterior, datorită oamenilor de seamă ce i-a dat, să redevină provincie separată.

Marele trib al Dardanilor s-a înmulţit peste măsură, aşa încât, la un moment dat, o parte din populaţie a coborât spre sud şi aceasta încă din mileniile al treilea şi al doilea anteriaore, deci chiar din timpul formării neamului trac şi a desprinderii sale din marea familie europeană, atât de impropriu denumită „indo-europeană" din pricina unor Arieni stabiliţi în Asia. Dardanii emigraţi s-au îndreptat spre sud, unde cele două continente se despart şi se unesc, în acelaşi timp, prin două strâmtori, care pun în legătură Marea Neagră cu Marea Mediterană. Dintre triburile din Peninsula Haemusului, ei au fost primii care s-au stabilit în Asia Mică, în aşa-zisul Hellespont şi Chersones, iar după numele lor aveau să se boteze şi Strâmtorile Dardanelelor, deşi de botez pe atunci încă nu putea să fie vorba.

Peninsula asiatică, unde s-au instalat Dardanii, seamănă cu un cap de delfin. Acest teritoriu se întinde la nord de oraşul cu nume sugestiv, Priapus, iar la sud până la oraşul Adramyttium. Ţinutul s-a numit Troa sau Troada, după primul rege, Tros. Fundarea faimosului oraş Troia a trecut bineînţeles în legendă, iar legenda acestei aşezări consemnează practic începuturile istoriei Europei. După legendă, Dardanii ar fi poposit în această regiune venind din bazinul Dunării şi ar fi ajuns aici către anul minus 3000.

Regele Dardanilor, Tros sau Troe, era nepot al unui dardan important din Tracia. Fiul său, Illos a dat cetăţii şi un al doilea nume, de Ilios, şi aşa a fost apoi cunoscută ea de Greci şi de restul lumii. Oraşul avea nevoie de ziduri de apărare şi acestea au fost construite de fiul lui Illos, Laomedon. Fire vicleană, nepriceput însă la construcţii, Illos s-a adresat pentru executarea zidurilor fortificate zeilor Apollo, Poseidon şi oamenilor lui Eac. Bineînţeles, ca pentru orice proiect, s-a stabilit şi în cazul acesta un onorariu nu numai pentru cunoştinţele tehnice ale arhitecţilor celeşti, dar şi pentru opera de „protecţie" contra „mafiei" de atunci, asigurându-se astfel executarea lucrărilor în pace şi fără surprize. La terminarea fortificaţiilor, Laomedon nu şi-a respectat cuvântul şi a refuzat să facă plata onorariilor ce i se păruseră poate prea ridicate. S-a iscat o ceartă şi, fără multă gândire,

zeii au trecut la represalii şi la răzbunări: Apollo a trimis o ciumă peste Troieni, rărindu-le simţitor rândurile, deşi bieţii cetăţeni nu aveau nici o culpă dacă Laomedon, regele lor, voia să facă economii chiar şi cu zeii, iar Poseidon a trimis un monstru marin, care, lăfăindu-se în apele Dardanelelor, provoca valuri atît de mari, încât ele ameninţau cetatea cu toate fortificaţiile sale atât de măiestrit executate de către Eac şi oamenii săi, în baza planurilor desenate de tehnografii Institutului de proiectări Traco-Hellen „Apollo, Poseidon & Co".

Speriat de nenorocirile abătute din senin asupra cetăţii sale, temându-se să nu cedeze zidurile ridicate fără sacrificii umane (căci nu clădiseră în interiorul lor nici o femeie de meşter, potrivit vechilor tradiţii trace), Laomedon s-a grăbit să consulte oracolul, care, pe atunci, îndeplinea funcţia de „consilier regal". Acesta, după complicate şi misterioase ritualuri, l-a sfătuit pe regele Laomedon să facă un mare sacrificiu, pentru a salva oraşul, şi anume s-o jertfească pe fiica sa, frumoasa Hesione, oferind-o monstrului marin, nu se ştie dacă pentru a fi devorată, sau pentru alte scopuri mai tainice, ţinându-i de urât în adâncul mărilor. Informat la timp de acest trist destin al principesei, faimosul erou Heracle-Hercule, sensibil la frumuseţea feminină, a intervenit cu promptitudine şi, în baza unei promisiuni făcute de Laomedon, a ucis monstrul şi a salvat-o pe Hesione. Regele Laomedon i-a promis eroului caii nemuritori şi iuţi pe care Zeus îi făcuse cadou lui Tros, în schimbul lui Ganimede. După cum se ştie, Ganimede, fiul lui Tros şi al lui Calliroe, era considerat ca cel mai frumos dintre muritori. El fusese răpit pentru a deveni paharnic la ospeţele zeilor. Cu un gest prea puţin regal, cum adesea se întîmplă şi astăzi, Laomedon a trişat şi de această dată şi l-a înşelat pe Hercule, trimiţându-i drept recompensă nişte cai de rând, dacă nu chiar nişte mârţoage. Atunci, Hercule şi mai furios a atacat şi a jefuit oraşul Troia, a răpit-o pe frumoasa Hesione care, fiind prea delicată, n-a fost ţinută pentru sine, ci oferită bunului său prieten, Telamon. Nu se ştie dacă Hesione s-a măritat sau nu cu Telamon, dar a trăit fericită cu dânsul. Din uniunea lor s-a născut Teucru. Cu prilejul devastării Troiei, Heracle l-a ucis şi pe Laomedon, împreună cu toţi fiii săi, în afară de Podarkes, care devine apoi regele Priam al Troiei. Acesta, la rândul său, a avut ca fii pe Hector şi pe Paris, eroi cunoscuţi ai poemului homeric.

Cu toate aceste mici incidente iniţiale oraşul Troia s-a dezvoltat sub regi, numeroşi şi ei, ca şi regii egipteni, dar neposedând o listă cronologică, nu-i putem enumera. Troia a ajuns la mare înflorire după diferite distrugeri, iar acestea s-au produs din pricina poziţiei sale strategice, la intrarea în Marea Neagră, ceea ce dădea Troienilor posibilitatea de a controla comerţul. Prima distrugere importantă a avut loc pe la minus 2150. La un moment dat, Troia a devenit colonie myceniană, între anii minus 2000—1500.

Oraşul a decăzut apoi din nou, începând cu anii minus 1400, şi a fost distrus a şasea oară de către Aheii formaţi, la rândul lor, în spiritul culturii myceniene. După alţii însă, oraşul ar fi fost distrus de un cutremur de pământ. Refăcut a şaptea oară, a durat până în anii minus 1200, când se pare că a fost mistuit de un incendiu. De fapt, această dată corespunde cu terminarea războiului troian, după zece ani de asediu al oştirii lui Agamenon, tot pentru motive comerciale, Frumoasa Elena fiind motivul „businessului".

Dar Troia a renăscut din propria ei cenuşă. De data aceasta însă ca oraş al Lyciei, veche ţară muntoasă din Asia Mică, întinzându-se până la Marea Mediterană şi fiind locuită de Solini şi de Termili, după spusele lui Herodot. În cele din urmă, Troia a devenit ţinta colonizărilor eoliene şi ioniene, iar apoi persane, prin satrapia Frigiei, căzute, la rândul ei, sub dominaţia persană. În această fază, la Troia a fost ridicat un sanctuar zeiţei Athena Ilia, oraşul dobândind în acest fel şi o însemnătate religioasă deosebită. Pe timpul lui Alexandru cel Mare, Troia a ajuns centru cultural panhellenic, ceva asemănător cu centrul sportiv de la Olympia.

Pe plan politic, Troia a reuşit să-şi câştige o situaţie privilegiată, atunci când a ajuns în fruntea ligii oraşelor din Troada, printre care se numărau: Priapus, Parium, Lampsacus, Abydus, Alexandria-Troas, căci Adriamyttium ţinea de Mysia, fundată de alt trib tracic. Această situaţie privilegiată n-a durat mult, căci Troia a trecut în mâna Seleucizilor, iar apoi a intrat sub dominaţia regelui din Pergamon, al cărui ultim rege, Attal al III-lea, murind în anul minus 133, şi-a lăsat statul ca moştenire Romanilor şi, odată cu el, oraşul Troia.

Romanii au acordat Troiei autonomie şi scutire de impozite. Din păcate, în lupta dintre Marius şi Sylla, Troia a fost distrusă. Apoi însuşi Sylla a reconstruit-o. Mai tîrziu, împăratul August a refăcut-o din temelii şi i-a dat numele de Ilium Novum. În această situaţie, integrată Imperiului roman, Troia şi-a continuat existenţa timp de alte patru secole, la sfîrşitul cărora a căzut definitiv şi s-a redus la un morman de ruine.

Lunga şi agitata istorie a oraşului Troia a atins culmile civilizaţiei antice, prin strălucitul trib al Dardanilor. Fundarea cetăţii, încă de la ieşirea din neolitic, constituie primul pas însemnat în conturarea legăturilor cu civilizaţia europeană. Este un moment de apogeu cu care, pe bună dreptate, comunitatea din spaţiul tracic şi anatolian se poate mândri, ca precursoare a clasicităţii greco-romane. Troia a fost pentru Greci un model de organizare politică, economică şi strategică, atrăgând atenţia şi stârnind cupiditatea tuturor anticilor. Pe planul concurenţei, ea reprezintă pentru Grecia ceea ce Cartagina a însemnat pentru Romani, dar cu o soartă mai bună, căci Cartagina distrusă definitiv n-a mai renăscut decât în timpuri moderne, sub numele de Tunis, prin opera altor neamuri. Troia a renăscut

de mai multe ori din propria ei cenuşă, devenind, la un moment dat, chiar centrul religios al unui elenism cultural răspândit în lume de marea personalitate istorică Alexandru cel Mare.

După căderea defintivă a Troiei, uitarea s-a aşezat ca o mantie grea peste numele şi istoria sa. Multă vreme, ştiinţa oficială a arheologiei şi istoriei au trăit îndoieli puternice cu privire la existenţa efectivă a acestui oraş. Istoria sa scrisă, conţinând elemente concrete şi fapte înfăţişate în marele poem cu care începe literatura, *Iliada* lui Homer, oferea însă mărturii vii, pe care toţi le cunoşteau, dar nimeni nu le studia în profunzime, cu atenţia cuvenită nemuritoarei opere. Lingviştii nu sunt întotdeauna istorici, istoricii nu sînt întotdeauna arheologi, şi arheologii nu sunt întotdeauna literaţi cu preocupări de a afla în literatură sâmburele de adevăr de la care s-a pornit, şi n-au ţinut seama de datele istorice conţinute de faimoasele versuri. Cu acest document unic în mâna arheologilor şi istoricilor oficiali, Troia ajunsese o simplă legendă ieşită dintr-o străveche literatură, însăşi existenţa autorului ei fiind pusă la îndoială, deşi şapte oraşe îşi revendicaseră originea lui Homer.

Nepta poleis erizusi sofin dia rizan Homeru :
Smyrne, Rhodos, Colophon, Salamis, Chios, Argos, Athinai.

Sarcina de a studia metodic şi în amănunt această poveste în versuri, învăţând limba greacă şi însurându-se cu o tânără grecoaică, şi-a luat-o comerciantul german Heinrich Schliemann. După ce-a făcut avere din activitatea economică, s-a dedicat studiilor clasice, cu toată seriozitatea şi devotamentul caracteristice naţiei germane. Când a socotit că e suficient de pregătit, şi cum cunoştea pe dinafară aproape toate cele optsprezece mii de versuri, s-a înarmat cu sapă, hârleţ, budac şi târnăcop şi a pornit spre Asia Mică, în valea rîului Meandru. A început de îndată lucrările, cu autorizaţia guvernului otoman, lângă oraşul turcesc de astăzi, Hissarlâk, unde, după identificarea colinelor şi a mormanelor sub care zăceau ruinele numeroaselor oraşe suprapuse ale Troiei, a descoperit o seamă de urme anterioare chiar Troiei homerice. În anul 1870 a scos la iveală rămăşiţele Troiei homerice, despre care a publicat o carte cu toate descrierile săpăturilor şi obiectelor, intitulată *Antichitatea troiană* sau mai simplu, *Troia*. Volumul a apărut în anul 1884 obţinând un imens succes. Schliemann a făcut săpături şi la Mycene, scoţând la iveală tezaurul Atrizilor, ca şi alte importante urme ale civilizaţiei cretano-myceniene. A mai săpat apoi şi în alte regiuni, ca Beoţia, Tirint şi Creta. Prin munca sistematică a marelui arheolog s-a pus capăt pentru totdeauna speculaţiilor privind originea Troiei, această cetate care s-a impus ca formă supremă a civilizaţiei traco-dardane, încă de la începutul celui de-al treilea mileniu anterior, într-o epocă prehellenică, atunci când nici de Myceniemi, nici de Achei şi nici de Dorieni nu era vorba şi nici mitologia greacă nu se înfiripase.

După ce mintea elenilor a trecut printr-o nouă sinteză toate cunoştinţele trecutului, dezvoltând moştenirea predecesorilor Traci, ea a închipuit existenţa unui eponin Dardanos, fiu al lui Zeus şi al Electrei, drept mitic părinte al seminţiei Troienilor, ceea ce, după cum s-a văzut, reprezintă un mod tipic grecesc de prelucrare a istoriei reale.

Cimmerienii. Pe la mijlocul mileniului al doilea, odată cu migraţia unor popoare tracice spre Asia Mică, are loc şi o migraţie din răsărit, pe la nordul Pontului Euxin înspre spaţiul tracic. Primii est-europeni care se deplasează spre vest sunt Cimmerienii. Aceştia locuiau la origine partea dinspre Nistru, Bug şi Nipru şi au fost împinşi de Sciţi spre apus, către Nistru. Ei sunt consideraţi Traci de către scriitorul Arian, precum şi de Aristotel, care îi leagă de Edonii-Traci. Deopotrivă îi consideră Traci şi bulgarul Tzenoff, ca şi germanul Reche. Strabon îi mai numeşte Treieri pe fraţii Cimmerieni şi Troieni, iar o altă fracţiune a Cimmerienilor e numită şi Trali, întemeietori ai oraşului-port Tralleis. Din momentul în care Cimmerienii s-au pus în mişcare, spre sfîrşitul mileniului al II-lea anterior şi au continuat în mai multe valuri, ei au lăsat în urmă multe semne de cultură înrudite cu cele tracice. La anul minus 696, se afirmă că ei ar fi distrus statul Frigienilor. În această vreme, chiar Amazoanele legendare de lângă rîul Thermodon s-a presupus că ar fi fost tot de origine tracă. S-a afirmat că şi Capadocienii aşezaţi între Frigieni şi Cilieni, ar fi făcut parte din marea familie europeană, deşi la acest neam elementul local s-a afirmat mai puternic, ei avînd şi o zeiţă sângeroasă numită Bellona, zeiţă a războiului, cu un cult orgiastic, mai târziu preluat şi de Romani.

După distrugerea statului frigian, Cimmerienii au înaintat spre răsărit, ajungând până la Eufrat şi la poalele munţilor Ararat. Aceşti cuceritori din apus, numiţi „cei de culoare clară" (haik), au fost înrîuriţi puternic de elementele locale şi ulterior asimilaţi. În izvoarele asiriene, Cimmerienii erau numiţi „gimirai".

Două mişcări migratoare ale Cimmerienilor, atât valul nord-pontic, cât şi valul sud-pontic, se întâlnesc în Armenia răsăriteană. Clasa dominantă a Moscilor, pătrunşi pe la anul minus 1070 până la Tigru, a avut un colorit frigian, după cum la Armeni se poate regăsi o influenţă a Sacilor. Se mai poate astfel constata că Perşii n-au avut mare înrîurire asupra componenţei etnice a Asiei Mici, cu toate atacurile şi încercările lor de dominaţie, şi nici colonizarea pe coastele Asiei Mici, făcută de Greci, n-a avut consecinţe etnice, ci doar lingvistice şi culturale.

Herodot relatează că neamul Armenilor, format din aceste migraţiuni şi asimilări, s-ar trage din Frigieni. Haik este eponimul de culoare clară şi ochi cenuşii al legendelor armene, iar limba Armenilor a fost, la început, absolut ariană, după cum observă învăţatul Tomaschek. Suedezul Johannssohn a susţinut, în anul 1911, că Armenii ar fi venit din România de astăzi.

Limba Armenilor, precum se pare, e înrudiță cu limba tracică și își păstrează, până în prezent, vechea sa structură.

Filistinii. Alte triburi socotite de către unii istorici ca fiind de origine tracă, Amoriții și Filistinii, au venit, după Reche, de la Dunărea de Jos, dar, pentru că ei formau numai pătura dominantă, și-au pierdut încă din antichitate limba, pe care evreii — după cum rezultă din Nehemia (XIII, XXIV, V.T.) — nu puteau s-o priceapă. De remarcat că și rîul Struma din Bulgaria de azi se numea în antichitate Phalaestinos. Filistinii apar spre sfârșitul celui de al doilea mileniu în Mediterana răsăriteană și sunt numiți Phalaistinoi. După cum se știe, de la ei derivă numele Țării Sfinte. Tracologul Wiesner observă că și azi putem să reconstruim drumul Filistenilor până în Palestina și Egipt.

Prin substratul ei, Asia Mică rămâne în mare parte tracică, deoarece pe plan cultural Tracii au fost și propagatori ai elenismului, continuat și mai târziu de Bizantini. Cu toată cultura elenistică, Asia Mică și-a păstrat substratul etnic. Nici cucerirea turcească nu l-a alterat, decât în Frigia și Mysia, căci Turcii n-au modificat decât crezul și limba. Oamenii se mândreau cu trupele anatoliene, care continuau tradiția războinică a peninsulei. Cu toate divergențele culturale de suprafață, Asia Mică rămâne strâns legată de sud-estul european.

4.

TRACO-ILLIRII ŞI ETRUSCII ÎN ITALIA

Peninsula Italică a avut mai multe denumiri, dacă ţinem seama de tradiţia privind pe Saturn, Enatrius şi Italus, şi anume Saturnia, Enotria şi Italia. Grecii au denumit partea de sud Ausonia şi această denumire s-a extins uneori la întreaga parte continentală. Etimologic, numele de Italia ar deriva de la latinescul *Vitulus*, adică viţel („ţara viţeilor" sau „pământul protejat de viţelul" poate de aur). Unei bune părţi din tineretul de astăzi i s-a dat şi această poreclă, dar cu scop educativ. De ce Italia modernă nu şi-a luat numele de la Roma, *Caput Mundi*, aceasta rămâne una din enigmele istoriei.

Actuala populaţie a Italiei, neolatină din grupa ariană mediteraneană, e rezultatul unui amestec dintre vechea populaţie şi multe suprapuneri ulterioare. Istoria menţionează pe Liguri, Siculi, Umbri, Sabini, Latini, Osci şi pe alţii dintre noii veniţi în diferite valuri, până în timpuri istorice recente. Toţi aceştia au luat cu timpul numele generic de Italici şi locuiau Italia centrală şi meridională, excluşi fiind Messapii, Iapigii, Etruscii şi Grecii din coloniile de sud, care formau *Grecia Magna.*

Aşezările paleolitice din Italia atestă şi ele prezenţa omului european, care s-a manifestat pe aceste teritorii, după cum arată recentele descoperiri arheologice, îndeosebi uneltele de formă migdaloidă, în partea centrală, şi musteriene pe toate coastele maritime. S-au găsit multe dovezi de locuire din neolitic, ale unor civilizaţii destul de dezvoltate. În eneolitic, populaţiile au lăsat obiecte de aramă, de argint, aşezări palafite pe terenuri mlăştinoase, precum şi terramare, în ţinuturi fără mlaştini. Unii cercetători au atribuit acestor populaţii numele de Italici, dar, după alţii, ar fi vorba de populaţii venite din nord. Referindu-ne la timpuri mai recente, la epoca fierului, observăm că Italicii au creat cultura aşa numită Villanoviana. Sunt şi păreri potrivit cărora însă primii Italici ar fi venit în Italia ca Proto-

latini sau Latino-Siculi, pe la mijlocul mileniului al treilea, ajungînd în Sicilia, pe care au împărţit-o în două fracţiuni: între Siculi şi Sicani.

În nord-vestul Italiei au locuit Iberii-Liguri peste care s-au aşezat Celţii, de unde şi numele roman de Galia Cisalpină. La răsărit au poposit triburile illirice ale Veneţilor, Iapigilor, Messapilor, Calabrilor, care au ocupat zona orientală a Peninsulei. În felul acesta, Italia răsăriteană intră în mod şi mai vădit în zona de influenţă a spaţiului traco-illiric. Aceste triburi vorbeau limba illirică, ce se apropie prin substratul ei arian de latina vulgară. După alte versiuni legendare, Messapii ar fi poposit pe la anul 1000 anterior, venind de pe coastele Illiriei şi ar fi trăit organizaţi în formaţiuni politice, cu regi ca Opis, Artas, Messapus ş.a. în oraşele de pe coastă, la Uria, Rudiae, Brundusium, Lupiae.

A treia componentă a Italiei o formează Etruscii, care, după spusele lui Herodot, nu sunt altceva decât populaţie plecată din Asia Mică. Probabil în urma unei secete de durată, o parte din populaţie s-a îmbarcat pe mare, în căutarea altei ţări, pe care au aflat-o mai întîi în Arhipeleagul Balearelor, apoi în Italia Centrală şi Italia de Vest. Ei sunt cunoscuţi sub numele de Etrusci sau Tirreni. Multă vreme a planat un adevărat mister asupra originii acestei populaţii şi asupra limbii şi alfabetului ei nedescifrat. Studii din ultima vreme, bazate pe comparaţii cu limba albaneză, ca cele semnate de Zacharias Mayani şi publicate la Paris sub titluri sugestive ca *Etruscii încep să vorbească* sau *Sfârşitul misterului etrusc* au dus la o confirmare a relatărilor lui Herodot. O descoperire excepţională a fost făcută în anul 1975 la Atri, o tabulă bilingvă în etruscă şi latină, întocmai ca piatra bilingvă descoperită la Rosetta de Champolion, care a dus la descifrarea hieroglifelor. Înainte de întemeierea Romei, Etruscii au dat renume şi au creat istoria Peninsulei Italice, dăinuind multă vreme ca popor autonom, creator al celei mai avansate civilizaţii, în tot centrul Peninsulei (Etruria, Toscana de azi, Umbria, Latiul Sudic şi coastele Mării Mediterane).

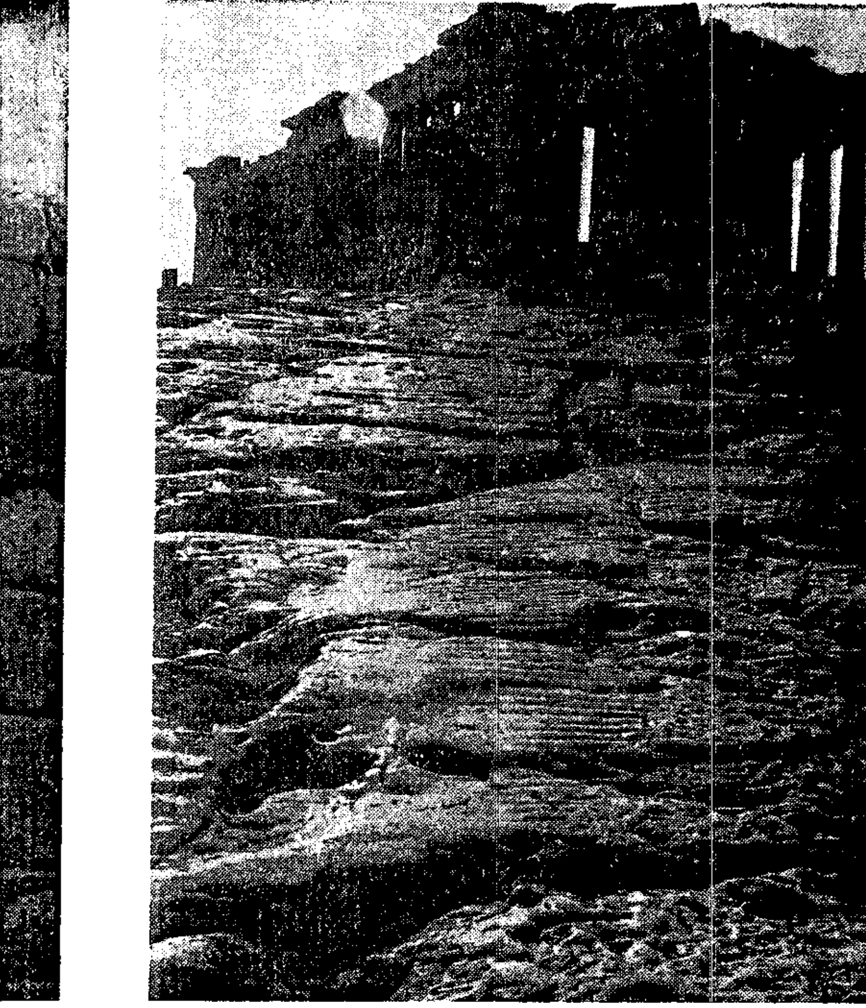
Altă componentă a populaţiei din Peninsula Italică o alcătuiesc „Italioţii", adică colonii greci din sud, care proveneau în majoritate din oraşe. În acest fel, zona de est a Italiei a fost presărată cu triburi illirice, iar în mod direct sau indirect, au avut loc unele infiltrări tracice. Sub cârmuirea Romei s-a creat cel mai mare şi mai important stat al antichităţii sub însemnul SPQR. Însăşi legenda descălecării lui Eneas, după căderea Troiei, popularea coastelor tirreniene şi întemeirea oraşului Alba Longa, confirmă raporturile Peninsulei cu spaţiul illiric şi parţial cu cel tracic. Însuşi Caesar avea să se mândrească cu descendenţa troiană şi avea să aducă un omagiu eroilor troieni, chiar sub ruinele celebrei cetăţi. De altfel, el intenţiona să-i redea vechea glorie. Legenda descendenţei troiene este însă o creaţie intelectuală târzie, după cum se ştie.

Numeroase detalii privind viaţa materială şi spirituală a popoarelor italice, etrusce, illirice şi „italiote“ abundă în tipăriturile din ultima vreme în Italia şi ele pun tot mai bine în lumină existenţa acestor popoare, conturând din ce în ce mai clar imaginea zonei răsăritene a spaţiului italic, care se leagă de problemele ce ne preocupă în această carte. Ele se regăsesc însă mai pregnant în epocile în care Imperiul roman a trecut la unificarea Tracilor prin romanizare, din iniţiativa şi sub emblema Romei, marcând începuturile celei mai impunătoare construcţii politico-economice şi militar-culturale a Europei din antichitate, până azi nedepăşită.

Mycene, vedere aeriană

Mycene, Poarta Leilor

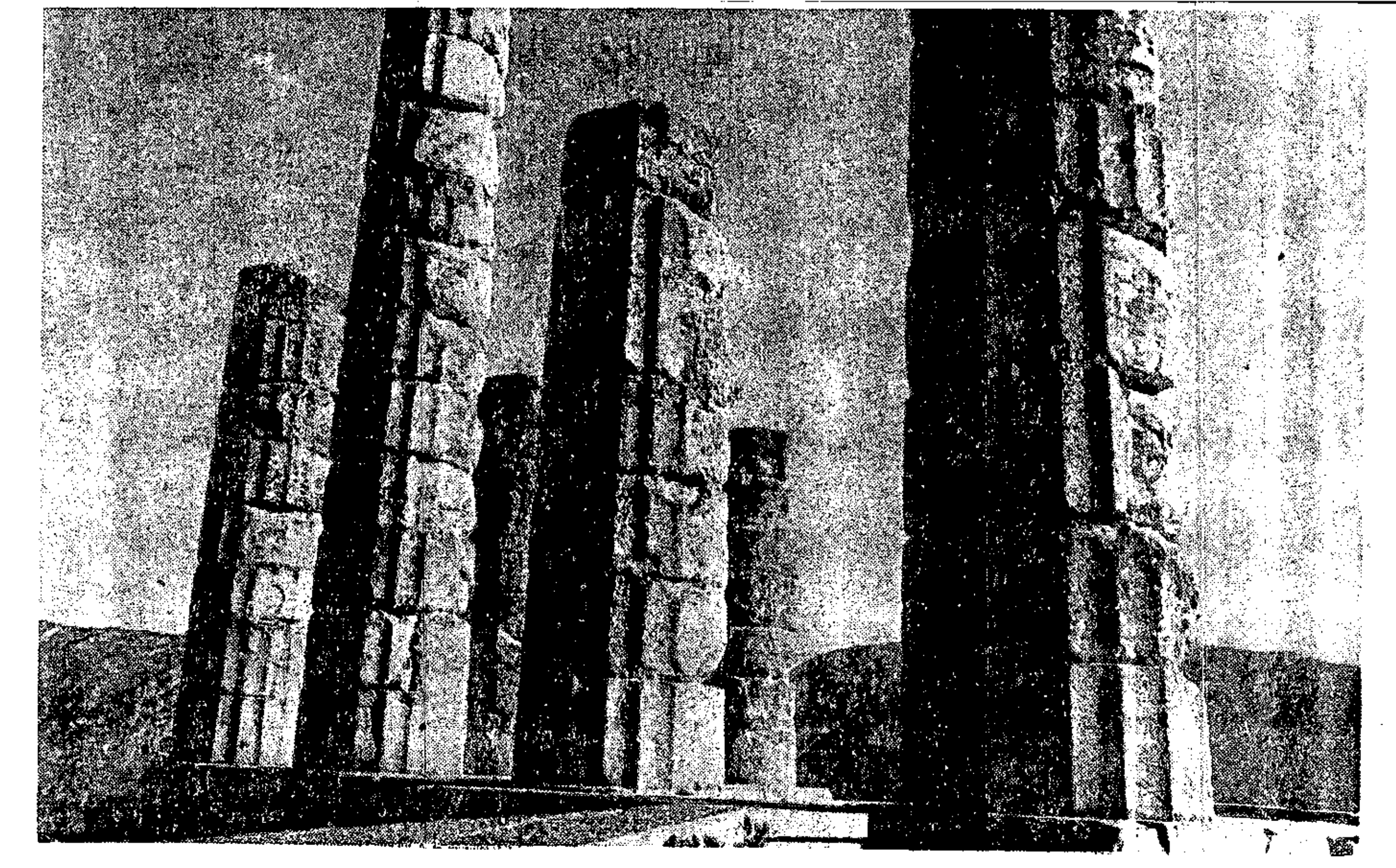
Acropole, Athena

Zeiţa Cybele, Muzeul din Delphi

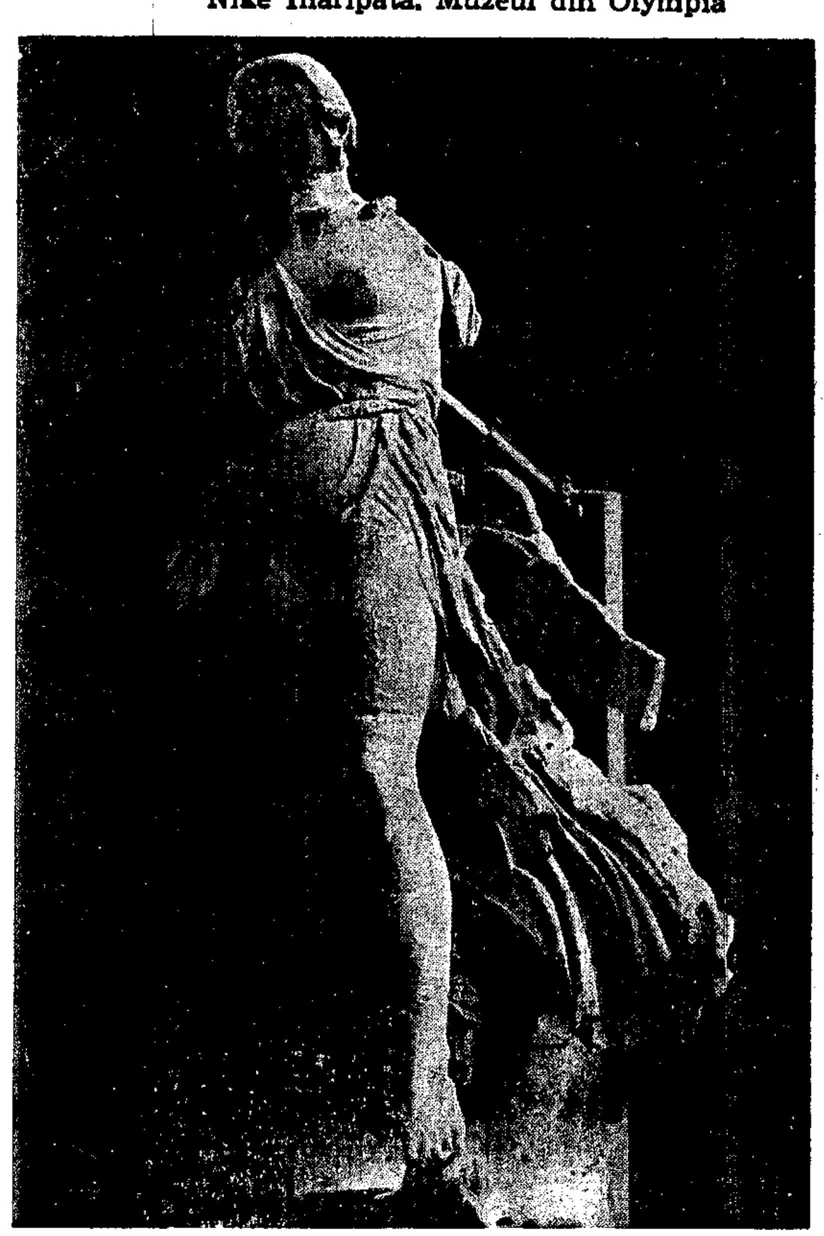
Acropole, Athena, Propileele

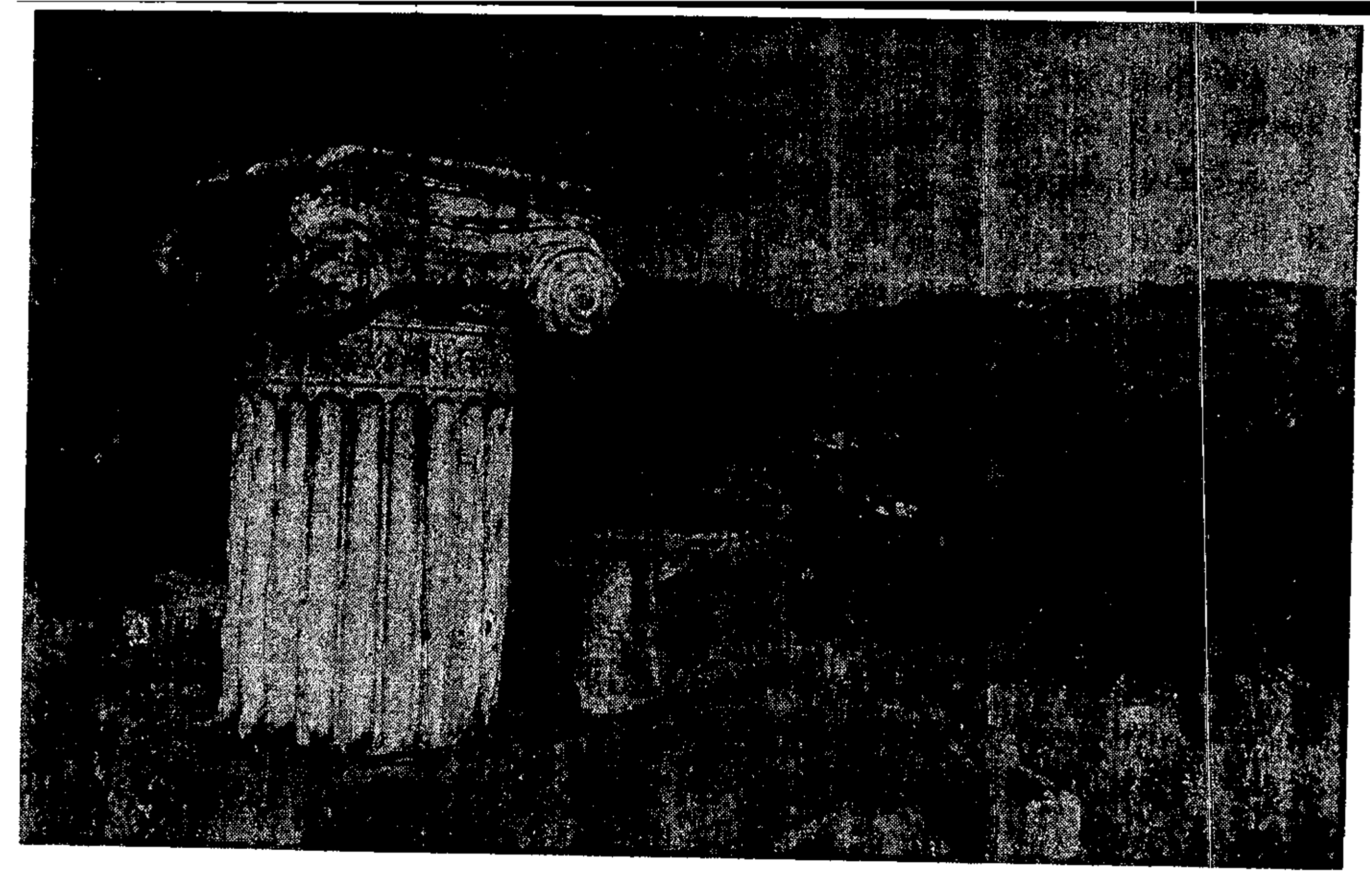

Coloane în stil doric, Delphi

Nike înaripata. Muzeul din Olympia

Coloană ionică, Delphi

Dionysos și Demeter, teracotă, sec. V anterior, Muzeul din Reggio

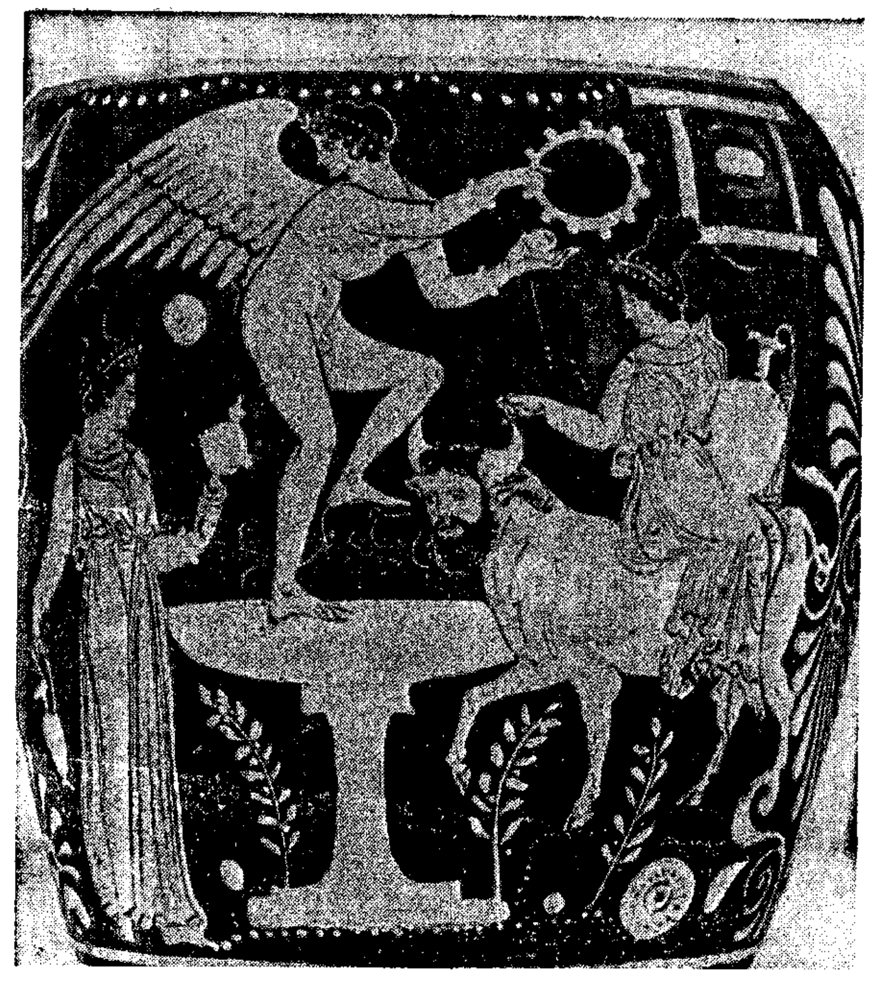

Artemis şi Apollon omorînd copiii lui Niobe, secolul V anterior, Muzeul Louvre

Hermes adormind pe Argo, pentru a o elibera pe Io (Pinturicchio, frescă din Vatican)

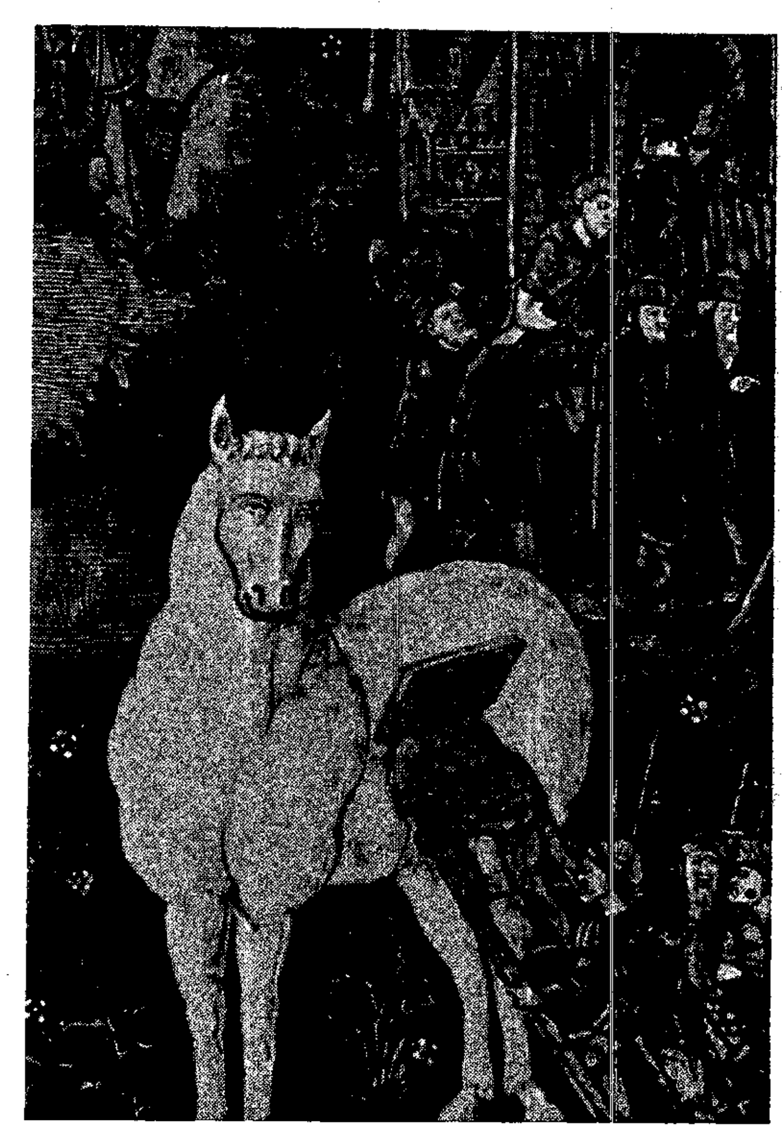

Pythia, preoteasa Oracolului din Delphi

Dionysos sub formă de taur

Ruinele Troiei

Calul troian, Muzeul Louvre

Zeus şi Titanida Leto, cu copiii gemeni, Apollo şi Artemis

ılturul lui Zeus hrănin-ı-se din ficatul lui Prometeu

Hera transformă în vacă Io. Hermes îl ucide pe Arg

IV.

MITOLOGIE ŞI ISTORIE

1.

MIŞCĂRI DE POPOARE ÎN MILENIUL ÎNTÂI

Urmând periodizarea clasică a trecutului celui mai îndepărtat al omenirii, am putea spune că preistoria se termină cu epoca fierului, la anul 1000. Ne referim, în special la Europa, deoarece în Orient ea începuse încă din epoca bronzului. Din epocile precedente ne-au parvenit, este drept, documente arheologice, dar nu există documente scrise, deşi avem cunoştinţe suficiente despre om şi din acele vremuri. Protoistoria omenirii s-ar putea spune că debutează cu adaptarea la noi condiţii create de tehnologia fierului, când Europa depăşeşte decalajul faţă de Orient şi trece înaintea acestuia.

Grupată în familii, în diferite continente, neamurile ariene rezultate dintr-o antropogeneză complexă şi îndelungată s-au extins apoi în zone mai îndepărtate, până în India. Cu timpul, omul arian a căpătat o înfăţişare mai evoluată şi, folosind graiul, ca cel mai eficient mijloc de comunicare, cât şi cultivarea pământului, a pus bazele adevăratei sale civilizaţii. Neamurile desprinse din marea familie ariană au căutat să se exprime şi în mod grafic, spre a transmite idei şi date urmaşilor, căci marea problemă a omului este formarea *ex novo* a fiecărei generaţii, deoarece prin codul genetic nu se transmit decât „instincte" de bază (celelalte vieţuitoare transmit şi „cunoştinţe"). Faptele omului încep să fie cunoscute şi transmise sub formă de legende, epopei sau povestiri orale. Cu anul minus 1000, putem spune că începe istoria Europei bazată nu numai pe dovezi arheologice, dar şi pe cele scrise, primele afirmări importante săvârşindu-se în spaţiul tracic. Din această epocă avem date precise asupra întâmplărilor politice şi militare, financiare şi demografice, termenul de „cultură" depăşind sensul arheologic şi ridicându-se la adevăratul său înţeles, acela de sistem creator de valori spirituale, în necontenită evoluţie şi amplificare, cu aplicaţii concrete şi practice menite să amelioreze viaţa omului. Aşadar, devenind tehnică, adică artizanat, şi apoi industrie, mai exact „civilizaţie atotcuprinzătoare".

Scrisul a fost adoptat și utilizat în spațiul tracic, apoi în spațiul greco-roman, practic în toată Europa pe atunci cunoscută. Prin el s-au transmis datele necesare istoricilor, ba chiar istoria scrisă a luat ea însăși ființă începând cu părintele ei, Herodot. O poziție aparte o are Hecateu și, înaintea sa, Homer, dacă acesta a trăit în al optulea secol anterior, în loc de al șaselea sau al cincilea, după unele vechi opinii, sau dacă nu a fost de-a dreptul contemporan cu războiul troian, trăind chiar în cetatea asediată. Prin relatarea sa echilibrată despre Troieni și despre Achei și prin evocările sale în miile de versuri în metru antic, cu referințe și detalii, Homer nu mai poate fi socotit altfel decît „primul istoric al Tracilor și al Europei în genere", eliberându-l astfel de „captivitatea" pe care i-au creat-o Elinii, prin simțul lor exagerat de „proprietate" asupra culturii antice.

În acest context ne întrebăm dacă mai este cazul să calificăm această perioadă după metalele care au început a fi folosite. Căci, dacă am urma această clasificare a epocilor, cea mai actuală ar trebui să cuprindă întreaga tabelă a elementelor simple. Mai prudenți, oamenii de azi au abandonat metalele și s-au adresat energiei, epoca noastră numindu-se „epoca energiei atomice". Deci, în această epocă n-ar mai fi potrivit să ne folosim de cioburi și metale, când deținem date scrise, important fiind pentru omenire și ce a „gândit" omul, nu numai ce a lăsat prin iscusința „brațelor" sale, deși și aceasta presupune gândire!

Mileniul întâi anterior marchează trecerea civilizației europene și, deci, și a celei tracice, de la epoca bronzului la epoca fierului. Învățații nu sunt de acord asupra datelor. Unii încheie epoca bronzului la anul minus 1200, în timp ce alții lungesc epoca bronzului până la anul minus 800. Istoricul Veit Valentin fixează aceeași epocă la anul minus 750. Precizarea acestei date are o importanță relativă, deoarece ea nu poate să fie egală pentru toate neamurile și regiunile și, ca atare, variază de la o zonă la alta. Acele popoare care se aflau în posesia minereurilor, ca Tracii din Transilvania și Banat, au putut să utilizeze fierul mai devreme, avându-l sub picioare. Așadar, pentru ele poate fi mai verosimilă începerea epocii fierului încă de la anul minus 1200, după cum susținuse încă din 1960 Dumitru Berciu. De altfel, cercetările arheologice făcute în ultimii ani în România au adus dovezi concrete privind vechimea metalurgiei fierului în Banat și Crișana. Amintim că cea mai veche sabie de fier cu două tăiușuri și de o eleganță rivalizând cu aceea a săbiilor myceniene a fost descoperită în Banat. Înarmați cu arme de fier, Dorienii au descins între anii minus 1200 și minus 1000 înspre sud, învingând populațiile locale, asupra cărora au reușit să-și impună autoritatea în mod absolut, la fel după cum Aheii au pogorât în cursul epocii bronzului, înarmați cu unelete și arme de luptă făurite din acest nou metal, mai rezistent decât cuprul utilizat înainte.

Care este fizionomia spaţiului tracic la începutul acestui mileniu?

La hotarul dintre mileniul al doilea şi mileniul întîi începe marea mişcare a popoarelor ariene. După mileniul de expansiune ariană de la apus spre răsărit (până în India, unde localităţile Mohenjo Daro şi Harappa, încă de cercetat, ne pot rezerva destule surprize), începe o lungă perioadă de restrângere a spaţiului arian, datorită deplasării spre apus a popoarelor turco-mongole. Presiunea acestora se exercită timp de două milenii, până când aceste popoare ajung în inima Europei.

Până la începutul mileniului întâi anterior, spaţiul tracic a jucat rolul de rezervor etnic, în acelaşi timp contribuind efectiv la formarea civilizaţiilor europene. Începând de la anul minus 1000, acest spaţiu joacă şi rolul de tampon în calea migraţiilor care vin de la răsărit. Prima mişcare, sub presiunea Sciţilor, a fost de retragere a Tracilor-Cimmerieni aflaţi dincolo de Nistru. Trecând probabil prin Dacia şi prin Peninsula Haemusului, Tracii-Cimmerieni au ajuns până în Asia Mică. O altă ramură a lor, ocolind Marea Neagră, a poposit în Orientul Mijlociu venind dinspre nord.

Tot în mileniul întâi anterior, în urma unei creşteri a populaţiei celtice din nord-vestul continentului, se constată şi o mişcare a acestora spre est şi spre sud, ajungând în Câmpia Pannonică, în Banat, în Transilvania, în Moesia, în Haemus. Descinzând apoi în Asia Mică, Celţii au format statul Galatia, care a durat multe secole. Se pune totuşi întrebarea dacă Galileea, „ţara păgânilor" pentru Hebrei, nu este mai legată de numele Celţilor-gali, numiţi Galati de către Greci, decât de termenul „Gal-el-goimi", propus de scriitori evrei.

De la nordul Europei, începe şi expansiunea spre est a triburilor aparţinând culturii zise lusaciană. Câtă vreme mişcările din apus se izbesc de blocul tracic din Munţii Carpaţi şi sunt respinse sau îndreptate în altă direcţie, mişcările dinspre răsărit se topesc încet-încet, pe măsură ce se extind în spaţiul intra-carpatic sau dincolo de el. Cimmerienii au cunoscut şi ei metalurgia fierului, la apropierea lor de leagănul Tracilor, de Dacia, unde, în orice caz, au putut să se perfecţioneze în tehnica acestui metal. După unii istorici români, ar mai fi fost şi alte căi de pătrundere a metalurgiei fierului: una elenică şi alta italică, deşi nici una nici alta nu posedau minereuri de fier şi cărbune, ca zonele Banatului şi Transilvaniei. De aceea se susţine în prezent că în Dacia preromană cunoştinţele tehnologice legate de metalurgia fierului s-au răspândit de timpuriu şi că Dacia a jucat un rol important în difuziunea metalurgiei fierului, a cărei origine este căutată de către oamenii de ştiinţă în lumea hittită. Ţinuturile Greciei şi ale Italiei au uşurat doar difuziunea fierului, un centru metalurgic puternic existând în Nord-Vestul Peninsulei Haemusului. Se ştie că Hittiţii au păstrat cu multă grijă secretul acestui meşteşug. Numai după distrugerea statului

hittit are loc difuziunea acestei descoperiri fundamentale în domeniul tehnicii şi al civilizaţiei protoistorice a Europei.

Transilvania şi Banatul, au avut un rol important în metalurgia fierului, după cum mai înainte, avuseseră un bun renume în prelucrarea bronzului, creindu-şi o mare arie europeană de răspândire prin calitatea produselor. În Transilvania s-au descoperit cinci depozite cu o cantitate de circa 4000 kg de bronz, cantitate foarte mare pentru vremea aceea, dovedind importanţa metalurgiei în acest teritoriu. În orice caz, la venirea Cimmerienilor în Dacia prin incursiunile ce le făceau până în Europa centrală, ei au contribuit şi la răspândirea metalurgiei fierului, introducând între altele şi harnaşamentele cailor, ţinuţi în frâu de zăbale metalice de fier de tip traco-cimmerian. Spaţiul tracic central a contribuit, încă de la început, la elaborarea tehnicilor de făurire a unor obiecte şi la răspândirea lor : de pildă, fibula de tip Peschiera, făcută din fier, care poate fi găsită în nord-vestul Peninsulei Haemusului, în Grecia, în insulele Egee, în spaţiul carpato-dunărean, până la Liov în Galiţia, în ţara Leşilor de mai târziu. Prezenţa acestui obiect în acelaşi timp într-un spaţiu foarte larg presupune facilitatea circulaţiei şi comunicării, înlesnită şi de factorii tehnico-lingvistici, dar mai ales unitatea şi gradul înalt al civilizaţiei Tracilor.

Mişcările se petrec însă şi spre sud-vest, căci Celţii ajung, în prima jumătate a mileniului I, în Spania, unde formează, împreună cu Ibericii, o civilizaţie atât în nord, în jurul munţilor Cantabrici, bogaţi în cărbune şi fier, sau în Galicia şi în zona ocupată de Basci, a căror origine şi stabilire nu au fost încă determinate, precum şi în Valea Beticei, în jurul centrului numit azi Sevilla, unde ia naştere o cultură bazată pe fier, dar... şi pe aur, cum probează splendidele obiecte expuse în muzeul oraşului.

Celţii, al căror centru de dezvoltare devine Galia, au descins şi în Peninsula Italică, în mod masiv în nordul ei, îndeosebi pe Valea Padului, până în Munţii Apenini, unde au creat oraşe şi o seamă de aşezări mai mici şi au dat nume râurilor şi munţilor. Îndeosebi Galii Insumbri se fixează în centrul acestei zone, în Mediolanum (mai târziu Milano). După ce au trecut Alpii, Galii au străbătut Peninsula Italică, până în sudul ei, multe hidronime de origină galică atestând prezenţa lor în aceste părţi. Roma a încercat să stăvilească invazia galică, dar, până la urmă a fost cucerită pentru scurt timp. Apariţia agresivă a Galilor sub zidurile Cetăţii Eterne a fost semnalată, după legendă, de gâştele Capitoliului (nu Campidoliului, căci fantezia, pentru a nu spune gastronomia populară, l-a transformat în „câmpuri de ulei"), iar populaţia refugiată a lăsat în faţa lor doar pe bătrâni şi pe copii.

Tot în epoca fierului au loc infiltraţiile populaţiilor ariene traco-illirice, în special pe coastele de răsărit ale Italiei. Italicii dau naştere în această vreme culturii Villanoviene. Pătrund în peninsulă Mesapii, Yapigii şi Si-

culii, iar în nord-estul Italiei se așază Venetii. Pământul Italiei primește elemente de arhitectură și decorație, care, după Springer „se acoperă aproape total cu arta veche grecească", artă cu rădăcini vechi tracice. Stesicoros (minus 640—555), poetul liric care a perfecționat poezia lirică corală — paralel cu nemuritorul Homer, fondator al poeziei epice —, îl conduce în apus pe Eneas, în opera sa *Distrugerea Troiei*. Tot el îi identifică pe locuitorii autohtoni ai Siciliei și Italiei cu Troienii. Trâmbițașul troian Misenos devine eponimul munților Miseni. Tucidide și Pseudoschylos, precum și alții, în relatările lor, îl urmează pe Stesicoros. Hecateu istoricul, consideră că orașul Capua a fost întemeiat de Troieni. Legendele Siracuzanilor pun în legătură cu Roma pe Ulysse și Eneas, fapt subliniat de istoricul german Kornemann. După Hellanicos, care scrie pe la anul minus 400, Ulysse și Eneas trec prin țările Tracilor și Moloților în Italia. Aici, femeile troiene, venite cu ei, le ard corăbiile. Eneas întemeiază orașul Rum, denumit după una din aceste troiene, nume care seamănă și astăzi cu formula bizantină și turcească a patriarhiei de la Constantinopol, numită Rum Patriarhanesi. Deci, Roma poartă numele unei femei din Tracia, după această versiune, pe când după unii cercetători cuvântul ar fi de origine etruscă. Și Aristotel, la rândul său, ne relatează că descendenții bărbaților achei și ai sclavelor troiene, rătăcite cu corăbiile lor pe malul Italiei, au procreat neamul Latinilor. Pe la anul minus 289, sicilianul Callias amesteca legendele lui Ulysse, Eneas și Romulus. Pe la anul minus 262, Timaios din Taormina desăvârșește formula legendei troiene. După douăzeci de ani are loc, după celebrul istoric Mommsen, „primul contact dovedit între Roma și răsăritul grec"... mai exact intervenția Senatului roman pentru „Ilienii înrudiți", adică pentru Troieni. Elvețianul Bachoffen a arătat cât de importantă era legenda lui Eneas pentru evoluția istoriei romane: „Noi, oamenii veacului al XIX-lea... abia suntem în stare să ne dăm seama de forța pe care idealuri importante o dau unui neam întreg și cu atât mai puțin putem să punem în valoare însemnătatea pe care tradiții populare, ca legenda lui Eneas, au avut-o pentru evoluția geniului unui neam. Noi considerăm aceste legende drept produse literare, le considerăm ca obiecte de polemică literară, le considerăm ca basme târziu concepute sau închipuiri mitice asupra evenimentelor istorice. Dar în vremea antichității, aceste legende sunt elemente de forță și precum legenda noastră elvețiană, a lui Wilhelm Tell, are o influență hotărâtoare asupra evoluției unui neam, epopeea lui Virgiliu pentru Romani este cartea populară preferată, numai din cauza faptului că în această epopee romanul își recunoaște destinul și ideea dominantă a neamului său". Tot Bachoffen mai relevează că tocmai flaminatul, adică preoțimea cea mai înaltă, cea mai națională și cea mai romană de la început derivă de la Eneas. „Cu mândrie Roma putea să privească înapoi spre șesul de lângă

Muntele Ida, căci originea troiană a celei mai vechi familii romane nu era o închipuire deşartă".

Când, în urma expansiunii romane, învăţăturile răsăritului au pătruns în cetatea eternă, spiritualitatea tracă se manifestase deja puternic. Influenţa tracă se afirmă în Venera elynică de pe Eryx din Sicilia apuseană, care a fost adorată pe Capitoliu. Kornemann o consideră promotoarea zeităţilor Mater Idea, Mama Mare de pe Muntele Ida, care a fost acceptată în Pantheonul roman în anul minus 204. Zeul trac Dionisie este adorat în mod intens în Sicilia. Întemeietorul marii puteri siracuzane poartă chiar numele lui. De la oraşul Kyme (prababil Cuma, colonie grecească în sudul Italiei), cultul lui Dionisie pătrunde la Roma, împreună cu zeiţele Demetra şi Core, precum ne arată un mare cercetător al religiei greceşti, Willamowitz. Este adevărat că aşa-zisul „Senatus consultum de baccanalibus" din anul 186, cel mai lung manuscris antic care ni s-a păstrat în proză, gravat pe o tablă de fier, respinge acest cult, dar curând „Carus navalis", trăsura lui Dionisie devine „carnaval". După Kornemann, importanţa acordată lui Dionisie la Roma încă nu a fost îndeajuns cercetată. Acest cult are importanţă şi în viaţa statului, căci religia lui Dionisie în răsăritul elenistic al Diadochilor alexandrini a fost pusă foarte timpuriu în slujba cultului domnitorilor Diadochi, devenind un instrument de propagandă politică.

Fenomene asemănătoare se prezintă în cazul pitagoreismului — o filosofie religioasă lansată de marele matematician — care s-a afirmat prin opera lui Ennius. De la ordinea de bătălie a Samniţilor, care au decis soarta bătăliei navale de la Actium, Roma devenită mare putere a preluat mereu elemente răsăritene, chiar mai mult decât s-a crezut până acum, direct sau indirect din spaţiul tracic.

În acest mileniu, Italia mai este teatrul unei noi invazii, şi anume aceea a Etruscilor. McIver este de părere că Etruscii ar fi venit încă de prin secolul al XII-lea anterior, când are loc şi invazia „oamenilor mării" în Egipt. Textele egiptene vorbesc despre un popor, Thrusa, pe care mulţi istorici îl consideră a fi poporul etrusc. Învăţatul Piganiol crede însă că Etruscii vin din Asia Mică, în secolul al VIII-lea anterior, în urma invaziei Traco-Cimmerienilor în acea zonă. Italienii îi consideră pe Etrusci ca populaţie indigenă. Cum remarca însă Bosch-Gimpera, onomastica etruscă are surprinzătoare asemuiri cu onomastica Lydienilor, Frigienilor şi Urartienilor. După Vladimir Georgiev, etrusca este o limbă înrudită cu hittita. Lingvistul comparatist român, A. Vraciu, afirmă că sunt asemuiri surprinzătoare între limbile română, albaneză şi etruscă, în toate cele trei limbi întâlnindu-se cuvinte care au o origine preromană. În baza acestei constatări lingvistice, s-ar putea presupune originea europeană a Etruscilor.

Mai apropiat de faptele istorice, Herodot afirmă cu hotărîre că Etruscii au venit din Lydia.

Important de subliniat este faptul că, în mileniul întâi anterior, mai precis în secolul al optulea anterior, s-au creat centre de putere, între care două cetăţi menite să transforme istoria lumii, înţelegând prin „lume" istoria Europei şi a hinterlandului său, reprezentat de Marea Mediterană, cu zona africană şi anatoliană. Aproape paralel, s-a fondat oraşul Athena, care se va afirma prin cultură, şi oraşul Roma care va domina lumea. Ultimul, ca stat european, a trecut prin trei faze politice, de regat, republică şi imperiu, unificând lumea antică pe atunci cunoscută, şi impunând cu forţa oştilor, forţa legii romane. Astfel, ea a instaurat o ordine internaţională de durată. La aceste centre (simboluri a două peninsule) s-au mai adăugat şi centrul de putere de la Pella, al imperiului macedonean, precedat de altele întemeiate de Odrisi, Illiri, Epiroţi, Bosporanii pontici Cimmerieni, Geto-dacii lui Burebista etc.

2.

MITOLOGIA TRACĂ, PRIMA „ISTORIE" A EUROPEI

Odată cu încheierea mişcărilor de popoare înspre şi din spaţiul tracic, se poate constata, în cel de-al doilea mileniu anterior, o relativă stabilitate a populaţiei băştinaşe, care se pregăteşte să-şi facă apariţia în istorie. Bineînţeles războaie au existat şi istoria începe tocmai cu povestirea lor. Aşa ne arată Homer, cu războiul troian, aşa ne arată Herodot, care îşi începe opera istorică în două volume cu războiul lui Cresus, regele Lydiei, primul care i-a atacat pe Eleni, aşa ne-o arată Tucidide, care povesteşte războiul peloponeziac. Înaintea acestor istorici a existat o istorie nescrisă, povestită doar de rapsozi în cântecele lor epice, iar mai înainte a existat o mitologie, jumătate adevăr, jumătate înflorire sau imaginaţie şi completare a faptelor reale. Nu se poate exclude din mitologie sâmburele de adevăr de la care s-a pornit, şi de aceea ele sunt surse preţioase pentru cunoaşterea trecutului. Orice popor apărut cu istoria sa pe scena lumii a avut şi o mitologie. Chiar popoarele nordice, ignorate atâta timp de istorie, s-au manifestat în primul rând prin credinţele lor grupate într-un sistem mitologic.

Marele neam al Tracilor a avut o mitologie proprie, destul de sumar cunoscută. Ea se găseşte şi astăzi în unele din tradiţiile populare din folclorul românesc. Cercetarea sistematică a vechilor credinţe din panteonul trac şi publicarea unor lucrări menite să sintetizeze şi să recompună lumea personajelor şi ficţiunilor antice ar constitui o operă de prestigiu.

La baza culturii europene stă nu numai mitologia greco-romană, ci şi mitologia tracică. Civilizaţia europeană îşi datorează o parte din structura ei intimă Tracilor. Aheii şi Dorienii se manifestă în Peninsula Haemusului într-un moment în care neamul tracilor era constituit. Aheii şi Dorienii, pornind din spaţiul traco-illiric, e firesc să fi moştenit o parte din realizările spirituale caracteristice acestui spaţiu.

Osmoza traco-preelenică se realizează, în primul rând, în mituri şi zeităţi, după cum ne mărturiseşte Homer şi literatura post-homerică. Preju-

decata întâietăţii şi superiorităţii culturii greceşti era până în timpurile moderne atât de mare, încât cu greu se putea demonstra că această cultură nu s-a născut gata formată, precum Athena din capul lui Zeus, ci a fost rezultatul unei lungi evoluţii, a cărei desfăşurare a cuprins şi lumea tracă. Tradiţii consemnate de literatura grecească pledează în acest sens. Nicolae Densuşianu a încercat să reconstituie o lume extraordinară, cu o mitologie din care nu lipsesc nici marile zeităţi. Cantitatea materialului adunat de Densuşeanu este imensă. Un studiu critic al său, bazat pe principiile actuale de cercetare, ar putea să ducă la rezultate nebănuite din care toţi ar ieşi cu un cîştig.

Mitologia tracică născută în Cetatea Zeilor, în Cogaion sau Gogaion, în spaţiul carpato-danubian, a fost preluată în parte de tradiţia literară grecească. Pentru aceasta trebuie să fim recunoscători scriitorilor greci şi negreci, care au scris într-o limbă de mai mare circulaţie într-o anumită epocă, fixând pentru totdeauna miturile şi imaginea spiritualităţii trace. Povestind-o şi repovestind-o mereu, în încercarea lor de perfecţionare, nu au mai citat cum e obiceiul astăzi, sursele şi provenienţa miturilor. Prin aceasta ele au devenit propria lor creaţie. Regiunile din nordul Peninsulei Haemusului au exercitat întotdeauna o puternică fascinaţie asupra imaginaţiei greceşti, din cauza cunoştinţelor aproximative care, provenind dintr-o epocă îndepărtată, ajungeau să fie învăluite în mister. Există la Greci o permanentă obsesie pentru aceste ţinuturi. Aici, după geografia grecească, locuia miticul popor al Hiperboreenilor, iar zăgazul care limita necunoscutul era alcătuit din Munţii Ripeici, care porneau din Britania, se întindeau peste toată „marginea de nord a Pământului", şi ajungeau până la Urali. Dunărea, cel mai mare fluviu european, izvora — după Eschil, care înregistra o tradiţie mult mai veche — din Munţii Ripeici şi străbătea ţinutul Hiperboreenilor. Informaţia aceasta e completată de Apollonios din Rhodos, care ne spune că Dunărea străbate nişte locuri pustii, iar când ajunge în regiunea din Tracia şi Sciţia, se desparte în două braţe, unul vărsându-se în „Marea Adriatică", iar celălalt în Marea Pontică. Aristotel aduce o singură corectare acestei imagini: Dunărea izvorăşte din Pădurea Hercinică şi nu din Munţii Ripeici.

De-a lungul veacurilor, Dunărea a avut nu numai o semnificaţie geografică. Ea a prezentat şi un interes de altă natură, atribuindu-i-se un sens aparte în mitologia traco-greacă. În *Teogonia* lui Hesiod, Thetys, divinitatea mărilor, i-a născut pe fiii Oceanului, fluviile Nilul, Alfeul, Eridanul, Strymonul, Meandrul şi „Istrul care curge frumos". Pindar, în *Olympicele*, afirmă că jocurile olimpice au fost instituite de Heracle, fiul lui Amphitrion, care a adus coroana de măslin pentru încununarea capului învingătorului, „de la izvoarele umbroase ale Istrului".

Limbajul este bineînţeles metaforic, căci la izvoarele fluviului nu cresc măslini azi şi probabil nici atunci, ci cel mult dafini şi, sigur, brazi. În descrierea lăsată de Strabo, Dunărea se varsă în Marea Neagră prin şapte guri, cea mai mare dintre ele fiind socotită Gura Sfântă. Se pare că la Homer şi Hesiod, Dunărea era fluviul care înconjura lumea.

Pământurile ce mărginesc fluviul capătă, în tradiţia grecească, prin fertilitatea şi opulenţa lor, proporţii mitologice. Herodot credea că, în regiunea de la nordul Dunării, din pricina numărului mare de albine, viaţa oamenilor era în pericol. Rămâne de văzut despre ce fel de albine era vorba: albine obişnuite, producătoare de miere, sau... Albine-Amazoane, între care bărbaţii nu-şi aflau locul! Herodot mai vorbeşte şi despre bogăţiile fabuloase ale Agathyrsilor (locuitori din Transilvania de azi), iar în descrierea expediţiei lui Alexandru cel Mare la nordul Dunării se arată că vegetaţia locurilor era luxuriantă şi că ostaşii au trecut prin lanuri imense de grâu, cu spicul mare şi paiul înalt. Aceste lanuri erau însă cultivate de oameni şi mai puţin de „Albine".

Bogăţia exuberantă a solului traco-dac, care mărgineşte Dunărea, e prezentată astfel în opoziţie cu pământul pietros al Greciei. Lâna de aur, în căutarea căreia au plecat Argonauţii, este, în parte, simbolul bogăţiilor din spaţiul carpato-dunărean. O anumită tradiţie fixează ca ţintă a expediţiei Argonauţilor, Colchida, dar există şi o tradiţie după care lâna de aur se afla într-un teritoriu străbătut de Dunăre. Apolonios din Rhodos relatează că Dunărea are două braţe: unul se numeşte „Braţul cel Frumos", prin care a intrat cu corabia Absirt, şi „Braţul lui Ares", prin care au intrat Argonauţii. Şi Aristotel consemnează această tradiţie, astfel expusă: „Se spune că Iason ar fi intrat cu corabia pe lângă stâncile Ceanee şi ar fi plutit pe Istru. Se aduc mai multe dovezi în sprijin şi printre altele se arată altare construite în acel loc de Iason. Într-una din insulele Adriaticii este un templu al zeiţei Artemis înălţat de Medeea". Rămâne de văzut ce înţeleg anticii prin Adriatică? Faptul că Iason a fost în timpul călătoriei în contact cu spaţiul tracic o arată şi un text pe care-l găsim la Pindar. Marele poet povesteşte că Argonauţii, împinşi de vântul Notos, au ajuns în Marea Neagră, pe malurile căreia ei închină un lăcaş de cult lui Poseidon. În locul acela, au găsit o cireadă de tauri traci şi temelia de curând clădită a unui altar de piatră. Legenda Argonauţilor care merg la Dunăre se păstrează şi în alte scrieri.

După părerea unor învăţaţi, ca Ridgeway şi Vasile Pârvan, între cele două versiuni despre locul unde s-ar afla lâna de aur, care nu poate fi altceva decât bogăţia păstorului de şes, oaia, şi grânele de pe malul stâng al Pontului, nu reprezintă decât o „palidă şi naivă, dar ca fond exactă amintire despre raporturile comerciale pe care le întreţineau, prin Pontul Euxin, oamenii civilizaţiei mynoice-myceniene din sud, cu oamenii bronzului din Dacia şi Valea Dunării", după cum arată Pârvan în *Getica* sa.

În afară de sensul practic exprimat de legendele legate de Dunăre, de imaginea unui pământ fabulos, cu lâna de aur a Amazoanelor și pământul „Albinelor“, care-i măresc importanța pe plan mitologic, numai într-un astfel de spațiu bogat și frumos putea să fie fixat locul unde s-au născut și își aveau reședința zeii, chiar dintre cei mai importanți din Pantheonul grecesc. Zeilor antici le plăcea bogăția, spre deosebire de zeii moderni, care preferă — cel puțin în teorie — sărăcia, astăzi în mare actualitate și în atenția tuturor, spre a i se găsi un leac. Ba mai mult, chiar morților li s-a căutat un loc unde să le sălășluiască sufletele, îndeosebi ale eroilor, trecuți la altă viață. Un asemenea lăcaș al sufletelor, *sedes animarum*, îl constituie insula Peuce sa Leuce, care se află la mică distanță de Gurile Dunării, astăzi unită cu țărmul prin depozitarea aluviunilor.

Pindar, în *Nemeenele* sale spune că: „În Pontul Euxin Achile locuiește într-o insulă strălucitoare“. Scriitorul Arctinos în lucrarea sa *Etiopia* reproduce întreaga povestire legată de moartea eroului, ucis de Paris și Apollo: În timp ce Ulysse ține piept Troienilor, Ajax ia corpul lui Achile și-l duce la corăbii, dar mama lui Achile, zeița Thetis, însoțită de muze, răpește trupul fiului său, pe care-l duce în insula Leuce.

În piesele sale, *Andromaca* și *Iphigenia*, Euripide amintește de locul unde zace trupul lui Achile. De asemenea, Pindar în *Scoliile* sale. Ambii autori reiau știrile transmise de Arctinos și dau noi amănunte, și anume: în insula Leuce era un loc unde Achile făcea exerciții de gimnastică, numite în *Iphigenia în Taurida* ca „alergările strălucite ale eroului“, iar Pindar insula Peuce, în chip metaforic, Insula Albă. Și alți scriitori ca Arrian, Pseudoscymnos, Strabo și Pliniu, amintesc și ei de insula lui Achile. Apollonios din Rhodos, descriind meleagurile dunărene, spune că Istrul înconjura insula Peuce. Deci, Insula Albă ar fi undeva pe cursul fluviului, și aceasta — adăugăm noi — ar fi la fel de verosimil, căci brațele Deltei formează într-adevăr insule între ele. Apollonios declară că a luat aceste informații de la Eratostene. Dionisie Periegetul spune că insula Peuce este lăcașul de odihnă al altor eroi.

Față de atâtea afirmații categorice, e limpede că trupul eroului de la Troia, Achile, a fost adus în acest cimitir privilegiat în țara de obârșie, căci chiar dacă el a luptat alături de Achei, și aceștia tot de la Dunăre se trăgeau. Un eveniment istoric atât de important — căci războiul și combatanții de la Troia au reprezentat fapte reale și nu legende — nu a lăsat urme și de altă natură decât cele literare. Dacă în timpuri moderne un arhiduce al Austriei a simțit nevoia să-l onoreze pe Achile construind în insula Corfu acel Achileion, cu o faimoasă statuie și cu fresce, oare în trecut nu s-au manifestat astfel de inițiative prin fondarea sau denumirea vreunei localități în preajma insulei Leuce? Portul sau cetatea de bază la Dunăre a lui Ștefan cel Mare, atunci mai apropiată de mare, se numea Chilia, ca și astăzi, și nu-

mele e prea apropiat de acela al lui Achile spre a nu fi tentaţi să stabilim o legătură între ele.

Mitul lui Heracles se leagă şi el de ţinuturile dunărene. Pentru împlinirea celei de-a patra munci, după cum spune Pindar în scrierile sale, urmăreşte cerboaica cu coarnele de aur, pe care nimfa Taigeta o dedicase zeiţei Artemis, până în ţara Istriană, unde locuia fiica Latonei. Herodot consemnează o altă tradiţie, în legătură cu peregrinările lui Heracle prin ţinuturile nord-dunărene. Pe o stâncă, ne relatează Herodot, se păstrează o urmă mare de doi coţi, despre care se spune că ar fi fost lăsată de Heracles.

Altarele unor mari divinităţi adorate de Traci şi de lumea preelenică cu mult înainte de venirea Grecilor, sunt localizate şi ele în spaţiul tracic, care astfel nu este numai locul legendelor şi miturilor greceşti. Pentru că în vremurile homerice, Grecii nu ajunseseră încă în Pontul Euxin, se poate propune ipoteza identificării Dunării şi a Mării Negre cu „Okeanos Potamos", adică Marele fluviu, pe baza versurilor din *Iliada* (XIV, 199), când Achile spune că va merge „la marginea pământului fertil, pe unde să-l caute pe Okeanos, părintele zeilor" şi pe mama lui, Thetys. Marginile pământului roditor erau socotite în epoca antică în ţinuturile Hiperboreilor. Dacă am urma *ad litteram* afirmaţia lui Herodot, făcută anume poate în acest scop, că la nord de Dunăre nu mai locuiesc oameni, atunci ipoteza lui Nicolae Densuşianu, în legătură cu identificarea Dunării şi a Mării Negre cu Okeanos Potamos ar prinde consistenţă şi ar avea ca urmare faptul că aici s-au născut unele dintre marile zeităţi ale Pantheonului grecesc. Ipoteza, oricât de îndrăzneaţă ar părea, îşi găseşte o justificare în *Iliada*. Achile se roagă lui Zeus din Dodona. Astfel, cele două divinităţi mai mari din ierarhia Pantheonului grecesc se leagă la origine deopotrivă şi de lumea tracă şi traco-illirică.

La Traci mai întâlnim cultul Marei Zeiţe a Pământului, ce poate fi identificată cu Gea sau Pământul, divinitate întâlnită, de asemenea, la multe neamuri.

O altă caracteristică a religiei trace este esenţa sa preponderent uranică. Autorii antici identifică pe Cronos şi Saturn, fiul lui Cronos, cu Zalmoxis, zeul suprem al Tracilor.

O altă zeitate, Latona, îşi află de asemenea lăcaşul pe malurile Dunării, iar fiica ei, Artemis, locuieşte tot la Dunăre. Pindar ne spune că Hercule, pornind pe urmele cerboaicei cu coarnele de aur, a ajuns în ţara de la Istru, unde l-a primit zeiţa Artemis „cea pricepută la mânatul cailor". În *Şcoliile* lui Pindar întâlnim epitetul de „Istriana Artemis" şi precizarea că lângă Dunăre se află altare închinate lui (Artemis, cultul zeiţei fiind practicat de către Amazoanele de la Dunăre. Herodot relatează şi el, în legătură cu acest cult, următoarele: „În ce mă priveşte, ştiu următorul obicei care seamănă foarte mult cu aceste ceremonii — femeile din Tracia şi Peonia, când jert-

fesc zeiței Artemis-Regina, îndeplinesc ritualul folosind totdeauna paie de grâu".

O altă divinitate tracă este Dionisie. După Herodot, Satrii, populație de pe valea râului Nestos „sunt singurii dintre Traci care până-n zilele noastre și-au păstrat libertatea... ei au un oracol al lui Dionisie. Dintre Satri, Bessi sunt aceia care tălmăcesc oracolele din acest templu". Cultul lui Dionisie, asupra originii căruia nu mai există nici o îndoială, a fost adoptat atât de Greci, cât și de Romani, și toată lumea este de acord să-i atribuie origine tracică.

Zeul care s-a bucurat de o prețuire cu totul deosebită din partea Grecilor și a fost luat drept simbol uneori al spiritualității grecești, este Apollo, despre a cărui origine tracică nu există nici un dubiu. Pindar în *Olimpicele* sale, spune că Hiperboreenii adorau pe Apollo. Soarele era adorat ca izvor al vieții vegetale. Când Apollo a pătruns în Pantheonul grecesc, cultul său a căpătat și alte sensuri, fiind considerat ca zeu al luminii în toate ipostazele: în poezie, în muzică și în genere în toate activitățile spirituale ale omului. Sofocle ne arată, de asemenea, că Apollo era adorat de către Traci ca o ipostază a luminii: „O, Soare, lumină prea cinstită de Tracii iubitori de cai", cum se arată în *Teseu*. După unele mărturii antice, Apollo avea un templu în insula Peuce, de unde au plecat poeții Linos și Abaris, cei ce propagă cultul lui Apollo în Grecia. Faptul că primii poeți pe care tradiția grecească îi socotește ca întemeietori ai literaturii lirice și cei care au folosit pentru întâia oară hexametrul, sunt de origine tracă, constituie o dovadă că în spațiul carpato-dunărean cultul lui Apollo se confundă cu însăși începuturile poeziei grecești. Se pare că Linos a fost fiul lui Apollo, iar Thamyris și Orfeu, tot de origine tracă, au fost de asemenea discipolii lui Apollo. Pausanias afirmă că Pamphos, primul poet atenian, și Sapho, prima și cea mai mare poetă a Greciei antice, l-au cântat pe Linos în poemele lor.

În contextul celor spuse, trebuie să menționăm că însăși tradiția grecească stăruie asupra faptului că primii poeți au fost de origine tracă, și ei sunt Linos, Abaris, Musaios și Orfeu. În privința lui Musaios, Pausanias arată că el a fost fiul lui Linos sau al Selenei, că ar fi fost favoritul regelui Boreas iar patria lui de origine era Tracia. E semnificativ faptul că însuși Homer, cel mai mare poet al lumii, e primul grec care amintește de cultul lui Apollo din Ismaros, oraș din Tracia, și preotul acestui templu, Maron, îl sfătuiește cum să scape de ciclopi și-i dă mijloacele necesare pentru aceasta.

În motivele decorative din epoca bronzului și a fierului întâlnim foarte des spirala și cercul, uneori cu raze, ca pe unele vase ale culturii Verbicioara și Tei, și care simbolizează Soarele, — încă o dovadă grăitoare privind răspândirea timpurie a cultului lui Apollo în spațiul tracic. O reactualizare mai recentă a lui Apollo s-a făcut cu ocazia cuceririlor spațiale extraterestre, prin denumirea vehiculelor cosmice lansate de la Capul Kennedy al Ter-

rei. Ieşite din spaţiul planetei noastre, aceste vehicule fabuloase s-au aşezat pentru prima oară în istoria umanităţii pe planeta-satelit, Luna. O astfel de misiune nu putea să fie încredinţată decât marelui şi străvechiului zeu trac, Apollo, întrupat astăzi de Neil Armstrong, ca exponent al întregii umanităţi.

Tot în zona Dunării, Grecii fixau cultul zeului Ares. La Arctinos, în scrierea sa *Etiopia*, întâlnim unul dintre cele mai emoţionante şi frumoase episoade în legătură cu războiul troian. După acest autor, amazoana Pentesileea, fiica lui Ares, era de neam trac, ceea ce ne lasă să presupunem că mama acesteia era ea însăşi de neam trac, iar reşedinţa zeului trebuie să fi fost în mijlocul Tracilor. Ştim de la Homer că Ares participă, alături de Troieni, la luptele cu Grecii. Arctinos povesteşte că şi Pentesileea a sărit în ajutorul Troienilor, remarcându-se prin vitejia ei. Achile se îndrăgosteşte de Pentesileea, ceea ce iscă mari nemulţumiri în rândul Acheilor, idila lor fiind considerată ca o mare nenorocire. Incitaţi de profetul Tersit, Acheii îi cer lui Achile să-şi stăpânească sentimentele faţă de amazoană şi să lupte cu toată bărbăţia pentru triumful cauzei greceşti. În urma reproşurilor făcute de Greci, Achile înfruntă în luptă pe Pentesileea şi o ucide. Dar după aceea, drept răzbunare pentru moartea iubitei sale, Achile îl ucide pe Tersit, (şi bine i-a făcut, căci adesea profeţii sunt vestitori de nenorociri ori spun minciuni) act care avea să producă certuri mari între el şi Greci.

După cum se vede, în tradiţia literară grecească se perpetuează ideea că pe malurile Dunării locuiau Amazoane reale sau închipuite — nu se ştie cu preciziune. Oricum ar fi fost, ele reprezentau un trib de femei războinice, primele femei şi singurele cunoscute sub acest chip. După cum spune Pindar în *Olimpicele* sale, Apollo, în urma unei profeţii în legătură cu Tracia, „se îndreaptă spre Santos, ducându-se la amazoanele cele dibace în călătorie şi spre Istru". Faptul că Pindar stabileşte o legătură între Apollo, Dunăre şi Amazoane, ne arată că este vorba de spaţiul tracic. Apollo este divinitatea a cărei cult se naşte la Dunăre şi îndemînarea la călărit a Amazoanelor ne duce cu gândul la primele ştiri pe care le furnizează Homer şi alte izvoare literare despre arta călăririi la Traci. Pindar, în *Scoliile* sale, dă amănuntul că Amazoanele o cinsteau pe Artemis şi că ele locuiau pe malurile Dunării. În tragedia *Niobe*, Eschil spune: „Fluviul Istru se laudă că pe malurile lui cresc asemenea fecioare". Mitul femeii luptătoare în mitologia greacă îşi are obârşia în civilizaţia tracă, în amintirea acestor triburi de Amazoane. Faptul că Pallas-Athena se naşte din ţeasta lui Zeus, înarmată din cap până-n picioare, ne duce, la fel, cu gândul direct la divinităţile trace şi la tradiţiile lor războinice.

Ca o constatare finală, putem observa că din păcate, nu s-au făcut studii amănunţite în legătură cu relaţia intimă existentă între mitologia tracă şi mitologia greacă. Cercetări în acest domeniu desigur vor putea stabili

cât de strânsă a fost această legătură spirituală între lumea elenică și triburile trace rămase în nord. Moștenitoare directă a spiritualității trace, literatura populară română păstrează multe urme ale vechilor motive mitologice, care s-au dezvoltat atât de strălucit în mitologia clasică și au fecundat, de-a lungul a două milenii, arta și literatura europeană. Renașterea, redescoperind valorile spirituale ale antichității, a reluat o parte din miturile trace, așa încât ele se găsesc astăzi la baza literaturii clasice europene, dezvoltate îndeosebi în cadrul spiritualității franceze, moștenitoare ea însăși a unei vechi tradiții latine.

Pe linia difuzării miturilor grecești în Europa, în zorii epocii moderne, merită să fie menționat mitul lui Apollo, temă favorită în arta Renașterii. La fel, este oportun să amintim că însăși tragedia greacă s-a născut din cultul lui Dionisie. O parte din temele majore ale tragediei antice vor fi preluate de literatura modernă europeană, literatură ce face să renască astfel tragedia antică, reactualizând mitologia. Creația spiritualității trace, preluată apoi de Greci și difuzată de Romani într-un spațiu geografic larg, dezvoltată apoi de Renaștere și după, configurează un anumit profil spiritual al Europei, în ciuda diferențelor de limbă, adâncite abia în epoca modernă, și asigură astfel conservarea unor elemente de civilizație antică, — mărturii ale unei unități străvechi, care poate fi refăcută prin depășirea prea numeroaselor prejudecăți cultivate în școală, dintr-un respect exagerat și unilateral față de unele culturi.

3.

HOMER, PRIMUL ISTORIC AL NEAMULUI TRAC

Fără nici un dubiu, istoria scrisă începe cu Homer. Deşi a trăit în secolul al VIII-lea anterior, faptele pe care le relatează fac parte din mileniul al doilea, iar Homer le-a cules din tradiţiile orale şi le-a expus în cele două nemuritoare opere, *Iliada* şi *Odiseea*. Vorbind nu numai despre Achei şi Troieni, ci şi de Tracii veniţi în ajutorul cetăţii asediate, epopeile homerice au devenit o preţioasă sursă de informaţie. Astfel, Homer a ajuns să fie nu numai primul mare poet, ci şi, într-o oarecare măsură, primul nostru istoric. De aceea, o analiză amănunţită a scrierilor sale, din punct de vedere istoric, nu literar, este nu numai utilă, ci şi obligatorie.

După cum se ştie, în spaţiul tracic epoca bronzului coincide cu epoca de înflorire a civilizaţiei myceniene.

O vreme s-a crezut că Homer, în *Iliada*, vorbeşte despre vremea Aheilor ca despre o epocă de aur, o epocă pierdută, la care omenirea avea să viseze întotdeauna. S-a crezut că poetul a proiectat în trecut, prin imaginaţia sa prodigioasă, o lume eroică cu dimensiuni legendare, inventând o civilizaţie fictivă. Săpăturile efectuate de Heinrich Schliemann la Troia, Mycene şi Tyrint aveau să demonstreze peste milenii că poetul n-a inventat o lume fabuloasă şi nu a exagerat cu nimic. În mormântul cel mai important, descoperit nu departe de cetatea de la Mycene, s-a găsit şi „Tezaurul lui Atreu", de o rară valoare. Astfel, eroii lui Homer au căpătat o atestare reală şi cetatea, prin proporţiile ei, prin mărimea blocurilor de piatră ale zidurilor, considerată de Greci ca operă a ciclopilor, a căpătat dimensiuni umane.

Anterior şi paralel cu această civilizaţie myceniană a existat o civilizaţie tracă. E semnificativ faptul că cel mai mare poet al antichităţii, ca şi primul şi cel mai mare istoric al acelor vremi, Herodot, devenit părintele istoriei, scrutând universul lumii vechi, avea să consacre numeroase capitole din operele lor Tracilor. Prin această dublă imagine a Tracilor, se dovedeşte încă de la început importanţa şi rolul pe care acest neam l-a jucat în zorii istoriei europene.

În *Iliada*, ca şi în *Odiseea*, întâlnim primele ştiri care ne îngăduie să reconstituim imaginea popoarelor de la sfârşitul mileniului al doilea. Aceste ştiri au şi caracter documentar. Războiul troian nu este numai un pretext poetic, ci o realitate istorică, în care se arată cum Aheii înfruntă pe vechii locuitori ai Greciei. Epopeea homerică surprinde apoi momentul expansiunii „greceşti", după înrădăcinarea elementului acheian pe continent, prin colonizarea insulelor arhipelagului locuit până atunci de alte neamuri, şi pe coastele Asiei Mici, ajungând chiar în Creta, pe la sfârşitul civilizaţiei minoice. Scrierea lineară B ale cărei texte aparţin secolelor XV—XII anterioare, înregistrează un dialect grecesc. Încercarea Aheilor de a pătrunde spre nord, către Propontida (Marea Marmara) şi spre est, spre coastele Asiei Mici, se izbeşte de existenţa Troiei şi a aliaţilor săi, neamuri trace sau de origini diferite.

Iliada începe prin a prezenta o imagine a lumii achee şi a vieţii de atunci. În ea sunt resuscitate figuri şi fapte ale lumii apuse, o lume eroică, populată de personaje divine şi semidivine, cu alte cuvinte o lume mirifică. Aheii, Troienii şi aliaţii lor capătă platoşe de bronz, coifurile lor sunt de asemenea de bronz, ca şi vârfurile lăncilor şi plăcilor cu care sunt căptuşite scuturile. Aurul şi argintul amplifică strălucirea armelor, scânteietoare sub razele lui Phoebus-Apollo, care asistă din înaltul cerului sau participă el însuşi la această crâncenă încleştare dintre popoarele pelasgo-trace şi Ahei. Pentru Homer nu există nici o diferenţă pe planul civilizaţiei între Troieni şi aşa-zişii Greci, precum nici între aliaţii unora şi altora. Această egalitate probează în mod elocvent nivelul atins de civilizaţia tracă, în tot spaţiul său din mijlocul căruia, la un moment dat, a luat o mai mare dezvoltare zona grecească, prin sinteza trecutului şi contribuţiile noi ale poporului grec. Homer îşi imaginează eroii în posesia unor bogăţii fabuloase.

În cântul al II-lea al *Iliadei* sunt enumerate popoarele care iau parte la războiul troian şi şefii lor. Sub comanda marelui Achile se află Mirmidonii, Aheii şi Elenii din „Pelasgicul Arges". Scriitorul Pausanias confirmă menţiunea homerică. Argosul este considerat pelasgic, iar oraşul a fost fundat de căpetenia pelasgică Inachus şi dezvoltat de fiul său, Phoroneus şi apoi de nepotul, Argo. Cetatea Argos s-a aflat în fruntea unei ligi politico-religioase a oraşelor doriene din Peloponez.

În Troia, Hector are aliaţi de mai multe neamuri, care nu vorbesc cu toţii aceeaşi limbă. Dardanii sunt sub comanda lui Eneas. Locuitorii din Zeleea, sub comanda lui Pandoro, fiul lui Licaon, sunt arcaşi vestiţi, care au primit arcurile chiar de la Apollo. Deşi nu se spune nimic în legătură cu originea acestora, faptul că sunt arcaşi sub protecţia lui Apollo îngăduie ipoteza că ar fi descendenţi ai triburilor trace, care au traversat Bosforul, venind din spaţiul tracic cu câteva secole înainte de războiul troian.

Triburile pelasge, cu capitala la Larissa, au ca şefi pe Hippothoos şi pe Pylaios, care se trag din Ares, amândoi fiind fiii lui Leto. După Emil Condurachi nu ar fi vorba de Larissa din Thessalia, ci de o altă localitate care s-ar afla în Asia Mică. Rămâne de arătat însă unde.

Descrierea homerică continuă apoi cu Tracii din Hellespont, de sub conducerea „eroului Pirco" şi a lui Acamas. Ciconii, trib tracic, îl urmează pe şeful lor Eufemio, fiul lui Trezemo, „eroul iubit de Zeus". Peonii se află sub conducerea lui Pirecmes, au arcuri şi vin de pe malurile râului Actios (Vardarul de azi). Pe Paflagoni, care vin din ţara Eneţilor (Tracilor), îi conduce Pilemon, iar Forcis merge în fruntea Frigienilor. Licienii ascultă de Sarpedon şi de ilustrul Glaucon. Mysii erau conduşi de Cromis.

Homer nu face nici o discriminare între lumea greacă şi aceste neamuri. Fiecăreia dintre ele şi fiecărui şef de trib sau de uniuni de triburi, Homer le atribuie câte un epitet: *Viteaz, Inimă Neîmblânzită, Divinul*, epitete pe care le găsim atribuite în egală măsură şefilor achei, precum şi şefilor troieni şi ai aliaţilor acestora. O singură dată Homer socoteşte ca „barbară" limba Carienilor, care veneau din Milet, de pe malurile Meandrului, vrând prin aceasta să afirme că Grecii şi Troienii n-o înţelegeau, dar nicidecum că limba carienilor ar fi fost astfel considerată.

O parte din aceste popoare vor apărea din nou în cântul al XVII-lea, consacrat luptelor din jurul cadavrului lui Patrocle. Pentru Hector, cel mai valoros luptător troian, vecinii şi aliaţii Troiei sunt „aliaţi străluciţi". În timpul bătăliei, şeful Pelasgilor, Hyppottoos, fiul lui Leto, încearcă să târască trupul lui Patrocle spre zidurile Ilionului, dar Ajax îi străpunge casca de bronz cu lancea, al cărei vârf pătrunde în ţeasta regelui pelasg şi acesta îşi dă sufletul, departe de Larissa. Mai înainte, în cântul al XVI-lea, se spune că Patrocle îl omorâse pe *Divinul Sarpedon*, cel mai iubit dintre oameni de către Zeus, iar Glaucon, tovarăşul regelui Lyceean, imploră ajutorul lui Apollo pentru a-i da putere ca să apere cadavrul lui Sarpedon. Tot în luptele din jurul cadavrului lui Patrocle, Eneas, fiul unei zeiţe, îl ucide pe Leocrito, iar prietenul acestuia îi răzbună moartea, doborându-l pe Apisaon, fiul lui Hipasos, „care venea din ţinuturile fertile ale Peoniei". O dovadă că Tracii sunt consideraţi cel puţin egalii Grecilor o constituie episodul din cântul al VI-lea din *Iliada*, în care regele trac Licurg îl înfruntă chiar pe zeul Dionisie, silindu-l să se arunce în mare.

Dolon, trimis de Hector să spioneze tabăra grecească, cum se spune în cântul al X-lea, este prins de Diomede şi Ulysse, care-i cer să le indice locul pe care îl ocupă aliaţii Troienilor şi să le spună dacă aceştia au pus oameni de veghe. Dolon înşiră următoarele neamuri: „Pe marginea mării stau Carienii şi Peonii, cu arcuri curbe, precum şi Lelegii, Ciconii şi „Divinii Pelasgi". Urmează după aceea tabăra Lycienilor, a Mysilor orgolioşi, a Frigienilor, a Meonilor, iar într-o latură, tabăra Tracilor, în frunte cu regele Rhessos, care

avea cei mai frumoşi cai văzuţi vreodată, „mai albi ca zăpada, mai iuţi ca vântul". Carul de luptă al regelui trac este împodobit în întregime cu plăci de aur sau de argint, iar armele lui sunt de aur strălucitor, minunat lucrate, arme pe care nici un muritor nu le are, ci numai zeii. Diomede şi Ulysse îl ucid pe Dolon şi, ca nişte tâlhari, se hotărăsc să-i fure caii lui Rhessos. Se strecoară în tabăra adversă, Ulysse fură caii, în timp ce Diomede ucide mai mulţi Traci, şi chiar pe regele acestora, după care, la sfatul bunei zeiţe Athena, care patronase hoţia, se retrag în ordine. Ajunşi în tabăra grecească, bătrânul Nestor se minunează de frumuseţea cailor şi-i întreabă pe cei doi dacă nu cumva au primit un dar al zeilor, pentru că — spunea Nestor — „n-am văzut şi n-am întâlnit niciodată cai ca aceştia." Valoarea cailor regelui trac este atât de mare, încât Diomede şi Ulysse resping cererea lui Dolon de a-l lăsa în viaţă în schimbul aurului, bronzului şi fierului pe care le avea acasă şi pe care părinţii acestuia le-ar fi oferit ca răsplată. Dar bunii Greci sunt nemiloşi şi resping această ofertă, ucigându-l mişeleşte.

În *Odiseea*, în cântul al IX-lea, după războiul troian, pornind cu corăbiile spre casă, vântul îl împinge pe Ulysse spre ţara tracă a Ciconilor. Se vorbeşte de o cetate, Ismaros, prădată de Greci, dar Ciconii îi atacă, provocându-le grele pierderi. Un amănunt foarte important care-i caracterizează pe Traci şi civilizaţia lor evoluată, dar şi arta războiului, este menţiunea pe care o face Homer că Ciconii ştiau să lupte călare. În timpul războiului troian, numai Tracii ştiau să lupte călare, toţi ceilalţi fiind pedeştri sau luptând în care de luptă. Tot în acest cânt ni se mai dau unele indicaţii în legătură cu bogăţia şi divinităţile trace. Astfel, Apollo era zeul tutelar al cetăţii Ismaros, iar Maron, care slujea acestui zeu, îl cinsteşte pe Ulysse cu şapte talanţi de aur frumos lucraţi, un vas de argint şi douăsprezece amorfe pline de vin curat, dulce şi parfumat, pe care-l beau zeii, vin cu care apoi avea să-l îmbete pe Polifem.

Din exemplele citate din *Iliada* şi *Odisseea* se pot trage unele concluzii interesante. Astfel, în primul rând rezultă că Tracii, ca şi ceilalţi aliaţi ai Troienilor, care locuiau în Asia Mică, au venit din spaţiul tracic şi sunt prezentaţi în *Iliada* ca luptători cu calităţi egale luptătorilor Greci. În al doilea rând, unele neamuri trace apar ca excelente mânuitoare ale arcului. Această armă de vânătoare şi de luptă a fost cunoscută de toţi oamenii ajunşi la o anumită treaptă de civilizaţie. Arcul însă este mai mult folosit ca o armă de vânătoare. Chiar şi în *Iliada*, Grecii mânuiesc de obicei în luptă lancea şi spada, rareori arcul, în timp ce triburile Trace se folosesc de arc cu mare iscusinţă. Această trăsătură specifică multor luptători traci se datoreşte faptului că ei erau în legătură cu Cimerienii păstori şi călăreţi, şi arma lor preferată era arcul folosit la vânătoare, cât şi la luptă. În mâna unui călăreţ iscusit, arcul devine o armă redutabilă în faţa căreia un pedestraş nu poate rezista. În permanentă vecinătate cu triburile de păstori nomazi din

răsărit, care foloseau arcul, şi locuitorii spaţiului carpato-dunărean au fost constrânşi de împrejurări să folosească această armă, chiar şi mai târziu, pe când Romanii au înlăturat arcul pe mai multe secole din obişnuita panoplie a războiului. Geto-Dacii şi urmaşii acestora vor folosi cu mare măiestrie arcul. Neîndemânarea Romanilor în utilizarea arcului, ca şi lipsa unei călărimi numeroase, explică printre altele căderea politică a Imperiului roman, care nu i-a putut supune pe Parţi, deoarece aceştia erau buni călăreţi şi arcaşi, şi nici nu au rezistat invaziilor năvălitorilor, când au apărut la frontierele Europei. Nefolosind aşa cum trebuie aceste unităţi de călăreţi, nici Romanii, nici Grecii nu arătau mult interes pentru creşterea şi selectarea raselor de cai, câtă vreme în mitologia tracă şi greacă apar menţiuni despre amazoanele care cresc caii de Istru şi despre Tracii care se ocupă cu creşterea hergheliilor de cai.

Strălucirea şi bogăţia lumii trace din poemele homerice nu stau cu nimic mai prejos de cele ale Grecilor. Bogăţiile regelui Rhessos sunt fabuloase şi nici unul dintre regii prezenţi pe câmpurile de bătaie, de sub zidurile Ilionului, nu arată atâta strălucire. După descoperirile de la Mycene şi Tyrint, care au impresionat mult pe istorici, Vasile Pârvan considera ca o datorie a arheologilor aparţinând spaţiului tracic să facă investigaţii şi săpături, iar prin rezultatele dobândite să ilustreze, cu probe materiale, strălucirea civilizaţiei trace din epoca bronzului. Până acum, cu cele două sute de descoperiri arheologice de după război în Dacia şi după descoperirea obiectelor de aur din tumulii traci din România şi Bulgaria, recent expuse la Paris, s-au adus deja suficiente mărturii concrete, care să confirme descrierile făcute de Homer, deşi multe din acele descoperiri expuse datează dintr-o epocă mai târzie.

Şi pe plan spiritual se stabileşte o egalitate între cele două tabere în luptă prin simpatiile pe care divinităţile le manifestă faţă de Troieni şi faţă de Greci. Zeus arbitrează confruntarea dintre Achei şi Troieni, dar ceilalţi zei participă ei înşişi la luptă. Hera, despre care izvoare mai tîrzii vorbesc ca despre o zeitate pelsagică, este de parte Grecilor, ca şi Athena. Ares însă, divinitate de origine tracă, este de partea Troienilor. La fel Apollo este zeul care dă ajutor Troienilor şi aliaţilor lor. Faptul că Apollo îşi manifestă simpatia faţă de aliaţi nu este întâmplător. Cultul lui Apollo a fost împrumutat de Greci de la populaţia autohtonă tracă. Faptul că în timpul luptelor Apollo foloseşte arcul, armă prin excelenţă tracă, arată că el este o divinitate tracă.

Despre Pelasgi, Homer spune că locuiau în vremea războiului troian, pe coasta Asiei Mici, în faţa Helespontului, dar că nu dispăruseră complet nici din Grecia continentală. În orice caz, puterea Pelasgilor scăzuse în acea epocă şi ei pierduseră controlul asupra continentului, iar Argosul şi Argolida, odinioară pelsagică, devine patria Acheilor, care dezvoltă la Mycene şi Tyrint o nouă putere.

Războiul troian reprezintă în realitate, o confruntare decisivă între vechii locuitori ai Greciei şi Asiei Minore şi noii veniţi, care voiau să stăpânească Grecia continentală şi arhipelagul din Marea Egee. Războiul troian înseamnă lupta de supremaţie în lumea egeo-mediteraneană. Popoarele mai vechi din această regiune, înrudite între ele, se coalizează încercând să pună o stavilă creşterii impetuoase a puterii Aheilor. Deşi Troia a fost distrusă şi arsă, luptele date sub zidurile ei i-au împiedicat pe Greci să-şi extindă stăpânirea mai spre nord şi să pătrundă în Marea Neagră, unde abia în secolul al VIII-lea va începe colonizarea grecească.

Pe lângă aspectul economic şi politic al acestui război, se mai desprinde din poemele homerice şi un proces etnologic însemnat. Egalitatea între cele două tabere, amestecul zeilor în mod nedisimulat sugerează un proces de osmoză care avusese loc între populaţia autohtonă grecească şi noii veniţi. Acelaşi fenomen de osmoză se petrece şi în formarea mitologiei greceşti, care asimilase mitologia pelasgică. În *Iliada* se relatează cum în timpul luptelor, Ahile, cel mai strălucit reprezentant al Aheilor, se roagă lui Zeus din Dodona, care este însoţit de epitetul „pelasgicos". Divinitatea supremă a Grecilor, Zeus din Dodona nutreşte însă sentimente de simpatie pentru Troieni. El dăruise lui Tros nişte cai nemuritori în schimbul lui Ganimede, răpit pentru a servi la masa zeilor. Cu toate acestea divinităţile pelasgo-trace sunt adoptate şi de Greci, cărora li se adresează cu rugăciuni. Se observă deci cum războiul troian marchează o fază şi trasează o linie istorică în formarea poporului grec. Căderea Troiei reprezintă simbolul unei lumi care moare la sfârşitul mileniului al doilea anterior şi apariţia unui nou popor, care triumfă în Grecia continentală, cu alte cuvinte triumful Grecilor asupra Pelasgilor. Aceştia nu dispar complet din istorie, căci autorii greci îi vor aminti ca locuitori autohtoni ai unor regiuni ale Greciei continentale şi ai unor insule din arhipelaguri.

Unul dintre cele mai interesante aspecte din relaţiile între lumea greacă şi tracă în epoca homerică îl reprezintă structura *Iliadei* şi *Odiseei*. Lingvistul comparativist român, prof. Cicerone Poghirc, a atras de curând atenţia asupra unor apropieri tematice şi tipologice între popoarele homerice şi epica populară românească, aceasta din urmă fiind păstrătoarea nu numai a unor teme comune europene, dar şi a unor motive, care pot fi socotite ca fiind specifice lumii trace. Odată cu asimilarea etnică a neamurilor din Peninsula Haemusului, în Grecia continentală are loc şi o asimilare pe plan spiritual prin preluarea de către Greci a unor zeităţi trace şi a unor motive epice. Subliniem câteva din concluziile la care a ajuns Cicerone Poghirc. De pildă, un motiv care poate fi găsit pe o arie foarte întinsă, este acela al răpirii turmelor de vite. Ahile, regele unor triburi din nordul Greciei, deci în vecinătatea Tracilor, îi răspunde lui Agamemnon, în *Iliada*, în cântul I, că Tro-

ienii nu le-au făcut nici un rău, nu le-au răpit turmele de vite, ca să aibă un motiv serios să lupte împotriva lor.

Sunt însă unele teme care, prin coincidenţa detaliilor, îngăduie apropierea între poemele homerice şi folclorul românesc. Tema calului năzdrăvan care-şi salvează stăpânul, întâlnită în *Iliada*, în cântul al XIX-lea, o întâlnim şi în baladele româneşti *Toma Alimoş*, *Miul Cobiul*, *Corbea* etc. Este adevărat că această temă se întâlneşte şi la alte popoare ariene şi neariene, dar între motivul din *Iliada* şi folclorul românesc există unele evidente asemănări de amănunt. În *Iliada* şi în poezia românească, faimosul cal este un dar făcut de tatăl eroului. Apoi, calul prezice moartea stăpânului. „Calul lui Achile se numeşte Malios, nume grecesc, dar înrudit cu epitetul Bal'u din aromână şi Bălan din dacoromână".

Alte coincidenţe remarcate de Cicerone Poghirc se referă la familia gentilică a lui Priam, care numără cincizeci de fii. Acelaşi număr îl întâlnim în ciclul lui Novac din folclorul românesc. Apropierea capătă un sens şi mai adânc dacă ne gândim că Troienii sunt înrudiţi cu Traco-Frigienii.

Un alt motiv este acela al eroului care luptă cu o apă, întruchipare a unei divinităţi duşmănoase. Achile luptă cu râul Scamandru iar Iovan-Iorgovan cu apele Cernei, nume ce vine de la tracicul Tsierna şi nu de la alte neamuri, cum unii slavişti s-ar grăbi să o arate. De asemenea, resemnarea lui Achile în faţa morţii este o atitudine întâlnită şi la eroul *Mioriţei* din folclorul românesc. O altă apropiere stabileşte profesorul Cicerone Poghirc între *Odiseea* şi ciclul *Uncheşii* sau *Moşneagul*. Tema soţului întors din război, în momentul în care soţia este gata să se recăsătorească, o mai întâlnim şi la alte popoare ariene sau neariene. Dar, între *Odiseea* şi poezia populară românească există alte asemuiri de amănunt surprinzătoare: „rătăcirile eroului durează zece ani, recunoaşterea soţilor se face după nişte semne, pedepsirea vinovatului se face cu ajutorul arcului, întâlnirea eroului cu tatăl său are loc în vie, vechi simbol al generaţiilor".

Aceste concordanţe de amănunt sunt o dovadă că unele teme pe care le întâlnim în *Iliada* şi *Odiseea* sunt teme arhaice de origine pelasgo-tracă, iar păstrarea lor în folclorul românesc demonstrează existenţa unui fond comun tracic, care s-a perpetuat peste milenii, fond moştenit şi de Greci de la populaţia autohtonă, cât şi de alte popoare din Europa sud-estică.

Dacă ne referim la profilul spiritual al Tracilor prezentaţi de Homer, care nu face deosebire între lumea tracă şi greacă, constatăm totuşi unele nuanţări care-i avantajează pe Traci. Achile este tipul eroului militar, al războinicului prin definiţie, gata să pornească la bătălie dacă i se fură o turmă de vite sau dacă poporul peste care domneşte este frustrat cu ceva de vecinii săi. Limbajul său din primul cânt al *Iliadei* este aspru, brutal. După spusele lui Agamemnon, lui îi plac certurile, luptele şi încăierările. Achile era din nordul Greciei, dintr-un ţinut muntos, în timp ce Agamemnon, regele My-

cenei, făuritoarea rafinatei civilizaţii din mileniul al II-lea, era Atrid. De partea cealaltă este Hector, viteazul, divinul, cum îl numeşte Homer, cel mai uman dintre eroii de primă mărime care apar în *Iliada*. Este sensibil, scena despărţirii sale de Andromaca fiind una din cele mai frumoase episoade ale epopeii, prin duioşia ei. În final, Hector este plâns de Andromaca şi Hecuba, mama sa, iar ultima care-l jeleşte este Elena. Iată ce spune femeia din pricina căreia Hector a murit: „În douăzeci de ani care-au trecut de când mi-am părăsit ţara ca să vin aici, niciodată n-am auzit din gura ta vorbă urâtă"... Hector a fost singurul om care s-a purtat ireproşabil cu femeia pe care toţi Troienii o învinuiau pentru nenorocirile abătute asupra Ilionului. Acest elogiu al sensibilităţii şi cavalerismului care-l caracterizează pe Hector este făcut de o reprezentantă a aristocraţiei myceniene, iar Hector este un erou al lumii pelasgo-trace.

O mare operă menită să-l zguduie pe spectator sau pe cititor nu putea să se termine în sunete de cimpoi. *Iliada*, cea mai frumoasă şi mai realizată dintre epopei se încheie cu moartea lui Hector, eroul care se luptă pentru a-şi apăra patria. El, omul care nu a făcut rău nimănui, părintele atent şi soţul ideal, este târât de netrebnicia altora în faţa morţii. Îşi acceptă destinul fără crâcnire şi cade pradă acestei soarte absurde. Toate atributele date de Homer eroului său au o semnificaţie profundă. Hector descinde dintr-o lume pe care Grecii, secole de-a rândul, după încheierea războiului troian, o privesc cu admiraţie şi respect, pentru cuceririle realizate de ea pe plan uman şi spiritual.

Un alt personaj important al războiului troian este Enea. Aşa cum reiese din *Iliada* şi *Odiseea*, Enea era coborâtor din lumea Dardano-Tracă, întemeietoarea Troiei, după cum o arată legendele şi tradiţia. Când Schliemann a dezgropat comorile arheologice de la Troia, s-a constatat că ceramica era la fel şi pe malul tracic, şi pe malul asiatic al Helespontului. Este adevărat că nu s-a păstrat o etnie unitară şi pură a Troienilor în toate timpurile, după cum o declară O. Schrader.

Aşa cum apare în *Iliada*, Enea ar putea să fie identificat în linii mari, pornind de la recunoaşterea unor elemente de cultură tracică de la Troia zisă VII b2. El era, după Homer, şeful Dardanilor care locuiseră undeva în regiunea de sud a Serbiei de azi. Chiar şi strămoşii lui indică această origine: Anchise, Capis, Assaracos şi fiul lui Zeus, Dardanos, pretinsul erou eponim al neamului Dardanilor, care locuiau în regiunea de la Naissus. Şi numele soţiei lui, Batea, indică această origine, Bateea fiind femininul numelui Baton, care, în timpul Romanilor, ne apare în inscripţii de aproape treizeci de ori. Numele Anchises pare să fie legat de oraşul Anchisai, în Caria de est. Numele Capis ar putea să fie pus în legătură cu oraşul Capyai din Arcadia, în Peloponez. Ambele denumiri de localităţi se explică prin migraţiunile Elinilor spre sud. După C. Schucchardt „numele Dardanilor vine din

Illyria, se bifurcă în Macedonia şi se răspândeşte pe o parte în Asia Mică, pe de altă parte în Grecia centrală şi în Peloponez".

Troianul Eneas conduce o coaliţie de neamuri tracice, care cuprinde toate neamurile din nordul Peneului, de la râul Halys şi Sangarios, râul Sakaria de azi, până la râul Axios al Paionilor, azi numit Vardar, în Bulgaria. Printre neamurile acestea sunt: Frigienii, Carienii, Maionii, Mysii, Ciconii, Paionii, Peonii, Halitonii, Eneţii şi Dardanii, adică triburi care, prin legăturile lor familiale, sunt strâns legate de dinastia troiană.

Un alt simbol important e reprezentat de faptul că Strâmtorile Dardanelelor, ca şi oraşul Darduporis, poartă numele Dardanilor. După tracologul austriac W. Tomascheck, „Grecii considerau creaţiile poetice ale rapsozilor drept istorie pură, considerau pe luptătorii din partea Grecilor şi Troienilor personalităţi autentice ale trecutului; nu puteau să-şi explice această ligă de neamuri altfel decât presupunând o serie de campanii cuceritoare, pornite de la Ilios-Troia, înainte de distrugerea cetăţii. Dar această situaţie descrisă în poezie nu trebuie neapărat să fi fost creată de către o putere cuceritoare. Situaţia geografică a oraşului Troia, la limita dintre Asia Mică şi Peninsula Haemusului, precum şi influenţa unei culturi comune al cărei centru era Ilios, unde şi-a aflat punctul culminant, explică totul în mod suficient". Deci, această alianţă troiană este prima „ligă tracă" în istorie şi ea ar fi existat pe ambele maluri ale Strâmtorilor. Este precursoarea viitoarelor formaţii statale ale Macedonenilor şi Romanilor.

Iliada nu-l prezintă pe Enea ca pe un luptător oarecare. El este pus în paralelă expresă cu Hector. Eneas trece vijelios prin rândul Grecilor, ca să-l salveze pe Hector de lovitura lui Ajax. Însăşi Afrodita îl ocroteşte pe favor tul zeilor, adică pe Enea, iar Apollo îl pune la adăpost între norii întunecoşi: „ca să nu dispară neamul lui şi să nu dispară numele lui Dardanos, pe care Zeus, fiul lui Cronos, dintre toţii fiii l-a ales... Căci puterea lui Enea trebuie să domine asupra Troienilor şi asupra fiilor fiilor procreaţi în zilele următoare". După arderea Troiei, Enea se refugiază mai întâi în Tracia, pe când urmaşii lui domneau în oraşul Schepsis din Munţii Ida. În consecinţă, aşa-zisul caracter oriental al Troiei şi al lui Enea, care a fost susţinut de cercetătorul elveţian Bachoffen, poate fi abandonat şi înlocuit printr-o interpretare modernă.

Iată de ce marele tracolog Alexandru Randa, încă de acum treizeci şi cinci de ani, pe baza cercetării documentelor existente în acea vreme, a scris despre originea tracică a Troiei, făcând o fericită combinare de citate din savanţii care l-au precedat, bizuindu-se pe textul *Iliadei*. Opinia curentă socoteşte că Troia şi urmele sale au dispărut pentru totdeauna. Singurele rămăşiţe vii le reprezintă poporul italic, care îşi revendică originea din rătăcitorii troieni, potrivit tradiţiei în genere cercetată şi studiată în şcoli.

Pentru mileniul al doilea, în baza relatărilor lui Homer, putem spune că Troia a fost manifestarea culminantă a unei civilizații superioare și larg răspândite într-o vreme când nici Athena, nici Roma, nici Pella nu-și făcuseră încă apariția. Războaiele succesive abătute asupra Troiei au dovedit puterea ei de atracție, poftele ce le trezea și le stimula prin bogăția și strălucirea sa. Troia a furnizat mari teme de meditație pentru lumea antică și a creat personaje reprezentative, care au trecut direct în legendă și s-au confundat cu zeii. Impunându-se cu aceeași forță ca Athena și Roma de mai târziu, Troia a fost contemporană cu marile cvilizații ale Egiptului și Mesopotamiei, impresionând adânc pe contemporani și reușind să dăinuiască în memoria urmașilor, până când Homer a realizat fixarea legendelor într-o viziune epopeică unică prin amploare, o carte de căpătâi a omenirii.

Dacă Troia a căzut pe la anul minus 1181, acest lucru are, pe lângă alte explicații complexe, și pe aceea a confruntării cu un popor inteligent și viclean, care a pătruns în cetate cu ajutorul Calului Troian, simbol al filosofiei de viață a acestor neguțători și corăbieri. Într-un moment în care Troienii considerau lupta ca o înfruntare cavalerească și loială, în care urma să biruiască cel mai puternic, mai bine organizat și înarmat, Grecii introduceau Calul Troian, un element de surpriză și derută, menit parcă a ne duce cu gândul la legenda lui David și Goliath, care apropie aceste două popoare mediteraneene vecine Tracilor, asemuindu-le. Dar legenda „Calului Troian" a fost pusă de unii cercetători în legătură și cu eventualul cutremur care ar fi distrus Troia.

4.

COMERȚUL ȘI COLONIILE DIN MAREA NEAGRĂ

La hotarul dintre milenii, după ce s-au potolit mişcările de popoare, spaţiul tracic a obţinut o unitate demografică, economică şi spirituală care i-au adus o adevărată epocă de prosperitate. Pe întreaga sa întindere, de la Vistula şi Munţii Tatra, până la Mediterană şi în adâncul Asiei Mici, au început să se contureze zone cu caracteristici proprii, a căror afirmare s-a făcut treptat şi în chip diferenţiat. Teritoriile din nordul Dunării au rămas în continuare nesecate izvoare de oameni şi bogăţii. Când numărul Geto-Dacilor sporea peste măsură, triburile se răspândeau populând împrejurimile Munţilor Tatra şi Valea Vistulei. Aici au întemeiat şi botezat cu numele de Getidava un mare centru, după cum arată în hărţile lor istoricii C.C. Giurescu şi Dinu C. Giurescu. Neamul Tracilor trăia organizat în nordul Dunării în formaţiuni politice reduse, dar eficiente, fără a prilejui fapte de arme răsunătoare menite să atragă atenţia istoricilor şi să alimenteze cronicile şi epopeile vitejeşti. Viaţa lor paşnică a lăsat, din păcate, prea puţine urme vizibile. Agricultura şi păstoritul, ocupaţia principală a Tracilor îi făcea să trăiască răspândiţi, ceea ce nu înlesnea crearea de centre urbane şi nici de fortăreţe şi cetăţi de apărare împotriva unor inamici redutabili, cum aveau să fie Sciţii mai târziu. Adevărata cetate de apărare erau Munţii Carpaţi şi aici populaţia se retrăgea vremelnic, în adăposturi păstoreşti. Abia în a doua parte a mileniului întâi anterior, s-au arătat armatele persane, îndreptându-se împotriva Sciţilor, dar mai ales împotriva Grecilor, care fuseseră atacaţi pe uscat şi pe mare. Atunci au început concentrări ale organizaţiilor politice şi au apărut regi, coalizându-se forţele în cadrul unui stat, după absorbirea şi topirea Sciţilor în sânul populaţiei indigene. Dar naraţiunea noastră n-a ajuns până la acel moment.

În Peninsula Haemusului lucrurile se înfăţişau într-un chip mai deosebit. Aici aveau să apară diferite închegări politice, fie în zona grecească, în jurul Athenei şi a Spartei, fie în Epir, pe coasta Adriatică, până în Munţii Pindului,

fie în Macedonia, unde oraşul Pella avusese momente de glorie, când se ridicase la rangul unei capitale de imperiu. Printre acestea, nu va fi de neglijat nici zona Odrisilor, cu momentele lor de afirmare. În prima jumătate a mileniului întâi anterior, după înfrângerea Troiei şi deschiderea Strâmtorilor, are loc marea expansiune grecească, prin fondarea de colonii în Marea Neagră, ca şi în apus, în Italia, Sicilia, Galia şi Iberia.

După ce locuitorii oraşului Megara, existent şi azi dincolo de Elefsis, în Attica, sau, potrivit afirmaţiilor lui Al. Randa, după ce legendarul trac Byzas au întemeiat oraşul-cetate Bizanţ, pe malul Strâmtorilor Propontidei, înspre Marea Neagră, Grecii au început să stabilească colonii pe malurile Mării Negre. În legătură cu primele colonii greceşti pe ţărmurile tracice ale Pontului Euxin nu avem multe date precise. Se ştie însă că, în secolul al VII-lea anterior, o parte din ele fuseseră deja întemeiate. Se pare însă că aceste colonii sunt rezultatul celui de-al doilea val al colonizărilor greceşti din aceste părţi.

Motivul care i-a împins să se aşeze pe ţărmul tracic al Pontului Euxin a fost, desigur, şi sărăcia pământului de acasă, din Grecia, în raport cu bogăţia solului din nord. Impresionaţi de fertilitatea teritoriilor ce mărginesc Dunărea, Grecii au încercat să-i dea şi o explicaţie ştiinţifică. Astfel, Teofrast precizează : „Zăpada dospeşte pământul şi-l înmoaie, îi dă hrană şi acoperindu-l îi sporeşte căldura şi-i întăreşte rădăcina. Aşa se lămureşte întrebarea de ce ţinuturile reci şi calde produc cereale, cum ar fi Tracia, Pontul, Lydia şi Egiptul".

Prima dintre coloniile greceşti de pe ţărmul vestic al Pontului Euxin a fost Olbia, fundată în anul minus 646 de către milesienii din Miletul Asiei Mici. S-a dezvoltat foarte repede şi a prosperat în tot timpul secolului al V-lea anterior, câştigându-şi o mare importanţa comercială. La Athena se ridicase Pericle şi buna sa guvernare a extins posesiunile coloniale, cuprinzând şi oraşul Olbia. Pe la anul minus 330, odată cu intrarea Macedonenilor aflaţi în război cu Sciţii, oraşul a început să decadă, ca şi sub regii sciţi, pentru a fi complet distrus de către Geţi la anul minus 50. Şi-a venit în fire abia în primul secol al erei noastre, sub protecţia Romei, când şi-a reluat avântul şi autonomia, recâştigându-şi prosperitatea. Pentru apărarea Olbiei, împăratul Antoniu a stabilit o garnizoană în cetate, dar oraşul a decăzut iarăşi şi a ajuns în ruină sub presiunea Goţilor.

Altă colonie grecească a fost creată pe limanul Nistrului, sub numele de Tyras. Ea a fost fundată de Milesieni în secolul al VII-lea anterior, fiind denumită şi Ophiussa. Port şi centru comercial-agricol, absorbea produsele bogatului Buceag şi le făcea să se scurgă spre sud, în Marea Mediterană. În secolul al V-lea anterior făcea parte din confederaţia de la Delos. Dar şi Tyras a suferit din cauza Geţilor care, în anul minus 50, au devenit foarte agresivi în zăgăzuirea Sciţilor. Romanii au inclus cetatea în Moesia Inferioară. În evul mediu a fost construit aici, la Tyras, oraşul de azi Cetatea Albă.

Histria, altă aşezarea importantă, era situată într-o poziţie privilegiată pe malul unui golf al Pontului Euxin, în imedata vecinătate a unui canal, prin care se varsă o parte din apele Dunării. Numele de Histria se regăseşte şi în peninsula Istriană dintre Trieste şi Fiume. Ea a fost astfel denumită de către Tracii care locuiau în timpuri străvechi această fâşie de pământ, botezând-o în cinstea străvechiului lor loc de a baştină, Istria Pontica, teritoriu udat de fluviul Istru-Dunăre şi de Pontus Euxinus — Marea Neagră —

Mai spre sud, urma cetatea Tomis (actuala Constanţa) fondată tot de Milesieni, în secolul al VI-lea anterior. Multă vreme autonomă, a devenit apoi obiect al rivalităţilor Byzanţului şi Callatisului, un oraş mai la sud. Către anul minus 70, a fost ocupată de Romani, iar în epoca imperială a devenit metropola cetăţilor greceşti din regiune.

Nu departe spre sud, a fost întemeiată de Dorieni cetatea Callatis (azi Mangalia), înfloritoare prin secolul al IV-lea anterior. Portul ei a devenit un centru comercial al cerealelor din acest ţinut al Moesiei Inferioare. La un moment dat a fost ocupată de Macedoneni, iar apoi de Traci, recâştigându-şi importanţa sub Romani şi pierzând-o odată cu invaziile barbare. Peste ruinele ei s-a născut oraşul Mangalia de azi.

Dionysopolis (Balcicul de azi) se afla în raporturi comerciale cu Dacii, şi uneori de răfuială cu ei, motiv pentru care, la un moment dat, a cerut ajutor Romanilor şi ei l-au inclus în provincia Moesia Inferior.

Pe coasta tracică bulgară de azi a fost fondată de către Ionieni cetatea Odessos, la mare strălucire în secolele VI şi V anterioare.

Acestea sunt coloniile greceşti mai bine cunoscute. În afara lor, tot în această regiune au mai existat şi alte colonii greceşti, poate mai puţin importante, unele identificate cu oarecare aproximaţie, iar altele încă nedescoperite. Aşa sunt coloniile Orgamon, Stratonis, Turris, Parthenopolis, Afrodisias, Eumenea, Heracleia şi un port neidentificat al Carienilor traci.

Dintre cetăţile greceşti întemeietoare de colonii, cea mai activă s-a arătat Miletul de pe coasta Asiei Mici. Coloniile sale au jucat un rol de prim rang în activitatea economică şi schimbul în spaţiul trac. Comerţul practicat cunoaşte o asemenea dezvoltare în secolele al V-lea şi al IV-lea anterioare, încât se simte nevoia unei monete divizionare de bronz şi Histria şi Callatis încep să bată propria lor monetă.

Obiectul acestui comerţ era foarte variat. Cu toată abundenţa în peşte a Mării Mediterane, cetăţile greceşti importau peşte din Marea Neagră şi din apele Dunării. Explicaţia acestui fapt stă în două cauze: ori Grecii nu erau destul de abili la pescuit... fiind lipsiţi de un sfânt protector, pe când funcţia sfinţilor nu era îndeplinită de zei sau de semizei, ori preferau morunul de la gurile Dunării, peşte de calitate superioară. Nu se poate închipui că cel ce trăieşte lângă mare să nu se îndeletnicească cu pescuitul, cum se întâmplă astăzi, iar în apele greceşti se găsesc peşti de cea mai bună calitate, socotiţi

ca atare de cunoscători. Când e vorba însă de gusturi, de preferințe, ele sunt variate și pot determina curente de trafic neobișnuite, cum se întâmplă și azi cu peștele din mările Nordului, foarte apreciat în toate țările din Mediterană. E vorba de bacală, un pește sărat, care, dacă e uscat, atunci își schimbă numele în *stocafisso*. Nu se știe dacă pe atunci erau cunoscute icrele negre ale morunilor și dacă au fost atât de apreciate ca azi, căci nici un document nu vorbește de această delicatesă. Histria, Tyras și Olbia sunt coloniile care și-au ales cu grijă o poziție avantajoasă pentru pescuit. Orașul care a dezvoltat cea mai intensă activitate în comerțul cu pește a fost Histria. De altfel, emblema orașului (împrumutată de la Sinope) fiind formată dintr-un vultur cu un delfin în gheare, fiind cunoscută până mai ieri (și reactualizată de curând) ca emblemă comercială cu bune rezultate. Dacă în antichitate se vorbește de pește sărat importat de la Histria — cetate avantajată de trecerea morunilor în apele dulci ale fluviului, după cum precizează Athenaios —, nu se știe ce pește sărat a putut fi agățat de undița lui Antonius, pe când se afla la curtea reginei Cleopatra: un morun sărat adus din Pontul Euxin ar fi fost prea mare, iar un stavrid ar fi fost prea mic. Cercetările istorice n-au putut deci preciza chestiunea și nici n-au putut da o soluție întrebării rămase astfel încă neelucidată!

Grecia importa multe grâne din regiunea Dunării și din Câmpia tracică, pe care le îmbarca îndeosebi în portul Callatis. Importanța acestui comerț se poate releva și dintr-un discurs al marelui orator Demostene. „Știți fără îndoială — se adresa el concetățenilor săi — că noi, mai mult decât toți oamenii folosim grâu importat. Cantitatea de grâu adusă din Pont este mai mare decât tot ceea ce ne vine din celelalte porturi comerciale". Constatarea lui Demostene avea să se verifice și mai târziu, căci și Bizanțul avea să trăiască din grâul adus tot din regiunea Dunării, precum și din Egipt. După instaurarea puterii otomane în Europa, grâul Țărilor Românești constituia produsul de bază în aprovizionarea Constantinopolului, devenit capitala unui nou imperiu, care se întindea în Asia Mică. Dacă livrările de grâu românesc încetau din diferite motive economice sau din cauza unui conflict militar, foametea își făcea apariția pe străzile marelui oraș și echivala cu o criză economică a imperiului.

Un alt articol tracic de export erau vitele, bogăția cea mai de seamă a spațiului carpato-dunărean. Deși Herodot vorbise metaforic de albine, în nordul Dunării, Polibiu relatează că, din această regiune erau importate vite și piei de vită, miere și ceară. Fără îndoială albinele trace erau cunoscute pentru hărnicia lor nu numai în sud, dar și în Occident, prin ceara pe care au continuat să o furnizeze până la începutul acestui secol. Deci, atât Grecii în antichitate, cât și Venețienii în evul mediu și toți oamenii Renașterii, erau iluminați de luminile din Dacia, făurite din ceara albinelor trace, care, datorită purității ei, nu scotea fum, conservând astfel frescele, brocartele pereților și draperiile.

În antichitate exista și un comerț deosebit, acela al sclavilor, în realitate comerțul cu mâna de lucru. Cu toate că apăruse creștinismul și mahomedanismul care impuneau respectul omului față de om, comerțul de sclavi a fost continuat de Arabi, și apoi preluat de Englezi, în colaborare cu Arabii, în timpul alcătuirii statelor americane. Astăzi, mafia italiană se ocupă cu negoțul mâinii de lucru în toate domeniile, dar mai ales în acela al construcțiilor, iar bieții zidari nu mai sunt apărați ca altădată de „Societatea Masonilor", care a trecut în alte mâini și are alte preocupări... Menandru spune că uneori cuvintele „daci" și „getai" însemnau și „sclavi", pentru a indica proveniența mâinii de lucru. Ea avea două origini: pe de o parte prizonierii de război, pe de altă parte, copiii cedați spre a deveni gladiatori, întocmai cum în Japonia și astăzi o seamă de fete sînt încredințate unor institute-întreprinderi pregătitoare și furnizoare de gheișe, urmând mai târziu să servească la marile banchete și să-i întrețină pe comesenii, potentați ai zilei. În vechime, sclavii erau prețuiți, nu erau uciși și depreciați, cum s-a întâmplat mai târziu. Chiar Platon a avut o astfel de valoare, când a fost vândut ca sclav de prietenul său, rege-tiran al Siracusei! La apariția Otomanilor în Peninsula Haemusului și dincolo de Dunăre, au început și ei să preia copii, din păcate nici măcar contra plată în bani, ci ca tribut în natură, pretins populațiilor locale ocupate sau vasale. Educându-i în spiritul legii lui Mahomed, îi preparau pentru faimosul corp de ieniceri. Musulmanii nu castrau, deoarece *Coranul* interzice aceasta. Dar cumpărau de la negustorii specializați în asemenea comerț sclavi gata castrați, puși în vânzare în anumite centre specializate în castrarea de sclavi.

Mărfurile date în schimbul produselor trace de către coloniile grecești erau importate din cetățile-metropole și consistau în vinuri, undelemn, măsline, stafide, colofoniu și multe produse rafinate, de lux, tot mai mult solicitate de nobilii traci. Datorită poziției geografice avantajate, în contact mai apropiat și uneori direct cu civilizațiile din Orient, Grecii aveau acces și produceau ei înșiși manufactură de lux. Nu se știe dacă vinurile grecești importate erau numai cele dulci, siropoase, mai apropiate de nectarul zeilor, și poate apreciate de Amazoane și de nobilele trace, sau erau și cele cu sacâz, cum este „retzina" de azi (nimic comun cu uleiul de ricină!), un vin slab, pentru a cărui conservare se adaugă colofoniu, cu „motivarea" că servește la spălarea arterelor. Adevărat sau nu, era un bun motiv de vânzare, iar străbunii Daci îl cumpărau probabil ca medicament pentru spălarea arterelor lor bine căptușite cu colesterolul acumulat din alimente consistente, animale și vegetale, și bine stropite cu vin local, negru, rozat și alb, ieșit din buciumii străvechi ai lui Zalmoxe.

Mari, negre, frumoase și gustoase, măslinele grecești sunt preferate și astăzi de Tracii de la Dunăre și importul continuă de secole și milenii. Mai puțin apreciate și cunoscute sunt măslinele *calamata*, nu numai sărate ci și fermentate, conținând astfel și alcool. În acest scop ele sunt despicate pentru a li se facilita procesul chimic de fermentare. E nevoie de obișnuință și de gust grecesc, pentru

a le aprecia cum se cuvine. Cele sărate erau probabil tratate cu sare de mină importată tot din Munţii Carpaţi, căci sarea de mare, deşi e foarte fină, conţinând pe deasupra şi magneziu, nu sărează îndeajuns, după spusele gospodinelor pricepute în arta culinară. La aceste produse se mai adăugau şi altele, provenite din comerţul de tranzit pe care metropolele greceşti îl practicau în toată Mediterana.

Într-adevăr, produse greceşti sau de provenienţă grecească — pe atunci nu se făceau restricţii în cererea unui certificat de origine —, ajungeau până în Europa Centrală şi în nordul continentului, tocmai prin cetăţile greceşti de la Marea Neagră. Tot de la Histria pornea pe Dunăre un drum comercial, care urca apoi pe Siret şi pe Trotuş şi trecând Munţii Carpaţi prin pasul numit azi Oituz, ajungea în Transilvania. Aici produsele mai veneau şi pe un alt drum, pe Dunăre, prin Câmpia Munteană, şi apoi peste Carpaţi prin Pasul Branului. Din cetatea carpatică a Transilvaniei porneau alte drumuri spre Câmpia Pannoniei, spre Noricum şi spre Munţii Tatra. Din zona nordului, a cărei populaţie începea să se înfiripeze în colectivităţi care căutau şi ele legături cu sudul, cobora un drum peste Polonia de azi, însoţea Prutul sau Nistrul, ajungând la Dunăre şi Marea Neagră. Astfel se vădeşte cum ţara Dacilor, leagănul Tracilor a devenit şi ea o ţară de tranzit, legând prin drumurile sale comerciale partea centrală şi nordică a Europei cu Asia Mică şi Egiptul, jucând un rol foarte important în viaţa economică a lumii de atunci. Aceasta se datora poziţiei sale geografice, care, dacă pe plan comercial era în avantaj, când au început presiunile din răsărit, şi care s-au ţinut lanţ, pe plan geopolitic s-a dovedit neprielnică şi dezavantajoasă. Dar o ţară nu poate fi mutată, ea rămâne acolo unde este.

Existenţa şi dezvoltarea acestor colonii greceşti a fost posibilă în baza bunelor raporturi stabilite între ele şi regii traco-geţi. Deşi problemele de suveranitate nu se puneau în formele de astăzi, o situaţie de protectorat se subînţelege. Numeroase inscripţii arată că aceste cetăţi se găseau sub protecţia regilor traco-geţi, ca Rhemaxos şi marele Burebista. Nu rare au fost cazurile când, în faţa invaziilor Sciţilor, cetăţile au cerut ajutor regilor traci din Moesia Inferioară. Uneori, aceştia se aliau între ei pentru a rezista la rândul lor ameninţărilor dinafară. Datorită acestor relaţii de bună vecinătate, coloniile greceşti din Pontul Euxin au dezvoltat şi o viaţă civică intensă. Au construit temple de marmură, therme cu mozaicuri după moda antică, teatre în care se dădeau spectacole de dans şi de muzică sau arene pentru luptele cu taurii, deoarece tauromachia era practicată ca o veche competiţie între om şi animal, taurul fiind în Creta oarecum descendentul miticului minotaur. Un oarecare Attalos, spune o inscripţie, a fost ucis de un bou sălbatic. Nu se ştie ce trebuie să înţelegem prin aceasta: dacă a fost un matador de tipul lui Manolete, spaniolul din timpurile noastre, de vreun imprudent microbist care ar fi sărit în arenă (cum se întâmplă adesea), sau a fost vorba de un simplu cetăţean

amator de plimbări prin pădurile şi şesurile trace şi, din nebăgare de seamă, a dat peste un bour sau un zimbru. Pe atunci, aceste animale se preumblau şi ele libere în Ţările Româneşti şi erau atât de numeroase, încât capul şi coarnele lor aveau să devină chiar emblema ţării. Nici şcolile n-au lipsit din aceste colonii, deşi existau snobi şi atunci, care trimiteau câte un băiat mai dezgheţat la studii, în Asia Mică, la Cysic. Cu atâtea călătorii şi transporturi, era nevoie de cunoştinţe geografice numeroase şi detaliate, iar oameni pricepuţi în aceste domenii au existat în toate secolele. Callatis, de pildă, a avut cinstea de a da pe unul dintre cei mai vestiţi geografi ai lumii antice, pe Demetros.

V

AFIRMĂRI ÎN SPAŢIUL TRACIC: REGATE ŞI IMPERII

1.

ATHENA ŞI CETĂŢILE GRECEŞTI

Pe întinsul spaţiu trac, viaţa celor o sută de triburi s-a dezvoltat în chip diferit. Au luat naştere o seamă de localităţi, devenite apoi oraşe-cetăţi. S-a dezvoltat îndeosebi salba de cetăţi portuare aşezate pe marginea mării sau în poziţii mai lesne de apărat. Marea lega şi apropia aşezările între ele, oferindu-le posibilităţi felurite de activitate: în primul rând negustoria, care aducea cu sine dezvoltarea artizanatului, a arhitecturii, a culturii în genere etc. O seamă de cetăţi greceşti din marele spaţiu tracic au prins forme caracteristice şi au ajuns metropole, creindu-şi şi cetăţi-satelit în zone îndepărtate.

Datorită originii sale, numai neamul grecesc ce se trage, potrivit tradiţiei, din patru seminţii diferite — ionică, eoliană, acheiană, doriană, ultima predominând — n-a izbutit să-şi asigure unitatea. Seminţiile nu s-au amestecat prea bine spre a da un amalgam, iar populaţia se prezenta într-un mozaic schimbător ca un caleidoscop. În afară de acest fapt, situaţia geografică separa în interior cetăţile răspândite de-a lungul ţărmului maritim. Probabil şi din alte motive, o Grecie unitară nu s-a putut forma niciodată şi fiecare cetate şi-a păstrat personalitatea şi independenţa. Ştirbirea independenţei era doar parţială, voluntară şi de durată limitată, atunci când, legându-se într-o ligă de apărare şi mai puţin de atac, una dintre cetăţi obţinea hegemonia în dauna celorlalte. La terminarea războiului sau la expirarea tratatului de alianţă, fiecare cetate îşi relua autonomia, liberă să se înfrăţească cu altele, în vederea preîntâmpinării pericolelor.

În zona sudică a Peninsulei Haemusului, mai multe cetăţi îşi disputau întâietatea şi oarecum hegemonia, iar printre acestea era Athena, cea care s-a impus în faţa vecinilor şi a lumii. Ea a creat un centru de putere cu pondere deosebită în lumea greacă şi în lumea mediteraneeană, nu numai prin forţa oştilor, a flotei şi a comerţului ei, dar şi prin forţa spirituală. Prin aceasta mai ales şi-a câştigat o autoritate şi o aureolă, care au făcut-o să devină simbolul neamului grec, al artei antice, al ştiinţelor, al filosofiei.

Cunoaşterea istoriei Athenei, ca centru politic şi spiritual al antichităţii, duce implicit la mai buna cunoaştere a întregului spaţiu trac. Atenienii se socoteau descendenţi din seminţia ionică şi se considerau autohtoni. După mitologie, fondatorul oraşului a fost Cecrops, cel născut ca Adam din pământ. El a ridicat fortul Cecropia pe Acropole şi i-a strîns într-o ligă pe locuitorii celor zece sate din jur. Alcătuind primele legi, a instituit un tribunal şi a introdus cultul zeilor, învăţându-i pe Greci să-i venereze. Tezeu, învingătorul regelui Minos din Creta şi a Minotaurului a izbutit să unească stătuleţele din Attica într-un singur stat, numindu-l Athena, în onoarea zeiţei protectoare a vechii fortăreţe Cecropia. Ca această construcţie să dureze, se spune că ultimul rege, numit Codru, s-ar fi lăsat ucis într-o bătălie, „pentru împlinirea legii", deoarece Oracolul ar fi prezis că moartea sa va aduce „mântuirea patriei". Între cei doi regi, au mai existat alţi şaptesprezece patritori, ajutaţi în opera lor de conducere de un sfat aristocrat. În mâinile acestor demnitari erau concentrate toate puterile civile, militare şi religioase. Cu timpul însă, au fost numiţi magistraţi şi ei au preluat parte din puterile regale.

În secolul al VIII-lea anterior a fost instituit arhontatul. Arhontele pare să fi fost ales pe viaţă, apoi a fost limitat la zece ani, iar mai pe urmă la un singur an. Arhontele-rege a rămas numai cu atributele religioase, devenind un fel de Pontifex Maximus, iar celelalte puteri au fost preluate de magistraţi: polemarcul era şeful militar, iar arhontele avea puterile civile. Alături de cei trei arhonţi (arhontele-rege, arhontele-polemarc şi arhontele-eponim, după care se dădea şi numele anului) mai participau la guvernare alţi şase arhonţi „tesmoteţi", însărcinaţi cu paza legilor. Arhontatul înfiinţat la anul minus 683 avea o durată anuală.

Ca în toate statele antice, cetăţenii atenieni erau împărţiţi pe clase: eupatrizii, adică nobilii (electori şi candidaţi la magistraturile statului), geomorii (adică ţăranii) şi demiurgii (adică meşteşugarii). De la administraţia aristocratică, pentru injustiţiile făcute, s-a trecut încet-încet la democraţie, în secolul al VI-lea anterior.

Primul mare reformator şi apărător al săracilor, cărora le-a iertat datoriile, ajutând prin aceasta agricultura, a fost Solon, arhonte din anul minus 594. Împotriva acestor reforme s-au ridicat aristocraţii. Primul tiran a fost un oarecare Damasias, care a ţinut arhontatul doi ani de-a rândul şi a fost alungat cu forţa în 579. O altă încercare fără succes a făcut-o şi un oarecare Cylon, iar cel care a profitat de aceste agitaţii a fost Pisistrate, câştigându-şi popularitatea printre proprietarii mici şi mijlocii. El şi-a constituit o gardă înarmată, a ocupat Acropolea şi s-a decretat tiran. Tirania sa a durat treizeci şi şapte de ani, începând de la minus 560 până la anul minus 523. În timpul acesta, partidele s-au împăcat, agricultura s-a dezvoltat şi tot astfel artizanatul, comerţul, transporturile pe mare, armata şi artele. Lui Pisistrate i-au urmat Hippias şi

Hipparh, fiii săi. Primul a fost asasinat, ceea ce l-a determinat pe Hipparh să instaureze un regim de violenţă, care n-a ţinut decât până la anul minus 510, când a fost alungat din oraş.

La începutul secolului al V-lea are loc confruntarea dintre Athena şi marele regat al Perşilor. Darius, în fruntea unei oştiri de o sută de mii de oameni a trecut Hellespontul dar, la Marathon în anul 490, oastea persană a fost înfrântă de Greci. Xerxes, urmaşul lui Darius, va face o nouă încercare de cucerire a Greciei, dar, la Salamina, flota persană este scufundată de Temistocle. Deşi Attica a fost prădată, până la urmă Perşii au fost înfrânţi de Pausanias la Plateea, în anul 479. Din marea confruntare cu Perşii, Athena a ieşit cu prestigiul sporit, devenind una dintre cele mai mari puteri politice şi militare ale timpului. Sub conducerea unor oameni înţelepţi şi rafinaţi ca Clistenes, Pericles şi Aristides, literatura şi artele cunosc o înflorire, care a contribuit la faima milenară a Athenei.

Secolul al V-lea a fost secolul de maximă strălucire a Athenei şi s-a numit „Secolul lui Pericle". Viaţa statului prospera în toate domeniile, iar comerţul înflorea, lărgindu-se tot mai mult spre ţările apropiate şi prin colonii. Voinţa lui Pericle de a arăta lumii progresele şi bogăţiile acumulate printr-un simbol cu adâncă semnificaţie politică a dus la construirea Parthenonului. Dăinuieşte şi acum, după douăzeci şi cinci de secole, din păcate vătămat în urmă cu câteva sute de ani, când Turcii transformându-l în depozit de praf de puşcă, l-au determinat pe un doge veneţian să tragă cu tunul asupra acestui „obiectiv militar". Toţi marii artişti ai vremii, ca Phidias, Praxiteles şi alţii au lucrat la acest templu. Statuia măreaţă a Athenei a fost aurită, dar până la urmă Phidias s-a ales cu un proces pentru „cura de slăbire" aplicată zeiţei supreme a statului mai exact formelor ei de aur. Nu s-ar putea preciza dacă, cu multe secole mai târziu, după ce-a fost construit Domul din Milano, Maica Domnului, protectoarea oraşului, cocoţată în cel mai înalt vârf gotic, n-a fost de asemenea sortită unui „post creştinesc" pentru slăbirea greutăţii aurului cu care a fost îmbrăcată! Spre deosebire de zeiţa Athena, colega sa de la Milano mai străluceşte şi azi constituind mândria milanezilor care cred în Madonna, dar şi în „veşmintele" ei.

Inamicii Athenei nu erau numai în afara hotarelor, ci şi înăuntru, sub forma rivalilor de tot felul, între care se înscria în primul rând cetatea Sparta. La un moment dat, aceasta a atacat Athena şi pe aliaţii săi, declanşând un război sângeros care a durat douăzeci şi şapte de ani, fiind cunoscut sub numele de războiul peloponeziac (a început în anul minus 431 şi a fost admirabil descris de istoricul Tucidide). Din acest război, Athena a ieşit învinsă, dată fiind buna pregătire războinică, viaţa aspră şi rudimentară a Spartanilor. Înfrântă şi jefuită, Athena încape în puterea celor treizeci de tirani. Răscoala împotriva Spartanilor ocupanţi a fost organizată de Trasibulos, care a izbutit să-i ucidă pe cei trezeci de tirani, să-i alunge pe Spartani şi să restabilească democraţia, în anul minus 403.

Athena s-a refăcut din propria ei cenuşă, ca Pasărea Phoenix şi, după nouă ani, a fost gata să înfrunte ea oraşul Sparta, aşa încât în anul minus 394, amiralul Canon a distrus flota rivală la Cnidos, făcând să se nască, prin aceasta, speranţa unei noi hegemonii ateniene. Practic, cu această bătălie se încheie secolul glorios al Athenei şi istoria sa, căci nori grei ameninţau din nord, odată cu apariţia Macedonenilor, şi apoi dinspre vest, cu apariţia Romanilor. Aceştia din urmă au ajuns să ocupe Athena, Attica şi întreaga Grecie, transformându-le într-o provincie romană, în anul minus 146, sub numele de Achaia. În evul mediu, Athena decade şi se reduce la un târg de zece mii de locuitori, începând o viaţă nouă odată cu lupta de independenţă pornită tot din Dacia, cu Ipsilanti, în anul 1821, când Grecia se eliberează de sub jugul străin şi Athena devine capitala noului stat.

S-a scris mult despre expansiunea grecească pe ţărmurile Pontului Euxin, iar ideea colonizării greceşti a fost adesea înţeleasă prin comparaţie cu formele moderne de colonizare ale unor ţinuturi africane sau indiene. Aceste colonizări se întemeiau însă pe concesiuni (ca pe timpul evului mediu), pe înţelegeri reciproce, în baza cărora se puteau fonda centre comerciale în diferite părţi ale Mediteranei, menite să faciliteze schimburile reciproce de mărfuri. Grecii aveau nevoie de baze comerciale, dar aveau nevoie şi de garantarea apărării lor, căci comerţul nu se poate face în orice fel de condiţii, fără contracte şi etaloane de schimb. Coloniştii aflaţi sub protecţia regilor traci, stăpânitori ai teritoriilor de la malul mării, plăteau tribut. Azi concesiunile portuare se plătesc statului, urmând o străveche tradiţie. Interesele erau reciproce. Se încheiau contracte în toată regula, se întocmeau tratate pe bază de avantaj reciproc, iar cei ce deţineau produsele de bază (grânele, alimentele) erau Tracii. Se ştie că cetăţile băteau monedă şi că avea „bănci", altfel comerţul neputând prospera.

„Grecii — scria Iorga — venind ca exploatatori ai unui teritoriu regal sau imperial de mult şi definitiv organizat, aşezarea se căpăta de la regii sciţi, ca în cazul regelui Saitaferme faţă de Olbia, prin plata unui dar. Aşa au făcut, de altfel, în evul mediu târziu Genovezii, căutând pretutindeni ordinea stabilă bizantină sau tătărească. În dosul fiecăreia dintre aşezările prospere trebuie să presupunem deci o mai veche ordine de lucruri".

Cetăţile pontice făceau comerţ cu Miletul şi Athena, jucând un mare rol în stabilirea relaţiilor între popoare. Dar transportul pe mare era bântuit de primejdii şi adesea s-au stabilit acorduri între cetăţi în vederea combaterii piraţilor. Ţărmul de apus al Mării Negre era viu disputat şi Tracii l-au pierdut, la un moment dat, sub presiunea Sciţilor pe care Grecii îi denumeau „barbari". Regii traci şi-au afirmat adesea puterea, curajul şi înţelepciunea în aceste conflicte. Unul dintre ei şi-a stabilit autoritatea asupra Mesembriei. Alţii dădeau ajutor generalilor lui Darius şi Xerxes în războaiele contra Grecilor, faţă de care aveau multe motive de supărare. Statul trac al Odrisilor nu era prea întins, dar regele Sithalkes l-a întărit şi i-a dat o organizare superioară. Pe o „întindere

de treisprezece zile de mers pe jos", el ocupă teritorii până la Istru și Marea Neagră. Stăpânind nu numai teritorii agricole, ci și mine, el obținea un venit de o mie de talanți pe an. Instalând în Macedonia illirică un rege prieten, Amyntas, produce îngrijorare în sudul peninsulei și cel ce putea să devină o mare personalitate, comparabilă cu Filip al Macedoniei, atrage dușmănia și răzbunarea Grecilor. Interese și rivalități dominau necontenit relațiile dintre Greci și Traci. Cotys se însoară cu fata lui Polemon, unul din regii de la nordul Mării Negre. Oamenii din Thasos au întemeiat pe teritoriul tracic așezările Syme și Galleuros. Alteori, aceste încercări nu izbuteau, ca de pildă atunci când Athena trimite o mie de Greci pe teritoriul Edonienilor. În urma convențiilor cu coloniștii, Tracii primesc renta pentru teritoriul ocupat, primesc daruri și pretind servicii, deseori preferând vase și obiecte de artă, care s-au răspândit apoi în zona dintre Carpați și Marea Neagră. Pământul era socotit proprietate sacră ce nu putea fi înstrăinată.

Încercând să joace un rol important în Marea Neagră, precum îl jucau în Marea Egee, Grecii lui Pericle caută să-și extindă dominațiile și o expediție pornește în nord, la 444. Până la urmă, Tracii au știut să-și mențină drepturile și să stăvilească expansiunile, admițând doar „enfiteuza", cum s-ar numi azi vremelnica posesiune asupra unor locuri. Cetățile grecești își încoronau oamenii merituoși, îi răsplăteau și îi glorificau, se ajutau în caz de primejdie cu trupe și bani, făceau schimburi de zei proprii sau de zei capturați de la Traci. Monedele aveau circulație în toate aceste cetăți La Salsovia din Scitia Minor veneau monede din Olbia, din Cizic, din Macedonia. Unele localități mai păstrează numele trace: Tiriza, Bizone, Crunoi. La Callatis, în secolul al II-lea anterior, geograful Dimitrie și-a compus opera, în care sunt descrise cutremurele și relațiile Callatienilor și Tomitanilor cu populațiile din jurul cetății lor. Formele bancare organizate la Callatis vor îngădui Romanilor să trimită aici o adevărată colonie, unde tradițiile vechi se perpetuiază, cu procesiuni, cu jocuri ca Cesareele sau Sabastiile, la târgul anual, cu ritualurile pentru chemarea ploii, rămase și azi sub forma paparudelor, cu jertfe și petreceri colective. Prin prestigiul și puterea sa, Callatis a dominat un teritoriu ce se întindea de la Histria la Odessos, liberându-se de tirania lui Lisimach și făcând alianțe cu Tracii. Tracul Seuthes stăvilea în Munții Haemusului accesul invadatorilor.

La Tomis, Tracii au jucat un rol important. Se pomenește de Apoloniu Ustadaema, un semitrac, apoi de Ithazis Dada, „care rămâne credincios tradiției strămoșești", de diferiți gladiatori care luptau în amfiteatru, mulți de origine tracă, dar ceea ce pare mai revelator este faptul că Homer se afla la mare cinste și era citit și memorat. Oamenii locului se regăseau desigur în marea epopee a antichității, unde existau atâtea referințe la neamurile și regii Tracilor porniți de pe aceste locuri și la străvechea cetate, care a trebuit să fie dărâmată, pentru a îngădui ridicarea noilor constelații portuare de pe coasta Mării Negre.

La nord de Gurile Dunării, lângă Peuce şi Canopon se afla insula Samotica. Cetăţi mai mici, Chio, Axiopolis, Troesmis erau înşirate pe Istru, dar ele erau mult sub valoarea şi prestigiul acelora instalate pe malul mării. „Dromos Achilleos" (Drumul lui Achile) pare să se fi legat de Insula Şerpilor. Tyras, Cetatea Nistrului, menţinea legăturile cu zonele moldoveneşti de azi şi desigur că a îndeplinit o importantă funcţie în cadrul schimburilor comerciale, taurul şi spicul de pe monedele ei exprimând caracterul producţiei şi al economiei locale.

La Chersones, unde s-au păstrat multă vreme ziduri puternice, Rhoemetalkes îşi trimitea solii. Strabon, originar de pe aceste locuri, descrie cetatea Borysthenes, unde guvernarea se făcea în numele poporului, printr-un senat, prin arhonţi între care primul avea funcţii şi puteri supreme, ca şi un rege. Ideea de stat ca şi formula religiei erau aduse din sud, însă printre zeii greci îi regăsim uneori pe cei traci, câteodată în forme prea puţin transfigurate. Demeter apare pe unele monezi cu grâu la urechi alături de un animal, apar Apollo, Hermes, Asklepios etc. Tracii cei nesupuşi, nemulţumiţi de profiturile cetăţilor, dezlănţuie un război necruţător cu o sută cincizeci de ani înainte de Vespasian (după afirmaţiile lui Dio Chrysostomos) şi fac să cadă toate cetăţile până la Apollonia, dărâmă templele greceşti şi distrug statuile zeilor din sud. Este păstrat totuşi la loc de cinste Homer, căci „mai toţi ştiu *Iliada* pe de rost", în timp ce lui Achile i se ridică un templu în insula lui. Cavalerul trac apare pe lespezi, în basoreliefuri, la Tomis şi Callatis, încât numeroase sunt documentele arheologice ce ne-au adus până azi imaginea viteazului.

Puterea Tracilor s-a făcut adânc simţită pe teritoriile Europei de sud-est. Dar perioadele persane, macedonene şi romane au redus treptat la neputinţă nu numai cetăţile răzleţe, ci şi cetăţile-metropolă din Peninsula Haemusului, aşa încât Grecia a ajuns printre primele să fie integrată Imperiului roman.

2.

REGATUL BOSPORAN ŞI SCIŢII

Înainte de a părăsi Marea Neagră şi coloniile greceşti, merită să fie făcută o precizare asupra Bosporului şi a Bosporului Cimmerian. După cum se ştie, strâmtorile care despart în sud Europa de Asia sunt Dardanelele (după numele marelui trib tracic al Dardanilor, fondatori ai Troiei) şi Bosporul Traciei către Marea Neagră. Acesta din urmă îşi trage numele de la „trecătoarea boului", deoarece strâmtoarea lungă de 2,8 km, în unele părţi ajunge la o lăţime de 3,3 km, ceea ce probabil îngăduia trecerea înot a cirezilor de vite dintr-o parte în alta, în căutare de păşune sau pentru a fi vândute fără a adăuga la preţ costul transportului sau al transbordării, căci vitele ştiu din prima zi de naştere nu numai să meargă, dar şi să înoate, fără a fi luat lecţii ca oamenii, demonstrând — cel puţin în acest domeniu — o vădită superioritate. Printre cirezile de vite exista şi o vacă mai aparte, Zeiţa Io, care, după legendă, ar fi trecut printre primele această strâmtoare, dând curaj astfel şi celorlalte cornute, zeiţe sau zei. S-ar putea ca şi Zeus să fi trecut pe acolo, când, transformându-se în taur, a furat-o pe Europa ducând-o acasă unde-i era locul. Tot pe aici a trecut şi Darius I, în expediţia sa contra Sciţilor, în anul minus 514, construind un pod de bărci de 3,3 km lungime, ceea ce arată că arma zisă a geniului era bine dezvoltată şi acum douăzeci şi cinci de secole. Pionierii de azi nu pot deci să se mândrească prea mult şi să se considere inventatori ai podurilor cu bărci, scornite dintr-o scăpărare recentă a geniului lor. Ba dimpotrivă, se pune întrebarea dacă astăzi ar avea curajul să întreprindă construcţia unui pod de bărci atât de lung, care să ţină seama şi de curentele marine schimbătoare!

Există însă şi un alt Bospor, cel Cimmerian, nume luat desigur de la neamul Cimmerienilor, considerat trac. Bosporul Cimerian desparte Marea Neagră de Marea de Azov şi are o lărgime aproximativă de patru kilometri. Poate şi pe aici să fi trecut înot nu numai Sciţii, obişnuiţi cu incursiunile, dar şi caii lor, care pare să fi fost mai buni înotători decât boii şi chiar decât oamenii. Anticii

numeau această strâmtoare Cherci şi o socoteau punctul de frontieră la răsărit, între Europa şi Asia.

Cele două ţărmuri ale strâmtorii, care separau Pontul Euxin european de Marea Meotida, cum era numită Marea de Azov, erau locuite de mai multe colonii greceşti, care mai târziu au dat naştere împreună cu populaţia locală cimmeriană, desigur, unui stat numit Regatul Bosporan. Capitala acestui regat a fost Teodosia. Oraşul Kaffa a devenit în limbajul de azi, Kerci, după cum Teodosia a devenit Feodosia, de unde şi numele golfului Feodosia. Localitatea a revenit în actualitate în cel de-al doilea război mondial prin cumplitele bătălii terestre şi navale ce s-au dat aici. Ţărmurile se termină cu două capuri, dintre care cel asiatic a luat numele de Capul Taman, iar cel european, Capul Crimeii. Astfel localizat, Bosporul Cimmerian, care, la fel ca şi celălalt, al Traciei, se găseşte într-o poziţie privilegiată strategică, a putut să dezvolte o viaţă economică şi politică însemnată, căci condiţiile de locuit potrivite au determinat întotdeauna naşterea şi existenţa oraşelor. Bizanţul are aceeaşi raţiune de a exista la porţile Europei, unde se află „cheile" continentului. Produsele Cimmerienilor se scurgeau prin porturile acestui Bospor, şi erau în primul rând agricole, căci zona se pretează culturilor de grâu şi altor cereale, iar coasta muntoasă a Crimeii adăposteşte şi zone însorite cu podgorii şi livezi. Clima mai blândă a Crimeii, cuprinsă la nord între paralelele 44—46 nordice, a transformat peninsula într-o zonă atrăgătoare, încă din antichitate, ceea ce i-a făcut pe dregătorii de atunci, ca şi pe cei de azi, să o prefere pentru odihnă, reuniuni şi tratative, ceea ce i-a sporit renumele.

Nu toţi turiştii Bosporului Cimmerian au fost voluntari şi aducători de devize. Dimpotrivă, aceştia veneau mai degrabă în căutare de valută-aur, care s-ar fi putut acumula din comerţul înfloritor dezvoltat în zonă. Ei veneau din răsărit, căci nordul era încă liniştit. Primii mesageri ai Orientului au fost Sciţii, cu care se poate spune că a început, cu o mie de ani înainte, seria interminabilă a năvălirilor. Nu erau numeroşi şi pribegeau în cete sau în hoarde, după cum spune învăţatul Rostovţev: „Nomazii din răsărit au fost întotdeauna triburi cuceritoare, nu numeroase, dar bine organizate, care s-au impus unei populaţii agricole".

Din luptele cu ei, despre care vorbesc anticii, se culeg şi date semnificative despre Cimmerieni, căci, cum foarte lămurit o spune Nicolae Iorga — „când largile veacuri sunt goale de fapte" — istoria nu a avut ce vorbi. Viaţa liniştită de toate zilele n-a fost socotită demnă de cronică, în trecut, deşi pe timp de pace spiritul se dezvoltă şi civilizaţiile înfloresc. Faptele anormale izbeau imaginaţia istoricilor antici care, ca şi jurnaliştii de azi, pun în relief mai mult senzaţionalul decât întâmplările obişnuite.

Cimmerienii sunt numiţi Kymri sau Cimiri de către Asirieni, sau Ghimirai, de către scriitorii mesopotamieni. După Strabon, în baza unei amintiri culese din trecut, Cimmerienii ar fi organizat un regat unde ar fi existat şi o cetate.

Interpretând cele spuse de Herodot, în cartea a IV-a a istoriilor sale, în legătură cu luptele lor cu Sciţii, unii autori moderni ca Tomascheck îi face pe Cimmerienii plecaţi de pe meleagurile lor de origine să coboare până în peninsula Haemusului, unde îi înfăţişează ca Treri. Herodot însuşi îi aduce până în Ionia, de pe coasta Asiei Mici. Prin secolul al VIII-lea când îi atacă pe Asirieni, şi prin secolul al VII-lea anterior, ei au ajuns în această regiune, dar au fost învinşi de Lydieni, pierzându-şi treptat forţa de penetraţie în Capadocia. Cu aceasta se şi termină istoria lor în Asia.

Cimmerienii rămaşi în ţara de baştină s-au întins însă către ţara fraţilor lor Traci din Dacia. În sudul Basarabiei s-au găsit unelte de bronz folosite de Cimmerieni în activităţile lor zilnice, deoarece, ca şi ceilalţi, beneficiau de descoperirile tehnice din epoca bronzului spre epoca fierului. De Cimmerienii nordici s-au ocupat mulţi cercetători specializaţi în materie, ca Horfer, Lehmann-Haupt, Bury, care-i socoteşte Traci de amestec, iar la noi eruditul tracolog Dumitru Berciu. Acesta din urmă vorbeşte de un „aport etnic adus de Cimmerieni băştinaşilor din ţinuturile Daciei şi de intermediul hotărâtor cultural sau etnic al Cimmerienilor". I. Nestor scrie şi el despre civilizaţia traco-cimmeriană.

Sub impulsul comerţului grecesc, Bosporul Cimmerian a reuşit să aibă organizaţii politice ai căror şefi luau şi numele de regi, sub influenţa Orientului, desigur. Probă de existenţa lor o dau monedele numeroase descoperite de arheologi şi clasificate de numismaţi. Există un tabel întreg de nume şi figuri, enumerate şi descrise în amănunţime încă din secolul al XVIII-lea. Descrierea acestor monede constituie un izvor insuficient pentru a restitui imaginea clară a Bosporanilor. Din ele se poate totuşi deduce că au făcut comerţ, că au avut finanţe şi ca atare, au avut o viaţă economică şi socială relativ bine dezvoltată. De altfel, toate năvălirile trecute prin nordul Mării Meotida (Azov) au evitat adesea peninsula Crimeii.

În felul acesta, ea a scăpat hoardelor devastatoare şi a reuşit să supravieţuiască în chip organizat până prin mileniul al doilea al erei noastre. Imperiul bizantin, în continua sa scădere ca întindere şi putere, sub presiunea năvălitorilor din nord şi din sud, a rămas la un moment dat ca o ultimă expresie după căderea Constantinopolului, numai în această zonă a Crimeii. De altfel, principele Moldovei, Ştefan cel Mare, a luat soţie de neam împărătesc pe Maria de Mangop, aşa explicându-se, în parte, moştenirea unor tradiţii imperiale, pe care le întâlnim în istoria românilor.

În timp ce o parte din Cimmerieni, sub agresiunea Sciţilor, se îndreptau spre apus, şi prin amestec îşi întăreau caracterul tracic, exista şi o tendinţă inversă de răspândire a Tracilor din Dacia spre răsărit. Aceştia erau împinşi de ocupaţiile lor păstoreşti, nu de motive politice şi militare, şi căutau păşuni pe şesuri şi la munte. S-a creat astfel un curent într-o a doua aşa-zisă „nouă eră scitică", pe când populaţia tracică îşi croia drum paşnic peste Cimmerieni

şi Sciţi spre nordul Mării Negre şi mai departe. De altfel, tendinţa aceasta nu făcea decât să repete drumul predecesorilor Arieni, care au ajuns în acest fel până în India, lăsând urme în limbă, în port, în toponimie şi în literatură.

Cu toate aceste încrucişări de tendinţe şi drumuri, Sciţii la început şi Sarmaţii mai apoi au reuşit să pătrundă în Dacia şi la Dunărea de Jos, stabilind, la un moment dat, o stăpânire nominală asupra regiunii, care a păstrat până în mileniul I al erei noastre, denumirea geografică de „Scythia Minor".

Seminţia Sciţilor se întindea la nordul Mării Negre până la Don. Descoperiri arheologice de caracter zis „scitic" au arătat prezenţa lor în răsărit, până în China şi Siberia, iar în apus, chiar prin Europa centrală, în Silezia şi Lusatia. În legătură cu localizarea Sciţilor, cetăţenii din oraşul Boristene relatează lui Herodot că, la nord de aşezarea lor, se aflau Calepizi şi Alazoni şi apoi o regiune de „Sciţi agricultori", care făceau şi negoţ, spre deosebire de Neorii de la izvoarele Nistrului. Aceşti Sciţi agricultori erau răspândiţi până la a treia cetate grecească din zonă, Panticapeion. Dincolo de ei, şi mai spre nord, se găseau „mâncătorii de oameni", iar la răsărit păşunile păstorilor. Vorbind despre aceşti „Sciţi agricultori", Herodot înţelegea desigur populaţiile de sub stăpânirea scită, căci Sciţi agricultori cu adevărat nu sunt cunoscuţi în istorie, ocupaţiile lor fiind, în primul rînd, păstoritul hergheliilor de cai. Hrănindu-se cu lapte de iapă şi cu carne de cal, Sciţii au păstrat acest meniu până în zilele noastre, ştiut fiind că Mongolii preferă cumâsul obţinut din lapte fermentat de iapă celui mai distilat whisky scoţian.

Asupra originii Sciţilor s-au publicat numeroase studii, dar ele se bazează pe legende scite amestecate cu legende elenice. Scriitorul grec Anacreon vorbeşte de Sinţi, ca săgetători, iar Dionisie Bizantinul vorbeşte de Arimaspi, Melancheini, Hippomologi, Hippopozi, Geloni şi Agathyrsi, câtă vreme Claudius Mamertinus pomeneşte de Sciţii Saci, de Rufi şi de Geli, arătându-i ca aliaţi ai Perşilor.

Desigur, neamul scit a fost un amestec persiano-uralo-altaic, iar sângele lui era iranic şi turanic.

Suidas îi consideră mâncători de mortăciuni şi de aceea Grecii vorbeau cu dispreţ despre ei. Aşadar, Sciţii nu puteau să fie agricultori, doar populaţia locală, peste care s-au aşezat la venirea lor din Asia. Şi aceste teritorii erau împânzite de Cimmero-Traci. Ca toate triburile năvălitoare, dominaţia Sciţilor era nominală, impunând dijmă populaţiei stabile prin incursiuni periodice. Ceea ce pare însă sigur, este introducerea calului castrat, pentru a-l domoli astfel şi a-l putea stăpâni mai lesne. Pe lângă cai, Sciţii mai foloseau şi boi, care trăgeau carul cu coviltir, însoţit de turmele de oi de şes menite să alimenteze, ca şi iepele, familiile purtate în aceste atelaje.

Sciţii reprezintă prima imagine a popoarelor nomade, care s-au îndreptat spre Europa, împinse de nevoi. Se mai spune că erau violenţi, că ocupaţia lor principală era prădăciunea, că transformau capetele celor ucişi în trofee şi

chiar în vase de uz casnic. De altfel, tribul mongolic al Bulgarilor, care a staţionat o vreme în stepele de la Volga, a introdus acest obicei şi în sudul Dunării, preferând drept cupă de vin ţeasta în locul amforelor de argint bizantine. În orice caz, ascuţimea săgeţilor scite a fost cunoscută de unele triburi trace, peste care Sciţii s-au aşezat. Teama de ei s-a transmis şi a rămas moştenire, iar numele lor s-a păstrat în geografie, chiar după secole şi milenii de la încetarea stăpânirii lor. Ţăria în bătălii a Sciţilor se explică şi prin credinţa lor în nemurire. La moarte, regii lor erau îngropaţi cu tot avutul, cu sclavii şi cu caii, cu toate podoabele preţioase de aur. Tabiti era zeitatea lor şi simboliza vatra, de fiecare dată alta, căci de cămin în sensul de casă nu se putea vorbi. Zeul cel mai adorat era însă cel al războiului, simbolizat de o spadă. Pe drumul lor din Altai spre Europa, şi din contactul avut cu Asirienii, au învăţat să iubească aurul pe care meşterii sclavi aduşi cu ei continuau să-l prelucreze, deoarece un rege scit nu putea să fie îngropat fără astfel de podoabe, ca unic semn de civilizaţie.

Cu astfel de obiceiuri nomade, deşi spoite cu aur, e greu de admis ca ei să fi dezvoltat o cultură şi o civilizaţie. Obiceiurile aduse din Asia, de a împodobi căpestrele cu fruntare, de a acoperi colibele vremelnice cu stuf, de a pune coviltir la care, de a se îmbrăca iarna cu blăni de vulpe şi de şobolani, de a se hrăni cu lapte de iapă fermentat, de a folosi ţestele drept amforă şi altele similare, nu pot fi socotite drept mari descoperiri tehnice, capabile să constituie o civilizaţie. De aceea pare a fi cu totul nepotrivită calificarea de scit dată faimosului înţelept Anacarsis, fiul lui Gnuros. Ne aflăm încă odată probabil în faţa unei confuzii între stăpânirea nominală şi denumirea unei ţări. Despre Anacarsis, Herodot spune că la întoarcerea dintr-o călătorie în lume, pentru a îndeplini o făgăduinţă făcută într-un templu din Cizic, oraş de vază în Propontida din Asia Minoră, aşa-zisa Mica Frigie, a început să practice rituri orgiastice, după obiceiurile locului. Fratele său, regele Saulios, pudic detestând aceste practici religioase, fiind şi mai slab de înger în cele lumeşti, l-a ucis. Motivul real însă a fost altul : teama de a nu se slăbi prin moliciunea trupului asprele moravuri scitice. Anacarsis este adeseori trecut printre cei şapte înţelepţi ai lumii şi mulţi îl socotesc ca atare : nu se ştie dacă din pricina riturilor sale religioase sau pentru ceea ce avea în cap. Scriitorul Diogene Laertius, întocmind biografiile filosofilor antici, a făcut şi biografia lui Anacarsis în cartea *Viaţa lui Solon* şi în cartea *Întâlnire cu cei şapte înţelepţi*. De la Anacarsis ne-au rămas zece scrisori, din care se poate cunoaşte îndeaproape gândirea şi filosofia sa.

În tendinţa lor de expansiune, Sciţii au încercat mai întâi să se întindă către imperiul persan, spre sud, dar au întâmpinat o vajnică opoziţie din partea băştinaşilor. Atunci s-au gândit să se îndrepte spre Occident, dar nici acolo nu au putut sălăşlui multă vreme. Macedonenii i-au căutat până în sălaşurile lor din nord. Atât Filip, cât şi Alexandru şi Zopyrion aveau motive militare,

navale şi de concepţie imperială, spre a-i potoli şi pe Sciţi, şi pe Perşi, între care prea multă diferenţă nu se făcea, deoarece căpeteniile scite erau tot de origine iraniană, ca şi Perşii.

Apoi, înşişi Perşii nu erau cu toţii stabili şi parte mai trăiau ca nomazi, în căutare de cuceriri şi de glorie. În antichitate, exista teoria că o împărăţie nu poate fi decât una singură peste cele patru vânturi ale lumii. Deci imperiul persan excludea imperiul macedonean, în expansiune continuă. De aceea, războiul între aceste două puteri, în care erau amestecaţi şi Sciţii, nu putea să întîrzie, iar unele triburi trace s-au văzut şi ele atrase în conflict. Motive de discordie în acea zonă mai erau produse de coloniile greceşti de pe malul Mării Negre, create în acord cu triburile trace, care îşi asumau obligaţia de a el apăra.

După ciocnirile din secolul al IV-lea, Sciţii n-au mai durat mult şi, până la urmă, în anul minus 120, într-o ofensivă generală contra lor, susţinută de oraşele greceşti, în alianţă cu Mitridate al VI-lea zis şi Eupator, au fost distruşi.

Împreună cu Sciţii s-au manifestat şi Sarmaţii, supuşi câtva timp ai celor dintâi, care foloseau soţiile Sciţilor când aceştia erau plecaţi în bătălii, făcând astfel copii care erau şi una şi alta, după cum povesteşte Polyainos. Polybiu, în schimb, la începutul secolului al doilea, vorbeşte de Sarmaţi, că se infiltrau spre apus, iar Strabon aminteşte două triburi ale lor, pe Iazigi şi pe Roxolani. Ei purtau zale de solzi, coifuri şi scări de fier. Nemulţumiţi de stăpânii lor sciţi, s-au răsculat împotriva acestora, ca şi mai târziu împotriva Hunilor ce treceau pe acolo şi, la un moment dat, au intrat în serviciul Suevilor de seminţie germană, aşa cum relatează Tacit în *Analele* sale.

Cu Sciţii şi cu Sarmaţii se deschide astfel seria neterminată a migraţiunilor dinspre răsărit. Forţa acestora a devenit însă virulentă abia atunci când Imperiul roman, ajuns la maxima sa expansiune, a început să piardă din putere, ca până la urmă să cadă sleit de incursiunile continue ale cetelor din nord şi din răsărit, şi măcinat de răscoalele din interior ale etniilor încadrate în marele lor stat.

3.

REGATUL ODRISILOR SAU TRACIA

În Peninsula Haemusului, paralel cu afirmarea Athenei şi a cetăţilor greceşti de pe coastă, au luat naştere şi alte centre de putere ale triburilor trace din interior. De-a lungul Dunării, de la confluenţa cu Sava până la mare, erau răspândite triburile Moesilor, ale Tribalilor şi ale Geţilor. Tribul tracic al Odrisilor, care ocupa regiunea de pe ambele ţărmuri ale rîului Artiscus, afluent al Ebrului, astăzi Mariţa, a reuşit să creeze un stat puternic despre care vorbesc izvoarele antice. Ţara Odrisilor se întindea de la Dunăre şi Munţii Haemusului, până la Marea Neagră, Bizanţ şi frontiera Macedoniei, corespunzând aşa-zisei Tracii de Jos sau Traciei de Sud. Azi, Tracia e ultima zonă europeană a Turciei şi a unei bune părţi a Bulgariei şi Greciei, numită în limba turcă Rumelia. În toată această parte a peninsulei existau şi alte triburi trace, pe care Odrisii au reuşit să şi le asocieze sau poate chiar să le impună puterii lor, ajungând astfel să formeze un stat cu o dinastie regală.

Fondatorul acestei dinastii este considerat Teres. Faptul se petrecea către anul minus 500. Datorită condiţiilor favorabile agriculturii şi păstoritului, a legăturii cu Marea Neagră precum şi activităţii portului Burgas, dar mai ales graţie capacităţii organizatorice a acestui rege, ţara a ajuns la o reală dezvoltare în prima jumătate a mileniului întâi anterior. Despre Teres s-a vorbit la timpul său, căci războaiele pe care Athena le-a purtat cu Perşii au implicat indirect şi ţara Odrisilor. Înainte de a începe campania contra Eladei, Darius a încercat să-i supună pe Sciţi în anul minus 514, trecând prin Odrisia. A început apoi să atace pe mare pe Ionieni, în faţa Miletului, la anul minus 494, iar în anul următor, Perşii au recucerit Tracia şi Macedonia, care au ajuns astfel sub dominaţia lor. Ori, Tracia în sens restrâns este tocmai această ţară a Odrisilor. Perşii atacând Athena pe mare, în anul minus 490, au fost însă înfrânţi pe uscat la Marathon.

Teres a domnit peste triburile sale până la o vârstă înaintată, în unele scrieri vorbindu-se de nonagenarul rege al Odrisilor.

În acelaşi secol, Athenienii primesc ca cetăţean de onoare pe Sithalkes, fiul regelui Tracilor, cu prilejul sărbătorilor tineretului numite Apaturia. Nobilii Odrisilor se numeau zibythides, după cum scrie Hesikios.

În secolul al IV-lea, Sithalkes I (431 —424), i-a câştigat pe Peoni, Sinţi, Edoni, Bisalţi, Besi şi pe Dii, în opera de unificare a triburilor trace, şi nu atât prin cuceriri, cât convingându-i prin aurul pe care îl scotea din mine. El şi-a întins domnia până la Dunăre. Unii autori consideră această operă de unificare a micilor state trace ca o încercare de creare a unei „împărăţii", care, dacă ar fi durat, ar fi fost prima pe plan istoric realizată de Traci, înaintea Macedonenilor. Dar Macedonenii şi Grecii s-au opus. Marele istoric Tucidide vorbeşte despre regatul Odrisilor şi al Tracilor în genere. Însuşi Tucidide se trage din Olores, regele Tracilor. Acest rege a avut un fiu, Olores al II-lea, care a stat de vorbă şi cu Herodot.

Despre Sithalkes, fiul regelui Teres, se ştie că s-a luptat şi cu tribul trac al Thynilor, cel stabilit dincolo de Bosfor, alăturea de Bithyni. Solicitat atât de Spartani, cât şi de Athenieni, îi preferă pe aceştia din urmă. Mai poartă lupte şi cu Calcidienii din Tracia, precum şi cu regele Perdicas al Macedoniei, fiul lui Alexandru, şi-l înlocuieşte cu Amyntas. „Împărăţia" tracă în formare este în realitate o mare „confederaţie" la anul minus 429, după lupta lui Sithalkes cu Perdicas. În această confederaţie, Athenienii se insinuiază cu o subtilă politică, încercând să transforme pe regele Odrisilor într-o unealtă a lor. În *Anabasis*, Xenofon aminteşte de un cântec pentru preamărirea sa, deoarece pierise într-o luptă cu Tribalii, după ce concentrase în mâinile sale toate forţele şi toate energiile Tracilor.

Lui Sithalkes i-a urmat Seuthes I, fiul lui Sparadokos, căci se pare că primul n-ar fi avut urmaşi direcţi. Seuthes I a întins hotarele stăpânirii Odrisilor şi mai mult. În lăţime această „împărăţie" putea fi străbătută în treisprezece zile. De-a lungul mării ţinea de la Abdera până la Gurile Dunării, cuprinzând astfel Bulgaria de azi şi Dobrogea, unde se aflau Geţii, Moesii şi Tribalii. Odrisia lui Seuthes I avea caracterul unei „împărăţii", deoarece triburile de sub ascultarea sa erau conduse, la rândul lor, de regi cu nume diverse, ca : Bogas şi Chetriporis al Bizalţilor, pe râul Strymon, Patras şi Audoleon ai Paeonilor, în secolul următor, Isanthes la Crobizi, Diegylis la Caini, Tipas la Mezi şi chiar un „Carnabon" al unor Geţi din sudul Dunării, după cum spune Sofocle. La fel, aveau regi şi Edonii, Orescii, Derronii, Zeleii, Tyntenii şi alţii. Se mai vorbeşte şi de alţi regi traci, ca Saratokos, Rhoemetalkes. Toţi aceşti regi formau acea primă „împărăţie" a Odrisilor, pe care Tucidide o descrie ca pe „împărăţia cea mai tare dintre cele din Europa, câte sunt în golful Ionic şi Pontul Euxin, prin venituri şi altă prosperitate, iar ca putere de luptă şi mulţime de oştire a doua după a Sciţilor". Tot Tucidide spune că Seuthes I a moştenit pe Odrisi şi „cealaltă Tracie", ceea ce ne arată că Odrisia nu cuprindea în întregime Tracia Mare, într-o vreme când Macedonenii nu prinseseră încă forţa şi curajul

de a realiza ei înşişi o mare împărăţie. Xenofon îl prezintă pe Seuthes I ca prieten al Spartanilor, ceea ce nu-l împiedică pe acesta să încheie, la anul minus 390, şi un tratat cu Athena. Învăţatul Tomaschek îi atribuie inventarea fluierului, prin aceasta creindu-i-se o imagine pastorală. Se pare însă că se pricepea şi la politica externă şi dirija cu abilitate amestecul de triburi organizate în state şi stătuleţe, cu interese şi relaţii extrem de strânse.

Cetăţile maritime de pe coastă, datorită concentrării de populaţie pe care activitatea comercială o favoriza, ascuţind şi mintea oamenilor, ducându-i până la vicleşugurile cele mai subtile, au încercat să se erijeze într-un fel de mentori ai spaţiului înconjurător. Lipsea însă forţa fizică, materială a oamenilor, limitaţi în mod fortuit la spaţiul şi la posibilităţile cetăţii respective. Populaţia tracă din interior era mult mai numeroasă şi, trăită la munte şi la şes, era mai viguroasă, mai sănătoasă, mai deschisă, iar când situaţiile elaborate cu prea multe capcane elenice îi solicitau, ei recurgeau la aceeaşi soluţie pe care o adoptase Alexandru cel Mare în faţa nodului gordian. Athena, îndeosebi, căuta să-i atragă pe Odrisi, pentru a-i transforma oarecum în scutul lor militar, şi-i cinstea fie ca cetăţeni, cum a fost proclamat Sithalkes, fie ridicându-le statui, ca cea a lui Raskupor şi Cotys, mai târziu, fie dându-le onoruri, chiar atunci când era vorba de regi mai mici, ca Audoleon al Paionilor. Alteori regi traci au ajuns arhonţi ai Athenei, ceea ce nu excludea ca, printre aşa-zişii sclavi, să se găsească şi Geţi aduşi de la Dunăre. La fel, Mucapor a devenit şef al oraşului Ulpia, azi Nicopoli. Numele proprii şi ale localităţilor adeseori erau duble, punându-se pe lângă numele trac şi cel grecesc. Afirmarea tracică s-a făcut şi în ambianţa elenică, iar mai tîrziu în cea romană. Ei nu se sfiau, ci dimpotrivă se mândreau să pună şi vechiul nume traco-dac. Oraşul Amphiopolis se numea şi „Nouă-Căi" în limba tracă. Alte numeroase exemple de acest fel se pot da. Tracismul era în permanent echilibru cu elenismul şi prin Odrisi l-ar fi depăşit dacă îndeosebi Athena nu s-ar fi opus. Opoziţia acestei cetăţi atât de lăudate în lume pentru spiritualitatea ei a ajuns să se manifeste făţiş până şi prin asasinarea regilor Odrisi de bună credinţă, cum a fost cazul regelui Cotys, ucis de doi Greci din Ainos, numiţi Python şi Heraclid pe care Athena i-a răsplătit în mod public pentru „opera" lor. Athenienii, în loc să ascundă această activitate laşă, se mândreau cu ea şi acordau distincţii asasinilor (killeri). Asasinatul politic calificat astfel la Athena ca metodă de guvernare internă şi externă, îl anticipează cu milenii pe Macchiavelli, care, în fond, teoretizează în *Il Principe* metodele greceşti de altă dată. Departe, ca atare, politica de loialitate şi neintervenţie în afacerile interne ale altor ţări. Atunci când urmaşii lui Cotys, Berasades, Amadocus şi Kersebleptes, care era un copil şi deci mai uşor de manevrat şi dirijat, şi-au disputat puterea, Grecii l-au sprijinit pe acesta din urmă. Politica Athenei erau de a dirija şi de a controla treburile interne ale „împărăţiei" Odrisilor, pe care o considera ca marele trup al unui python, al cărui cap voia să fie ea însăşi.

Un alt rege al Odrisiei a fost Seuthes al II-lea, care nu ştia greceşte decât atunci când era vorba de un interes specific al ţării sale şi când înţelegea suficient pentru a nu fi dejucat. Om cu educaţie spartană, avea obiceiuri sănătoase şi simple. La curtea acestui rege puternic, la banchete, se servea vinul în coarne de zimbru aurite. El însuşi oferea carnea şi frângea pâinea pentru oaspeţi, creind acea atmosferă familiară şi de ospitalitate pe care şi azi o păstrează neamul românesc. La aceste ospeţe, cu care de obicei se încheia orice înţelegere sau tratat, precum şi la serbările obişnuite sau la căsătoria vreunei fete din familia sa, obiceiul era ca şi oaspeţii să facă daruri, oferind fiecare ce putea, atunci când sosea momentul „chemării darurilor". Obiceiul se păstrează până în zilele noastre mai la toate popoarele, şi în forme foarte generoase în Banat. În vechime darurile consistau în ţesături, covoare, pahare, cai, sclavi şi altele. Scriitorul Xenofon, părăsind serviciile pe care le îndeplinea pe lângă regele persan, a socotit potrivit — ca Grec abil ce era — să se ofere pe sine însuşi, nu se ştie prea bine dacă sub forma de sclav sau de scriban cu leafă, găsindu-şi astfel un nou post la Seuthes.

Xenofon povesteşte în *Anabasis* cum Seuthes al II-lea, ca şi alţi regi odrisi şi traci, folosea ca slujbaşi mulţi Greci, pe care-i plăteau cu bani puşi în circulaţie de faimosul oraş Cizic din Helespont, sau cu vite de care dispuneau din belşug, căci dările le încasau de la supuşii lor tocmai sub formă de cornute, catâri şi alte dobitoace. Când era vorba de război şi nu avea destui ostaşi, Seuthes al II-lea angaja şi mercenari, pe care-i plătea la fel nu numai în monetă, dar şi în dobitoace şi prizonieri, care erau consideraţi o valoarea ca şi acestea. Din vânzarea lor, ei puteau să obţină bani lichizi. Uneori dădeau şi sate întregi întărite drept plată. În acest fel au fost plătiţi, de exemplu, două mii de Geţi, probabil călăreţi, luptători cu arcul şi săgeata, dar şi cu suliţa, căci pedestraşi avea el destui printre ai lui. Dar sunt daruri şi daruri şi probabil relaţiile zilnice cu aşa-zişii Greci, de la care oricând puteau să se aştepte la surprize, cum am văzut, dar prea târziu, fraţii lor Troienii, Tracii-Odrisi şi-au ascuţit mintea suficient pentru a pricepe în toată profunzimea sa expresia cunoscută probabil în traducere la toate popoarele, chiar dacă acestea nu vorbeau latineşte: *Timeo Danaos et dona ferentes* (Teme-te de Greci, chiar atunci când vin cu daruri). La rândul lor, nu numai „se dădeau în dar" ca Xenofon, dar şi primeau daruri, căci toate acele onoruri pe care ei le acordau altora nu erau desigur cu titlu gratuit şi fără contrapartidă, chiar dacă nexul respectiv nu apărea imediat la iveală în acel *do ut des* (dau ca să-mi dai). Ce l-o fi costat pe Cotys, fiul lui Rhaizdos, piatra care i s-a închinat de către oraşul Delphi?! Fiind vorba de acest oraş, trebuie precizat şi faptul că templele şi oracolele, în realitate, nu erau folosite ca loc de închinăciune şi de cercetare a viitorului numai de Greci, ci de toată lumea spaţiului tracic, în sensul larg al cuvântului, care cuprinde şi cetăţile de pe coastă, Doriene, Achee şi altele. Oracolele le

consultau regii şi conducătorii. Cum în acest spaţiu existau mulţi regi, şefi ai triburilor trace, oracolele aveau destulă activitate, ca şi laboratoarele de cercetarea viitorului astăzi, cu riscul — acum ca şi atunci — să fie dezminţite de fapte, cum s-a constatat recent cu cele mai calificate institute americane. Într-o ţară fără hotare, pe când paşaportul nu fusese inventat şi nici buletinul de identitate, existând doar tabule de ospitalitate, premergătoare bonurilor turistice şi cecurilor de călătorie, regii spaţiului tracic se plimbau cu sau fără escortă, în căutarea acestor „consilieri". Oracolele le dădeau întotdeauna dreptate, chiar dacă rezultatele aveau să fie contrare, căci după cum se ştie răspunsurile erau formulate în aşa fel că, dacă accentul sau virgula se deplasau, sensul devenea contrariu. Faimoasă era fraza prin care se anunţa şi izbânda şi înfrângerea celui ce consulta oracolul: „Te vei duce te vei întoarce nu vei muri".

Oracolele în genere, şi cel de la Delphi, în special, erau în antichitate izvoare de informaţii, amestecând cunoştinţe, sugestii şi de multe ori poveţe interesate, căci oracolul ţinea seama de stăpânii vremelnici. Din această pricină Delphi era localitatea cea mai disputată între cetăţile greceşti. Au revendicat-o Macedonenii, Etolii, până când Romanii au devastat-o, iar Teodosiu a închis-o definitiv în anul 320. Timp de secole însă a putut să influenţeze politica de atunci şi multe hotărâri militare şi religioase au fost determinate de aceste răspunsuri. Ele veneau din „Gura Pământului", din Gura Geei, prin intermediul unei profetese, care fiind prea solicitată, şi-a luat o asistentă. Astfel prezicătoarele au devenit două. Ele nu vorbeau însă un limbaj coerent, ci, ameţite de aburii otrăvitori ai peşterii, intrau într-o stare de delir, când se socoteau „posedate" de însuşi Zeus. Cuvintele lor erau apoi preluate de sacerdoţii locului, care le scriau pe tăbliţe şi apoi le interpretau şi le explicau pe înţelesul pelerinilor, întocmai ca şi astăzi. Aceşti sacerdoţi erau însă destul de abili, încât ţineau seama de gândirea, de voinţa şi de politica stăpânilor lor, pentru a nu intra în conflicte cu consecinţe neplăcute. Regele Cotys, probabil, a fost un bun client al Oracolului din Delphi, din moment ce în înţelepciunea lor supremă, sacerdoţii au socotit potrivit să-i închine o piatră, nu funerară, ci memorială. Au trecut pe acolo Saratocos, Ketriporis, Cotela, precum şi alţi regi ai Peonilor, Derronienilor, Laiailor numiţi Evergetos, Ekgonos, Dokanus, Licheios, Dropion, Nikarkes (a nu se confunda cu avocatul Niarkos, „regele" actual al transporturilor maritime petrolifere), ca şi un rege Thrax al Bizanţilor sau unul Geta al Edonilor.

Un rege al Odrisilor, al cărui nume a rămas bine întipărit în istorie, este Cotys I. Domnia lui a fost îndelungată, ţinând douăzeci şi patru de ani, din anul minus 383 până în anul minus 359. Nu i-a fost uşor să se urce pe tron, şi nu din pricina treptelor, ci a pretendenţilor, cu care a trebuit să lupte ani grei, în primul rând cu Milthokitos, reuşind totuşi să-i ţină în frâu. Dacă a iubit sau nu Athena şi dacă i-a ascultat sfaturile, numai el o ştia, dar după fapte nu

prea s-a arătat mare prieten al atenienilor şi a ajuns la luptă deschisă cu Athena. A învăţat însă lecţia de la atenieni şi, ca să înfrunte cetatea agresivă s-a folosit de cei ce o cunoaşteau mai bine luând în solda sa doi generali atnieni, supăraţi pe cei nouă arhonţi şi mai cu seamă pe arhontele-polemarc, şeful lor militar, pentru faptul că nu le-a mărit leafa şi nici nu i-a decorat pentru manevrele din timp de pace. Regii Odrisiei, după cum se vede, nu angajau numai secretari-scribani, cunoscători de limbi, ci uneori şi scriitori, ca Xenofon, căci aceste îndeletniciri erau la mare cinste în acele vremuri, după cum ne-au arătat chiar de la început regii troieni, care îl aveau ca funcţionar pe Homer. Ei angajau şi militari, trăgători de sfori, încurcaţi în toate iţele politice ale numeroaselor triburi din Peninsula Haemusului şi Asiei Minore. Aceste lucruri duceau la dese conflicte între Traci, iar domnia regilor nu era întotdeauna liniştită. Cea care se simţea mai calmă în aceste ape tulburi era Athena, căci indirect trăgea foloase, simţindu-se mai sigură pe posesiunile din Chersones. De altfel, şi locuitorii Chersonesului erau îndrăciţi, căci sub comanda lui Diopthes, au atacat Tracia de Jos şi au prădat-o, pe când Filip a găsit de cuviinţă să răpească chiar din oraşul Athena pe Sithalkes, care era cetăţean de onoare al cetăţii, şi chiar să se laude că l-ar fi ucis, după cum ne spune acelaşi guraliv Demostene.

Un mare merit al lui Cotys I a fost acela de a fi avut o fată pe care a măritat-o cu un anume Iphicrate. Despre aceasta vorbeşte Anaxandrides. El descrie nunta fetei cu abundenţă de detalii : pe covoare frumoase, tarabostes pletoşi, cu părul uns şi lins, ca al napolitanilor şi sicilienilor, erau serviţi din vase de aramă, dar nu înainte ca regele însuşi să fi gustat mâncărurile şi băuturile, în sunete de fluiere, chitare şi poate chiar naiuri, căci Pan apăruse înaintea lor, deşi inventarea fluierului este atribuită de unii lui Seuthes. Fata primise ca dotă herghelii de cai, turme de oi — etalon al valorilor de atunci — dar i s-au dat şi veşminte cusute cu fir de aur.

Activităţile mai intense, cele de predilecţie ale lui Cotys I, par să fi fost tocmai petrecerile, căci despre ele vorbesc şi alţi scriitori (Athenaios, Teopomp), înfăţişându-l între pomi roditori, pe maluri răcoroase de ape, unde se simţea într-adevăr fericit. În cursul unei astfel de petreceri, se pare că ar fi pronunţat cuvinte de ocară la adresa zeiţei Athena. Dar nu pentru aceasta atenienii au pus să-l ucidă. Inchiziţia încă nu fusese inventată, fiind opera de mai târziu a bunilor creştini.

Chersebleptes, unul din urmaşii lui Cotys, este preferat de atenieni, după cum am arătat, dar la moartea lui Berisades, se ivesc conflicte şi intrigi în care sunt amestecate şi diferite căpetenii ale Odrisilor. Până la urmă, nici Chersebleptes nu-i mai satisface pe atenieni şi aceştia îl trec pe lista neagră. Soartă cruntă au avut şi copiii lui Chersebleptes, Iolaos, Poseidonios, Medistas şi Teras, care sunt pur şi simplu ucişi la Delphi, în anul 351 —350.

După cum se vede, cu toate că Chersebleptes încheiase un tratat cu atenienii, atât el, cât şi fiii săi nu s-au văzut puşi la adăpost şi au ajuns victime ale aceloraşi intrigi şi maşinaţiuni elenice. Nici statuia lui Cotys, tatăl lui Chersebleptes, şi nici statuia lui Rheskupor, celălalt fiu al lui Cotys, nu au împiedicat desfăşurarea subteranelor „raţiuni de stat". Destrămându-se puterea politică şi militară, Odrisia a căzut în mâinile lui Filip al II-lea al Macedoniei, în anul minus 341.

În prima jumătate a secolului trei anterior, apare un Cotys al II-lea, ca rege al Tracilor din Odrisia. El ia parte ca aliat al lui Perseu la luptele acestuia împotriva Romei. Se distinge prin curajul şi valoarea sa militară şi obţine mai multe biruinţe. După ce-a fost învins şi a căzut în mâinile Romei, el nu este pedepsit, ci dimpotrivă, pentru a servi anumite aspiraţii politice ale Romei asupra Macedoniei, i se dă întâitate. Polibiu îl prezintă pe Cotys al II-lea ca pe un bărbat cu multe calităţi, virtuos şi curajos în lupte, cu obiceiuri sobre, foarte atent şi sensibil la suferinţele mulţimii. Cu timpul, se vede că a dobândit toate acele însuşiri care lipseau străbunului său, Cotys I, dacă într-adevăr i-a fost nepot.

Datorită prestigiului câştigat în faţa Romanilor de către Cotys al II-lea, Odrisia a mai putut să dureze ca stat vasal încă multă vreme, până când este încorporată definitiv imperiului roman, în anul 46.

Odrisia este şi un oraş numit în antichitate Uscudava. Pe fundamentul lui, împăratul Hadrian a întemeiat cetatea care-i poartă numele. O vreme s-a numit şi Orestia, şi a fost bine fortificată, astfel încât a putut să reziste Goţilor. Din păcate, Vizigoţii au învins aici pe împăratul Valens, în anul 378. Din ce în ce mai slăbit Imperiul roman de răsărit a căzut sub Turci în anul 1360. Aceştia şi-au stabilit aici capitala, ulterior, însă, la 1453, au strămutat-o la Constantinopole. Astăzi Odrisia-Adrianopole aparţine tot Turcilor, rămaşi în Europa şi poartă numele de Edirne.

Având o istorie încărcată de fapte deosebite, realizată de personalităţi demne de a fi comparate cu cârmuitorii ţărilor vecine, Odrisia a avut epoci de strălucire, care au stârnit invidia şi gelozia cetăţilor greceşti. Deseori fiind pe picior de egalitate şi realizând simultan cu regatele din jur acel echilibru al puterii, fără de care nu ar fi de conceput marile perioade de înflorire culturală şi artistică ale Haemusului de sud, Odrisia nu s-a bucurat de recunoaşterea valorii sale, iar contribuţiile aduse la formarea civilizaţiei europene sunt adesea trecute sub tăcere. Mai mult încă, urmaşii Odrisilor au învăţat limba paleoslavă impusă de Bulgari şi s-au adaptat altor obiceiuri, uitându-şi strămoşii, căci pe teritoriul Odrisiei se află azi Bulgaria, cu o populaţie covârşitoare tracă, a cărei conştiinţă a fost de curând redeşteptată, graţie descoperirilor arheologice de pe întregul teritoriu al Haemusului de azi.

4.

REGATE TRACE DE SEAMĂ : DARDANIA, ILLIRIA ŞI EPIRUL

Privind spaţiul tracic pe harta Europei, distingem tendinţe şi aspecte culturale diferite: unele sub pecete geto-dacă, din nordul Munţilor Haemus până în Boemia şi Silezia şi până la Bug, altele sub pecete tracă de coloratură elenizantă, în sudul Dunării. O tendinţă illirizantă în partea muntoasă, de apus, cuprindea ambele părţi ale Mării Adriatice. În partea de răsărit a peninsulei, Tracii aspirau la realizarea unui regat care să cuprindă, bineînţeles, şi coastele, deci şi cetăţile greceşti, considerate spiritual ale lor, numai că aceste cetăţi maritime, cu o concentrare de populaţie şi o viaţă mai vie, urmăreau ca ele însele să ajungă la conducerea unui asemenea stat. Între acestea, în primul rând era polisul Athenei. Năzuinţa s-a realizat mai târziu prin hotărîrea lui Constantin cel Mare, dar sub formă diferită, căci el a transferat capitala „imperiului Daciei de Vest" organizat de Romani, la Constantinopol. Cu timpul, deşi au existat mari eforturi de latinizare din partea lui Justinian, acest oraş a fost bizantinizat, realizându-se astfel, la o distanţă de veacuri, o străveche aspiraţie elenică. Partea de vest a peninsulei a aspirat, la rândul ei, la regate şi împărăţii autonome, căci regele Pirus a urmărit să realizeze un stat care să cuprindă nu numai triburile din Peninsula Haemusului, dar şi triburile illire din toată partea de est a Italiei.

Spaţiul illiro-trac a oferit posibilităţi de afirmare şi crearea de centre de putere şi pe coasta vestică a peninsulei Haemus, după cum a fost Epirul şi Dardania, ţara-mamă, înaintea celei mai mari centralizări de putere din Haemus, din Europa şi din lume, precursoare a Imperiului roman, a Regatului şi apoi a Imperiului Macedonean, ajuns la culme sub Alexandru cel Mare.

Dardania. Tribul de bază al acestei ţări a fost acela al Dardanilor. Aceasta nu înseamnă că alte triburi înfrăţite nu făceau parte din această ţară, începând cu cele de la confluenţa Dunării cu Drava, în aşa-zisa Moesia, şi pe toată Valea Moravei ce se varsă şi ea în Dunăre, apoi cele de peste cumpăna apelor, dincolo de Naissus, pe Valea Vardarului, peste Scoplia până în Macedonia,

cuprinsă şi ea parţial în această primă organizare. Regiunea avea munţi şi codrii ce ţineau cale de cel puţin trei zile, oferind toate cele ce le dă o pădure, ca vegetaţie şi faună. În sânul munţilor însă mai sunt minereuri diverse, ceea ce a prilejuit şi aici dezvoltarea metalurgiei descoperite la nord, dincolo de Dunăre, în bazinul metalifer şi carbonifer al Transilvaniei şi Banatului. Ocupaţiile Dardanilor erau numeroase, căci numeroase erau şi clanurile acestui neam, cu nume diverse, între care cei mai de seamă se arătau Galabrii şi Thunatae. Numele celor dintâi ne duce cu gândul la Calabria de astăzi a Italiei, nume dat tocmai de un trib al Calabrilor coborît la un anumit moment istoric în Italia de sud.

Prezenţa numeroaselor ape pe teritoriul lor i-a obişnuit pe Dardani şi cu ocupaţiile pescăreşti în interior, iar triburile illire de pe coasta dalmată au dat navigatori temerari, care îşi câştigau existenţa din comerţul pe mare.

Cât timp viaţa triburilor dardane se desfăşura liniştit, în cadrul îndeletnicirilor patriarhale, iar populaţia excesivă pleca, nu s-a pus problema unui stat puternic. Legăturile între triburi erau de bună vecinătate şi de înţelegere, fără nevoia unei unităţi centralizate. Venirea popoarelor din alte seminţii, cum au fost Celţii, în mişcarea lor spre est şi spre sud, i-a făcut pe Dardani să-şi dea seama de nevoia unui stat unitar şi viguros. În secolul al III-lea anterior, se realizează acest regat, devenind o putere capabilă să ameninţe Macedonia, cu care nu odată a avut conflicte. Paralel se dezvolta şi Statul Roman, care, ajungând în contact cu Peninsula Haemusului, în diferitele sale războaie illirice şi macedonene, a intrat în conflict cu Dardanii. Cu toată valoarea lor militară şi unele victorii pe care le-au câştigat, Dardanii au fost până la urmă supuşi de Romani. Învingătorul lor a fost consulul Scribonius Curio, în urma bătăliilor dintre anii minus 76—74. Căzut sub dominaţia romană, statul dardan a fost încadrat în provincia Moesiei. În tot acest răstimp, populaţia a devenit furnizoare de grâne, metale şi soldaţi, cunoscuţi de altfel pentru vitejia lor. Împăratul Vespasian a format chiar o unitate militară din Dardani, des utilizată în diferite părţi ale imperiului. Nu este exclus să fi fost îndreptată şi împotriva fraţilor lor de la nord de Dunăre, de unde şi conflictele ocazionale cu Dacii, care coborau în Moesia. Pentru a stăpâni în linişte această provincie, statul roman a construit drumuri şi cetăţi, printre care demnă este de menţionat Ulpiana, devenită apoi Nicopolis.

Cu toate că Dardania a fost integrată în Imperiul roman, locuitorii încetăţeniţi şi limba latină clasică impusă ca limbă oficială a statului, conştiinţa traco-dardană s-a conservat de-a lungul vremurilor. Printre Dardanii de seamă trebuie amintit împăratul Constantin cel Mare, care s-a născut la Naissus. Toată zona traco-illiră a dat o seamă de alţi împăraţi, despre care se va vorbi la locul cuvenit. Amintim aici că, în secolul al VI-lea, conştiinţa traco-dardană a apărut într-o maximă expresie a sa, prin cei trei împăraţi justinieni ai imperiului de răsărit: Justin I, Justinian şi Justin al II-lea. Aceştia, deşi traco-

dardani, ca cetăţeni conştienţi ai Imperiului roman au făcut tot ce le-a stat în putinţă, îndeosebi Justinian, pentru a păstra caracterul latin al statului. Imperiul începuse să se grecizeze într-un ritm prea accentuat, impunându-se tot mai mult limba elină, care s-a răspândit încă din antichitate, prin comerţ şi mai ales datorită prestigiului de care s-a bucurat cultura greacă, fără a fi susţinută oficial de o forţă politică statală. Justinian a reintrodus limba latină şi a creat, prin tracul Trebonian, nemuritoarele opere : *Pandectele* şi *Institutiones*, conservând şi reactualizând dreptul roman, baza dreptului de astăzi al Europei şi al lumii. În secolul al V-lea, Dardania renaşte ca provincie autonomă, detaşată de Moesia, şi reia o fizionomie administrativă, care nu puţin a contribuit la redeşteptarea conştiinţei străvechi.

Dardania a fost punctul de întîlnire a unor popoare, ca Celţii şi mai târziu Slavii. Bineînţeles, Dardanii au opus rezistenţă în numeroase bătălii, la început singuri, mai târziu ca cetăţeni ai Imperiului Roman. Cetele slave infiltrate odată cu decăderea imperiului roman de răsărit, s-au erijat în conducători. Populaţie considerată paşnică, dar în realitate agresivă şi crudă, după cum o descriu unii istorici, ea venise aici fără nume. Şi-a câştigat, cu sau fără justificare, epitetul de „servi", de la latinul „servus", care, în scrierea cirilică adoptată din greceşte, avea să dea prin „b" citit „v", *Serbi* şi *Servi*, adică Ţara Servilor sau a Sclavilor. Acesta a ajuns să fie numele de azi al Dardaniei de altădată. Populaţia desigur nu este mult schimbată, căci, deşi aceste cete din răsărit, desprinse din neamul Slavilor, se zice că ar fi fost mai numeroase decât cetele altor năvălitori, ele nu au înăbuşit populaţia locală numeroasă şi prolifică. Numai prin impunerea altei limbi şi a desnaţionalizării localnicilor s-a ajuns la o populaţie mare ca număr, cu un nume atât de nepotrivit. Mai putem adăuga şi faptul că în Cosova şi Metohia ar exista clanuri celtice, întâlnite până în vremea primului război mondial, după mărturiile fostului ofiţer francez, cardinalul de mai târziu, Eugène Tisserant.

Illiria. În zona nord-vestică a Peninsulei Haemusului, în Pannonia, în Noricum şi în Vendelicia, până în ţara Retiilor, a Elveţiei de azi, se întîlneau triburile illire sau traco-illire, cu unele denumiri locale, după zonele geografice pe care le populau. Coasta Dalmată şi apoi Herţegovina şi Muntenegrul, toată Albania, cu infiltraţii în Macedonia şi în Epir, erau, de asemenea, locuite de triburi illire. Acestea s-au deplasat, la un moment dat, şi pe coasta de est a Italiei, pe care au ocupat-o, în întregime, de la nord până la călcâiul cizmei italice, şi aceasta înaintea stabilirii coloniilor greceşti, care nu au găsit pământuri deşerte şi nelocuite, ci dimpotrivă, prelucrate de această populaţie sau de cele din interior, Samnite. Scopul coloniilor era, în primul rând, acela de a comercializa produsele acestui pământ mai roditor decât al Greciei, precum şi peştele pescuit în bogatele ape ale Adriaticii. În nord s-au stabilit Venetii, Dalmatii şi Liburnii pe ambele coaste, Japidii, iar mai la sud, Mesapii şi Iapigii. Toţi erau încercaţi navigatori şi ajunseseră să fie atât de bine organizaţi la

un moment dat, încât au devenit o preocupare pentru Statul Roman. Acesta a susţinut mai multe războaie aşa-zise illirice, începând cu cel din anii minus 229—228. Alte triburi erau Aitolii, Molosii şi Molotii, care au avut şi un rege, pe Arybas. Alexandru Macedon se simţea mult mai legat de Aitoli, decât de Dorieni şi Eleni. Tribul Ardiailor pare să fi dat numele Mării Adriatice, cum s-a mai spus, iar acest mare trib era, în realitate, dominat de Illiri. Un neam de-al Illirilor, trecând dincolo de Pannonia, spre nord, a ajuns până la Vistula, sub numele de Lugi şi se pare că însăşi Lusatia este legată de ei.

Illirii erau un popor viguros, făurit într-o ambianţă muntoasă, unde mintea se ascuţea în lupta zilnică cu natura aspră şi zgârcită, oţeliţi pe mare, în lupta cu valurile ridicate de Bora-Boreas ce suflă puternic. La acestea se adaugă o vitejie şi un dispreţ faţă de moarte născute din credinţa în nemurire şi în zei specifici tribului lor. Cu aceste însuşiri n-a fost greu, la un moment dat, să constituie un stat şi să aibă regi. Aşa se vorbeşte de un rege Agron, fiu al lui Pleurates, care a avut ca soţie pe Teuta, regină destoinică. La pierderea soţului, urmându-i ca succesoare, Teuta a avut curajul să înfrunte Senatul roman şi să afirme că Illirii „nu pot fi opriţi să-şi câştige hrana pe mare", apărând prin aceasta drepturile de pescuit în „lacul illiric" (Adriatica), spre care Romanii şi-au îndreptat privirile abia după unificarea Italiei.

Alt rege al Illirilor, Gentius, a domnit peste şaptezeci de oraşe. Capitala lui, Scodra, dăinuieşte şi astăzi. După cum povesteşte Diodor din Sicilia şi Titus Livius, Gentius stăpânea şi prin părţile strâmtorii de la Otranto peste Taulanti, unde era localitatea Epidamnus din Epir, aşa cum indică şi Tucidide. La fel, domnea peste Pharos şi peste insula Curzola, azi cunoscută sub numele de Corfu. Romanii au oprit această expansiune. Gentius, fiul lui Pleurates şi al unei illire, Euridice, s-a căsătorit cu Etleva, şi a avut cu ea doi fii, pe Pleurates al II-lea şi pe Scordilaides. În urma uneltirilor Grecilor din insula Issa, cu toate demersurile încercate prin solii lui Tenticus şi Bellus, Gentius este atacat de Romani. Capitala sa este asediată şi, după o rezistenţă de o lună de zile, cade. Regele e făcut prizonier. Anicius, învingătorul său, l-a purtat pe regele Illirilor legat de carul său de triumf. I-a rămas moştenitor un copil sub tutela mamei sale vitrege, dar Romanii au avut grijă să scape şi de acest rival, spre a nu avea blocat drumul spre Haemus.

Mai târziu, pe când Romanii erau angajaţi în cel de-al doilea război punic, Illirii se aflau sub domnia lui Dimitrie din Pharos, a lui Pleurates şi a lui Scordilaites, acesta din urmă de origine scordiscă. Tribul Aitolilor, la rândul său, a avut ca regi pe Pleurates, pe fiul lui Scordilaites, pe Aminandar din clanul Atamanilor şi alţii.

În timpul celui de-al treilea război macedonean, alăturea de Perseu, se aflau şi Illirii. În felul acesta, au fost şi ei bătuţi şi şi-au pierdut independenţa. Illirii aveau să-şi recapete importanţa mai târziu, printr-o seamă de împăraţi romani ridicaţi din rândurile lor, în frunte cu Diocleţian, illir din Salona

(Dalmaţia), puternic înclinat să favorizeze provinciile de baştină. Diocleţian a reformat statul, alcătuind o nouă constituţie imperială, împărţind în patru imperiul, el alegându-şi Orientul cu Tracia, Asia şi Egiptul. Capitala sa era la Nicomedia, în Bithynia. După douăzeci şi unu de ani a abdicat şi s-a retras în palatul de la Salona-Spalato. Diocleţian a fost cea mai mare glorie a Illirilor deveniţi cetăţeni romani.

Un împărat illir, menit să joace un rol deosebit în istoria Daciei, a fost Lucius Domitius Aurelianus, născut în Pannonia la 214, proclamat împărat la 270. Aurelian a purtat o seamă de războaie contra Goţilor, a Germanilor, a reginei Zenobia din Palmira, care voia să creeze un imperiu oriental, a introdus unele înţelepte măsuri administrative şi a zdrobit răscoala lui Firmius în Egipt, precum şi a lui Tetricus, în Galia, fapt pentru care, în anul 274, i s-a acordat titlul de *Restitutor Orbis*, adică „Restaurator al lumii", „al Imperiului". Aurelian a introdus la Roma cultul „Soarelui Nebiruit", pentru a împiedica răspândirea creştinismului. Serbările mari în cinstea Soarelui Nebiruit se desfăşurau la 25 decembrie. Creştinismul a preluat această sărbătoare şi această dată calendaristică, atribuindu-le însă alte semnificaţii : Naşterea lui Cristos Nazarineanul în Bethleem, după cum spun Scripturile. În anul 271, Aurelianus şi-a retras legiunile şi administraţia din Dacia, încredinţându-i acesteia misiunea indirectă de apărare a limesului roman prin forţele proprii. Înfruntându-se cu Goţii, Daco-Romanii i-au ajutat pe Romani să-şi degajeze o parte din legiuni spre a le utiliza în locuri mai primejdioase. Romanii au păstrat totuşi unele garnizoane şi fortăreţe atât pe dreapta, cât şi pe stânga Dunării.

Neatâmpăraţii Illiri au dat mult de furcă imperiului. Numai în vremea lui Augustus şi a succesorilor săi au reuşit Romanii să-i pacifice pe Illiri şi să-i liniştească pe regii acestora.

Dar dacă Illirii nu s-au putut realiza şi afirma mai temeinic printr-un regat din pricina mulţimii clanurilor şi regilor lor ce guvernau această numeroasă seminţie, ei însă au determinat, printr-o participare masivă, crearea regatului şi a imperiului macedonean, imperiu bazat în realitate pe Illiria, Tracia şi Peonia.

Illirii au întemeiat o seamă de oraşe rămase şi azi, cum este faimoasa Ragusa, devenită Dubrovnic, Rhizon, devenită Rizano, Cattaro, în antichitate numită Ascrisium sau Ascrion. Mai exista şi oraşul Thermidava, pomenit de geograful Ptolomeu, care marchează prezenţa elementului traco-dac în spaţiul traco-illir. O caracteristică generală a toponimiei de origină illiră este sufixul în *ona*, după care se pot identifica o seamă de oraşe din Italia, începând cu cele de pe coasta adriatică, şi anume Ancona, Salona, Navona, spre interior, Sulmona, Verona, iar pe coasta tireniană, Savona. În cantonul Ticino din Elveţia găsim, de asemenea, oraşul Ascona.

Spiritualitatea illirică se baza pe religia politeistă, comună şi tracilor, dar illirii aveau zei proprii ca Bindus, Iria, Ica, Madaurus, Seutona, fără a fi înconjuraţi de prea mult mister, dar suficient de autoritari spre a întreţine vitejia şi cumpătarea în viaţa de toate zilele a slujitorilor lor. Illirii foloseau ca băutură vinul (şi nu numai pentru ritualurile sfinte), foloseau şi berea slabă, un fel de bragă (regelui lor Gentius atribuindu-i-se invenţia unei băuturi din plante, aşa-numita „gentiana", un fel de absint), dar şi mied obţinut din mierea de albine, căci şi Illirii creşteau albine în livezi şi pe colinele înflorite.

Triburile traco-illire din zona munţilor Dinarici nu s-au întins numai pe coasta de răsărit a Italiei, dar şi spre nord, unde ocupau întreaga Pannonie. Ele stăpîneau şi o altă mare regiune numită Noricum. Pe timpul Romanilor, Noricum cuprindea practic toată Austria, o parte din Bavaria şi din Stiria austriacă, mărginindu-se la vest cu Retia Elveţilor de azi. Ei s-au opus triburilor celtice, cu care s-au înfruntat în momentul când acestea s-au pus în mişcare, împânzind Europa. Cu timpul s-au amestecat cu Celţii (Norici, Taurisci, Alauni) precum şi cu alte neamuri germanice, coborâte din nord, din acest amestec rezultând Austriecii de azi, care mai au în vinele lor şi ceva sânge latin din timpul stăpânirii romane, cu centrul la Vindobona (Viena). La cucerirea regiunii de către Romani, Noricum a devenit o provincie, iar mai târziu, sub împăratul Diocleţian, prin reforma adusă de el, această provincie a fost împărţită în două, şi anume: în Noricum Ripense şi Noricum Mediterraneum.

Prin Traco-Illiri, spaţiul tracic s-a întins în toată zona apuseană a peninsulei Haemusului, până la Dunăre, urmându-i cursul spre a cuprinde Pannonia, Noricum şi jumătatea de răsărit a Italiei, care are astfel trei componente : una răsăriteană, illirică, alta apuseană, etruscă, şi alta derivând din Troienii descălecători, fundatori legendari ai Romei.

Conştiinţa traco-illiră au mai păstrat-o azi Albanezii, care se numesc ei înşişi „schipetari". Limba lor actuală prezintă fenomene interesante de apropiere, pe vechi baze ariene, cu limba română, cum a demonstrat-o într-un studiu savant prof. I.I. Russu, şi reprezintă cheia enigmei etrusce, cum a arătat-o mai demult învăţatul Vraciu şi mai recent cercetătorul Zacharias Mayani. Nu mai puţin, dialectele grupurilor aromâneşti din Epir, care se află azi parte în Albania, parte în Grecia, vădesc unele legături cu limba traco-illiră.

Dialectele italiene, mai mult decât limba clasică, cuprind influenţe şi cuvinte din traco-illira de altădată, dar un studiu comparativ complet şi temeinic asupra dialectelor în raport cu limba traco-illiră de ieri şi cu limba albaneză, aromână şi română de azi, nu s-a făcut încă.

Epirul. O altă afirmare pe plan politic a neamurilor traco-illire din Peninsula Haemusului s-a produs în regiunea Epirului, care se întinde în jurul Munţilor Cerauni şi a masivului Pindului. Din aceşti munţi coboară rîuri, torenţi proveniţi din neaua topită, formând lacul Ianina. Epirul se întinde din aceşti munţi până la Marea Ionică, în extremitatea de sud a Adriaticii, având în faţă,

în Italia, peninsula Salentină. În genere, relieful Epirului este muntos, fără a fi lipsit totuşi de zone de şes în partea de coastă, zone apărate de vânturile nordului, ceea ce îngăduie cultivarea portocalului. Ocupaţia principală a populaţiei a fost păstoritul pe cele două versante ale muntelui, scăldat de râuri repezi, către zonele joase ale Prevezei şi ale Valonei. Din lâna de aur a oilor şi laptele bun pentru brânzeturi s-a tras bogăţia acestei regiuni în toate timpurile, sub chipul galbenilor de aur.

Acestea au fost resursele care au susţinut statul format în secolele al V-lea şi al IV-lea anterioare, atât sub formă de regat la început, cât şi de republică federativă apoi. Maxima afirmare a regatului Epirului s-a săvârşit sub regele Pirus al II-lea, dar înaintea sa a domnit Eacid, tatăl său, care a trăit între anii minus 319—272. Despre Eacid se ştie că a fost detronat de către Cassandru, regele Macedoniei, după moartea lui Alexandru cel Mare. Nu i-a rămas altceva de făcut decât să plece în exil.

Dinastiei care a ţinut în mâini destinele regatului Epir i se atribuie descendenţa din eroii legendari ai luptătorilor de la Troia. Se spune că, din Neoptolem, s-ar trage dinastia epirotă a Eacizilor. Neoptolem era fiul lui Achile şi al Deidamiei, şi era unul din războinicii ascunşi în Calul Troian. El a fost acela care l-a ucis pe Priam şi l-a aruncat din înălţimea unui turn pe Astianax, fiul lui Hector. Neoptolem şi-a luat de soţie pe Hermiona, fata lui Menelau şi a Elenei, dar şi pe Andromaca, voind să aibă cel puţin două neveste. Prima însă nu i-a adus noroc, căci fostul ei logodnic, Oreste, muncit de gelozie, n-a putut să-l ierte şi l-a ucis.

Primul rege al Epirului pare să fi fost Alceta I, după a cărui moarte, survenită la minus 373, a ajuns rege Neoptolem I, împreună cu fratele său, Aribba. Lui Neoptolem, i-a urmat la tron fiul său, Alexandru Molossul, la anul minus 357. Una din surorile lui Olimpia, avea să devină soţie a lui Filip al II-lea al Macedoniei, mama lui Alexandru cel Mare.

A mai existat un Neoptolem al II-lea, fiu al lui Alexandru Molossul, care a domnit numai patru ani, de la minus 302 la minus 298, când s-a reîntors Pirus. Au domnit împreună un oarecare timp, până când Pirus a găsit de cuviinţă să-i încredinţeze lui Neoptolem al II-lea o misiune mai paşnică, în cealaltă lume. Epirul a dat oameni de valoare care s-au distins în vestitele lupte ale lui Alexandru cel Mare.

Afirmarea cea mai strălucită a acestui regat a realizat-o , fără îndoială, Pirus, care a ajuns la domnie pentru prima oară între anii minus 307—306, dar nici el n-a avut prea mult noroc şi şi-a pierdut coroana, tot din pricina lui Cassandru. Ducând o politică de învrăjbire, Casandru urmărea să încadreze Epirul în Macedonia. Abia când acesta a fost învins de către Demetrie Poliorcetul, Pirus a redevenit rege al Epirului. După ce-a scăpat de Neoptolem şi şi-a organizat statul, stăpânit fiind de mari ambiţii, ca şi alţi regi din timpul său, cu toţii visând rangul de rege peste regi, ceea ce fatal îi împingea la o poli-

tică de cuceriri teritoriale şi de dominare a triburilor înrudite, Pirus şi-a îndreptat privirile spre Italia. La îndemnul Italioţilor din Taranto, s-a lansat contra Romanilor, în anul minus 281, obţinând în acest prim război o victorie la Eracleia şi apoi la Ascoli, în anii următori. Însufleţit de succes, n-a pregetat să-şi continue marşul victorios şi să străbată toată Calabria, până în Sicilia, unde i-a bătut pe Cartaginezi. Prin aceasta a adus indirect un serviciu Romanilor, care au avut de înfruntat în mai multe războaie prezenţa Cartaginezilor în Sicilia şi concurenţa lor comercială. În loc să-i mulţumească, la întoarcerea în Italia Romanii l-au înfruntat din nou şi, de data aceasta, Pirus a fost bătut la Beneventum, la minus 275. A izbutit totuşi să se întoarcă acasă, în Epir, unde nici bine nu şi-a venit în fire, că a fost silit să-şi reia campania împotriva Macedoniei şi a cetăţilor greceşti în frunte cu Sparta. În bătălia dată pentru cucerirea oraşului Argos, Pirus a pierit, nu se ştie bine dacă pe câmpul de luptă, ca un mare viteaz cum a fost, sau din pricina vreunui microb elenic ce domnea în Argos fără să fi fost văzut şi contra căruia nu luase măsuri militare şi sanitare potrivite.

Încercarea lui Pirus de a crea un mare regat occidental, bazat pe cetăţile greceşti, a apărut, la timpul său, foarte normală, căci parte din urmaşii lui Alexandru, unchiul său, au încercat acelaşi lucru, ca de pildă Antioh, Ptolomeu, Seleuc şi alţi generali. Imperiul lui Pirus trebuia să cuprindă, în afară de Epir, Italia meridională, Sicilia şi chiar teritoriile cartagineze ale Africii. Aspiraţia către acestea din urmă i-a făcut pe Sicilieni, care trebuiau să finanţeze expediţia, să se revolte, rămânându-i fidelă doar cetatea Taranto din sudul Italiei. Iniţiativa sa ar fi avut sorţi de izbândă, căci se baza pe însăşi dorinţa cetăţilor greceşti din Italia de a avea o organizaţie superioară şi autonomă. Ele vedeau în Pirus însuşirile soldatului şi conducătorului, iar Imperiul macedonean al lui Alexandru, care a impresionat atât de profund lumea antică, era o chezăşie, căci Pirus se trăgea din marea familie a monarhilor traco-illiro-macedoneni. Pe de altă parte, cetăţile greceşti din Italia se simţeau ameninţate de puterea crescândă a Romei, după cum, în prealabil, au simţit puterea regatului Samniţilor. Înşişi Cartaginezii se instalaseră bine în Sicilia, peste coloniile greceşti, şi aspirau să-şi extindă dominaţia şi asupra coastei italiote. Era firească deci simpatia lor pentru un mare comandant epirot.

De la Pirus ne-a rămas totuşi ceva : expresia „a la Pirus", folosită în toată lumea pentru o victorie atât de costisitoare, încât echivalează cu o înfrângere. Dintr-o astfel de victorie atât învingătorul cât şi învinsul ies cu oasele frânte. Aşa i s-a întîmplat lui Pirus în bătălia cu Romanii la Beneventum, la anul minus 275. Salvarea lui s-a datorat cavaleriei bine instruite şi „tancurilor" de pe atunci reprezentate de elefanţii primiţi din partea regelui Egiptului, Ptolomeu Cheraunul.

Epirul mai este cunoscut şi prin faimosul oracol de la Dodona, aflat la poalele muntelui Tomaros, la scurtă distanţă de oraşul actual Ianina. Lăcaşul

era frecventat încă din epoca neolitică, pe când se practica aici un cult local, continuat şi în epoca bronzului. Peste acest cult indigen, s-a adăugat cultul Marei Mame, adorate în preajma unui stejar sacru, ceea ce ne duce cu gândul nu numai la Muma Pădurii, ci şi la faimosul stejar vânjos, cu coroană înaltă, largă şi maiestuoasă şi cu trunchiul dotat cu multe coaje şi rădăcini robuste, adânc înfipte în pământ. Probabil această apropiere între Muma Pădurii şi Stejarul Vânjos i-a făcut pe Greci să introducă în Epir, în secolul al VII-lea, cultul lui Zeus Atotputernicul, iar zeiţa străbună, îmbătrânită fiind, să fie trecută pe al doilea plan, sub numele de Diana, şi să-i devină tovarăşă de viaţă zeului suprem, nu pentru a-i inspira noi iniţiative (care, de altfel, niciodată nu i-au lipsit nici pentru zeiţe, nici pentru eroine şi nici pentru muritoare de rând), ci mai mult spre a-i potoli şi a-i domoli acţiunile. Marele Homer povesteşte că, într-o anumită peşteră, se află oracolul care dădea răspunsuri prin foşnetele stejarului de afară. Ele erau interpretate, ca de obicei, de sacerdoţii specializaţi, numiţi *Selli*, prescurtarea probabilă a „Serviciului Ellenic de Informaţii" ! Sacerdoţii trăiau în peşterile învecinate, desigur bine mobilate, luminate şi încălzite. Numai baia le lipsea, căci una din obligaţiile acestor sacerdoţi — care au lăsat mulţi învăţăcei până în zilele noastre — era aceea de a nu se spăla niciodată, ca astfel, prin mirosul lor specific sacerdotal să-i ţină la distanţă pe credincioşi, aceştia fiind obligaţi să asculte răspunsurile cu mâna pâlnie la ureche, înţelegându-le doar pe jumătate. În felul acesta, prestigiul lor sporea, orice oracol care se respectă trebuind să fie misterios şi cât mai neînţeles, căci de aceea e oracol ! Dodona era socotit oracolul cel mai mare din sud-estul european şi regele Pirus a construit şi împodobit localitatea cu noi edificii, un teatru, aşezăminte de sănătate şi de înfrumuseţare, poate chiar băi, dar numai pentru peregrini, aşa după cum s-a văzut în cioburile şi metalurile descoperite de arheologi.

Regatul Epirului a început să decadă după moartea bravului rege Pirus, devenind mai întâi republică federală, până când, în anul minus 167, a fost cucerit printr-un război crâncen şi îndelungat de consulul Paulus Emilius şi transformat în colonie romană. Colonia a fost integrată în provincia Macedoniei, apoi a Achaiei, pentru a-şi recăpăta independenţa pe timpul împăratului Vespasian, stabilidu-şi atunci capitala în oraşul Micopolis. Sub Dioclețian, în urma reorganizării sale, alături de *Epirus vetus*, s-a adăugat o nouă provincie numită *Epirus Nova*, cuprinzând o parte din Macedonia şi având drept capitală oraşul Dyrrhachium, Dures albanez de astăzi.

5.

MARELE IMPERIU TRACO-MACEDONEAN

Începuturile. Prin numele de Macedonia se înțelege o țară care s-a afirmat mai întâi ca regat, apoi ca imperiu, cel dintâi imperiu din Europa, înainte de apariția celui roman. Macedonia a fost cea mai înaltă expresie politică a spațiului trac, până la încadrarea sa în hotarele și mai întinse ale Statului Roman. Întinderea țării a fost variabilă. În sens restrâns, când a luat o fizionomie deosebită în cadrul marii Tracii, Macedonia era cuprinsă între văile râurilor Aliacmon, Vardar, Struma și Nestos, incluzând lacurile de munte ale Ohridei, Castoriei, Arnisei și altele. Creasta munților din jur depășea hotarele de astăzi ale Macedoniei (împărțită între trei țări) și cuprindea peninsula Calcidică cu cele trei „degete" prelungite în mare, ale Casandrei, Sithoniei și Muntelui Athos, inclusiv zona Dravei și Cavalei. Dacă munții, bogați în păduri și pășuni, ofereau în trecut bune posibilități pentru păstorit, ascunzând metale în pântecele lor, șesurile mănoase au fost cultivate cu toate plantele cunoscute în antichitate, iar mai de curând și cu acele frunze otrăvitoare care sunt uscate și oferite populației pentru vătămarea sănătății ei. Este vorba, cum lesne se înțelege, de iarba dracului considerat în toată lumea ca tutun de cea mai bună calitate.

Printre triburile care au populat Macedonia sunt demne de amintit Orestii Eorzii, Tymohii, Elinioții, Lynchiștii, Agrianii, cu regele Longaros, Paionii, cu regele Clit, Taulanții cu regele Glauchios, Autariații și alții.

Etnia Macedonenilor. S-au purtat numeroase discuții asupra originii Macedonenilor : din ce seminție s-ar trage și dacă au fost sau n-au fost Greci. Greci nu puteau fi din moment ce însuși Alexandru Macedon n-a fost admis la Jocurile Olympice, tocmai pe motivul că nu făcea parte din neamul Grecilor, mamă-sa fiind din Epir și Epirul fiind locuit de Traco-Illiri numiți Epiroți. Tatăl său era de asemenea din Macedonia, ridicat din triburile locale trace.

După Paul Cloche, la început Macedonia a fost locuită de neamuri de origine diferită, numărând printre acestea, în epocile arhaică și clasică, un număr

apreciabil de descendenţi din familii sau triburi epirote, illire, peoniene, trace sau frigiene. Cloche nu neagă aportul Acheilor şi Dorienilor, dar acesta este inferior şi datorită lui, limba macedoneană a fost socotită la un moment dat ca un dialect grec „aberant". Asemănările sau deosebirile identificate până acum în limba macedoneană ne arată că aceasta era înrudită în egală măsură cu traca şi illira.

Locuind în centrul Peninsulei Haemusului, după ce s-au format în bazinul rîului Haliacmon, se pare că Macedonenii i-au forţat pe Frigieni să părăsească locurile şi să treacă în Asia Mică. Dintre Traci, Macedonenii sunt singurii care realizează o organizare statală temeinică, viabilă, prin concentrarea tuturor energiilor din peninsulă, creind cel mai mare imperiu al lumii antice. Acest stat a avut capitala la Aigai, azi Edessa, iar mai târziu la Pella. În sanctuarul de la Libetha se întâlneau, într-o mare casă de cult, bărbaţi macedoneni şi traci, în anumite date ale anului, fapt relevat de J. Burckhardt. Femeile entuziasmate de cultul lui Dionisie, clodonelele şi mimalonelele, ne amintesc de Tracia, spre care, de asemenea, ne duce atmosfera dramatică din piesa lui Eschil, *Edoni*, trib trac. În insula Samotracia, regele Filip o întâlnise pe Olimpia, care, împreună cu alte feţe princiare, căutase adăpost de primejdiile mării. După tradiţie, Macedonenii s-au format din zece triburi de origine tracă.

Problema etniei Macedonenilor apare ca un exemplu clasic pentru crearea de erori substanţiale, bazate pe prejudecăţi şi pe supraevaluarea premiselor periferice. În anul 1884, Hertzberg, deşi recunoştea că „multe părţi ale ţării Macedoniei se găseau în mâinile unor sălbatici Traci, Peoni, şi Illiri", refuza să considere pe Macedoneni „o ramură a Illirilor sălbatici şi setoşi de sânge". Pe de altă parte, Grecii nu-i considerau pe Macedoneni prietenii lor, şi nici ca rubedenii ale Elenilor. Din păcate, pentru cercetarea limbii macedonene nu ne stau la dispoziţie decât glose şi nume proprii, dar nici o inscripţie coerentă, nici o singură frază. Se ştie însă sigur că limba macedoneană n-a fost o limbă greacă şi că Macedonenii pronunţau cuvintele greceşti cu accent străin, iar cei ce vorbeau limba greacă o pronunţau ca străinii. W. Tomaschek afirmă că această pronunţare stricată se explică prin „structura limbilor fie illirice, fie frigiene, fie trace". Filologii clasici au decretat, în consecinţă, că limba tracică a Macedoniei a fost limba oamenilor neliberi, câtă vreme elenismul s-ar fi limitat la cercurile dominante din jurul dinastiei Argiasilor. Ar trebui să prefigurăm că tocmai nucleul etnic, care organizează şi susţine statul macedonean, aparţine grupului neamurilor trace. Mozaicul din Pompei, care îl arată pe Alexandru cel Mare cu părul de culoare închisă, nu reflectă decât un ideal de frumuseţe din Roma târzie. După relaţiile contemporanilor, el ar fi avut părul leonin şi pielea de culoare deschisă. Platon relatează că Olimpia, mama lui Alexandru, exercita sfintele mistere ale dansului tracic al lui Dionisie şi cultul lui Orfeu.

Cultul lui Dionisie a fost foarte răspândit în Macedonia. După Hellanikos, strămoşii Macedonenilor au trăit mai înainte în Moesia, adică în nordul Serbiei şi Bulgariei de azi. După W. Tomaschek şi Gerke, un trib s-ar fi deslipit din grupul care a alcătuit mai târziu neamul Grecilor, s-ar fi îndreptat spre nordul Thessaliei, amestecându-se cu populaţia illirică şi tracică de acolo. Descoperirile arheologice ale lui Casson au dovedit o dependenţă preistorică a Macedoniei de spaţiul dunărean. Tensiunea dintre Macedoneni şi Greci se explică deci nu numai prin antagonismul dintre Helenii, deja orăşenizaţi, şi Macedonenii care păstrau forţa lor originară trăind la ţară, dar şi prin faptul că separarea lor a avut loc într-o vreme îndepărtată.

Regii. După tradiţie, se spune că prin anul minus 795, un Eraclid, numit Caran, a pus mâna pe Macedonia de Jos, aşa-zisa Ematia şi a fondat o nouă dinastie extinsă apoi şi asupra Macedoniei de Sus, ca şi asupra peninsulei Calcidice. După alte versiuni, primul rege ar fi fost Perdicas, fiul lui Temen din Argosul stăpânit de Dorieni, întemeietor al dinastiei Argeazilor încă din secolul al VII-lea. Acestuia i-ar fi urmat un Alexandru Filoelenul, adică Iubitorul de Greci, căci toţi regii din Haemus, până la urmă, optau şi se declarau pentru una sau altă cetate de la mare, nu numai spre a-şi petrece vacanţele de vară pe ţărmurile fără nisip ale Eladei, dar şi pentru bine stabilite motive economice, politice şi militare. Alexandru Filoelenul a îndrăgit ştiinţa şi artele greceşti. L-a luat la curte pe Pindar, marele poet al antichităţii, născut la Teba din seminţie dorică, la anul minus 520. Scrierile sale au caracter sacru, ocupându-se de mituri, de istorie, de cele sfinte, deoarece Pindar avea şi mari funcţii sacerdotale. Scriind într-un dialect doric literar, era partizan al expresiei artistice dorice. El era, bineînţeles, inamic de moarte al Athenei. Duios şi sentimental, se pare că Pindar ar fi murit cu tâmpla înclinată pe umărul frumosului efeb, Theoseu.

De fapt, după cum se vede, Grecia maritimă era aceea care făcea curte (în sensul bun al cuvântului) regilor traci. Chiar dacă ei se declaraseră pentru o cetate, nu se simţeau împiedicaţi să-şi schimbe simpatiile şi să-şi aleagă alt partener, altă cetate. În afacerile familiale însă se menţineau în sânul neamului lor. Aşa, un alt Perdicas se căsătoreşte cu fata regelui Odris, Sithalkes, iar urmaşul său, Archelaos, îşi ia de soţie pe fata regelui trac Cotelas, numită Meda sau Geta. Archelaos a fost un bun administrator al afacerilor publice. A construit drumuri, a făcut fortificaţii, a creat o armată permanentă şi a impus o administraţie evoluată, căci avea şi minte, şi gust, din moment ce l-a avut slujbaş la curtea sa chiar pe Euripide. Acesta, fiind scriitor, era şi reporter, şi nu pregeta să raporteze Grecilor săi cum stau lucrurile în regatul macedonean şi ce politică şi diplomaţie ar fi fost bună de urmat spre a-l câştiga pe regele Archelaos. De altfel, numele elenizat al regelui macedonean uşor lasă să se vadă simpatiile şi preferinţele sale elenice.

Întâlnim apoi pe tronul Macedoniei şi pe un oarecare Amintas, contemporan cu Darius Istaspe al Perşilor, cu care încheie o alianţă pe la anul minus 490. Urmează un alt Perdicas, al II-lea, care domneşte între anii minus 450—414, împreună cu fratele său, Filip. Au domnit în bună înţelegere, ba chiar cu prea multă înţelegere, după ce au găsit de cuviinţă să-l suprime mai întâi pe fratele lor mai mare, urmaşul legal la tron. Perdicas al II-lea a întărit statul macedonean, îndeosebi sub raport economic, lăsând deoparte cultura de provenienţă grecească, fără însă a fi complet demodat, căci a luat în slujba sa la curte pe Hippocrate, pe atunci medicul cel mai renumit al lumii antice. Nu se ştie bine de ce Perdicas a preferat un medic grec, căci medicii traci aveau un mare renume. Se vede însă că regele, dintr-o elementară prudenţă, nu şi-a luat pe unul dintr-ai săi, cum se întîmplă şi mai aproape de zilele noastre (Mussolini avea ca medic personal un german), pentru a nu fi expus unor experimentări cu medicamente prea tari... De altfel, Pirus, atât de cavaler în bătăliile sale cu Romanii, era s-o păţească deoarece medicul său personal şi de încredere s-a prezentat în faţa consulului roman Fabritius şi i-a propus să-l ucidă pe regele şi pacientul său, contra unei mari sume de bani. Romanul Fabritius a fost atât de indignat de josnicia medicului, încât l-a pus în lanţuri şi l-a reexpediat stăpânului său, pentru ca acesta să-l doftoricească după lege. Oricum, sănătatea lui Perdicas al II-lea încăpuse pe mâini bune, căci Hippocrate se trăgea dintr-o familie de medici şi filosofi, ca Erodic şi Democrit. În plus, Hippocrate mai avea şi boala scrisului, în urma căreia ne-a lăsat un întreg corp hippocratic alcătuit din cincizeci şi trei de opere şi şaptezeci şi două de cărţi. El a creat o şcoală şi o doctrină bazată pe „patologia umorală", şi nu pe morală. Totuşi, morala nu trebuia să lipsească din conştiinţa medicului şi, în acest scop, el a formulat Jurământul profesional, pe care fiecare medic era dator să-l rostească atunci când îşi lua diploma şi trecea la practica meseriei, de data aceasta bazată pe raţiune şi experienţă, şi nu pe vrăjitorie sacerdotală. Deşi născut în insula Coos din arhipelag, la bătrâneţe n-a putut să revină pe pământurile natale şi şi-a lăsat oasele în Thessalia, la Larissa, în anul minus 377. Perdicas al II-lea a intrat în liga peloponesiacă împotriva Athenei şi i-a împiedicat pe Tracii din Odrisia şi Dardania s-o facă pe turiştii în ţara sa. La fel, a împiedicat oraşul Amphipolis să treacă de partea Athenei.

Perdicas al III-lea, fiul lui Aminthas al III-lea şi al unei Euridice, a învăţat bine lecţia predecesorilor săi şi s-a urcat la tron după ce-a aranjat cu mamă-sa şi cu Ptolomeu din Aloros să-l dea pierzării pe fratele său, Alexandru al II-lea. După această faptă vitejească, pentru a-şi administra mai liniştit ţara, l-a curăţat şi pe Ptolomeu, drept răsplată. Se vede că regii ştiu să fie recunoscători celor ce le-au adus servicii şi, în cazul de faţă, un mare serviciu. Perdicas al III-lea s-a priceput la finanţe şi le-a organizat din temelii. În politica externă el a făcut ca Macedonia să se detaşeze de Teba şi să se apropie mai mult de Athena, însă, după bătălia de la Mantinea, şi-a dat multă osteneală ca Amphi-

polis să nu cadă în mâinile Athenei. În ţară nu mai prididea cu reorganizările. Dar, într-o bătălie, cu fraţii sau cu triburile vecine, şi-a aflat moartea pe negândite în Illiria. Domnia lui, începută la anul minus 365, s-a încheiat astfel pe la minus 359.

Filip al II-lea. Sub numele de Amithas al IV-lea, a ajuns pe tronul Macedoniei un copil. În realitate, în numele lui guverna Filip al II-lea care, în tinereţe, fusese ostatec la Teba, unde studiase organizarea ţării şi sistemul său militar. La vârsta de douăzeci şi trei de ani, poate şi din pricină că se afla sub tutela lui Perdicas, a fost foarte grijuliu cu pretendenţii la tron şi i-a dat pierzării fără alegere. În felul acesta, atenţia lui s-a putut concentra în exterior. A început opera de expansiune a regatului printr-o bătălie contra Illirilor, câştigând-o în anul 358. Cu multă diplomaţie a desfăcut liga Tracilor, Peonilor şi Illirilor, ajungând în posesia minelor de aur de la Pangeos. Aurul trac era util pentru finanţele statului mereu solicitate de „programul spaţial" al lui Filip al II-lea. În anul minus 348, el a ocupat peninsula Calcidică. Simţindu-se tare pe situaţie, s-a hotărât să cucerească tribul Phocesilor, trecând pe lângă faimoasele Termopile, care l-au lăsat rece. Prin aceasta, a început practic cucerirea Greciei, dar, voind să ţină separate noile posesiuni din vechiul său regat, a cerut supuşilor să-l numească arhonte pe viaţă al Thessaliei. Nici el nu dispreţuia sfaturile Grecilor şi i-a dat ascultare oratorului şi filosofului Isocrate, care voia să-i vadă pe toţi Grecii unificaţi într-un singur stat, sub ocârmuirea unui singur om. În acest scop lansase un apel patetic către Filip al II-lea, văzând în el un eliberator şi un viteaz capabil să-i înfrângă definitiv pe Perşi. A rămas însă dezamăgit de acest monarh străin, iar după înfrângerea de la Cheronea, la nouăzeci şi opt de ani, s-a sinucis, scăpând de toate beteşugurile inerente vîrstei.

După ce regele Persiei a cucerit Egiptul, în anul minus 343, Filip al II-lea a socotit că, decât să-l combată, ar fi mai bine să încheie un tratat de alianţă, prin care i se recunoştea toată Europa ca zonă de influenţă. Cu acest papirus în buzunar, a continuat cuceririle interne în Epir şi în Tracia, unde se aflau presăraţi Macedoneni, pentru a-i da pretexte cuvenite. Bizanţul s-a înspăimântat de creşterea puterii lui Filip, ceea ce i-a făcut pe conducătorii lui să se adreseze Athenei, unde vorbăreţii aveau multă trecere, marele Demostene reuşind să-i convingă pe concetăţenii săi să pornească războiul împotriva lui Filip al II-lea. Athenienii au atacat Candia, aliata Macedonenilor, iar aceştia drept răspuns, au asediat Corintul şi Bizanţul. Demostene i-a convins din nou pe atenieni să trimită o flotă în Helespont, aşa că, în anul 340, amiralul Focion a eliberat Bizanţul. Diplomaţii lui Filip au încercat în zadar să determine încăerarea celor două cetăţi rivale, Athena şi Teba, dar acestea mai isteţe, cunoscându-şi interesele, s-au unit în faţa pericolului comun. Filip însă le-a frânt oasele la Amphisa şi Cheronea, în Beoţia. Cetăţile bătute au cerut pace, condiţiile impuse au fost dure, iar Filip al II-lea a devenit stăpân absolut al

Greciei. Marele înfrânt a fost în primul rând Demostene. Neîntrecut în discursurile sale și cunoscut pentru cele patru „filipice" și cele trei „olintiace", aprig luptător împotriva hegemoniei macedonene și a celor ce o susțineau, s-a angajat ca soldat la Cheronea, fără ca prin aceasta să poată schimba sorții bătăliei. La Athena prietenii săi l-au propus pentru o coroană, nu de mormânt, ci de lauri, ca o recunoaștere a virtuților sale militare, cum foarte rar se întâmplă să arate marii politicieni, dispuși în genere să trimită pe alții la moarte, ei înșiși stând la adăpost, îndărătul frontului. Invidiosul Eschin însă s-a opus. Din păcate, nici Demostene nu a ieșit cu obraz curat, căci acuzat fiind de corupție — nu se știe de ce fel — a fost amendat și pus la răcoare, ceea ce i-a priit, dacă ținem seama de climatul țării și de temperamentul său. A reușit să evadeze, refugiindu-se în insula Egina, din fața Athenei. După moartea lui Alexandru, în urma unei noi bătălii, în care atenienii au fost învinși, Antipatru l-a reclamat printre alții și pe Demostene, ca criminal de război. Patria nerecunoscătoare, în loc să-l pună la adăpost ori să-l facă scăpat, a pus să fie căutat și predat inamicului. Înțelegând că vorbele nu-l mai pot ajuta, marele orator s-a refugiat în templul lui Poseidon, la Calavria, unde s-a sinucis lipsindu-i pe Sicari de onoarea de a pătrunde în istorie și pedepsindu-i să rămână anonimi. Ca nimeni altul, Demostene a demonstrat adevărul dictonului, pe care îl cunoaștem numai în latinește, fiind și mai ușor de scris decât în grecește: *Poeta nascitur, orator fit*. Într-adevăr din bâlbâit cum a fost, printr-o voință de fier și o educație potrivită, cu pietricele sub limbă, cu urcușuri pe stânci și controlându-se în oglinda apelor, a putut să devină cel mai mare orator al antichității eline, lăsând o seamă de discursuri și de scrieri celebre.

Regele Filip al II-lea, mai tare ca oricând, a socotit totuși oportun să invite la istmul Corintului toate orașele grecești, pentru a constitui o nouă ligă (lăsând deoparte Sparta), prilej cu care a propus o pace internă și o luptă comună împotriva Perșilor. A format astfel o mare armată confederală și, în anul minus 337, a declarat război inamicilor Europei, dar mai ales elenismului. Din păcate, la ospățul de nuntă al fetei sale, un grup de nobili, sub pretextul excesivului său elenism, i-au prescurtat zilele (potrivit versiunii oficiale), profitând de faptul că Filip fusese rănit într-o luptă cu Tribalii.

Perșii. Concomitent cu mișcarea spre Gurile Dunării a Sciților din Sciția Mare, aflată dincolo de Bug și de Nipru, Perșii se pregăteau să invadeze Europa. Pătrunderea orientală a venit prin sud, din Asia Minoră, și a avut un caracter cu totul aparte. Există o certă deosebire între Perși și Sciți, deși și unii și alții erau iranieni. Spre deosebire de Sciți, Perșii au avut capacitatea de a crea o cultură și o civilizație demnă de acest nume. Ei reușiseră să organizeze un imperiu evoluat și aspirau să domine, de asemenea, și Peninsula Haemusului. Având o formă de stat bine structurată, Perșii înmănuncheau popoarele Mediei, Egiptului, Babiloniei, Lydiei și altele. În nord, puternica armată persană izbutise să zăgăzuiască năvălirea Sciților, care năzuiau, prin secolul al VI-lea ante-

rior, să poposească în Mesopotamia. Sub domnia diferiţilor regi, unii mai puternici, alţii mai belicoşi, vechea civilizaţie sumeriană s-a dezvoltat sub toate formele, ştiut fiind că Perşii moşteneau cea mai veche scriere, cunoşteau calendarul, erau creatorii unui sistem filosofic. Babilonul, cel mai faimos oraş al antichităţii, dovedea înalta artă de constructori şi rafinamentul la care ajunseseră locuitorii săi. El forma un pătrat perfect, cu palate în planuri înclinate. Templul zeului Marduk era o capodoperă.

Nabucodonosor, un mare războinic şi constructor, cucerise Palestina şi distrusese Ierusalimul. Regii din tribul Pasargazilor impuseseră, la un moment dat, dinastia întemeiată de Teispe, din care au făcut parte Cirus I şi Cirus al II-lea. Acesta din urmă îşi fixase reşedinţa în oraşul Ecbatana. Cucerind Lidia, îl făcuse prizonier pe bogatul rege Cresus. A supus cetăţile greceşti de la ţărmul mării şi, în cele din urmă, a transformat Babilonia în propriul său regat. Iubit de Evrei, deoarece le-a îngăduit să-şi reconstruiască templul din Palestina, Cirus al II-lea şi-a organizat temeinic imperiul, săvârşind noi cuceriri, până la Marea Caspică.

Urmaşul său, Cambize, s-a războit cu Egiptenii, cu Etiopienii şi a ocupat Libia şi Cirenaica, deci jumătatea de răsărit a Africii de nord. La moartea acestuia, în anul minus 522, i-a urmat un uzurpator care însă a fost înlăturat de Darius, fiul lui Istaspe. Sub el imperiul se întindea de la fluviul Ind, la ţărmurile Mării Caspice şi de la Marea Neagră şi Mediterană până la Marea Roşie, ţinându-l sub control prin sistemul satrapiilor guvernate de oameni capabili aleşi printre rude.

Darius a avut de potolit multe revolte. I-a înfruntat, după un secol, din nou pe Sciţi şi a ajuns în conflict cu Athena, care ajuta oraşele greceşti din Asia Minoră, dar, în faimoasa luptă de la Marathon, a fost învins. Xerxes a încercat să depăşească acest impas, dar nici el n-a avut mai multe şanse în Haemus. I-a urmat Artaxerxes I, pacificator al altor zone rebele ale imperiului. Darius al II-lea a avut aceleaşi preocupări ca şi înaintaşul său, dar a lăsat Occidentul în pace. La moartea sa, la anul minus 404, s-au iscat certuri pentru tron între Artaxerxes al II-lea, proclamat rege, şi fratele său, Cirus cel Tânăr, care l-a atacat folosindu-se de mercenari greci, în frunte cu scriitorul Xenofon. Ca mercernar n-a izbutit să înainteze în grad, deoarece avea oameni puţini şi cam slab instruiţi, probă că au fost bătuţi, iar Cirus a căzut ucis în anul minus 401. Toate aceste fapte sunt relatate magistral de către Xenofon în „Anabasis", unde descrie retragerea celor 10 000 în urma bătăliei pierdute de Cirus. Atât el, cât şi succesorul său, Arset, au fost otrăviţi. În anul minus 335, a urmat la tron Darius al III-lea Codomanul, din familia Achemenizilor, pe care a spulberat-o Alexandru cel Mare, preluând el însuşi Imperiul persan.

Istoria Europei ar fi avut desigur cu totul alt aspect, dacă Alexandru s-ar fi limitat la spaţiul tracic, fără a porni campaniile împotriva Perşilor. Desigur, Perşii ar fi făcut faţă Turcilor şi ei n-ar mai fi ajuns niciodată în Europa, cel puţin prin sud. Anatolia sub Perşi ar fi avut altă soartă şi ar fi dat rezultate diferite, la fel ca şi Haemusul, dacă ar fi rămas sub stăpânirea Romanilor, invadatorii din apus. Dacă Perşii s-ar fi întins în nord, ajungând să ia locul Sciţilor, oprindu-se acolo, ar fi fost poate primii care să ţină în loc năvălirile răsăritene, din primul mileniu al erei noastre. Aceste ipoteze, încredinţate maşinilor gânditoare, ne-ar putea prezenta, în elaborări simulate, concluzii cu înfăţişări surprinzătoare, care ar putea să fie eventual utilizate în elaborarea programelor de viitor, ca opţiuni posibile, deoarece azi viitorul poate fi manevrat şi făurit în bună măsură după vrerea omului.

Epopeea lui Alexandru cel Mare. Născut în noul mare centru de putere, Pella, la anul minus 356, Alexandru (pe care legenda îl vrea descizând după tată din Hercule, iar după mamă din Achile) s-a distins chiar de la început arătând calităţi deosebite de inteligenţă, tact, judecată rece şi rapidă, promptă adaptare la situaţia momentului, pe care întotdeauna ştia s-o domine. Avea şi manifestări impetuoase, împins de sentimente opuse, şi se înroşea nu numai la faţă, ci şi pe pieptul alb, de traco-illiro-epiro-macedonean. Părul roşcovan îl deosebea de tipul comun din Elada. Chiar faţa era departe de trăsăturile clasice ale tipului ideal grecesc. Avea o frunte strâmtă, obraji dezvoltaţi, fălci puternice, marcate şi de un oarecare prognatism, nasul destul de gros, deşi în linie cu fruntea. Profilul lui Alexandru nu corespundea profilului grecesc decât în efigiile idealizante, care întotdeauna tind să înfrumuseţeze, corectând natura. Cu aceste trăsături nu se putea spune că ar fi întrunit caracteristicile frumuseţii antice, fie ea chiar masculină, atunci bine preţuită, ci dimpotrivă, arătau omul vânjos şi hotărât, menit să comande altora. Calităţile spirituale l-au înfrumuseţat, fiind ca o iradiere din interior, proiectată spre interlocutorii săi, care, din respect, din frică sau din admiraţie, i se supuneau şi îl considerau ca un superdotat al naturii. Iată de ce, încă de la vârsta de şaisprezece ani, a fost apreciat şi urmat de cohortele a căror conducere i-o încredinţase tatăl său, cu misiunea de a combate şi urmări unele triburi neascultătoare numite Mezi. Calităţile de calculator ager şi prompt ale lui Alexandru, unite cu un curaj viril, fără limite, l-au împins adesea în acţiuni riscante, foarte îndrăzneţe, făcând din el încă din adolescenţă un comandant adevărat. Copil cu destin aparte, a avut şi un maestru de aceiaşi talie, căci tatăl său îl angajase ca pedagog pe filosoful Aristotel din Stagira, localitate din peninsula Calcidică ce făcea parte din regatul macedonean. De altfel, Aristotel era fiul medicului personal al regelui Amintas al Macedoniei. Filosofia acestuia cuprindea toate ştiinţele din acea epocă, şi, cu marele său talent de profesor, fondator al „Universităţii" ateniene Lyceum, a reuşit să-i transmită lui Alexandru un *Weltanschaung*, care i-a luminat şi mai mult ochii luminoşi de la natură.

Desigur, şi gustul pentru artă şi pentru toate acele rafinamente greceşti, cu care nu întotdeauna se familiarizau uşor Traco-Macedonenii, şi l-a format tot sub influenţa lui Aristotel, ajungând mai târziu să adopte el însuşi şi să lanseze, prin capacitatea şi forţa sa, acele tendinţe şi caractere ale culturii epocii sale, care s-au adâncit după cucerirea Orientului de către marele macedonean. Tendinţe noi au pătruns în civilizaţia ellenică însăşi, căci, după cum scria Gonzague de Reynold, „civilizaţia greacă nu este opera unei singure rase, ci rezultatul colaborării între nordici şi mediteraneeni". Pentru propagarea „elenismului", Grecii înşişi căutau de mult un realizator, iar acesta a fost Alexandru. Fiindcă, dacă oamenii cetăţilor evoluate aveau multe idei, ei nu aveau însă forţa necesară pentru a le impune şi răspândi. Căci şi ideile, şi ştiinţa, şi artele, ca şi legea, au nevoie de o forţă care să le dea prestigiu şi autoritate, precum şi putere de circulaţie. Este ceea ce aveau să facă şi Romanii mai târziu, deoarece Alexandru, în scurta sa viaţă, n-a izbutit decât să schiţeze şi să lanseze ideea fuzionării valorilor occidentale cu cele orientale.

Cea mai bună caracterizare a lui Alexandru (al III-lea, în ordine dinastică macedoneană) o reprezintă faptele sale epopeice, desfăşurate în cei treisprezece ani cât a durat împărăţia sa. După asasinarea lui Filip al II-lea, în anul minus 336, el s-a găsit succesor al regatului macedonean deja consolidat. La vârsta de douăzeci de ani, era înconjurat de buni generali, dar şi de numeroşi pretendenţi la tron. Printre aceştia cel mai ambiţios era tocmai unchiul său, Attalos, care formula pretenţii la tron, în apărarea intereselor ereditare ale... Cleopatrei, sora lui Alexandru, devenită la acea tragică nuntă în care dispăruse Filip al II-lea , soţia sa. Attalos nu formula el însuşi aceste dorinţe, dar pretindea să apere drepturile dinastice ale „nepoatei" şi soţiei sale. Aproape toţi generalii s-au declarat însă de partea lui Alexandru, ceea ce a făcut ca rezolvarea succesiunii să tărăgăneze, dând timp util tânărului rege să facă faţă altor ameninţări şi revolte, care apăreau din toate părţile.

În luna mai a anului minus 335, el porneşte din Amphipolis spre a potoli răscoala Tribalilor, aflaţi sub comanda regelui Sirmus. După primele ciocniri, Tribalii se refugiază într-o insulă a Dunării, dar Alexandru continuă urmărirea şi face o incursiune pe malul stâng al fluviului, pentru a da un avertisment şi Geţilor, prezenţi la hotare cu zece mii de pedeştri şi patru mii de călăreţi. Această oaste s-a repliat însă imediat, impresionată de uşurinţa cu care Alexandru îşi mişca forţele pe teritoriul lor. Armata macedoneană a trecut Dunărea în bărci construite din trunchiuri de copac precum şi în ambarcaţiuni din pânză groasă şi impermeabilă umplute cu fân.

Desigur, mai târziu Geţii au avut cutezanţa să atace, în scurte şi vijelioase incursiuni, stăpânirile şi trupele lui Alexandru, pe când acesta avea să se afle în Asia. Într-o bătălie de mare anvergură, trupele guvernatorului Traciei, Zopyrion, au fost distruse şi generalul ucis, ceea ce dovedeşte că Alexandru nu

izbutise să pacifice pe cei mai dârji şi mai curajoşi dintre Traci, pe Geto-Daci, aşa cum făcuse cu Grecii, mai întâi din Etolia , apoi din Peloponez.

Susţinut de generalii tatălui său, Alexandru a cerut mai întâi ca parlamentul Thessaliei să-l recunoască de şef suprem al armatelor lor. La fel, în baza tratatului de la Corint, pregătit de Filip al II-lea şi acceptat de toate cetăţile greceşti, pentru lupta împotriva Perşilor, el a cerut să fie recunoscut şi ca şef suprem al tuturor forţelor greceşti. După aceea, a început să pună ordine în ţară. În primul rând, i-a lichidat pe toţi rivalii şi pretendenţii la tron şi n-a mai avut conflicte interne. În anul minus 335, Teba, în baza unei veşti asupra morţii lui Alexandru, a atacat garnizoana macedoneană de la Cadmia, crezând prin aceasta că poate să scape de noii stăpâni. Alexandru a hotărît atunci să dea o lecţie necruţătoare, care să servească tuturor cetăţilor greceşti infidele şi, îndreptându-se asupra Tebei, a ras-o de pe faţa pământului. Teba de azi este în realitate o Tebă nouă, clădită la vreo zece kilometri de ruinile cetăţii antice. Trista soartă a Tebei a cuminţit subit pe Greci şi i-a îngăduit lui Alexandru să se arate mărinimos cu Athena, nu atât pentru a cinsti Universitatea lui Aristotel şi a nu-i deranja cursurile peripatetice, ci pentru a nu o determina să facă vreo înţelegere cu Perşii, cunoscută fiind rapiditatea cu care flota sa din Mediterana intervenea. Cu aceste acţiuni, Alexandru a pus ordine în Macedonia Mare, care cuprindea bineînţeles şi toată Grecia, sau, mai bine-zis, toate cetăţile greceşti.

Până la distrugerea Tebei, Alexandru n-a stat degeaba, ci a mai făcut şi alte expediţii, biruindu-i pe Peoni şi stabilind contacte cu Tracii şi Geţii.

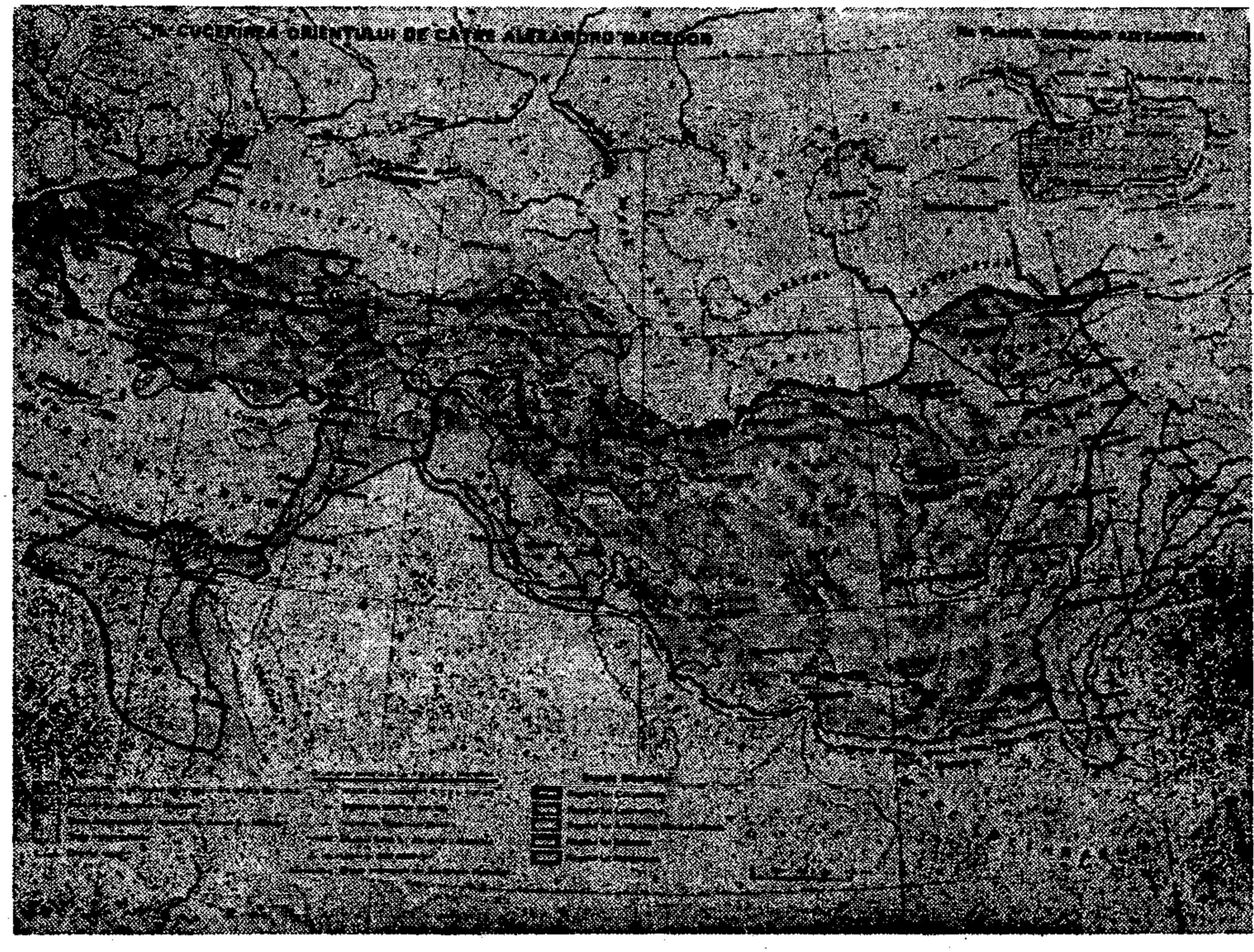
Pentru Alexandru, hotarele regatului i se păreau prea strâmte. De aceea, nu se simţea în largul lui. Ideea împărăţiei, a *basileei*, după formula grecească, încolţise în mintea tatălui şi s-a transmis urmaşului. În plus, prezenţa Perşilor, întruchipând marea împărăţie şi, după ei, unica împărăţie de atunci a lumii, la porţile Europei, răscolea mereu această idee, devenită aspiraţie şi apoi ambiţie periculoasă. Dacă în imaginaţia predecesorilor săi a fost mai mult un vis irealizabil, la Alexandru însă devenea un proiect bine conturat, o realizare posibilă. Pentru a se linişti de-a binelea, Perşii trebuiau convinşi să părăsească gândul de a cuceri Europa. De altfel, însuşi Filip al II-lea îi înfruntase pe Perşi direct şi indirect, prin Sciţi. Atunci când Filip îşi extindea posesiunile spre nord, tinzând spre Gurile Dunării, i-a întâlnit nu numai pe Tribali, care l-au rănit, dar şi vrăjmăşia regelui scit Ateas, care ameninţa regatul macedonean, spunând că va transforma statuia lui Hercule de ei adorat în vârfuri de săgeţi şi că va ajunge cu caii să bea din apele Bizanţului. Aceşti bizantini erau şi ei interesaţi în comerţul cu regatul pontic al Bosporanilor-Cimmerieni, dorind să facă negustoriile în linişte, fără a fi supăraţi de Sciţi.

Campaniile lui Alexandru Macedon au angajat, până la urmă, întreg neamul tracic din sudul Dunării, cu multe triburi, printre care mai demni de amintit sunt Tesalii, cu regele lor Hegas, Paeonii, cu al lor rege Tauriskos, Peucesii

cu căpetenia lor Peucestas, care au adus cu ei pe câmpul de luptă sfântul scut al Athenei Troiene, împreună cu douăzeci de mii de luptători înarmaţi cu arcuri, la care se adăugau şi batalioane de prăştiaşi. Scriitorul Quintus Curtius şi greco-romanul Arrian povestesc că au participat ca pedestraşi şi Tracii lui Sithalkes, şi călăreţii Odrisilor lui Agathion şi ai lui Tyrimia. Mai subliniază că şeful Tracilor, Sithalkes, l-a salvat pe Alexandru, şi de n-ar fi fost el, viteazul rege ar fi pierit.

Cu toate pregătirile făcute, în primăvara anului 334, începe marea expediţie de pedepsire a Perşilor, pentru ofensele şi sacrilegiile aduse Europei. Grecii au armat o flotă confederată, compusă din o sută şaizeci de corăbii. Armata macedoneană era alcătuită, la rândul ei, din treizeci şi cinci de mii de pedestraşi şi cinci mii de călăreţi. Statul major macedonean avea în frunte pe Parmenion, cel mai bun general al vremii. Alexandru îl făcuse locţiitorul său. Înainte de plecarea în marea expediţie, Alexandru a avut grijă să numească un regent al Macedoniei şi al Greciei, în persoana generalului său, Antipatru, al cărui nume vine probabil de la aceea că era viteaz cât patru!

În tabăra inamică a Perşilor lucrurile nu mergeau prea bine. Regele Artaxerxes Ochos fusese asasinat şi urmaşii său au scăldat ţara în sângele unui război civil. S-a impus ca succesor Darius al III-lea, numit şi Codomanul. El s-a suit pe tronul bătut în nestemate în anul minus 338. Din pricina vrăjmăşiilor iscate de luptele fratricide, spiritele nu se pacificaseră. Armata era insuficient pregătită şi dădea semne de slăbiciune evidentă. Lipsa de unitate şi întârzierea flotei persane i-au îngăduit lui Alexandru să facă o debarcare reuşită în Asia Mică, în satrapia Troadei, în localitatea Abid. Cum toată Anatolia se afla sub ocupaţia persană şi era administrată de satrapi, aceştia s-au arătat la fel de viteji în bătălie, precum erau în acţiunile pentru umplerea pungilor personale. Dispunând de o armată de patruzeci de mii de ostaşi, satrapii au angajat bătălia cu toate forţele, încercând să oprească înaintarea lui Alexandru la rîul Granic, în şesul troian. Încăierarea crâncenă l-a făcut să se distingă pe generalul Parmenion, cu vestiţii săi călăreţi din Thessalia. Alexandru însuşi, cu riscul vieţii, a condus o şarjă de cavalerie împotriva inamicului (aşa cum e înfăţişat în tapiseria aici reprodusă). Victoria Macedonenilor a produs un efect cutremurător în toată Asia Mică, încât oraşul Sardes, ca şi Ephesul, s-au predat fără împotrivire, locuitorii lor nevoind să fie transformaţi în *sulvachia* (frigărui), căci şi Macedonenii erau neiertători. Cele două metropole însă, Miletul, dar mai ales Halicarnasul (astăzi Budrum, patria lui Herodot şi a lui Dionisie, posesor al mausoleului ce trecea drept una din cele şapte minuni ale lumii antice), prin curajul Dorienilor, fondatori şi locuitori ai cetăţii, au rezistat în mod dârz lui Alexandru. Aici, la Halicarnas, era şi capitala ligii doriene şi cetatea nu era dispusă să cedeze cu uşurinţă. Miletul, oraş foarte vechi, unde se aşezaseră coloni Ionieni, dezvoltând agricultura şi comerţul, ca şi artizanatul metalelor şi al ceramicii, făcea parte şi el din liga greacă

Cuceririle lui Alexandru Macedon

antipersiană. Fiind devastată de Perşi, cetatea a fost ajutată de Atenieni, sub dominaţia cărora a rămas multă vreme, până când s-a trezit în faţa oştilor macedonene. Miletul făcea comerţ de tranzit, mijlocind schimburile de mărfuri între Europa şi Orient, ca un cap de pod între cele două continente. Nici el nu putea aşadar să cedeze lesne în faţa noului pericol. S-au dat două aspre bătălii, dar şi din acestea Macedonenii au ieşit învingători.

Tânărul Alexandru urma să tragă consecinţele fireşti ale victoriei şi, potrivit obiceiurilor vremii, să treacă la prădarea cetăţilor atât în favoarea statului, cât şi în folosul soldaţilor, într-o anumită proporţie. Înţelepciunea şi simţul lui politic s-au afirmat însă şi aici, căci el n-a trecut nici la prădăciuni, nici la măsuri de represiune, ci dimpotrivă, a redat libertatea şi autonomia noilor supuşi, îndepărtându-i pe conducătorii oligarhici, puşi în slujba Perşilor şi înlocuind forma de guvernare cu un sistem democratic. Au fost puşi în valoare oameni din popor, fără a fi lovită clasa celor avuţi. În felul acesta i-a câştigat pe toţi, având toate şansele ca noile teritorii să-i rămână fidele şi, prin zvonurile care ajungeau înaintea armatelor, să-i faciliteze cucerirea altor teritorii ca Licia, Pamfilia, Pisidia şi faimosul oraş frigian Gordion. Aici a găsit răgazul de a se distra, punându-şi la încercare şi el, după mulţi alţii, perspicacitatea şi şansele, pentru a desface un nod mai încâlcit decât părul Medusei. Fără prea multă osteneală, după cum se ştie, i-a dat peste veacuri cea mai bună dezlegare : l-a despicat cu sabia. Aceasta a arătat odată mai mult că nu se pierdea în faţa situaţiilor critice sau confuze. La Gordion şi-a dat întîlnire cu generalul Parmenion, care îl aştepta în timpul iernii în Lidia.

Cu începere din anul minus 333, Alexandru întreprinde a doua etapă a campaniei sale şi se îndreaptă spre Ancyra, adică Angora, respectiv Ankara de azi, apoi spre Paflagonia, iar de aici a coborât către Cilicia în Capadochia. Perşii nici n-au mai cutezat să apere trecătoarea Taurus, şi astfel el a ajuns în oraşul Tarsus, unde, nu se ştie de ce, s-a îmbolnăvit rău de tot. Medicul său devotat, Filip, s-a priceput să-l îngrijească şi să-l scoată din marea încercare, însănătoşindu-l. În timpul bolii lui Alexandru, generalul de cavalerie Parmenion a pus stăpânite pe toată coasta dintre Cilicia şi Siria. Cu aceasta s-a încheiat a doua campanie.

Între timp, regele Persiei şi-a alcătuit o nouă mare oaste şi s-a îndreptat spre şesul Sochoi. Alexandru şi Parmenion, la rândul lor, au apucat-o în grabă către Poarta Siriacă, şi cele două oştiri au ajuns să se privească unele pe altele, studiindu-se reciproc. A întreţine o oştire numeroasă şi pe atunci costa mulţi bani, deşi aprovizionarea se făcea prin rechiziţii, ca şi în războaiele moderne, dar şi prin sechestre şi prădăciuni, de care „beneficiau" cei ce se nimereau pe drumul ostaşilor „eliberatori". Deşi era bogat, Darius a hotărît să nu mai întîrzie şi să-l bată pe Alexandru înconjurându-l pe la spate, în câmpia de la Issos. Încleştarea dintre cele două armate a fost crâncenă şi cu tot numărul mare al Perşilor, Macedonenii au învins din nou,

căzându-le în mână o pradă de război enormă, precum şi mama, soţia şi cele două fete ale lui Darius. Acestea se întâmplau în decursul lunii noiembrie a anului minus 333. Lumea întreagă, dar mai ales Grecia, în frunte cu Athena, s-a speriat auzind de o astfel de victorie, care însemna înfrângerea celui mai mare imperiu până atunci cunoscut, care râvnea la cucerirea Europei. De aici înainte, porţile erau deschise către Orientul adevărat, către Mesopotamia, către Persia, către Armenia. Alexandru nu s-a grăbit să înainteze, pentru a nu-şi lăsa spatele descoperit. Astfel, mulţi ar fi fost ispitiţi să-l atace, fiindcă populaţiile Asiei Mici se găseau sub influenţa cetăţilor greceşti de pe coastă şi a ocârmuirii satrapilor orientali.

Alexandru a socotit că trebuie să cucerească şi Egiptul, care se afla sub stăpânire persană. Astfel el s-a îndreptat spre Valea Nilului şi, când a ajuns la Luxor, şi-a săpat numele pe o coloană a templului. Şi astăzi poate fi admirată această inscripţie, care îl actualizează atât de mult pe marele Alexandru, făcându-l să apară ca un tânăr vizitator însetat de temple şi muzee. Bine că n-a cioplit o inimă străpunsă de săgeata lui Cupidon, cum fac cei de azi, deşi multe inimi străpunsese el cu săgeţi de tot felul, şi la propriu şi la figurat. De altfel, marele scriitor englez, lordul Byron, vizitând templul lui Poseidon de la Sunion, în Grecia, n-a găsit altceva mai bun de făcut decât să-şi zgârie numele pe coloana de marmură nemuritoare. La Karnak, unde Egiptenii au durat cel mai impunător templu consacrat lui Amon Rha, ca şi la Luxor, sacerdoţii timpului l-au proclamat şi salutat pe Alexandru ca pe fiul lui Dumnezeu. Prin aceasta, marele traco-macedonean devenea continuatorul, în linie divină, al faraonilor şi a primit cea mai deplină recunoaştere ce se putea imagina în lumea antichităţii, stăpânirea sa căpătând şi un sens divin, ceea ce în Orient avea o mare importanţă.

Cu toate recunoaşterile divine, Alexandru a socotit potrivit să lase şi nişte urme vii, fondând la gurile Nilului oraşul Alexandria, care avea să devină cu timpul cel mai de seamă port al Egiptului. Drumul său către Egipt n-a fost tocmai lipsit de peripeţii, căci în timp ce ocupa Siria şi Fenicia, pentru a-i alunga definitiv pe Perşi din Mediterană, oraşul Tir a avut prostul gust de a-i opune o violentă rezistenţă. Până la urmă a fost ocupat şi răsplătit în consecinţă, prin aceasta netezindu-se drumul prin Siria meridională.

Pe când Alexandru vizita Egiptul, admira piramidele, templele, lucrările de irigaţie pe care locuitorii acestei ţări le realizaseră cu multe secole şi milenii înainte, pe când privea în faţă Sfinxul misterios, cerându-i să-i desluşească destinul, Darius cel învins, rămas văduv şi orfan, îl caută de zor peste tot, voind să trateze o pace onorabilă. La început nu s-a dat găsit, apoi a lăsat de înţeles că n-ar fi tocmai împotriva unor tratative de pace, dar respingea orice propunere. Lui Darius nu i-a mai rămas altceva de făcut decât să continue lupta, strângând noi trupe din satrapiile orientale încă neocu-

pate. Adânc ofensat şi mocnind de ură, s-a gândit să-l întâmpine din nou pe adversarul său nu cu pâine, sare şi cuvinte de bun sosit, ci cu efective înarmate până în dinţi, superioare ca număr. Nedând curs invitaţiei sale în şesul Asiriei, Alexandru a socotit oportun să treacă Eufratul, în vara anului minus 331, şi fluviul Tigru, în toamna aceluiaşi an. În ziua de început a primului trimestru l-a atacat el pe Darius în valea dintre localităţile Gaugamela şi Arbela, lângă istoricul Ninive, dându-i de data aceasta o nouă şi definitivă lecţie de strategie. Darius, care era cât pe ce s-o plătească cu viaţa, a scăpat prin fugă, căci şi atunci, şi chiar pentru un monarh ca el, fuga era ruşinoasă dar sănătoasă. Aceasta a fost cea de-a cincea campanie victorioasă a marelui macedonean împotriva Perşilor.

Continuându-şi marşul în pas de voie, Alexandru a ocupat Babilonul. În oraşul Susa a găsit tezaure enorme necesare pentru finanţarea călătoriilor sale mai scumpe decât cheltuielile celui mai rafinat turist modern, din epoca devalorizării dolarului. Şi-a urmat calea către inima imperiului persan şi a intrat în faimoasa capitală Persepolis, unde a dărâmat şi casa lui Darius — un palat fastuos, construit după gustul oriental — lăsându-l pe drumuri, fără adăpost şi fără familie.

După atâta amar de drum, Alexandru s-a hotărât să facă timp de patru luni un popas în aşa-zisa Persida.

Şi-a reluat apoi marşul către Ecbatana, capitala Meziei, ajungând până în oraşul Rhagae, la porţile Caspicei, unde i s-a adus la cunoştinţă că Darius a fost făcut prizonier de către satrapii şi ofiţerii săi, în frunte cu un oarecare Bessus (nimic de-a face cu Bessii traci !), satrapul Bactrianei şi al Sogdianei. Acest satrap, în loc să se poarte cuviincios cu stăpânul său, care i-a dat slujbă şi l-a pus în pâine, făcându-şi cine ştie ce complicate calcule orientale, nu s-a apucat să-l lege cobză pe Darius şi să-l predea învingătorului, ca pe cel mai de seamă prizonier al imperiului, ci a pus să-l omoare. Desigur că Alexandru l-ar fi primit ca pe un învins, dar cu onorul armelor, căci, tratându-l astfel pe fostul monarh al imperiului persan, s-ar fi înălţat pe sine însuşi. Trupul neînsufleţit al lui Darius, trimis în Persida, a fost îngropat cu tot fastul în cavoul regal al familiei.

Nemaiavând cu cine să se războiască în Persia, al cărei stăpân deplin devenise, Alexandru Macedon s-a considerat succesor de fapt şi de drept al celei dintâi şi a singurei împărăţii din lume, după socotinţa Perşilor. În această calitate era de datoria sa să pedepsească pe funcţionarii care şi-au trădat stăpânul şi l-au ucis. A început prin a-l căuta pe Bessus. Pentru a-i da de urmă, a cucerit Irania şi a domolit răzvrătirea lui Satibarzan din Areia, unde, în treacăt, s-a gândit între altele să fondeze încă un oraş care să-i poarte numele. Şi-a continuat drumul peste Drangeana şi Aracosia, dar ca să ajungă în Bactriana, a fost nevoit să se caţăre pe munţii Paropamişi. După aceste manevre, a pus în sfârşit mâna pe Bessus, la anul minus 329, l-a purtat prin

sala paşilor pierduţi a tribunalului din Batra şi l-a scos culpabil de înaltă trădare. Pentru a oferi un spectacol poporului, Alexandru a poruncit să fie dus la Ecbatana, unde a fost scurtat de un cap, după unii, decorticat şi crucificat după alţii. A mai supus şi Sogdiana, ca şi regiunea Issartului şi, cum prinsese gustul fondărilor de noi oraşe, a aşezat prima cărămidă la temelia cetăţii cu numele său, o altă Alexandrie.

După un popas de iarnă, care i-a îngăduit să-şi recâştige sănătatea şi vigoarea, Alexandru s-a pregătit pentru noi fapte de bărbăţie, de data aceasta nu numai de natură militară. În primăvara anului minus 327 a cucerit încă vreo câteva fortăreţe, care figurau pe agenda lui de lucru, făcând prizonier într-una din acestea pe Osiarţe, refugiat din oraşul Bactriana, împreună cu fiica sa Roxana. Nu s-a mai obosit să-i ceară mâna de la tatăl său. Ca orientală frumoasă, plină de nuri şi ispite, pricepută în toate artele feminine, care se învaţă cu multă sârguinţă în temple specializate, cum sunt cele din India, fără prejudecăţi occidentale monogamice, Roxana uşor l-a prins în mreje pe marele Alexandru. Nici nu s-a preocupat dacă acesta era însurat sau mai avea cu sine o pleiadă de secretare sentimentale, înţelepciunea orientală admiţând de milenii realitatea că toţi bărbaţii sunt poligami în mod mai mult sau mai puţin oficial.

Luând în căsătorie pe Roxana, Alexandru a făcut un ospăţ împărătesc, după moda macedoneană, dar cu rafinament asiatic, ţinând după toate aparenţele, şi un toast care suna ca un manifest: „Pentru întărirea imperiului, e bine ca Macedonenii şi Perşii să se unească prin căsătorii. Acesta este singurul mijloc de a înlătura umilinţa învinşilor şi orgoliul învingătorilor". Din căsătoria lui Alexandru cu Roxana a rezultat un băiat, care s-a născut după moartea tatălui său, având de împărtăşit un destin tragic, ca şi mamă-sa.

Terminată această paranteză matrimonială, Alexandru simţea o vie nelinişte în faţa Asiei adevărate. Imaginea fantastică a Indiei, pe care o aveau soldaţii săi, ca şi toţi Grecii şi Tracii din Europa, i-a stimulat avântul şi dorinţa de a cuceri şi această ţară, ale cărei dimensiuni nu-i erau prea bine cunoscute. Ştia că principi numeroşi se certau şi se războiau între ei, ceea ce facilita cucerirea, potrivit dictonului latin *divide et impera*, aşa încât nu i-a fost greu să se hotărască, în anul minus 327, să plece în ultima sa campanie, acţiune neîmpărtăşită însă de toţi oamenii săi. Unii principi s-au supus de bunăvoie, convinşi că cea mai bună apărare este neviolenţa. Alţii mai îndărătnici s-au opus şi rău au făcut, căci Indienii n-au fost niciodată buni luptători şi s-au lăsat dominaţi cu uşurinţă tot felul de năvălitori. Prinţul Por a fost bătut măr, dar Alexandru, în înţelepciunea lui politică, l-a lăsat pe tronul dureros, făcându-l vasal şi obligându-l să-i plătească tribut. Şi-a continuat înaintarea până la râul Ifasi, afluent pe malul stâng al Indului. La trecerea Indului, însă, Macedonenii săi s-au răzvrătit, căci nu voiau ca în acest iureş asiatic să ajungă până la Gange, să fie arşi pe rug,

iar cenuşa şi ciolanele lor neprefăcute în scrum să fie aruncate în fluviul sfânt. Cu inima strânsă în faţa necunoscutului (căci plecând de acasă nu s-a gândit să-şi alcătuiască hărţi pentru aceste regiuni, în baza informaţiilor furnizate de negustori, şefi de caravane şi corăbieri), Alexandru s-a decis să facă întoarsă cale spre casă, în luna octombrie a anului 326.

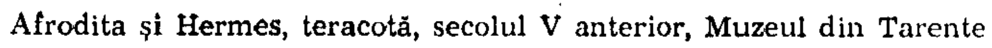
Odiseea lui Alexandru. Deşi biruitor în toate bătăliile, cucerind şi făurind cel mai întins imperiu al antichităţii, Alexandru şi-a sărbătorit triumfurile pe câmpul de bătălie şi n-a apucat să se bucure de tot ce înfăptuise. Întoarcerea lui a fost mai costisitoare în oameni şi materiale decât înaintarea. O parte din trupele macedonene mărşăluia pe drumul pe care veniseră. Cea mai mare parte a oştilor a coborât pe afluenţii Indului, în corăbii construite la faţa locului, apoi pe fluviu până la Deltă, spre a lua drumul mării, sub comanda amiralului Nearcos. Flota macedoneană a pornit de-a lungul coastelor, pe mări şi oceane necunoscute, ajungând în Golful Persic, unde a acostat. Nu toţi şi-au continuat drumul pe ape. Cei care s-au hotărât să-l urmeze pe Alexandru pe uscat, au apucat-o prin regiunile aride ale Gedroziei şi Carmaniei, trecând prin suferinţe inimaginabile, ca să ajungă, la anul minus 324, în orasul Susa, cu rândurile mult rărite.

Alexandru îşi merita din plin titlul de „Mare“ şi se găsea în fruntea unui imperiu mai vast decât însuşi Imperiul persan, căci cuprindea şi spaţiul tracic, deci Europa de atunci, la care Persanii râvniseră dintotdeauna, dar nu ajunseseră s-o cucerească. Încă de la început el a avut bunul simţ să menţină organizarea statală persană, bazată pe satrapii, adică pe mari provincii sub comanda unui guvernator. În oraşele-fortăreţe, au fost însă numiţi comandanţi militari. Pentru organizarea finanţelor atât de importante pentru un vast imperiu, Alexandru a creat un fel de judeţe financiare, în fruntea cărora a pus câte un administrator financiar, căci la întoarcerea sa din India a găsit multe nereguli şi furturi, satrapii umflându-şi bine pungile ca să fie demni de titlul ce-l purtau.

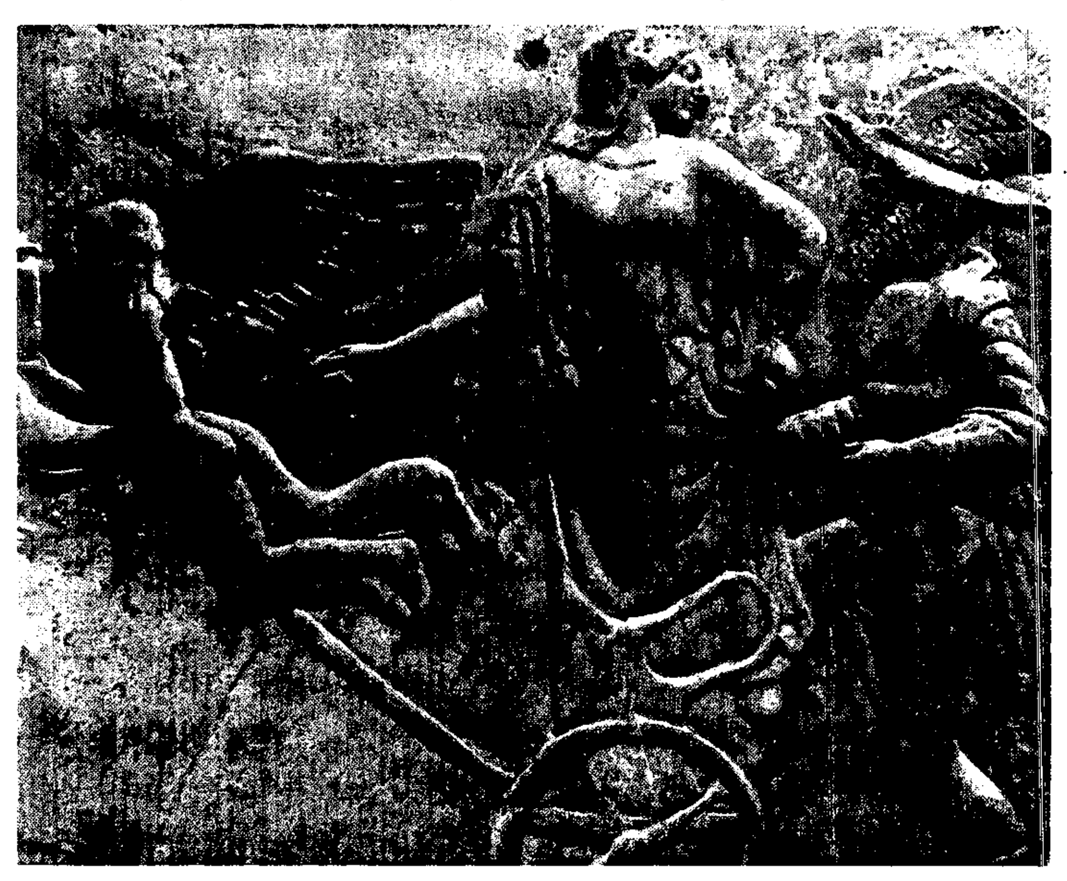
Programul cel mai nou ca viziune şi cel mai important urmărea crearea unui nou amalgam, prin unirea poporului învingător cu popoarele învinse. Numai aşa imperiul putea să-şi asigure o viaţă durabilă, legăturile multiple de familie şi de interese între băştinaşi şi domnitori fiind menite să înlocuiască dichotomia dintre etnii, micşorând distanţele sociale şi scara ierarhiilor. Noii supuşi, de-a lungul generaţiilor, nu mai trebuiau să vadă în cadrul administraţiei statale, oameni consideraţi „străini“, ci elemente născute la faţa locului, înrudite între ele. Dorinţa lui Alexandru era ca fiecare să poată, la un moment dat, să facă o referinţă la şeful local, ca la unul dintr-ai lor, ieşit la iveală graţie propriilor sale calităţi, printr-o promovare democratică. O democraţie bineînţeles „organizată“ de către o oligarhie traco-macedoneană, căci, după cum se ştie, şi se verifică şi astăzi, numai democraţiile organizate sunt funcţionale, durează şi dau roade. Astfel, democraţia — deci

Apollo omorând phythonul (monetă sec. V. anterior)

Afrodita și Hermes, teracotă, secolul V anterior, Muzeul din Tarente

Naşterea lui Dionysos din coapsa lui Zeus

Lupoaica din Capitoliu, sec. V anterior

Artemis și Acteon, atacat de proprii lui câini, Metopă, sec. V anterior, Muzeul din Palermo

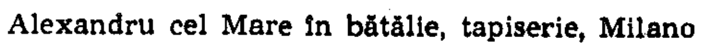
Monedă romană, sec. I. anterior, reprezentând zeificarea lui Romulus (Quirinus)

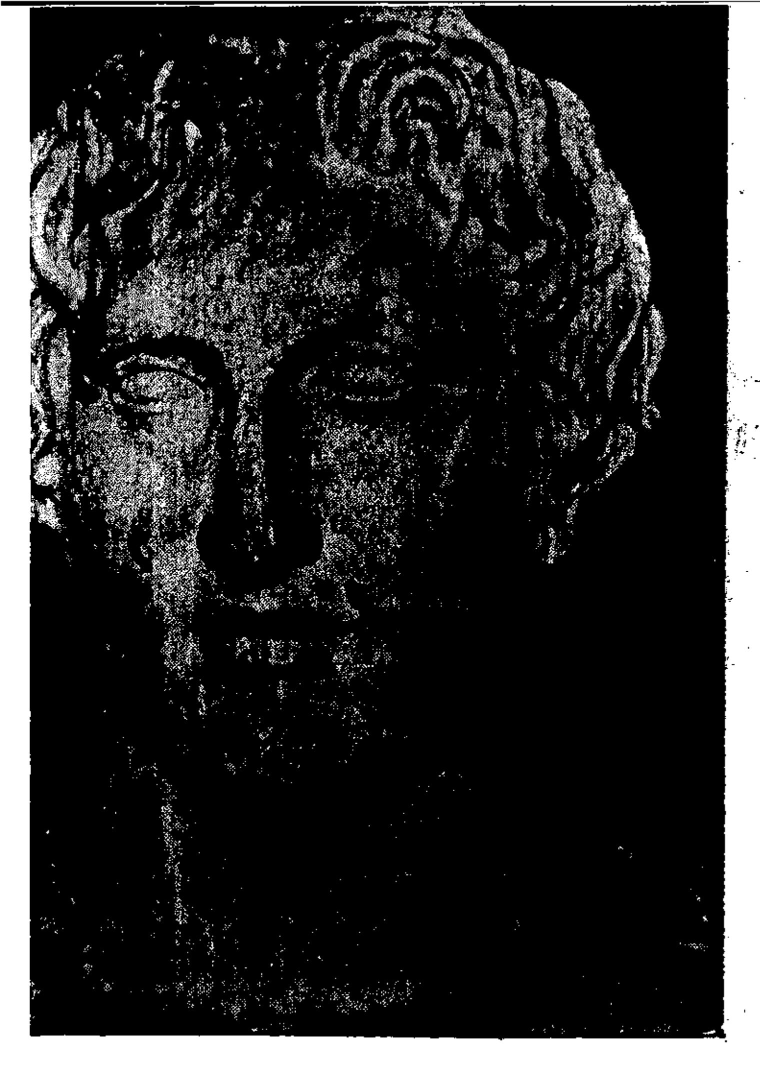
Alexandru cel Mare, efigie

Alexandru cel Mare, mozaic de la Pompei, Muzeul din Neapole

Alexandru cel Mare în bătălie, tapiserie, Milano

Alexandru cel Mare, sculptură

Tapiserie, Milano, detaliu

Ţapiserie, Milano, detaliu

Atracţiile Orientului, detaliu de tapiserie

Logodnicii, monument funerar etrusc, Villa Giulia-Roma

Eos cu Cephale. Statue estruscă de bronz. British Museum. Londra.

Fructieră dacică de la Bâtca-Doamnei, Piatra Neamț

Vas dacic din bronz aurit, Bâtca-Doamnei

conducerea demosului, a poporului — se transformă lesne în demagogie în realitatea de toate zilele, din păcate, există forțe oculte care comandă și impun o politică de grup, care nu întotdeauna corespunde intereselor colectivității organizate sub formă de stat.

Pentru a aplica în mod practic această politică, Alexandru cel Mare a stimulat și înconjurat cu toate mijloacele căsătoriile mixte. El însuși a dat primul exemplu, căsătorindu-se cu Roxana. Mii și mii de Macedoneni, ofițeri și soldați, întocmai ca veteranii din Dacia, s-au căsătorit cu frumoase persane și orientale. Au urmat ospețe nemaipomenite, ținând zile de-a rândul, cum era obiceiul și la Traci. Perșii au adus rafinamentele și detaliile lor tradiționale, inclusiv salamalecurile vechi de secole și milenii. Pentru a schița un salut respectuos, orientalii nu pot decât să se prosterneze sau, cum am spune noi, să facă „închinarea", mătăniile.

Prosternarea fizică este menținută și de biserica creștină, atât cea ortodoxă, cât și cea catolică, și se practică mai ales cu ocazia hirotonirilor sau a actelor de devoțiune față de Papa ale episcopilor și cardinalilor. Grecii numeau acest act „proskynesis", adică prosternarea în fața regelui, până a atinge cu fruntea pământul. Perșii practicau acest salut fără nici o rezervă. Alexandru însă, începând a se simți de-a binelea „Cel Mare", a pretins și el prosternarea din partea Macedoneilor săi, dând de astă dată probă de lipsă de tact. Crescuți în alte obiceiuri, aceștia n-au agreat noul cod al manierelor elegante orientale și s-au revoltat împotriva cultului și adorării monarhului. Îl știau cu toții, că era doar fiul lui Filip și al Olimpiei din Epir și erau siguri că spiritul sfânt nu se pogorâse asupra sa nici la naștere, nici mai înainte sau după.

Chiar dacă sacerdoții din templul lui Amon Rha l-au proclamat Fiul lui Dumnezeu, ca o recunoaștere supremă a calităților sale, nu i-au modificat datele inițiale ale certificatului de naștere. Oștenii săi au socotit oportun să protesteze, delegându-l în acest scop pe scriitorul Callistene. Alexandru a ascultat plângerea Macedonenilor săi, a înghițit hapul, și n-a mai insistat să fie salutat după moda orientală. Supărarea lui însă a rămas și s-a transformat în pică, iar la prima ocazie el și-a descărcat „bila" asupra sărmanului ambasador, pe care l-a făcut responsabil-șef al unei intrigi și mașinațiuni de palat, descoperite printre paji, în majoritate Greci, meniți nu numai să studieze milităria și călăritul, dar și să țină trena damelor la ceremonie, și poate chiar a lui Alexandru, dacă și-o fi lăsat și el „coadă orientală", ca păunul persan, simbol al împărăției pe care o cucerise. Deși se spune *ambasciator non porta pena*, adică solul nu are nici o vină, bietul Callistene și-a găsit nașul și Alexandru s-a văzut nevoit să se lipsească de pana unui scriitor. Nu s-a știut niciodată cum și unde a dispărut acesta, întocmai ca un personaj misterios dintr-un roman istoric. Comentatorii de la fața locului și de

mai târziu n-au pregetat să-l transforme într-un „martir" al libertății, nu atât de expresie, cât de acțiune.

După acest incident de protocol, ospețele au continuat, căci nu era ușor să însori zece mii de oameni. Alexandru, ca să-i poată stimula și pentru a da în continuare bune exemple demne de urmat, a trebuit să adopte și poligamia, însurându-se și cu alte principese persane, spre a crea o curte care să-i țină Roxanei de urît, ea rămânând șefă în baza drepturilor de primocupant. Sărbătorile au debutat cu o mare defilare. Cu acest prilej, veteranii întorși din India, dovediți ca cei mai rezistenți în lupta cu adversitățile naturii, au apărut cu pieptul acoperit de decorații, între care cea mai importantă era „meritul întoarcerii". Prezentați șirurilor de fecioare persane, ele i-au admirat și ales pe loc, fără șovăire. Împerecherile s-au făcut într-un entuziasm sincer și total, unii și alții oferindu-și cadouri. Desigur soldații aveau destule atenții, căci, ca răsplată pentru vitejia lor, își luaseră și puseseră în raniță pietricele strălucitoare, câte un talisman în aur indian, adesea de douăsprezece carate, dar bine prelucrat, astfel încât și Macedonenii au fost la înălțime. Dar nici o minune nu ține mai mult de trei zile, așa că nunțile s-au terminat, plăcerile s-au consumat și, dacă înainte mireasa era totul, după aceea n-au mai rămas decât amintirile, ca o confirmare a filosofiei hedoniste.

Problemele grave ale apărării statului, cu o armată pe picior de război, ieșeau la iveală. Alexandru a trecut la reorganizarea forțelor militare, instituind o nouă armată de nobili persani, după modelul macedonean. Vechii combatanți nu vedeau cu ochi buni această reformă, care îi scotea din situația lor privilegiată, câștigată prin sacrificii și bătălii și-i punea iarăși pe drumuri. Nemulțumirea generală s-a manifestat în orașul Opis de pe Tigru, atunci când Alexandru a adus la cunoștință faptul că toți veteranii săi macedoneni, care nu mai puteau să poarte armele cu aceiași agerime din trecut, precum și toți aceia care doreau să se retragă, puteau fi pensionați și răsplătiți cu mari premii. Protestul general al oștirii a fost însă dominat și depășit de Alexandru, care a înțeles că-și ridicase în cap zece mii de tinere neveste nedeprinse să renunțe lesne la contractele prenupțiale. El și-a schimbat atitudinea, a jucat teatru și a propus o împăcare afectuoasă, încheiată după moda macedoneană. La marele ospăț au participat și Persanii, căutând să-i îmblânzească pe Macedoneni, ceea ce, la un pahar de vin și la veselie, e mai ușor. Totul s-a terminat cu bine și de astă dată, cu rugăciuni adresate zeilor, pentru ca pacea și buna învoire să domnească în marele imperiu. După ospăț, douăsprezece mii de soldați macedoneni s-au întors acasă, sub comanda lui Crateros și Polyperchon, încredințați probabil că în Europa îi așteaptă o altă nuntă imperială, cu neprihănite fecioare, slujitoare ale statuilor de piatră. În schimb, regentul Antipatros trebuia să trimită zece mii de recruți din Haemus, pentru ca Alexandru să aibă soldați macedoneni

proaspeţi. În felul acesta, reforma s-a dovedit sănătoasă şi a dat rezultatele aşteptate.

Noi cuceriri figurau în continuare pe agenda de lucru a aprigului Alexandru. Printre acestea, îl atrăgea în primul rând Arabia, care, deşi nu descoperise petrolul (şi chiar dacă l-ar fi descoperit, o întrebuinţare deosebită nu i s-ar fi dat, decât doar pentru ungerea osiilor carelor de transport !), în imaginaţia sa apărea plină de atracţii şi mistere. Arabia a devenit pentru Alexandru un fel de „fata morgana" a deşerturilor. La chemarea ei, Alexandru nu se putea împotrivi, aşa cum nimeni nu se poate împotrivi chemării finale. Moartea îi dădea întâlnire prea curând, ca în acea poveste orientală a vizirului, care, spre a scăpa de ea, s-a aruncat călare pe cal şi a gonit până când a ajuns la porţile unei cetăţi arabe, unde a văzut că, de fapt, aici urma să-i fie sfârşitul. Alergând cu înverşunare, nu făcuse decât să ajungă fără zăbavă la întâlnirea sa din urmă cu Parcele. Aşa s-a înfăţişat Arabia lui Alexandru, aflat în fruntea expediţiei sale militare. Moartea i-a ieşit înainte cu chipul ei urât, ca un atac febril, puternic şi neaşteptat, căruia nici un medic n-a fost în stare să-i afle leacul. A fost răpus la Babilon, în luna iulie a anului minus 323, la vârsta de treizeci şi trei de ani neîmpliniţi, departe de Pella şi de patria sa natală, dar într-o Macedonie Mare, creaţie unică de-a lungul întregii istorii a omenirii.

Cu privire la epoca lui Alexandru. Moartea lui Alexandru cel Mare a produs o imensă emoţie în lume. Viaţa şi faptele sale au lăsat urme de neşters de-a lungul veacurilor, dăinuind şi astăzi în tradiţia popoarelor. În afară de povestirile orale consacrate lui Alexandru Macedon, despre faptele sale s-a scris şi s-a publicat fără întrerupere, în toate timpurile şi în toate limbile pământului. Sunt demne de menţionat Ciclul lui Alexandru, alcătuit din poeme medievale cavalereşti, unde apare ca erou prin definiţie, *Alexandria*, povestirea populară din limba română, *Cântecul lui Alexandru* din limba germană, scris de preotul Lamprecht, în secolul al XII-lea, *Cartea lui Alexandru* a spaniolului Segura din secolul al XIII-lea, şi atâtea altele.

Ecourile produse de fulgerătoarea existenţă a marelui macedonean erau mai mult decât justificate. Nimeni până atunci şi nici de atunci până azi n-a concentrat atâta putere şi n-a antrenat masse atât de imense, căci şi triburile trace, care i s-au opus, odată învinse, au socotit util să-l urmeze spre Orientul fantastic, poate şi cu gândul la marea pradă, dar mai ales înflăcărate de ideile acestui mare explorator, dornic de a afla până unde se întinde puterea omului şi hotarele lumii. Desigur, mulţi l-au urmat şi din spirit de aventură, căci iniţiativa şi acţiunile sale aveau şi elemente senzaţionale, în tot acel neprevăzut atrăgător şi fabulos, pe care, îndeosebi tinerii, în entuziasmul lor, îl caută. Proba o dau temerarii porniţi în căutarea de ţări noi, de pământuri nedescoperite încă, şi care îşi asumă toate riscurile unei astfel de întreprinderi. Diferenţa este că aceştia din urmă pleacă sin-

guri, însoţiţi poate numai de purtătorii bagajelor prin deşerturi şi păduri virgine, sau de echipajele corăbiilor lor, cum a făcut-o mai demult Cristofor Columb, sau mai de curând, Thor Heyerdahl, cu arca sa de papirus. În realitate Columb avea convingerea că se îndreaptă spre India, pe o altă cale, bănuind că Pământul e rotund. Pe timpul lui Alexandru, Pământul era socotit plat şi spre Indii se ştia că se poate ajunge numai într-o singură direcţie.

Mulţi s-au întrebat de ce a întreprins Alexandru aceste expediţii grandioase. Din motive economice, nu s-ar putea spune, căci spaţiul din Europa, pe care el îl controla, era darnic în roadele pământului, în metale, în animale, şi în toate cele ce pot face fericirea şi bunăstarea unei ţări. Pentru motive de pradă, cu atât mai puţin, deoarece, proprietatea fiind considerată încă sacră, politica sa a fost de a respecta avutul celorlalţi. Mai mult, pe cei învinşi îi prefăcea în colaboratori, repunându-i pe tronul sau la locul lor, la ordinele sale însă. Potrivit spuselor lui Montesquieu: „Părăsea după izbândă toate prejudecăţile care îi folosiseră spre a-şi duce gândul la bun sfârşit". Motive politice şi militare sunt de luat în primul rând în seamă, şi la ele s-au adăugat cele de reformator al lumii. O armată, spre a fi eficientă, are nevoie să fie ţinută în exerciţiu. Când nu sunt războaie, se fac manevre, adică războaie simulate. Alexandru a reuşit să prefacă „manevrele" în cuceriri şi victorii. Numai adversarii care trăgeau ponoasele îşi dădeau seama cât de aspre şi nemiloase erau aceste simple manevre militare. Disciplina era menţinută prin legătura directă şi permanentă între rege şi oamenii săi, prin exemplul de curaj şi vitejie ce-l dădea de fiecare dată. Reuşea să-i fascineze, transformându-i în eroi, creind un adevărat eroism de masă, cu posibilităţi şi şanse pentru fiecare, întocmai cum, după două mii de ani, a realizat Napoleon, ai cărui ostaşi, după spusele acestuia, purtau în raniţă bastonul de mareşal. Campaniile sale au stârnit cu atât mai mult entuziasmul, cu cât erau realizate într-o perioadă când mijloacele de comunicaţii şi transport erau extrem de rudimentare. În plus toate campaniile au fost înfăptuite într-un deceniu, ceea ce înseamnă că Alexandru a fost tot timpul pe picior de război, cu mici popasuri, alternate la urmă cu petreceri de nuntă. Şi totuşi a găsit răgazul pentru afirmarea politicii sale de răspândire a civilizaţiei elenico-alexandrine, care va dobândi de acum înainte noi aspecte. Elenismul reprezenta o fuziune de culturi, în care se întâlneau elemente tracomediteraneene, egiptene, alături de elemente persane, moştenite din culturile babiloniană şi asiro-caldeiană. Mai mult, vraja lui Alexandru şi prestigiul său au fost atât de puternice, încât au înrîurit până şi străvechea cultură indiană, unde Budha avea să apară în stilul clasic antic al culturii europene. Această nouă sinteză de cultură a durat aproape trei secole, până cînd Romanii au absorbit-o, imprimându-i încetul cu încetul esenţa unei spiritualităţi diferite, cea romană.

Alexandru a trecut strâmtorile în Asia Mică în momentul în care statul macedonean era deplin constituit, când cetăţile greceşti obişnuite să vâre zâzanie în triburile protectoare din preajmă, după necruţătoarea lecţie primită la Teba, s-au alăturat lui Alexandru. Dar, duşmanii Tracilor şi duşmanii Europei întregi erau Persanii care, deşi bogaţi, râvneau la Peninsula Haemusului, îmbătaţi de mirajul zăcămintelor de aur. Dacă primele invazii scite au fost făcute, în primul rând, pe motive de pradă, cele persane au avut ca mobil şi setea de dominaţie, căci, după teoria împărăţiei unice, nu puteau să rămână ţări libere în preajma imperiului. Cât timp dăinuia Persia, ar fi dăinuit şi acest pericol generat din însăşi concepţiile politice ale ocârmuitorilor săi satrapi. Unica soluţie era atacarea şi, dacă era posibilă, distrugerea acestui imperiu. Dar cine îndrăznea să-şi imagineze o astfel de acţiune? Şi dacă o imagina, ar fi avut forţa, cutezanţa şi înţelepciunea necesară spre a o înfăptui? Numai un Alexandru cel Mare, cu calităţile sale numeroase, complementare, concentrate într-o simbioză unică şi rară, a fost omul chemat să restructureze lumea epocii sale din temelii.

Potrivit concepţiei sale, Europa era centrul lumii. Această idee dominantă avea să fie adoptată de Romani în totalitatea ei. Alexandru urmărea o idee imperială, crearea unui imperiu universal, fiind un înnoitor al istoriei, pentru că nu a distrus, ci a reconstruit din temelii lumea timpului său. Politica sa economică şi concepţia sa de stat dovedesc realismul gândirii sale. Plutarh spune că a construit şaptezeci de oraşe, dar se pare că în realitate n-au fost decât treizeci şi patru, în majoritate simple fortăreţe. Peste tot el se instalează ca succesor al marilor dinastii. Intrând în Babilon, el se intitulează succesor al lui Nabucodonosor. Aminteşte poporului că a fost subjugat de Cirus şi că lui îi revine misiunea să-l elibereze. Dacă Xerxes a distrus templul de la Marduk, el l-a restaurat. În Egipt se proclamează succesorul faraonilor şi consideră divinităţile egiptene ca pe propriile sale divinităţi, Amon confundându-se cu Zeus. Prin acţiunile sale, Alexandru realizează unitatea lumii mediteraneene. Unind Delta Nilului cu Tigrul şi Eufratul, el caută căile pentru a le lega pe acestea din urmă cu apele Indiei şi cu Golful Persic. Ca orice mare explorator, se adaptează repede noilor medii şi situaţii, se arată împins de curiozitate şi se lasă copleşit de admiraţie pentru culturile milenare ale imperiilor cucerite. Are sentimentul tradiţiei şi, de cum păşeşte în Asia Mică, ţine să aducă sacrificii eroilor de la Troia, poruncind reconstrucţia Ilionului. Socotindu-se descendent al lui Hercules, acceptă muncile supranaturale ale acestuia, eforturile gigantice, acestea fiind după concepţia sa privilegii ale zeilor. Reprimând despotismul oriental, îl substituie cu hegemonia macedoneană, această operă de civilizator făcând-o cu multă iteligenţă şi fără brutalitate. Îşi căuta adversari pe măsura puterilor sale şi se purta tolerant cu ei după ce-i învingea.

După un deceniu de războaie şi cuceriri, puterea imperiului persan a fost distrusă şi pericolul ei pentru Europa îndepărtat pentru totdeauna. Mai mult, Alexandru a încadrat întreg teritoriul persan în statul macedonean, lărgind astfel spaţiul stăpânirii traco-macedonene până la maximele sale dimensiuni. Toate popoarele imperiului persan, care cuprindea Mesopotamia, Asia Mică şi Egiptul, au căpătat cetăţenie macedoneană. Câte milioane de cetăţeni macedoneni avea imperiul lui Alexandru? Desigur zeci de milioane, cifră pe care matematica şi demografia retrospectivă sunt chemate s-o calculeze. Nu se ştie dacă această populaţie nu egala sau dacă nu depăşea chiar populaţia Imperiului Roman de mai târziu, căci, în acea epocă, Roma era încă o mică putere. După recensământul făcut de August cu trei secole mai târziu, se pare că toată populaţia imperiului său s-ar fi ridicat la cincizeci de milioane de locuitori. În secolul următor, Traian a întins şi mai mult hotarele prin includerea Parţilor şi Dacilor. Nu se ştie dacă Hispania şi Galia egalau populaţia Imperiului Persan, pe care Romanii nu l-au inclus în întregime, deoarece n-au ajuns până la Ind, ca Macedonenii. S-ar putea deci formula ipoteza că imperiul lui Alexandru ar fi echivalat şi chiar depăşit populaţia Imperiului Roman.

Reflectând asupra dimensiunilor şi posibilităţilor stăpânirii lui Alexandru cu o astfel de populaţie, merită să ne oprim asupra eventualei dezvoltări, precum şi a rezultatelor obţinute, dacă o căpetenie de talia excepţională a lui Alexandru ar fi continuat să trăiască până la optzeci de ani şi ar fi guvernat acest imperiu timp de cincizeci de ani. Cum s-ar fi structurat acest imperiu? Orice nouă ţară are nevoie de o perioadă de pace şi de oameni de valoare pentru consolidare. Dacă după Caesar n-ar fi urmat un Octavian August, care să instituie acea Pax Romana, care a durat jumătate de secol şi a întărit statul, cum s-ar fi structurat şi menţinut imperiul care a continuat apoi în prosperitate încă patru secole şi jumătate? Statele evoluează în funcţie de oamenii pe care-i au la conducere, iar conducători buni, în genere, sunt foarte puţini, şi ca să ajungă, iar apoi să se menţină la putere, adesea sunt contestaţi şi împiedicaţi de cei invidioşi, de cei mai puţini capabili, ce devin adesea „viermii istoriei", după cum a fost calificat Cassandru, fiul lui Antipatros, ucigaşul lui Alexandru al IV-lea şi al mamei sale, Roxana, şi care ar fi putut să devină ceea ce August devenise pentru imperiul roman. Macedonia Mare avea nevoie de un singur conducător, ori în persoana lui Alexandru, ori în persoana fiului său. În această ipoteză n-ar fi fost exclus ca Imperiul Macedonean să fi dăinuit şi să se fi afirmat în alte condiţii decât cele cunoscute şi poate că Imperiul Roman nici nu s-ar mai fi născut sau nu ar fi luat dimensiunile ştiute. Centrul puterii antice ar fi fost la Pella, de unde s-ar fi controlat partea asiatică. Asia însăşi nu şi-ar mai fi trimis mesagerii năvălitori în Europa, începând din mileniul întâi

al erei noastre. Europa întreagă ar fi controlat şi dominat mai bine situaţia prin braţul său întins până-n India şi ar fi fost cruţată de năvăliri.

Istoria trebuie să servească creatorilor ei actuali nu numai prin faptele ei realizate, dar şi prin ipotezele posibile, din confruntarea lor putând fi obţinute opţiuni favorabile prezentului, chiar dacă noua istorie nu înfăţişează fapte repetabile, ci numai asemănătoare, după cum afirmă cu justeţe istorici de seamă ca C.C. Giurescu.

Urmaşii sau diadochii. Succesiunea lui Alexandru cel Mare a avut două perioade: una a diadochilor, foştii săi generali, care ţine până la anul minus 301, când s-a dat bătălia de la Ipsos, alta a monarhiilor, care s-au născut în cuprinsul marelui imperiu macedonean.

Boala şi moartea neaşteptată a lui Alexandru cel Mare a surprins întregul imperiu, căci el n-a lăsat un moştenitor, nici în persoana fiului său, care nu se născuse încă spre a fi introdus în administraţie, cu unele comenzi în mână, nici în persoana unor generali pregătiţi dinainte pentru aceasta. Inelul său a fost înmânat pe patul de moarte lui Perdicas. Nu s-a putut deci stabili un urmaş unic, printr-o înţelegere a generalilor macedoneni, şi atunci s-au alcătuit o seamă de guverne locale, sub comanda unor şefi militari, acordându-se între ei să numească un regent. Imperiul a fost împărţit între: Antipatros, pentru Macedonia, Ptolomeu, pentru Egipt, Eumene pentru Capadochia, Antigon, pentru Frigia Mare, Leonat, pentru Frigia Hellespontică, Lisimach pentru Tracia. Cu toţii au recunoscut şi un guvern central, sub şefia lui Perdicas, înţelegând necesitatea de a rămâne uniţi pentru a înfrunta revoltele manifestate în diferite părţi ale imperiului. În felul acesta au echilibrat forţele şi au liniştit spiritele. La puţin timp, însă, s-a lansat zvonul că Perdicas face pregătiri spre a prelua întreaga putere a Macedoniei Mari, asigurându-şi o comandă unică. Crater a căzut într-o bătălie şi imperiul a rămas fără regent, şi fără prim ministru al guvernului central. Generalii diadochi au reuşit încă o dată să se pună de acord şi să-l proclame regent pe Antipatros. Nici el n-a stat liniştit, ci a făcut un război împotriva lui Antigon, care, prin numele lui singular şi curios, părea să-l arate potrivnic generării, deci vieţii. Dar, la întoarcerea în Macedonia, urându-i-se tocmai lui de viaţă, moare de bună voie, caz destul de rar pentru cei aflaţi la putere. Guvernul trece apoi în mâinile lui Polyperchon, socotit un bărbat slab şi prea puţin capabil, căruia i s-a aflat vina de neiertat de a nu fi împiedicat cum trebuie luptele date pentru prinderea lui Alexandru al IV-lea de către acel „vierme al istoriei" numit Cassandru, fiul lui Antipatros. (De uciderea altui fiu al lui Alexandru, făcut de Statira, fata lui Darius, unii au învinuit-o pe însăşi Roxana.) Polyperchon a avut mult de furcă cu acest Cassandru. Ca să-l mai domolească şi să-şi întărească propria putere, a readus în Macedonia pe Olimpia, mama lui Alexandru, încercând în acest fel să reînvie mitul marelui cuceritor. Nici Eracle, fiul nelegitim al împăratului,

n-a putut fi de folos în conflictul cu Cassandru, aşa încât a căzut la tocmeală cu acesta, pentru a se bate împreună contra lui Demetrios Poliorcetul, fiul lui Antigon din Frigia Mare. Acesta a fost învins până la urmă, la Gaza, în anul minus 312. Încheindu-se acest episod, s-a făcut o nouă împărţire a imperiului, dar Antigon pretindea să fie considerat rege, ceea ce a dus la o altă încăierare generală, cunoscută sub numele de bătălia de la Ipsos, în anul minus 301, în care Antigon a fost ucis. Au urmat şi alte încăierări, pentru ca la minus 280 ultimul diadoch, Seleucos, să piară şi el şi astfel să se încheie prima parte a succesiunii lui Alexandru.

Civilizaţia alexandrină sau elenistică. A doua perioadă a succesiunii lui Alexandru cel Mare a fost, după cum am arătat, aceea a monarhiilor, cunoscute în cuprinsul imperiului macedonean. Au răsărit multe state şi stătuleţe, deschizându-se perioada aşa-zisă a elenismului, care reprezintă o etapă nouă a civilizaţiei elenice, dar profund deosebită de aceasta, ea fiind proprie popoarelor elenizate. Această perioadă, înainte de calificarea dată de istoricul german Droysen, se numea „alexandrină" (după numele oraşului Alexandria din Egipt). Printre noile monarhii, cele mai importante au fost regatele Egiptului, Siriei, Macedoniei, Pergamului, şi alăturea de ele o puzderie de oraşe autonome în Asia Mică. A doua perioadă a succesiunii lui Alexandru ar fi dus, după unii, la realizarea parţială a politicii de fuziune între Europa şi Asia, iar după alţii, dimpotrivă, doar la o suprapunere a celor două continente. Ceea ce însă s-a realizat cu siguranţă a fost o decădere a naţionalismului grecesc de atunci, prin opera elenistică a lui Alexandru, sprijinită şi de filosofii, dar mai ales, de sofiştii diferitelor cetăţi, care, prin ideile lor mai largi, mai universaliste, nu puteau să rămână prizonierele unor exclusivisme şi ambiţii locale. Pe plan economic, cetăţile greceşti au început să decadă, căci finanţele şi comerţul s-au deplasat în Orient, unde neguţătorii egipteni, sirieni, persani, fenicieni s-au arătat mai abili decât faimoşii comercianţi greci. Noile regate au luat o fizionomie aparte, mai puţin democratică şi mai mult oligarhică, în care persoanele capabile s-au putut afirma doar susţinute de armate organizate cu oameni de carieră şi mercenari. Politica externă era formulată şi condusă de o categorie de funcţionari care promovau tendinţele de echilibru între state. Toate acestea erau menite să ducă la o restaurare a economiei şi la o depăşire a crizelor endemice, facilitate de atâtea războaie, când consumă mulţi şi produc puţini. În astfel de condiţii de viaţă mai liniştită, au început să înflorească ştiinţele şi artele, pregătindu-se o nouă epocă de afirmare culturală, care s-a evidenţiat şi a dus la formarea unor centre, ca acela al Alexandriei din Egipt. Biblioteca din Alexandria, devenită faimoasă în antichitate, a ajuns să deţină la începutul mileniului erei noastre şapte sute de mii de volume, deşi în parte fusese arsă în timpul războaielor lui Caesar din Egipt. Tot aici a fost înfiinţată o academie ştiinţifică şi un „azil" al cărturarilor. Au apărut poeţii alexandrini şi s-a lansat

filosofia neoplatoniciană. În orașul Pergam a luat ființă un alt important centru, cu o bibliotecă valoroasă și o academie de retorică, devenind pivotul cultural al Asiei Mici. O înflorire neașteptată s-a produs în Macedonia. Pella s-a impus de data aceasta și ca centru de cultură. Regi ai Macedoniei, ca Filip al V-lea, au susținut și ajutat poezia, acesta fiind el însuși poet. Activitatea culturală de la Athena continua să se desfășoare în cadrul instituțiilor, dar, la începutul noului mileniu, funcțiunile sale au trecut în insula Rhodos.

Făcând un bilanț al roadelor politicii de fuziune a lui Alexandru, constatăm în primul rând că, în locul individualismului și naționalismului tribal, care adesea a dus la Greci direct la șovinism, ceea ce i-a împiedicat să-și creeze un stat mai vast și unitar, s-a născut cosmopolitismul, rezultat al unei confluențe de gândire, de religie, de artă, de știință și de înfăptuiri tehnice. Religia s-a îmbogățit prin noul cult al unor zeități orientale, ca Iside și Serapis, Cabal și Mithra (zeul Soarelui Atotputernic), toate având un caracter mai mult mistic, ca și acela al Cibelei, deși aceasta era o zeitate traco-frigiană, între timp orientalizată. Introducerea lor în întreg spațiul traco-macedonean nu i-a deranjat pe vechii zei, cu care au și stabilit, dintr-un bun început, raporturi de colaborare și bună vecinătate, cu un larg spirit de toleranță. Răspândirea gândirii filosofice în cercuri din ce în ce mai largi, odată cu bunăstarea, îndreptată mai ales spre considerații asupra eticii și moralei, arătau că fiecare religie este, în fond, bună și utilă, și că toate nu fac decât să aducă omagiu unui *Domine Deus* unic, la fel cum se întâmplă astăzi în cadrul creștinismului cu sfinții și cu trinitatea, iar pe plan mai larg, cu celelalte religii. Recent, cu ocazia Conciliului Vaticanului II, care a adunat ca participanți și observatori reprezentanți ai tuturor elitelor clerice din lume, s-a emis o bulă papală, care și-a propus să elimine exclusivismul mântuirii numai prin confesiunea catolică și astfel a atenuat prozelitismul și a admis toleranța. Lumea cultă era pregătită pentru a accepta creștinismul, creându-se acea „atmosferă" care, potrivit teoriei unui filosof român a fost necesară pentru realizarea vocației lui Isus Nazarineanul.

Spre deosebire de epocile mai vechi, știința a luat o nouă direcție, despărțindu-se de filosofie, care le cuprindea pe toate și, specializându-se pe sectoare, pornea de la observația practică și apoi teoretiza rezultatele dobândite. În felul acesta s-au pus bazele științei adevărate, aplicărilor practice, tehnologiei. Același elan a cuprins domeniul artelor, îndeosebi sculptura care s-a dezvoltat prin trei școli (Alexandria, Rhodos și Pergam), de la ele rămânând multe opere conservate în muzeele lumii. Gigantul de la Rhodos, conservat în apele mării, reprezintă pe Helios, zeul soarelui. Uriașa statue a fost făurită de localnici, ca mulțumire pentru izbânda împotriva armatelor lui Demetrios Poliorcetul. La fel, cei din Pergam au ridicat lui Zeus un templu și un altar renumit, inspirați poate chiar de Gigantul de

la Rhodos. Arhitectura a dat şi ea probă de maturitate prin construcţiile de edificii impunătoare, teatre, palestre şi chiar oraşe noi, cu străzi largi, funcţionale, în baza unui plan care ţinea seama de nevoile vieţii.

Într-un asemenea imperiu, cu atâtea popoare de origini şi cu idiomuri deosebite (deşi mai toate ţineau de vechea limbă ariană), ce limbă comună, de circulaţie internaţională putea să fie introdusă? Desigur, privind lucrurile din punct de vedere practic, era nevoie de o limbă uşoară şi simplă. În primul rînd, se răspândise limba arameilor, ca limbă a neguţătorilor, în zona Asiei Mici, şi ea era folosită alături de celelalte limbi locale, iar în Galileia — greşit socotită ebraică, deoarece Evreii înşişi o socoteau „ţară a păgânilor", a „goimilor" — se folosea numai limba arameică. Limba greacă domina, în schimb, bazinul Mediteranei şi Marea Pontică şi, de pe ţărmurile Asiei Mici, s-a întins spre interior, pe un front care înainta odată cu negustorii ce se ţineau după armatele macedonene. Dacă mai ţinem seama de educaţia lui Alexandru, făcută de Aristotel în limba greacă, şi de un anumit snobism ce împingea clasa nobililor traci să vorbească greceşte, întocmai cum unii Români în secolul trecut vorbeau franţuzeşte, ca să apară mai fini, mai rafinaţi, limba greacă s-a impus ca un fapt natural. Deşi dificilă şi complicată, limba greacă a dăinuit multe secole. Desigur, ea a fost folosită în îndeletniciri omeneşti dintre cele mai complexe, devenind limba filosofilor, scriitorilor, oamenilor politici ai unei ţări ce reprezenta un stadiu evoluat. Apoi, a fost folosită ca vehicul de corăbierii care călătoreau în toată lumea de atunci, asimilând termeni utili din alte idiomuri. Forma sub care a pătruns în imperiul macedonean, îndeosebi în partea lui asiatică, a fost diferită de forma vorbită în cetăţile greceşti, căci limba aşa-zisă comună este, la origine, limba din Attica, modificată şi amestecată cu termeni luaţi de la alte neamuri, de la Evrei, Egipteni, Libieni, Babilonieni, Asirieni şi bineînţeles Perşi. Persana era, la rândul ei, o limbă bine făurită şi puternică şi a contribuit din plin la formarea limbii turce.

Centrul de putere politică era la Pella, dar centrul economic s-a dezvoltat în Asia Mică, împreună cu noile regate. Se verifică şi aici distincţia între „capitală" şi „capital". Deşi imperiul macedonean s-a împărţit în mai multe regate, acestea se dezvoltau pe plan politic autonom, dar economic şi cultural au rămas legate între ele şi Macedonia a fost din nou redusă la dimensiuni europene. Aproape trei secole însă statele din Orient au rămas în aceste condiţii, chiar după ce Romanii au pus stăpânire pe ele. O economie în regim de schimb liber nu se face şi se reface la comandă şi presupune structuri care să-i asigure continuitatea. Aşa s-a întâmplat şi cu cetăţile greceşti de pe ţărmul Mării Negre, care au existat în funcţie de economia organizată a statului geto-dac.

Fixându-ne privirea numai asupra noului regat al Macedoniei, constatăm că el a absorbit Thessalia, Epirul şi şi-a impus hegemonia asupra tutu-

ror cetăţilor greceşti, continuând o viaţă în comun, preocupată de noile războaie provocate de Romani, în ascensiunea lor impetuoasă. Între această Macedonie şi Romani s-au dat patru bătălii. Din pricina lor, regele Filip al V-lea, poetul, n-a avut liniştea necesară spre a-şi scrie toate poeziile, să le revizuiască şi să le predea la timp editorului său. Cel care s-a războit mai mult a fost însă fiul lui Perseu. El avea un frate mai tânăr, pe Demetru, care, simţind că balanţa înclină spre Romani şi că viitorul e de partea lor, sau poate neavând calităţile lui Perseu, a fost câştigat de inamicii ţării sale. Între o poezie şi alta, Perseu a reuşit să-l convingă pe tatăl său, Filip al V-lea, să-l ucidă pe Demetru, ceea ce s-a şi întâmplat. La moartea lui Filip al V-lea, în anul minus 179, i-a urmat la tron Perseu, fără a avea conflicte succesorale, ceea ce l-a făcut să-şi dedice toate forţele pregătirii războiului contra Romei. A încercat să-şi creeze alianţe potrivite cu alte popoare, dar, din păcate pentru el, Romanii i le-au spulberat. La confruntarea finală a regatului macedonean cu armatele lui Lucius Emilius Paulus, la Pidna, în anul minus 168, Perseu a fost învins. El s-a refugiat în Samotracia. De aici voia să meargă la Cotys cu barca unui cretan[1], care l-a jecmănit de întregul său tezaur. Atunci s-a predat împreună cu cei doi fii ai săi, Romanilor. Purtat în urma carului de triumf al învingătorului, a fost apoi aruncat într-o temniţă, în Italia, unde i-au putrezit oasele. Pare-se că s-ar fi sinucis în anul minus-162. Aşa s-a terminat existenţa ultimului rege al Macedoniei şi aşa a ajuns Macedonia, împreună cu întreaga Grecie, să fie încadrată în Imperiul roman, la anul minus 146.

Epilog. Cu expansiunea necontenită a puterii romane, şi celelalte state din Asia Mică şi Orient au fost încet-încet integrate, Imperiul Roman ajungând la maxima sa întindere sub împăratul Traian. În felul acesta, adevăratul succesor al imperiului lui Alexandru cel Mare nu au fost diadochii şi regii care i-au urmat într-o fază intermediară, ci Imperiul Roman. Fapt curios, regatul Pergamului, la moartea ultimului său rege, Attalos al III-lea, a lăsat prin testament regatul său Romanilor. La instalarea lor în imperiul lui Alexandru, Romanii nu s-au mulţumit cu o dominare politică şi militară nominală, ci, din păcate, fiind ei la un grad de civilizaţie întârziat, au distrus multe cetăţi şi monumente artistice, trecând apoi la crearea unei civilizaţii urbane superioare, bazate pe dreptul roman, care a constituit apoi puterea Romei.

Macedo-românii, care vorbesc un dialect al limbii române, se socotesc a face parte din populaţia romanică a Romaniei Orientale.

---

[1] Când Perseu a fost învins de consulul Emilius Paulus, el s-a refugiat în insula Samotrace şi, nefiind sigur nici aici, a vrut să se retragă la Cotys. A propus unui Cretan, care cunoştea ţara, să-l îmbarce cu toate bogăţiile şi să-l conducă în Tracia. După apusul soarelui, comorile au fost duse în taina pe acest vas. Regele aştepta să sosească noaptea, spre a se îmbarca. Dar imediat după ce şiretul cretan s-a văzut la bord cu tezaurul lui Perseu, a ridicat pânzele şi a luat-o din loc. Perseu s-a refugieat într-un templu şi apoi s-a predat Romanilor.

6.

IMPERIUL ROMAN UNIFICATOR AL TRACILOR

Istoria Tracilor nu poate fi desprinsă de istoria Imperiului Roman. Surplusul de populaţie din Valea Dunării şi Dacia s-a revărsat deopotrivă în peninsula Haemusului, ca şi în peninsula Italică, dar primele centre de putere s-au format la sudul Dunării şi în prelungirea Haemusului, în Asia Minoră. Triburile traco-illire s-au deplasat de-a lungul părţii orientale a Italiei, din nord până-n sud, iar unele au ajuns până în Calabria şi chiar în Sicilia. Zona cu cele mai numeroase urme de viaţă este îndeosebi Latiul, unde s-au stabilit Italicii venind în valuri succesive, la distanţă de un secol unul de altul. Aceste valuri pot fi deosebite după felul funeraliilor, deoarece unii îşi ardeau morţii iar alţii îi înhumau.

La nord de Tibru se instalase neamul Etruscilor, asupra cărora multă vreme au dăinuit enigme, cu toate că Herodot spusese desluşit că ei părăsind Lydia, ţară locuită şi de neamuri de origine tracă, în urma unei secete cumplite, au debarcat din corăbii în peninsula Italică. Cercetătorii din secolul trecut, ca P. Kretschmer, vorbind de populaţiile tireniene din care fac parte Etruscii, scrie: „Tirenienii nu sunt originari nici din Asia, nici din Orient, ci au venit din nordul peninsulei Haemusului locuind insulele şi, îndeosebi Lydia". În *Studii etrusce*, cercetătorul italian G. Buonamici afirma şi mai răspicat: „Probele produse pentru declararea limbii etrusce ca neariană nu mi se par decisive. Cred că e vorba de o prejudecată. Încă din 1920, am formulat ipoteza că etrusca aparţine unei ramuri foarte îndepărtate, pe care aş numi-o traco-frigo-illiriană... un idiom sigur arian".

Problema originii limbii şi scrierii etrusce a constituit o preocupare continuă, fără a se ajunge la concluzii împărtăşite de toţi. Un anumit mister învăluia toate rezultatele şi cercetătorii înşişi au cultivat această atmosferă, poate şi din dorinţa de a stimula interesul prin elemente de senzaţie. De curând, Zacharie Mayani de la Universitatea din Paris a furnizat o bază sigură, ştiinţifică, pentru abordarea problemei etrusce, pornind de la rela-

tările lui Herodot. Limba albaneză, succesoarea limbii illire, i-a furnizat elementele necesare pentru un studiu comparativ, ajungând pe această cale la descoperirea cheii pentru descifrarea alfabetului etrusc. Studiile sale au alcătuit, în 1961, volumul apărut la Paris sub titlul *Etruscii încep să vorbească*. Mai recent, *Sfârşitul misterului estruc* întruneşte studiile consacrate originilor, limbii şi vieţii etruscilor, pornind de la textele descifrate între 1963 şi 1968. Este limpede acum că Etruscii aveau obiceiuri, organizaţii politice, credinţe religioase şi un mod de viaţă asemănător şi chiar comun cu Latinii, ceea ce confirmă odată mai mult activitatea şi originea comună, fie chiar îndepărtată, a acestor populaţii.

Potrivit legendelor, Romanii descind din Enea. Prin Enea ar fi legaţi de zeiţa Venus, aşa cum prin cealaltă ramură, Romanii s-ar trage din fiii zeului Marte, zeul trac al războiului, cunoscut şi sub numele de Ares. Într-o formă mai literară, lucrurile s-ar fi petrecut astfel:

Scăpat din focul care mistuia cetatea Troia, Enea a pornit pe mare şi a debarcat în Italia, ajungând în Latiu, unde a cunoscut-o pe fata regelui Latinus, Lavinia. A fundat un oraş numit Lavinia şi urmele acestuia mai există şi azi. Fiul lor, Ascaniu, nu s-a lăsat mai prejos şi a fundat la rândul lui un alt oraş, sub numele de Alba Longa. Acest oraş a fost capitala Latiului timp de două secole, când Numitor şi Amulius au devenit aspiranţi la tronul străbun.

Într-o bună zi, Amulius l-a alungat pe fratele său şi i-a ucis copiii, lăsându-i în viaţă doar fata numită Rhea Sylvia, cu poruncă de a se face slujitoare a zeiţei Vesta. Pe lângă alte obligaţii ţinând de îngrijirea focului sacru, vestalele o aveau şi pe aceea de a rămâne fecioare pe toată durata serviciului lor divin. Rhea Sylvia s-a făcut însă vinovată de nerespectarea acestei reguli. Prefăcându-se a dormi pe malul Tibrului, se pare că l-a ispitit prin formele ei virginale pe zeul Marte. Auzind de cele întâmplate, Amulius s-a decis ca, după împlinirea celor nouă luni, să-l lase pe Marte fără moştenitori. Mai miloşi decât stăpânul lor, sclavii au luat gemenii nefericitei mame şi în loc să-i taie ori să-i înece, i-au lăsat să plutească pe apele domoale ale Tibrului, aşa cum s-a petrecut cu regele Sargon al Asiriei şi cu Moise al Evreilor, toţi salvaţi până la urmă de-o intervenţie neaşteptată. În cazul nostru, salvatoarea a fost o lupoaică predestinată să devină faimoasa emblemă a Romei. După versiuni mai realiste, salvatoarea copiilor ar fi fost doica Aca Laurentia, denumită şi Lupoaica. Se spune că emblema lupoaicei ar fi avut iniţial doar un singur sugaci şi doar din secolul al V-lea ar fi apărut şi al doilea. Primul băiat ar fi fost Romus, devenit în etruscă Romulus. Când a apărut şi al doilea băiat, Romus a devenit Remus. Crescând, gemenii au ascultat trista poveste a bunicului lor, Numitor şi, organizând o răscoală la Alba Longa, l-au ucis pe Amulius şi l-au repus pe tron pe Numitor. Apoi s-au decis să plece din acest oraş şi să întemeieze la rândul lor o

cetate, care s-a numit Roma, după numele celui dintâi (alţii spun că ar fi preluat numele troienei Rum), a celui rămas în viaţă şi devenit rege, deoarece Remus, în urma unui conflict, cum adesea se petrece între fraţi, a fost sortit morţii.

Marele istoric german Theodor Mommsen a evocat cu mult talent literar felul în care grupul de locuitori ai colinelor de pe Tibru au întemeiat prima aşezare. Ei se numeau „Ramnes", ceea ce în vechea limbă însemna „pădurari"[1]. Acestui grup de locuitori i s-au alăturat alte două grupuri, ale Titilor şi Lucerilor. Ei au ocupat colina Palatinului şi altele din preajmă. Asupra timpului când s-a petrecut această acţiune s-au păstrat date exacte : 21 aprilie anul minus 753, respectiv anul 1 Ab Urbe Condita[2]. De la această dată s-au numărat anii istoriei antice. În secolele următoare, cele şapte faimoase dealuri romane au fost ocupate şi populate cu Latini, cu Protosabini şi cu Etrusci.

Cele şapte coline ale Romei ar fi : Palatinul, Aventinul, Esquilinul, Quirinalul, Viminalul, Capitoliul şi Janiculum. Mai sunt şi unele paralele, ca Saburanum, Colleoppio, Cispius, Fagutal, Velio şi Germalus, o altă culme a Palatinului. Popularea lor a început prin secolul al VIII-lea, cu Palatinul, pe care a fost creată şi Roma Quadrata. În secolul al VI-lea a fost populat Capitoliul şi în al V-lea Aventinul.

Cum era firesc, prima organizare a acestui ministat a fost monarhică. Tradiţia arată că s-au perindat şapte regi latini, sabini şi etrusci, care au guvernat aşezarea numită Roma, între anii minus 753 şi minus 310, timp de două sute patruzeci şi trei de ani, ceea ce înseamnă că fiecare rege a domnit în jur de treizeci şi cinci de ani, demonstrând, odată mai mult, adevărul istoric că nu atât calitatea, cât durata unui guvern duce la bune rezultate. Numele celor şapte regi fiind cunoscute din memorie până şi de copiii de la şcoala primară, e bine totuşi să le transcriem pentru o mai bună aducere aminte : Romulus, Numa, Pompilius, Tulius Hostilius, Ancus Martius, Tarquinius Priscus, Servius Tulius şi Tarquinus Superbus. De fiecare rege se ştie câte ceva. De Romulus că a fondat oraşul şi s-a certat cu fratele său, Remus, pentru tragerea primei brazde şi pentru stabilirea numărului de vulturi văzuţi pe cer. De Numa Pompilius, că ar fi domnit de la minus 715 la minus 673. De Tulius Hostilius se spune că, în timpul domniei sale, Alba Longa, oraşul-mamă, ar fi fost distrus. De Ancus Martius deocamdată se ştiu prea puţine. De Tarquinius Priscus se zice că ar fi fost etrusc, ceea ce nu făcea mare plăcere Latinilor şi Sabinilor. La fel, aceştia n-au fost mulţumiţi nici de Servius Tulius, de care s-a spus că ar fi fost de-a dreptul un

---

[1] În Banat există comuna Ramna, localitatea natală a istoricului Traian Simu, despre care se pot afla amănunte în volumul I al ciclului nostru de memorii intitulat *Prin Europa* Ed. Eminescu, 1973.

[2] Adică : *De la fondarea Oraşului, a Romei.*

aventurier, poate etrusc, poate latin şi s-ar fi chemat, înainte de schimbarea numelui, Mastarna.

Servius Tulius a introdus clasificarea populaţiei romane, după cens (venit), în cinci clase, ultima cu un venit minim de 12 500 de aşi (monedă romană). Cei lipsiţi de acest venit erau consideraţi plebei. Împărţirea în patricieni şi plebei se referea la originea etnică, considerându-se că primii ar deriva din fondatorii Latini şi Sabini ai oraşului, iar plebeii ar fi minoritari sau alogeni, adică de altă origine etnică, după cum erau până mai ieri consideraţi Etruscii.

Roma regilor poate fi caracterizată ca o democraţie militară cu trei organe principale. Adunarea generală era alcătuită din reprezentanţii triburilor Ramnes, Tities şi Luceres, fiecare trib fiind împărţit în câte zece curii cu câte un vot. Adunarea generală alegea regele cu majoritatea de voturi. Cel de-al doilea organ era Senatul roman. La început a fost alcătuit dintr-o sută de membri, dar Tulius Hostilius a ridicat numărul lor la două sute, iar Tarquinius Priscus la trei sute de senatori. Aceştia erau şefi de familii patriciene. Al treilea organ era regele, care, în realitate avea puteri limitate: era şeful militar şi îndeplinea anumite funcţii religioase.

După ce Romanii s-au plictisit de regi, sub pretextul unei fapte ruşinoase a lui Sextus Tarquinius, fiul ultimului regele, care desigur nu încânta populaţia prin comportarea sa, de unde şi supranumele de Superbul, s-a organizat o lovitură de stat din iniţiativa lui Lucius Iunius Brutus (iarăşi un Brutus !), nepotul regelui şi prieten al lui Lucius Tarquinius Colatinus, nobilul ultragiat prin ceea ce i s-a făcut soţiei. Regele a fost alungat, iar poporul a ales drept consuli pe Brutus şi pe Colatinus, în acest fel instituindu-se Republica, nouă formă de guvernământ, care a ţinut de la anul minus 510 până la anul minus 31. Revolta s-a produs în realitate pentru a înlătura puterea etruscă, instăpânită la Roma şi susţinută de şeful Etruscilor din Etruria, numit Porsena. S-a dat şi o bătălie la Aricia, la anul minus 507, între Etruscii din afară şi nobilimea latină de la Roma, cărora au venit să le dea o mână de ajutor Grecii din Campania.

Organizarea republicană prevedea, pe lângă consuli, şi praetori, cu funcţii de şefi militari, şi questori, care distribuiau dreptatea. Amestecul triburilor romane aflate pe poziţii felurite a cerut timp şi sacrificii în conflictele interne. Ele au consistat în cererea plebeilor de a avea aceleaşi drepturi cu patricienii. În momente de grea cumpănă, când Volscii dinafară ameninţau oraşul, plebeii au proclamat greve şi n-au voit să mai lupte, până când nu le-a fost recunoscut dreptul de a avea un reprezentant al lor, aşa numitul „tribun al plebei". În acest timp, au fost promulgate o seamă de legi, între care cele douăsprezece tabule, şi altele care au luat numele consulilor ce le propuneau. Importantă a fost legea Canuleia din anul minus 445, care a autorizat căsătoriile între plebei şi patricieni. La fel a fost şi legea

Petelia Papiria, de la anul minus 326, care nu mai permitea vinderea ca sclavi a debitorilor. Rezultatul tuturor acestor lupte a fost nivelarea drepturilor politice şi civile ale patricienilor şi plebeilor, rămânând deschise problemele ce se năşteau din raporturile dintre cetăţeni şi sclavii proveniţi din războaie. Din cauza lipsei de jurisprudenţă, privitoare la interpretarea legii Petelia Papiria, Shakespeare a ajuns să scrie *Neguţătorul din Veneţia* şi să imagineze cunoscutul personaj Schylock care, spre a nu-şi vinde debitorul ca sclav, pretindea o livră din carnea sa. La Shakespeare însă aceasta era literatură!

Odată structurată cetatea Romei, senatorii, ca buni cetăţeni, şi-au îndreptat privirea în afara frontierelor, adică în afara zidurilor cetăţii. La început, au susţinut o seamă de bătălii cu Volscii, triburi latine vecine, după cum mai înainte se încăieraseră cu Etruscii. Împotriva acestora, Romanii s-au aliat cu federaţia latină de la Tuscolum şi cu Ernicii, luptând împotriva oraşului etrusc Veio. Cu acest prilej s-a distins cunoscutul dictator Cincinatus.

În secolul al IV-lea anterior s-a produs invazia Galilor, care au coborât din nordul peninsulei spre sud, având o mare confruntare cu Romanii în anul minus 390. Galii au pătruns apoi în Roma, unde au rămas şapte luni de zile, după ce i-au ucis pe bătrâni şi au prădat oraşul. Fortăreaţa Capitoliului, în care s-au retras luptători romani, a rezistat în tot acest timp. Într-o noapte însă n-a lipsit mult să fie surprinşi în somn. Spre norocul lor, în timp ce Galii se căţărau pe ziduri, gâştele Capitoliului s-au speriat şi gâgâitul lor i-a trezit pe soldaţii romani. Astfel s-au salvat şi gânsacii şi luptătorii. Date fiind meritele militare ale orătăniilor, ele ar fi putut să fie luate la rândul lor drept simbol al Romei, având mai multă justificare decât lupoaica. În orice caz, gâştele viteze au rămas sacre. Între timp, s-a mişcat şi tribul tracoillir al Venetilor, îndreptându-se spre Galia de nord, adică Lombardia de astăzi, unde erau instalaţi Galii Senoni şi unde Galii Insumbri fondaseră oraşul Mediolanum — Milano. Galii de la Roma au fost rechemaţi şi cetatea eternă s-a văzut despresurată şi salvată.

După asemenea biruinţă, Roma şi-a revenit în fire, şi-a îndreptat creasta, iar luptătorii şi-au pieptănat coama coifurilor şi s-au gândit să stabilească o hegemonie în cadrul confederaţiei latine. Au început chiar să se simtă tare pe situaţie, în măsură să înfrunte oastea Samniţilor în trei războaie. Samniţii, popor format din Italici şi Osci, alcătuiseră o sinteză între cultura etruscă şi greacă şi ocupau în regiunea din sudul Romei, Campania, cu centrul la Napoli, şi Abrutium, pe coasta Adriaticii, cu centrul la Pescara de azi. S-a găsit pretextul de a-i proclama pe locuitorii oraşului Capus supuşi romani, în pofida tratatului existent cu Samniţii, şi astfel s-a pornit primul război. Din aceste confruntări, Romanii au avut de plătit cu onoarea, căci în anul minus 321, în timpul războiului pentru Napoli, au fost în-

frânţi în valea păduroasă de la Caudium (un fel de Posada a lui Basarab) şi au fost trecuţi pe sub furcile Caudine, ruşinaţi şi umiliţi. De aici a rămas şi expresia „a fi trecut pe sub Furcile Caudine". În al treilea război cu Samniţii, între anii minus 298—290, Romanii au învins, în sfârşit, luându-se Campania cu Napoli şi rămânând în ţara lor adevărată, Samnium, adică Abrutium. În timpul războaielor cu Samniţii, Romanii, care fuseseră până atunci doar o putere continentală, şi-au stabilit, în anul minus 313, prima lor bază militară navală la Pontia, unde şi-au construit şi pregătit flota pentru războaiele de mai târziu cu Cartaginezii. În cel de-al treilea război, Romanii i-au învins pe Samniţi şi, prin aceasta, au ajuns să controleze tot sud-estul şi nordul Italiei, până la Pad. Au cucerit apoi Italia de sud, având în acest timp şi războaie cu regele Pirus al Epirului.

Pentru a cuceri şi Sicilia, Roma a fost nevoită să-i înfrunte pe Cartaginezi, cu care până atunci se aflaseră în bune relaţii. Astfel au început războaiele punice, din anul minus 264 până la anul minus 146. În acest război, Romanii au apărut în faţa oraşului Mylae-Milazzo cu corăbii moderne, care i-au avantajat faţă de inamici. La proră aplicaseră un rostru ferecat, un fel de berbec cu bot ascuţit şi cu colţi de retenţie, cu care puteau să izbească şi să străpungă nava adversarului. În plus, au dotat aceste corăbii militare cu o punte mobilă, prevăzută cu gheare, care, încleştându-se de nava inamică, nu se mai desprindea, permiţând soldaţilor marinari să treacă dincolo şi să angajeze lupta de la om la om. Datorită superiorităţii tehnice, i-au bătut pe Cartaginezi, cucerind apoi Corsica şi Sardinia, precum şi arhipelagul Balearelor, aflat în mâinile acestora. Mai mult decât atât, Senatul a decis, la propunerea lui Marcus Attilius Regulus, să-i atace pe Cartaginezi acasă la ei, în Africa. În anul minus 256, sub comanda acestui consul, armata romană formată din 15 000 de oameni a debarcat, a înfruntat şi bătut pe Cartaginezi, ajutaţi fiind şi de revolta populaţiilor locale, între care Lybienii şi Numizii. Cartagina cere pace, însă Regulus n-a acceptat şi a continuat războiul. De data aceasta, Cartaginezii obţin câteva victorii navale şi, în felul acesta, războiul se deplasează din nou în Sicilia, timp de paisprezece ani, până când, în urma bătăliei de la Insulele Egade, în anul minus 242, consulul Latatius Catulus învinge şi încheie astfel primul război punic, Sicilia devenind teritoriu roman pentru totdeauna.

Pentru a se reface, Cartagina îşi îndreaptă privirile spre Spania, pe care o ocupă şi o întăreşte trimiţându-l aici pe Amilcar Barca şi apoi pe ginerele său, Hasdrubal. Ei au întemeiat şi o nouă Cartagină, existentă şi azi. Cu Romanii care au ajuns până în Spania încheiaseră un „acord al Ebrului", stabilind „zonele de influenţă" cartagineze şi romane în Spania, semnat la anul minus 226 cu Hasdrubal, care moare cu cinci ani mai târziu. Asupra oraşului Sagunt, aliat cu Roma, s-au născut iarăşi discuţii, care au dus la un nou conflict, declanşându-se astfel cel de-al doilea război punic. Condu-

cătorii oştilor au fost Hanibal, fiul lui Hasdrubal, de partea Cartaginezilor, şi Publius Scipione de partea Romanilor. În loc să se înfrunte la faţa locului, Hanibal a socotit oportun să transfere războiul în Italia, realizând în acest scop trecerea Pirineilor şi a Alpilor, cu o armată dotată cu elefanţi. Această expediţie s-a realizat pentru întâia oară în istorie în astfel de condiţii şi Hanibal a plătit-o destul de scump. Totuşi el nu şi-a pierdut capacitatea de luptă şi i-a înfruntat pe Romani în mai multe bătălii, învingându-i la râul Ticin în 218, la lacul Trasimene la 217, şi apoi, cu toate hărţuielile consulului Fabius Maximus Conctator, a zdrobit armatele romane în bătălia de la Cannae. Roma trecea printr-un moment greu, căci şi Filip, regele Macedoniei, s-a gândit să profite de şansele ce i se ofereau, pentru a-şi întinde stăpânirea pe coastele Adriaticii. El s-a aliat cu Cartaginezii. Totuşi, Romanii au izbutit să-l oprească în anul 212 şi să potolească Sicilia, unde populaţia era revoltată. Ca să fie împiedicată mişcarea ajutoarelor lui Hanibal din Spania, a fost trimis tânărul dar valorosul comandant Publius Cornelius Scipione. Atacând pe neaşteptate şi profitând de mareea joasă, el a reuşit să cucerească zona Cartagina, să ocupe apoi alte regiuni ale Spaniei şi să trimită un transport de alimente Romei. Cu acea ocazie, Scipione a întemeiat şi oraşul Italica de pe râul Betica, patria de mai târziu a lui Traian şi Hadrian. Hanibal, care se plimba prin Italia, a cerut fratelui său, Hasdrubal al II-lea, să-i vină în ajutor, dar acesta a fost învins şi ucis de Romani în bătălia de la Metaurus. Atunci, el şi-a chemat alt frate, pe generalul Magon, care însă nu i-a fost de mare folos.

Senatul roman socotea că, atâta timp cât îl avea pe Hanibal ca oaspete nepoftit în casă, raporturile cu puterea cartagineză nu se puteau lămuri şi s-a decis să pregătească o altă armată, pe care s-o trimită în Africa. Romanii au debarcat în anul 204 şi, împreună cu Numizii, cărora le-au dat consilieri militari, i-au bătut pe Cartaginezi la Campi Magni, silindu-i să ceară pace, să-l recheme pe Hanibal din Italia şi să renunţe la Spania. La întoarcerea acasă, victorios în atâtea bătălii în Italia, Hanibal n-a acceptat condiţiile şi a dat din nou o bătălie la Zama, în anul minus 202, unde a fost înfrânt. Roma a pus condiţii foarte grele Cartaginezilor, luându-le flota, făcându-i să plătească mari daune de război şi obligându-i să nu mai ia nici o iniţiativă militară fără aprobarea Romei.

S-a instituit astfel o perioadă de pace, în care Cartaginezii au putut să se refacă, iar Romanii să treacă la alte cuceriri, înfruntând una câte una monarhiile alexandrine zise şi elenistice, ale lui Filip al V-lea al Macedoniei, Antioh al III-lea din Siria şi Ptolomeu al IV-lea din Egipt. S-a desfăşurat astfel al doilea război macedonean, prilej cu care Romanii au învins, în anul minus 197. Faţă de Grecia ei aveau o ciudată atitudine: o ţineau sub ascultare, dar o tratau ca pe o tânără fecioară, deşi cetăţile ei bătrâne şi înăcrite de politică, îşi meritau cu totul alt titlu. În orice caz, Grecii n-au plă-

tit impozite timp de cinci ani, obţinând şi unele privilegii care n-au durat prea mult. Pe Antioh, Romanii l-au înfruntat la Magnesia, biruindu-l în anul 189. I-au luat teritoriile europene ca şi cele de pe coasta Asiei Minore. Mai mult, au cerut capul lui Hanibal, un gest prea puţin cavaleresc, care, din păcate, s-a mai repetat la Romani. Hanibal însă s-a sinucis şi nu le-a dat satisfacţia de a-l purta în lesă, la carul de triumf al învingătorului. Pe Antioh l-au obligat să plătească 15 000 de talanţi, drept despăgubiri de război, i-au interzis să mai ţină elefanţi şi i-au îngăduit să păstreze un număr redus de corăbii. După aceste victorii, senatul roman s-a gândit şi la Filip al V-lea al Macedoniei. Acesta nu trebuia lăsat să devină prea puternic şi să-şi lărgească frontierele în Tracia, dar Romanii n-au ajuns să-i declare război, căci Filip a murit de bunăvoie sau de inimă rea, în anul minus 179. I-a urmat fiul său, Perseu, care a întărit statul, bazându-se mai mult pe clasele de jos, ceea ce-i făcea pe nobili şi bogaţi să simpatizeze cu Romanii. Fără să întârzie prea mult, Romanii au dat curs celui de-al treilea război macedonean, în anul minus 171, culminând cu bătălia de la Pidna, în anul minus 168, şi înfrângerea puterii macedonene. Perseu împreună cu cei doi fii ai săi au fost capturaţi şi aruncaţi în temniţă, unde le-au putrezit oasele. Cu întinderea puterii romane în Haemus, Grecia şi-a pierdut complet independenţa aparentă şi odată cu căderea imperiului traco-macedonean, au decăzut şi cetăţile greceşti, a căror existenţă era inseparabil legată de spaţiul economic al Traciei, fiind ele, în fond, porturile de desfacere a produselor din cele două peninsule, Haemusul şi Asia Mică. În fruntea Macedonenilor s-a ridicat un oarecare Andriscos, pretins descendent din flori al lui Perseu. El a încercat o nouă confruntare cu Romanii, duşmăniţi în toată peninsula, dar, cu toată valoarea vitejilor din Thessalia, a fost învins şi răpus în anul minus 148, când Macedonia devine provincie romană. În aceeaşi perioadă au prins din nou curaj de luptă şi Grecii din liga acheiană, dar şi aceştia au fost înfrânţi, iar oraşul Corint distrus în anul minus 146.

Acest an a fost nenorocit şi pentru Cartaginezi, căci Romanii, conştienţi de puterea lor în Mediterană, de noua funcţie comercială ce le revenea, vedeau în Cartagina un mare concurent. Mai mult, erau impresionaţi de puterea lor de regenerare şi de refacere economică, ceea ce le îngăduise să ofere plata datoriilor de război în mod anticipat.

Senatul a ajuns atunci la concluzia că cel mai bun lucru pentru interesele comerciale şi militare romane era distrugerea Cartaginei, ca port la mare. Se aştepta momentul favorabil. Pretextul l-a oferit Masinisa, regele Numizilor, care, hărţuindu-i mereu pe Cartaginezi, aceştia i-au declarat război, ceea ce formal le era interzis prin tratatul de pace. Roma a intervenit neîntârziat în desfăşurarea ostilităţilor şi Cartaginezii s-au oprit, gata să accepte condiţiile de pace. Romanii însă au exagerat, căci le-au cerut să dea foc ei înşişi oraşului şi să-l reconstruiască la vreo şaisprezece kilometri spre inte-

rior, pentru a pierde legătura cu marea şi a nu mai putea face comerţ. O astfel de cerere nimeni n-ar fi acceptat-o şi Cartaginezii şi-au apărat cetatea timp de trei ani. În anul minus 147, a fost numit consul Scipione Emilianul. Organizând un atac concentric al cetăţii asediate de atâta vreme şi cu o furie rar întâlnită, el a izbutit să învingă rezistenţa disperată a inamicilor şi să supună Cartagina. După ce-a distrus oraşul de n-a mai rămas piatră pe piatră, a ucis o parte din populaţie, iar parte din ea a fost transformată în sclavi. Teritoriul înfloritorului stat Cartagina a fost prefăcut în provincie romană. Cererea insistentă a lui Marcus Porcius Cato, *Celerum censeo, Carthaginem delendam esse*, s-a împlinit aşadar, la anul minus 146, Romanii suprimând o civilizaţie originală şi o populaţie valoroasă.

După răfuielile interne cu celelalte triburi, Roma a continuat să se războiască pentru a-şi extinde posesiunile, mai întâi în peninsula italică. Pe nesimţite a ajuns stăpână pe întreaga Italie, în urma luptelor cu Etruscii, cu Galii, cu Samniţii şi cu stăpânitorii Siciliei, Cartaginezii. Acestora li s-a adăugat la un moment dat şi Pirus, care aspira la partea sud-orientală a Italiei. Dacă s-ar fi oprit la aceste cuceriri, Roma şi Italia ar fi fost un stat important şi puternic pentru acele timpuri. Ar fi devenit un stat destul de amalgamat, format din triburi care, într-un fel sau altul, îşi regăseau o origine comună italică şi traco-illiră. Dezvoltarea celor două peninsule, peninsula Italică şi peninsula Haemusului s-ar fi produs paralel, în Italia, centrul de putere hegemonic fiind Roma, iar în Haemus rămânând Pella, căci de aici a plecat unificarea spaţiului trac, ce includea şi cetăţile maritime greceşti. Printr-o bună înţelegere cu acestea, spaţiul tracic ar fi luat o fizionomie deosebită şi rezultatele istorice ar fi fost altele. Tracia Mare era bine conturată în Europa. Neamul Tracilor era pe cale de a ajunge la o conştiinţă de sine, iar aceasta i-ar fi creat un prestigiu, cu adânci consecinţe până-n zilele noastre. Italia, şi odată cu ea Roma, a voit să se războiască cu centrul de putere tracă din Haemus, cu regatul traco-macedonean. În urma conflictelor, acesta din urmă a sucombat, fiind integrat spaţiului romanic şi nevoit să se supună unui nou mod de viaţă şi legilor Romei. Roma a introdus forma nouă a limbii latine, elaborată în peninsula Italică.

Înainte de fuzionare, cele două mari concentrări politice peninsulare s-au extins în exterior, una înspre Orient, prin opera lui Filip al II-lea şi a lui Alexandru cel Mare, cuprinzând seminţiile trace din Peninsula Haemus şi pe cele răspândite în Asia Mică, până în Siria, Palestina, Egipt, cealaltă spre Occident, ocupând Spania, nordul Africii, apoi Galia şi Britannia, cu neamuri diferite, cărora le-a impus modul nou de viaţă, obiceiurile, limba, legile. Centrul de putere de la Pella se baza pe personalităţi şi politica nu se modifica în funcţie şi odată cu omul. Centrul de putere de la Roma, format în timpul republicii, se baza pe un organ politic, Senatul, care avea caracter permanent, putea să elaboreze şi să urmărească o politică internaţio-

nală de durată, ceea ce i-a mărit eficienţa şi i-a asigurat continuitatea şi succesul. Consulii anuali nu erau decât exponenţi, prin rotaţie, ai acestui organism formidabil de gândire şi elaborare a „politicilor" în diferite domenii, şi care poate fi comparat numai cu comitetele centrale ale partidelor de astăzi. Funcţia de consul era maxima situaţie la care putea să aspire un senator, dar numai pe o durată limitată, şi n-a pus în relief personalităţi, nu a îngăduit crearea unor ambiţii personale de supremaţie, decât mult mai târziu, după ce statul a ajuns la mari dimensiuni, fiind bine structurat. Abia atunci a apărut şi împăratul, ca unică sursă de putere, bazată pe armată. Aceasta a constituit un avantaj în favoarea centrului de putere italic. Centrul de putere din Haemus n-a beneficiat de această situaţie, căci după formarea lui de către Filip şi Alexandru, n-a avut vreme să se structureze. Inexplicabil cum generalii nu au înţeles nevoia constituirii unui stat major, cu un şef ales pe o durată de timp determinată, căci altă forţă ar fi derivat din acest organ colectiv şi viaţa statului (sau a statelor) s-ar fi prelungit şi stabilizat. Orientul imperial şi sentimentul satrapic de dominare absolută prea erau aproape şi prea adânc sădite în mintea Macedonenilor-Traci şi de aceea prevala individualismul din pricina căruia, pe plan politic, Grecii au avut atâta de suferit iar corifeii lor s-au îmbătat visând situaţii şi domnii personale. De altfel, însuşi exemplul de afirmare personală, ca o cometă, al tânărului general Alexandru, i-a vrăjit pe diadochii şi pe succesorii acestora.

Din această comparaţie şi din aceste reflecţii se pot trage concluzii utile şi pentru viitor.

Un stat atât de întins ca cel roman, care funcţiona sub comanda Senatului şi Poporului Roman, *Senatus Populusque Romanus*, nu a fost uşor de ţinut în supunere şi pace, căci popoarele pe care le cuprindea erau numeroase şi felurite, aspiraţia normală către libertate şi independenţă fiind gata să se manifeste oricând. După cuceriri şi integrări de noi popoare, la un moment dat au apărut revolte, mai ales din pricina durităţii guvernatorilor romani ai provinciilor. Aceşti guvernatori slujeau interesele statului, dar uneori le urmăreau prea insistent pe cele personale. Excesele nu erau excluse.

În Hispania şi Lusitania, la anul minus 150, nemaiputând suporta ticăloşiile pretorului Galva, populaţia s-a ridicat sub comanda unui păstor, şef de trib, numit Viriatus. Revolta a izbucnit în mai multe ţinuturi şi a ajuns până la Ebru şi la plajele Mediteranei. Romanii n-au reuşit să facă faţă acestor răscoale şi atunci au recurs la o altă armă — azi folosită de marile puteri imperialiste — la trădare, câştigând de partea lor trei oameni, care l-au ucis pe Viriatus în timpul somnului, la anul minus 141. Unii dintre foştii soldaţi ai lui Viriatus s-au refugiat în cetatea fortificată numită Numantia, pe care Romanii n-au reuşit, cu toate încercările lor, s-o cucerească. Roma a trimis atunci pe cel mai bun dintre generalii săi, pe Scipio Emilianul, care a asediat oraşul, cu gândul să-l supună prin foamete. După o rezistenţă îndelun-

gată şi lupte sângeroase, văzând că nu-i altă scăpare, locuitorii Numantiei au dat foc ei înşişi cetăţii şi au pierit cu toţii în flăcări.

Nici în Sicilia şi nici în Asia Minoră lucrurile nu mergeau prea bine, căci, sclavii se revoltaseră, iar tulburările iscate au durat vreo douăzeci de ani, de la anul minus 140 la 120. Este epoca în care au apărut şi fraţii Grachi, Caius şi Tiberius, cu propuneri sociale înţelepte, ca oameni luminaţi, şi, cu toate că se trăgeau dintr-o familie bună romană, ca fii ai Corneliei şi nepoţi ai lui Scipio Africanul, ei n-au pregetat să propună legi şi să lupte pentru susţinerea păturilor de jos, fără a găsi însă înţelegere. Până la urmă, au fost asasinaţi şi aruncaţi în Tibru.

În oraşul şi regatul Pergamului, între anii 132 şi 130 anteriori, se ridicase un anume Aristonicos. Programul lui era foarte avansat. El proclama un „stat al soarelui", în care voia să domnească libertatea şi egalitatea, să nu mai existe stăpâni, nici sclavi. Din păcate, această frumoasă aspiraţie nu şi-a aflat realizarea şi n-a rămas din ea decât o amintire, deşi a fost susţinută şi de armată. În luptă cu Romanii, conduşi de consulul Marcus Perpenna, Aristonicos şi trupele sale au fost distruşi. Ideea unei cetăţi ideale a fost reluată de calabrezul Giovanni Domenico (1568—1639). Devenind călugăr şi filosof, el şi-a schimbat numele în Tommaso Campanella. Una din operele sale, intitulată *Cetatea Soarelui*, expune teoriile politice cu privire la o republică ideală, teocratică şi comunistă.

La sfârşitul secolului al II-lea anterior, o nouă revoltă a sclavilor sicilieni s-a produs sub conducerea lui Salvius, numit Trifone, care, după doi ani de lupte, a murit prin moarte naturală. I-a urmat Atenion şi, după lupte care au durat mai bine de un an, a fost înfrânt de consulul Manlius Aquilius în anul minus 101.

Între alte mari neajunsuri interne, ca neînţelegerile dintre aristocraţi şi democraţi, a apărut şi o întinsă corupţie în armată. O seamă de şefi, întâlnind inamicul, îi apreciau forţele şi tratau, contra unei bune remuneraţii, soarta bătăliei. Aşa s-a întâmplat cu unii generali romani, care s-au pus de acord cu regele Numidiei, Jugurta, asigurându-i acestuia avantaje şi izbândă. A intervenit apoi consulul Caius Marius care l-a bătut, ca şi pe primii invadatori din nord, Cimbrii şi Teutonii. Aceştia coborâseră în Italia peste munţi, în anii minus 104—101.

Din rândurile luptătorilor lui Marius s-a ridicat un nobil roman cu numele de Sylla, evidenţiindu-se în războiul purtat împotriva faimosului şi energicului rege al Pontului, Mitridate al VI-lea Eupator, răpus de Roma abia după trei bătălii. Forţa lui Mitridate consista în faptul că, invadând regiunile romane din Asia Mică, se prezenta ca un eliberator. Şi într-adevăr îi elibera pe sclavi, nu lua taxe pentru un anumit timp de la noile populaţii, reducând datoriile la jumătate. Toate acestea într-un moment când Romanii aveau de furcă cu sclavii şi cu locuitorii Italiei, nemulţumiţi că nu li

se acordă cetățenia. Pentru răpunerea lui Mitridate al VI-lea, Romanii au trebuit să susțină trei campanii, iar în ultima să se folosească de trădarea fiului acestuia, Farnace. Mitridate a încercat să se otrăvească, dar veninul nu s-a prins de el din pricina „mitridatizării" (obișnuința de a lua doze progresive de otravă, în mod preventiv, pentru a evita cocteilurile perfide ale prietenilor apropiați). Atunci a dat ordin el însuși unui sclav să-l ucidă. Fusese un om cult, vorbea mai multe limbi și știa să aprecieze artele și cultura traco-macedo-elină.

Cruzimea, de altfel, era la modă în acele timpuri. Însuși patricianul Lucius Cornelius Sylla, odată ajuns la putere, contracandidat al fostului său șef, Marius, pe motivul că partizanii acestuia s-ar fi dedat la nelegiuiri, a săvârșit masacre teribile, confiscând averile proscrișilor, patricieni roamni, fără ca prin aceasta să poată împiedica abuzuri ca cele ale lui Crassus, care s-a îmbogățit de pe urma altora. Prin acțiunea sa sângeroasă, Sylla a întărit puterea consulilor, creînd un stat centralizat și dictatorial, bazat pe armată și pregătind astfel lichidarea republicii și a democrației. I-a mulțumit pe provinciali, acordând cetățenie unei părți din populația din afara Romei. Cu prietenii se pare că ar fi fost bun, spre a compensa cruzimea arătată față de dușmani. De aceea, epitaful compus pare-se de el însuși sună astfel: „nimeni n-a făcut mai mult bine prietenilor și mai mult rău dușmanilor". Prin numirea sa de către senat ca dictator pe viață, el a creat premisele dictaturilor de mai târziu ale lui Caesar și August, care vor încheia perioada republicii.

În anii următori, alte două mari revolte se petrec în Statul Roman: aceea a lui Sertorius în Spania și a lui Spartacus în Italia. Sertorius, ofițer al lui Marius, cu convingeri democratice, a socotit potrivit să ia comanda unei mișcări de eliberare și să proclame independența Spaniei. Și Sertorius a fost un visător și un idealist, căci a încercat să aplice un program utopic de egalitarism social, care a entuziasmat tineretul spaniol. Sertorius urmărea ca romanizarea să se facă într-un regim de autonomie și independență. Cu alte cuvinte, voia să instaureze o nouă faimă Statului Roman. Pentru a-și depăși programul și a rezista oștilor trimise de senat, sub comanda lui Pompeius, a încheiat un tratat de alianță cu Mitridate, în anul 74 anterior, pentru stabilirea unui echilibru de putere. Pompeius a fost învins și statul egalitar al lui Sertorius ar fi putut să dureze. Cine știe ce rezultate ar fi ajuns să dea, dacă Sertorius n-ar fi fost ademenit și asasinat într-un chip ignobil, la un banchet, în anul minus 72.

După integrarea Traciei din sudul Dunării în Imperiul Roman, armata romană a început să recruteze soldați din aceste regiuni. Unii se dedicau carierei militare și, mai târziu, mai ales în mileniul următor, au ajuns până la cele mai mari demnități. De altfel, ei făceau parte din imperiu și deveneau „supuși romani" la început și „cetățeni", începând cu anul 212, după

edictul lui Caracalla. Unul dintre aceşti traci a fost Spartacus (născut la anul minus 113). Fiind încorporat în armata romană, şi-a luat pe contul său o „vacanţă" neautorizată de superiori şi faptul fiind considerat şi atunci, ca şi azi, ca o dezertare de la slujbă, el a fost pedepsit şi retrogradat la funcţia de sclav. În această nouă şi neaşteptată situaţie, Spartacus a fost trimis la şcoala de gladiatori din Capua, unde a învăţat bine noua profesiune, echivalentă cu a boxerilor noştri, care atrag atâta lume la meciuri şi câştigă atâţia bani pentru pumnii daţi şi încasaţi. Totuşi, e mai uşor să fii boxer decât gladiator, căci gladiatorii, după perioada de pregătire, ca taurii pentru arenă, odată intraţi în luptă erau consideraţi pierduţi. Viaţa lor atârna de degetul autorităţii supreme care participa la spectacol: dacă era îndreptat în jos, însemna moartea celui învins, dacă era îndreptat în sus, însemna o graţiere pentru felul iscusit în care a ştiut să lupte şi să se apere. Întocmai cum se întâmplă la corride, unde foarte rar se dă acel *indulto* (iertare), pentru ca taurul brav să mai poată procrea, contribuind la înmulţirea seminţiei sale. Nu se ştiu prea multe despre soarta gladiatorilor beneficiari ai *indulto*-ului, căci, salvându-şi pielea, îşi pierdeau probabil pofta de viaţă şi se fereau să mai lase urme durabile.

Cu o carieră nealeasă de el şi cu o perspectivă atât de frumoasă, acest om cu temperament rebel a făcut tot ce i-a stat în putinţă ca să scape din şcoala de dresaj, evadând împreună cu alţi şaptezeci de tovarăşi. Au fugit prin pădurile de la poalele Vezuviului şi, procurându-şi arme, şi-au făcut rost de provizii şi adăposturi, trăind ca partizani. Sclavii şi cei din regiune, auzind de existenţa şi de ideile ce le împărtăşeau, li s-au alăturat. O iarnă întreagă le-a fost suficientă pentru a-şi alcătui o oaste, pe care Spartacus a instruit-o atât de bine, încât a putut să înfrunte cu succes oştile romane. A ajuns chiar să domine toată regiunea Campaniei din jurul cetăţii Neapole. Preocupându-se de această răscoală, care ameninţa să ia proporţii şi să se întindă în toată Italia, senatul a trimis o oaste, sub comanda lui Lucius Gellius şi Lentulus Clodianus. Aceştia au obţinut o primă victorie împotriva unei părţi din răsculaţi, dar Spartacus, curajos şi bun strateg, a ajuns să dea o foarte grea lovitură lui Gellius, în urma căreia mulţi Romani au fost ucişi sau făcuţi prizonieri. Îmbărbătat de izbândă, Spartacus, general al unei armate formate din zece mii de sclavi, neavând de pierdut decât lanţurile, era gata să se îndrepte spre Sicilia, pentru a-şi întări forţele şi unde ar fi găsit mulţi partizani. Desigur, înşişi nepoţii lui Eunus ar fi fost gata să se ataşeze noului lider al celor umiliţi şi obidiţi, Spartacus nu se gândea ca antecesorul său să se proclame rege al Siciliei, ci, ca trac curajos, care nu şi-a uitat originea şi strămoşii, deveniţi cu de-a sila cetăţeni romani, voia să se îndrepte spre Roma, pentru recâştigarea libertăţii pierdute şi pentru instaurarea dreptăţii. Din păcate, împotriva lui a fost trimis generalul Marcus Licinius Crassus, căruia i s-a alăturat, mai târziu, şi Pompei, întors din Spania. Aceştia

l-au atacat în sudul Italiei, în ținutul Lucaniei și, după lupte grele, în care legiunile romane și-au pus în joc întreaga lor artă militară, sclavii au fost bătuți, pierzând patru mii de oameni. Spartacus a murit vitejește în anul minus 71, lângă rîul Silar. Ceilalți șase mii de sclavi au fost cu toții crucificați și nici unul n-a scăpat cu viață.[1]

Mișcarea inițiată de Spartacus, chiar dacă a apărut în circumstanțe legate de viața sa și a colegilor săi, gladiatori, dezvoltându-se, a căpătat o semnificație mult mai profundă. Ea a devenit o expresie a unei nemulțumiri sociale generalizate, bazată poate și pe motive etnice, căci sclavii în genere erau străini, și pe motive profesionale, condamnând o societate care făcea din moartea unor oameni un spectacol. În atmosfera apăsătoare de ură a celor năpăstuiți împotriva stăpânitorilor, dacă răscoala lui Spartacus ar fi avut șanse de reușită, ea ar fi dus la o mișcare generală de eliberare națională și socială și la instaurarea unor noi principii de guvernare a societății. Problema, din păcate, s-a menținut de-a lungul veacurilor, rezolvarea ei fiind amânată cu două mii de ani.

Dacă Spartacus a murit ca un erou, mitul său a rămas și s-a perpetuat. În secolul nostru, după primul război mondial, mișcarea socialistă desprinsă din partidul social democrat german, când acesta a colaborat cu guvernul, și-a luat numele de „Liga lui Spartacus" (*Spartakusbund*), ca un omagiu adus marelui luptător pentru libertate. Mișcarea cuprindea extrema stângă a partidului, condusă de Rosa Luxemburg și Carol Liebknecht. La proclamarea republicii germane în 1918, alți socialiști independenți așa-zișii căpitani revoluționari,

---

[1] Reproducem un fragment edificator din volumul *Iulius Caesar* de Rex Warner: „Acest Spartacus trebuie să fi fost un om înzestrat cu mari calități. Pornise revolta doar cu șaptezeci și patru de gladiatori, care fugiseră din stabilimentul unde erau ținuți la Capua. În decurs de un an eliberase sclavi de pe tot cuprinsul țării și învinsese două armate consulare trimise împotriva lui. Dintre prizonieri alesese trei sute de Romani și-i silise să lupte individual pentru distracția ostașilor săi, care la rândul lor fuseseră, în numeroase cazuri, cumpărați spre a se bate în arenele Italiei, în același scop de amuzament. Avea libertatea să se deplaseze în marș cu armata sa oriunde dorea pe teritoriul Italiei și i se punea în seamă intenția de a se îndrepta chiar împotriva Romei. Se vorbea prea puțin pe vremea aceea de victoriile lui Pompei în Spania sau ale lui Lucullus în Răsărit. Războiul sclavilor era mult prea aproape și tuturor le apărea ca un război de o cruzime neomenească, îngrozitoare și, într-un sens (de vreme ce convențiile erau răsturnate), obscenă. Cu câtă gravitate era privită situația se poate aprecia din faptul că Crassus a pornit campania cu zece legiuni, o forță tot atât de mare ca aceea cu care a fost cucerită mai tîrziu întreaga Galie. Și chiar cu acea armată enormă, tot n-a fost în stare să încheie războiull cu ușurință sau de îndată. Nu doar că dificultatea s-a datorat unei incompetențe din partea sa. În campania aceasta, Crassaus și-a condus trupele cu o iscusință și o îndrăzneală pentru care nu i s-a acordat niciodată meritul cuvenit. Bătălia finală, în care însuși Spartacus a fost ucis, a avut un caracter absolut hotăritor. Crassus și-a celebrat victoria cu o ciudată și crudă ostentație. A poruncit să fie crucificați șase mii de prizonieri expuși la intervale regulate pe Via Appia, de-a lungul întregului parcurs de la Capua la Roma. Mă duceam uneori pe șosea și priveliștea acelor trupuri, întâi torturate, apoi putrezind, era înfiorătoare și totodată instructivă, într-un sens. Păreau că ilustrează eroarea unui război în care convențiile sociale (în acel caz supunerea sclavilor față de stăpînii lor) fuseseră sfărîmate și putregaiul unei asemenea societăți în care o astfel de distrugere a convențiilor este posibilă."

ca R. Müller, Däummig, Lebedeur şi alţii s-au apropiat de „Liga lui Spartacus". În urma unor conflicte cu poliţia socialistă din Berlin, în care au fost pierduţi mai mulţi oameni, „Liga lui Spartacus" s-a transformat, la 30 decembrie 1918, în Partidul Comunist al Germaniei — „Liga lui Spartacus". Au urmat alte manifestări, care au dus la lichidarea grupurilor reduse şi nearmate de combatanţi, puse sub semnul lui Spartacus şi la uciderea celor doi corifei. O ultimă manifestare a ligii, prin alţi conducători credincioşi principiilor partidului revoluţionar, ca Paul Levi, a fost participarea la revoluţia comunistă de la München, din 7 aprilie 1919, când o altă căpetenie, Levinè, a instituit un guvern revoluţionar de scurtă durată, căci n-a ţinut decât până la 1 mai.

Nu fără relaţie cu răscoala lui Spartacus a fost răscoala creştină dezlănţuită cu un secol mai târziu, în vremea domniei lui Tiberiu, în cadrul vastului imperiu, în Iudeea, devenită provincie romană. Cronicari de mai târziu spun că s-ar fi petrecut în acea vreme o mică mişcare populară, lipsită de însemnătate, în fruntea căreia se afla Isus, fiul dulgherului Iosif din Nazaret. Pescarii adunaţi în jurul său, ca şi o seamă de ucenici şi admiratori, aveau impresia că şi-au găsit omul care să-i scape de dominaţia romană, pe care Evreii, mai mult ca oricare alţii, o suportau cu anevoinţă. L-au ascultat şi l-au aclamat, îndeosebi cei săraci, căci ei erau supuşi unei duble apăsări : nu numai celei romane, dar în primul rând celei interne, exercitate de bogătaşii Evrei. Romanii n-au văzut în aceasta nici un pericol de subminare a imperiului. Cei care s-au simţit subminaţi au fost rabinii, temători că autoritatea lor s-ar putea clătina din pricina criticii aduse administraţiei religioase mozaice. Marele rabin Caiafa, adunând Sinedriul, a arătat consecinţele neplăcute ce puteau fi aduse autorităţii religioase şi a propus înlăturarea şi osândirea la moarte a rebelului. Totodată, au organizat capturarea lui, plătindu-i unui oarecare Iuda suma de treizeci de arginţi, pentru a-l prinde. Supus formal judecăţii Sinedriului, fiul dulgherului a fost condamnat la moarte şi poporul, care aştepta mântuirea de Romani, nu de păcate, l-a abandonat şi a manifestat împotriva sa, aţâţat de rabinii Sinedriului. Aceştia au cerut apoi proconsulului roman Pillat din Pont să confirme osânda la moarte, prin răstignire. Supus judecăţii lui Pillat, Isus Nazarineanul n-a răspuns întrebărilor puse. Cu toate acestea, Pillat şi-a dat toată osteneala ca să-l scape de la moarte, dar când a văzut înverşunarea poporului, temându-se de tulburări şi de reclamaţii la Roma, a confirmat sentinţa dată de Sinedriu, dar s-a spălat pe mâini în chip simbolic, pentru pedepsirea acestui inocent, înflăcărat de idei egalitare, de teorii şi de fapte pentru care se prevedea răsplata în lumea de apoi. În primăvara anului 30 (corespunzător anului 783 a.U.C), el este răstignit şi moare, fiind apoi înmormântat la Ierusalim.

Pe plan istoric, faptul n-a fost consemnat de nimeni, nici de cronicarii vremii, nici de funcţionarii administraţiei vastului imperiu. Tiberiu îşi petrecea liniştit ultimii şapte ani de împărăţie la Capri, preocupat numai de conjuraţii şi de inamicii săi potenţiali, contra cărora se apăra cu procese.

Martiriul acestui om, moartea sa infamantă pe cruce, pentru idei ieşite dintr-o morală nouă, bazată pe bine şi dragoste faţă de aproapele, au creat, la început, o schismă neînsemnată în sânul religiei mozaice, dar s-a transferat apoi cu un oarecare succes la Roma, nu însă în ghetoul evreiesc. Dacă erezia n-a prins prea mult printre Iudeii de la Roma, a prins, în schimb, printre sclavi, care vedeau în jertfa răstignitului de la Ierusalim pe cei şase mii de martiri răstigniţi cu un secol înainte, de-a lungul Viei Appia, în urma înfrângerii mişcării sociale a lui Spartacus. De la sclavi a trecut la liberţi, apoi la matroanele romane, cititoare ale cărţilor lui Platon, în contact mai direct şi cu sclavii din propriile lor case, iar mai pe urmă s-a infiltrat în rândurile soldaţilor, mulţi dintre ei năpăstuiţi de soartă, înrolaţi pentru a-şi afla o ocupaţie. O mână de ajutor, e drept, au dat-o şi oamenii culţi. Aceştia, asimilând filosofia platonică a „binelui, ca idee supremă", din care uşor a derivat ideea dragostei de aproapele, au văzut în creştinism o formă concretă de realizare a ideii platoniciene. De altfel, toată filosofia postplatoniciană instaurată în Orient prin traco-macedo-elenism, a oferit omului mai mult preocupări etice şi morale, decât epistemologice, de cunoaştere a lumii, rezervată de aici înainte ştiinţelor.

Prigoane noi, înverşunate, au creat martiri în proporţie de masă. Ele au întărit mişcarea, transformând-o într-o puternică mişcare religioasă, iar când răspândirea ei a devenit cu totul neobişnuită, a fost preluată oficial de Biserica Romei şi de statul roman. Astfel au fost înlocuiţi vechii zei ai diferitelor culte, cu alţi zei, în frunte cu primul martir divinizat şi proclamat Fiu al lui Dumnezeu, identificat la un moment dat cu Dumnezeul însuşi.

Aceste revolte n-au împiedicat Statul Roman să ajungă la o mare întindere, graţie activităţii senatului, instituţiilor republicane, forţei armate organizată după cele mai perfecte tehnici ale vremii. Pe parcurs însă, forţele republicane s-au „consumat" şi, la jumătatea secolului întâi anterior, odată cu Caesar şi Octavian August, republica a devenit imperiu. Dacă republica a creat marele stat, în care au fost integraţi Tracii din sudul Dunării şi din Asia Mică, imperiul avea să ia libertatea ultimilor Traci, a celor din nordul Dunării, integrându-i în totalitate în marea unitate a romanităţii.

7.

REGATUL DACIEI-GEŢIEI ŞI DROMICHETE

Primele unelte şi podoabe metalice folosite de Tracii din spaţiul carpato-dunărean au fost de aur. Arheologii însă n-au inclus preţiosul metal în clasificările lor, oprindu-se cu precădere asupra bronzului şi fierului. Poeţii, în schimb, au glorificat epoca de aur a omenirii şi s-au ocupat mult de paradisul mitic, situat de ei în ţara Hiperboreenilor. Tot aşa de bine cum se vorbeşte despre o epocă a bronzului, se poate vorbi şi despre o epocă a aurului şi a cuprului, metale folosite încă înainte de începuturile metalurgiei, care presupune existenţa focului şi reducerea minereurilor în cuptoare speciale. Înflorirea cu totul neobişnuită la care ajunsese Dacia în epoca bronzului a făcut-o să devină faimoasă în lumea antică. În războiul troian, Rhesos, regele Tracilor, apare cu cai albi ca zăpada, iuţi ca vântul, fiind dotat cu arme de bronz şi încărcat cu podoabe de aur, care, spre nenorocirea lui, aveau să-i atragă moartea.

Dacia, leagănul neamului Trac, purta şi numele de Getia, dat de către Greci. Aceştia aveau obiceiul de a atribui localităţilor şi populaţiilor nume proprii spiritului lor, după cum şi Celţilor tot ei aveau să le atribuie numele de Galati. De-a lungul primului mileniu, viaţa în Dacia-Getia se desfăşura paşnic. De la anul minus 1200, beneficiind de descoperirile tehnice aplicate în agricultură, de elaborarea şi folosirea produselor obţinute din creşterea vitelor, locuitorii au început să se stabilească în aşezări fixe, în sate mai concentrate decât cele din nord. Istoria nu pomeneşte prea multe despre viaţa bucolică a acelor vremi. Fiecare trib purta o denumire specifică zonei ocupate şi avea o căpetenie. Uneori intervenea autoritatea uneia dintre căpetenii sau a unuia dintre regi, care reunea micile „state" sub forma unei federaţii, formulă de altfel foarte mult folosită de cetăţile greceşti şi în Orientul antic. La Traci şi îndeosebi la Daci, polisul avea în parte drept corespondent „dava".

Referinţe scrise cu privire la marea ţară a Tracilor aflăm la istoricul Hecateu din Milet, care vorbeşte despre tribul Crobizilor şi al Tirizilor din preajma Dunării şi a Mării. Pe Tracii localnici îi numeşte cu precădere Geţi, ca şi pe cei din câmpiile Munteniei şi Moldovei, de la Gurile Dunării, din Getia Minor. Hecateu e un bun istoric, cu renume în secolul al VI-lea anterior, lăsând o scriere intitulată *Înconjurul Pământului*, în două părţi, una consacrată Europei, alta Asiei, precum şi primele hărţi geografice, imaginate după informaţii obţinute de la călători. Datele lui sunt preţioase, deoarece au deschis făgaşul istoriei de mai târziu, având ca obiect povestirea faptelor petrecute într-un stat sau altul. În secolul V, istoricul cel mai de seamă, care şi-a câştigat titlul de „părinte al istoriei", a fost Herodot. Călătorise mult, avusese prilejul să se documenteze la faţa locului, vorbise chiar cu unele căpetenii trace. Toate aceste contacte personale, ca şi ştirile de la cetăţenii cetăţilor greceşti de pe coastele Mării Negre, îl convinseseră cât era de important, de numeros şi de răspândit neamul Tracilor. El cunoscuse diferite triburi trace şi reuşise să le caracterizeze cu pătrundere. Vorbind despre Geţi, spunea că „sunt cei mai viteji şi mai drepţi dintre Traci", iar evenimentele de mai târziu aveau să dovedească din plin adevărul acestei afirmaţii.

Informaţii istorice despre triburile trace din cuprinsul Traciei Mari, în sensul cel mai larg, cuprinzând tot spaţiul tracic şi centrul său, Dacia, ne-au parvenit în mod indirect, prin relatările istoricilor privitoare la acţiunile unor popoare. Aşa bunăoară, vorbind despre expediţia persană a lui Darius în Europa şi în nordul Dunării, Herodot spune că, în anul 514 : „Darius după ce a trecut Bosforul pe podul de vase, îşi croi drum prin Tracia, ajungând la izvoarele râului Tearos". După ce depăşeşte teritoriul Traciei (în sensul ei restrâns), Darius a sosit „la un alt curs de apă numit Artiscos, care curge prin ţara Odrisilor". Îndreptându-se spre Dunăre, oastea lui Darius a întâlnit triburile Scirmiazilor şi ale Nipseenilor, care s-au supus fără luptă, impresionaţi de numărul oştilor, câtă vreme Geţii s-au opus (faptă socotită nechibzuită de Herodot) şi bătându-se au fost înfrânţi, cu toată vitejia lor, neputând să facă faţă puhoiului persan. În ziua următoare, Geţii au fost constrânşi să-l însoţească pe Darius în expediţia sa prin Sciţia. Luptele cu Sciţii nu au fost încununate de succes şi Darius a fost nevoit să se retragă la sudul Dunării. Nu mult după aceea, a părăsit Europa, dar a lăsat pe generalul său, Megabasos, cu o oaste de optzeci de mii de oameni, pentru a întări stăpânirea persană din Tracia propriu-zisă. În încheiere, Herodot precizează că generalul persan : „Îşi purtă armata prin Tracia, aducând sub ascultarea regelui fiecare cetate şi fiecare neam, care locuia în această ţară, căci aşa îi poruncise Darius, să cucerească Tracia". Şi din acest citat ne putem da seama cât era de intens locuită de Traci peninsula Haemusului şi cum cucerirea şi stăpânirea definitivă a triburilor a fost posibilă, din lipsa unei mari căpetenii care să-i ţină uniţi pe toţi Tracii.

Chiar Odrisia corespunzătoare Bulgariei de astăzi nu era suficientă pentru a opune o rezistență invaziei persane.

După expediția lui Darius, neamurile traco-gete fiind slăbite, o altă năvălire a Sciților nomazi a fost posibilă, de-a lungul Nistrului, în regiunea de est. Frontiera de răsărit era flexibilă. Mici incursiuni scite asupra regatului bosporan și asupra teritoriului cimmerian se produceau necontenit, căci, fiind Sciții un popor nomad, ca și alte popoare nomade, erau în continuă mișcare cu turmele și corturile lor. În anul minus 495, s-a dezlănțuit o mare năvălire. Sciții au reușit să răzbească în sud, prin rândurile Cimmerienilor și Geților, până la ambele țărmuri ale Gurilor Dunării. Trecând apoi peste Tribali și Odrisi, au ajuns până la Chersonesul tracic. Astfel, prin neașteptata lor forță de penetrație, au ajuns până la Bizanț, unde au jefuit în toată legea, iar Mitridate, fiul lui Cimon, n-a fost în stare să le țină piept.

În acele momente s-a întrevăzut funcția posibilă de tampon a Getiei, în fața năvălitorilor din răsărit. Fără o organizare statală puternică, însă, ea nu putea să-și exercite funcția de fortăreață a Europei. Nici triburile trace din sud nu puteau să oprească aceste cete, căci nici ele nu erau organizate încă într-un stat solid. Odrisia lui Teres, fondatorul ei, între anii minus 470—440, a luat ființă abia după alungarea Perșilor și retragerea Sciților. Din acest stat, sub domnia lui Sithalkes care i-a lărgit frontierele, au ajuns să facă parte și Geții din sudul Dunării. Istoricul Tucidide spune că triburile gete de dincolo de fluviu se învecinau cu Sciții, și că din această cauză arcașii și călăreții aveau și arme asemănătoare acestora, ca să poată face față în condiții egale atacurilor. După părerea lui Tucidide, „dintre statele din Europa situate între Golful Ionic și Pontul Euxin, acesta, (adică regatul lui Sithalkes) a fost cel mai mare, mulțumită veniturilor în bani și a altor bogății". După Diodor din Sicilia, Odrisia ar fi fost cea mai mare formațiune politică cunoscută până atunci pe teritoriul Traciei.

În anul minus 339, are loc o emigrație scitică la sud de Dunăre. Sub presiunea Sarmaților (Iranieni de origine și ei), care se deplasau prin nordul Pontului Euxin spre Nistru, o parte din Sciți sunt constrânși să-și părăsească sălașurile și, sub conducerea lui Atheas, încearcă să pătrundă în sudul Dunării. Sciții au întâmpinat rezistența Geților în frunte cu *Histrianorum rex*, al cărui nume nu se cunoaște încă. Aceasta presupune că regatul Odrisilor, în cursul certurilor pentru domnie și al constituirii puterii macedonene, a pierdut controlul Getiei Minor, de la Gurile Dunării. Astfel Geții localnici au constituit formațiuni politice și militare puternice. Unul dintre regii acestora se intitula „Rege al Istrienilor", adică al Geților de pe Istru, căci cetatea greacă Histria n-a avut niciodată regi. Filip al II-lea reușește, în 339, să-i înfrângă pe Sciți, să ucidă pe Atheas și un număr mare de ostași, să captureze douăzeci de mii de femei și copii, precum și foarte mulți cai și vite cornute. După această mare izbândă, în timp ce se îndrepta cu prada de război spre Macedonia, Filip a

trecut prin ţara Tribalilor, care, după cum se ştie, s-au considerat întotdeauna autonomi. Aceştia au atacat oastea regelui Filip, pe care l-au înfrânt, l-au rănit şi i-au luat toată prada răpită de la Sciţi.

Scriitorul Arrian, care s-a inspirat din relatarea făcută de generalul Ptolemaios al lui Lagos, ne înfăţişează amănunte cu privire la modul în care Tracii purtau războaie, dându-ne şi unele date preţioase referitoare la resursele umane şi forţa militară a Geţilor. Despre regele Tribalilor, Syrmos, Arrian spune că şi-a trimis femeile şi copiii supuşilor săi de la Dunăre, poruncindu-le să se adăpostească în insulele fluviului, când a aflat că Alexandru se îndreaptă împotriva lor. După luptă, însuşi regele Syrmos s-a închinat lui Alexandru.

Din relatările lui Arrian, reiese că, în a doua jumătate a secolului al IV-lea, Geţii aveau o organizare socială şi chiar politică destul de bine închegată. Surprinde în primul rând numărul mare de bărci, atât de mare încât îi îngăduie lui Alexandru, în 335 anterior, să treacă Dunărea cu câteva mii de oameni şi călăreţi într-o singură noapte. Ele foloseau la pescuit, dar şi la transportul femeilor şi copiilor, pentru a fi puşi la adăpost de-o parte sau de alta a fluviului, în caz de pericol, cum s-a întîmplat tocmai cu ocazia acelei expediţii. Pentru a construi însă aceste bărci monoxile (dar şi de dimensiuni mai mari, căci caii lui Alexandru, dacă ar fi fost îmbarcaţi în monoxile, s-ar fi răsturnat în apă, în afară de cazul în care n-au trecut înot), era nevoie de meşteşugari pricepuţi în arta lemnului, dar mai ales a navigaţiei, aceasta cerând cunoştinţe deosebite pentru fixarea baricentrului cât mai jos şi mărirea coeficientului de plutire şi navigabilitate. Mai reiese din acelaşi citat că agricultura la Geţi era deosebit de dezvoltată, aşa cum o probează lanurile înalte de grâu, chiar la malul fluviului. Fertilitatea solului facilita creşterea paiului atât de înalt şi robust, încât putea să-i dosească pe soldaţii lui Alexandru, iar când voiau să înainteze aceştia erau nevoiţi să aplece spicele cu lancea. În privinţa artei războiului, se poate observa că Geţii ştiau să urmeze tactica cea mai potrivită momentului, atacând atunci când era cazul, sau retrăgându-se pe alte poziţii, pentru a da bătălia pe un teren favorabil. Oastea Geţilor se baza în bună măsură pe călăreţi şi era firesc să fie aşa, dată fiind vecinătatea lor cu Sciţii. Din relatarea lui Arrian rezultă şi o densitate demografică apreciabilă.

Incursiunea de pe malul stâng al Dunării l-a făcut pe Alexandru să rămână cu gândul la Geţia. Retrăgându-se la Pella, el lăsase ca guvernator al Traciei pe generalul Zopyrion, cu instrucţiuni de a porni asupra Hiperboreenilor, de a ajunge dincolo de Nistru, la Bug, ca să pună mâna pe marele port grecesc din regiune, Olbia. Expediţia generalului Zopyrion s-a desfăşurat în condiţii obişnuite şi el a ajuns sub zidurile cetăţii, fără a reuşi s-o supună. Până la urmă, el s-a hotărât să se întoarcă la ocupaţia sa zilnică, aceea de guvernator. Pe drumul retragerii a avut însă de înfruntat pe Geţii supăraţi de trecerea armatelor macedonene prin ţara lor. Fără a sta mult pe gânduri, l-au atacat, l-au învins şi l-au ucis în luptă. Unele izvoare apreciază la treizeci de mii de

oameni pierderile oştirii macedonene. Această mare înfrângere, suferită de un general de-al său, cu pierderi atât de impresionante de oameni, pe când biruitor ajunsese la afluenţii Indului, l-a surprins pe Alexandru şi i-a atras atenţia asupra centrului de putere ce se constituia în nordul Dunării, în Getia, mult mai periculos pentru stăpânirea sa decât maharadjahii indieni. Alexandru cel Mare, departe de teatrul de război din Geţia, se pare că ar fi plănuit o mare expediţie în ţara Geţilor, aşa după cum mai târziu o va gândi Caesar, o va afirma Octavian August şi o va înfăptui Traian. Moartea lui Alexandru, datorită ostenelilor sale, adorărilor excesive ale zeului Dionisie, bachanalelor şi însurătorilor numeroase, l-a împiedicat să realizeze această expediţie şi Geţia s-a salvat pentru încă patru secole.

Cam tot în aceeaşi vreme, Dacia-Geţia a avut de suferit şi primele luări de contact cu Celţii, veniţi din apus într-un moment de expansiune şi roire spre răsărit şi spre sud. În prealabil, se întinseseră până în Spania, în Britannia, în Irlanda şi în Italia, ajungând în anul minus 387 să ocupe Roma. Aria stăpânită de Celţi era formată din Galia, sudul Germaniei şi Elveţia, de unde au pornit forţe suficiente pentru a ocupa Noricum şi Pannonia, locuite de triburi illire, care apoi, au resimţit în etnia lor illiro-tracă şi o componentă celtică. Unele triburi au reuşit să coboare chiar în Peninsula Haemusului şi să ajungă, în prima jumătate a secolului al IV-lea, până în Golful Ionic. În timp ce Alexandru cel Mare trata cu Tribalii şi cu Geţii, au sosit la el, în anul 335, soli din partea Celţilor.

Diadochii lui Alexandru au atribuit generalului Lisimach, Macedonia şi Tracia din sudul munţilor Haemus. Pentru consolidarea stăpânirilor sale, Lisimach duce lupte, în anul 325, cu regele Seuthes al III-lea al Odrisilor. În timpul lui Filip al II-lea şi al lui Alexandru cel Mare, regii traci ai Odrisilor s-au menţinut plătind un tribut. La dispariţia lui Alexandru, Seuthes se răscoală cu o oaste de opt mii de călăreţi şi douăzeci de mii de pedestraşi. După mai multe ciocniri, în anul 322 Seuthes fuge la celălalt diadoch, Antigonos. Lisimach găseşte astfel câmp liber, îşi consolidează stăpânirea asupra Traciei, ajungând în felul acesta vecin al Geţilor din sudul Dunării şi din Getia Minor. De data aceasta însă ei nu mai erau triburi autohtone izolate, ci făceau parte din Geţia, organizată într-o formaţiune puternică, şi nu se mai temeau de oştile lui Lisimach.

Cu începutul secolului al III-lea stătuleţele tribale geto-dacice s-au reunit într-un stat mai puternic, sub conducerea unui şef, pe care îl putem considera printre primii ca „rege al regilor“, în această parte a Europei şi care purta numele de Dromichete. Începând cu el se poate vorbi de afirmarea unei noi puteri politice şi de crearea unui nou centru şi în nordul Dunării, în leagănul însuşi al tracismului. De puterea noului centru politic şi militar, cel dintâi care şi-a dat seama fusese Alexandru.

Prea multe lucruri nu se ştiu despre Dromichete, deoarece în nordul Dunării amploiaţii greci nu se îndemnau să-şi caute slujbe. Cei stabiliţi pe ţărmurile Mării Pontice preferau comerţul, slujbelor plătite cu o leafă, fie ea chiar în aurul curat de care regii geto-daci duceau lipsă. Aceasta nu înseamnează că oameni de seamă, scriitori sau istorici, ca Herodot, n-ar fi vizitat aceste regiuni şi n-ar fi scris despre ele. Nu s-au găsit însă cronicari şi arhivişti, care să noteze în mod continuu evenimentele, să descrie viaţa regilor şi obiceiurile poporului, în timp de pace şi de război. N-ar fi exclus ca toate acestea să fi existat, dar să nu se fi păstrat, pierzându-se în iureşul năvălirii ulterioare, din moment ce, cu jumătate de mileniu mai târziu, însăşi istoria lui Traian avea să se piardă fără urme.

Dromichete era probabil de prin părţile Munteniei de astăzi şi, în această vastă câmpie, el a izbutit să unească un mare număr de triburi-stătuleţe din Câmpia Bărăganului, de la Gurile Dunării şi din Getia Minor, precum şi de pe malul drept al fluviului, din aşa-zisa Moesie Inferioară de mai târziu. Nu-i exclus ca unitatea getică să se fi întins până în Moldova. Tribul cel mai răspândit se afla pe valea râului Argeş (Ordesos), iară reşedinţa căpeteniei getice se pare că ar fi fost pe Argeş, undeva în Câmpia Munteniei. Este misiunea arheologilor de a stabili acest lucru. În orice caz, izvoarele antichităţii numesc Helis capitala basileului Dromichete.

Unificarea atâtor triburi războinice, care nu se supuneau cu uşurinţă altor şefi decât celui din partea locului, n-a putut fi făcută decât de o căpetenie cu calităţi deosebite şi poate până atunci neîntâlnite de-a lungul secolelor, în această parte a spaţiului tracic. Era nevoie de o personalitate dotată cu o mare forţă interioară, cu o inteligenţă deosebită, capabilă să imagineze, să creadă şi să dea încredere, iar apoi să-şi impună voinţa, propria voinţă devenind voinţa tuturor. Dromichete avea aceste însuşiri, avea capacitatea de a cuceri şi de a convinge prin atitudini şi prin cuvinte cu tâlc, spuse într-o formă frumoasă.

Dromichete avea înfăţişarea omului de la şes, ars de soarele dogoritor al Bărăganului, care aurea spicele de grâu în timpul verii, brăzdat de crivăţul aspru al iernii, ce-i încărca obrajii raşi după moda timpului cu omeţi. Lunile de toamnă petrecute pe dealurile subcarpatice, la culesul viilor îi descreţeau fruntea, după grelele momente de încordare prilejuite de conflictele şi disputele cu alţi şefi de triburi, în numeroasele călătorii făcute prin ţară. Părul negru îi întregea figura, cu trăsături alese, iar cei patruzeci şi doi de ani îi încoronau fruntea cu firele albe ale maturităţii şi înţelepciunii. Căci nu toţi Geto-Dacii erau roşcovani sau blonzi, această caracteristică predominând mai mult în podişul cetăţii Transilvaniei. Ochii săi negri, mari şi pătrunzători, ascundeau în adâncul lor hotărârea şi puterea de comandant. Privirile lui tăioase şi pătrunzătoare deveneau adesea blânde şi calde. Fără a fi un uriaş, avea o statură de om robust, cu mişcări energice. Învăţat cu vânătoarea şi exerciţiile militare,

era întotdeauna gata să înfrunte drumuri lungi la şes sau pe potecile anevoioase de munte. Având cunoaşterea oamenilor şi a manifestărilor lor colective, ştia să-i pună pe cei buni în valoare şi să-i răsplătească pe cei merituoşi.

Dromichete ştia să-şi păstreze măsura şi echilibrul. Ducea o viaţă îmbelşugată, dar fără exagerări, fără luxul ce-l rezerva îndeosebi oaspeţilor săi. Palatul de la Helis, ca şi cele din alte reşedinţe ale sale, erau demne de un rege, ba chiar de un rege al regilor. Nu atât pentru nevoile proprii, cât pentru cinstirea celorlalţi şefi geţi şi străini, Dromichete adoptase la curte ceremonialurile şi obiceiurile macedonene privitoare la primirea regilor şi solilor-ambasadori. Toate aceste întâlniri şi relaţii erau prilejuite de schimburile comerciale intense existente între Geţia, restul Peninsulei Haemusului şi cetăţile greceşti de pe coasta Mării Negre, spre care se scurgeau produsele pe rîuri şi pe Dunăre.

Puterea lui Dromichete se baza în primul rând pe resursele economice multiple ale ţării. Odată stabilită pacea şi înţelegerea între oameni, aceştia puteau să se dedice liniştiţi valorificării posibilităţilor oferite de natură. Într-adevăr, în acest colţ al Europei, natura a concentrat bogăţii agricole, forestiere, minerale, acestea din urmă alcătuite nu numai din metale curent întrebuinţate, dar şi din metale rare, care făceau din Dacia centrul aurifer cel mai important al Europei. Minele din Haemus şi din Spania, în raport cu minele Dacilor, erau de mai mică însemnătate. Aurul negru era folosit doar la gresarea carelor cu boi sau cu cai, iar gazul natural se făcea cunoscut prin limbile de foc ce izbucneau la suprafaţă. Aceste focuri aprindeau imaginaţia oamenilor care vedeau în ele strălucirile comorilor ascunse ale lui Dromichete. Ele existau într-adevăr, dar nu puteau fi valorificate aşa cum sunt în vremurile noastre. Cele mai preţuite comori pe atunci erau produsele alimentare. Nu trebuie să se uite că toată partea pietroasă din sudul Peninsulei Haemus, inclusiv Bizanţul şi parte din Anatolia, erau alimentate de câmpiile mănoase ale Geţiei. Dacă Grecii au lăsat clima dulce a Mării Mediterane, înfruntând-o pe cea continentală a ţării lui Dromichete, dacă ei au suportat urgiile iernii, descrise atât de impresionant de Ovidiu, o făceau împinşi de nevoi şi de interese bine calculate. Ei n-au venit cu ifose „turistice" şi nici pentru a folosi nămolul lacurilor de pe coasta Mării Negre. Din mare neospitalieră, cum o numiseră la început, după ce afacerile s-au dezvoltat bine şi au înflorit, Marea Neagră a devenit Marea Primitoare, cu toate că regimul vânturilor nu s-a schimbat şi talazurile au rămas la fel de periculoase pentru navigaţie. Corăbiile erau rezistente, căci erau construite din lemnul de calitate al pădurilor carpatine şi din esenţele anume cultivate în Munţii Măcinului. Egiptul lipsit de păduri se aproviziona cu lemn tot din ţara lui Dromichete şi descărca cheresteaua în marele port creat de Alexandru. Animalele din Geţia, numeroase şi de soi, zburdând pe păşuni întinse şi prin poienile codrilor de şes, erau mai apreciate decât mârţoagele şi vacile slabe ale Boului Apis care, deşi regal, nu putea să modifice clima şi să amelioreze nutreţul de pe Valea Nilului. Deşi se spune că

munţii Greciei ar fi fost mai bine împăduriţi în timpurile antice, în realitate niciodată nu au fost prielnici vegetaţiei, din pricina componentelor lor geologice. Cunoscutul ministru Venizelos dădea vina dispariţiei vegetaţiei de la munte foamei devastatoare a caprelor şi propunea ca soluţie stârpirea lor. Compatrioţii săi se zice că ar fi propus dotarea caprelor cu ochelari verzi, pentru a le da impresia verdelui tonic al ierburilor, în timp ce se hrăneau cu alimente importate, ca şi atunci, tot din ţara lui Dromichete.

Toate aceste roade ale pământului getic bine puse în valoare, printr-un schimb comercial organizat, făceau să se acumuleze bogaţii în mâinile aristocraţiei. Urmele „devizelor" străine, sub formă de tezaure monetare, sunt răspândite pe întregul teritoriu şi probează, odată mai mult, bunăstarea lumii geto-dace, care devenea din ce în ce mai importantă şi mai invidiată. Starea economică solidă a lui Dromichete i-a dat acestuia putere politică şi militară. Dar după o maximă genoveză, care spune cu multă înţelepciune că bogăţia nu trebuie să fie vizibilă şi cu atât mai puţin ostentativă, Geţii nu aveau obiceiul să şi-o arate prin palate somptuoase, prin lucruri scumpe, ieşite din mâna artiştilor faimoşi şi costisitori ai lumii. Creaţiile de artă, menite să exprime frumosul, sunt în genere rezultatul unei munci specializate de mare fineţe, la comanda cuiva, şi simbolizează bogăţia, căci artele nu s-au dezvoltat niciodată în sărăcie şi lipsuri. Artele înfloreau în cetăţile maritime greceşti, unde şi câştigurile din comerţ erau mai lesne de realizat. Activităţile primare, agricole şi cele secundare, artizanale, sunt mai anevoioase, dar şi beneficiile obţinute se irosesc mai greu. Pe de altă parte, Geţii aveau de înfruntat, în primul rând, cheltuieli de altă natură, cele de apărare împotriva inamicilor ce râvneau la bunurile lor.

La bogăţiile ţării pofteau vecinii apropiaţi, Macedonia lui Lisimach. Fost general al lui Alexandru şi coleg al generalului Zopyrion, odată ajuns rege al Macedoniei şi Traciei, Lisimach, şi-a întins stăpânirea până la cumpăna apelor Munţilor Haemus, care, de la Porţile de Fier înaintează paralel cu Dunărea până la Marea Neagră. Munţii delimitau valea marelui fluviu european. Creasta Munţilor Haemus nu i se părea lui Lisimach o frontieră potrivită. El râvnea să ajungă la Dunăre şi să ocupe întreaga Getie Minor, inclusiv Gurile Dunării, bogate în peşte preţios ca morunul, atât de căutat de pieţele greceşti. Uitând trista experienţă a colegului său de arme, Zopyrion, Lisimach a plănuit expansiunea regatului său. Având sub stăpânire, ca „vasal", regatul Odrisilor, a socotit mai prudent ca mai întâi să-l pacifice pe Seuthes al III-lea. Luptele cu Seuthes începuseră încă din anul minus 325, pe când mai trăia încă Alexandru cel Mare. Ele au continuat îndeosebi după moartea lui Alexandru, când Seuthes s-a răsculat. Lisimach şi-a consolidat statul punând capăt răscoalelor şi potolindu-i pe Odrisi. Odată pacificate Macedonia, Odrisia şi toată Tracia sudică, putea să-i înfrunte pe vecinii Geţi, dincolo de Munţii Haemus, fără a întâmpina dificultatea trecerii fluviului. Pe Lisimach îl supăra tăria şi hegemonia câş-

tigate de geţi nu numai la nordul, ci şi la sudul Dunării. Înfumurat de gloria predecesorilor şi superiorilor săi, ca Filip şi Alexandru, socotea incompatibilă existenţa unui alt centru de putere în spaţiul tracic, în afară de centrul de la Pella. Ciocnirea dintre cele două forţe devenea inevitabilă. Iniţiativa a fost luată de Lisimach, care a făcut greşeala de a trimite, în calitate de comandant, pe fiul său, Agathocles, spre a-l înfrunta pe Dromichete, la anul minus 300. Teritoriile getice de pe malul drept al Dunării au fost ocupate. Retragerea lui Dromichete făcea parte din strategia getică. El şi-a atras adversarul pe un teren prielnic lui, declaşând bătălia prin surprindere, cu toate forţele. Agathocle şi Macedonenii nu se aşteptau la o lovitură atât de meşteşugită şi, în vălmăşagul luptei, au căzut mulţi prizonieri. Însuşi comandatul a ajuns captiv în mâinile Geţilor. Potrivit codului militar al epocii, şeful oştirii adverse ori era ucis, ori întemniţat. Regele Dromichete însă a adoptat o altă tactică. El l-a ţinut în captivitate pe Agathocles, l-a tratat bine şi, timp de opt ani de zile, l-a trecut prin mai multe „reciclări", aşa încât să devină într-o zi un sol folositor cauzei getice. L-o fi făcut să priceapă că aceste cetăţi getice din sudul Dunării îi aparţineau şi îi erau indispensabile, făcând parte organică din sistemul economic şi defensiv al văii dunărene. La aceasta se adăugau o seamă de motive geopolitice, care impuneau ca unitatea sistemului să se păstreze neschimbată. Cu „lecţia" bine învăţată şi încărcat de tot felul de daruri, ca premii pentru sârguinţa sa la studii, Agathocles a fost trimis plocon tatălui său, cu gândul că acesta va şti să aprecieze la justa valoare eliberarea şi salvarea vieţii fiului său.

Tactica adoptată de Dromichete făcea apel la sentimentele paterne ale lui Lisimach, dar şi la inteligenţa şi experienţa sa de general, fost ajutor al marelui Alexandru. Nu-şi putea închipui că macedoneanul Lisimach nu punea preţ pe viaţa fiilor săi — cum mai târziu a dovedit-o, când a poruncit să fie ucis unul dintre ei, la simplul zvon că ar fi uneltit împotriva sa — cum nu-şi putea imagina că felul de gândire al generalului se deosebea atât de mult de propriul său mod de judecată, urmărind numai calcule militare şi raporturi de forţe, fără nici o consideraţie umană. În loc să-i fie recunoscător pentru cruţarea fiului, s-a gândit de îndată la o nouă expediţie împotriva Geţiei, spre a-l pedepsi pe Dromichete. După opinia sa severă, acesta săvârşise o greşeală de neiertat amestecându-se în viaţa familiei sale şi reeducându-i fiul. Desigur că ascultându-l pe Agathocles vorbindu-i în limba tracă, cu mai puţin accent dialectal macedonean şi cu mai mult accent getic, şi auzind principii ale unei noi filosofii de viaţă, bazată pe raţiune şi înţelegere, pe o mai profundă cunoaştere a sufletului omenesc, Lisimach nu şi-a mai recunoscut odrasla. Post de general nu i-a mai dat fiului său. Vedea că locul acestuia ar fi fost mai potrivit printre sacerdoţi, aceşti custozi ai principiilor etico-morale, promovate de Dromichete şi însuşite de Agathocles. Îmbierea bacantelor, ca o tentativă de recuperare a tânărului şi o readucere a sa pe pământ, n-a mai dat

nici un rezultat. Astfel, anul minus 292 a fost un an negru şi pentru Lisimach, dar şi pentru Dromichete, care s-a trezit cu un nou război din partea macedonenilor. Tactica şi principiile sale nu dăduseră rezultatele dorite, şi cu toate acestea el nu s-a lecuit. Diodor din Sicilia, interpretând gestul lui Dromichete, cu ocazia descrierii primului război geto-macedonean, spunea că el se aştepta să obţină „în mod gratuit teritoriul ocupat de Lisimach", deşi restituirea prizonierului principal, fostă căpetenie a armatei şi pe deasupra fiu de rege, nu este un lucru de nimic sau gratuit.

Cu mâinile dezlegate prin eliberarea odraslei sale, Lisimach a organizat o nouă mare expediţie împotriva Getiei. În anii scurşi de la prima înfrângere, ciocniri cu Geţii s-au produs neîncontenit. După spusele lui Pausanias, de fiecare dată Lisimach a fost biruit, aşa încât se obişnuise cu bătaia primită din partea Geţilor, dar tot nu se astâmpăra. Oştirea, după afirmaţiile scriitorilor antici, s-ar fi ridicat la o sută de mii de oameni, cifră neobişnuit de mare, explicabilă însă prin furia turbată şi ambiţia absurdă a lui Lisimach de a distruge Geţia. În această oaste erau cuprinşi nu numai soldaţi din toate triburile macedonene şi trace ale peninsulei de sub stăpânirea sa, dar şi din Asia Mică, de unde primise ajutoare, căci între timp se împăcase atât cu Seleuc, cât şi cu Ptolemaios al Egiptului. Se pare că această confruntare a avut loc la anul minus 292. Data exactă nu este cunoscută, căci Diodor Sicilianul, în loc să facă cronică cu date şi fapte, face adesea polilogie nu întotdeauna corespunzătoare realităţilor. De data aceasta, comanda a luat-o însuşi regele Lisimach, bazându-se pe noile oşti adunate din toate regatele trace din sudul Dunării, deoarece reuşise să-i împace pe toţi regii şi să realizeze o mobilizare generală. Se mai bizuia şi pe calităţile sale de general experimentat, uitând că timpul trecuse şi pentru el şi că înfrunta această nouă încercare la vârsta de şaizeci şi patru de ani. Cu toate acestea a trecut Dunărea cu întreaga sa oaste. Nu se ştie prin ce loc, dar este posibil să fi urmat exemplul lui Alexandru, cu singura deosebire că lui i-au trebuit mai multe nopţi spre a face ceea ce făcuse înaintaşul său într-o singură noapte. Şi de data aceasta Geţii au observat cu atenţie mişcările trupelor macedonene, le-au apreciat numărul şi calitatea, dar mai ales forţele cavaleriei şi armamentul. Regele Dromichete a socotit că cea mai bună strategie în faţa acestui puhoi era retragerea elastică şi pârjolirea pământului, astfel încât armata macedoneană să dea prima sa bătălie cu foamea. Pierzându-şi forţele pe un teren prea puţin cunoscut, rătăcind în dreapta şi-n stânga, hărţuit şi derutat de Geţii care îl împresurau tot mai strâns, Lisimach şi întreaga sa armată s-au văzut pierduţi. Prinşi şi duşi cu duiumul, în coloane întregi dezarmate, ei au fost împinşi spre cetatea de scaun Helis, capitala regelui geto-dac. Cu toţii îşi închipuiau că îi aşteaptă o tristă soartă — ori căsăpiţi, ori prefăcuţi în sclavi, puşi la lucru sau vânduţi Trans-Danubium ! Oştirea era înfricoşată, dar mai înfricoşat era Lisimach. După deranjurile ce le făcuse, el nu se aştepta la generozitate din partea monarhului get, care îi lăsase fiul

Triburi traco-dacice în spațiul carpato-dunărean

în viaţă. Subit, i-a venit în minte imaginea prea puţin încurajatoare a colegului său Zopyrion. Totuşi, norocul nu i-a părăsit cu desăvârşire pe Macedoneni. La judecata pe care soldaţii şi poporul geto-dac înarmat, strâns în mare număr, au început să o facă, invocând distrugerea caselor şi pierderea de vieţi omeneşti, cerând pielea lui Lisimach, apărătorul lui, în chip de „avocat din oficiu", s-a înfăţişat tot regele-regilor, Dromichete. El a pus de-o parte pe regele Lisimach şi pe copiii săi, astfel ca să nu poată fi atins de nimeni. Între copii, pe care în mod inexplicabil Lisimach îi purta cu sine în război ca pe nişte talismane preţioase, era şi fata sa cea mică, avută cu ultima nevastă, şi care abia împlinise douăzeci de ani. Ochiului de vultur al lui Dromichete nu i-a scăpat acest mic detaliu şi, iubitor de artă, de frumos, şi mai ales de tinereţe, a simţit că fata îi cade cu tronc. Cum nu voia să ia de soţie o sclavă, şi cu atât mai puţin o orfană, a început prin a-l chema pe Lisimach cu numele de tată, chiar înainte de înrudire. Bineînţeles, Geţilor nu le-a împărtăşit aceste sentimente, ci le-a spus că ar fi bine şi în interesul lor să nu-l pedepsească pe regele prizonier, ci mult mai înţelept ar fi să-l ierte. Înţelepciunea şi generozitatea lui Dromichete nu mergeau însă până acolo încât el să nu ia nici o garanţie pentru menţinerea făgăduinţei adversarului său, de a nu mai face alt război. El i-a cerut lui Lisimach fata în căsătorie, promiţându-i, la rândul său, că îi va aduce pe lume destui nepoţi spre a-l înălţa la rangul de bunic. Lisimach n-avea cum să refuze mâna fetei, după cum notează cronicarul, şi astfel cea mai ruşinoasă clipă din existenţa sa s-a sfârşit cu un triumf politic-matrimonial. Ce n-a izbutit să cucerească Lisimach prin atâtea încercări armate, a reuşit fata sa printr-o singură privire, mai tare însă decât oştile tatălui său. De altfel, Dromichete — cel puţin în această privinţă — urma exemplul marelui Alexandru, a marelui trac, care nici el nu-şi distrugea întotdeauna inamicii, ci îi păstra ca supuşi sau ca supuse, încheindu-şi biruinţele cu nunţi, ca în basme. Căsătoria a apărut potrivită şi din motive eugenetice, după moda din sudul Haemusului, unde bărbatul de patruzeci de ani se însoară cu fata de douăzeci.

Dromichete a început atunci o adevărată pledoarie — poate prima şi cea mai importantă din cariera sa de „avocat" — şi, după ce le-a demonstrat alor săi că un exces ar duce la alte excese, a arătat că prin blândeţea ce ar dovedi-o faţă de Macedoneni, vor reuşi să-i convingă pe aceştia să le restituie pământurile şi cetăţile luate cu forţa, şi astfel s-ar ajunge la o înţelegere durabilă. După ce-a pus să fie căutaţi slujitorii lui Lisimach, reconstituindu-i curtea, Dromichete a pregătit un ospăţ şi Macedonenii au fost aşezaţi la o masă, iar Geţii la alta. În timp ce masa Macedonenilor era împodobită cu ţesături scumpe, cu covoare, iar pe ea erau puse tipsii şi cupe de aur şi de argint, masa Geţilor era foarte săracă, cu străchini şi cupe de lemn şi coarne de vită. Macedonenilor li s-au servit mâncăruri alese, iar Geţilor numai puţină carne şi legume. Dromichete, luând un corn de vin şi închinând în „cinstea", dar mai bine zis în sănătatea şi pentru viaţa lui Lisimach, pe care iarăşi l-a numit „tată", l-a

întrebat care dintre mese i se pare mai aleasă ? Lisimach i-a răspuns școlărește că aceea a Macedonenilor este o masă regească.

Regele-regilor, Dromichete, l-a întrebat:

„Atunci de ce ți-ai lăsat rânduielile și viața asta strălucită și regatul încă mai strălucit, și ai dorit să vii la niște barbari ce duc o viață atât de aspră, într-o țară friguroasă și lipsită de roade ieșite din mâna omului, și te-ai îndărătnicit să aduci împotriva firii, armata ta pe aceste locuri, unde o oaste străină, lăsată sub cerul liber, lipsită de orice adăpost, nu poate decât să se prăpădească ?

Și i-a răspuns din nou Lisimach și i-a zis că mare greșeală a făcut cu războiul acesta, dar că pe viitor va căuta să fie prieten și aliat și să nu se lase întrecut în cele bune, de binele pe care i l-a făcut Dromichete.

Iar acesta a primit cu dragoste și cu suflet curat făgăduiala macedoneanului, a luat înapoi cetățile pe care i le răpiseră oamenii lui Lisimach, și punând iarăși diadema pe capul macedoneanului, l-a eliberat întru ale sale".

Cu aceste cuvinte, Diodor Sicilianul relatează memorabila încheiere a ostilităților între puternicul stat Geția și înfrântul regat al Macedoniei și Traciei de sub comanda lui Lisimach. Niciodată regatul Macedoniei nu a suferit o înfrângere atât de mare, cu o oaste atât de puternică. Cu jumătate din efectivul acestuia, Alexandru cucerise tot Orientul. Înfrângerea generalului Zopyrion și a regelui Lisimach i-a convins pentru totdeauna care este forța reală a noului centru de putere constituit la Dunăre. Calea lor spre nord le era închisă definitiv. De atunci puterea Macedonenilor nu s-a mai refăcut nici măcar în cele trei războaie cu alți adversari puternici și mult mai cruzi și fără iertări de păcate.

După cele întîmplate chiar în leagănul neamului trac, Lisimach s-a întors acasă. Și-a venit în fire mângâiat de tânăra nevastă Arsinoe, fata lui Demetrius, căruia îi luase nu numai odrasla, dar și Asia Mică până în Munții Taurus. Aceste teritorii îi reveniseră după bătălia de la Ipsos, din anul minus 301. Neastâmpărat cum era, la anul minus 288, s-a alăturat lui Ptolomeu și, împreună cu Pirus, au pornit contra lui Demetrius. După înfrângerea socrului — se vede că rudele îi erau ca sarea-n ochi — s-a întors împotriva aliatului său Pirus, rege al Epirului, alungându-l din Macedonia. Se căsătorise de mai multe ori, luând-o la început pe văduva lui Perdicas. Apoi s-a însurat cu fata lui Antigon, care, în felul acesta, i-a devenit socru, dar nu s-a sfiit să lupte împotriva lui și să-l ucidă. Din toate căsătoriile sale, Lisimach a avut multe griji și mulți copii, căci se preocupa mereu să le facă dotă și să le lase moșteniri. În anul 283, zvonindu-se că fiul său cel mai mare, Agatocle, cel „reciclat" și adus la bune sentimente și înțelepciune, ar crâcni împotriva lui, l-a acuzat de uneltiri și a poruncit să fie ucis. Aceasta a revoltat peste măsură pe ceilalți fii ai săi și, în același timp, a produs și răscoala unor orașe, care au cerut regelui Seleuc să intervină. Seleuc n-a așteptat să fie poftit de două ori și a pornit război împotriva lui Lisimach, învingându-l și ucigându-l în bătălia de la

Corupedion, în anul minus 282, la vârsta de şaptezeci şi patru de ani. După el a rămas oraşul Lisimachia, în Chersonesul Tracic, adică în peninsula Galipoli de astăzi, în faţa Mării Marmara, unde îşi stabilise şi capitala regatului, între anii minus 309—308. Dacă Tracii nu s-au putut răzbuna pe Lisimach, cât timp au fost sub stăpânirea sa, în schimb i-au devastat cetatea de scaun, reconstruită de Antioh cel Mare, dar definitiv distrusă în războiul dintre Athales al II-lea şi regele Diegilis.

Politica lui Dromichete a fost bine apreciată de scriitorii antici, care vedeau în el chipul autentic al Getului, la care omenia se împletea cu raţiunea şi înţelepciunea, iar iscusinţa se îmbina cu isteţimea în luptă. Chiar dacă în pledoaria sa Dromichete a calificat ţara ca „săracă", în contrast cu toate scrierile şi tradiţia literară grecească, Vasile Pârvan socoteşte că aceasta nu este decât o exagerare retorică, poate datorită mai degrabă lui Diodor, decât lui Dromichete. Regele get folosea orice împrejurare spre a abate atenţia de la ţara sa şi a potoli poftele celor care râvneau la avuţiile sale. Abilitatea nu-i lipsea căci, după cum relatează Polyainos, pentru a-i rătăci şi mai mult pe duşmani, Dromichete l-a trimis pe un oarecare Seuthes cu însărcinarea să se dea drept dezertor şi, trecând de partea Macedonenilor, să devină călăuza oştilor lui Lisimach. El i-a dus pe drumuri anevoioase şi i-a purtat prin locuri dinainte pustiite de Geţi, aşa încât foamea şi setea prelungite i-au slăbit de-a binelea. La momentul oportun, au venit oştile Geţilor şi i-au răpus şi pe Macedoneni, şi pe cei din Asia Mică, în frunte cu principele Clearchos. Cu un astfel de rege, Dacia-Getia putea să privească încrezătoare viitorul, îndeosebi după victoriile răsunătoare mult comentate în lumea antică.

Chiar după moartea lui Dromichete, a cărei dată nu este cunoscută, din ştirile fragmentare rămase despre Geţii sau Dacii din secolul al treilea anterior, rezultă că aceştia au jucat un rol politic şi militar până spre mijlocul secolului al treilea anterior. Pe la anul minus 260, apare în fruntea Geţiei un alt şef numit tot Dromichete (spre a-l distinge de înaintaşul său îl vom numi al doilea), care participă cu un corp de oaste la luptele dintre regii elini, alături de Seleucizi.

Regii din Getia Minor. În ultima sa parte, înainte de vărsare, Dunărea formează o cotitură spre nord şi abia apoi se îndreaptă spre mare prin trei braţe, alcătuind mari insule. Una dintre acestea s-a bucurat de renume în antichitate, datorită faptului că înfăţişa o insulă importantă în mitologie, insula Peuce. Aici se afla un templu închinat lui Zeus-Jupiter şi cimitirul eroilor, unde a fost adus trupul lui Achile, de la care îşi trag numele cele două cetăţi, a Chiliei Vechi şi a Chiliei Noi, de pe braţul cu acelaşi nume.

Pe plan istoric, importantă era şi regiunea cuprinsă între Deltă, Dunăre şi Mare, până la cotitura capului Caliacra, în sud, unde se aflau adăpostite oraşele Bisone şi Odessos : Getia Minor. Aici, ţărmul cu golfuri naturale favoriza crearea de porturi. Dorienii, Ionienii şi Milesienii s-au grăbit să se aşeze în

aceste golfuri, întemeind cetăţi. Producţiile de cereale ale Geţiei se scurgeau şi ele spre mare, parte direct pe Dunăre, parte pe la punctul numit azi Vadul Oii. Cele din Geţia din nord, corespunzând Moldovei, Bucovinei, Galiţiei şi Basarabiei se scurgeau pe râurile Siret şi Prut la porturile Galaţilor şi Brăilei de azi, unde existau schele din timpuri străvechi, ca şi pe Nistru, unde se afla portul Tyras. Regiunea devenea astfel şi un teritoriu de tranzit, câştigând nu numai valoare economică, dar şi strategică-militară. De aici importanţa ei politică. Ţara a fost locuită încă de la început de triburile traco-getice. Mai târziu, Romanii au denumit-o Moesia Inferior, deşi triburile Moesilor erau dispuse de-a lungul Dunării, la înălţimea Banatului şi în parte a Olteniei. Numele adevărat al regiunii era Getia Minor, dar i se mai spunea şi Ţara de Jos sau Ţara Dunării de Jos şi întotdeauna a ţinut de Geţia-Dacia.

Primul care a râvnit la această regiune, aşa cum am spus-o mai înainte, a fost Darius al lui Istaspe. Neavând noroc, s-a văzut nevoit să facă întoarsă calea. Ba mai mult, a avut de susţinut prima bătălie în expediţia lui tocmai cu Geţii, care, spre deosebire de toate celelalte triburi din Peninsula Haemusului, cu toată faima imperiului persan, nu s-au supus. Ca stăpâni ai acestei regiuni, Geţii şi regii lor au arătat înţelegere stabilimentelor greceşti şi le-au asigurat apărarea împotriva atacurilor eventuale de pe uscat şi de pe mare. Această protecţie comporta, ca în toate ţările din lume, perceperea de impozite pe care cetăţile le plăteau mai mult sau mai puţin conştiincios. Uneori chiar uitau să facă aceste plăţi, îndeosebi când regii traci erau ocupaţi în altă parte, în câte o bătălie de apărare sau de atac, în cazul lui Darius, sau când însoţindu-i pe Sciţi şi, mai târziu, pe Bastarni sau Roxolani, în expediţii de pradă, au prins şi ei gustul acestei activităţi. De altfel, înşişi Romanii recrutau soldaţi cu această răsplată, prada formând o parte din soldă. Profesiunea militărească era considerată o ocupaţie bănoasă şi onorabilă, cu toată preocuparea pentru jafuri la cucerirea cetăţilor, înainte de distrugerea lor, sau numai pentru uşurarea de bogăţiile care le apăsau prea tare. Nici guvernatorii nu se lăsau mai prejos, căci jafurile intrau în programul lor normal de activitate administrativă.

În această perioadă de carenţă a puterii centrale, apăreau însă şefi de triburi locale, care preluau funcţia statului principal şi acordau ei această protecţie, contra unei îndemnizaţii. Mulţi aveau titlul de rege, care, de altfel, corespundea realităţii, căci şeful marelui regat era un rege al regilor. Numai că întinderea regatelor lor nu depăşea limitele unui judeţ de astăzi, iar puterea lor era aceea a unui prefect, cum mai târziu i-au considerat Romanii, cât timp i-au mai păstrat. Într-o vreme, au existat chiar cinci regate în ţinutul Getiei Minor, şi fiecare era preocupat să apere una sau două cetăţi maritime. A existat un rege şi la nord de Gurile Dunării, cu protectorat în sudul teritoriului său.

La protecţia locală se mai adăuga uneori şi protecţia Sciţilor, care, prin incursiuni rapide, încercau să stabilească o dominaţie nominală. Când, în a doua lor încercare de a pătrunde în Peninsula Haemusului, şi mai departe,

au fost opriţi, o parte dintre ei nu s-au mai întors în Sciţia Mare, dincolo de regatul Bosporan, ci s-au oprit aici, în Getia Minor. Din cauza prezenţei lor, manifestată la început cu armele, apoi paşnic, ca simpli locuitori, ţara a primit mai târziu şi numele de Sciţia Minor. Numele a dăinuit multă vreme, întâlnindu-se în timpul nostru atât în atlase, cât şi în dicţionare enciclopedice, unde autorii atribuie cu dărnicie calificativul de scit unor oameni care nu aveau nimic comun cu Sciţii. Aşa s-au petrecut lucrurile cu Dionisie Românul din secolul al VI-lea şi cu Ioan Cassian din secolul al IV-lea, care sunt calificaţi drept călugări sciţi, când din acest neam, demult topit fără urmă, nu mai rămăsese decât numele.

Printre micii regi ai Getiei Minor, izvoarele vremii ne semnalează pe un oarecare Zalmodegikos. Din fericire pentru el, histrienii au lăsat o inscripţie pe piatră, în care i se aminteşte numele. Cetăţeni aleşi ai oraşului îndepliniseră o solie pe lângă Zalmodegikos, pentru restituirea ostatecilor şi veniturilor cetăţii. Pentru rezultatele obţinute, au fost consideraţi binefăcători ai obştei şi li s-a acordat dreptul de a purta, ei şi urmaşii lor, cunună de aur la spectacolele publice. Zalmodegikos pare să fi avut sediul pe malul stâng al Dunării şi să fi fost o căpetenie mai mare chiar peste unii şefi de triburi, din moment ce a putut împiedica pescuitul la Gurile Dunării şi folosirea teritoriului rural al cetăţii. Acestea erau izvoarele de venituri majore ale coloniei şi pentru a-i ţine la respect, Zalmodegikos păstra şaizeci de ostateci.

În altă parte s-a vorbit şi despre un Rex Histrianorum, care, după numele ce-l purta ţara lui, se afla tot în această regiune a Getiei Minor.

Pe la anul 200, Histrienii, care aveau boala scrisului pe piatră, au mai lăsat o inscripţie, care ne arată raporturile lor cu populaţia getică din nordul Dunării. Ei aduceau laude şi mulţumiri „plutonierului" devenit căpitan al arcaşilor cetăţii, pentru faptul că, împreună cu alţi lefegii cu funcţia de ostaşi, păzeau ogoarele cu grâul copt, împotriva unor atacuri din sud, din partea Tracilor Macedoneni conduşi de Zoltes. Acesta se îndrepta către oraşele greceşti, de sub protecţia regelui Rhemaxos. Agathocles, ales sol, cu misiune de ambasador, a fost trimis să-l convingă pe Zoltes să cruţe cetatea Histriei, ba chiar mai mult să o mântuiască de tâlharii ce voiau să se alăture oştirilor lui Zoltes. Agathocles, guraliv de felul lui, s-a priceput să-l convingă pe şeful tribului trac, şi s-a învoit în numele cetăţii Histria să plătească cinci talanţi şi o îndemnizaţie pentru hrană, ceea ce nu ni se pare prea mult. De aceea, cetatea s-a grăbit să-i ridice lui Agathocles o piatră memorială. Schimbându-şi direcţia şi îndreptându-se către cetatea Bizone, Zoltes a fost din nou întâmpinat de Agathocles, devenit diplomat de meserie şi din nou l-a înduplecat să renunţe la intrarea în oraş cu soldaţii săi, căci ceea ce ar fi luat ei singuri, le-ar fi dat populaţia de bună voie : şase sute de galbeni. Cât o fi pus el în sarcina propriei sale cetăţi şi în sarcina celeilalte, numai el putea să ştie.

Probabil că Zoltes şi-a dat seama că fusese tras pe sfoară şi, după prima înţelegere cu Agathocles, s-a năpustit asupra cetăţii. Atunci, Agathocles a fost numit comandat suprem peste oştenii voluntari şi străini adăpostiţi aici şi însărcinat cu apărarea. Avizat de întâmplările din Getia Minor, regele Rhemaxos, care avea reşedinţa pe malul stâng al Dunării, a trimis o delegaţie pentru încasarea tributului, o ceată de o sută de călăreţi obligaţi să asigure paza cetăţii. Când Zoltes s-a năpustit asupra oştirii paznicilor de lanuri, aceştia, cuprinşi de mare elan patriotic, au rupt-o la fugă trecând pe celălalt mal şi lăsând cetatea în voia soartei. Au avut însă grijă să trimită o ştafetă la fiul regelui Rhemaxos, cerând ajutoare de şase sute de călăreţi, spre a scăpa ei înşişi cu viaţă. De data aceasta, oamenii lui Zoltes au fost bătuţi, puşi pe fugă şi căsăpiţi, şi astfel cetatea şi „boactării" (paznicii) ei au scăpat cu bine.

Din aceste inscripţii s-a descoperit existenţa altor căpetenii, care protejau cetatea — şi uneori se înfruptau din avuţiile ei — ca Zoltes, Rhemaxos şi fiul acestuia, Phradmon sau ceva asemănător. Mai târziu, în secolul întâi, apar regii Dapyx, Roles, Zyraxes, înscăunat la Genucla, Dicomes şi alţii. După ce Romanii pătrund în Peninsula Haemus, atenţia lor se concentrează asupra teritoriilor din Scitia Minor şi de la nord de Dunăre, care intră în planurile lor de cuceriri. Dacă ţărmul mării, prin cetăţile greceşti, se afla sub controlul Romei, nu tot astfel se prezenta situaţia teritoriului în Getia Minor, împărţit între regii Roles, la sud, Dapyx în zona centrală şi Zyraxes la Gurile Dunării. Fără a mai manifesta sentimente de prietenie şi protecţie faţă de cetăţile maritime intrate în altă sferă de influenţă, ei îşi păstrau libertatea de mişcare şi independenţa. Că Romanii nu aveau nici o intenţie de a se alia cu regii geţi, aceasta se vede din planul făcut de Caesar însuşi pentru supunerea lor. Mai mult, ei priveau la regatele din zona carpato-dunăreană cu îngrijorare şi supărare, dar şi cu acel orgoliu îndelung cultivat la Roma, centrul de putere al întregii lumi. Renumele Geto-Dacilor era cunoscut, aşa cum binecunoscută era istoria tuturor expediţiilor întreprinse de Macedoneni împotriva lor. O vreme, tactica adoptată de Romani a fost aşteptarea, cu toate provocările Geto-Dacilor şi incursiunile lor rapide la sudul Dunării, nu pentru jaf, cum adesea se spune, cât pentru a surprinde efectivele armatelor romane şi a lua măsuri de apărare contra ofensivei ce se pregătea. Uneori, Romanii încearcă să-şi apropie regii liberi, bizuindu-se chiar pe sprijinul lor în bătălii importante, cum a fost cea împotriva Bastarnilor, trib germanic ce ameninţa să invadeze Macedonia. Generalul roman Crassus, drept recunoştinţă, l-a recomandat pe aliatul său Roles lui Octavian, care l-a distins la Corint cu titlul de „prieten şi aliat al poporului roman". Când între Roles şi vecinul său Dapyx se iscă un conflict, Crassus nu stă pe gânduri şi sare în ajutorul prietenului său, ştiind că în felul acesta încurajează dezbinarea Geto-Dacilor şi-i împiedică să se unească într-un front comun împotriva Romei.

Odată pătruns în Getia Minor, generalul Crassus pune pe fugă cavaleria lui Dapyx, îi măcelărește pe pedestrașii intrați în derută și împresoară cetatea care îi servea regelui trac drept refugiu. S-a repetat într-un anume fel istoria căderii Troii. Romanii au recurs la vicleșuguri, au tratat cu un trădător grec, și porțile cetății au fost deschise. În vălmășanul și rezistența îndârjită, regele Dapyx piere luptând vitejește iar populația lovită fără cruțare, și-a căutat adăpost în peștera din apropiere. Romanii au închis intrările galeriilor și bineînțeles, după puțină vreme i-au scos și i-au prefăcut pe toți în sclavi.

Din acest moment, Romanii s-au socotit stăpâni pe Getia Minor și au desfășurat bătălii de represiune și de cucerire împotriva regelui Zyraxes, întărit undeva pe Dunăre, în cetatea Genucla, cu trofee răpite în bătălia cu Hybrida, guvernatorul roman al Macedoniei. Crassus are prilejul să se răzbune și să pedepsească tribul cutezător al lui Zyraxes, care, luat prin suprindere, trece fluviul spre a-și căuta ajutoare. Cetatea Genucla cade, nefiind pregătită spre a se împotrivi unui asediu, și cu aceasta întreaga Getie Minor intră în stăpânirea Romei. Fără a se grăbi să o transforme în provincie, Roma a atribuit conducerea zonei regelui Roles. După moartea acestuia, regatul Odrisilor și-a întins protectoratul asupra Getiei Minor și, ca stat clientelar, a integrat astfel de drept și de fapt Statul Roman încă un teritoriu din spațiul tracic.

Urmașii lui Dromichete. Personalitatea lui Dromichete a lăsat o puternică impresie atât în Orient, cât și în Occident. Generalul și apoi regele Lisimach avusese un nume și o faimă deosebită încă de pe timpul lui Alexandru și înfrângerea suferită în lupta cu noul centru de putere al Getiei, a avut răsunet până la marginile fostului imperiu macedonean. Știrea a fost dusă de înșiși principii din Asia Mică ce participaseră la faimoasa bătălie. De aici s-a întins în Persia, până la afluenții Indului. Vestea a făcut impact nu numai datorită înfrângerii militare, ci mai ales umilinței și scenelor moralizatoare la care fusese supus însuși Lisimach. Viața îi fusese dăruită ca unui sclav, cu tot fastul aparent al banchetului final, după judecarea sa în fața tribunalului poporului. Puține cazuri când învinsul să fie apărat de însuși învingătorul său sunt cunoscute în istoria popoarelor. Povestea lui Lisimach și a învingătorului său, Dromichete, a ajuns și la Roma, pe buzele tuturor, fiind comentată de cetățeni în for. Cronicarii vremii, în fața neobișnuitului gest al învingătorului, au căutat să dea explicații și justificări, punând în relief personalitatea lui Dromichete și generozitatea Geto-Dacilor. Romanii au reflectat asupra concepției etice, dar mai ales asupra forței militare și a strategiei noului centru de putere format în Getia.

În același timp , faima regelui Dromichete s-a întins și asupra tuturor triburilor geto-dacice de pe ambele versante ale munților Carpați, care niciodată nu au despărțit, ci au unit Dacia de ieri și Dacia de mai târziu. Deși recunoașterea sa ca rege al regilor o făcuseră în primul rând triburile dintre Dunăre, Nistru și Carpați, autoritatea sa morală a cuprins întreaga Dacie-Getie până la Tisa

şi Carpaţii de Miazănoapte, cei acoperiţi de întinse păduri de fagi şi de aici până în Pocuţia şi Galiţia. Contururile Daciei începeau să se fixeze în hotare tot mai concrete şi în acelaşi timp să atragă atenţia conducătorilor statului roman.

Pe măsură ce creştea puterea Daciei-Getiei, creşteau şi pericolele dinafară. Nobilii geţi şi căpeteniile triburilor îşi dădeau seama de faptul că ţara lor avea capitala nu tocmai bine situată în regiunea de şes, expusă incursiunilor rapide ale celor ce veneau în şeaua cailor şi săvârşeau atacuri prin suprindere. Prin secolul al II-lea anterior s-a hotărât strămutarea centrului politic în Transilvania şi Banat, în cadrul unui vast sistem de cetăţi, unde se afla poate acel Gogaion, „reşedinţa zeilor". Chiar eventualele mişcări din Occident nu puteau să pericliteze această aşezare.

Nu ne este cunoscut urmaşul direct al lui Dromichete, dar se pare că a fost tot un Dromichete, semnalat în anul minus 260. Noul şef al Geţiei se spune că ar fi participat, cu un corp de oaste, la luptele dintre regii elenistici, urmaşi ai lui Alexandru, după împărţirea imperiului, şi că i-ar fi părtinit pe regii Seleucizi. Dromichete al II-lea, beneficiind de prestigiul câştigat de înaintaşul său, a fost cruţat de atacuri dinspre sud. Dimpotrivă, era el cel ce privea peste hotarele ţării sale şi i s-a cerut să intervină pentru a face dreptate în fostul imperiu macedonean, unde diadochii lui Alexandru cel Mare se certau pentru domnie. Slăbirea puterii macedonene a îngăduit triburilor trace din peninsulă să-şi reia libertatea. Se întâlnesc astfel din nou o seamă de regate minore independente, printre care acela al Taulanţilor. Dardanii se ridică împotriva Macedonenilor, dar în anul minus 217 sunt din nou supuşi de Filip al V-lea. Acesta cucereşte centrul Bylozara şi îi mută pe Dardani în regiunea oraşului Edessa, Pella şi Beroia, adică chiar în inima Macedoniei. Tribul traco-illiric al Ardieilor de pe valea Narentei, sub conducerea regelui lor Pleuratus şi a fiului acestuia, Agron, reuşeşte şi el să-şi recapete autonomia. Ba chiar mai mult, pe la anul minus 250, bătându-i pe Taulanţi şi trecând peste ei, reuşeşte să pătrundă în teritoriile illirice stăpânite de Epiroţi. Urmaşul lui Agron atacă, în anul minus 229, Elida şi Mesina. Epirul cere atunci ajutorul Romei, care face o intervenţie diplomatică prin grecul Demetrios din Pharos, dar fără rezultat, căci Illirii continuă cuceririle, ocupă Epidamnosul, iar colonia greacă din Corcyra (Corfu) se salvează numai la apariţia flotei romane. Peninsula Haemusului ajunge astfel să fie sfâşiată de vrajbe şi să opună o prea slabă rezistenţă invaziilor dinafară, care, de data aceasta, vin din Occident. Din fericire, aceste vrajbe nu s-au întins în Dacia. Ea şi-a păstrat astfel forţele, pentru a se opune altor mişcări de popoare germanice şi celtice.

În Geto-Dacia intracarpatică, triburile se înţelegeau între ele, nu se războiau şi erau unite sub regi recunoscuţi ca atare de ceilalţi şefi de triburi. Istoricul Pompeius Trogus semnalează aici existenţa regelui dac Oroles, în aceste timpuri. Relatarea făcută de Trogus arată odată mai mult cum evenimentele erau consemnate în funcţie de factorii senzaţionali. Cronicarii nu se

ocupau îndeobşte de descrierea vieţii normale, economice, care stă la baza societăţii din toate timpurile. Iată ce relatează Trogus despre locuitorii Daciei :

„Şi Dacii sunt de neamul Geţilor. În timpul regelui Oroles, fiindcă nu s-au luptat bine împotriva Bastarnilor, ca pedeapsă pentru purtarea lor, au fost siliţi, din ordinul regelui, ca atunci când se culcau să-şi pună capetele în locul picioarelor şi să facă nevestelor serviciile pe care înainte obişnuiau să li se facă lor înşişi. Şi nici nu s-a schimbat această rânduială până când nu şi-au spălat prin curaj ruşinea suferită în război".

Dacă Dacii dormeau singuri, schimbarea căpătâiului nu avea nici o importanţă. Dacă însă dormeau cu nevestele, căpătâiul pus la picioarele lor, pe când apa nu le era la îndemână sau era prea rece în timpul iernii, constituia într-adevăr o pedeapsă. Se relevă însă că în aceiaşi măsură erau pedepsite şi femeile, care nu avuseseră nici o vină în comportarea mai puţin vitejească a bărbaţilor lor. Pedepsirea cu adulmecarea picioarelor avea un sens, dacă ne gândim la educaţia primită de aceşti bărbaţi pe când fuseseră copii, aşa încât ajunşi la vârsta armelor, dându-li-se scutul, femeile dace să fi uitat, după obiceiul matroanelor romane, îndemnul la vrednicie : „Să nu te întorci din bătălie decât sub scut sau pe scut"... În ceea ce priveşte serviciile domestice, scriitorul Trogus este ermetic şi nu dă detalii.

Cea dintâi confruntare cu Bastarnii germanici din nord, cu toată îndârjirea de care aceştia au dat dovadă, a fost nenorocoasă pentru Oroles, căci Dacii săi au fost luaţi pe nepusă masă. De aceea s-au şi grăbit să se întoarcă acasă. Nici pentru Bastarni rezultatele nu au fost prea favorabile, deoarece ei n-au înaintat şi n-au izbutit să pătrundă în centrul Daciei şi au rămas la răsărit de Carpaţi, prin Moldova şi Bucovina de azi, dând târcoale ţării, fascinaţi de strălucirea aurului din munţii Apuseni. Pentru a doua înfruntare cu ei, Oroles s-a pregătit temeinic. Ostaşii săi s-au înfăţişat decişi să se bată vitejeşte, ca în mai toate luptele lor, spre a nu fi supuşi ocărilor şi mai ales ţinuţi sub opinca nevestelor. De altfel, după o scurtă convieţuire cu localnicii, Bastarnii vor fi asimilaţi de aceştia.

La puţină vreme de la aceste înfruntări, tot istoricul Pompeius Trogus, care a prins simpatie pentru Daci, semnalează numele unui alt rege al Daciei. Rubobostes. Nu mai puţin dotat decât predecesorii săi, el s-a gândit la reorganizarea ţării în toate domeniile, ceea ce a dus la creşterea influenţei sale. Tocmai această sporire a puterii Daciei îi preocupa pe Romani şi istoricul lor, ca bun patriot, atrăgea atenţia asupra acestui fapt, prin cuvintele : *Incrementa Dacorum per Rubobostem regem.*

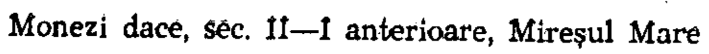
La începutul secolului al doilea anterior, Dacia era expresia celei mai solide organizaţii în spaţiul nord-tracic, în însuşi centrul de formare a numeroaselor triburi. Cu aceste premise se înţelege cum, cu un secol mai târziu, s-a ajuns la acea concentrare de putere, care a dus la crearea „împărăţiei" Traciei din nord, sub ocârmuirea marelui Burebista.

Regatul Daciei a avut de înfruntat de-a lungul veacurilor asaltul neamurilor vecine. Din răsărit, cei dintâi s-au năpustit Sciţii. Din sud, primii au sosit Perşii şi apoi Macedonenii. În ultima parte a mileniului anterior, a venit rândul Bastarnilor din nord, apoi al Celţilor din vest, şi în cele din urmă al Romanilor. Asupra migraţiilor, mari distincţii nu se pot face, căci toate urmăreau un singur scop : cucerirea şi dominarea, spolierea şi tributul. Prada era lucru obişnuit în profesiunea soldăţească. Cruzimea arătată în devastarea oraşelor nu prezintă deosebiri, fie că venea din Occident, fie că venea din Orient. Romanii făceau uneori chiar exces de zel, distrugând oraşele din temelii, ceea ce, trebuie să recunoaştem, reprezintă o muncă foarte grea şi astăzi extrem de costisitoare. Ei arau pământul şi aruncau sare, pentru ca nici vegetaţia să nu mai prindă rădăcini pe aceste teritorii blestemate. Pentru Romani „civilizare" însemna şi acţiunea militară, şi instaurarea unei noi ordini şi a unor noi legi, legile şi ordinea învingătorilor.

Neamul Celţilor şi-a făcut apariţia la Dunăre, în Câmpia Pannonică, încă din secolul al VI-lea. După ocuparea Romei, în anul minus 387, încep incursiunile şi infiltrările în spaţiul illiro-trac. În acea epocă ei se deplasau în Pannonia, unde au loc lupte cu populaţia autohtonă traco-illiră, cu care apoi vor convieţui. O parte din ei reuşesc însă să coboare până în sudul Peninsulei Haemusului şi să prezinte, în 335, solii lui Alexandru cel Mare. De la sfârşitul secolului al IV-lea, înaintarea Celţilor spre sud şi spre răsărit se face şi mai simţită. Din Câmpia Pannoniei se infiltrează pe malurile Someşului, în partea de nord a Daciei şi pe Mureş, în sus. Altă parte a Celţilor s-a strecurat prin Carpaţii nordici, ca să coboare apoi pe Prut şi pe Nistru. Această înaintare pare că s-ar fi datorat superiorităţii armelor. Ei foloseau sabia cu două tăişuri numită galică (înşişi Romanii aveau s-o adopte mai târziu), precum şi o lance cu vârful de fier. Pentru iuţirea cailor, aveau acei pinteni pe care cavaleriştii tuturor naţiilor îi vor purta cu mândrie mai târziu, nu numai la cuceririle militare, ci şi în aventurile galante. Armamentul de fier îl cunoşteau şi Tracii, fie Daci, fie Illiri, căci cultura fierului începuse de mult şi minele de fier şi de cărbuni se aflau sub picioarele lor. Diferenţa între armele unora şi ale altora consta în forma lor şi în motivele decorative, pe care Celţii le aplicau şi care au fost răspândite şi adoptate pe o mare parte a continentului. Astfel, descoperirile arheologice, scoţând la lumină felurite arme, i-au încurcat mult pe bravii cercetători, care găsesc Celţi presăraţi în toată Europa, ca şi cum armele de factură celtică ar dovedi în mod absolut omniprezenţa lor. Se ştie că Dacii înşişi au folosit arme celtice, iar Celţii pe acelea ale Dacilor.

Triburile neamului celtic purtau nume diferite, între acestea fiind Scordiscii aşezaţi la confluenţa Dravei cu Sava, unde întemeiaseră oraşul Singidunum, pe urmele altor aşezări traco-illire. Scordiscii, împreună cu Bastarnii, au fost folosiţi ca mercenari în armata macedoneană, în anul minus 182, chemaţi de Philip ca să lupte împotriva Dardanilor şi Romanilor. Mercenarii so-

Monezi dace, sec. II—I anterioare, Mireşul Mare

Monezi dace, sec. II—I anterioare, Mireşul Mare

Vas dacic de la Tîrgu-Secuiesc

Statue-menhir din piatră, Muzeul din Constanța

Burebista (relief în metal patinat de Gheorghe Adoc)

nichete (relief în metal patinat de Gheorghe Adoc)

Deceneu (relief în metal patinat de Gheorgh Adoc)

Scenă de vînătoare, Tomis-Constanța

Histria

Heracleea

Adamclissi, cetatea

Adamclissi, turmă de oi, metopă

Statuia lui Augustus

Statuia lui Hadrian, Muzeul din Olimp

Decebal (într-o scenă de pe Columna lui Traian)

Traian imperator triumfător, Forul Roman

Caesar, medalie

Sarmizegetusa romană

sesc în anii minus 180/179, când însă moare Philip. Rămânând fără ocupaţie, ei încep să-i prade pe Traci şi pe Dardani. În cele din urmă, Tracii îi înfrâng, silindu-i să se întoarcă de unde veniseră. Totuşi, o parte a mai rămas în ţara Dardanilor şi s-a amestecat cu populaţia locală, dispărând fără urme. Un alt trib celtic, Pectosagii, apăruţi în Peninsula Haemusului, au coborât până în Asia Mică. Tauriscii s-au instalat în nordul Câmpiei Pannonice şi în părţile de nord-vest ale Daciei. Britolagii venind prin nord au ajuns în părţile răsăritene ale Daciei, trăgând după sine şi două triburi germane : Skirii şi Bastarnii. Epoca de înflorire şi stăpânire celtică are loc în ultimul sfert al secolului al III-lea şi începutul secolului al II-lea, după ce au reuşit să se consolideze întemeind pe Dunăre, în Câmpia Pannonică, oraşele Akink, numit de Romani Aquincum (Budapesta) şi Noricum. Odată stabiliţi aici, nu s-au lenevit şi nu s-au pus pe odihnă. Organizau incursiuni chiar împotriva Greciei. Cu mult timp înainte, o astfel de confruntare hotărâtoare a avut loc între Celţi şi Greco-Macedoneni. În urma acestei confruntări s-a putut salva lumea grecească. Este vorba de lupta de la Delphi, de la 279, câştigată de comandantul Antigonos Gonatas. Şi pe Tribali şi pe Geţi îi stânjenea prezenţa Celţilor în Câmpia Pannonică. Ei se decid să-i atace la ei acasă, în părţile de sud ale Pannoniei, prezentându-se cu o oaste de optsprezece mii de oameni, dintre care cincisprezece mii pedeştri şi trei mii călări. Din păcate n-au reuşit să-i înfrângă şi s-au întors acasă plouaţi. Situaţia de tensiune ce s-a creat aici impunea o supraveghere continuă, cel puţin în perioada de mai mare efervescenţă a Celţilor. Aceasta îi obliga şi mai mult pe Daci să-şi menţină structura statală centralizată şi să fie gata de apărare. Trebuie precizat că incursiunile erau făcute de cete desprinse din baza Pannonică şi nu erau prea numeroase. Ele treceau prin ţări ca Tracia şi Macedonia, fără ca prin aceasta să desfiinţeze statele respective. Şi incursiunile făcute în Dacia aveau acelaşi caracter, până la domolirea Celţilor de către marele Burebista. Cei trecuţi prin Moldova şi aşezaţi pe mai multă vreme, până la urmă au fost absorbiţi de localnici. Celţii n-au fost lipsiţi de civilizaţie, ca cetele venite dinspre răsărit. Ei purtau elemente ale unei civilizaţii dezvoltate, numite de arheologi La Tène. Fuziunea a putut să fie, aşadar, mai lesnicioasă cu Tracii, a căror civilizaţie înflorise în chip deosebit în epoca bronzului şi a fierului. Între Celţi şi Daci a avut loc o adevărată simbioză, ceea ce a uşurat asimilarea definitivă a celor dintâi. La fel s-a întâmplat şi în Pannonia, unde populaţia autohtonă traco-illiră a absorbit elementul celtic.

În timp ce triburile şi regatele din sudul Dunării, din pricina eroziunii puterii şi a destrămării imperiului traco-macedonean, precum şi a decăderii cetăţilor greceşti, intrau una după alta sub stăpânire romană, în secolele III, II şi I anterioare, în cetatea Carpaţilor şi la Dunăre se întărea statul Dacilor, în frunte cu regi înţelepţi.

8.

„ÎMPĂRĂŢIA" DACIEI-GEŢIEI. BUREBISTA ŞI URMAŞII

Personalitatea „împăratului". În prima jumătate a secolului întîi anterior, a apărut la cârma Daciei o personalitate istorică deosebită. Numele său era Burebista. Din ce parte a ţării provenea acesta ar fi greu de stabilit. Sigur şi important este faptul că el descinde din seminţia autentică a neamului trac şi, încă de timpuriu, s-a arătat dotat cu însuşirile cerute unui conducător. Mintea fină a acestui om legat de natură era slujită de o intuiţie ascuţită. În situaţii noi şi neaşteptate, reacţiile sale erau prompte şi deciziile sigure. Contemporanii l-au asemuit adesea cu Alexandru cel Mare, văzînd prin el continuitatea marilor tradiţii trace. Dar, spre deosebire de marele său înaintaş, Burebista era mai prudent. Mai cumpătat şi mai cumpănit, nu se avânta în primele rînduri şi nu sfida destinul. Participînd la unele incursiuni, arăta o deosebită înclinaţie pentru punerea în practică a planurilor făurite de el şi le urmărea în desfăşurare împreună cu statul major, de pe poziţia înaltă de observaţie a câmpului de bătălie. Niciodată nu s-a lăsat surprins în învălmăşeală, ştiind cât de dezastruoasă este absenţa comandantului. Ca şi Alexandru, Burebista avea să obţină rezultate uimitoare, deşi cu mijloace diferite, creind o mare putere dacică, pe care unii istorici au socotit-o „împărăţie".

Burebista şi-a format personalitatea pornind de la cunoaşterea realităţilor ţării. A început prin vizitarea triburilor trace, apoi a cetăţilor greceşti de pe litoralul Mării Negre, a învăţat elina şi latina, curent vorbită ca o a doua limbă pe aceste teritorii, şi, o bună bucată de vreme, a trăit pe la curţile diferiţilor regi care ulterior aveau să-i devină clientelari. Interesat să cunoască modul de viaţă din societatea vremii sale, cu nobilii arăta deprinderile sale alese, iar cu oamenii de jos, cu care umba la vânătoare, se purta în aşa fel încît ei să-l simtă ca pe unul de-al lor. A întâlnit în peregrinările sale Celţi rătăcitori şi va fi deprins poate şi limba galică, desigur mai puţin complicată decât franceza de azi, mai apropiată de limba latină, deci şi de limba

dacă, după cum opinează savantul Gonzague de Reynold. A fi poliglot era şi atunci o condiţie pentru cel ce se pregătea în arta conducerii, obligat a intra în chip nemijlocit în relaţie cu străinii, spre a le înţelege caracterul, mentalitatea şi obiceiurile. Deseori, mîhnit să audă critici la adresa neamului său şi la slăbiciunea triburilor trace, se vedea silit să mediteze la defectele şi virtuţile Dacilor. În ultimele secole, ei se dedaseră băuturii care moleşeşte caracterul şi-l lipseşte pe om de voinţa necesară în îndeplinirea muncilor anevoioase şi a planurilor îndrăzneţe. Dezmăţul cuprinsese unele triburi din sudul Dunării, unde cultul lui Dionisie era rău interpretat. Se pare că de aici, cultul orgiastic s-a răspândit în oarecare măsură şi în nordul fluviului, unde Zalmoxis, zeul suprem, era lipsit de un Pontifex Maximus priceput, menit să interpreteze cum se cuvine şi să-i pună în aplicare doctrina.

Apariţia Marelui Preot Deceneu, care i-a depăşit pe toţi predecesorii săi în înţelepciune şi putere de convingere, avea să completeze armonios însăşi opera lui Burebista. „Împăratul" l-a avut în permanenţă alături, ca sfetnic şi prieten. Singur n-ar fi reuşit probabil să-i convingă pe Daci să smulgă buciumii viţei de vie şi să-şi potolească setea prea mare de care sufereau. Cînd Deceneu a ajuns să fie divinizat, atribuindu-i-se calificativul de „divinul", Burebista a ştiut să tragă foloase din faima Marelui Preot, găsind ulterior forme ingenioase de convieţuire a politicii cu religia. Deceneu susţinea şi propaga legile statului, le dădea mai multă autoritate şi urmărea ca supuşii săi să le îndeplinească cu toată străşnicia. Găsise ac şi pentru cojocul unor nobili din tagma tarabostes, purtători de căciulă daco-frigiană, care socoteau că cea mai demnă participare la viaţa socială era dispreţul faţă de lege şi faţă de popor. Aceştia nu pricepeau uneori politica externă de amplă deschidere a noilor bărbaţi de stat şi, prin uneltirile lor, aveau să ducă mai tîrziu la neajunsuri şi chiar nenorociri, unele din ele fatale pentru Burebista.

Marele Preot nu se ocupa numai de treburile religioase, ci şi de aspectele educative ale ţării Dacilor. După cum se vede la toate popoarele, dar mai ales la Egipteni şi Indieni, sacerdoţii erau şi custozii ştiinţelor şi se ocupau de astronomie, medicină, farmacie, arhitectură, matematică etc. Nici la Romani situaţia nu era deosebită la început, căci însuşi Marele Preot purtînd titlul de Pontifex Maximus, era cel mai de seamă făcător de poduri (şi nu de dumnezei), aceasta reprezentînd o artă de covârşitoare utilitate civilă şi militară. În preajma marelui templu de la Sarmizegetusa, ca şi la Argedava, se desfăşura o febrilă preocupare ştiinţifică, nu numai religioasă. Medicina traco-dacă avea origini străvechi, căci s-au găsit instrumente medicale făurite din bronz cu iscusinţă. Nici nu se putea să fie altfel, căci medicina se bazează pe observaţie, pe descoperirile ocazionale, ca şi pe experienţa de toate zilele. Pornind de la cunoştinţele empirice, medicina Dacilor a ajuns să se constituie treptat în ştiinţă, depăşind stadiul simplelor expe-

rienţe. Evoluţia ei a ajuns atât de departe, încât a anticipat concepte medicale moderne. În secolul al V-lea anterior, medicina tracă avea să fie socotită drept cea mai avansată, din moment ce însuşi Platon avea să declare că: „Medicii traci sunt superiori medicilor noştri greci, căci ei, înainte de a vindeca trupul, caută să îngrijească sufletul". Înţelegând prin suflet sistemul nervos din care emană, ne dăm seama că ştiinţa pe vremea Tracilor dobândise o concepţie şi ţinea seama de o lege a interdependenţei fenomenelor, fără de care evoluţia ei nu ar fi fost posibilă. Din emoţii bune sau rele, din *stres*-uri şi extenuări, răsar cele mai nebănuite maladii, care strică echilibrul natural şi armonia rezultată din buna funcţionare a organelor. Platon recunoştea existenţa unei şcoli medicale dace, la baza căreia stătea înţelegerea raportului dintre trup şi suflet, piatra unghiulară a tuturor filosofiilor. Ca medici, Tracii realizau medicamente din plante, dar recurgeau şi la descântece, practici ce presupun acţiuni de sugestie şi autosugestie menite să înrâurească stările psihice şi să completeze reacţiile chimice. Descântecele atât de răspândite în spaţiul tracic aveau un adânc substrat, când este vorba de acţiuni mai complicate decât stingerea cărbunilor în apă sau fumigaţiile produse cu flori şi rădăcini de plante.

În această privinţă, tot Platon spune: „Tot aşa stau lucrurile, Carmide, şi cu acest descîntec. Eu l-am învăţat acolo în oaste, de la un medic trac, unul din ucenicii lui Zalmoxe, despre care se zice că îi face pe oameni nemuritori. Spunea tracul acesta că *medicii* greci aveau dreptate să cuvânteze aşa cum v-am arătat adineaori. Dar Zalmoxis, adăuga el, regele nostru, care este un zeu, ne spune că, după cum nu trebuie să căutăm a îngriji ochii fără a ţine seama de cap, nici capul nu poate fi îngrijit neţinîndu-se seama de corp. Tot astfel trebuie să dăm îngrijire trupului dimpreună cu sufletul. Iată de ce, medicii greci nu se pricep la cele mai multe boli: pentru că ei nu cunosc întregul pe care îl au de îngrijit. Dacă întregul e bolnav, partea nu poate fi sănătoasă. Căci, ziceau ei, toate lucrurile bune şi rele — pentru corp şi pentru om în întregul său — vin de la suflet şi de acolo curg ca de la cap la ochi, prietene, zicea el, sufletul se vindecă cu descântece. Aceste descântece sunt vorbele frumoase care fac să se nască în suflete înţelepciunea".

Priceperea Geto-Dacilor în domeniul medicinei şi al farmaciei era atât de mare, încât multe nume de plante medicinale păstrate în scrieri latineşti sunt de origine traco-getă. Deci şi în farmacie, Tracii s-au impus şi au făcut şcoală. Farmacopeea latină s-a inspirat din aceasta. După învăţatul I. I. Russu, numele plantelor medicinale care pot fi identificate în mod sigur ca geto-trace vin din nordul Dunării, din leagănul tracismului, din Dacia. Aceste nume de plante au fost păstrate prin scrierile lui Dioscuride şi Pseudo-Apuleius. Preocuparea pentru plante medicinale s-a păstrat în spaţiul tracic până-n zilele noastre. Dispreţuite la un moment dat de medicina modernă, în ultima vreme s-au făcut eforturi pentru identificarea plantelor lecuitoare

şi, analizate în laborator, s-a descoperit că ele conţin substanţe care contribuie efectiv la vindecarea a numeroase maladii. Credinţa în plante, în ape termale şi în descântece a fost atât de mare, încât ea a ajuns să fie pusă sub autoritatea unor divinităţi, cunoscute ca având darul vindecării. Aşa a fost Hercules Invictus şi Asclepios, devenit la Greci Aesculapios. Acestuia i s-au ridicat temple şi sanctuare, unde se săvârşeau tămăduiri deseori miraculoase, apoi consemnate în tabule de piatră. La templele lui Asclepios se făceau pelerinaje şi sărbătoriri din patru în patru ani.

Medicina şi farmacologia fiind strâns legate, tradiţia lor a rămas până-n vremile noastre. Misionarii creştini s-au dat drept taumaturgi în Africa, şi i-au înlocuit pe vrăjitorii triburilor, spre a-i putea astfel atrage şi converti pe negri la credinţa lui Cristos.

În cadrul iniţierii care avea loc pe lângă templul lui Zalmoxis din Sarmizegetusa, toate aceste discipline erau obiecte de studiu. Aici, alături de matematicieni, astronomi, arhitecţi de edificii publice, de poduri, de temple, preoţii predau ştiinţele umane, etico-morale şi sociale. Însuşi „rectorul" acestei „universitas" era Mare Pontif, menirea lui fiind să contribuie la realizarea de oameni cu o pregătire completă, utili vremurilor, cu o viziune echilibrată. Burebista nu va fi fost străin de aceste preocupări care urmăreau mai întâi formarea sufletului şi a caracterului, şi abia apoi dezvoltarea armonioasă a fizicului, prin exerciţii şi lupte reale. Spre deosebire de Daci, Grecii se ocupau mai întâi de pregătirea fizică şi apoi de pregătirea şi dezvoltarea însuşirilor morale, acestea din urmă adesea socotite drept defecte. Ei cultivau şiretenia, iscusinţa şi, între exerciţiile folosite de educatori, însuşi furtul era socotit drept un mijloc util formării tinerilor. Spartanii ascundeau proviziile şi-i înfometau pe ucenicii lor, până când aceştia se decideau să sustragă alimentele prin vicleşug. După părerea educatorilor, aceasta le dezvolta însuşirile utile în viaţa de mai târziu, furtul cu pricepere trecând drept un mare talent.

Tinerii daci trăiau o viaţă sobră, în cadrul familiei, şi o astfel de viaţă a dus şi Burebista. Împlinindu-se în toate, nutrea ambiţia — pe care ulterior a realizat-o — de a-şi ridica neamul şi de a ţine piept Statului Roman.

Având vecini nedoriţi la hotare, Burebista a fost nevoit să organizeze mai multe campanii pentru apărarea Daciei. În jurul anului minus 100, cei mai agresivi se arătau Celţii, stabiliţi în Câmpia Pannonică. În timp ce triburile celtice aici stabilite îşi luau binemeritatul răgaz de odihnă, după incursiunile din sudul peninsulei Haemusului, o altă ramură începea să se agite în Munţii Tatra, în Boemia şi în Munţii Elveţiei. Se numeau Boi. Ei au coborât pe Valea Dunării până la Tisa (numită pe atunci Tamis, iar de alţii greşit, Tibiscum), şi de aici au privit lung spre afluenţii ce veneau dinspre Transilvania. Boii îşi închipuiau că, dacă fraţii lor reuşiseră să se infiltreze pe Mureş până în Carpaţi, în secolul al III-lea anterior, vor putea şi ei să bată

acelaşi drum. Regele Burebista, conştient de posibilităţile şi de forţa oştilor sale, n-a îngăduit încălcarea teritoriilor locuite de Daci. Împreună cu Boii veniseră şi Taurii (sau Tauriscii), aliaţii lor fireşti, fără de care şi-ar fi pierdut seminţia. Reacţia lui Burebista în prima sa campanie din anul minus 60 a fost atât de promptă şi de violentă, încât a băgat spaima în Boi şi în Tauri, zdrobindu-i. Cronicarul roman Strabo relatează că: „Pe Boii de sub conducerea lui Critosiros şi pe Tauri i-a şters de pe faţa pământului". Iar faţa pământului Strabo o cunoştea bine, deoarece o descrisese amănunţit în opera sa *Geografia*. Burebista nu s-a mulţumit cu atât. Chiar şi pe cei ce rămăseseră acasă şi nu participaseră la război, i-a silit să-şi ia lumea în cap şi să plece de acolo. Puşi pe fugă de-a valma, Taurii s-au stabilit la Noricum, unde au prins rădăcini şi au dat nume unei trecători alpine, păstrate până azi. Puţinii Boi rămaşi după acest măcel au luat-o la fugă şi nu s-au mai oprit până-n Galia, unde, spre nenorocul lor, au dat peste un alt duşman de moarte, peste Caius Iulius Caesar, care la anul minus 58, i-a înfrânt definitiv, scoţându-i din istorie. De fapt, de pe urma lor ceva tot a mai rămas: numele Boemiei, pomenit ori de câte ori este vorba de cristaluri de preţ, şi oraşul Basel, întemeiat de ei, azi ocupat şi administrat de fraţii lor, Elveţi.

Prin această izbândă a lui Burebista, hotarele Daciei s-au extins până la Dunărea de Mijloc, la oraşul Aquincum (Budapesta), Boemia-Morava şi Slovacia. Prin aceasta, Burebista nu făcea decât să integreze în regatul său alte zone din spaţiul tracic, locuite de Traco-Illiri, în parte amestecaţi cu Celţii. Graba în care Taurii, Boii şi ceilalţi au părăsit spaţiul tracic, în faţa presiunii dace, a fost atât de mare, încât ei n-au mai avut loc în carele lor pentru toate lucrurile de preţ. Au socotit atunci mai prudent să îngroape monedele, cu gândul că le vor putea recupera într-o bună zi, la întoarcere. De la Aquincum până la Viena, o seamă de localităţi ascund şi azi aceste tezaure, în parte scoase la iveală. Cele ce-au încăput pe mâna Dacilor s-au presărat în toată ţara, până în apropierea capitalei de azi. În anul minus 59, prima campanie a lui Burebista se încheie cu bine şi stăpânirea sa ajunge să se învecineze cu frontierele Germanilor, de sub conducerea faimosului Ariovist. O eventuală alianţă a lui Burebista cu Ariovist n-ar fi fost exclusă, iar această ipoteză îi preocupa tot mai serios pe Romani. O alianţă Daco-Germană ar fi constituit un pericol mortal pentru statul roman, ale cărui posesiuni în Galia şi Italia de nord ar fi fost în primul rând ameninţate. Dar astfel de gânduri Burebista nu nutrea. Ceea ce urmărea el era o mare unitate, realizată prin cuprinderea laolaltă a întregii lumi traco-geto-dace.

Motive economice l-au împins pe Burebista să se gândească la asigurarea transportului spre mare. Pentru aceasta avea nevoie de porturi proprii, nu sub autonomie grecească, protejate de triburile din preajma mării, de regii locali, de regii Daciei şi ai Pontului, iar mai apoi de Romani. Romanii

începuseră să-şi întindă paşii către Dunăre încă de la anul minus 74, când generalul Scribonius Curius a atins fluviul prin părţile Banatului, neavând însă curajul de a trece dincoace, din pricina „codrilor întunecoşi". Aceşti codri se vede că impuneau respect nu numai Grecilor, ci şi Romanilor. Ei s-au gândit atunci că, pentru contactul cu Dacii, ar fi mai lesne să-i ocolească pătrunzând în Getia Major prin Getia Minor. În anul minus 72, generalul Marcus Terentius Varro Lucullus a propus şi a impus cetăţilor de pe ţărmul Mării Negre un tratat de alianţă, prin care Romanii îşi stabileau o bază temeinică, cu aprovizionare pe uscat şi pe apă, potrivită pentru operaţiunile de război împotriva Daciei. Cetăţile greceşti şi-au dat seama atunci că cea mai grea şi cea mai costisitoare protecţie devenea cea romană, deoarece nu se limita la plata unei prime de asigurare, ci şi la extorcaţii nemiloase ale guvernatorului Caius Antonius Hybrida. Politica multiprotecţionistă a cetăţilor greceşti nu era de natură să-l liniştească pe Burebista şi să-l facă să vadă în aceste cetăţi, porturi sigure ale ţării sale. Nu-i rămânea decât să treacă la acţiune, să le ocupe şi să le transforme în porturi ale Daciei. A făcut pregătiri intense pentru cea de-a doua campanie şi, când a fost gata de atac, s-a îndreptat către oraşele pontice, începând cu Olbia de la gurile Bugului. Cetatea a rezistat, nefiind prea bine informată cu privire la tăria Dacilor. Ea a atras în bătălia de rezistenţă şi elemente locale, dar Burebista a răzbit în cetate şi trupele ce i s-au opus au fost nimicite. De aici, el s-a îndreptat spre cetatea de pe Nistru, Tyras, ulterior Cetatea Albă, întemeiată pe malul drept al limanului în secolul al VI-lea anterior. Nici cetatea Tyras n-a fost cruţată, având acelaşi destin ca şi Olbia, aşa încât amândouă au intrat de aici înainte în reţeaua comercială şi sub controlul regatului dacic. În aceste porturi se scurgeau produsele agricole ale lumii geto-dace. Păzindu-le de Romani, le păzea totodată şi de tribul german al Bastarnilor. Distrugerea acestora în drum spre Olbia a fost primul obiectiv îndeplinit al campaniei răsăritene desfăşurate de Burebista. În ce priveşte cele două mari porturi, se prea poate ca ele să fi uitat că primii lor stăpâni, de la care primiseră concesiunile de aşezare, fuseseră Geţii. Nerecunoaşterea acestei autorităţi şi cochetarea lor cu atâţia străini a impus readucerea lor la realitate.

Oraşele şi porturile Getiei-Minor. După încheierea acestei campanii, Burebista a împresurat cu oştile importanta cetate Histria. Prin aşezarea ei, putea să devină o excelentă bază militară. Oraşul urmase o politică duplicitară şi de aceea fusese pus de îndată sub asediu, iar teritoriul din jurul său, de unde se făcea aprovizionarea cu cereale, dar mai ales cu legume, a rămas sub ocupaţie vreme de trei ani, după care oraşul a fost luat, zidurile cetăţii distruse şi o seamă de locuitori făcuţi prizonieri. Pentru a-şi recăpăta libertatea, aceştia au fost nevoiţi să plătească o sumă ridicată, în raport cu greutatea lor socială. Cetatea Histria n-a fost distrusă în întregime, din moment ce adunarea orăşenească l-a însărcinat pe Aristagoras să poarte tratative

cu Geţii, ca să ridice asediul şi să elibereze teritoriul rural, furnizor de trufandale. Oraşul a plătit cele cuvenite, recunoscând fără crâcnire autoritatea lui Burebista şi considerându-se, de aici înainte, supus al său. După bunul obicei de atunci, lui Aristagoras i s-a înmânat o diplomă de cinstire şi de mulţumire pentru serviciile aduse obştei, cu ocazia „nenorocirii abătute asupra oraşului". Urme de incendii descoperite de arheologi la Histria par a sta în legătură cu atacul lui Burebista.

O ţară atât de întinsă avea nevoie de mai multe porturi şi Burebista s-a îndreptat şi spre celelalte cetăţi greceşti aflate mai spre sud, asediind rând pe rând, Tomis, Callatis, Odessos, Mesembria, Apollonia, într-un cuvânt întreaga coastă tracică a Mării Negre, care, de asemenea, uitase cine-i erau adevăraţii stăpâni. La Tomis, rezistenţa a fost îndârjită şi oraşul a avut de suferit. O parte din locuitori l-au părăsit, din pricina primejdiei, lăsând edificii publice şi alte construcţii care dăinuiau de cinci secole, încă din vremea când metropola Miletului din Asia Mică îl întemeiase. Până-n zilele noastre aveau să dureze în pământul cetăţii valoroase vestigii, între care opere de artă cruţate de Daci, ca statuia Fortunei cu zeul Pontus, divinitate a mării atât de generoasă cu locuitorii de aici, precum şi acele imagini ale şarpelui (un exemplar a fost descoperit în anul 1962), odată cu alte valoroase creaţii sculpturale. Portul-cetate Callatis a fost luat aproape simultan şi aici, în lacul cu ape sulfuroase ipotermale, veteranii lui Burebista şi-au dezmorţit genunchii de reumatismele culese în campania de la Bug. Apele digestive le-au sporit totodată apetitul şi le-au dat bună dispoziţie. Din pricina „afluenţei pacienţilor", unele edificii s-au cam ruinat, potrivit unei inscripţii comentate de arheologul Emil Condurachi.

Strâns legat de întreaga constelaţie a porturilor maritime, Odessos (Varna de azi) a împărtăşit aceeaşi soartă ca toate celelalte, iar populaţia supărată a luat drumul bejeniei, în număr destul de mare. Mesembria (Nesebâr), fondată de Grecii din Calcedonia, Megara şi Bizanţ, a fost mai bine pregătită şi a opus rezistenţă prin generalii săi. Aceştia conduceau gărzile de zi şi de noapte, pentru ca cetatea să nu fie supusă vreunui atac neaşteptat. Pentru vitejia lor, Mesembria i-a avansat în grad şi i-a decorat. Hinterlandul cetăţii a fost cucerit de Daci şi oraşul a recunoscut din nou, aşa cum se cuvine, autoritatea celor mai viteji dintre Traci, căci odinioară fuseseră de partea lor şi, în timpul lui Dromichete, luptaseră cu îndârjire, sub acelaşi stindard, împotriva lui Lisimach. Apollonia, aflată faţă-n faţă cu Mesembria, în acelaşi golf al Burgasului (Sozopol), era o colonie bogată, renumită mai ales prin templul închinat lui Apollo. Statuia zeului, sculptată de Calamide, o operă gigantică, n-a putut să fie admirată de Burebista, deoarece Romanii, în loc s-o lase la faţa locului, au dus-o la Roma, în anul minus 73, spre a împodobi Capitoliul, după expediţiile din anii minus 74 —72. Dar cetatea cea mai înţeleaptă, care a recunoscut întotdeauna autoritatea regească a Geţiei,

a fost Dionysopolis, Balcicul de azi. Ea se afla în raporturi de amiciţie cu Dacii, încă înainte de Burebista, şi aceste relaţii s-au păstrat în continuare. În campania de reluare în stăpânire a Pontului Euxin, Dionysopolis l-a primit pe Burebista cu toate onorurile, organizându-i serbări fastuoase. Unul din cetăţenii de vază era Acornion. Nu se ocupa numai de comerţ şi tratamente balneare, ci făcea şi pe trimisul special şi ministrul plenipotenţiar al cetăţii, ajungând în intimitatea lui Burebista şi câştigându-i încrederea în aşa măsură, încât mai târziu, regele Dacilor avea să se folosească şi el de serviciile sale. Inscripţia consacrată lui Acornion, în anul minus 48, spune:

„În timpul din urmă regele Burebista ajuns cel dintâi şi cel mai mare dintre regii din Tracia, şi stăpânitor al tuturor ţinuturilor de dincolo şi de dincoace de Dunăre, Acornion a fost şi pe lângă acesta în cea dintâi şi cea mai mare apropiere şi a obţinut cele mai bune rezultate pentru patria sa, inspirând şi colaborând la cele mai eficace măsuri şi, nu mai puţin, câştigând bunăvoinţa regelui pentru propăşirea cetăţii sale".

Astfel, întărite hotarele, în vest şi în est, Burebista putea să ridice oricând oaste pentru a nu fi surprins de către cei mai aprigi duşmani ai săi, Romanii. Aceştia, după aprecierea lui Strabo, socoteau că oastea sa putea să adune, în caz de primejdie, până la 200 000 de oameni, ceea ce era impresionant pentru acele vremuri. Ca să menţină în exerciţiu trupele sale, Burebista făcea manevre îndeosebi pe teritoriile stăpânite de el în sudul Dunării, nu numai în Geţia Minor, ci şi în Tracia, până la Munţii Haemus. Nu odată, mai poposea şi pe versantul sudic al acestor munţi, pătrunzând până în Macedonia şi Illiria. Trupele se întreţineau pe seama populaţiei locale, ca toate trupele din lume şi din toate timpurile.

Stăpân pe situaţie şi sigur pe hotarele ţării sale, la apogeul puterii, Burebista face un examen al politicii internaţionale, ajungând la convingerea că celălalt mare centru de putere al vremii, situat în Italia, la Roma, trebuie câştigat printr-o eventuală înţelegere de la egal la egal, spre a nu se ajunge la sângeroase conflicte cu acesta. Romanii însă erau departe de a vedea cu ochi buni dezvoltarea statului dac, în fază de creştere şi de extindere. Senatul roman era serios preocupat de puterea dacică, realizată de marele rege, înzestrat cu calităţi excepţionale, având avantajul continuităţii, spre deosebire de consulii ce se schimbau în fiecare an. Imaginea operei politice a lui Burebista este cuprinsă de Strabo în următorii termeni:

„Ajungând în fruntea neamului său, care era istovit de războaie dese, getul Burebista l-a înălţat atât de mult prin exerciţii, abţinere de la vin şi ascultare faţă de porunci, încât, în câţiva ani, a făurit un stat puternic şi a supus Geţilor cea mai mare parte din populaţiile vecine. Ba încă a ajuns să fie temut şi de Romani. Căci trecând plin de îndrăzneală Dunărea şi jefuind Tracia — până în Macedonia şi Illiria — a pustiit pe Celţii care erau

aciuiţi printre Traci şi cu Illiri şi a nimicit pe de-a-ntregul pe Boii aflaţi sub conducerea lui Clitesiros şi pe Taurisci".

Cu toate că priveşte cu admiraţie figura şi opera lui Burebista întru ridicarea poporului său prin virtute şi vitejie, Strabo nu poate să renunţe la mentalitatea sa de roman şi califică drept „jafuri" aprovizionările trupelor dace, atunci când se aflau în incursiuni împotriva Celţilor şi Boilor. Când Romanii fac acelaşi lucru şi jefuiesc oraşe de statui şi opere de artă, atunci uită să califice în aceşti termeni acţiunea de jaf a soldaţilor romani, care se ştie că pentru asta se băteau şi nu din dragoste de patrie şi glorie militară.

Neliniştea provocată Republicii Romane îl face pe Caesar să se gândească la reluarea campaniei proiectate mai de mult împotriva lui Burebista. O primă schiţă a acestui plan o făcuse în anul minus 59, pe când Burebista ajunsese la frontiera Germaniei. Fugărirea Boilor şi Taurilor îi oferise prilejul lui Caesar de a cuceri Galia, obţinând titlul de „Galicus". Pe atunci îşi scria faimoasele memorii *De bello Galico*, cu care au de furcă toate tinerele generaţii de elevi ai liceelor clasice. Cu zece ani mai târziu, Caesar a elaborat planul cuceririi Daciei, în scopul înlăturării de pe scena politică a celui mai puternic duşman şi rival al Romei. Despre aceste planuri vorbeşte Suetoniu. Plutarh ne dă unele detalii în această privinţă, spunând că Caesar „făcuse pregătiri militare, cu intenţia de a întreprinde o expediţie împotriva Parţilor, urmând ca, după supunerea acestora, să înconjoare Pontul pe lângă Marea Caspică şi prin Caucaz să intre în Sciţia, să străbată ţinuturile învecinate cu Germania şi Germania însăşi şi să se întoarcă în Italia, pe la Celţi". Numai un general de talia lui Caesar putea să elaboreze un astfel de plan de cucerire, act final al cuceririi lumii cunoscute pe atunci.

Imperiile faţă-n faţă. Două mari personalităţi ale lumii antice se aflau acum faţă-n faţă, măsurându-se fără teamă, cu o prudenţă care nu excludea cutezanţa şi un orgoliu bine temperat de înţelepciune: unul era Burebista, celălalt Caesar. Conflictul dintre ei n-ar fi întârziat să se producă încă din anii 49—48, dacă situaţia în Statul Roman ar fi fost liniştită şi conducerea consolidată. Puterea, în teorie, o deţinea Senatul, dar ea fusese ştirbită de pe timpul lui Sylla, când, la cererea acestuia şi cu forţa de care dispunea, nimeni n-a cutezat să răspundă decât afirmativ. Sylla fusese numit dictator pe viaţă. Prin acest act, temeliile înseşi ale Republicii fuseseră minate. Formula dictaturii pe viaţă concentra, în mod evident, puterea în mâna unei singure persoane şi faptul că aceasta nu avea o limită în timp, funcţia căpăta caracterul unei monarhii. O înfruntare avusese loc de la început între tânărul Caesar şi Sylla. Judecându-l, Sylla era pe punctul de a-l jertfi, însă a intuit la acest tânăr calităţile unui veritabil comandant de oşti şi iscusinţa unui politician. L-a iertat şi prin aceasta a pregătit ascensiunea politică de mai târziu a marelui general şi gânditor.

La o concentrare de putere era fatal să se ajungă, căci Statul Roman avea nevoie de o comandă unică. Formula triumviratului a evitat, la început, lupta pentru putere. Dar, dacă în trecut cei doi consuli nu încăpeau unul de altul la cârma statului, cu atât mai vârtos cei trei consuli — denumiți triumviri — aveau să se simtă chiar de la început strâmtorați și să se calce pe picioare. Aceasta la Roma, căci în afară spațiul era suficient și problemele de rezolvat numeroase. Popoarele cucerite nu voiau să rămână sub stăpânire romană, o stăpânire dură, cum dure erau și abuzurile guvernatorilor preocupați să-și facă avere și să-și plătească datoriile contractate la Roma, în vederea alegerii și numirii lor. Apoi, aveau de plătit gărzile personale, deoarece nu se puteau bizui doar pe legiunile de care dispuneau în garnizoană. Așa s-a format primul triumvirat între Caesar, Pompei și Crassus, în anul minus 60, care a fost o asociație de fap: pentru împărțirea puterii în cadrul Statului Roman. Cât timp a existat un acord între cei trei, Statul Roman a fost puternic și privea în liniște problemele externe. Triumvirii, în fond, se completau reciproc, căci Crassus se pricepea la finanțe (și nu numai ca „profesor" de economie) căci avea interese proprii, pe care știa să le mânuiască cu dibăcie. Nu degeaba i se dusese faima de om bogat și numele lui era apropiat de al omonimului său, Cresus, de care îl despărțea doar o vocală. De altfel, știa să folosească banii, fie susținând prin propagandă proprietatea privată, fie ajutând senatori și tribuni, care propuneau măsuri de apărare a acestei proprietăți. Folosea finanțele pentru operațiuni bancare, împrumuta bani cu camătă și avea o seamă de debitori, printre care cel mai mare era însuși Caesar. Din acest punct de vedere, Caesar, se afla într-o situație de inferioritate, căci, dacă bancherul Crassus n-ar fi continuat să-l finanțeze, și el n-ar mai fi fost în măsură să-și procure banii pentru plata enormelor datorii, putea să fie declarat falimentar și scos din jocul politic. Noroc că legea Petelia-Papiria pentru abolirea sclaviei din pricina debitelor, apăruse încă din anul minus 326, căci altfel, marele Caesar ar fi riscat să fie vândut drept sclav Trans-Tiberim. Marcus Licinius Crassus mai credea în buna stea a lui Caesar și, ca om de afaceri, continua să investească în el, dându-i noi credite. Știa să aștepte și era convins că primind administrația unei provincii bogate, Caesar avea să-și plătească datoriile și dobânzile acumulate. Crassus l-a finanțat și pe celălalt coleg al său, Pompei, dar acesta nu era politician cu combinații și nu susținea un partid, ca Caesar, dedicându-se mai mult bătăliilor și petrecând în acest scop mult timp departe de Roma și de for. De aceea nu a ajuns să-i fie prea îndatorat. În acest fel, Crassus se afla într-o poziție dominantă, deși evita orice aparență. Știa că putea să conteze pe doi consuli, care erau fatal legați de dânsul. Dându-i-se între timp atribuții de guvernare a Siriei, Crassus a purtat război împotriva Parților, servindu-se de ghizi arabi. De aceea a fost trădat și învins în bătălia de la Carrhae, în anul minus 53, când a fost ucis împreună cu fiul său. Se

vede că încrederea în oameni, pe care o practica prin acordarea de credite, i-a fost fatală atunci când a aplicat-o în război.

Dacă ursitoarele au curmat viața lui Crassus, dându-i un final eroic, în bătălia pentru apărarea și creșterea hotarelor Statului Roman, nu aceeași soartă a avut-o Pompei, în conflictul fatal care s-a născut între el și Caesar.

Gneus Pompeius Magnus, născut la anul minus 106, era fiul fostului consul Gneus Strabonius Pompeius, și la rândul său și-a început cariera aducându-i lui Sylla, la întoarcerea din războiul cu Mitridate, în anul minus 83, trei legiuni formate din țărani și clienți recrutați de pe întinsele sale latifundii. Pentru a se lega și mai mult de el, a divorțat de prima nevastă și a luat-o în căsătorie pe fata vitregă a lui Sylla. Acesta i-a dat misiuni militare în Sicilia și apoi în Africa, unde a învins armatele lui Iarba, regele Numidiei, tăindu-i capul, cu care s-a prezentat în primul triumf acordat odată cu titlul de Magnus, la anul minus 78. Tot el a sufocat rebeliunea lui Quintus Sertorius (asasinat de Perpena) în Spania, care alcătuise acel stat ideal egalitar și nu fusese răpus decât prin vicleșug, în timpul unui banchet. La întoarcerea în Italia, a participat și la ultima bătălie contra lui Spartacus, care fusese deja greu lovit de Crassus, dispunând împreună cu acesta să fie răstigniți toți cei șase mii de răsculați, care luptaseră cu atâta vitejie alăturea de Spartacus. Intrând în politică, a propus modificarea constituției lui Sylla, devenită nepopulară, precum și o lege prin care se lua dreptul exclusiv al senatorilor de a fi judecători și de a judeca. În anul minus 67, i s-au dat puteri depline pentru stârpirea pirateriei, precum și comanda în al treilea război contra lui Mitridate, regele Pontului din sud-estul Mării Negre, care preluase și regatul Bosporan la moartea ultimului său rege, dar, fiind învins de Pompei, s-a sinucis la minus 63. Găsindu-se în Asia Mică, a mai pus ordine și în statul celtic al Galatilor, apoi în Capadochia, în Cilicia, în Siria și Fenicia, întorcându-se la Roma, unde i s-a acordat și un al treilea triumf. Senatul a început să se teamă de prea marea sa putere, obținută cu atâtea succese și triumfuri, iar Caesar, cu partidul său democratic, în ambiția de a rămâne singur, ațâța poporul împotriva lui. Senatul tărăgăna să aprobe tratatele de el semnate în Asia și, văzându-se astfel limitat, și-a dat seama că e bine să se unească cu Caesar și cu Crassus, formând astfel primul triumvirat în anul minus 60. Ca să întărească această înțelegere privată, a socotit util să se căsătorească pentru a patra oară cu fata lui Caesar, Iulia, deși era doar cu patru ani mai bătrân decât socrul! În această nouă calitate, Pompei s-a gândit să-i netezească „tânărului" socru drumul spre puterea supremă și i-a facilitat controlul militar al Italiei. S-a retras din viața publică pentru o perioadă de repaos, dar, la anul minus 56, a refăcut împreună cu Crassus și Caesar triumviratul, adică acea înțelegere privată între ei, în baza căreia Crassus și Pompei au putut să obțină consulatul. Au intervenit însă unele evenimente neașteptate, între timp, și anume moartea Iuliei,

în anul minus 54, iar în anul 53 şi moartea lui Crassus. Aceste lucruri l-au îndepărtat de Caesar. Cei doi oameni politici s-au răcit şi au ajuns chiar în conflict direct, la anul minus 49. Ca adversar, Pompei i-a contestat lui Caesar dreptul de a mai ţine sub administraţie Galia şi de a depune prea devreme candidatura la consulat, motivând prin aceasta nevoia de a reveni la legalitate. Senatul l-a însărcinat atunci să apere legile şi republica. Dar el nu mai avea la dispoziţie oştile prin care să-şi traducă în fapt deciziile. Când Caesar s-a îndreptat victorios spre Roma şi s-a decis să treacă Rubiconul, rostind celebrele cuvinte *Alea jacta est!*, lui Pompei nu i-a mai rămas decât să părăsească Italia. Un succes în bătălia navală de la Durazzo n-a fost exploatat cum trebuie şi Pompei a fost învins la Pharsalos, în Grecia, la anul minus 48. Atunci, a fugit în Egipt, dar în momentul debarcării, a fost asasinat din ordinul consilierilor regelui Ptolomeu, care îşi dădeau seama prea bine în ce parte a balanţei trăgea puterea. Partidul lui Pompei a fost complet lichidat, în bătălia din Africa, de la Thapsus şi în Spania, în bătălia de la Munda, în anul minus 45.

Burebista optase pentru Pompei. Alegerea sa nu era lipsită de o motivare puternică. El era dominat de viziunea militară şi-l vedea mult mai tare pe Pompei decât pe Caesar, cu atât mai mult cu cât cele trei triumfuri oficiale îl consacraseră drept „cel mai puternic om din lume". Apoi, Pompei nu formulase nici un plan de cucerire a Daciei, cum o făcuse Caesar, care, înainte de a fi general — cu toate victoriile sale din Spania şi din Galia — era om politic, prevăzând evoluţia evenimentelor şi pregătindu-le. Mai puţin politician, Pompei nu elabora planuri de anvergură şi era mai degrabă un bun, un foarte bun executant militar. Poate că, într-o situaţie diferită, el ar fi stabilit cu Burebista o înţelegere într-un echilibru de putere, de bună vecinătate, pe frontiera naturală a Dunării, la care Romanii râvneau de mult. În Moesia fuseseră instalate numeroase baze militare romane şi însăşi provincia Moesia, în totalitatea ei, era considerată ca fortăreaţă de nord-est a Statului Roman. Primele ştafete romane în însăşi Dacia fuseseră trimise sub chip de neguţători.

Spre a intra în legătură cu Pompei şi a-i oferi ajutorul, Burebista l-a închiriat pe ambasadorul Acornion şi l-a trimis la cartierul general de la Heracleia Lyncestis, Bitolia aromânească de azi (*To hire a professor*, spun englezii când este vorba de a folosi serviciile cuiva, cum o fac, de pildă Grecii, diplomaţi de meserie, închiriindu-şi serviciile statelor centrale sud-americane, pentru a le reprezenta în Europa.) Burebista îşi pregătise oştile şi le-a îndreptat spre sud, dar, din păcate, înainte de sosirea lor, Pompei fusese învins la Pharsalos. Aceasta a împiedicat contactul cu trupele lui Caesar, care, date fiind planurile ce le nutrea, ar fi grăbit poate războiul cu Dacia. Dar, acestea sunt ipoteze de lucru, pentru desluşirea unor situaţii de tensiune crescândă şi de suspiciune reciprocă, realitatea fiind alta decât cea dorită

de Burebista: moartea lui Pompei şi victoria lui Caesar. Acesta din urmă rămâne singurul exponent al puterii romane, cu ochii aţintiţi la frontiera Daciei.

În noua sa postură, Caius Iulius Caesar nu şi-a pierdut timpul. Planurile lui de război căpătaseră de mult forme concrete şi complicate. Cu cât timpul trecea, cu atât adversarul său potenţial, Burebista, îşi întărea capacitatea de luptă şi-şi înmulţea fortificaţiile. Oştile sale erau strunite printr-o educaţie mult invidiată de Romani. Un oarecare timp de odihnă, ce e drept, îi era necesar şi lui Caesar, pentru a-şi reface efectivele după războiul civil, care prinsese atât de mari proporţii şi dezbinase întreaga populaţie a statului. Pentru a stinge duşmăniile dintre oameni, timpul trebuia să vindece multe răni şi să aştearnă uitarea peste setea de răzbunare şi ura dintre fraţi. Caesar era însă grăbit să înscrie noi succese, care să sporească gloria lui de militar, şi apoi de literat, aşa că, după succesul editorial avut cu „De bello Gallico", era nerăbdător să pornească noua campanie, spre a-şi continua ciclul cu „De bello Dacico". De aceea, a început să adune numeroase trupe pe coasta Mării Adriatice, la Apollonia, pe râul Aoo, astăzi Vojussa. A numit comandant al acestor trupe pe nepotul său, Octavian. Comasarea trupelor era pregătită în vederea războiului contra Parţilor, de la marginea de răsărit a ţării. La terminarea acestui război, pe care nu-l concepea decât reuşit, urma să atace şi Dacia, tot prin părţile de răsărit şi de nord, unde flancul lui Burebista era mai descoperit, din lipsa de bariere naturale, ca Munţii Carpaţi şi Dunărea. Ar fi intrat, în acest fel, pe porţile Europei de la Chersones, în Regatul Bosporan, unde, după înfrângerea lui Mitridate, Roma stabilise o bază. Geograful Agrippa a fost însărcinat din timp să pregătească hărţile, în vederea atacului.

Toate aceste planuri cu scadenţă apropiată erau dublate de o altă acţiune de natură subversivă, de la care Caesar nu se dădea îndărăt. Fusese obişnuit cu subminările încă din tinereţe, când participase la conjuraţia lui Catilina, deşi în mod discret, şi când fusese nevoit să folosească talentul diplomatic şi capacitatea sa de luptător în for, pentru a nu fi pedepsit şi proscris de Cicero. În momentul confruntării cu Pompei, Caesar intenţiona să trimită o delegaţie de tratative în Grecia, în frunte cu Cicero, dar oratorul a refuzat să facă parte din ea, păstrându-se ostil. Caesar socotea că asasinarea „împăratului" Daciei ar fi slăbit mult statul rival, prin luptele de succesiune ce s-ar fi declanşat. Şi chiar dacă urmaşul ar fi fost unul singur şi ţara rămânea unită, tot ar fi fost greu să se menţină la aceeaşi înălţime. Prin sistemul său de informaţii şi prin unitatea specială de killeri, succint denumită CIA, adică *Centuria Infesta Abdita*, a iniţiat primele pregătiri şi contacte, reuşind să atragă în mreje unele căpetenii tribale cu vederi limitate, doritoare să-şi recapete autonomia locală şi să se izoleze, pentru a unelti împotriva regelui lor, creator al puterii dacice. Acţiunea odată declanşată nu s-a mai oprit, dând rezultate chiar după moartea lui Caesar. Această

armă însă era o sabie celtică, adică avea două tăişuri şi, până la urmă, s-a îndreptat împotriva sa. Şi la Roma existau capete mai puţin luminate, care nu vedeau cu ochi buni ridicarea lui Caesar ca unic şef, dictator pe viaţă, cu puterea de a comanda (imperare-imperium), şi au organizat o conjuraţie pentru a pune capăt carierei sale atât de strălucite. Pe de altă parte, între senatori circulase ideea numirii sale ca rege şi bătrânul unchi al lui Caesar ar fi fost însărcinat să propună în Senat ca el să primească acest titlu, bizuindu-se pe faptul că în Cărţile Oracolelor se spunea că numai un rege avea să cucerească marele regat al Parţilor. Oracolul n-a vorbit nimic despre „împărăţia" Dacilor, deşi ar fi fost mult mai îndreptăţit. Această numire n-ar fi fost decât o formalitate, în fond, pentru că. după ce obţinuse în anul 48 dictatura militară şi consulatul pe cinci ani, după ce fusese ales Pontifex Maximus — şi în această calitate a făcut reforma calendarului, care i-a lăsat un titlu de glorie pe şaisprezece secole, o glorie mult mai temeinică şi mai îndelungată decât cea obţinută în toate bătăliile sale — a ajuns să ţină concentrate de facto în mâinile sale toate puterile statului, ca un monarh absolut. Un grup de tineri patricieni, împinşi în această conjuraţie, fiecare pentru alt motiv, inclusiv fiul său de suflet, Brutus, invocând salvarea republicii, l-au răpus în ziua de 15 martie, în anul 44, cu douăzeci şi trei de lovituri de pumnal, privând Roma de primul său împărat, care voia să o facă să devină capitala unei monarhii universale, după modelul traco-macedonean al lui Alexandru cel Mare.

Pericolul extern care ameninţa Dacia, prin dispariţia lui Caesar, era pe moment înlăturat. Nepotul său, Octavian, n-a abandonat planurile predecesorului său, intenţionând să cucerească Dacia printr-o căsătorie politică. Timp de o sută cincizeci de ani, Dacia a rămas în picioare, reprezentând însă pentru Romani motivul coşmarelor.

Nu mult după dispariţia lui Caesar, conjuraţii Daci, aflaţi printre micile căpetenii ofensate de dispreţul lui Burebista, incitate şi având ca model gestul colegilor lor conjuraţi de la Roma, pare-se în acelaşi an, după unii, sau în anul următor, după alţii, l-au răpus pe neaşteptate pe Burebista, cel mai de seamă personaj al „imperiului dacic" din nordul Peninsulei Haemusului, rege al regilor hiperboreeni. Cei trei mari exponenţi ai antichităţii, Alexandru cel Mare, Caesar şi Burebista pier — unul de moarte naturală, ceilalţi doi asasinaţi — înainte de vreme, fără a fi ajuns să-şi consolideze opera, aşa cum se cuvine, să o structureze şi să o îndrumeze după propriile lor idei.

Urmaşii lui Burebista. Cu toate tendinţele centrifuge ale unor triburi, statul Dacilor a continuat să se menţină, iar Marele Preot Deceneu a devenit primul urmaş la tron. Autoritatea sa era indiscutabilă şi poporul îl asculta cu sfinţenie, după cum au arătat-o mulţi scriitori antici. De altfel, sfaturile lui îl ajutaseră şi pe Burebista la trezirea virtuţilor străbune. Mai puţin ascultători erau acei nobili şi acele căpetenii locale, cărora li se făcuseră

concesii. Nu se ştie ce s-a întâmplat cu conjuraţii, dar, ca şi la Roma, probabil că au scăpat prin fugă.

Fiind ocupat de menţinerea şi administrarea întinselor teritorii ale „împărăţiei" lui Burebista, Deceneu n-a făcut războaie. Cum Romanii nu se liniştiseră, ci dimpotrivă, continuau mişcările de trupe în Illyricum şi în Moesia, marele Deceneu ţinea sub observaţie tocmai această regiune. Aici Romanii se întăriseră, năzuind să pornească, într-o bună zi, expediţia de cucerire a Daciei. Încercarea de a-i învălui pe neliniştiţii Daci prin Geţia Minor, pe care o ocupaseră la începutul secolului întâi anterior, sau atacul de la periferie, venind din regatul bosporan, cum plănuise Caesar, nu-i mai atrăgea şi altă cale nu rămânea decât aceea a unui atac frontal. Pentru acest motiv, Dacii, sub Burebista, şi apoi sub urmaşii săi, până la Decebal, se avântau periodic în Moesia, pentru a observa şi a zădărnici aceste pregătiri. Nu dorinţa de jaf, deoarece Dacii aveau tot ce le trebuia în ţara lor bogată, ci motive politice şi militare, urmărind iscodirea pregătirilor romane în peninsulă, îi împingeau la aceste acţiuni.

Dacă succesiunea lui Burebista a fost rezolvată paşnic, prin patru, iar mai apoi cinci mari provincii, cu o descentralizare administrativă întocmai cum se întâmplase după moartea lui Alexandru cel Mare cu diadochii, menţinându-se o putere centrală, succesiunea lui Caesar era mult mai complicată şi a dus la un nou război civil în Statul Roman. Caesar adoptase pe nepotul său, Octavian, născut din unirea lui Gaius cu Atia, la Roma, în anul minus 63, iar la moartea sa, acesta se afla în Illyricum pentru studii şi exerciţii militare. S-a reîntors la Roma unde şi-a luat numele de Caius Iulius Caesar Octavianus şi a reclamat lui Marcus Antonius ereditatea tatălui său, Caesar. Avea nouăsprezece ani şi era decis să se impună de la bun început. S-a găsit în faţa unui refuz. Dotat cu un ascuţit simţ politic şi ajutat de evenimente, şi anume de apropierea veteranilor şi a trupelor lui Caesar, dar şi de apropierea adversarilor, care aşteptau de la dânsul ceea ce nu le fusese acordat înainte, s-a simţit susţinut şi puternic, gata să rezolve conflictul iscat în acest fel cu Antonius. Învingându-şi adversarii, Octavian şi-a luat titlul şi funcţia de consul.

Departe, în Orient, unde se refugiaseră asasinii lui Caesar, Brutus şi Cassius unelteau împotriva Romei. Înfruntând acest pericol, Octavian a socotit util să se împace cu Antonius şi să formeze împreună cu el şi cu Lepidus al doilea triumvirat, procurând prin subscripţiuni şi confiscări de averi bani pentru finanţarea unei noi armate. Brutus şi Cassius, deveniţi inamici ai patriei lor, şi-au concentrat oştirile în Macedonia, unde au fost înfruntaţi de Antonius şi Octavian, în marea bătălie de la Philippi, în anul minus 42. Adversarii au fost învinşi şi, ca să nu cadă vii în mâna învingătorilor, s-au sinucis amândoi. Prin moartea lor, Roma scăpa de doi conspiratori înrăiţi, care n-au făcut decât să-i complice destinele. Ca după orice victorie obţi-

nută de doi comandanţi, s-a născut un nou conflict. Octavian voia să-şi menţină făgăduielile de a da pământ veteranilor, iar Antoniu voia să împartă imperiul, pretinzând pentru sine tot Orientul bogat. Mai mult, se opunea iniţiativelor lui Octavian, pe care, din pricina vârstei, îl subestima. Ca urmare s-a dezlănţuit un nou război civil. La Perusia, în anul minus 40, Octavian a ieşit iarăşi învingător. Atunci, Antoniu a propus o înţelegere. care să fie consfinţită de căsătoria sa cu Octavia, sora lui Octavian. Liniştindu-se lucrurile pe plan intern, Octavian, a mai îndreptat unele neajunsuri în Sardinia şi în Sicilia. A susţinut o bătălie navală împotriva lui Sextus Pompeius, care împiedica aprovizionările Romei. Luând în stăpânire Africa, Octavian dispunea acum de toată partea occidentală a imperiului. În timpul acesta, Antoniu a declanşat ostilităţile cu Parţii, fără rezultate favorabile pentru el. A cucerit totuşi Armenia şi a fost primit în Alexandria cu triumf. Octavian a respectat tradiţiile şi obiceiurile strămoşeşti, a dat veteranilor pământ, bucurându-se de recunoştinţa lor. În schimb Antoniu, prin legăturile sale cu Cleopatra, îşi pierdea simpatiile la Roma şi, stând departe, în Egipt, a fost acuzat de trădare. Octavian s-a văzut pus în situaţia de a ridica din nou armele formal contra reginei Egiptului (în realitate contra lui Antoniu), şi pregătind o flotă potrivită, a dat o bătălie în golful de la Actium, în anul minus 31. S-au ciocnit atunci opt sute de nave de război. Flota egipteană a fost distrusă, ca şi întreaga armată terestră a lui Antoniu. Cei doi împricinaţi, Antoniu şi Cleopatra, au scăpat prin fugă. În anul următor, Octavian l-a învins definitiv pe inamicul său, ocupând Alexandria. Atunci, cei doi s-au văzut siliţi să se sinucidă, ca doi amanţi nedespărţiţi. Cu această ultimă bătălie, de la 1 august anul minus 30, Octavian rămânea singurul conducător de necontestat — căci nu mai avea cine să-l conteste — al Imperiului Roman, care lua naştere odată cu el şi care a ajuns să domine întreaga lume antică.

După aceste succese militare, Octavian s-a dedicat organizării vastului stat. Prin această operă administrativă, el şi-a câştigat un titlu de glorie mult mai mare decît prin bătăliile purtate. Pax Romana introdusă de el, deşi relativă într-un imperiu atât de întins, cu treizeci/cincizeci de milioane de locuitori şi popoare atât de diferite, a dat roadele aşteptate. Populaţia felurită a ajuns sub comandă unică, s-a supus aceloraşi legi, folosea aceeaşi limbă şi aceeaşi monedă, integrându-se într-o mare economie, cu un climat de prosperitate în toate domeniile.

Profitând de această stare de lucruri, Deceneu a continuat să-şi pregătească oamenii, deoarece pericolul potenţial al înaintării romane în Dacia s-a menţinut tot timpul. El şi-a reluat opera de prim educator al neamului său şi, în calitatea sa de Rege şi Mare Preot, continua să se ocupe de disciplinele filosofice, religioase şi morale. O dezvoltare neobişnuită avea să cunoască, în această perioadă, medicina tracă. Medicii locului cunoşteau anatomia şi

erau chirurgi pricepuţi, în măsură să efectueze operaţii chiar pe creier, să facă trepanaţii, după cum o confirmă scheletele descoperite în ultima vreme, precum şi instrumentele folosite în acest scop. Medicina de atunci cuprindea deopotrivă descântecele şi farmecele, tehnicile psihanalitice, hipnotismul (mai ales în practicarea anesteziei indispensabile trepanaţiilor), tehnici şi metode pe care medicina modernă abia de curând le-a reluat în studiu şi a început să le introducă în clinici. Farmacopeea dacică cuprindea o seamă de plante folosite nu numai ca medicament, ci şi ca anestezice. Nici sărurile minerale nu erau neglijate, căci s-au găsit în săpături cutii cu praf de lave şi cenuşă vulcanică. Prin spectrul vast de compuşi chimici, acestea erau utilizate ca hemostatice şi cicatrizante.

Astronomia a fost cultivată la Daci, ca şi la toate popoarele din lume, căci ea se impune de la sine, prin prezenţa şi efectele corpurilor cereşti, ca şi prin mişcările periodice ale globului, care prilejuiesc măsurarea timpului. Unii cercetători vorbesc despre un calendar semestrial dacic, relevat după coloanele templului de la Sarmizegetusa şi care ar fi fost specific poporului dac şi se încadra într-o formulă colectivă, cuprinzând un ciclu de treizeci şi patru de ani. Dacă se va dovedi existenţa unui asemenea calendar, atunci s-ar putea spune că el nu era mai puţin precis decât calendarul iulian al lui Caesar, Calendarul iulian, făcut de dictator cu ajutorul unui grec de la Alexandria, Sosigenes, a fost introdus cu începere din anul minus 45 (708 u.c.), ceea ce ar dovedi că Dacii nu erau mai prejos şi puteau să se ţină la curent cu aceste calcule.

Înflorirea ştiinţelor şi artelor în perioada lui Burebista şi Deceneu a fost atât de mare în Dacia, încât Jordanes a rămas foarte impresionat, descriind fenomenul cu admiraţie în *Geticele* sale. El arată felul în care îşi desfăşura Deceneu opera culturală în rândul Dacilor:

„Observând dispoziţia lor de a-l asculta în toate şi că ei sunt din fire inteligenţi, i-a instruit în aproape toate ramurile filosofiei, căci el era în aceasta un maestru priceput.

El i-a învăţat morala, dezvăţându-i să trăiască potrivit legilor naturii.

I-a învăţat logica, făcându-i cu mintea superiori celorlalte popoare.

Arătându-le practica, i-a îndemnat să petreacă în fapte bune.

Demonstrându-le teoria celor douăsprezece semne ale zodiacului, le-a arătat mersul planetelor şi toate secretele astronomice şi cum creşte şi scade orbita Lunii şi cum globul de foc al Soarelui întrece măsura globului pământesc şi le-a expus sub ce nume şi sub ce semne cele trei sute patruzeci şi şase de stele trec în drumul lor cel repede de la răsărit şi până la apus, spre a se apropia sau îndepărta de polul ceresc.

Vezi ce plăcere (este) ca nişte oameni prea viteji să se îndeletnicească cu doctrinele filosofice, când mai aveau puţin răgaz de războaie.

Puteai să-l vezi pe unul cercetând poziţia cerului, pe altul proprietăţile ierburilor şi ale arbuştilor, pe acesta studiind creşterea şi scăderea Lunii, pe celălalt observând eclipsele Soarelui şi cum, prin rotaţia cerului, Soarele vrând să atingă regiunea orientală, este dus înapoi spre regiunea occidentală..."

Prin felul cum Jordanes descrie preocupările ştiinţifice la Daci, în acest capitol, se vede că ele se desfăşurau cu toată seriozitatea şi priceperea. Religia, filosofia şi artele erau îmbinate într-o armonioasă sinteză, potrivit obiceiului timpului, când filosofia le cuprindea pe toate, întocmai ca la Athena, unde cele trei şcoli se bizuiau pe un învăţământ general, iar Platon, pe frontispiciul „academiei" sale, pusese nu un motto filosofic, ci un avertisment matematic: „Cine nu e geometru să nu intre". Ceea ce este o dovadă că matematicile şi gândirea logică erau condiţiile primordiale ale tuturor ştiinţelor umane şi experimentale.

Artele majore şi minore s-au dezvoltat în Dacia datorită unor noi sinteze, legate de spiritualitatea dacică şi de geniul inventiv admirat de Jordanes, ca şi de gustul format în armonia naturii.

Într-un cuvânt, se poate vorbi despre o dezvoltare a civilizaţiei tracodace, în forma orală mai mult decât în cea scrisă, după cum s-a întîmplat şi la atâtea alte popoare din Asia, Africa şi America. Această cultură n-a rămas consemnată în documente scrise, cum au făcut-o Grecii, depăşind multe popoare graţie acestui lucru, dar mai ales menţinându-şi un loc privilegiat în memoria umanităţii. Ei sufereau oarecum de boala scrisului, căci aproape fiecare grec, prin comerţ, devenea călător, fiind nevoit să comunice prin scris cu cei de acasă, să întocmească hărţi, acte, contracte, descrieri etc. Chiar meseria de mercenar îl îndemna la scris, după cum ne-a dovedit-o Xenofon. Indirect, prin informaţiile culese, cu toţii aduceau servicii patriei lor. Păstrarea scrierilor greceşti se datoreşte şi perseverenţei limbii, care, cu toate vicisitudinile, nu a suferit nici o modificare substanţială, şi nici n-a fost înlocuită cu alta. Limba greacă s-a păstrat până-n zilele noastre, facilitând prin aceasta copierea, recopierea şi transmiterea peste generaţii a multor opere. De fapt, la aceasta i-au ajutat şi Arabii, prin traducerile făcute din operele clasice. Latina, în schimb, limba oficială a celui mai mare imperiu din lume, a dispărut şi popoarele au renunţat la ea, inclusiv biserica catolică în care se refugiase multe secole de-a rândul. Aceasta probează nu neapărat slăbiciunea celorlalte limbi, dar în mod clar tăria limbii greceşti.

Puţine monumente, temple şi foruri s-au păstrat în Dacia, căci majoritatea, ca în îndepărtatul Orient, erau din lemn, din pricina situaţiei geopolitice a ţării, iar cele de piatră au fost în bună parte distruse de Romani, după bunul lor obicei. Tainele civilizaţiei dacice se păstrează în tumuli sau movile în curs de scoatere la lumină şi în ruinele puse în evidenţă de săpă-

turile arheologice, organizate sistematic abia în ultimii treizeci de ani. Senzaţionalele descoperiri arheologice (peste două sute), săvârşite după ultimul război mondial, au schimbat cu desăvârşire faţa istorică a Daciei în secolul întâi anterior.

Ciocniri cu armata romană, în epoca de după Burebista, s-au produs mai mult la periferia „imperiului" şi s-au datorat unor „regi locali" din regiunile „autonome", în special în Oltenia şi Banat. Florus spunea că Dacii „trăiesc nedezlipiţi de munţi". De acolo, sub conducerea lui Cotyso, obişnuiau să coboare şi să pustiască ţinuturile vecine, ori de câte ori Dunărea era îngheţată de ger şi-şi unea malurile. Dacă, potrivit informaţiilor lui Jordanes şi ale lui Dio Chrisostomos, până la Decebal ar fi fost doar cinci regi ai regilor şi alţii nu sunt pomeniţi, acest Cotyso indicat de Florus nu poate fi decât un rege local, în fruntea uneia din cele cinci mari „provincii" dacice, probabil cea care cuprindea Banatul şi Oltenia. La fel şi urmaşul acestuia numit Dicomes. El a întreprins unele campanii împotriva Romanilor şi a intervenit în luptele dintre Antoniu şi Octavian, luând partea lui Antoniu. După ce Antoniu a fost înfrânt la Actium, la anul minus 31, o parte din Dacii care participaseră la bătălie, făcuţi prizonieri şi duşi la Roma, au fost constrânşi să lupte în amfiteatru ca gladiatori. Un Cotyso s-a amestecat în luptele dintre Octavian şi Antoniu. Mai abil, el a căutat o legătură mai strânsă cu Octavian, fiind gata să se căsătorească cu fiica sa, Iulia, iar acesta ar fi urmat să ia în căsătorie pe fata lui Cotyso. Când în anul minus 29 finanţele personale ale lui Cotyso au secătuit, poate din speculaţii eronate, interesul lui Octavian, ajuns la a doua sa tinereţe, a secătuit şi el, Romanul nevoind să aibă un socru scăpătat. Şi Cotyso şi-a schimbat, de altfel, sentimentele, căci în luptele de la Filipi, unde s-au înfruntat Octavian şi Antoniu contra lui Brutus şi Cassius, Cotyso a trecut de partea lui Brutus, hotărâre neinspirată, căci cei doi conjuraţi au fost înfrânţi şi obligaţi să se sinucidă. Cotyso a dat dovadă de suficientă supleţe şi a restabilit legăturile de bună vecinătate cu Romanii.

În această vreme, în Geţia Minor s-au ridicat unele căpetenii cu veleităţi autonomiste. Nu era un singur regişor, ci trei, un fel de prefecţi, duşmănindu-se între ei, fapt care a facilitat înaintarea Romanilor spre Gurile Dunării. La sud se afla regele Roles, cu baza la Durostorum. Devenise aliat al Romanilor şi l-a ajutat pe Crassus în războiul cu Bastarnii germanici, vreo doi ani de-a rândul, primind titlul de „prieten şi aliat al Romanilor". La centrul Geţiei Minor se afla Dapyx, cu sediul la Capidava. Proteja cetăţile Carsium şi Histria. În anul minus 28, în chip de cuceritor nechibzuit, s-a pregătit să atace „regatul" lui Roles. Acesta cere ajutor Romei şi Crassus nu stă pe gânduri. Intervine de îndată, îl asediază la el acasă, tăindu-i pofta de cuceriri. Prin *Centuria Infesta Abdita* găseşte cu bani un trădător, care deschide porţile cetăţii şi astfel o ocupă. Dapyx şi sfetnicii săi Geţi se sinu-

cid. Locuitorii cetăţii strâng ce pot şi laolaltă cu turmele lor se refugiază, după cum s-a mai spus, într-o peşteră imensă, poate cea numită azi Gura Dobrogei. Romanii închid intrarea şi-i scot încet-încet afară, cu fum usturător, ca pe viezuri, luându-le tot avutul.

Profitând de aceste împrejurări locale, Crassus pune mâna pe toată Geţia Minor. Al treilea regişor era Zyraxes, protector al cetăţilor Troesmis, Dinogeţia, Aegisus şi Buteridava. După cum povesteşte Dio Cassius, şi după el istoricul C. C. Giurescu, Zyraxis stătea cuminte la el acasă. Crassus însă căuta *casus belli* şi îl găseşte socotind că ar fi bine să ia el însuşi nişte steaguri pierdute de un general roman. Declara că ar fi auzit cum că ele se aflau în puternica cetate getă Genucla. Fără nici o înştiinţare, cum s-ar fi căzut să procedeze, ca om bine crescut cum se socotea, asediază cetatea din toate părţile, chiar şi pe Dunăre, şi o ia fără s-o mai părăsească. Prada la care râvnea marele Crassus i-a scăpat însă, căci Zyraxes a fugit cu tezaurul „ţării" peste Dunăre, în Geţia Major, iar acest teritoriu era bine apărat de Geţi.

Comosicus. Niciodată nu va fi suficient de preamărit Deceneu pentru ceea ce a făcut el pentru poporul Dacilor, întocmai ca Moise pentru Evrei şi Pericle pentru Greci. El s-a priceput să aleagă şi să formeze bărbaţi de stat, iar printre aceştia, pe urmaşul său, Comosicus, despre care Jordanes spune: „Iar după ce Deceneu a murit, (Dacii) l-au avut în aproape aceiaşi veneraţie pe Comosicus, deoarece acesta nu era mai prejos în iscusinţă. El era socotit, datorită priceperii sale, şi rege pentru dânşii, şi Mare Preot, şi judeca poporul ca judecător suprem".

Cu sau fără regişori, Comosicus a reuşit să domnească timp îndelugat şi să continue opera lui Deceneu. Dacii nu şi-au oprit incursiunile în sudul Dunării, dar Octavian devenit Augustus, n-a rămas indiferent la raidurile acestora în Moesia şi, în anii minus 12—10, a trimis armatele împotriva acestora, înfrângându-i şi împingându-i dincolo de fluviu. Ca măsură de protecţie, el a stabilit la Dunăre noi garnizoane. Prin anii 4—12 ai erei noastre, consulul Sextus Aelius Cato a reuşit să-i respingă şi să-i împrăştie pe Daci. Pentru o mai mare siguranţă în viitor, a strămutat din nordul în sudul Dunării cincizeci de mii de locuitori. Romanii au construit pe malul drept al fluviului, devenit oarecum o cale internaţională de navigaţie, cetăţi de apărare: Ratiaria, Oescus, Novae.

Ca Mare Preot, Comosicus a desfăşurat o intensă activitate pentru a menţine neştirbită autoritatea lui Zalmoxis şi practicarea virtuţilor. Din păcate, acestea nu sunt suficiente pentru a da tărie unei ţări, căci aspectul politic are însemnătatea sa şi acordarea autonomiei marilor provincii n-a avut efecte pozitive, ci mai degrabă negative. Aceasta încuraja şi mai mult Senatul Roman, determinându-l la presiuni tot mai puternice. Comosicus, îndeplinind funcţia de judecător suprem, distribuia dreptate şefilor şi supuşilor săi, destul de certăreţi în timpul din urmă. Unde nu ajungea cu legea,

intervenea simţul său de echitate şi cugeta în spiritul moralei lui Zalmoxis. Doctrina nemuririi sufletului dădea cadrul general al judecăţilor, căci ea presupunea recompensa fericirii postume pentru cei ce trăiseră respectând sacra lege. Religia şi Justiţia se îmbinau, iar ritmurile frenetice duceau la mistere şi exaltări, la explozii de fanatism şi nu odată chiar la sacrificii umane.

Hotarele diferitelor formaţiuni ale regilor daci deveniseră mai flexibile decât pe timpul lui Burebista. Nu avem suficiente date despre ce s-a petrecut în Câmpia Moldovei şi în Transnistria. Hotarele dinspre apus, din Pannonia, erau apărate cu dârzenie şi, în acest scop, s-au făcut o seamă de expediţii. Cu spiritul lor negustoresc, Romanii au găsit de cuviinţă mai târziu să „închirieze" un trib sarmatic, pe Iazigi, aşezându-i între Dunăre şi Tisa, ca un tampon împotriva Daciei. În felul acesta, ei protejau provincia Illyricum, împiedicând penetrarea eventuală a Dacilor spre nord-vestul Peninsulei Haemusului. Politica aceasta a fost adoptată de împăratul Tiberius, în jurul anului 20.

Sigur este că, în timpul domniei lui Comosicus, s-a pierdut regiunea stăpânită de Daci în sudul Dunării, între fluviu şi creasta munţilor Haemus. S-ar putea spune că ofensiva romană împotriva Dacilor a început în primul secol al erei noastre, căci în anul 4, urmărindu-i până dincolo de fluviu, consulul Sextus Aelius Catus a capturat populaţii întregi, le-a mutat şi a întărit populaţia getică din acest spaţiu. Prin strămutarea de populaţii, frontiera de sud a Daciei a slăbit. Trecând în anumite porţiuni chiar pe malul stâng, Romanii au reuşit să stabilească fortăreţe noi, punând piciorul chiar în Dacia de sud.

Pentru a ajunge în această poziţie înaintată, Romanii au fost ajutaţi de regii traci clientelari din Peninsula Haemus, Tracia şi Odrisia. Octavian Augustus a înscăunat în Tracia pe Cotys al IV-lea, care a domnit puţină vreme. La moartea sa, în locul fiului minor, s-a urcat pe tron unchiul acestuia, Rhoemetalces, în anul minus 16, deoarece el, care era de partea lui Antonius, l-a abandonat la timp, trecând de partea celui mai puternic. Împreună cu Romanii, Rhoemetalces — pe care Athenienii l-au cinstit cu titlul de „prim arhonte" — a înăbuşit o răscoală a Bessilor. În fruntea Bessilor se afla preotul Vologaises, care slujea pe Dionisie, şi a rezistat timp de trei ani în chip eroic, de la minus 13 la minus 10, într-o redută fortificată. După înfrângerea sa şi potolirea răscoalei trace împotriva lui Rhoemetalces, Romanii au restaurat vasalitatea Traciei, împărţind-o între cei doi fraţi, Rhoemetalces şi Rhascuporis. Mai târziu, în anul 7 al erei noastre, în Tracia domneşte Cotys al V-lea, cel ce stătuse sub tutela unchiului său, Rhoemetalces, şi un Rhascuporis. Cotys s-a distins prin moravurile sale blânde şi a fost numit de Strabo „Principele Sapeilor". Regiunea administrată de el era învecinată cetăţilor greceşti. O epigramă semnată de Antipatros, îl compară cu Jupiter, Marte şi Apollo. Ovidiu, în exilul său de la Tomis, în Geţia Mi-

nor ocupată de Romani, îl menţionează într-o poezie, cerându-i ajutorul şi descriindu-l ca pe un om cult şi poet distins. Ba chiar îl compară cu Orfeu.

Rhascuporis avea un caracter cu totul opus lui Cotys. Ambiţios şi feroce, a rămas prudent atâta vreme cât a domnit Augustus. Când a aflat de moartea primului împărat, a declanşat războiul. Colegul de domnie, Cotys, a ascultat ordinul împăratului Tiberiu, care le-a interzis Tracilor să recurgă la arme. Şi-a lăsat trupele la vatră, spre deosebire de Rhascuporis. Acesta l-a prins pe nepotul său în timpul unui ospăţ, l-a pus în lanţuri şi i-a scris împăratului Tiberiu că s-a înscăunat în regatul lui Cotys, motivând că acesta ar fi conjurat împotriva Romanilor. Chemat la Roma, să se justifice, el s-a grăbit să-l ucidă pe Cotys, lansând zvonul că acesta şi-ar fi dat el însuşi moartea. Atunci, Tiberiu a trimis un ofiţer, care, prin şiretenie, l-a capturat pe Rhascuporis. Adus la Roma, în faţa Senatului, a fost acuzat de văduva lui Cotys şi condamnat la exil în Alexandria. Aici, pentru noi delicte, a fost ucis.

În anul 19, Tracia era împărţită între fiul lui Rhascuporis, numit Rhoemetalces, cu nimic amestecat în crimele tatăului său, şi între fiii minori ai lui Cotys. În numele acestora guverna tutorele roman Trebonius Rufus. Tracii n-au fost prea mulţumiţi de aceşti regi şi s-au răsculat. Caligula i-a potolit şi l-a făcut pe Cotys rege al Armeniei Mici, lăsându-l în Tracia numai pe Rhoemetalces. Acesta, după douăzeci şi opt de ani de domnie, a fost ucis de propria sa soţie, după cum relatează cronica lui Eusebios. Tracii s-au revoltat din nou, dar împăratul Claudius i-a supus, transformând Tracia în provincie romană, cu capitala la Perinth, în Propontida.

Ameninţările la frontiere, declanşarea primelor acţiuni de ocupare şi strămutare a populaţiei dacice, de întărire cu noi trupe a limesului roman din sudul Dunării, sfărâmă vechea unitate a lumii traco-getodace şi creează noi pericole.

Scorilo. Reluând relatarea lui Jordanes din *Getica* observăm că, după ce Comosicus „a lăsat cele omeneşti, a venit la domnie Scoryllos, regele Geţilor, şi timp de patruzeci de ani a stăpânit peste neamurile lui în Dacia. Vorbesc despre Dacia cea veche... Această ţară, aşezată în faţa Moesiei, peste Dunăre, e încinsă de cununa munţilor, având doar două intrări: una pe la Boutae, cealaltă pe la Tapae". În textul latin, numele lui Scoryllos apare sub forma de Coryllus, după cum îl aflăm la scriitorul Frontinus, dar aceasta este numai o chestiune de grafie şi de pronunţare, de fapt fiind vorba de unul şi acelaşi rege. Acest rege este negreşit originar din părţile locului şi e geto-dac.

Despre Scorilo, scriitorul Frontinus adaugă următoarele: „Scorylo, şeful Dacilor, deşi ştia că poporul roman e sfâşiat de luptele civile, nu credea totuşi prudent să încerce un atac, pentru că îşi dădea seama că un război extern ar fi adus din nou unirea între cetăţenii certaţi şi de aceea, pentru a-i convinge şi pe ai săi, a pus doi câini să se mănânce între ei, şi când erau

în focul bătăliei, le-au arătat un lup, pe care îndată, lăsând furia dintre ei, câinii s-au și aruncat; și așa a putut, cu această pildă, să împiedice... năvala împotriva Romanilor". Prin această pildă vie, regele Scorilo a dovedit două lucruri: că un război la frontiera Daciei ar fi fost util Romanilor și ar fi dăunat tuturor Dacilor, deoarece prin aceasta s-ar fi suspendat războiul civil. Apoi, ar fi contribuit la unirea tuturor forțelor Romane, care s-ar fi năpustit asupra adversarilor externi. Pilda a servit și pentru a arăta necesitatea unirii Dacilor între ei, în fața pericolului comun, lăsând deoparte eventuale neînțelegeri și conflicte locale. Faptul că Scorilo a domnit patruzeci de ani, după cum declară Dio Cassius și o relatează Jordanes, înseamnă că probleme grave pe plan interior nu se puseseră. În schimb, multe noi evenimente se petreceau în răstimp în spațiul tracic, deoarece Romanii pacificau pe de o parte Peninsula Haemusului, dar, concomitent cu aceasta, pregăteau operațiunile împotriva Daciei, care aveau să dureze un secol.

Scorilo se afla la cârma statului dac către anul 28, pe când la Roma era împărat Tiberiu, fiul adoptiv al lui Augustus. Priceput general, s-a bucurat de două triumfuri. Ca împărat, voia să mențină pacea, s-a ocupat de construirea multor opere publice, și a intervenit numai când s-a văzut nevoit să domolească, cu trupele sale, unele răscoale ce se nășteau, în chip firesc, în acest imens imperiu. El a avut de-a face cu Illirii din Dalmația, precum și cu Traco-Illirii din Pannonia. În timpul lui Scorilo nu se poate preciza în ce măsură s-a exercitat stăpânirea dacă între Tisa și Dunăre și dacă Iazigii (închiriați de Romani pentru apărarea Illyricumului) și unele triburi germanice nu au stăvilit la Tisa puterea dacică.

Tot în timpul domniei lui Scorilo, la Roma s-a urcat în tron urmașul lui Tiberiu, Caligula. Vrând să fie monarh absolut, Caligula a săvârșit numeroase greșeli, deoarece era incapabil și aceasta l-a condus la moarte, la vârsta de numai douăzeci și nouă de ani. În anii lui Scorilo, tronul Romei a fost ocupat de împăratul Claudius, om slab de înger și timorat de comportarea și sfârșitul lui Caligula, care fusese asasinat. Urmând politica lui August, de respect a legalității și de constructor al unor mari edificii publice, a extins hotarele imperiului anexând Mauritania, Iudeea și Tracia (care a devenit astfel, la anul 46, provincie romană) și a participat la o expediție în Britannia. Claudius a acordat cetățenia romană diferitelor popoare din provincii, această operă fiind pozitivă din punctul de vedere al interesului public. Nenorocos în viața de familie, împăratul s-a lăsat ținut sub papucul Messalinei, model de imoralitate. Până la urmă, a fost nevoit să o supună unei judecăți și s-o ucidă. Apoi, Claudius s-a căsătorit cu altă poamă bună numită Agrippina, care l-a constrâns să-l adopte pe fiul ei, Neron, ca succesor al imperiului, alungându-l pe propriul său fiu avut cu Messalina. Bineînțeles, la rândul său, Neron a avut grijă să-l ucidă, ca și pe binefăcătoarea sa mamă, Agrippina. Onorurile divine care i s-au acordat după

moarte lui Claudius au fost luate în derâdere de Seneca, în satira intitulată *„Apoteoza dovleacului"*.

Contacte cu Scorilo, din pricina bogatei sale vieţi sentimentale, n-a avut nici Claudius. Totuşi, în timpul său şi al lui Nero Romanii au continuat să slăbească puterea Geţilor, prin mutarea unui mare număr de oameni de la nordul la sudul Dunării. Aceasta înseamnă că Romanii făcuseră alte incursiuni, preluând populaţia din apropierea frontierelor şi târând-o la sud, pentru a coloniza aceste teritorii. Prin anii 52–53, a fost numit guvernator al Moesiei, Plautius Silvanus Aelianus. Acesta a întreprins o campanie împotriva Sarmaţilor, în nordul Dunării, şi după ce i-a bătut, a reuşit să impună autoritatea romană asupra cetăţii Tyras, la limanul Nistrului. Cu acest prilej s-a pus o inscripţie în cinstea generalului roman, arătând situaţia politică din Moldova şi Transnistria, precum şi greutăţile întâmpinate de stăpânirea romană în aceste locuri. Iată conţinutul inscripţiei:

„A mutat mai mult de o sută de mii de transdanubieni cu femeile, copiii, principii ori regii lor, dincoace de fluviu, spre a plăti tribut. A înăbuşit o mişcare a Sarmaţilor, chiar de la începutul ei, deşi trimisese o mare parte a armatei la expediţia din Armenia. A adus regi până atunci necunoscuţi ori duşmani ai poporului roman pe malul Dunării, pe care îi păzea, spre a-i pune să se închine steagurilor romane. A trimis înapoi regilor Bastarnilor şi Roxolanilor pe fiii lor prinşi ori luaţi înapoi de la duşmanii lor, iar regilor Dacilor pe fraţii lor. De la unul dintre dânşii a luat în schimb ostateci. Astfel a statornicit el pacea provinciei şi a lărgit hotarele ei. A făcut apoi şi pe regele Scyţilor să ridice asediul cetăţii Chersones, care e dincolo de Borysthenes. Cel dintâi ca guvernator al Moesiei a uşurat lipsa de pâine a poporului roman, trimiţând mari cantităţi de grâu din această provincie".

Aelianus a dus o politică consecventă de întărire a liniei Dunării, dar şi de extindere a stăpânirii romane pe ţărmul de nord al Mării Negre. Chiar după moartea lui Claudius, Aelianus a continuat să ducă o politică de întărire a stăpânirii romane pe linia Dunării şi la nord de gurile fluviului. Faptul că, după anul 56, locuitorii Tyrasului au adoptat o nouă cronologie, care marchează începutul stăpânirii romane în aceste locuri, ne arată că Aelianus transformase cetatea de la limanul Nistrului în pivotul politicii sale în aceste locuri. De la limanul Nistrului, el şi-a întins stăpânirea la Olbia, iar Chersonesul a fost inclus şi el în sfera de influenţă romană. Pentru o mai bună protecţie a cuceririlor din sudul Moldovei, Aelianus a ridicat un val de pământ, care pleacă de la Poiana-Siret, trece pe lângă Tecuci şi ajunge la Cetatea Albă.

Aceste evenimente se petreceau în jurul anilor 54, când Claudius murea otrăvit de soţia sa, Agrippina, şi se urca pe tron fiul ei adoptiv, Neron. Avea numai şaptesprezece ani şi nu se putea să renunţe la numele răsunătoare ale predecesorilor săi, aşa că a devenit din Lucius Domitius Enobarbo, Clau-

dius Caesar Drusus Germanicus Nerone. I-a avut ca maeştri pe filosoful Lucius Aenneus Seneca, venit din Spania, stabilit la Roma, şi pe Afranius Burrus. Luase în căsătorie cu un an înainte pe Octavia, fata împăratului Claudius, pe care avea apoi s-o înlocuiască cu Poppeia, arătoasa soţie a unui prieten. În anul 55, şi-a ucis fratele vitreg, pe Britanicus, fiul împăratului Claudius şi în anul 56, pe propria sa mamă, Agrippina. În politica internaţională, Neron a avut succes cu unele războaie biruitoare, atât în Orient, cât şi în Occident. Între miniştrii săi i-a avut pe foştii maeştri, Burrus şi Seneca, dar, cunoscându-şi prea bine elevul, aceştia s-au retras la un moment dat din prudenţă. În 64 a incendiat Roma (după cercetări recente, se pare că n-ar fi rămas în Roma, pregătind un alibi inatacabil), pentru a înlesni urbanizarea şi sistematizarea oraşului, şi a dat vina pe creştini. A pus mare pasiune în prigoana contra creştinilor şi, în timpul lor, a murit şi Saul, devenit apoi Sfântul Pavel. Iubitor al artelor, Neron a compus şi poezii. Aprecia cultura grecească şi, ca o atenţie, a declarat printr-un decret libertatea Greciei, unde tot el a iniţiat tăierea Canalului de Corinth, deoarece tranzitul corăbiilor se făcea pe uscat, pe travers, cu ajutorul boilor. Nemaifiind suportat de nimeni pentru absolutismul şi cruzimea sa, i s-au pregătit două conjuraţii, dar a scăpat de ele. O rebeliune la anul 68, începută în Galia, şi trădarea pentru bani a şefului poliţiei sale, Tigellinus, i-au grăbit sfârşitul. Neron s-a refugiat în vila lui de la Roma, dând ordin unui libert ca să-l ucidă.

În timpul domniei sale, presiunea romană asupra frontierelor dacice s-a menţinut constantă. La fel se menţinea şi reacţiunea Dacilor, de cealaltă parte. Li se alăturaseră şi Sarmaţii. Profitând de momentele de slăbiciune ale imperiului, fie prin luptele civile, fie datorită deplasării trupelor romane în alte părţi, spre a înăbuşi răscoale sau atacuri, Dacii şi Sarmaţii au luat şi ei ofensiva, năpustindu-se asupra provinciei din sudul fluviului, pentru a zădărnici acele opere clădite cu atâta tenacitate de împăraţii romani, în Peninsula Haemusului. O incursiune făcută în iarna anilor 67—68, pe când Dunărea era îngheţată, s-a soldat cu nimicirea a două cohorte romane.

După moartea lui Scorilo, se pare că a urmat ca rege Diurpaneus, de alţii numit şi Duras, deşi la vârsta lui înaintată duritatea numelui era mai mult un eufemism, o dorinţă sau un fel de a spune.

Diurpaneus. Reluând cartea de început a istoriei Daciei, scrisă de Jordanes, citim despre atacarea Moesiei de către Geto-Daci, pe vremea când la Roma domnea împăratul Domiţian. Jordanes precizează, cu această ocazie, că guvernator al provinciei Moesia era, pe atunci, Oppius Sabinus. Dincolo de Dunăre, rege al Dacilor era Dorpaneus, altă formulă dată numelui lui, câtă vreme denumirea de Diurpaneus era folosită de scriitorul Orosius în *Historia adversum paganos*. Dio Cassius îl numeşte Duras. El şi-a început

domnia pe la anul 68, după succesele Dacilor în sudul Dunării, dar prea bine ştia că această înfrângere romană nu putea să rămână fără urmări.

După moartea lui Neron, în anul 68, au început noi tulburări în imperiu şi lupte fratricide, care i-au ocupat pe Romani mai mult decât problemele de frontieră. Urmaş al lui Neron a fost proclamat generalul Galba, la vârsta de şaptezeci şi trei de ani, de către trupele sale din Spania, în luna iunie. Nedând nici decoraţii, nici premii în bani soldaţilor pentru curajul de a-l înscăuna, aceştia s-au revoltat şi l-au ucis, la Idele lui Ianuarie, în anul 69, instigaţi de Oton, pe care Galba refuzase să-l adopte ca fiu.

Pretorienii de la Roma l-au aclamat atunci ca împărat pe însuşi asasinul lui Galba, care a devenit Oton, în ianuarie 69. Paralel cu această numire, legiunile din Germania l-au proclamat împărat pe Vitellius (preferând să facă închinare unui „Vitellius" de aur, decât unui „Oton" ce se traduce prin bronz) şi s-au îndreptat spre Roma, pentru a-l înscăuna pe generalul lor. Atunci, Oton a luat măsuri împotriva rivalului, înfruntându-l pe fluviul Pad, unde însă, a fost înfrânt. Părăsind câmpul de bătălie de la Bedriacum, nu i-a mai rămas altceva de făcut decât să se sinucidă, ca şi prietenul său Neron, cu un an înainte. Amândoi fuseseră tovarăşi de pahar. Chefurile lor mergeau destul de departe şi, într-o noapte, Neron a aflat-o alături pe opulenta Poppea Sabina, soţia amicului său. Ea îşi merita numele deoarece avea grijă, a doua zi după banchete, să-i prefacă în sugaci şi să-i treacă pe mahmurii cheflii la cura de lapte. Pe neaşteptate, Neron avea să descopere în prietenul său vocaţii şi talente nebănuite de diplomat şi să-l trimită ca ministru-legat în Lusitania (Portugalia de azi), spre a nu fi deranjat în opulentele-i preocupări sentimentale.

Învingător, Vitellius a devenit stăpânul Romei, dar fiind prea crud şi prea iubitor de arginţi, armatele din Orient, din Siria şi Palestina, s-au răsculat împotriva închinătorului la viţelul de aur şi, în vara anului 69, l-au proclamat împărat pe Vespasian. Pentru el s-au declarat şi oştile din Illiria, Spania şi Britannia. Legiunile de la Dunăre ale lui Antonius Primus s-au alăturat şi ele lui Vespasian şi, bătându-se cu legiunile lui Vitellius, l-au învins la Cremona şi, luând Roma, l-au pus pe fugă. Prins şi ucis, Vitellius n-a apucat să împlinească un an de domnie.

Noul împărat, Titus Flavius Vespasianus, a devenit extrem de popular, graţie completării unor utile servicii publice. Născut la Rieti în anul 9, dintr-o familie modestă, a făcut carieră politică şi militară ca tribun în Tracia, ca questor în Creta şi Cirenaica, apoi ca edil, praetor şi senator. După ce-a participat la expediţii în Britannia, a ajuns proconsul în Africa, iar în anul 66 a primit comanda războiului împotriva Iudeii, pe care a cucerit-o. Devenind împărat, Vespasian l-a lăsat în locul său în Iudeea pe Titus, care a încheiat războiul şi a distrus Ierusalimul şi Templul evreiesc, din care n-a mai rămas decât Zidul Plângerii. Pentru a da un nou suflu de viaţă imperiului, Vespasian a determinat Senatul să specifice printr-o lege drepturile şi funcţiunile împă-

ratului şi a reformat complet finanţele statului, stabilind criterii de severe economii şi impunând taxe destul de grele. Mai mult decât atât, a reparat templele şi a repus la loc de cinste cultele religioase. În construirea de edificii publice, Vespasian i-a depăşit pe precedesorii săi, ridicând Amfiteatrul Flavian, cunoscut mai bine sub numele de Coloseu, care domină şi azi centrul Romei. Pentru folosirea serviciilor publice a impus taxe potrivite, iar la obiecţia lui Titus, că pentru unele treburi mici, dar urgente, n-ar fi fost cazul să se perceapă taxe, el i-a răspuns: „Fiule, banii nu au miros!"

În toamna anului 69, în timpul luptelor dintre Vespasian şi Vitellius, legiunile din Moesia au fost chemate în Italia, lăsând descoperită provincia. Atunci, Dacii şi Sarmaţii, profitând de anarhia romană, au trecut Dunărea şi au distrus armata comandată de Pompeius Agrippa, care cade în luptă. În momentul în care Dacii se pregăteau să atace lagărele de pe malul drept al fluviului, Vespasian, învingător al lui Vitellius, trimite în grabă trupe, între care şi Legiunea a VI-a. După lupte grele şi îndelungate, generalul Rubrius Gallus reuşeşte să-i respingă pe Daci şi pe Sarmaţi. În felul acesta, domnia lui Diurpaneus şi a lui Vespasian se situiază sub o zodie fierbinte. Nu numai atât, dar pentru mai multă siguranţă a posesiunilor romane, se crează o flotă, Classis Flavia Moesica, pentru a realiza o mai strânsă şi mai lesnicioasă legătură între cetăţile romane de-a lungul fluviului. Sunt aduse alte trupe, semn că împăraţii intenţionau să treacă de la atitudinea de aşteptare de până atunci, la o ofensivă de mare amploare împotriva Daciei. Conştienţi de pericolul pregătirilor romane, Dacii îşi consolidează, la rândul lor, şi îşi amplifică punctele fortificate şi, în special, ansamblul întăriturilor din Munţii Orăştiei. Regii daci, în faţa expansiunii roamne, îşi dau seama de necesitatea unirii tuturor forţelor, ca pe vremea lui Burebista.

O vreme, tensiunea armată a rămas constantă, ca într-un război rece, fiecare privindu-şi adversarul de pe poziţiile sale. Aveau să treacă aproape zece ani de domnie a lui Vespasian, ani de muncă asiduă din partea lui pentru structurarea imperiului. Temperamentul său activ şi laborios nu l-a lăsat liniştit nici o clipă. Chiar pe patul de moarte fiind, voia să fie la înălţime şi, învingîndu-şi slăbiciunea a încercat să se ridice spunând celor din jur: „Un împărat trebuie să moară în picioare". Se vede că medicii îl preveniseră că, la infarct, sculatul la verticală duce la moarte sigură.

În anul 79, întrucât obţinuse dinainte titlul de imperator din partea trupelor, a urmat în mod natural la tron Titus. Vespasian confirmase acest titlu de „imperator designatus", numindu-l şi prefect al pretoriului (de unde veneau toate surprizele în ultima vreme) şi coleg la consulat. Om prudent, Titus avea să numească de îndată prefect al pretoriului pe fratele său, Domiţian. Cariera lui Titus începuse în Germania şi Britannia, ca tribun militar. În timpul revoltei evreieşti, s-a distins prin duritatea represiunilor. După bătăliile de la Jaffa (anul 67) şi apoi din Iotapata, a încheiat ostilităţile prin cucerirea întregii

Iudei şi ocuparea Ierusalimului (anul 70). Dacă Evreii n-au reuşit să-l înfrângă în război, în schimb l-au cucerit pe plan sentimental, prin principesa Berenice. Senatul şi poporul au protestat, dându-şi prea bine seama ce efecte dăunătoare pot genera astfel de încurcături sentimentale şi, ca atare, Titus a fost nevoit să o îndepărteze. El a urmat politica tatălui său, de înţelegere cu Senatul, de organizare a justiţiei, făcând-o mai blândă şi renunţând să mai semneze sentinţe de condamnare la moarte. S-a distins şi ca mare constructor, sub el încheindu-se lucrările Coloseului, alăturea de care şi-a durat un arc, în amintirea victoriei din Iudeea. În scurta sa domnie de doi ani, s-au petrecut multe calamităţi naturale, ca erupţia Vezuviului (în anul 79), care a îngropat sub cenuşă oraşele Herculanum, Pompei şi Stabia, epidemia de ciumă şi marele incendiu al Romei (anul 80). Titus a extins frontierele imperiului, cucerind Britannia, şi l-a înfrânt pe uzurpatorul Terentius Maximus, în Asia Mică.

La moartea fiecărui împărat, petrecându-se certuri pentru domnie, Diurpaneus urmărea cu atenţie evenimentele şi, mai mult ca oricând, era preocupat de succesiunea lui Titus. Familia Flavilor s-a arătat însă înţeleaptă, şi atâta vreme cât prefectul pretoriului era Domiţian, iar trupele din provincie stăteau liniştite, nu s-a gândit să tulbure apele. Al doilea fiu al lui Vespasian, Titus Flavius Domitianus, a urmat la conducerea Statului Roman, arătându-se la început plin de respect pentru instituţiile făurite de tatăl său şi încercând să le redea strălucirea de odinioară. S-a ocupat de agricultură şi de reorganizarea armatei, precum şi de restabilirea bunelor moravuri. După trei ani de domnie, a devenit mai dur şi a trecut la persecuţii împotriva senatorilor, creştinilor şi Evreilor neastâmpăraţi şi în număr destul de mare la Roma, sprânjindu-i şi pe vorbăreţii filosofi şi matematicieni. Toată această operă de curăţire internă o socotea utilă, în vederea războaielor pregătite împotriva Quazilor şi a Marcomanilor, încununate de succes, şi aşa a izbutit să lărgească hotarele imperiului până la Main.

Atacul lui Diurpaneus. Pe când Domiţian era prins în Germania şi, după un răgaz de aproape cincisprezece ani, a izbucnit iarăşi un conflict în Dacia, de data aceasta din iniţiativa lui Diurpaneus, care, fiind la sfârşitul domniei, nu voia să se lipsească de o ultimă biruinţă militară. Motivarea acestei acţiuni era însă de altă natură. Ştiindu-l lipsit de bani pe Domiţian, din pricina reorganizării armatei şi a războiului din Germania, îi era teamă că acesta se va îndrepta pe neaşteptate împotriva bogatei Dacia, care, cu aurul ce-l scotea din munţi şi cu exporturile, acumulase destule „devize". De aceea, era mai bine să prevină o astfel de alternativă. A început prin a denunţa tratatul încheiat prin alţi împăraţi cu Imperiul Roman. Considerându-se eliberat de obligaţii, a pornit cu oştile împotriva fortăreţelor romane. Tot Jordanes ne descrie şi acest război din anii 84—85 :

„Pe când domnea împăratul Domiţian, de teama lăcomiei acestuia, Geţii desfăcură alianţa pe care o încheiaseră odinioară cu alţi împăraţi şi începură

să devasteze malul Dunării, stăpânit de multă vreme de Imperiul Roman, nimicind armatele (romane) şi pe comandanţii lor. În fruntea acestei provincii (Moesia) era pe atunci, după Agrippa, Oppius Sabinus, iar la Geţi domnia o avea Dorpaneus. Dându-se lupta, Romanii au fost învinşi. Lui Oppius Sabinus i s-a tăiat capul, iar Geţii, năvălind asupra multor castre şi oraşe, cu prădat ţinuturile ce atârnau de imperiu".

Campania care a pus în cumpănă stăpânirea romană din sudul Dunării se pare că nu a fost condusă de bătrânul Diurpaneus, ci, după părerea unor istorici, de nepotul său, tânărul şi priceputul Decebal.

Pe lângă pierderile în oameni şi materiale înregistrate de Romani, noua situaţie creată în urma acestei înfrângeri era foarte primejdioasă pentru starea de spirit în imperiu, deoarece biruinţa Dacilor putea să fie semnalul care să ducă la răscoala popoarelor supuse din sudul Dunării. Gravitatea situaţiei a reclamat prezenţa împăratului însuşi în aceste teritorii. Domiţian a părăsit Roma şi s-a instalat la Naissus. O primă măsură de ordin administrativ-militar a fost reorganizarea provinciei Moesia. Ea se întindea din sudul Banatului, din Dardania de altă dată, până în Getia Minor şi, deci, era greu de apărat. De aceea a divizat-o în două, în Moesia Superior şi Moesia Inferior, despărţite de rîul Ciabrus. În ceea ce priveşte comportamentul împăratului Domiţian, nu se pot spune lucruri meritorii. El nu vădea mari preocupări, după cum povesteşte Dio Cassius, pentru arta armelor:

„Domiţian a pornit cu oaste împotriva Dacilor, dar puţin îi păsa de război. El a zăbovit într-un oraş din Moesia şi s-a dedat pradă desfrâului, precum îi era obiceiul. Într-adevăr, nu numai că nu era în stare să îndure osteneli şi era fără curaj, dar s-a arătat cu totul lipsit de frâu şi de ruşine faţă de femei şi de bărbaţii tineri".

Nu este exclus ca această activitate nocturnă a lui Domiţian, pe care toţi împăraţii, generalii şi trupele lor, o exercitau când puteau şi cât puteau, să fi fost o critică şi o justificare pentru înfrângerea suferită, care acoperea de ruşine oştile celui mai mare imperiu din lume. Fapt este că Domiţian n-a reuşit să-i înfrângă pe Daci, deşi venise destul de pregătit. Mai mult decât atât, pentru a face faţă rezistenţei Dacilor, împăratul s-a decis să prelungească operaţiunile militare şi în cele din urmă să numească în postul de comandă pe Cornelius Fuscus, prefectul pretoriului. Fuscus organizează un nou atac şi, cu multe greutăţi, reuşeşte să-i împingă pe Daci peste Dunăre. Mai mult chiar, Domiţian decide ca Romanii să dezlănţuie o nouă mare ofensivă şi să pătrundă pe teritoriul dacic. În acest scop, el concentrează trupe, pregăteşte o nouă flotă pe Dunăre, construieşte arme şi tot ce era necesar pentru un război urmat în mod hotărât de biruinţă. Mult aşteptata ofensivă romană se desfăşoară acum în faţa Daciei. Vechea primejdie, care dăinuia de zeci de ani, se dezlănţuie în toată amploarea. Astfel se încheie anul 86, când Diurpaneus, dându-şi seama

că bătrânețea și sănătatea nu-l vor ajuta să facă față marii invazii, cedează tronul lui Decebal, nepotul său, după optsprezece ani de domnie.

Epoca lui Burebista și a urmașilor săi reprezintă un secol glorios, în care Tracii din nordul Dunării, numiți și Daci, și Geți, au fost reuniți într-o mare uniune, sub comanda unei singure puteri centrale. Concentrarea de putere inițială, din timpul lui Dromichete, contemporanul în parte al lui Alexandru cel Mare, s-a realizat în forma sa deplină și a dăinuit până la Decebal.

Din cele trei mari centre de putere politică, economică și militară — Pella, Sarmizegetusa, Roma — cel dintâi căzuse demult. Două din ele rămăseseră în picioare și așteptau o confruntare, pentru hegemonia uneia și integrarea celeilalte. Ceasul confruntării hotărâtoare se apropia și războaiele lui Decebal aveau să decidă soarta statului dac. Romanii vedeau în Dacia supremul pericol pentru întinsul lor imperiu, căci flacăra odată aprinsă aici s-ar fi extins și asupra întregului spațiu tracic dominat de Italici.

Neliniștea cuprinsese Roma și drasticele îndemnuri de altă dată ale lui Cato prindeau acum alte forme : *Daciam delendam esse !*

9.

EPOPEEA DACIEI – CONFRUNTAREA CU ROMA

Decebal. Sunt vremuri de opreliște. Incursiunea din anul 85 în Moesia, hotărâtă de regele Diurpaneus (Duras), pentru a zădărnici crearea și menținerea bazelor militare romane, a dat rezultate mai mari decât s-ar fi așteptat Dacii. Nimeni n-ar fi bănuit că avea să cadă întreaga oștire romană din această provincie militară, condusă de guvernatorul Oppius Sabinus. În iureșul bătăliei, deciziile nu sunt luate întotdeauna doar de căpeteniile oștilor. Nu numai ofițeri, dar chiar și grade inferioare, soldații de rând vroiau să-și arate bravura și să se prezinte în fața căpeteniilor lor cu un trofeu oarecare. Unul dintre aceste trofee a fost însuși capul generalului Oppius Sabinus.

Înfrângerea Romanilor a fost cruntă și vestea a zburat la Roma cu viteza fulgerului. Soldații romani au început să fie bântuiți de spaimă, ceea ce era extrem de periculos pentru moralul celorlalte armate. Era de așteptat ca lucrurile să nu se oprească aici. În aceste împrejurări, înșiși Dacii se preocupau de urmările posibile ale victoriei lor. De aceea, în loc ca regele Diurpaneus să se gândească la un triumf, după moda generalilor romani, el și-a făcut un examen de conștiință și și-a spus că, la vârsta înaintată la care ajunsese, după optsprezece ani de domnie, îi va fi greu să mai facă față altor confruntări de acest fel. Romanii realizaseră cu multă abilitate „încercuirea politică și militară" a Daciei, căci, în vest, Iazigii și Marcomanii aflați în solda imperiului, au devenit apoi aliații Romei. În răsărit, Geția Minor era în întregime în mâinile Romanilor iar în nordul Pontului Euxin, regatul bosporan îl stăpâneau tot ei, moștenindu-l după eliminarea lui Mitridate Eupator. Dacii erau conștienți de greaua lor situație și de aceea regele Diurpaneus a socotit că sosise momentul să cedeze tronul unui rege tânăr, dotat cu calități politice, diplomatice și îndeosebi militare. Acesta era Decebal, nepotul său.

Vremurile tulburi n-au îngăduit, la sfârșitul anului 86, ca succesiunea la tron să fie însoțită de manifestări și serbări fastuoase. Probabil că au existat

ceremonii simple, ca cele ce se fac pe câmpul de luptă, când comanda se trece unui alt şef militar. Nu este exclus ca însăşi armata să-l fi aclamat, după moda romană, căci comunicările în tot spaţiul tracic erau intense şi obiceiurile treceau lesne dintr-o tabără în alta. Armata romană obişnuia să aclame şi să hotărască asupra noilor imperatori, uneori chiar pe câmpul de bătălie, unde virtuţile acestora erau judecate cu severitate. Frontierele fiind permeabile, obişnuinţele se împrumutau. Desigur, Marele Sfat al ţării se întrunise la Sarmizegetusa, aducând mulţumirile cuvenite lui Diurpaneus, pentru că fusese un rege bun şi, în timpul său, nu se manifestaseră rebeliuni şi sciziuni de seamă. Dimpotrivă, curajul arătat la o vârstă înaintată, într-un război preventiv, după cum o cereau circumstanţele politice şi momentul, i-au creat o aureolă binemeritată. Asupra investiturii şi proclamării noului „rege al regilor Daci" n-au fost discuţii, adunarea nobililor votându-l în unanimitate. Era eroul zilei, întors victorios de pe câmpul de luptă, ca general al oştilor dace. Nimeni altul mai bine ca dânsul nu putea să devină urmaşul regelui Diurpaneus, cu atât mai mult cu cât Decebal era principe moştenitor. În tradiţia traco-dacică, regele era ales pe viaţă şi nu întotdeauna fiul celui precedent putea (sau trebuia) să fie ales succesor. El însă avea merite personale, dovedite în luptă, chiar în preajma succesiunii atât de bine chibzuite de unchiul său. N-a avut şi nu era cazul să se vorbească despre alţi candidaţi la suprema comandă a regatului, care se restrângea tot mai mult sub încleştarea romană.

Figură alesă de nobil dac, din cea mai autentică seminţie, statornicită în Cetatea Zeilor din timpuri străvechi, cetate naturală apărată de trei porţi — Porţile de Fier ale Dunării, Poarta Orientală dintre Domaşnea şi Teregova şi Poarta de Fier a Transilvaniei, la o sută de mile de actuala Sarmizegetusa-Ulpia Traiană —, Decebal poate fi socotit drept figură tipică a dacului. Viguros la trup şi la minte, trăsăturile lui trădau voinţa şi marcau atitudinile şi gesturile sale. Era antrenat în exerciţii militare, dar şi în munci campestre, care reprezentau gimnastica Dacilor pe tot întinsul ţării, chiar şi a celor destinaţi ocupaţiilor alese. Acest obicei derivă din strânsa legătură ce exista cu pământul sacru, dătător de belşug. Chipul lui Decebal era oglinda sufletului său. Aşa cum ne-a rămas dăltuit în piatră, el arată o frunte înaltă, luminoasă (deşi în parte acoperită de boneta traco-frigiană), caracteristică a celor dotaţi cu o minte bogată, capabilă de activităţi intense. Nasul drept, prelungind linia frunţii, desfăşura la bază două arcade cu sprâncene bine marcate, stufoase, ascunzând ochii din care ţâşneau priviri fulgerătoare. Coada ochilor se prelungea într-o dâră de zâmbet abia ghicit, completând tăietura gurii, într-o deplină armonie. Pometii obrajilor marcaţi, faţa suptă, fălcile puternice şi expresive, se încheiau într-o bărbie alungită, trădând hotărâre nezdruncinată. Chipul regelui se cerea îmbrăcat într-o barbă scurtă, potrivită şi îngrijită, pentru a nu stânjeni proporţiile şi echilibrul figurii. Avea înfăţişarea omului obişnuit să comande, dotat însă şi cu calităţile diplomatului care ştie să vadă

şi să întrevadă chiar dincolo de orizont, dincolo de ceea ce i se prezintă în faţa ochilor. Un om care păstrează rezervele utile şi prudenţa necesară, acordând încredere interlocutorului, atâta câtă era potrivită momentului. Excesul, după concepţia lui, nu era îngăduit unui comandant, iar el nu voia şi nici nu se expunea vreodată riscurilor inutile. Atitudinea rezervată era garanţia primă a personalităţii sale. Observator al tuturor detaliilor, poate lăsând uneori impresia nebăgării de seamă, nu-i scăpa nimic şi cugeta necontenit chiar şi asupra lucrurilor neînsemnate. Iscusit în acţiuni, el le pregătea şi sub forma unor jocuri de încercare, provocând reacţii, spre a fi astfel sprijinit în înţelegerea şi conducerea unor momente strategice. De altfel, portretul său moral este schiţat cu un sentiment admirativ tocmai de un scriitor latin, Dio Cassius, care spune :

„Era priceput în ale războiului şi iscusit la faptă ; ştiind când să năvălească şi când să se retragă, meşter în a întinde curse, viteaz în luptă, priceput a se folosi cu dibăcie de o victorie şi de a scăpa cu bine dintr-o înfrângere ; pentru care lucru el a fost mult timp pentru Romani un potrivnic de temut".

Toţi cei ce au vorbit despre Decebal au scos în evidenţă această capacitate de a utiliza oamenii, diplomaţia fiind prima sa armă. Ales rege al regilor Daciei, Decebal nu a avut la începutul domniei răgazul necesar spre a se dedica administrării statului, aflat în conflict cu Roma. De îndată, s-a văzut nevoit să treacă la acţiune sau, mai exact, să o continue, căci el o începuse şi el obţinuse acea biruinţă răsunătoare care zguduise Roma.

Alarmat de pericolul dac, împăratul Domiţian, după cum am mai spus, s-a văzut nevoit să părăsească Roma şi să pornească direct în zona operaţiunilor militare. Nu s-a dus direct în Moesia, la Dunăre, ci a poposit în oraşul Naissus, luând primele măsuri de reorganizare a marii provincii, întinsă de-a lungul fluviului, până la mare. Lăsând impresia unei înfrângeri, prin dibăcia şi diplomaţia sa, Decebal a socotit oportun să ceară pace, pentru a bloca înaintarea Romanilor, situaţia militară şi politică rămânând aşa cum se afla în acel moment. Domiţian a refuzat. Mai mult, gândurile sale nutreau setea de răzbunare şi el dorea să pătrundă în Dacia. Pentru a-l provoca să grăbească invazia, înainte de terminarea pregătirilor pentru campanie, Decebal i-a trimis din nou „un sol care să-i spună în batjocură că va face pace, dacă ar vrea ca fiecare roman să-i trimită anual doi oboli, iar de nu, el va declara război şi-i va aduce mari neajunsuri", aşa cum relatează Patricius. Cu acest detaliu, se încheie incursiunea iniţiată de Diurpaneus în anul 85 şi desăvârşită în 86.

Ofensiva romană şi bătălia de la Turnu Roşu. În faţa acestei nemaipomenite provocări, mândrul împărat Domiţian reacţionează întocmai cum o dorea Decebal. Odată cu dezgheţul, în primăvara anului 87, Domiţian dezlănţuieşte atacul împotriva Dacilor. El trece trupele pe un pod de vase, pe lângă oraşul Oescus, în apropierea vărsării Oltului în Dunăre. Ajunşi pe teritoriul Daciei, Romanii nu întâmpină nici o rezistenţă. Miraţi de acest lucru, pornesc în căutarea oştilor lui Decebal, mai puţin orientându-se după hărţi şi mai mult

lăsându-se atraşi de Valea Oltului, care îi ducea spre nord, către trecătoarea de la Turnu Roşu. Aici îi aştepta Decebal pregătind desfăşurarea luptei. Odată intraţi în strâmtoare, coloanei romane îi venea greu să ia calea întoarsă şi a fost nevoită să accepte crâncena bătălie, purtată în aceleaşi condiţii şi cu aceleaşi urmări ca şi bătălia de la Posada, a lui Basarab, cu douăsprezece secole mai târziu. Victoria lui Decebal a fost asigurată chiar de la primele încleştări. Romanii au fost învinşi, distruşi, generalul Cornelius Fuscus ucis, iar prada luată pe parcurs a reintrat în mâinile Dacilor, aşa cum povesteşte istoricul nostru, Jordanes. Au fost luaţi numeroşi prizonieri. Drapelul Legiunii a V-a a fost capturat şi dus de Daci în ascunzătorile lor din munţi. Această primă ofensivă a Romanilor nu putea să se încheie în mod mai ruşinos, ceea ce i-a întărâtat şi mai mult, deoarece era uşor de imaginat că ştirea unei asemenea izbânzi putea să aprindă scânteia revoltei în întregul imperiu. Aşadar, lucrurile se cereau luate de la capăt şi Domiţian organizează o nouă ofensivă.

A doua ofensivă romană şi bătălia de la Tapae. Romanii şi-au luat un răgaz de mai bine de un an, iar timpul a fost folosit intens de ambele tabere. Decebal şi-a întărit oştile, fortificaţiile, armamentul, utilizând şi prizonierii (meşteri, arhitecţi, ingineri, lucrători etc.) capturaţi în războiul din anul precedent, la Turnu Roşu, pe cei prinşi în incursiunea lui Diurpaneus, precum şi pe cei ce s-au prezentat singuri, deoarece Decebal îi plătea bine. Înfrângerile dezastruoase suferite de Romani la hotarele Daciei, în interiorul ei, sau la sudul Dunării au fost astfel comentate de Tacit:

„Atâtea armate pierdute în Moesia, Dacia, Germania şi Pannonia, prin îndrăzneala nebunească sau laşitatea comandanţilor, atâţia militari de valoare învinşi şi făcuţi prizonieri cu cohorte întregi; acum nu se mai punea în discuţie hotarul imperiului şi un mal (malul Dunării, care alcătuia frontiera imperiului, limesul), ci taberele de iarnă ale legiunilor şi stăpânirea provinciilor noastre".

Începând cu anul 88, Domiţian a trecut comanda trupelor generalului Tettius Julianus. Acesta organizează temeinic oştile şi, pentru a-i stimula pe legionari, îi pune să-şi scrie pe scuturi numele, aşa încât, în timpul luptei, să poată deosebi cu mai multă uşurinţă soldatul viteaz de cel laş. În ce priveşte planurile sale de invazie a Daciei, Tettius le elaborează cu mai multă prudenţă decât predecesorul său. Studiind posibilităţile de înfruntare a Dacilor chiar în centrul lor de putere, la Sarmizegetusa de la Orăştie, caută cel mai scurt drum pe teritoriul dac, dar şi cel mai puţin expus surprizelor. Preferă câmpia pentru bătălie, urmând ca apoi să pătrundă în cetatea din munţi. Zona cea mai potrivită i s-a părut Banatul (de aici porniseră Tracii spre sud, spre Grecia şi Asia Mică, iar de acolo spre Italia, ca să se reîntoarcă spre inima spaţiului tracic tot pe această cale, dar cu sens schimbat). Din cele două drumuri posibile, unul porneşte de la Dierna (Orşova) în sus, pe Cerna şi Timiş, cotind apoi pe Valea Bistrei, spre Porţile de Fier ale Transilvaniei; altul duce de la Viminacium-Lederata (Baziaş) pe Valea Nerei, pe lângă Biserica Albă, pătrunde în

Câmpia Caraşului, pe la Arcidava (Vărădia), ajungând la Berzobis (Berzovia) şi apoi la Tibiscum (lângă Caransebeş). O altă posibilitate era trecerea peste Făget, spre Valea deschisă a Mureşului, fără trecători ca Porţile de Fier ale Transilvaniei. El preferă calea din urmă. Odată depăşit obstacolul Dunării, operaţiunea se efectuează fără dificultăţi. Nicăieri armata romană nu întâmpină rezistenţă. Romanii înaintează pe drumul de la Arcidava, iar Decebal îi întâmpină în localitatea Tapae, care, din păcate, nu a fost identificată cu preciziune, pe Valea Bistrei negăsindu-se o astfel de localitate şi nici o urmă de bătălii, în afară de cazul că însăşi trecătoarea Porţilor de Fier ale Transilvaniei să se fi numit Tapae. Lângă Lugoj există localitatea Tapia, care derivă foarte probabil de la Tapae. Multe Tapii există şi azi în Spania. Dacă bătălia s-ar fi dat aici, înseamnează că Decebal a coborât o oştire din Munţii Poiana Ruscăi, pentru a surprinde inamicul pe la spate, după ce acesta s-ar fi încolonat pe Valea Timişului şi a Bistrei, gata să se îndrepte spre Sarmizegetusa sau pe Valea Mureşului, pe la nord. În această ipoteză, se presupune că armatele lui Tetius Julianus au ocolit dealul Silagiului, continuând prin şes pe la Aizisis (Buziaşul de azi, cunoscut din antichitate prin apele sale minerale), au trecut peste Sinersig şi Lucus (Lugo), menţinând drumul prin câmpie, spre a urca apoi ori pe Valea Timişului şi a Bistrei, ori pe Valea Mureşului. Bătăliile s-ar fi putut da foarte verosimil în această localitate, la Tapia Lugojului. Părerea istoricului C. Daicoviciu este că o altă Tapae ar fi trebuit să existe pe Valea Bistrei, pe la Glimboca, Oţelul Roşu, înainte de trecătoarea Porţile de Fier ale Transilvaniei. Nici o urmă de localitate sau de bătălie nu s-a găsit însă. Pe de altă parte, Tettius Julianus, cunoscut prin prudenţa sa, nu putea să repete eroarea lui Cornelius Fuscus, să intre cum a intrat acesta în capcana de la Turnu Roşu, ca într-o pâlnie, împărtăşind aceeaşi soartă.

S-au dat lupte înverşunate şi vitejia Dacilor n-a fost suficientă, spre a înfrânge cohortele romane, bine echipate şi organizate în acel an cu pregătiri intense, fără hărţuieli, prealabile. Generalul Tettius Julianus a condus bătălia cu pricepere şi a izbutit să obţină biruinţa. Atât de crâncenă a fost bătălia de la Tapae, încât însuşi locotenentul-general al lui Decebal, Vezina, care era vice-rege, pentru a se salva, s-a trântit la pământ şi s-a prefăcut mort între cadavrele Dacilor căzuţi. În faţa acestei situaţii neaşteptate, Decebal, la rândul lui, s-a văzut nevoit să recurgă la o stratagemă, dând ordin să fie tăiaţi arborii de pe culmea dealurilor împădurite (de unde numele Lucus/Lugo) şi să îmbrace trunchiurile cu uniformele şi straiele ostaşilor daci.

Istoviţi de lupte, Romanii au socotit oportun să se oprească, să întrerupă marşul spre Sarmizegetusa. Nu se ştie dacă la această hotărâre nu a contribuit şi prudenţa lui Tettius Julianus, care, după experienţa celor doi predecesori, învăţase să-şi păzească grumazul. Nu este exclus ca şi Decebal să fi trimis soli, pentru a cere pace, potrivit obiceiului său. Evitând să-şi irosească forţele şi oamenii în bătălii neîntrerupte, el căuta, pe cât posibil, să-şi apere ţara cu

diplomaţie, cu iscusite tratative, şi astfel afla adesea un *modus vivendi*. Împăratul Domiţian a refuzat însă orice tratative cu solia trimisă de Decebal şi a respins propunerea de pace a Dacilor. Acest refuz arăta că împăratul nu socotea încheiate ostilităţile cu Decebal. Marea ofensivă plănuită pentru supunerea definitivă a regelui dac trebuia realizată după un răgaz de odihnă şi refacere a cohortelor.

Sfătuit de strategi, Domiţian avea şi alte motive de a opri aici ofensiva. Îşi dădea seama că, înaintând în defileul Timişului şi al Bistrei, ca şi pe Valea Mureşului, putea să fie lovit din nou pe la spate, încercuit şi nimicit de astă dată de către Iazigi şi Marcomani, care se aflau pe Valea Tisei, pătrunşi ca un ic în spaţiul tracic, în număr nedeterminat, dar fără a covârşi populaţia locală traco-illiră. Aceştia erau socotiţi aliaţi ai Romei, dar refuzaseră să ia parte la războiul împotriva lui Decebal, menţinându-se într-o poziţie neutră. Atitudinea lor a dat de gândit Romanilor şi a constituit o preocupare în acele momente de indecizie.

Expediţia din Pannonia. Din prudenţă, Domiţian şi statul său major au fost nevoiţi să treacă mai întâi la clarificarea raporturilor cu Iazigii şi Marcomanii. Cea mai bună pace cu ei era războiul, aşa încât legiunile romane au pornit la atac împotriva lor. Trupele lui Domiţian s-au încolonat în Câmpia Lugojului şi s-au îndreptat spre apus şi spre nord, către Tisa, spre a înfrunta triburile ostile. Marcomanii şi Iazigii au trimis soli la Domiţian, implorându-l să renunţe la un război inutil. Împăratul s-a arătat nedemn şi a dat poruncă fără judecată ca solii să fie ucişi, fără a-i vedea şi fără a-i primi să stea de vorbă cu ei, încălcând cele mai elementare legi internaţionale şi tradiţia respectului pentru ambasadori.

În Câmpia Pannoniei, trupele romane au trecut la atac, dar Iazigii şi Marcomanii, indignaţi de maltratarea solilor, s-au luptat cu vitejie şi au învins armatele romane. Fiind răsturnat raportul de forţe, Decebal şi-a dat seama că trebuie să intensească pregătirile pentru un nou război, convins că Domiţian ar putea să fie alungat de pe teritoriul Traco-Illiriei. Prin înfrângerea suferită în Pannonia, toate avantajele biruinţei de la Tapae s-au risipit. Mai mult chiar, de data aceasta însuşi împăratul Domiţian a trimis soli la Decebal, spre a-l convinge să încheie un tratat de pace, pe care, cu puţin timp înainte, Decebal i-l solicitase şi el l-a respins. Desigur, greu era pentru Domiţian să prezinte la Roma situaţia reală a campaniei din nord-estul imperiului. Nefiind lipsit de diplomaţie, el s-a decis atunci să „uite" Pannonia şi să se gândească numai la Dacia, pregătindu-şi un triumf la întoarcere. Relativ la această pagină de istorie daco-romană, Dio Cassius spune :

„Învins de Marcomani şi pus pe fugă, Domiţian trimise în grabă soli la Decebal, regele Dacilor, şi-l înduplecă a încheia un tratat pe care mai înainte nu i-l încuviinţase, cu toate că Decebal i-l ceruse de mai multe ori. Acesta primi învoiala, căci era la mare strâmtoare, dar nu voi să vină el însuşi ca să steie de

vorbă cu dânsul, ci trimise pe Diegis cu câţiva bărbaţi, ca să-i dea înapoi armele şi câţiva captivi, ca şi cum i-ar fi avut numai pe aceia la dânsul.Făcându-se aceasta, Domiţian puse diadema pe capul lui Diegis, ca şi cum el (Domiţian) ar fi fost în adevăr învingătorul şi ar fi putut da un rege Dacilor, împărţi soldaţilor şi onoruri şi bani, şi trimise la Roma, ca învingător, între altele, soli şi o scrisoare, zicea el, de la Decebal, dar pe care se spunea că o plăsmuise chiar dânsul. El împodobi sărbătoarea triumfului său cu o mulţime de lucruri, pe care le luase nu de la duşmani (cu totul dimpotrivă : el cheltui cu tratatul, dând lui Decebal bani mulţi şi meşteşugari de tot felul, şi pentru timp de pace şi pentru război, promiţându-i să-i dea mulţi şi în viitor), ci din zestrea împărătească, de aceasta el se folosea întotdeauna ca şi cum ar fi fost o pradă de război, odată ce adusese în stare de sclavie împărăţia însăşi".

Pacea. Tratativele au început şi pacea între Roma şi Sarmizegetusa s-a încheiat la anul 89, stabilindu-se legături de bună vecinătate, care aveau să dureze până la urcarea pe tronul imperial a împăratului Nerva Traian. În acest tratat, regele Decebal devenea rege clientelar al Romei şi nu tributar, căci nu era vorba să plătească un tribut pentru un raport de vasalitate, ci dimpotrivă, el primea bani de la Romani, şi chiar sume mari în fiecare an. La încheierea tratatului, Domiţian a pus la dispoziţia lui Decebal, în afară de „ajutorul anual", şi o sumă forfetară mare, pe lângă tehnicieni, meşteşugari, instructori pentru a-i ajuta să se echipeze, în vederea apărării limesului roman, încredinţat Dacilor înşişi. În puţine cuvinte, pierzând războiul, Decebal a câştigat pacea. Iată cum se pot schimba lucrurile şi rolurile la masa verde, când există abilitate şi convenienţă reciprocă. Tratatul mai prevedea şi dreptul pentru Romani de a trece cu trupele lor din Moesia, prin teritoriul Daciei, spre Pannonia. El acorda Romanilor şi unele capuri de pod pe Dunăre, folosite mai târziu de Nerva Traian. De restituirea stindardului Legiunii a V-a, pierdut de Cornelius Fuscus nu s-a vorbit, după cum nici de restituirea prizonierilor romani luaţi în mare număr în acea bătălie. Această „uitare" insolită pentru Romani arăta că ei nu se aflau pe poziţie tare, în aceste tratative, pe care mulţi le-au comentat ca ruşinoase pentru Imperiul Roman.

Întors la Roma, Domiţian şi-a împodobit carul de triumf cu propriile tezaure. Tratatul din 89 a intrat de îndată în vigoare. Dacă înainte cu jumătate de secol, Romanii erau preocupaţi de creşterea puterii Dacilor şi de periclitarea limesurilor lor, în această zonă, ei îşi nanifestau acum neliniştea prin acea întrebare formulată de Horaţiu : *Numquid de Dacis audisti ?* Adică : „Ce se mai aude despre Daci ?" Mai mult încă, după acest tratat întrebările rezumau o stare de spirit de descurajare şi umilinţă. Statul roman, care încasa impozite şi tributuri de la alţii, ajunsese să plătească el însuşi sume de bani Dacilor. Senatorii nu se putea obişnui cu această idee.

La Roma, Domiţian s-a dedicat altor preocupări. După frumoasa „victorie" asupra Dacilor, îi venea greu să suporte victoriile reale obţinute de generalul

Agricola în Britannia. De aceea, după ce Britanii au fost supuşi de-a binelea, l-a rechemat la Roma şi tratându-l cum se cuvine unui erou, căruia patria îi datoreşte recunoştinţă, i-a oferit un banchet. Probabil că la acest banchet i s-a servit bietului Agricola un nectar producător de vise frumoase. El nu s-a mai trezit din somnul cel plăcut şi l-a scutit astfel pe împărat de povara invidiei şi a geloziei. Nemulţumirile împotriva lui Domiţian creşteau pe măsura trecerii anilor, până când răbdarea Romanilor a ajuns la capăt. În anul 96, s-a organizat o conjuraţie la palat, din care făcea parte însăşi soţia împăratului, Domiţia Longina.

Imperiul urma să capete un nou împărat, de data aceasta un bărbat politic, dintr-o familie de jurişti cu renume, în persoana lui Marcus Cocceius Nerva, aclamat ca atare în anul 96. În cariera sa, fusese de două ori ales consul, căci această instituţie mai funcţiona pro forma, şi îşi câştigase o bună experienţă administrativă în afacerile statului. El s-a grăbit să proclame o amnistie generală, să reducă impozitele şi să curme persecuţia creştinilor. Senatul prinsese oarecare puteri şi l-a ales în unanimitate, dar armata a intervenit. Nerva a ajuns împărat, ca predecesorii săi, fără a fi imperator, adică conducător militar recunoscut de oşti. Până la urmă s-a ajuns la o soluţie de compromis : asocierea la putere a generalului Marcus Ulpius Trajanus, în anul 97. Împăratul Nerva fiind bătrân, ajuns la această funcţie supremă la vârsta de şaptezeci de ani, se simţea copleşit de răspunderile mari ale statului. De altfel, s-a sfârşit din viaţă în anul următor.

Împăratul Traian. Marcus Ulpius Trajanus s-a născut la Italica, în provincia Betica (Andalusia) din Spania, la anul 53. A îmbrăţişat cariera militară, distingându-se încă de la început ca soldat dotat cu toate calităţile necesare, pentru îndeplinirea datoriei şi pentru realizarea unui destin deosebit. La aceste calităţi militare se adăugau şi mari calităţi umane, un înalt sens al justiţiei, al relaţiilor publice, fără înfumurări, o înclinaţie firească de a-şi apleca urechea către oricine, spre a-i asculta plângerea. A rămas faimoasă povestea cu o bătrână, care i-a ieşit în drum, cerându-i dreptate cu lacrimi în ochi, pentru fiul ei. Împăraţii nu prea descind în drum şi coboară doar atunci când şeaua alunecă de pe bălan. Traian însă, amintindu-şi poate de bunică-sa, a coborât, a ascultat şi i-a dat bătrânei satisfacţie. De altfel, s-a ocupat de institutele de binefacere şi a creat o „Fundaţie Traian", pentru fetele tinere, nemăritate, ajutându-le să-şi formeze o dotă, în vederea căsătoriei. Cariera militară se împletea cu cea politică, şi astfel Traian a primit consulatul în anul 91, iar în anul 97 a devenit „Legatus Augusti". A rămas mult timp departe de Roma, îndeosebi în Rhenania, unde a reuşit să stabilească o pace cu Germanii şi să întărească frontiera pentru aproape un secol. Când a devenit împărat, după moartea lui Nerva, care îl adoptase ca fiu, nu s-a grăbit să se întoarcă la Roma, ci a rămas să-şi continue misiunea la frontiere şi numai după terminarea ei a revenit în Italia, în vara anului 99. Atunci s-a apucat de administraţia imperiului, intro-

ducând multe reforme legate de succesiuni şi de fiscalitate, instituind chiar un *praetor fiscalis*, stimulând construcţiile, aşa încât au rămas în urma lui, ca expresii ale epocii sale, Mercati Traiani, Forul şi Basilica, alături de care s-a construit mai târziu celebra Columnă. A construit poduri peste Dunăre, un drum nou, care-i poartă numele şi care începe cu Arcul de la Benevento, după cum un alt arc a fost înălţat la Ancona, pe ţărmul Adriaticii, marcând punctul de îmbarcare către Peninsula Haemusului. A construit portul de la Ostia şi multe edificii publice, destinate să ocupe mâna de lucru şi să contribuie la rezolvarea crizei economice care bântuia imperiul. Pentru a însănătoşi finanţele statului, Traian a fost nevoit să ridice impozitele. Cu toate războaiele purtate de înaintaşi, se acumulase la Roma şi în toată Italia un mare număr de sclavi, iar proprietăţile agricole trecuseră în mâna celor bogaţi, ţăranii şi veteranii rămânând fără pământ. O soluţie posibilă era colonizarea ţăranilor şi veteranilor în noile provincii cucerite. Împins probabil şi de aceste nevoi, căci războaiele erau făcute în trecut pentru cucerirea de teritorii şi popoare şi exploatarea noilor provincii, împăratul Traian a putut să vadă în aceasta o soluţie de redresare a imperiului. El şi-a propus să extindă hotarele cât mai mult şi să reducă la tăcere triburile şi regatele răzvrătite.

Primul său gând a fost cucerirea Daciei. Tributul greu plătit anual de Roma lui Decebal, spre mirarea lumii, nu putea să fie suportat de un bărbat ca Traian. Răsturnarea acestei stări de lucruri se impunea de la sine. O campanie împotriva Daciei, bine pregătită, cu forţe suficiente spre a duce la victorie, însemna a pune mâna pe o ţară cunoscută din antichitate prin bogăţiile sale, prin aurul minelor din Munţii Apuseni, ca şi pentru avuţiile în valută acumulate din punerea în valoare a terenurilor agricole şi forestiere, în ultimele decenii. Mai întâi a construit drumurile de acces prin Moesia şi a pus să fie proiectate podurile de mai târziu. Timp de trei ani de zile, Traian a lucrat la planurile de cucerire a Daciei, adunând legiuni peste legiuni, în număr de cincisprezece, cu un efectiv de mai bine de o sută cincizeci de mii de oameni, la care se mai adăugau trupe călări, garda praetoriană, cohorte şi pedestraşi mobilizaţi de la toate popoarele imperiului. Alţii spun că numărul tuturor efectivelor armate atingea cifra de două sute de mii de oameni, lucru nemaivăzut până atunci la Roma. Imperiul roman făcea cel mai mare efort militar din istoria sa, pentru a doborî cel mai redutabil inamic al său. În primăvara anului 101, pregătirile erau încheiate şi Traian era gata să declanşeze istorica sa ofensivă, ce urma să decidă care dintre cele două puteri, Roma ori Sarmizegetusa, avea să domine spaţiul tracic şi să-l integreze în întregime şi în mod definitiv.

Apogeul Daciei. Prin pacea şi tratatul lui Domiţian cu Decebal se asigurase Daciei o perioadă de doisprezece ani de linişte şi consolidare. În primul ând, Decebal şi-a întărit puterea armată, căci această armată asigura trăinicia unei ţări şi prestigiul ei în lume. Prin vitejia lor, Traco-Dacii din nordul Dunării se impuseseră în ochii tuturor Tracilor din sudul Dunării şi chiar a

celor din Asia Mică. Deşi acestea se aflau sub stăpânire nominală romană, ochiul lor ager era îndreptat spre Dacia, ca spre un cap de coloană. Aici, în Dacia, se măsura tensiunea şi temperatura imperiului răsăritean. De la un semn din Dacia putea să pornească o răscoală în tot restul spaţiului trac, cu rezultate incalculabile. De altfel, focare de răscoală erau destule, şi Romanii se vedeau nevoiţi să intervină mereu pentru înăbuşirea lor. Dacă Dacia, din nou înarmată până-n dinţi şi organizată cu material de război modern, folosit şi de Romani, ar fi învins Roma într-o ultimă mare confruntare, nu era exclus ca toată partea orientală a Imperiului roman să fi căzut şi să fi ajuns la o mare uniune a triburilor trace din Peninsula Haemusului şi din Asia Mică, sub conducerea şi protecţia Daciei. Din secolul al V-lea anterior, Geto-Dacii dăduseră dovadă de capacităţile lor şi confirmaseră în chip statornic afirmaţia lui Herodot: „Geţii sunt cei mai viteji şi mai drepţi dintre Traci".

După secole de închegare statală, puterea economică sporise într-o măsură apreciabilă. Acumularea bogăţiilor era mai lesnicioasă în Dacia, deoarece modul de viaţă era menţinut la un nivel mediu, fără excese, risipă şi lux, concepţia socială şi religioasă impunând sobrietate şi cumpătare. Structurarea economică s-a realizat şi a rămas legată, căci între clanuri, triburi şi „regate" nu existau nici frontiere, nici vămi, şi ţara era omogenă. Pretinsele dezarticulări temporare pe plan politic nu trebuie văzute şi pe plan economic, comerţul şi producţia în regim de schimburi libere urmând alte legi. Au existat descentralizări impuse de posibilităţile de comunicare mai lesnicioase pe văi şi mai dificile între lanţurile muntoase. Dar Carpaţii nu se compară cu Alpii şi nu au înălţimi care să izoleze, deşi chiar şi peste acestea un comandant ca Hannibal a izbutit să-şi trimită o întreagă armată, cu elefanţi cu tot. În structura geografică, Dacia era legată în mod organic de-a lungul coloanei vertebrale a Carpaţilor şi, în mod firesc, a alcătuit o ţară unitară. Trecerile cetelor străine, efectuate şi în timpuri mai recente, nu au afectat unitatea ţării, cu o populaţie stabilă şi solidară. În astfel de condiţii, Dacia a fost şi a rămas un stat bine structurat de-a lungul secolelor şi mileniilor.

În ţările cu economie agricolă, urbanismul e mai puţin dezvoltat. Această activitate impune răspândirea populaţiei pe mari suprafeţe. Apariţia oraşelor este mai puţin justificată. Desigur, există târguri de schimb pentru produsele agricole, artizanale, forestiere, miniere, între care sarea se dovedea mai preţioasă decât metalele, fie ele chiar aurul şi argintul. La fel, existau târguri şi pentru cedarea vitelor în schimbul altor produse şi servicii. Dacia a dezvoltat centre quasi-urbane pe întregul ei teritoriu, atât în Transilvania, cât şi în Moldova şi Muntenia. În Getia Minor, aceste centre numite *davae* completau activitatea porturilor întemeiate de Greci. Ele au avut, la rândul lor, o dezvoltare care a atins culmi pe timpul lui Decebal. Împăraţii romani de mai târziu — de pildă Hadrian — au ridicat o seamă de oraşe din Dacia romană la rangul de municipii, ceea ce presupune o stare reală de înflorire. De altfel, la

puţină vreme după integrarea Daciei în Imperiul roman, regăsim aceste oraşe pe harta detaliată a geografului Ptolomeu.

Arhitectura centrelor eppidane dace nu diferea de arhitectura oraşelor din Peninsula Haemusului. Casele Dacilor aveau totuşi unele particularităţi impuse de clima aspră în vremea de iarnă şi feluritele lor activităţi. La sate nelipsită era prispa cu streaşină largă, îngăduind desfăşurarea unor munci în zilele ploioase sau devenind adăpost în cursul nopţilor de vară. La oraş casele aveau mici terase, acoperişuri în pantă ascuţită, pentru a înlesni scurgerea apei de ploaie şi a zăpezilor, iar în interior sobe la cei avuţi şi hornuri simple la cei neînstăriţi. Piatra era mai puţin folosită, fiind rară la câmpie, era preferat în genere lemnul, pentru uşurinţa cu care putea să fie procurat şi prelucrat de meşteri pricepuţi. Acelaşi lucru se întâmplă în America de azi, unde oraşele sunt în cea mai mare parte construite din lemn, făcute pentru a dura puţin, şi numai centrul localităţilor, aşa-zisul *down town*, adică quartalele din jurul gării sunt construite din materiale durabile, din beton, piatră şi fier. Aceasta nu înseamnă că Americanii nu au ajuns încă la un înalt grad de civilizaţie. Tot aşa, Orientul îndepărtat şi îndeosebi Japonia, cu civilizaţia sa milenară, a avut şi are oraşe construite tot din materiale uşoare şi numai palatele principilor sunt sortite să dureze. Chiar templele bogate în artă şi pagodele foarte vechi sunt construite în lemn.

Viaţa publică în Dacia era dinamică. Îndeosebi în aceste momente, Dacii deveniseră conştienţi de creşterea puterii şi prestigiului lor, înţelegându-şi pe deplin rolul în lumea tracică. Nu lipseau manifestările de mândrie şi încredere în sine, după cum nu lipseau nici atitudinile mai rezervate, poate chiar pesimiste privind viitorul. Legăturile Dacilor cu Roma şi Athena constituiau tot atâtea vase comunicante ale culturii şi ale modei în diferite domenii. Căci moda, datorită misterioasei sale forţe ieşite din adâncul sufletului omenesc, străbate orice obstacol. Nobilii daci erau oameni umblaţi, la curent cu problemele zilei. Cultura, civilizaţia cu precădere orală, dezvoltată în spaţiul tracic, ca în atâtea alte spaţii ale marelui Orient, nu le lipsea. Ei însă cunoaşteau şi formele culturii scrise, căci ştiinţele dezvoltate în Dacia s-au folosit de toate mijloacele de comunicaţii existente pe atunci. Dacă s-a întrebuinţat alfabetul grecesc sau latin, aceasta rămâne de stabilit prin cercetări şi descoperiri. O lumină nouă asupra folosirii de către Daci a scrisului latin — cu litere majuscule sau cursive — au aruncat-o cercetările efectuate în ultimii trei ani la Buridava dacică (azi Ocniţa, Jud. Vâlcea). Aici exista un centru religios, politic, militar şi economic care, în vremea împăratului Augustus, avea un regişor, cu numele Mark, scris pe fragmentele de vase găsite acolo. S-au aflat şi alte bucăţi de vase sparte, pe care s-a scris numele unui nobil dac sau mare preot Reb, precum şi numele cetăţii Buridava. Acolo s-a făcut dovada că Dacii cunoaşteau alfabetul latin cu un secol şi mai bine înainte de cucerirea Daciei.

Despre această epocă, din păcate, toate însemnările lui Traian, ca şi ale multor alţi scriitori, referitoare la Dacia, dar făcute şi consemnate la Roma, s-au pierdut fără urme. Ce explicaţii se pot da? Oricum s-ar fi petrecut lucrurile, nu se poate afirma că astfel de fenomene de cultură n-ar fi existat. Ele trebuie căutate, în afară de cazul că mâini criminale au operat, cum adesea s-a întâmplat în istorie, şi chiar în timpuri mai recente, când s-au distrus cu bună ştiinţă întregi arhive istorice, care nu vor mai putea fi reconstituite niciodată. Dacia trăia momentele sale de mare înflorire, dar, în acelaşi timp, şi de mare primejdie, căci cel mai cumplit război din istoria sa bătea la poartă.

Primul război dacic. Cu încheierea întâiului secol al erei noastre, Traian a declanşat războaiele contra Daciei. Decebal era bine informat de nemaipomenitele pregătiri ale Imperiului Roman, pentru a-l înfrunta pe cel mai redutabil inamic. În acele momente, Decebal nu intenţiona să-şi măsoare puterile cu Roma şi să atace imperiul, deşi nu se ştie ce gânduri îi bântuiau imaginaţia. Pentru o astfel de confruntare avea nevoie să încheie unele alianţe, care să dea şi alte preocupări Romanilor, la momentul oportun, chiar dacă aceste popoare erau îndepărtate, cum a fost cazul Parţilor. Decebal s-a adresat Parţilor pentru a le câştiga prietenia şi a-i determina să intervină printr-o acţiune în Asia Mică, atunci când Traian va fi dezlănţuit ofensiva. Asia, de altfel, îi dădea multe preocupări împăratului Traian şi, după terminarea războaielor dacice atenţia sa avea să se îndrepte în primul rând către continentul de răsărit, unde a reuşit să facă alte cuceriri, dar şi să-şi afle moartea, nu în lupte, ci în patul său de campanie.

Tratativele cu Parţii s-au tărăgănat. Oricum, nu au ajuns la o finalizare, potrivit dorinţelor lui Decebal. Aşadar, acea parte vulnerabilă a imperiului n-a fost minată în cursul războaielor dacice. Pe frontiera apuseană se aflau triburile germanice ale Quazilor, Marcomanilor şi Sarmaţii-Iazigii infiltraţi între Dunăre şi Tisa. Deşi fuseseră învingători în bătălia cu Romanii, pe vremea lui Domiţian, neamurile germanice s-au convins între timp, prin fraţii lor de pe Rin, unde Traian repurtase biruinţe, că era mai potrivit să se menţină ca aliaţi ai Romei decât ca aliaţi ai Sarmizegetusei. Deci şi această zonă a imperiului era liniştită. Conducătorul triburilor germane nu mai era un Ariovist curajos şi biruitor, ca pe timpul lui Burebista, şi pentru un timp Germanicii au rămas în expectativă, reluând ofensiva mai târziu.

În primăvara anului 101, Traian a trecut Dunărea în Banat, voind să atace Dacia dinspre vest, aşa cum o făcuse şi Tettius Julianus. Romanii întăriseră o seamă de oraşe pe linia Dunării, în Banat, care erau tot atâtea puncte avansate pentru organizarea campaniei împotriva Daciei. Ca bază de operaţii Banatul era avantajat şi de faptul că aprovizionarea trupelor se putea sprijini pe resursele din Dalmaţia şi Pannonia, oferind, în acelaşi timp, un drum destul de scurt spre locul unde se afla centrul politic al Daciei, potrivit din punct de vedere strategic pentru apărarea întregului său teritoriu. Traian a concentrat

cea mai formidabilă armată şi una din cele mai numeroase cunoscute în antichitate. Între cei două sute de mii de oameni, erau Romani din Italia şi din provincii, Silieni, Sarmaţi, Palmireni şi alte popoare aflate sub stăpânirea Romei. La aceştia se mai adăugau şi Iazigii, Marcomanii şi Quazii. Patru legiuni aduse din Pannonia, cinci legiuni adunate din cele două Moesii şi alte cinci legiuni aduse de pe Rin, au fost concentrate între localităţile Viminacium şi Ratiaria. Această enormă armată pentru timpurile de atunci se afla sub comanda supremă a lui Traian şi a unor generali încercaţi, dintre cei mai buni pe care i-a avut imperiul. Se aflau între aceştia Licinius Sura, Claudius Livianus şi Hadrian, nepotul lui Traian şi viitor împărat. Nici tehnicieni de seamă nu lipseau, ca vestiţii ingineri Balbus şi Celsus, la care, mai târziu s-a adăugat şi Apollodor din Damasc. Odată adunată această armată, Traian a împărţit-o în două corpuri şi o coloană, în frunte cu el însuşi, a trecut Dunărea pe un pod de vase, la Lederata, îndreptându-se spre Tibiscum, lângă Caransebeş. Drumul urmat a fost tot prin câmpie, pe la Berzobis şi apoi pe la Aixis. Cea de-a doua coloană a pătruns în Dacia pe la Dierna, tot pe un pod de vase, şi, deplasându-se pe Valea Cernei şi a Timişului, a făcut joncţiunea cu coloana condusă de Traian la Tibiscum. Întreaga armată romană era prea numeroasă, ca să se deplaseze cu uşurinţă pe un singur drum. Cu armatele reunite, împăratul s-a îndreptat spre Porţile de Fier ale Transilvaniei. În drum i-a ieşit în întâmpinare Decebal. Localitatea este iarăşi denumită Tapae, deşi din comentariile asupra acestui război nu reiese acest lucru. Privitor la itinerariul străbătut, n-a rămas decât o frază a lui Traian, transmisă de către scriitorul Priscian, din secolul al VI-lea, care spune: *Inde Berzobim deinde Aixim processimus*, fără a se indica altă localitate. Oriunde s-ar fi aflat localitatea şi oricum s-ar fi numit, Dio Cassius spune: „Pe când Traian oştea împotriva Dacilor, şi se apropia de Tapae, unde tăbărâseră barbarii, i s-a adus o ciupercă mare, pe care scria cu litere latine, că atât ceilalţi aliaţi, cât şi Burii, sfătuiesc pe Traian să se întoarcă şi să facă pace. Traian însă dădu lupta cu ei, îşi văzu răniţi pe mulţi dintr-ai săi şi ucise mulţi duşmani. Deoarece îi lipseau bandajele, se zice că nu şi-a cruţat nici propriile sale veşminte şi le-a tăiat în fâşii. Apoi a poruncit să se ridice un altar soldaţilor căzuţi în luptă şi să li se aducă în fiecare an jertfă pentru morţi". În scena care reprezintă bătălia de la Tapae, pe Columna din Roma, însuşi Jupiter participă la luptă iar Traian este aclamat de soldaţi ca imperator.

După această primă victorie, Traian se îndreaptă spre Sarmizegetusa, (Grădiştea Muncelului, dincolo de Orăştie) înaintând însă cu prudenţă într-un teren dificil, unde putea să fie atacat prin surprindere. Din această cauză, are grijă să-şi consolideze linia de operaţii prin fortificaţii şi lagăre, pe care să se poată sprijini la nevoie. Dar, apropiindu-se iarna, operaţiile militare au fost suspendate, până în primăvara următoare. Cu privire la acest moment al ostilităţilor, C. C. Giurescu şi Dinu C. Giurescu scriu:

„Aşa încât iarna anului 101 veni înainte ca războiul să se fi sfârşit. Decebal trimisese, e adevărat, o solie spre a cere pace, dar nu izbutise s-o obţină, ambasadorii săi erau trei oameni de rând şi, desigur, aceasta contribuise la refuzul lui Traian".

Întreruperea ofensivei a fost utilă pentru ambele tabere, care au suferit pierderi grele, poate în egală măsură. Iarna liniştită urma să fie folosită pentru refacere. Decebal însă, pentru a slăbi presiunea armatelor duşmane, aflate pe drumul Sarmizegetusei, a încercat atunci să deschidă un alt front, pentru a obliga adversarul să-şi divizeze armata, ca să poată să facă faţă noii situaţii. În Getia Minor, la Dunăre, a declanşat un atac împreună cu Sarmaţii, aliaţi ai Dacilor. După opinia învăţatului Radu Vulpe, în acea iarnă, spre norocul lui Traian, fluviul n-a îngheţat decât pentru puţină vreme, ceea ce i-a îngăduit să coboare cu flota în mare grabă, împreună cu o armată şi să dea o bătălie în localitatea Adamclisi. Şi aici luptele au fost extrem de crâncene, pierind până şi soldaţi din unităţile de gardă ale împăratului. Mai târziu la Adamclisi avea să fie ridicat un monument, în memoria ostaşilor căzuţi, dar şi pentru glorificarea împăratului Traian, şi mai ales, pentru a reprezenta un avertisment popoarelor din răsărit şi din nord.

În primăvara anului 102, Traian reia ofensiva spre Sarmizegetusa. De data aceasta, Decebal trimite o solie formată din nobili daci, care se înfăţişează lui Traian aruncând armele la pământ şi căzând în genunchi. Nobilii îl roagă pe Traian să-l primească pe regele lor, care era dispus să accepte toate condiţiile pentru încheierea păcii. Traian a trimis pe Sura şi pe Claudius Livianus, prefectul praetoriului, să ia contact cu Decebal, dar Decebal nu s-a prezentat, ci a împuternicit pe câţiva oameni ai săi să ducă tratativele. Nu cunoaştem amănunte care să explice comportarea lui Decebal. Putem, cel mult, să presupunem că regele dac a încercat să câştige timp prin tratative. Neajungându-se la nici un rezultat pe cale diplomatică, Traian şi-a continuat ofensiva spre Sarmizegetusa.

În Munţii Orăştiei, încă înainte de domnia lui Decebal, cât şi în timpul acestuia, Dacii ridicaseră unul dintre cele mai mari şi mai complexe sisteme de fortificaţii, pe care îl cunoaşte antichitatea. Drumurile care duceau spre Sarmizegetusa (numită azi Grădiştea Muncelului) erau străjuite de fortăreţe, încât, pentru a pătrunde în cetatea de scaun, era nevoie să fie cucerite toate punctele fortificate care o apărau. Din textul excerptat de Xiphilinos din Dio Cassius, se pot întrevedea dificultăţile întâmpinate de armata romană. Ea urca pe înălţimi „ocupând cu mari primejdii colină după colină", pentru a se apropia de capitala Dacilor.

Atacul dat de Traian urmărea direcţia nord-sud, dar, după cum lasă să se înţeleagă Dio Cassius, a existat o a doua direcţie de atac, condusă de Lucius Quietus, comandantul cavaleriei maure. Credem însă că Lucius Quietus nu a participat la luptele directe pentru cucerirea Sarmizegetusei. Această operaţie

dificilă a revenit infanteriei romane şi, mai ales, geniştilor din rândurile acesteia. Cavaleria aflată sub comanda lui Quietus a avut probabil sarcina să acopere acţiunile armatei romane de un eventual atac, care ar fi venit pe Valea Mureşului, fie dinspre răsărit, din inima Transilvaniei, fie dinspre nord, din direcţia Munţilor Apuseni. Faptul că se menţionează o luptă dată de cavaleria romană, în timp ce Traian, cu grosul oastei era angajat în bătălia pentru cucerirea înălţimilor fortificate din jurul Sarmizegetusei, dovedeşte capacitatea de atac şi de rezistenţă a armatei dace şi încercarea disperată de a salva capitala, cu rezervele de care mai dispunea.

Situaţia devenind critică pentru Decebal, acesta trimite din nou soli lui Traian, care îi comunică împăratului că regele dac este gata să încheie pace, în condiţiile impuse de adversar, şi anume: „să dea înapoi armele, maşinile de război şi pe constructorii acestor maşini, să predea pe dezertori, să distrugă întăriturile şi să se retragă din teritoriul cucerit, ba încă să-i socotească duşmani sau prieteni ai săi pe cei ai Romanilor, să nu mai primească nici un fugar, nici să nu mai ia în slujba lui vreun ostaş din Imperiul Roman (căci Decebal atrăgea la sine, prin momeli, pe foarte mulţi viteji)".

Condiţiile de pace pe care Decebal le acceptă aruncă ele însele lumină asupra proporţiilor pe care le-a avut războiul din 102, şi, în acelaşi timp, asupra pericolului pe care îl reprezenta pentru Roma Decebal însuşi şi ţara sa. Abia acum se poate vorbi de o pace, care îl dezavantajează pe regele dac. Izvoarele antice spun că el a acceptat această pace de nevoie. El însuşi s-a prezentat în faţa împăratului Traian. Această întâlnire trebuie să se fi petrecut sub zidurile Sarmizegetusei şi, după toate probabilităţile, la începutul toamnei anului 102.

Traian a comunicat condiţiile de pace Senatului, pentru a fi confirmate de către acesta. Scena este astfel înfăţişată de acelaşi cronicar al războaielor dacice, Dio Cassius:

„Trimişii lui Decebal fură aduşi în Senat. Ei puseră armele jos, îşi legară mâinile în felul prinşilor de război şi rostiră câteva cuvinte de implorare. În chipul acesta îi înduplecară la pace şi-şi luară armele înapoi. Traian îşi sărbători triumful şi fu numit Dacicus. Dădu lupte de gladiatori în teatru (căci îi făceau plăcere) şi readuse în scenă actori de pantomimă (era îndrăgostit de unul dintre aceştia, Pylades), deşi iubea faptele de arme, nu se îngrijea mai puţin de celelalte...".

După cum relatează Dio Cassius, Traian ar fi lăsat garnizoane romane la Sarmizegetusa şi în alte cetăţi dacice. Această informaţie a fost interpretată ca un control exercitat de armata romană, în teritoriul dacic recent cucerit, până la îndeplinirea condiţiilor de pace. Prin pacea din 102, o serie întreagă de teritorii dacice au fost anexate imperiului. Între acestea intră Banatul, inclusiv trecătoarea ce duce din Banat în Ţara Haţegului şi, poate, chiar Ţara Haţegului. La sud era anexată Oltenia şi partea de câmpie a Munte-

niei. Sudul Moldovei, cu Piroboridava (Poiana de azi) a fost anexat Moesiei Inferioare.

Pregătiri de ambele părţi. Oricât de umilitoare era această pace pentru Decebal, faptul că Traian suspendă ostilităţile în toamna anului 102 este o dovadă că rezistenţa Dacilor nu fusese definitiv înfrântă. Dacă armata lui Decebal ar fi fost nimicită în luptele de la Sarmizegetusa, nu exista nici un motiv ca Dacia întreagă să nu fi fost ocupată. Se pare însă că, după doi ani de lupte, care s-au dat nu numai în partea de vest a Daciei, dar şi în Getia Minor, armata romană dădea semne de oboseală fizică şi morală. Traian şi-a dat seama că o continuare a operaţiunilor, cu trupele pe care le avea la dispoziţie era aproape imposibilă. Atunci, a considerat oportun să încheie pacea oferită atât de avantajos de Decebal, pentru a reorganiza şi întări propria lui armată. De altfel, iarna care se apropia — în mod obişnuit, nu se desfăşurau operaţii militare în acest anotimp — era încă un duşman pentru armata romană şi un aliat preţios pentru Daci, obişnuiţi cu vicisitudinile, cu viaţa aspră, cu zăpezile şi gerurile năprasnice din munţii şi câmpiile lor, evocate atât de plastic de Ovidiu. Lunile de iarnă erau prielnice pentru incursiuni. Înainte de 101, dar chiar şi în iarna anilor 101 —102, Dacii au organizat incursiuni foarte periculoase pentru stăpânirea romană, pe linia Dunării. De aceea, împăratul încheie pacea, lăsându-se înduplecat de rugăminţile lui Decebal. Însuşi Decebal a fost împins să facă pace, după câte se pare, şi pentru că sora lui căzuse în mâinile Romanilor. Dar motivele principale aveau raţiuni militare. Avea nevoie de timp, pentru câştigarea unor noi alianţe, în vederea confruntării decisive cu Imperiul Roman. Pacea din 102 este o simplă amânare şi nu o rezolvare definitivă a conflictului dintre cele două părţi. Pregătirile pe care le ordonă Traian, imediat după încheierea operaţiunilor militare, sunt o dovadă în acest sens. Nu numai că nu sunt dispersate trupele care participaseră la primul război dacic, dar Traian ia măsuri ca trupe proaspete să fie aduse din imperiu şi concentrate la Dunăre.

În acelaşi timp, dispune construirea podului de la Drobeta-Turnu Severin, într-un punct strategic foarte bine ales. De aici puteau fi dirijate cu repeziciune trupe spre nord-est, în cazul în care se hotăra atacul Daciei sau prin Valea Oltului, sau prin Banat. Roma îşi trimite la Dunăre nu numai legiunile, ci şi constructorii de drumuri şi poduri, pentru a asigura mişcarea trupelor şi aprovizionarea lor. Munţii Haemusului, pe Valea Dunării, sunt cioplţi, sunt săpate cu mare preciziune cavităţi în piatră prin tehnici rapide, iar pilonii podului de peste fluviu sunt şi azi mărturie a artei inginereşti de care dispuneau Romanii. Ei cunoşteau procedeul de a săpa în albia fluviului, de a îndepărta apele prin diguri şi chesoane, de a folosi materiale de construcţii, în special un soi de ciment de o calitate superioară. Sub ochii Dacilor, constructorii romani durează în inima Daciei o construcţie monumentală, care e înrudită cu cele mai impresionante monumente ale antichităţii şi care dovedeşte însemnătatea ce se

acorda de către stăpânii lumii de atunci acestor miraculoase teritorii. Dio Cassius descrie, cu sentimente de exaltare, această operă, pe care o vedem reprezentată şi în basoreliefurile de pe Columna lui Traian din Roma:

„Traian a construit peste Istru un pod de piatră, pe care nu ştiu cum să-l admir îndeajuns. Minunate sunt şi celelalte construcţii ale lui Traian, dar acesta este mai presus de toate acelea. Stâlpii de piatră în patru muchii sunt în număr de douăzeci, înălţimea de şaizeci. Ei se află, unul faţă de altul, la o distanţă de o sută şaptezeci de picioare şi sunt uniţi printr-o boltă. Cum să nu ne mirăm de cheltuiala făcută pentru aceşti stâlpi? Nu trebuie oare să ne uimească şi felul meşteşugit în care a fost aşezat în mijlocul fluviului fiecare stâlp, într-o apă plină de vârtejuri, într-un pământ nămolos, de vreme ce cursul apei nu putea fi abătut? Am arătat lăţimea fluviului, nu pentru că ar curge numai pe această lăţime — căci pe parcurs se lăţeşte de două ori şi de trei ori pe atât — ci pentru că acolo este locul cel mai îngust şi mai potrivit pentru construirea unui pod. Cu cât spaţiul se îngustează mai mult aici — deoarece apa coboară dintr-o întindere largă, pentru a intra din nou în alta şi mai mare — cu atât se face mai năvalnică şi mai adâncă. Încât şi împrejurarea aceasta se adaugă la greutatea construirii podului. Concepţia măreaţă a lui Traian se vădeşte şi din aceste lucrări. Astăzi, însă, podul nu foloseşte la nimic, căci nu mai există decât stâlpii, iar pe deasupra lor nu se mai poate trece: ai zice că au fost duraţi numai ca să facă dovada că firii omeneşti nimic nu-i este cu neputinţă. Traian se temea că, după ce îngheaţă Istrul, să nu se pornească război împotriva Romanilor rămaşi dincolo şi construi acest pod, pentru ca transporturile să se facă cu uşurinţă peste el. Dimpotrivă, lui Hadrian îi fu teamă că barbarii vor birui străjile acestuia şi vor avea trecere lesnicioasă spre Moesia; de aceea distruse partea de deasupra".

Printre alte măsuri luate de Traian pe plan strategic a fost şi fixarea Câmpiei Dunării ca centru de operaţii pentru viitoarea campanie. În timpul primului război dacic, el îşi dăduse seama de primejdiile pe care le putea întâmpina o armată romană, care ataca Dacia dinspre apus. Având în vedere că hotarul imperiului cu Dacia se întindea în forma unui arc de cerc, oastea Dacilor putea să pornească pe raze divergente de pe poziţiile centrale din Transilvania şi, atacând, să treacă hotarul în orice punct al lui. În timpul primului război dacic se dovedise că o armată romană care înainta din Banat spre Transilvania, chiar dacă concentra forţe numeroase în faţa ei, nu anihila capacitatea adversarului de a porni atacul în Getia Minor sau în Sudul Dunării, obligându-l pe adversar — aşa cum s-a întâmplat în iarna anului 101 - 102 — să-şi retragă trupe de pe teatrul principal de operaţii, pentru a salva stăpânirea romană din Sudul Dunării.

Din aceste considerente, Traian ia măsuri pentru întărirea sistemului de fortificaţii de pe linia Dunării. Sunt construite cetăţi puternice la Nicopolis, în locul unde mai târziu va fi oraşul Marcianopolis, ca şi la Abrittus, Durostorum

şi Troesmis. După cât se pare, Traian în[illegible] să construiască diferite castre la nord de valul de pământ al lui Aelianus, în punctele Târguşor, Mălăieşti şi Drajna de Sus. De asemenea, pe linia Dunării este ridicată întăritura de piatră de la Carsium, iar în nordul fluviului, acolo unde Dunărea o coteşte spre răsărit, se îngrijeşte de întăriturile de la Bărboşi. Se pare că şi tabăra întărită de la nord de Râmnicul Vâlcea, pe Valea Oltului, numită „Castra Traiani", este construită tot în această perioadă, ca şi castrul de la Stolniceni (Buridava romană). Traian ia toate măsurile de siguranţă, pentru ca viitoarea campanie să fie încununată de succes. Îşi alege ca direcţie de atac Valea Oltului, dar probabil şi o a doua linie de operaţii, care venea din Moesia Inferioară şi traversa munţii pe la Pasul Bratocii. Toate aceste măsuri pe plan strategic ne dau o imagine despre concepţia împăratului în organizarea celei de-a doua campanii.

Pătrunzând în Transilvania pe Valea Oltului şi prin Bratocea, Traian vroia să-l oblige pe Decebal să-şi aducă trupele în sudul Transilvaniei, întăriturile de la Sarmizegetusa rămânând în afara teatrului de operaţii. De data aceasta nu mai era un atac frontal, care trebuia să rezolve, înainte de toate, cucerirea munţilor şi fortificaţiilor de la Sarmizegetusa (Grădiştea Muncelului), pe care nu le putea lăsa în spatele armatei sale, ci un atac care anihila, în mare parte, valoarea strategică a acestor întărituri. Banatul fiind deja sub stăpânire romană, Sarmizegetusa ar fi rămas ca o insulă în mijlocul unui teritoriu stăpânit de Romani.

Al doilea război dacic. Până la izbucnirea celui de-al doilea război dacic din anul 105, Decebal se străduieşte să organizeze o nouă rezistenţă împotriva Romanilor, în pofida tratatului încheiat cu Traian şi, după cum ne informează Cassius, „îşi pregăteşte arme, primeşte fugari, reface întăriturile, trimite soli la vecini şi aduce pagube celor ce mai înainte nu se înţelegeau cu el, iar Iazigilor le-a smuls un ţinut (pe care, după aceea, deşi ei îl cereau, Traian, nu-l mai dădu înapoi)".

În momentul în care informaţiile în legătură cu pregătirile lui Decebal ajung la Roma, Senatul îl declară „duşman al republicii" şi hotărăşte reluarea ostilităţilor. Din pasajul citat, se vede limpede că Decebal impusese autoritatea lui unor căpetenii dace, care, înspăimântate de puterea romană, înclinau să păstreze legături de bună vecinătate cu imperiul. Mai mult, el caută aliaţi la vecinii săi şi la Iazigi, care nu vor să-l sprijine, le smulge o parte din teritoriul ocupat de ei, încă o dovadă că Decebal a stăpânit Crişana, pentru că numai aici putea să existe o zonă de contact între Iazigi şi Daci. Ca şi în primul război cu Traian, Decebal reuşeşte să stabilească alianţe cu Sarmaţii. După cum reiese din reprezentările de pe Columna lui Traian, printre prizonierii aduşi în faţa împăratului sunt şi Sarmaţi, dovadă că ei au participat la război de partea lui Decebal.

În iarna lui 104, Traian părăseşte Roma, îndreptându-se spre Dunărea de Jos. Toată iarna şi primăvara îşi organizează meticulos trupele. În timpul

acesta se pare că Decebal a încercat să ducă tratative cu Traian, desigur fără succes. După câte spune Dio Cassius, deşi Decebal era cel care solicita pacea, el nu înţelegea să depună armele şi, mai mult decât atât, pe faţă îşi concentra trupele, chemându-i în ajutor şi pe aliaţii săi. Intenţiile şi sentimentele lui Decebal se desprind limpede din însemnările lui Dio Cassius. Adresându-se vecinilor săi, regele dac le atrăgea atenţia că „dacă îl vor părăsi pe dânsul, şi ei vor fi în primejdie, că mai uşor şi mai sigur îşi vor păstra libertatea, ajutându-l în luptă, înainte ca el să fi suferit vreo nenorocire. Însă, privind nepăsători cum sunt nimiciţi Dacii, mai pe urmă vor ajunge ei înşişi robi, căci vor rămâne fără aliaţi".

Dându-şi seama că duşmanul cel mai de temut pentru independenţa Daciei era împăratul Traian, omul care, prin tenacitatea şi capacitatea lui de comandant, era singurul în stare să ducă la capăt o acţiune atât de grea, cum era cucerirea Daciei, Decebal încearcă să-l suprime fizic pe împărat. Pentru aceasta, a trimis în Moesia dezertori, care să încerce să se apropie de împărat şi să-l ucidă. Unul dintre ei a fost bănuit şi prins şi, după ce a fost supus la cazne, a mărturisit care i-a fost intenţia. Întâlnirea dintre Decebal şi Longinus a reprezentat o altă încercare a regelui dac de a împieidca intrarea lui Traian în noua campanie.

Dio Cassius spune:

„Atunci Decebal chemă la dânsul pe Longinus, comandantul unei legiuni, a cărui dârzenie o simţise în luptele purtate cu el şi, după ce-l convinsese să vină, cu gând să-l facă să i se supună, îl prinse şi-l întrebă de faţă cu alţii despre planurile lui Traian. Pentru că (Longinus) nu voia să mărturisească nimic, îl ţinu sub pază, dar nelegat. Decebal trimise apoi un sol la Traian şi ceru acestuia — în schimbul eliberării lui Longinus — să-i cedeze ţara până la Istru şi să-i plătească banii care i-a cheltuit cu războiul. (Traian) răspunse cu vorbe îndoielnice prin care voia să arate că nici nu-l preţuieşte prea mult pe Longinus, dar nici prea puţin, că nici nu dorea să-l piardă, dar nici să-l scape cu sacrificii prea mari. Decebal mai stătea în cumpănă, neştiind ce să facă. Dar între timp Longinus îşi făcu rost de otravă, cu ajutorul unui libert de-al său şi făgădui lui Decebal că are să-l împace cu Traian, pentru ca regele să nu bănuiască deloc ce are de gând şi să nu i se pună o pază aspră. Longinus scrise o scrisoare plină de rugăminţi şi o dădu libertului s-o ducă lui Traian, spre a putea să rămână nestânjenit. După ce libertul plecă, Longinus bău otrava în timpul nopţii şi muri. După această întâmplare, Decebal ceru lui Traian pe libert, făgăduind să-i dea în schimb trupul lui Longinus şi zece prizonieri. Şi trimise îndată un centurion prins împreună cu Longinus, spre a aduce la îndeplinire cele cerute. Traian află de la acesta tot ce se petrecuse cu Longinus. Dar nu-i trimise înapoi lui Decebal nici pe acela şi nu-i dădu nici pe libert, socotind că viaţa libertului este mai de preţ pentru demnitatea imperiului, decât înmormântarea lui Longinus".

Pe lângă semnificaţia pe care o are în cadrul conflictului dintre Daci şi Romani, episodul cu Longinus are darul să ne lămurească asupra a două aspecte : că Decebal era de acord să se încheie pacea, dar aceasta să nu fie umilitoare pentru el ; că el cerea să i se restituie teritoriul ocupat de Romani până la Dunăre.

Traian nu s-a lăsat impresionat de scrisoarea lui Longinus şi a trecut podul de la Drobeta, cu grosul oştilor, îndreptându-se spre Valea Oltului, spre a pătrunde prin pasul de la Turnu Roşu în Transilvania. Se pare că, în cel de-al doilea război dacic, împăratul dispunea de forţe mult mai numeroase decât în primul, ceea ce îngăduie să se emită ipoteza unui atac pe mai multe direcţii. Unul dintre acestea venea din sud-vest, pe obişnuitul drum al Banatului. În acelaşi timp, o coloană trecea în Transilvania, prin Pasul Oituzului. În felul acesta, Decebal, inferior numeric Romanilor, nu putea să facă faţă cu succes atâtor atacuri convergente. Şi în al doilea război dacic, Traian acţionează cu mare prudenţă, căci, după istoricul citat mai înainte, împăratul „a purtat război mai mult cu chibzuială decât cu înfocare, biruindu-i pe Daci după îndelungi şi grele strădanii. El însuşi dădu multe dovezi de pricepere la comandă şi de vitejie, iar oştenii trecură împreună cu dânsul prin multe primejdii şi dădură dovadă de vrednicie".

Din păcate, nu avem decât această laconică însemnare despre un război care avea să dureze un an de zile. Scenele înfăţişând luptele dintre Daci şi Romani, aşa cum sunt prezentate pe Columna lui Traian, ne arată că se dau lupte în jurul unor cetăţi, care ar putea să fie cele de la Sarmizegetusa, dar şi din alte locuri din Transilvania. În orice caz, ultimele lupte se dau în jurul cetăţii de scaun. După căderea Sarmizegetusei, Decebal a încercat să organizeze rezistenţa în alte părţi ale Daciei, pentru că, aşa cum se poate vedea într-o scenă de pe Columnă, el se sinucide undeva în afara zidurilor cetăţii, în momentul când era să fie prins de călăreţii romani. Descoperirea recentă a inscripţiei de la Grameni (lângă Salonic, în Grecia) de către profesorul american Speidel, reprezintă un alt izvor epigrafic, care vine să confirme scena de pe Columnă. În această inscripţie, veteranul roman Tiberius Claudius Maximus spune că : „l-a prins pe Decebal şi capul lui l-a adus împăratului, la Ranisstorum".

Epilog. Avem mărturia sigură că Decebal a preferat să-şi ia zilele decât să urmeze carul de triumf al lui Traian pe străzile Romei. O parte dintre nobilii daci s-au supus împăratului, înainte chiar de căderea Sarmizegetusei. Nu este sigur că alţii s-au sinucis, întrucât cercetări mai recente au dovedit că scena 102 a Coloanei Traiane nu reprezintă nici împărţirea ultimelor picături de apă şi nici un act de sinucidere prin otrăvire, ci ea este o scenă de exaltare, de împărtăşire din lichidul sfânt al religiei dacilor. Gestul lui Decebal se înscrie în viziunea geto-dacă despre semnificaţiile morţii şi ale vieţii de dincolo. Cei mai mulţi istorici au fost impresionaţi de acest gest al lui Decebal şi l-au interpretat ca pe un simbol al credinţei dacice, al filosofiei lui Zalmoxis. O interpretare de

dată mai nouă, în spirit arian, arată că regele ar fi adus un sacrificiu voluntar zeilor, pentru ca aceştia să izbăvească poporul dac. Tot aşa a fost interpretat şi gestul lui Vercingetorix, care s-a predat învingătorului Caesar.

Călăreţii romani, care au capturat trupul neînsufleţit al lui Decebal (printre care se afla şi Maximus), îi taie capul şi mâna dreaptă şi le trimit împăratului. Capul regelui dac este trimis la Roma şi aruncat pe scările Gemoniae, ca semn că unul dintre cei mai mari duşmani ai Romei fusese răpus.

Cât de temut şi cât de greu fusese de cucerit ansamblul fortificaţiilor dace din Munţii Orăştiei, o arată şi faptul că Traian, stăpân al acestor locuri, pune să fie distrus acest ansamblu fortificat al capitalei şi ridică în depresiunea Haţegului, în loc deschis, oraşul Ulpia Traiana (Noua Sarmizegetusa) capitala noii provincii romane. În felul acesta, una din cele mai strălucite mărturii ale civilizaţiei geto-dace, care ar fi putut, prin dăinuirea ei, să ne arate întreaga măsură a geniului constructor al oamenilor locului, dispare de pe faţa pământului. Distrugerea templelor şi cetăţilor dace din Munţii Orăştiei a fost făcută cu atâta înverşunare, încât, la puţină vreme după aceea, vegetaţia a acoperit ruinele, iar urmele lor au fost regăsite abia în ultimii ani şi scoase la lumină de arheologii din Cluj-Napoca. Descoperirea aceasta a avut darul să deschidă noi perspective asupra civilizaţiei dacice.

O scenă de pe Columnă înfăţişează şi un alt aspect al măsurilor luate de Traian, pentru a înfrânge rezistenţa Dacilor. Sunt arse aşezări omeneşti de pe munţi, iar oamenii cu vitele şi cu avutul lor sunt constrânşi să coboare în câmp.

După un an de lupte îndârjite, Dacia a fost ocupată. Printr-o diplomă militară de la Porolissum, din 11 august 106, ni se păstrează primul document cu privire la existenţa Daciei ca provincie romană. Odată cu cucerirea Daciei, au căzut în mâna Romanilor imense bogăţii. Dio Cassius ne vorbeşte de comorile lui Decebal, pe care acesta le ascunsese sub rîul Sargetia (Streiul de azi):

„Căci (Decebal) abătuse rîul cu ajutorul unor prizonieri şi săpase acolo o groapă. Pusese în ea o mulţime de argint şi de aur, precum şi alte lucruri foarte preţioase — mai ales dintre acelea care suportau umezeala — aşezase peste ele pietre şi îngrămădise pământ, iar după aceea aduse din nou rîul în albia lui. Tot cu oamenii aceia (Decebal) puse în siguranţă, în nişte peşteri, veşminte şi alte lucruri la fel. După ce făcu toate acestea, îi măcelări, ca să nu dea nimic pe faţă. Dar Bicilis, un tovarăş al său, care cunoştea cele întâmplate, fu luat prizonier şi dădu în vileag toate acestea".

După Criton, bogăţiile aduse de Traian din Dacia se ridicau la cinci milioane livre de aur, precum şi o cantitate dublă de argint, pe lângă cupe şi alte lucruri de preţ. Tot la Criton se spune că Traian a adus turme mari în Italia, arme capturate de la Daci şi peste cincizeci de mii de bărbaţi. Aceştia erau înarmaţi şi au fost folosiţi în luptele pe care le-a purtat Traian după aceea. Bogăţiile aduse din Dacia, cât şi soldaţii daci care vor fi folosiţi apoi în felurite

campanii au contribuit la întărirea componentei tracice a imperiului şi au constituit temeiul creşterii puterii romane, în anii următori. Cu banii şi soldaţii aduşi din Dacia, Traian va relua politica de cuceriri în Asia Mică, în timpul domniei lui Imperiul Roman atingând maxima limită a expansiunii sale.

La Roma au fost organizate serbări cu lupte de gladiatori şi fiare sălbatice, care au durat o sută douăzeci şi trei de zile. Ele s-au desfăşurat şi în portul hexagonal de la vărsarea Tibrului în mare, unde au fost organizate adevărate bătălii între flote adverse ale căror echipaje erau alcătuite din condamnaţi. Înainte de începerea înfricoşătoarelor „jocuri" şi bătălii, combatanţii şi gladiatorii lansau strigătul: *Ave Caesar, morituri te salutant !*

Cucerirea Daciei s-a dovedit fructuoasă nu numai pentru împărat şi statul roman, dar şi pentru cei care au participat la război şi i-au supravieţuit. Este cunoscut cazul lui Quietus Lucius, o căpetenie a detaşamentului de călăreţi Mauri din armata romană, el însuşi maur de origine. Îndepărtat din armată pentru ticăloşiile sale, în timpul războaielor dacice se prezintă împăratului şi i se dă din nou comanda, distingându-se mai ales în al doilea război cu Dacii. Lucius a adunat atâta avere, încât a fost înscris candidat printre cei care exercitaseră praetura. Dar, de bogăţiile luate din Dacia, s-au bucurat şi soldaţii de rând, dovadă inscripţiile de pe statuietele de bronz aurit din Forul lui Traian, pe care se specifică faptul că fuseseră făcute din ce-a putut să-şi agonisească în Dacia fiecare ostaş *(ex manibus).*

De unde în ajunul războaielor dacice se constituise o comisie senatorială pentru a propune măsuri economice, menite să atenueze criza economică în care se zbătea imperiul, acum, în 106, cetăţenii romani ai imperiului sunt scutiţi de impozite pe acel an şi, mai mult decât atât, primesc un premiu de câte şase sute cincizeci de dinari de persoană, făcându-i pe toţi părtaşi la marea prădăciune a Daciei. Pe drept cuvânt, istoricii aveau de ce să numească Dacia : California Antichităţii. Ca dintr-un corn al abundenţei se revarsă bogăţia imensă a Daciei, îndestulând un imperiu care se întindea de la Atlantic până la Eufrat, şi de la gurile Nistrului până la cataractele Nilului.

Printre multe onoruri votate de Senat în cinstea lui Traian, este şi acela prin care i se acordă epitetul de „Optimus Princeps". În afară de Forul lui Traian, tezaurul lui Decebal îngăduie construirea a două monumente de excepţională valoarea artistică dar şi istorică. Cel mai măreţ monument al antichităţii, Columna lui Traian este sculptată acum, fiind inaugurată la 12 mai 113. În Getia Minor, pe locul unde s-a dat bătălia în primul război dacic, se înalţă Tropaeum Traiani închinat zeului Marte.

Dacia, unul din cele mai puternice state ale antichităţii şi, în acelaşi timp, ultima mare creaţie politică a Traco-Geţilor liberi, îşi pierde libertatea şi intră ca parte componentă în imperiul Romei. Întregul spaţiu tracic ajunge astfel să fie unificat într-un singur stat denumit Res Publica Romana, cunoscut sub sigla SPQR, adică Senatus Populusque Romanus. Deasupra fostelor centre

de putere de la Pella şi Sarmizegetusa, se ridică triumfător centrul de putere de la Roma. Toţi Tracii, inclusiv Dacii liberi din răsărit şi nord-vest, intră în marele circuit al civilizaţiei universale de atunci. Numele neamului Geto-Dacilor se schimbă. Mai întâi ei se vor numi Daco-Romani şi apoi Români. Şi, după cum spune poetul Ion Brad:

„De teamă să nu înviem,
Ne-au risipit cetăţile, ne-au ucis altarele,
Toate frumuseţile, ca într-un blestem,
Ni le-au schilodit. Şi-am rămas doar cu soarele.
Din el, ne-am croit poteci în pădure, în munte,
Am podidit cu lacrimi şi spice câmpia,
Lângă vetre mărunte,
Am logodit timpul cu statornicia.
Dacă te uiţi bine-apoi,
În pietre nemuritori, suntem noi, numai noi;
Noi, Tracii!"

BIBLIOGRAFIE

* * * *Actes du premier Congres international des études balkaniques et sud-est europeennes*, VI, Sofia, 1968.

ALTHEIM, FRANZ — *Geschichte der Hunnen*, vol. I—V, Berlin, 1959—1962.

ANCEL, JACQUES, *Peuples et nations des Balkans*, Paris, 1926.

BALLESTEROS Y BERETTA, D. ANTONIO — *Historia de España y su influencia en la historia universal*, Barcelona, 1953.

BASCH, MARTIN ALMAGRO — *Manual de historia universal, tomo I, Prehistoria*, Madrid, 1960.

* * * *Banatica (Istorie veche și arheologie)*, Muzeul județean Reșița, 1971.

BASMADIAN, K. J. — *L'identification des noms de plantes du Codex Constantinop. de Dioscurides*, în *Journal Asiatique*, 1938.

BĂNESCU, N. — *Cele mai vechi știri bizantine asupra Românilor de la Dunărea de Jos*, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională", Cluj, I, 1921—1923.

BERCIU, DUMITRU — *Burii dacici și străvechea lor cultură*, în „Magazin istoric", VIII (1974).

BERCIU, DUMITRU — *Zorile istoriei în Carpați și la Dunăre*, București, 1966.

BERCIU, DUMITRU — *Deux chefs d'oeuvre de l'art néolithique en Roumanie : le „couple" de la civilisation de Hamangia*, în „Dacia", N.S., IV, 1960.

BERTOLDI, V. — *Problèmes de substrat*, „Bulletin de la Société de linguistique", XXXII Paris, 1931.

* * * *Biblia sau Sfânta Scriptură*, Institutul Biblic și de Misiune Ortodoxă al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1968.

BLAGA, LUCIAN — *Trilogia Culturii*, Editura pentru Literatură Universală, București, 1969.

BOLDUR, A. V. — *Istoria Basarabiei. Contribuții la studiul Istoriei Românilor*, Chișinău, 1937

BONFANTE, G. — *Sabadios — svoboda le liberateur* în „Annuaire de l'Institut de psychologie et d'histoire orientale et slave", Bruxelles, New York, 1939—1944.

BOSCH-GIMPERA, P . — *Les Indo-Européens* Payot, Paris, 1961.

BOTT, MARTIN H. P. — *The Interior of the Eart*, Edward Arnold, London, 1971.

BRĂTIANU, G. I. — *Une enigme et un miracle historique : le peuple roumain*, Bucarest, 1937.

BRĂTIANU, G. I. — *Tradiția istorică a descălecatului Țării Românești în lumina noilor cercetări*, în „Anuarul Academiei Române", Sect. Ist.s. 2, t. XXV, 1942 — 1943.

BRÖNDAL, VIGGO — *Substrat et emprunt en roman et en germanique. Etudes sur l'histoire des sons et des mots*, București—Copenhague, 1948.

„Arhitectura Basarabiei", V, 1933

CAMPANELLA, TOMMASO — *Cetatea Soarelui, ideea poetică a unei republicii filosofice*, Editura științifică, București, 1959.
CAPIDAN, TH. — *Limbă și cultură*, 1943.
CAPIDAN, TH. — *Raporturile lingvistice slavo-române* în „Dacoromania".
CARCOPINO, J. — *Points de vue sur l'impérialisme romain*, Paris, 1934.
CASON, STANLEY, M. A. — *Macedonia, Thrace and Illyria*, Oxford, 1926.
CHIRASSI-COLOMBO, ILEANA — *The Role of Thrace in Greek Religion*, în „Thracia", II 1974.
CLOCHE, PAUL — *Histoire de la macédoine jusqu'a l'avènement d'Alexandre le Grand*, Payot, 1960.
COMȘA, M. — *Sur l'origine et l'évolution de la civilisation de la population romane, et ensuite protoroumaine, aux VIe —Xe siècles sur le territoire de la Roumanie*, în „Dacia", N.S., XII, 1968.
CONDURACHI, EM. — *Tiberiu Plautius Aelianus și strămutarea transdanubienilor în Moesia*, în „Studii și cercetării de istorie veche", IX, 1958.
CONDURACHI, EMILE — *L'ethogenèse des peuples balkaniques : les sources écrites*, în „Studia Balcanica", 5, Sofia, 1971.
* * * *XVIIe Congres International d'anthropologie et d'archeologie préhistorique*, Bucarest 1—8 septembrie 1937, Imprimerie Socec et. Co. S.A., 1939.
CONTENEAU, GEORGES — *La civilisation des Hittites et des Mitanniens*, Paris, 1938.
CRIȘAN, ION HORAȚIU — *Burebista și epoca sa*, București, 1975.
CROSSLAND, RONALD A. — *The Position in the Indo-European Language. Family of Thracian and Phrygian and their possible clase cognates : Some general observations*, în „Studia Balcanica", 5, Sofia, 1971.
CVIJIČ, IOVAN — *La Peninsule Balcanique, Paris*, 1918.
DAICOVICIU, C. — *La Transylvanie dans l'antiquité*, București, 1945.
DAICOVICIU, H. — *Il tempio calendario dacico di Sarmizegetusa*, în „Dacia", N.S., IV, 1960.
DAICOVICIU, H. — *Dacii*, București, 1972.
DAINELLI, M. G. — *La regione Balcanica*, Firenze, 1922.
DANOV, CH. — *Thracian penetration into the Greek cities on the west coast of the Black Sea*, Klio, 1960.
DANOV, HRISTO M. — *Drevna Trakia*, Sofia, 1968.
DANOV, CHRISTO M. — *Zu der Ethnogenese und den Lageverschiebungen der Volkstämme Althrakiens in der zweiten Hälfte des II und der ersten Hälfte des I Jahrtausends v.u.z.*, în „Studia Balcanica", 5, Sofia, 1971.
DASCALAKIS, A. P. — *The Hellenism of the ancient Macedonians*, Thessaloniki, 1965.
DETSCHEW, DIMITER — *Die thrakischen Sprachreste*, Wien, 1957.
DEVOTO, G. — *Il problema indo-europeo come problema storico*, în „Romana", V, nr. 6, Firenze, 1941.
DEVOTO, G. — *Pelasgo e peri-indoeropeo*, în „Studi etruschi", XVII, Firenze, 1943.
DEVOTO, G. — *Protolatini e protoitalici*, în „Studi etruschi", Firenze, XVIII, 1950 — 1951.
DEVOTO, G. — *Illiri e Tirreni*, în „Illyrica", Pecs, 1938.
DEVOTO, G. — *Origini indoeuropee*, Firenze, 1962.
* * * *Dictionnaire de la civilisation greque*, Fernand Hazan, Paris, 1966.
DRAGOMIR, SILVIU — *Vlahii și morlacii*, Cluj, 1924.
DRAGOMIR, SILVIU — *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în evul mediu*, București, 1959.
DRAGOMIR, SILVIU — *La Patrie primitive des roumains et ses frontières historiques*, în „Balcania", VII, 1. București, 1944.
DUMITRESCU, VLADIMIR — *Arta neolitică în România*, București, 1968.

DUNĂREANU-VULPE, ECATERINA — *Considerations sur certaines formes caractérisant l'âge du bronz de l'Europe sud-orientale*, Paris, 1936.

ELIADE, MIRCEA — *De Zalmoxis à Gengis-Khan, études comparatives sur les religions et le folklore de la Dacie et de l'Europe Orientale*, Payot, Paris, 1970.

ELIADE, MIRCEA — *Traité d'histoire des religions*, Payot, Paris, 1964.

* * * *L'ethnogenese des peuples balkaniques, Symposium international des peuples balkaniques*, Plovdiv, 23—28 Avril 1969.

FINLAY, GEORGE — *A history of Greece from its conquest by the Romans to the present time*, B.C. 146 to A.D. 1864, vol. I—VII, Oxford, 1877.

GAGÉ, J. — *Du culte thrace de Pleistoros à la secte dace des „Pleistoi"*, A propos d'une dédicace épigraphique à Diana plestrensis, Noul album MacedoRomân, Freiburg in Brisgau, 1959, 1.

GAMILLSCHEG, ERNST — *Romania Germanica. Die Ostgoten. Die Longobarden. Die altgermanische Bestandteil des Ostromanischen. Altergermanisches im Alpenromanische*, Berlin-Leipzig, 1935.

GARAŠANIN, MILUTIN V. — *Nomades des steppes et autochtones dans le Sud-Est européen à l'époque de transition du néolitique a l'âge du bronze*, în „Studia Balcanica 5, Sofia, 1971.

GARAŠANIN, MILUTIN V. — *Héritage néolitique, innovations de l'époque du bronze, apports grecs, celtique et romains*, în „Tradition et innovation dans la culture des pays du sud-est européen", Coloque, 11—12 septembre, 1967, Bucarest, 1969.

GEORGIEV, V. — *Le probleme de l'union linguistique balkanique*, în „Actes du premiere congres international des études balkaniques et sud-est europeene", VI, Sofia, 1968.

GEORGIEV, VLADIMIR — *L'Ethnogenèse de la peninsula Balkanique d'aprés les données linguistiques*, în „Studia Balcanica", 5, Sofia, 1971.

GEORGIEV, VLADIMIR — *Tradition et innovation dans les langues nationales des pays du Sud-Est européen*, în „Tradition et innovations dans la culture des pays du sud-est européen", Colloque 11—12 septembrie, 1967, Bucarest, 1969.

GIMBUTAS, MARIJA — *On the Origins of the North Indo-Europeans*, în „American Anthropologist", Menasha Wisconsin, 1952.

GINDIN, L. A. — *Le „pelasgique" et le thrace*, în „Studia Balcanica", Sofia, 1971.

GIURESCU, CONSTANTIN C. — *Istoria românilor*, vol. I—III.

GIURESCU, CONSTANTIN C. — *Tîrguri sau orașe și cetăți moldovene*, București, 1967.

GIURESCU, CONSTANTIN C. — *Despre Vlahia Asăneștilor*, Cluj, 1931.

GIURESCU, CONSTANTIN C. — *Tîrguri sau orașe și cetăți moldovene din secolul al X-lea pînă la mijlocul secolului al XVI-lea*, București, 1967.

GIURESCU, CONSTANTIN C. — *Studii de istorie socială*, București, 1943.

GIURESCU, CONSTANTIN C. și DINU C. GIURESCU, — *Istoria Românilor*, București, 1974, vol. I.

GIURESCU, CORSTANTIN C. — *Formarea poporului român*, Craiova, 1973.

GIURESCU, DINU C. — *Țara Românească în secolele XIV—XV*, București, 1973.

GLASENAPP, H. DE — *Les littératures de l'Inde*, Payot, Paris, 1963.

GOCEVA, ZLATOZARA, *Le culte de la déesse thrace Bendis a Athènes*, în „Thracia", II, 1974

GORAZD, ARCHIMADRITE — *La réligion des Thraces et ses résonances dans la vie des peuples chrétiens et non-chrétiens*, în „Thracia", II, 1974.

GOSTAR, N. — *Ramura nordică a dacilor-costobocii*, în „Buletinul Universității Victor Babeș-Bolyai", S. șt. soc. I, 1956, 1—2.

GOSTAR, N. — *Cetăți dacice din Moldova*, București, 1969.

GUTHRIE, W. K. C. — *The Greeks and their gods*, Boston, 1961.

HAMP, ERIC P. — *Albanian and Baltic as Clues to Thracian*, în „Thracia", II, 1974.

HANČAR, F. — *Die Skythen als Forschungsproblem*, în „Reincke Festschrift", Mainz, 1950
HAS, OTTO — *Messapische Studien*, Heidelberg, 1962.
HEINE-GELDERN, R. VON — *Die Tacharer und die Pontische Wanderung*, în „Saeculum", München, 1951.
* * * *Historia de España*, dirigida por Ramon Menendez Pidal, vol. I—II.
HOFFMANN, OTTO — *Die Makedonen ihre Sprache und ihr Volkstum*, Göttingen, 1906.
HOMMAN, BALINT — *Geschichte des ungarischen Mittelalters*, Berlin, 1940.
HRISTOV, ALEXANDER — *The Creation of macedonian statehood (1893—1945)*, Skopje 1971.
HUBERT, H. — *Les Celtes et l'expansion celtique jusqu'à l'époque de la Tène*, vol. I—II, Paris, 1932.
IANCOVICI, SAVA — *Rélations Roumano-albanaises à l'époque de la Renaissance et de l'émancipation du peuple albanais*, în „Revue des études sud-est européennes", tome IX, 1971, nr. 1.
ILIESCU, O. — *Despre natura juridică și importanța despăgubirilor oferite de Basarab voievod regelui Carol Robert (1330)*, în „Studii și materiale de istorie medie", vol. V, București, 1962.
ILIESCU, VLADIMIR — *Părăsirea Daciei în lumina izvoarelor*, în „Studii și cercetări de istorie veche", 3, tomul 22, 1971.
* * * *Les Illyriens et la génese de l'Albanie*, Tirana, 1971.
IORGA, NICOLAE — *Formes byzantines et réalités balcaniques. Leçons faites à la Sorbonne* Paris, 1922.
IORGA, NICOLAE — *Relations entre l'Orient et l'Occident au Moyen Age*, Paris, 1923.
IORGA, NICOLAE — *Choses d'Orient et de Roumanie*, Paris, 1924.
IORGA, NICOLAE — *Cele dintîi cristalizări de stat ale Românilor*, în „Revista Istorică", V, 1919.
IORGA, NICOLAE — *Di alcune formazioni popolari romane nel Medio Evo*, Torino, 1930.
IORGA, NICOLAE — *La „Romania" danubienne et les barbares au VIe* siècle, în „Revue belge de philologie et d'histoire", I, 1924.
IORGA, NICOLAE — *Istoria Românilor*, vol. I (1—2), X, București, 1936—1939.
IORGA, NICOLAE — *Istoria Românilor din peninsula Balcanică (Albania, Macedonia, Epir, Tesalia, etc.)*, București, 1919.
IORGA, NICOLAE — *Bizanț după Bizanț*, Editura Enciclopedică Română, București, 1972
ION-RADU, MIRCEA — *Relations culturelles roumano-serbes au XVI-e siècle*, în „Revue des études sud-est europeennes", 3—4, t. I, 1963.
KALLERIS, JEAN N. — *Les anciens Macédoniens. Étude linguistique et historique*, tome I, Athènes, 1954.
KAZAROV, GAWRIL I. — *Beiträge zur Kulturgeschichte der Thraker*, Sarajevo, 1916.
KOLEDAROV, PETER ST. — *Thrace as a Name in Historical Geography*, în „Thracia", II, 1974.
KOSSINA, G. — *Der Ursprung der Urfinen und der Urindogermanen und ihre Ausbreitung nach dem Osten*, în „Mannus", I—II, Würzburg, 1911.
KOSSINA, G. — *Die Indo-germanen*, Würzburg, 1911.
KRAHE, HANS — *Die Sprache der Illyrier, Erster Teil : Die Quellen*, Wiesbaden, 1955.
KRAHE, H. — *Indo-germanisch und Alt-europäisch*, în „Saeculum", München, 1957.
KRETSCHMER, P. — *Die vorgriechischen Sprach-und Volksschichten*, în „Glotta", XXVIII, Göttingen, 1940, 1943.
KRETSCHMER, K. — *Sarmatia in Pauly Wissowa*, „Real-Enciclopädie", Stuttgart, 1921.
KUN, N. A. — *Legendele și miturile Greciei antice*. Editura Științifică, București, 1964.

LAVIOSA-ZAMBOTTI, P. — *La necropoli di Paestum e l'indoeuropeizazzione d'Italia* în „Rivista di scienze preistoriche", Firenze, 1947.
LAVIOSA-ZAMBOTTI, P. — *Correnti culturali etniche in Italia durante l'etá del Rane e del Bronzo*, în „Rivista di Antropologia", Roma, 1950.
LISSNER, IVAR — *Rätselhafte kulturen*, Walter-Verlag Olten und Freiburg in Breisgau 1961.
LOCKWOOD, W. B. — *Indo-European philology*, London.
LOZOVAN, E. — *Les Pleistoi daces-maines abstinents?*, „Orpheus", XI, 1964.
LOZOVAN, E. — *Sabazios et la benedictio latina*, în „Oi Roumene" (Catania, 1964).
LOZOVAN, E. — *Latinité d'Afrique et de Dacie*. Comunicare.
LOZOVAN, E. — *Dacia Sacra*, în „History of Religions", vol. 7, nr. 3, February, 1968.
LOZOVAN, E. — *Romania y Barbaricum*, în „Romanica", Instituto de Filologia La Plata 1968.
MAC IVER, R. — *The Iran Age in Italy*, Oxford, 1927.
MELLART, J. — *The End of the Early Bronze Age in Anatolia*, în „American Journal of Archaeology", LXII. Cambridge Mass. 1938.
MACLVER, D. R. R. — *Villanovans and early Etruscans*, Oxford, 1924.
MEULEAU, MAURICE — *El mundo y su historia. El mundo antiquo*, I—II, Argos, Barcelona, 1968.
MACHIAVELLI, NICCOLÒ — *Principele*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1960.
MACHIAVELLI, NICCOLÒ — *Istoriile florentine*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1968.
MALIŢA, MIRCEA — *Aurul cenuşiu*, Editura Dacia, 1971—1973.
MANCIULEA, ST. — *Elementul românesc din Câmpia Tisei şi Carpaţii nordici în evul mediu*, în „Revista de Istorie", XVIII, 1932.
MARTONNE, Em. DE — *Europe centrale, Suisse, Autriche, Hongrie, Tcheco-Slovaquie, Pologne, Roumanie*, Paris, 1931, în colecţia P. Vidal de la Blacche et L. Gallois, Geographia universelle, t. IV.
MASSON, O. — *Les rapports entre les Grecs et les Illyriens d'après l'onomastique d'Apollonia d'Illyrie et de Dyrrachion*, în „Actes du premier congres international des études balkaniques et sud-est européennes", VI, Sofia, 1968.
MAYANI. ZACHARIE — *Etruscii încep să vorbească*, Paris, 1961.
MAYANI, ZACHARIE — *Spiritul misterului etrusc*, Paris, 1968.
MEHEDINŢI, S. — *Le pays et le peuplé roumain. Consideration de geographie humaine*, Bucureşti, 1930.
MEILLET, A. — *Introduction a l'etude comparative des langues indo-européennes*, Paris, 1922.
MELLART, JAMES — *Prehistory of Anatolia and its Relations with the Balkans*, în „Studia Balcanica", Sofia, 1971.
MERLAT, P. — *Jupiter Dolichenus. Essai d'interprétation et de synthèse*, Paris, 1960.
MIHAILOV, GEORGI — *La Thrace et la Macedoine jusqu'à l'invasion des Celtes*, în „Ancient Macedonia", Thessaloniki, 1970.
MIHĂESCU, H. — *Elemente latine în limba albaneză*, în „Revue des études sud-est européennes", IV, 1966.
MIHĂESCU, H. — *Dioscoride latino, materia medica*, libro I, Iaşi, 1938.
MIHĂILĂ, G. — *Criteriile determinării împrumuturilor slave în limba română*, în „Studii şi cercetări lingvistice", nr. 4, anul XXII, 1971.
MINNS, E. H. — *Scythians and Greeks*, Cambridge, 1913.
MONTENEGRO DUQUE, ANGEL — *El imperio hitito*, Bilbao, 1967.
MOTOGNA, V. — *Contribuţii la istoria Românilor în veacul al XIV-lea* în „Revista de Istorie", XVIII, 1932.
NĂSTUREL, P. Ş. — *Valaques, Coumanes et Byzantins sous le règne de Manuel Comnène*, în „Byzantina", tom I, Thessaloniki, 1969.

NEAGOE, MANOLE — *Neagoe Basarab*, Bucureşti, 1971.
NEHRU, JAWAHARLAL — *Descoperirea Indiei*, Editura de Stat pentru Literatură Politică, Bucureşti, 1956.
NESTOR, I. — *Les données arheologiques et le problème de la formation du peuple roumain*, în R.R.H., 3, 1964.
NESTOR, I. — *Contributions arhéologiques au problème des Protoroumains. La civilisation de Dridu*, în „Dacia", N.S., II, 1958.
NICOLESCU, C. — *Aspecte ale relaţiilor culturale cu Bizanţul la Dunărea de Jos în sec. X—XI*, în S.M.I.M., V. 1962.
NICOLĂESCU-PLOPŞOR, DARDU ŞI WANDA WALSKI — *Elemente de demografie şi ritual funerar la populaţiile vechi din România*, Editura Academiei R.S.R., 1975.
NICOLĂESCU-PLOPŞOR, C. S. — *Geochronology of the Paleolithis in Rumania*, în „Dacia", N. S. V, 1961.
ORGELÓS, P. — *La dernière invasion slave dans le Péloponnèse*. „Byzantion", 1, 1964.
OVIDIU — *Metamorfozele*, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, Bucureşti, 1957.
PALLOTINO, M. — *Le origine degli Etruschi*, Roma, 1947.
PALOTINO, M. — *Le origine storiche dei popoli italiani*, in *X Congresso internazionale di Scienze storiche*, Roma, 1934, Relazioni, „Storia de l'Antichità".
PAPU, EDGAR — *Între Alpi şi Marea Nordului*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1973.
PARLANGÈLI, ORONZO — *Studii Messapici*, Milano, 1960.
PASCU, ŞTEFAN — *Voievodatul Transilvaniei*, I, Cluj, 1972.
PATSCH, CARL — *Die Völkerschaft der Agathyrsen*, în Akad. der Wissenschaften in Wien Phil.-Hist. Classe, 1925, nr. XII a.
PATSCH, CARL — *Beiträge zur Völkerkunde von Sudosteuropa*, V, *1: Bis zur Festsetzung der Römer in Transdunavien*, în Sitzungsberichte, Phil.-Hist. Cl., F. 214, 1932.
PĂTRUŢ, I. — *Studii de limba română şi slavistică*, Cluj, 1974.
PAULI ŞI WISSOWA — *Real-Encyklopädie der klassischen Altertuneswissenschaft.*
PAVAN, M. — *Ricerche sulla provincia romana di Dalmatia*, Venezia, 1958. Istituto Veneto, Memorie Classe di scienze moralie lettere, vol. XXXII.
PARLANGELI, ORONZO — *Studii messapici*, Milano, 1960.
PÂRVAN VASILE, *Getica. O protoistorie a Daciei*, Bucureşti. 1926.
PÂRVAN, VASILE — *La Dacie à l'époque celtique*, în „Compte-Rendus des Sèances de l'Académie des Inscriptiones et Belles Lettres", Paris, 1926.
PÂRVAN, VASILE — *Dacia, civilizaţiile antice din ţările carpato-danubiene*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1967.
PÂRVAN, VASILE — *La pénétration hellénique et hellénistique dans la valée du Danube*, Bucureşti, 1923.
PERICOT, L. — La España primitiva, Barcelona, 1950.
PERUZZI, EMILIO — Origini di Roma, Bologna, vol. I, 1970.
PLATON — *Dialoguri*, în traducerea lui Constantin Noica, Editura pentru Literatură Universală, 1968.
PLUTARH — *Vieţi paralele*, vol. IX, *Alexandru şi Caesar*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1957.
PICARD, CH. — *Sabazios, dieu thraco-prhygien: expansion et aspects nouveaux de son culte*, în „Revue archéologique", II, 1961.
PIPPIDI, D. M. şi D. BERCIU — *Geţi şi greci la Dunărea de Jos din cele mai vechi timpuri pînă la cucerirea romană*, Bucureşti, 1965.
PISANI, VITTORE — *Le lingue dell'Italia antica oltre il latino*, Torino, 1964.
PISANI, VITTORE — *Le lingue indoeuropee*, Paideia, 1964.
POGHIRC, CICERONE — *Reflexions sur les problèmes du daco-moesien* în „Studia Balcanica", 5, Sofia, 1971.

POGHIRC, CICERONE — *La contribution de Bogdan Petriceico Hasdeu à la theorie du substrat de la langue roumaine*, în „Linguistique Balkanique", XVI, 2, Sofia, 1973.
POGHIRC, CICERONE — *Sur les éléments de substrat du roumain*, în „Dacoromania, Jahrburch für östliche latinität", 1, 1973, Freiburg—München.
POGHIRC, CICERONE — *Limba română în lumina lingvisticii indoeuropene* (Le roumain dans le contexte de la linguistique indo-européenne), București, 1971.
POGHIRC, CICERONE — *Irano-daco-romanica*, în „Studia et acta orientalia", VIII, Bucarest, 1971.
POGHIRC, CICERONE — *Studiile sanscrite în România*, în „Analele Universității București" anul XXI, 1972.
POISSON, G. — *Les Aryens*, Paris, 1934.
POPA-LISSEANU, G. — *Dacia în autorii clasici, I, Autorii latini clasici și postclasici*, București, 1943.
PRODAN, David — *Supplex Libellus Valachorum*, București, 1967.
PROTASE, DUMITRU — *Rituri funerare la daci și dacoromani*, București, 1971.
RANDA, ALEXANDER — *Der Balkan von Diockletien bis Tito*, Verlager NZR Zürich, 1950.
RANDA, ALEXANDER — *Zur Thrakoillyrischen kaiserzeit*, în „Thracia", II, 1974.
REICHENKRON, GUNTER — *Das Dakische*, Heidelberg, 1966.
RIBEZZO, F. — *Sulla originaria unità linguistica e culturale dell'Europa mediterranea*, în „Atti del I Congresso internazionale di Preistoria e Protohistoria mediterranea", Firenze, Napoli, Roma, 1950, Firenze 1952.
RIBEZZO, F. — *Premese storico-linguistiche sull'autoctonia illirica degli albanesi*, în „Rivista d'Albania", 1, 1940.
RIBEZZO, F. — *Problemi glottologici illiro-albanesi (a proposito di una recensione di C. Tagliavini)*, în „Rivista d'Albania", 2, 1941.
RIEMSCHNEIDER, MARGARETE — *Lumea hitiților*, Editura Științifică, București, 1967.
ROSTOVZEV, M. — *Social and economic History of the Roman Empire*, Oxford, 1958.
RUSSU, I. I. — *Zoltes și Rhemaxos*, în „Apulum", VI, 1967.
RUSSU, I. I. — *Les Costoboces*, în „Dacia", N.S., III, 1959.
RUSSU, I. I. — *Religia geto-dacilor. Zei, credințe, practici religioase*, în „Anuar... Studii clasice", Cluj, V, 1947.
RUSSU, I. I. — *Illirii. Istoria — Limba și onomastica — Romanizarea*, București, 1969.
RUSSU, I. I. — *Limba traco-dacilor*, București, 1959.
RUSSU, I. I. — *Le substrat thraco-dace et illyryen dans le processus de l'ethnogenèse des Roumains*, „Revue roumaine d, histoire", IV, 1—5, 1965.
SACERDOȚEANU, A. — *Românii din Peninsula Balcanică în evul mediu*, în „Graiul românesc", VI, 1932.
SCHMIDT, HUBERT — *Cucuteni, in der oberen Moldau, Rumänien, die befestige Siedlung mit bemalter keramik von der Stein kupferzeit bis in die vollentwickelte Bronzezeit*, Berlin, și Leipzig, 1932.
SCHUCHHARDT, C. — *Alteuropa in seiner Kulturund Stilentwicklung*, Berlin, 1926.
SORANZO, GIOVANNI — *Il papato, l'Europa Cristiana e i Tartari*, Milano, 1930.
SPEIDEL, M. P. — *Ranisstorum, ultimul punct de sprijin al lui Decebal*, în „Acta", VII, 1970.
SPINEI, VICTOR — *Informații despre vlahi în izvoarele medievale nordice*, în „Studii și cercetări de istorie veche", 24, 1973, nr. 1.
SUETONIUS — *Duodecim Caesares*.
ȘĂINEANU, L. — *Les rites de la construction d'apres la poesie populaire de l'Europe orientale* în „Revue de l'histoire des religions", XXVIII, 1902.
TACITUS — *Annales*.
TACITUS — *Historiae*.

TAGLIAVINI, CARLO — *La stratificazione del lessico albanese. Elementi indoeuropei*, Bologna, 1965.
THOMSON, E. A. — *A history of Attila and the Huns*, Oxford, 1948.
* * * *Thracia*, vol. II, Sofia, 1974.
TOMASCHEK, W. — *Die alten Thraker. Eine ethnologische Untersuchung*, I—II, în „Sitzungsberichte „phil-hist." Cl., + 128, 130, 131, Viena, 1893—1894.
TUDOR, D. — *Răspândirea amforelor greceşti ştampilate în Moldova, Muntenia şi Oltenia*, în „Arheologia Moldovei", V, 1967.
TUDOR, D. — *Nuovi monumenti sui cavaleri danubiani*, în „Dacia", N.S. IV, 1960.
TUDOR, D. — *Oltenia romană*. Bucureşti, 1958.
VACALOPOULOS APOSTOLOS, E. — *History of Macedonia 1354—1833*, Thessaloniki, 1973.
VACANO, OTTO-WILHELM VON — *The Etruscans in the ancient world*, Bloomington, 1965
WALD, LUCIA/SLAVE, ELENA — *Ce limbi se vorbesc pe glob*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1968.
VAILLANT, A. — *Dionysos-Bacchus. Eleutheros, Liber Sabadios ou Sabazios, le Dieu de la Liberté et de l'Immortalité*, Nouvelle Clio, VII—IX, 1955.
VALDESVELLANO, LUIS G. DE — *Historia de Espana*, vol. I—II.
VELICHI, CONSTANTIN N. — *La contribution de l'émigration bulgare de la Valachie à la renaissance politique et culturelle du peuple bulgare, (1762—1850)*, Bucureşti, 1970.
VELKOV, VELIZAR — *Thraker und thryger nach den Epen Homers*, în „Studia Balcanica", 5, Sofia, 1971.
VERGILIU — *Bucolice, Georgice*, Editura pentru Literatură Universală, Bucureşti, 1967.
VICO, GIAMBATTISTA — *Opere*, a cura di Fausto Nicolini, Riccardo Ricciardi Editore, Milano-Napoli, 1953.
VULCĂNESCU, ROMULUS — *Les signes juridiques dans la région carpato-balkanique*, în „Revue des études sud-est européennes".
VULPE, RADU — *Izvoare. Săpăturile din 1936—1948*, Bucureşti, 1957.
VULPE, RADU — *Aşezări getice din Muntenia*, Bucureşti, 1966.
VULPE, RADU — *Gli Illiri nell'Italia Imperiale*, în „Ephemeris Daco-romana", 3, 1925.
VULPE, RADU — *Argedava*, în „Omagiu lui Constantin Daicoviciu", Bucureşti, 1960.
VULPE, RADU — *Les Gètes de la rive gauche du Bas Danube et les Romains*, în „Dacia", N.S., IV, 1960.
VULPE, RADU — *La Valachie et la basse Moldavie sous le Romains*, în „Dacia", N.S., V, 1961.
VULPE, RADU — *Histoire ancienne de la Dobroudja*, Bucureşti, 1938.
VULPE, RADU/BARNEA, I. — *Romanii la Dunărea de Jos*, Bucureşti, 1968.
VULPE, RADU/BARNEA, ION — *Din istoria Dobrogei*, vol. II, Bucureşti, 1968.
WAGNER, REX — *Iulius Caesar*, Editura Enciclopedică Română, Bucureşti, 1972.
WEIGAND, G. — *Rumänen und Aromunen in Bulgarien*, în „Jahresbericht des Instituts für rum. Sprache zu Leipzig", 1908.
WIESNER. JOSEPH — *Die Thraker*, Stuttgart, 1963.
WOLLMANN, VOLKER — *O descoperire scitică în judeţul Cluj*, în „Studii şi cercetări de istorie veche", 21, 1970.
USCATESCU, GEORGE — *Antinomie della liberta*, Edizioni Città di Vita, Firenze, 1970.
ZAMFIRESCU, DAN — *Neagoe Basarab şi Învăţăturile către fiul său Theodosie*, Bucureşti, 1973.

Redactor : ION RUSU ŞIRIANU
Tehnoredactor : MARILENA BUTEICĂ

Tiraj : 42 090. Broşate : 3 800+45 ;
Legate : 4 000+45
Bun de tipar : 25.VIII.1976
Coli de tipar : 20
Planşe : 16
CRAIOVA, 1976

I. P. „Oltenia" Craiova
Str. Mihai Viteazul nr. 4
Comanda nr. 200